

VIKTORAS AŠMENSKAS

DIDŽIOSIOS TAUTOS AUKOS

Viktoras Ašmenskas

DIDŽIOSIOS TAUTOS AUKOS

Pataisytas 3-ias leidimas

UDK 947.45.081

Aš 15

Autorius dėkoja rėmėjams, padėjusiems išleisti šią knygą:

Europos parlamento nariui prof. Vytautui LANDSBERGIUI

Lietuvos pramonininkų konfederacijos prezidentui
Bronislovui LUBIUI

Ponui Broniui MARKELIŪNUI

TURINYS

PRATARMĖ	7
LIETUVA ĮVYKIŲ SŪKURYJE	11
LIETUVĄ UŽPLŪSTA NELAIMĖS	11
Lietuva priversta priimti Lenkijos ultimatumą 1938 m.....	11
Klaipėdos krašto praradimas 1939 m.....	12
Molotovo-Ribentropo paktas.....	13
Vilniaus miesto ir Vilniaus srities Lietuvos Respublikai perdavimo ir Lietuvos-Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartis.....	14
1940 m. sovietų ultimatas Lietuvai.....	14
Paskutinis Lietuvos Ministrų Tarybos posėdis (1940 06 14-15).....	16
Prezidento Antano Smetonos ir XXI vyriausybės narių biografijos.....	17
Atsistatydinus prezidentui Smetonai.....	28
Justo Paleckio vyriausybė.....	30
J. Paleckio vyriausybės sudėtis.....	31
RINKIMŲ Į SEIMĄ FALSIFIKACIJA IR LIETUVOS ĮJUNGIMAS Į SOVIETŲ SĄJUNGĄ	40
LIETUVA PRARANDA NEPRIKLAUSOMYBĘ	41
LIETUVOS DIPLOMATŲ PASIPRIEŠINIMAS IR ATGARSIAL	42
Synchroninė Baltijos šalių nepriklausomybės praradimo lentelė.....	43
Papildomi duomenys apie Latvijos Nepriklausomybės praradimą.....	44
Papildomi duomenys apie Estijos Nepriklausomybės praradimą.....	45
LIETUVA PIRMOSIOS SOVIETŲ OKUPACIJOS METAIS	46
1940 M. LIETUVĄ UŽPLŪSTA SOVIETŲ PARTINIAI IR VYRIAUSYBINIAI PATARĖJAI BEI PERKELTIEJI VALSTIEČIAI.....	46
GENOCIDO PRADŽIA IR POTENCIALŪS SOVIETŲ PRIEŠININKAI	47
ANTRASIS PASAULINIS KARAS IR VILTIS ATGAUTI NEPRIKLAUSOMYBĘ	49
LIETUVOS AKTYVISTŲ FRONTAS	50
SUĖMIMAI, KALINIMAI, MASINĖS TREMTYS	
PIRMOSIOS OKUPACIJOS METU	51
LIETUVIŲ TAUTOS NUOSTOLIAI 1940-1941 M.	60

PABALTIJO ŠALIŲ TARPUSAVIO SANTYKIAI.....	64
PIRMOSIOS SOVIETŲ OKUPACIJOS PADARINIAI LIETUVOJE.....	64
REPRESIJOS IR TRĖMIMAI.....	66
PIRMOSIOS SOVIETŲ OKUPACIJOS PADARINIAI LATVIJOJE.....	69
PIRMOSIOS SOVIETŲ OKUPACIJOS PADARINIAI ESTIJOJE.....	73
PIRMOSIOS SOVIETŲ OKUPACIJOS AUKŲ LIKIMAI.....	77
PIRMOSIOS SOVIETŲ OKUPACIJOS AUKOS.....	77
KAZIO SKUČO BIOGRAFIJA.....	78
AUGUSTINO POVILAIČIO BIOGRAFIJA.....	86
ISTORIKO DOC. SIGITO JEGELEVIČIAUS NUOMONĖ.....	89
LIETUVOS VALSTYBĖS PAREIGŪNŲ KAZIO SKUČO IR AUGUSTINO POVILAIČIO AUKA.....	92
KAS BŪTŲ BUVĘ, JEI LIETUVA BŪTŲ PASIPRIEŠINUSI GINKLU SSRS INVAZIJAI?.....	93
PAPILDOMA ARCHYVINĖ MEDŽIAGA APIE KAZIO SKUČO IR AUGUSTINO POVILAIČIO AREŠTUS.....	96
Kauno m. Policijos Rezervo vachmistro Jono Juospaičio raportas	
Kauno m. Policijos Rezervo viršininkui.....	96
Augustino Povilaičio laiškas žmonai iš Kauno karo kalėjimo.....	100
Nutarimas pateikti kaltinimą Kaziui Skučui ir Augustinui Povilaičiui.....	102
Kazio Skučo tardymo protokolas.....	107
Nutarimas skirti kardomąją priemonę Kaziui Skučui.....	109
Augustino Povilaičio tardymo protokolas.....	110
Nutarimas skirti kardomąją priemonę Augustinui Povilaičiui.....	113
NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS VEIKĖJŲ LIKIMAI.....	114
SUŠAUDYTI, NUKANKINTI, MIRĘ KALĖJIME, LAGERYJE AR TREMTYJE VYRIAUSYBĖS NARIAI IR SIGNATARAI.....	114
GRĮŽĘ IŠ TREMTIES.....	146
KARINIO SUKILIMO ŠTABO ŽŪTIS 1941 M. VILNIUJE.....	163
KALTINIMO IŠVADOS.....	163
KALTINAMIEJI.....	168
KARO TRIBUNOLO TEISMO NUOSPRENDIS.....	175
CHARAKTERINGOS BYLOS - NEKALTI NUBAUSTI.....	178
CHARAKTERINGA AŠTUONIOLIKOS ASMENŲ GRUPINĖ BYLA.....	178
KALTINAMŲJŲ BIOGRAFIJOS IR TARDYMAI.....	183

LIUDININKŲ PARODYMAI IR JŲ AKISTATOS.....	204
PENKIASDEŠIMT DVIEJŲ ASMENŲ BYLŲ IŠSKYRIMAS.....	210
KALTINIMO IŠVADOS, PATVIRTINTOS 1942 05 12.....	210
TARDYTOJŲ NUOMONĖ APIE KALTINAMUOSIUS.....	211
KRASLAGO PROKURORO IŠVADOS (1942 02 23).....	215
JONĄ VILEIŠĮ PALEIDŽIA Į LAISVĘ.....	216
SSRS KGB VIRŠININKO ABAKUMOVO LAIŠKAS	
SSRS MINISTRŲ TARYBOS PIRMININKUI J. STALINUI.....	217
TARDYTOJO PAŽYMA. SIŪLOMA VISUS SUIMTUOSIUS	
NUTEISTI 20-25 METAMS.....	218
NUTRAUKTA BYLA DEŠIMČIAI ASMENŲ.....	219
OSO TEISMAS AŠTUONIOLIKOS ASMENŲ BYLOJE 1952 02 27.....	219
KGB MINISTRAS SIŪLO OSO SPRENDIMĄ UŽPROTESTUOTI.....	220
SSRS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO KARINĖS KOLEGIJOS	
1954 04 02 D. NUTARTIS.....	221
KRASLAGAS SIŪLO NUTRAUKTI 18-OS ASMENŲ BAUDŽIAMĄJĄ BYLĄ . . .	223
LIETUVOS KGB TEISINA NUTEISTUOSIUS.....	225
LIETUVOS SSR PROKURORAS SEPTYNIEMS ASMENIMS	
NUTRAUKIA BYLĄ.....	226
KRASNOJARSKO KRAŠTO KGB VALDYBOS IŠVADOS 1961 M.....	227
LIETUVOS SSR KGB AŠTUONIOLIKOS BYLOS TREMTINIŲ	
TRĖMIMĄ TEISINA, O KALINIMĄ PRIPAŽIŠTA NEPAGRĖISTU.....	229
KRASLAGAS SIŪLO NUTRAUKTI AŠTUONIOLIKOS ASMENŲ	
BAUDŽIAMĄJĄ BYLĄ.....	229
LIETUVOS SSR KGB PROKURORO 1988 10 20	
(pagal Bb Nr. 42880/3) NUTARIMAS.....	230
AŠTUONIOLIKOS ASMENŲ BYLOS SUVESTINĖ.....	235
GRUPINĖ PENKIOLIKOS ASMENŲ BYLA.....	237
SEVERURALLAGE KURIAMA BYLA.....	237
KALTINAMŲJŲ PAGAL PENKIOLIKOS ASMENŲ	
BAUDŽIAMĄJĄ BYLĄ NR. 1655 SĄRAŠAS.....	240
TARDYMAI.....	241
TARDYMAS IR KALTINIMO IŠVADOS 1956 M.....	251
LIETUVIŲ TAUTOS SUKILIMAS.....	256
LAIKINOJI VYRIAUSYBĖ IR JOS LIKIMAS.....	259

SUKILIMO AUKOS.....	263
KALINIŲ SĄLYGOS KALĖJIMUOSE.....	263
PASITRAUKIANČIŲ RAUDONARMIEČIŲ SUŠAUDYTI RAINIŲ MIŠKELYJE, PRAVIENIŠKĖSE, PANEVĖŽYJE, JŪŽINTUOSE, ČERVENĖJE, PRIE MINSKO.....	268
ANTROJI VOKIEČIŲ OKUPACIJA.....	272
IŠVADOS.....	276
PRIEDAI.....	279
Priedas Nr. 1. 1939 m. Vilniaus miesto ir Vilniaus srities Lietuvos Respublikai perdavimo ir Lietuvos-Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartis.....	279
Priedas Nr. 2. Papildomas protokolas tarp Lietuvos Respublikos ir Socialistinių Sovietų Respublikų Sąjungos.....	281
Priedas Nr. 3. Molotovo-Ribentropo paktas.....	286
Priedas Nr. 4. Slaptasis papildomas protokolas.....	287
Priedas Nr. 5. Lietuvos, Estijos ir Latvijos Santarvės ir bendradarbiavimo sutartis.....	287
Priedas Nr. 6. RTFSR baudžiamasis kodeksas.....	290
SANTRUMPOS.....	292
PAGRINDINIAI BAUDŽIAMOJO KODEKSO STRAIPSNIAI, JŲ IŠAIŠKINIMAS.....	293
PAVARDŽIŲ RODYKLĖ.....	294

PRATARMĖ

Rašydamas knygą „Didžiosios tautos aukos“ galvojau: kuo kalta buvo lietuvių tauta, kad turėjo iškentėti 120 metų trukusią carinės Rusijos ir 4 metus vokiečių okupaciją ir, būdama Europos kryžkelėje, nuolat tapdavo savo kaimynų grobiu.

Apverkusi T. Kosciuškos 1794, 1831 ir 1863 m. sukilimų, 1893 m. Kražių skerdynių aukas, iškentėjusi spaudos draudimą ir trėmimus, tauta nepalūžo. 1915 m. rusų okupaciją pakeitė vokiečių okupacija - nors trumpa, bet palikusi kraujo pėdsakus.

Nepaisydami šių sunkumų, Lietuvos šviesuoliai, dar tebevykstant Pirmajam pasauliniam karui, 1917 m. sugebėjo sušaukti Didįjį Vilniaus seimą, kuriame buvo išrinkta Tautos Taryba. Pastaroji, vadovaudamasi Ruzvelto deklaracija, kuria tautoms suteikiama apsisprendimo teisė, 1918 m. vasario 16 d. paskelbė Lietuvos Nepriklausomybę, vėliau sudarė Ministrų Tarybą, išsirinko Prezidentą, sukūrė visas valdžios struktūras ir vietos savivaldybes, pati viena apsigynė nuo Lietuvos priešininkų: raudonarmiečių, bermontininkų, lenkų, tapo Tautų Sąjungos nare ir buvo pripažinta pasaulio valstybių. Nors ir netekus Vilniaus ir Vilniaus krašto, sugebėjo suklestėti visos valstybės ūkio šakos.

Tačiau nuo 1938 m. Lietuvą viena po kitos ištinka nelaimės: lenkai paskelbia ultimatumą, 1939 m. vokiečiai užima Klaipėdos kraštą, tą pačių metų rudenį sovietai grąžina Lietuvai Vilnių ir Vilniaus kraštą, bet sudaroma savitarpio pagalbos sutartis, kuria išsiderama įvesti į Lietuvą ribotą sovietų kariuomenės įvairių dalinių kiekį su jų technika.

1939 m. rugpjūčio 23 d., prieš pat Lenkijos-Vokietijos karą, V. Molotovas su J. Ribentropu pasirašė paktą - slaptą protokolą, kuriuo Lietuva, Lat-

vija ir Estija buvo priskirtos Sovietų Sąjungos įtakos sferai. Tuo metu apie šią sutartį niekas Lietuvoje nežinojo. Vokietija, šiuo paktu perduodama Pabaltijo kraštus Sovietų įtakos sferai, iš tikrųjų galvojo priešingai - pasilikti juos sau. Tai įrodo vokiečių žurnale „Der schwarze Korps“ paskelbtas straipsnis, kuriame teigiama, kad žemė, kurioje nors vienas vokiečių įmynė savo pėdą, yra vokiečių nuosavybė. Žurnalas, kuriame buvo į lietuvių kalbą išverstas straipsnis, vokiečių tučtuojau buvo konfiskuotas 1940 m. birželio 14 d. Sovietų Sąjunga paskelbia Lietuvai ultimatumą, reikalaujama pakeisti vyriausybę, suimti vidaus reikalų ministrą gen. K. Skučą ir saugumo departament o direktorių A. Povilaitį ir įvesti papildomų Raudonosios armijos dalinių tose vietose, kur Maskvos buvo nurodyta. Tai buvo mirtinas smūgis Lietuvai. Sudarius sovietams palankią vyriausybę, falsifikavus seimo rinkimus ir įjungus Lietuvą į Sovietų Sąjungos respublikų sudėtį, ji vėl prarado nepriklausomybę: su ja buvo galima elgtis, kaip norima. Naujai sudaryta prosovietinė Lietuvos vyriausybė akiai vykdė Maskvos reikalavimus: Prasidėjo Lietuvos genocidas: į Lietuvą kvietė partinius vadovus, įvairius specialistus. Prasidėjo masiniai valstybės veikėjų, partijos vadovų, potencialių sovietų priešų suėmimai, teismai, kalinimai, kankinimai, trėmimai. Toks likimas ištiko ir Latviją, Estiją (žr. sinchroninę Baltijos šalių Nepriklausomybės praradimo sinchroninę lentelę 41 p.).

Nepaisant sovietų žiaurumų, Lietuvos patriotai priešinosi okupantams. Pulkininkas Kazys Škirpa 1940 m. įkūrė Lietuvos aktyvistų frontą (LAF) Berlyne, o Kaune aktyvistų frontą subūrė vietos šviesuoliai. Tuo pačiu metu Vilniuje buvo įkurtas V. Bulvičiaus karinis štabas, kurio tikslas buvo apginti Tėvynę nuo okupantų.

Prasidėjus karui, 1941 m. birželio 22 d., nors žlugo karinis štabas, aktyvistų fronto daliniai sukilo prieš okupantus ir pagal išankstinį karinio štabo ir Kauno LAF štabo susitarimą turėjo kovoti savarankiškai pagal susidariusias sąlygas.

Tarp kitų šviesuolių smarkiai nukentėjo valstybės veikėjai. Sovietų vykdyta genocido politika - kalėjimai, tremtis - sukėlė tautos pasipiktinimą. Kas gali uždrausti tautai gintis nuo priešų?! Nors ir žinojo, kad sovietų įstatymai baudė kiekvieną žmogų, kuris žodžiais ar veiksmais pažeisdavo juos, reikšdamas antisovietiską nusistatymą, bet jie tvirtai buvo pasiryžę kovoti iki galo.

Taip atsitiko su V. Bulvičiaus LAF karinio štabo dalyviais, kurie iki karo pradžios buvo suimti ir išvežti į Sovietų Sąjungos lagerius ir po dviejų mėnesių tardymo nubausti griežčiausiomis bausmėmis už tai, kad palaikė radijo ryšius su Vakarais.

Man pačiam būnant Mordovijos sustiprinto režimo lageriuose 1948-1955 m., teko sutikti tarp kitų ten esančių lietuvių šviesuolių visuomenės veikėjų, kariškių, buvusį Lietuvos švietimo ministrą prof. Juozą Tonkūną, kuris jau kalėjo lageryje be teismo, kaltinamas vien tuo, kad buvo švietimo ministras ir tuo pačiu tapo potencialiu Sovietų Sąjungos priešu. Jis kaltintas 18-os asmenų grupinėje byloje.

Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, įkūrus Genocido centrą, susidarė galimybė susipažinti su Lietuvos ypatingųjų bylų archyvais (LYA), kuriuose, be savo asmens bylos, susipažinau su valstybės veikėjų, sovietų ultimatumo aukų Skučo ir Povilaičio, LAF žūties, dviem charakteringomis politinėmis (aštuoniolikos ir penkiolikos) grupinėmis bylomis, su žiaurumais, kuriuos kalėjimuose, lageriuose, tremtyje patyrė šie žmonės pirmosios sovietų okupacijos metais, nors jie buvo be teismo išvežti ir kalinti.

Charakteringa aštuoniolikos asmenų byla - tai pavyzdys, kuris įrodo, kaip galima nuteisti niekuo nekaltus žmones vien už tai, kad savo Tėvynėje sąžiningai atliko savo pareigas. Galų gale patys kaltintojai pripažino kaltinimo nepagrįstumą.

Penkiolikos asmenų byloje už tuos pačius „nusikaltimus“ keturiolika asmenų buvo nuteista sušaudyti ir tik vienas gavo 10 metų.

Bylose teko aptikti dokumentų, kuriuose nuslepiami svarbiausi faktai, netgi visai nekaltiems pritaikyti bet kurie SSRS BK straipsniai. Pavyzdžiui, generolo Vėtros (kap. Jono Noreikos) grupinėje byloje kariuomenės teismo protokole nebuvo užfiksuoti teisiamojo ištarti paskutiniai žodžiai: „Aš, kaip katalikas ir karininkas, esu davęs priesaiką Dievui ir tautai kovoti už Lietuvos laisvę ir Nepriklausomybę ir savo priesaiką noriu ištesėti iki galo.“ Apie tai teismo protokole buvo nutylėta, norint sumenkinti generolo Vėtros patriotiškumą.

Ruošti šią knygą daug padėjo Genocido tyrimo centro Lietuvos Ypatingojo skyriaus darbuotojai, V. Landsbergis, Mokslų akademijos, M. Mažvydo bibliotekos darbuotojai, kraštiečiai Dalia Parnarauskienė, E. Šuravinaitė-

Kavoliūnienė, padėjusi apibendrinti medžiagą, Elena Algimanta Kryžanauskaitė, prof. A. Tyla, dr. A. Anusauskas, Viktoras Alekna, Kondratas Algirdas Banevičius. Dėkoju jiems.

Šaltiniuose veikėjų gimimo, arešto ir mirties datos kartais nurodomos skirtingos, jos tokios ir paliekamos, nekoreguojamos.

Autorius atsiprašo už galimus nesutapimus.

Viktoras AŠMENSKAS

LIETUVA ĮVYKIŲ SŪKURYJE

LIETUVĄ UŽPLUSTA NELAIMĖS

Lietuva priversta priimti Lenkijos ultimatumą 1938 m.

1938 m. kovo 14 d. Lietuvos-Lenkijos pasienyje įvyko incidentas, kurio metu buvo nušautas lenkų pasienietis. Lietuvos vyriausybė tučtuojau pasiūlė Lenkijos vietinės valdžios atstovui sudaryti mišrią komisiją incidento aplinkybėms ištirti. Lenkai, praėjus 4-ioms dienoms, vietoj pasiūlymo taikiu būdu spręsti incidentą įteikė Lietuvai labai griežtą ultimatumą.

Anglų laikraščio „Daily Express“ paskelbtomis žiniomis, lenkai reikalavo:

1. Užmegzti santykius tarp abiejų valstybių;
2. Garantijų, kad lenkų mažuma Lietuvoje, apie 200 000 žmonių, ateityje nebūsianti apribojama;
3. Lietuva visiems laikams turėianti atsisakyti Vilniaus;
4. Atnaujinti normalius prekybos ryšius tarp abiejų valstybių;
5. Kompensacijų dėl lenkų kareivio mirties ir bausmės kaltam lietuviui-pasienio sargybiniui.

Dar buvo pareikalauta, kad būtų leista naudotis Nemunu ir Klaipėdos uostu, išskiriant Lenkijai atskirą uosto plotą, į uosto valdymo Tarybą įtraukti Lenkijos atstovą lygiomis teisėmis. Lietuva siūlė Lenkijai paskirti atstovą Taline, kur galėtų tęsti derybas, tačiau lenkai tą pasiūlymą atmetė.

Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir ministeris Petras Klimas informavo Prancūzijos vyriausybę apie susidariusią padėtį. „Laikraščiai pastebi, kad Prancūzija norinti padaryti viską, kad konfliktas kuo greičiau būtų likviduotas taikiai“ (Lietuvos aidas, 1938 m. kovo 18 d.).

Anglų spauda Lietuvos-Lenkijos konfliktui taip pat skyrė ypatingą dėmesį, rašydama, kad „Lietuvos-Lenkijos santykiai dabartinėje Europos politikos križėje - galbūt pats aktualiausias momentas.“

Lietuvių tautai - šauliams, skautams, jaunimui, ypač studentijai, moksleiviams - įvykdyti lenkų ultimatumo visus punktus, ypač atsisakyti sostinės Vilniaus ir Vilniaus krašto buvo didžiausias moralinis smūgis. Šauliai, gyveną Trakų

apskrityje, nelaukdami savo valstybės įsakymo, patys pradėjo kasti gynybai apkasus. Lietuvos savanorių sąjunga, norėdama sušvelninti tautos skausmą, parėmė atsišaukimą į lietuvių tautą: „*Lietuviai! Senos, garbingos, teisingos tautos sūnūs ir dukros! Nustebę skaitysite pranešimą apie Lenkijos vyriausybės pateiktą jūsų vyriausybei reikalavimą. Šią rimtą valandą Tėvynės ir Šventosios Lietuvos ateitis reikalauja iš mūsų visiško ramumo. Mūsų valia mums aiški ir vieninga*“ (Lietuvos aidas, 1938 m. kovo 18 d.). Ar tuo Lietuva be kaltės kalta?

Šiuos atsišaukimus po Lietuvą autoriui teko iš lėktuvo paskleisti Jonavos-Ukmergės, Utenos kryptimis, o lakūnui Jonui Dovydaičiui - Alytaus kryptimi. Autoriui grįžtant prieš vėją, sutemus teko priverstinai nusileisti ties Karmėlava prie pat plento. Ūkio savininkas rusas, savanoris kūrėjas, sužinojęs atsišaukimų turinį, susijaudinęs sušuko: „*Duokit man šautuvą, aš eisiu vėl kovot už Lietuvą.*“

Klaipėdos krašto praradimas 1939 m.

Lietuvos užsienio reikalo ministras Juozas Urbšys grįžo iš Berlyno, kur dalyvavo susitikime su Vokietijos užsienio reikalo ministru J. Ribentropu. Iš jo buvo pareikalauta, kad Lietuva atiduotų Klaipėdos kraštą Vokietijai, tuo patenkindama Klaipėdos krašto vietinių gyventojų - vokiečių norą. Jeigu šis reikalavimas bus patenkintas, vokiečiai suteiks Lietuvai galimybę naudotis uosto dalimi ir prieigomis į uostą.

Ministras J. Urbšys 1939 m. kovo 21 d. Ministro Taryboje ir Seime padarė pranešimą apie vokiečio reikalavimą Klaipėdos kraštą atiduoti Vokietijai. Geruoju atidavus Klaipėdos kraštą, vokiečiai atsižvelgs į tai ir suteiks ūkinių lengvatų (Lietuvos aidas, 1938 m. kovo 22 d.).

„*Iškilus akivaizdžiai grėsmei visos Lietuvos egzistencijai, vyriausybė priėmė Vokietijos ultimatumą, reikalavusį atiduoti jai tuoj pat Klaipėdos kraštą.*“

Kartu vyriausybė neišleido iš akių greitos anuometinės tarptautinės padėties kaitos, kuri leido Lietuvai žiūrėti į tos savo teritorijos dalies netekimą kaip į laikiną atsitraukimą. Taip ir atsitiko. Vokietija jos pačios sukeltą karą pralaimėjo, ir Klaipėdos kraštas bei uostas prigludo vėl prie Lietuvos, savo natūralaus kamieno.

Kartais Lietuvos Nepriklausomybės priešininkai (tokių pasitaikė ir tarp pačių lietuvių) sakė: „Jūs norite išeiti iš Sovietų Sąjungos? Kaipgi bus su Klaipėdos kraštu? Juk Sovietų armija atmušė jį nuo vokiečių, jis yra Sovietų Sąjungos karinis laimikis. Jei skiriatės nuo Sovietų Sąjungos, atsisveikinkite su Klaipėdos kraštu.“ Tai nei teise, nei morale nepagrįsta nuomonė. Pirmiausia - karą laimėjo ne viena Sovietų Sąjunga, o visa antihitlerinė koalicija. Be tos didžiulės koalicijos

Sovietų Sąjunga vargu ar būtų karą laimėjusi. Antra, vykstant karo veiksams, kariaujančios šalys dažnai išiveržia į svetimas, net ir neutralitetą paskelbusių valstybių teritorijas. Karui pasibaigus, šitaip karo veiksams panaudotos teritorijos gražinamos toms valstybėms, kurioms priklauso. Taip ir su Klaipėdos kraštu. Jis buvo ir yra Lietuvos teritorija Antrojo pasaulinio karo metu, jau vokiečiams užėmus Austriją ir Čekoslovakiją, 1939 m. A. Hitleris tą teritoriją atplėšė nuo Lietuvos.

„1945 metais Sovietų Sąjungos kariuomenė, kurios veiksmuose dalyvavo ir Lietuviškoji 16-oji divizija, išvijo hitlerininkus iš Klaipėdos krašto. Jis dėsningai, teisėtai grįžo Lietuvai visiems laikams. Lietuvai likti nuo Sovietų Sąjungos priklausoma ar pasidaryti nepriklausoma valstybe, pasinaudojant visuotinai pripažinta, įskaitant Sovietų Sąjungą, laisva tautų apsisprendimo teise - tai pačių lietuvių ir kitų mūsų krašte gyvenančių Lietuvos patriotų reikalas" (Urbšys J. Atsiminimai, 1990, p. 4)

Jau 1938 m. kovo 20 d. Klaipėdoje buvo nuimtos Mažosios Lietuvos vėliavos, prie autonominių vokiečių įstaigų namų iškeltos vėliavos su svastika, nutrauktas mokslas Klaipėdos mokyklose. Nuo 9 val. ryto Klaipėdos gatvėmis traukė įvairios vokiečių organizacijos, Klaipėdos krašto gubernatorius centrinių įstaigų viršininkus informavo apie padėtį: nutrauktas telefono ryšys, paštas apstatytas smogikais, prie jo iškeltos vėliavos su svastika. Smogikai jau sėdi Klaipėdos radiofone. Prie Klaipėdos atskrido vokiečių lėktuvai, užimta uosto valdyba. Prie gubernatūros sėdi krašto policija, bankas uždarytas: nedaro nei įmokėjimų, nei išmokėjimų (Lietuvos aidas, 1939 m. kovo 22 d.).

Vokiečių kariuomenė įžengė į Klaipėdą. Klaipėdos kraštas, kaip Lietuvos dalis, nustojo laikinai egzistuoti, vokiečiai išnuomojo Lietuvai Klaipėdos uosto dalį devyniasdešimt devyneriems metams. Mūsų administracija, mokslo įstaigos pasitraukė į Lietuvą.

Molotovo—Ribentropo paktas

Dar 1934 m. Lietuva, Latvija ir Estija, pasiryžusios plėsti tarpusavio bendradarbiavimą, nusistačiusios prisidėti prie taikos palaikymo ir nujausdamos, kad Sovietų Sąjunga ieško kelių prisijungti Pabaltijo šalis, sudarė Lietuvos, Latvijos ir Estijos Santarvės ir bendradarbiavimo sutartis (žr. priedą Nr. 5, p. 287).

1939 m. rugpjūčio 23 d. Maskvoje, prieš pat prasidedant Lenkijos-Vokietijos karui, buvo pasirašytas tarp Sovietų Sąjungos ir Vokietijos Molotovo-Ribentropo paktas bei slaptasis protokolas, kuriuo Lietuva buvo priskirta Sovietų Sąjungos įtakos sferai. Apie šio protokolo turinį Lietuva sužinojo žymiai vėliau (apie slaptą protokolo turinį žr. prieduose Nr. 3 ir Nr. 4).

Vilniaus miesto ir Vilniaus srities Lietuvos Respublikai perdavimo ir Lietuvos—Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartis

1939 m. lapkričio 10 d. Sovietų Sąjunga pasiūlė Lietuvai gražinti Vilnių ir Vilniaus kraštą, kuris 1939 m. rugsėjo 1 d. Vokietijos-Lenkijos karo išdavoje atiteko Sovietų Sąjungai (priedas Nr. 1, p. 279). Sutartį pasirašė J. Urbšys ir V. Molotovas.

Kartu buvo pasirašytas 1939 m. spalio 27 d. Papildomas protokolas dėl sienų, kurios jau buvo apkarpytos, palyginti su 1929 metų Sovietų Sąjungos-Lietuvos sutartyje numatytomis sienomis, be Gardino, Lydos, Ašmenos ir kitų vietovių (priedas Nr. 2, p. 281). Protokolą pasirašė L. Natkevičius, V. Molotovas.

1940 m. Sovietų ultimatas Lietuvai

1938 m. kovo 24 d. pasitraukus iš einamų pareigų Ministrui Pirmininkui J. Tūbeliui, buvo suformuota nauja - V. Mirono vyriausybė, į kurios sudėtį įėjo užsienio reikalų ministro pareigas einęs J. Urbšys. Šias pareigas jis atliko ir vėliau - J. Černiaus ir A. Merkio vyriausybėse (J. Černiaus nuo 1939.03.28-1939.11.21, A. Merkio - 1939.11.21-1940.06.17). Jam teko vesti derybas su J. Ribentropu ir V. Molotovu, išgyventi skaudžiausias Lietuvos gyvenimo peripetijas.

Sovietų Sąjungai užėmus Lietuvą, 1940 m. J. Urbšys ir jo žmona buvo ištremti į Sovietų Rusijos Tambovo sritį. Nuo 1941 m. birželio 22 d. išbuvo įkalintas (žmona įkalinta atskirai) trylika metų Tambovo, Saratovo, Maskvos, Kirovo, Gorkio, Ivanovo, Vladimiro kalėjimuose. Paleido iš kalėjimo 1954 m. rudenį, po J. Stalino mirties, tuo metu, kai N. Chruščiovas pasmerkė J. Stalino kultą. 1956 m. J. Urbšys gavo leidimą grįžti į Lietuvą. (Urbšys J. Atsiminimai. 1990, p. 12).

Tautai grėsė pavojus ir iš Rytų, ir iš Vakarų. Tai jautė ir Vyriausybė, ir Tauta. Net kavinėse ir restoranuose buvo svarstoma: kuriems geriau patekti? Vokiečiams ar rusams?

„Buvo daug simptomų, jog Sovietų Sąjunga ruošiasi didžiam smurtui prieš Lietuvą. Sujudo, subjuro, kaip niekuomet, komunistų spauda prieš mūsų vyriausybę, ypač prieš Ministrą Pirmininką A. Merkį ir Vidaus reikalų ministrą K. Skučą, pranašaudama greitą smetoninės valdžios galą ir laimingą Lietuvos įsijungimą į Sovietų Sąjungą.“ (Smetona A. Pro memoria. 2000, p. 8).

Sovietai pradėjo skleisti išgalvotus šmeižikiškus prasimanymus, kad Lietuvos vyriausybės organai kišasi į Raudonosios armijos įgulų vidaus reikalus, grobia kareivius, juos šantažuoja, norėdami išgauti žinių apie Raudonosios armijos sudėtį, įgulas.

Prezidentas A. Smetona ne kartą, net po Lenkijos įvykių, kreipėsi į Gynimo tarybą, ką daryti, jei ateitų rimtas pavojus Valstybės saugumui. Sprendžiamoji valanda atėjo 1940 m. birželio 15 d.

Kilus grėsmei tarp Rytų ir Vakarų, prasidėjus Lenkijos-Vokietijos karui 1939 m. rugsėjo 1 d., Lietuva nutarė laikytis neutraliteto. Slaptuoju 1939 m. rugpjūčio mėn. protokolu tarp J. Ribentropo ir V. Molotovo Baltijos šalys (išskyrus Suvalkų kraštą) buvo paskirtos sovietams. Suvalkų kraštą vėliau sovietai „atpirko“ iš vokiečių - užmokėjo už tai tris milijonus aukso rublių (7 300 000 dolerių). Apie šiuos susitarimus oficialiai sužinota tik po karo.

Sovietai, ieškodami preteksto apkaltinti Lietuvą, pareikalavo nutraukti provokacinius veiksmus prieš sovietų kariuomenės karius, nes jų grobimas galių turėti pavojingų pasekmių.

1940 m. gegužės 25 d. V. Molotovas kviečia pasiuntinį L. Natkevičių Maskvon, į Kremlį. Priima Lietuvos atstovus šaltai, ima nuo stalo raštą ir paduoda L. Natkevičiui.

Tikrai tragiškas momentas!

V. Molotovas Sovietų Sąjungos vyriausybės vardu pareiškia:

1. Neseniai iš Lietuvoje esančių karinių dalinių vėl dingę du kareiviai;
2. Sovietų Sąjungos vyriausybei esą tikrai žinoma, jog karių dingimą organizuoja asmenys, esantys Lietuvos vyriausybės organų globoje - jie nugirda tarybinius karius, įtraukia juos į nusikaltimą ir paskui paruošia jų pabėgimą arba juos sunaikina.

L. Natkevičius perspėtas, kad imtųsi priemonių dingusiems kariams surasti. Anot J. Urbšio, „įspūdis toks, kad J. Stalinas su V. Molotovu, anot priežodžio, kliausių ieško“ (Urbšys J. Atsiminimai, 1990, p. 84).

Lietuvos vyriausybė pavedė Krašto apsaugos ir Vidaus apsaugos ministerijoms patikrinti faktus, bet nieko panašaus į šiuos faktus nebuvo aptikta. Nutarta kreiptis į Sovietų Sąjungos vyriausybę ir prašyti, kad ji suteiktų papildomų žinių apie inkriminuosimus nusikaltimus, kurios duotų siūlo galą paieškoms kvotą pradėti.

Į Lietuvos notą Sovietai atsakė, kad ji nesudaro rimto įspūdžio, jos turinys netenkina. Buvo aiškiai matyti, kad Sovietai stengiasi bet kokiomis priemonėmis išitvirtinti Pabaltiję, ieškodami tam preteksto. Tai patvirtina sovietų-suomių karas, kurio pabaigoje Sovietai sugebėjo nukelti savo šiaurines sienas 150 km nuo Leningrado iki Vyborgo imtinai. Įžengusi į Lietuvą, 1940 m. birželio 15 d., po ultimatumo įteikimo, Sovietų armija patraukė į Bukoviną ir Moldaviją. Šitaip buvo užbaigtas formuoti sovietų Vakarų frontas prieš hitlerinę Vokietiją.

Lietuvos pasiuntinys Maskvoje L. Natkevičius 1940 m. birželio 7 d. praneša apie V. Molotovo pageidavimą, kad į Maskvą atvyktų Ministras Pirmininkas

A. Merkys. Jam atvykus, pareiškiamas kaltinimas apie Baltijos šalių karo konvenciją, nukreiptą prieš Sovietų Sąjungą. Iš tikrųjų Lietuva tokios konvencijos nebuvo sudariusi. Birželio 11 d. A. Merkiui į pagalbą išvyksta J. Urbšys. Tą pačią dieną J. Urbšį priėmė V. Molotovs. Į mūsų teiginių apie Lietuvos draugiškumą Sovietų Sąjungai, pagrįstą lojalumu ir ištikimybe, V. Molotovs nereagavo. Užsienio reikalų komisaro pavaduotojas V. Dekanozovas (po Antrojo pasaulinio karo sušaudytas kartu su L. Berija) teisinosi šio klausimo negalįs svarstyti, šis klausimas dabar esąs vyriausybės žinioje. Tuos pačius žodžius Lietuvos Ministras išgirdo ir įteikęs nuo Lietuvos Prezidento laišką M. Kalininui, kuris taip pat į klausimą neatsakė, pareikšdamas, kad šią temą sprendžia Ministrų Taryba. Prezidentas Antanas Smetona laiške pažymėjo, kad Lietuvos vyriausybė visada dėjo, deda ir dės pastangas geriems tarpusavio santykiams palaikyti. (Urbšys J. Atsiminimai. 1990, p. 89). Sovietų Sąjungos užsienio reikalų ministras įteikė J. Urbšiui ultimatumą, papildydamas jį savais žodžiais. J. Urbšys paskambino Lietuvos vyriausybei ir pranešė, kad išsiunčiamas svarbus dokumentas - šifruota telegrama - ultimatumas su Sovietų reikalavimais atiduoti teismui vidaus reikalų ministrą K. Skučą ir Valstybės saugumo departamento direktorių A. Povilaitį, kad tuojau būtų suformuota Lietuvoje Sovietams priimtina vyriausybė, kad būtų įleisti į Lietuvos teritoriją Sovietų kariuomenės daliniai.

Paskutinis Lietuvos Ministrų Tarybos posėdis (1940 06 14-15)

14-tos dienos naktį Ministrų Tarybos direktorius M. Žilinskas Prezidento nurodymu telefonu sukvietė Ministrų Tarybos narius: A. Merkį - Ministrų Tarybos Pirmininką, K. Bizauską - Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotoją, J. Urbšį - Užsienio reikalų ministrą, K. Skučą - Vidaus reikalų ministrą, K. Musteikį - Krašto apsaugos ministrą, A. Tamošaitį - Teisingumo ministrą, E. Galvanauską - Finansų ministrą, J. Audėną - Žemės ūkio ministrą, J. Masieliūną - Susisiekimo ministrą, K. Jokantą - Švietimo ministrą, J. Indrišiūną - finansų ministrą, K. Šakenį - Valstybės kontrolierių ir Seimo pirmininką, V. Vitkauską - Kariuomenės vadą, S. Pundzevičių - Kariuomenės štabo viršininką, E. Turauską - Politinio departamento direktorių, V. Mašalaitį - Ministrų tarybos generalinį sekretorių. Ministrų tarybos direktorius M. Žilinskas pranešė jiems, kad „iš Maskvos gauta nemaloni telegrama. Kalba trumpa, aiški, bet dalykai paslaptingi" (Smetona A. Pro memoria, Audėnas J. Paskutinis posėdis, p. 39).

Prezidento Antano Smetonos ir XXI vyriausybės narių biografijos

ANTANAS SMETONA gimė 1874 m. rugpjūčio 10 d. Ukmergės aps. Taujėnų vls. Užulėnio k.

Baigė Taujėnų pradinę mokyklą, privačiai mokėsi Ukmergėje ir Liepojoje (Latvija), 1893 m. baigė Palangos progimnaziją, išlaikė egzaminus į Žemaičių kunigų seminariją Kaune, bet persigalvojo ir įstojo į Mintaujos (Latvija) gimnaziją. Iš jos pašalintas už tautinius reikalavimus. 1897 m. baigė Peterburgo gimnaziją. Įstojo į Peterburgo universiteto teisės fakultetą, du kartus iš jo šalintas, suimtas, trumpai kalintas. Baigė 1902 m.

Dirbo Vilniaus Žemės banke.

1905 m. gruodžio 4-5 d. dalyvavo Lietuvių suvažiavime Vilniuje.

Pirmojo pasaulinio karo metais buvo Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti Centro Komiteto I vicepirmininkas, pirmininkas.

1917 m. rugsėjo 18-22 d. dalyvavo Lietuvių konferencijoje Vilniuje, kur buvo išrinktas Lietuvos Tarybos, vėliau Valstybės tarybos pirmininku (1917-1919). 1918 m. vasario 16 d. pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės aktą.

1919.IV.4-1920.VI.19 buvo pirmasis Lietuvos valstybės prezidentas.

1921-1924 m. redagavo įvairius leidinius. 1923 m. lapkričio mėn. buvo valdžios kelias dienas kalintas už A. Voldemaro straipsnio spausdinimą savo redaguojamame „Vaire“.

1923-1927 m. Lietuvos universitete dėstė etiką, senovės filosofiją, lietuvių kalbos stilistiką, 1926 m. - docentas.

1926 m. gruodžio 17 d. vienas karinio valstybinio perversmo vadovų.

1926.XII.17 išrenkamas Lietuvos Respublikos prezidentu, juo perrenkamas 1931 ir 1938 metais. Prezidentu išbuvo iki 1940.VI.15.

1941 m. birželio mėn. pasitraukė į Vokietiją, vėliau - į Šveicariją ir pagaliau - į JAV

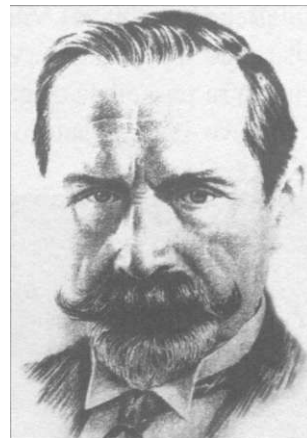
1902-1907 m. buvo Lietuvių demokratų partijos narys.

1920-1924 m. - Lietuvių tautos pažangos partijos vadovas.

Iki 1924 m. dalyvavo Lietuvos šaulių sąjungos veikloje.

1924 m. vienas Lietuvių tautininkų sąjungos organizatorių, jos pirmininkas (1925-1926).

1932 m. Vytauto Didžiojo universitete suteiktas filosofijos garbės daktaro laipsnis.

Antanas Smetona

1924-1940 m. Tarptautinio banko valdybos vicepirmininkas, įvairių draugijų ir bendrovių steigėjas bei vienas vadovų.

Bendradarbiavo „Vilniaus žiniuose“. Redagavo „Lietuvos ūkininką“, leido „Viltį“, leido ir redagavo „Vairą“, „Lietuvos aidą“ leidėjas ir atsakingasis redaktorius. Yra paskelbęs originalių ir verstinių filosofijos ir kitų mokslų darbų.

Žuvo 1944 m. sausio 9 d. gaisre Klivlende (JAV).

Antanas Merkys

ANTANAS MERKYS gimė 1887.02.01 Bajoruose (Skapiškio vlsč.). Mirė 1955.03.05 Melenkai (Vladimiro sr.), visuom. ir valst. veikėjas, karininkas. Teisininkas. Pulkininkas leitenantas (1922). 1909 m. eksternu baigė Aleksandro gimnaziją Rygoje. 1908-1909 m. savanoriu tarnaudamas Rusijos kariuomenėje išlaikė egzaminus atsargos praporščiko laipsniui gauti. Studijavo teisę Tartu universitete. 1914.07 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. 1917.11 Rumunijos fronto VI armijos lietuvių suvažiavime išrinktas armijos lietuvių komisaro pavaduotoju. 1918 m. rudenį baigė Kijevo universitetą. 1919.01 savanoriu stojo į Lietuvos kariuomenę, paskirtas Krašto apsaugos ministerijos Juridinio skyriaus viršininku. 1919.03-04

ministerijos valdytojas (ministras), 1919.10-1920.02 krašto apsaugos ministro padėjėjas (pavaduotojas), 1919.04-08, 1920.02-06, 1926.12-1927.08 krašto apsaugos ministras. 1920.08-1922.11 Vietinės kariuomenės brigados vadas. Vienas Lietuvių tautininkų sąjungos kūrėjų (1924), jos veikėjas. 1927.08-1932.05 Klaipėdos krašto gubernatorius. 1933-1939 m. Kauno miesto burmistras, 1934-1939 m. Lietuvos miestų sąjungos pirmininkas. 1936.05-1940.07 Seimo atstovas. 1936-1939 m. Atsargos karininkų sąjungos pirmininkas. 1939.10-11 Lietuvos vyriausybės įgaliotinis Vilniui ir Vilniaus kraštui. 1939.11.21-1940.06.17 ministras pirmininkas. 1940.04 jo teikimu Lietuvos kariuomenės vadu paskirtas divizijos gen. V. Vitkauskas. 1940.06.15-17 dar ėjo Prezidento pareigas (1918-1940 laikotarpiu vienintelis ėjęs abejas pareigas). Tikėdamasis išsaugoti bent formalų valstybės suverenitetą 1940.06.14 posėdyje pas prezidentą A. Smetoną siūlė priimti SSRS ultimatumą. Vykdydamas SSRS vyriausybės ypatingojo įgaliotinio Lietuvai V. Dekanozovo nurodymus ir pažeisdamas LR Konstituciją 1940.06.17 ministru pirmininku paskyrė J. Paleckį, patvirtino jo sudarytą (faktiškai SSRS emisarų padiktuotą) vyriausybę ir atsistatydino. 1940.06-07 du kartus nesėkmingai bandė išvykti iš Lietuvos. 1940.07.17 su šeima ištremtas į Saratovą, apgyvendintas sovietų saugumo priežiūroje. 1941.06.26 suimtas, įgalintas Saratovo, Kirovo,

Ivanovo, Maskvos Butyrkų ir Vladimiro kalėjimuose. 1954.08 paleistas iš Vladimiro kalėjimo be teisės grįžti į Lietuvą. Mirė Melenkų invalidų namuose. Vyčio Kryžiaus 5 laipsnio (1927), Gedimino 2 (1928) ir 1 laipsnio (1938) ordinais, kelių užsienio valstybių aukšti ir aukščiausi apdovanojimai.

KAZYS BIZAUSKAS gimė 1891.02.14 Pavilostoje (Kuldigos apskr., Latvija). Mirė 1941.06.26 prie Byhosavo st. (netoli Červenės, Minsko sr.). Lietuvos valstybės veikėjas, diplomatas. Vasario 16 Aklo signataras. Nuo 1909 m. aktyviai bendradarbiavo lietuvių katalikų spaudoje. 1913 m. baigęs Kauno gimnaziją įstojo į Maskvos universiteto Teisės fakultetą. 1913 m. Maskvos lietuvių katalikų studentų draugijos *Rūta* vienas steigėjų. 1914 m. *Rygos garso* redaktorius. 1915 m. Panevėžio lietuvių gimnazijos inspektorius. 1917 m. Lietuvių konferencijoje Vilniuje išrinktas Lietuvos Tarybos nariu ir gen. sekretoriumi (buvo iki 1920). 1919-1921 m. Lietuvos atstovybės Londone patarėjas. 1920 m. Lietuvos delegacijos taikos derybų su Sovietų Rusija gen. sekretorius. 1920-1922 m. Steigiamojo Seimo atstovas, švietimo ministras. 1922-1923 m. Lietuvos atstovas Vatikane, 1923-1924 m. - JAV. 1924-1927 m. nepaprastasis pasiuntinys ir Įgaliotasis ministras JAV, 1927-1928 ir 1939.01-03 Latvijoje, 1928-1930 m. D. Britanijoje, 1930-1931 m. Olandijoje. 1925 m. Kaune įsteigė knygų leidimo bendrovę *Žinija*. XXVII knygos mėgėjų draugijos (įk. 1930) ir Lietuvių-britų draugijos (įk. 1938) vienas steigėjų. 1931-1932 ir 1938-1939 m. įgaliotasis ministras prie Užsienio reikalų ministerijos, 1932-1938 m. ministerijos Teisės ir admin. departamento direktorius. 1933 m. *Naujosios romuvos* bičiulių sąjungos centro valdybos, 1935 m. Ateitininkų federacijos vyr. valdybos pirmininkas. 1939-1940 m. ministro pirmininko pavaduotojas, įgaliotasis ministras Vilniuje (po Vilniaus kr. atgavimo). 1940.07 NKVD suimtas, 1941 m. nužudytas.

Kazys Bizauskas

Parašė vadovėlį *Raštijos bei literatūros teorija* (d. 1 1918, 3 ir 4 leid. *Literatūros teorija* 1922-1923), išvertė J. Spielmanno apysaką *Išpažinties paslaptis* (1912), V. Siromoklės knygą *Nemunas nuo versmių iki žiočių* (1933-1991).

JUOZAS URBŠYS gimė 1896 m. vasario 29 d. Šateniuose, Kėdainių aps. Nuo 1905-1907 m. gyveno Ciūruose. 1914 m. sėkmingai baigė Panevėžio realinę mokyklą, kurią baigęs 1915 m. studijavo Rygos politechnikos institute. Pirmojo pasaulinio karo metais perkeltas į Maskvą. 1916 m. J. Urbšys mobilizuojamas į Ru-

Juozas Urbšys

sijos kariuomenę. 1917 m. baigė Čiugujevo karo mokyklą. Po Spalio revoliucijos Petrograde dirbo Sovietų Rusijos Darbo liaudies komisariate. 1918 m. grįžta į Lietuvą. Iki 1922 m. tarnauja Lietuvos kariuomenės Panevėžio batalione. Vėliau dirba Generalinio štabo Operacijų skyriaus viršininko padėjėju.

1922 m. išėjęs į atsargą dirbo Lietuvos Užsienio reikalų ministerijoje, 1922-1927 m. - Berlyne konsulinio skyriaus vedėjas, 1927-1932 m. Paryžiuje, 1933 m. Latvijoje nepaprastuoju pasiuntiniu ir įgaliotu ministru. 1934 m. dirbo Lietuvos Užsienio reikalų ministerijos politikos departamento direktoriumi, o nuo 1936 m. šios ministerijos generaliniu direktoriumi. 1938 m. - užsienio reikalų ministru dirbo iki 1940 m. birželio mėn.

1940 m. Urbšiai išvežti į Tambovo kalėjimą, vėliau į Saratovo, Gorkio, Ivanovo kalėjimus. 1943-1944 m. žiemą J. Urbšys rašo J. Stalinui du memorandumus, kuriuose teigia, kad reikia atkurti Lietuvos Nepriklausomybę. J. Urbšys su žmona paleidžiami iš kalėjimo be teisės grįžti į Lietuvą, todėl apsigyvena Viarnikuose, Vladimiro srityje. Į Lietuvą grįžo 1956 m.

J. Urbšys buvo ne tik puikus diplomatas, bet ir geras vertėjas. Jau nuo 1981 m. bendradarbiavo spaudoje, išvertė G. Duhamelio „Salaveno dienoraštį“, P. Bomaršė „Figaro vedybos“, F. Eria „Pagedę vaikai“, G. Flobero „Jausmų ugdymas“. Vėliau parašė atsiminimų knygas „Atsiminimai“ (1988-1990, „Lietuva lemtiniais 1939-1940 metais“).

J. Urbšys apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino II ir IV laipsnio ordinais, Vytauto Didžiojo IV laipsnio ordinu. Jam suteikti 1991 m. - Kauno m., Kėdainių krašto garbės piliečio vardai. 1995 m. Kauno 29 mokykla ir 1997 m. Tiskūnų (Kėdainių r.) pagrindinės mokyklos pavadintos J. Urbšio vardu. Mirė Juozas Urbšys 1991 m. balandžio 30 d. Palaidotas Petrašiūnų kapinėse (pasinaudota straipsniu iš Vikipedijos laisvosios enciklopedijos (http://wikipedia.org/wiki/Juozas_Urbsys)).

Lietuvos ypatingajame archyve bylos nėra. Archyvai išvežti į Maskvą.

KAZYS SKUČAS (žr. K. Skučo biografiją, p. 78)

KAZYS MUSTEIKIS gimė 1894.11.22 Stučių k., Tauragnų vls., Utenos aps. Mokėsi Utenoje ir Zarasų progimnazijoje. 1915.04 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. 1915.10.20 baigė Oranienbaumo karo mokyklą. 1917.11-1918.07 Atskirojo lietuvių bataliono Rovne (Ukraina) adjutantas. 1918.08.04 grįžo į Lietuvą,

12.01 savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, 1918.12.21 perkeltas į Vilniaus komendantūrą. 1919.01.04 Lietuvos kariuomenei pasitraukus iš Vilniaus, 01.11 paskirtas Kauno komendantūros kulkosvaidžių komandos viršininko padėjėju. 1919.03.23 paskirtas Karo mokyklos lektoriumi. 1920.07.13-12.01 dalyvavo nepriklausomybės kovose su lenkais. Performavus šarvuotą būrį 1921.08.01 paskirtas Šarvuoto autodiviziono vadu. 1924.10.03 pačiam prašant paleistas į atsargą eiti aukštojo mokslo. 1928 m. baigė Vienos aukštąją prekybos mokyklą Austrijoje. 1928.01.12 iš atsargos priimtas į karinę tarnybą, paskirtas Karo aviacijos viršininko padėjėju rikiuotei ir taktikai, 03.01 - Karo mokyklos inspektoriumi. 1928.11.23 pakeltas į inžinerijos plk. leitenantus, 1929.11.13 - į pulkininkus. 1930.02.17 paskirtas Vytauto Didžiojo karininkų kursų etatiniu lektoriumi ir mokymo dalies vedėju. 1930.03.01 pasiūstas mokytis į Belgijos gen. štabo akademiją. 1932.09.01 ją baigus paskirtas eiti Gen. kariuomenės štabo I (Mobilizacijos) skyriaus viršininko pareigas. 1934.10.25 paskirtas Karo mokyklos viršininku. 1937.02.16 pakeltas į brigados generolus. 1938.12.05 paskirtas krašto apsaugos ministru. 1940.06.14-15 paskutiniame Lietuvos Vyriausybės posėdyje pasisakė už Sovietų Sąjungos ultimatumo atmetimą ir ginkluotą pasipriešinimą ginant Lietuvos nepriklausomybę. 1940.06.15 su Respublikos Prezidentu A. Smetona ir kitais vadovybės nariais pasitraukė į Vokietiją, gyveno Berlyne. Kilus Vokietijos-SSRS karui grįžo į Lietuvą. 1942-1944 m. dirbo Verslo ūkio inspekcijos Kaune direktoriumi. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1944-1949 m. gyveno Augsburgio pabėgėlių stovykloje. 1949 m. emigravo į JAV, gyveno Čikagoje. Karininkų ramovės seniūnas, išleido atsiminimų knygą „Prisiminimų fragmentai“ (1970). Mirė 1977.06.06 Čikagoje, palaidotas Šv. Kazimiero lietuvių kapinėse. 1995 m. gimtinėje Stučių k. buvusios sodybos vietoje pastatytas ažuolinis paminklas.

Kazys Musteikis

Apdovanotas Vytauto Didžiojo 3 laipsnio (1935), DLK Gedimino 3 laipsnio (1929), Saulių žvaigždės (1938), „Jaunosios Lietuvos“ Trijų liepsnų 1 laipsnio (1938) ordinais, Savanorių (1928), Lietuvos nepriklausomybės (1928), Šaulių žvaigždės ordino (1939) medaliais, Latvijos Trijų žvaigždžių 3 laipsnio ordinu (1937) ir Aizsargų nuopelnų kryžiumi (1940); Rusijos kariuomenėje - Šv. Anos 4 laipsnio ordinu, Šv. Georgijaus kryžiumi su ažuolo šakele.

Žmona - Gražina Rudvalytė (1911), duktė - Marija Gražina (1937-1974) (LCVA, f. 930, ap. 5, b. 1889; f. 384, ap. 1, b. 2, 1 7; BLE, c. 19, p. 424; LKKAS archyvas).

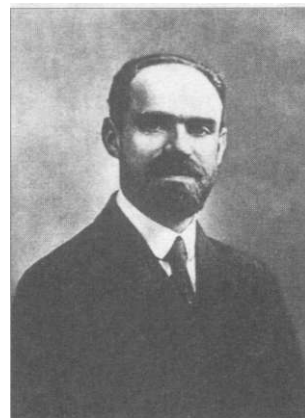
Antanas Tamošaitis

ANTANAS TAMOŠAITIS gimė 1894.VIII.13 Smukučių k., Jurbarko vls., Raseinių aps. 1912 m. baigęs Tauragės keturklasę mokyklą, mokėsi Žemaičių kunigų seminarijoje Kaune. Vokiečių okupacijos metais, 1915 m. rudenį, įsteigė Smukučiuose pradžios mokyklą. 1916 m. vasarą Kaune baigė vokiečių įsteigtus pedagoginius kursus ir paskirtas Jurbarko pradžios mokyklos vedėju, čia dirbo iki 1918 m. Už slaptą veikimą prieš vokiečius, okupacinės valdžios ištremtas iš Jurbarko į Rokiškio aps., kur buvo Čedasų pradžios mokyklos mokytoju. Nuo 1919.IX.21 Zarasų aps. pradžios mokyklų inspektorius. 1921 m. externu išlaikė egzaminus brandos atestatui gauti. 1920 m. Lietuvių valstiečių sąjungos kandidatų sąrašu išrinktas į Lietuvos Steigiamąjį seimą. Čia buvo švietimo komisijos sekretoriumi. Steigiamojo seimo bibliotekos komisijos narys, dirbo pradžios mokyklų įstatymą ruošiant ir jį svarstant. Lenkų invazijos metu įstojo savanoriu į organizuojamą Geležinio Vilko pulką. Lenkų pavojui praėjus, grįžo į Seimą, Bermontiados metu veikė partizanų eilėse. Buvo Himanso projekto priešininkas ir daug prisidėjo prie šio projekto atmetimo. Nuo 1922.VIII.22 Kauno žydų realinės gimnazijos lietuvių k. ir literatūros mokytojas, 1922.IX.20-1925.VII.1 Liet. mokytojų profesinės sąjungos suaugusių gimnazijos mokytojas. Nuo 1921 m. rudens, lankė Aukštuosius kursus Kaune, o 1922 m. įsisteigus Lietuvos universitetą, studijavo teisės mokslus, kuriuos baigė 1925.VI.2. Lietuvos universiteto teisių fakulteto taryba paliko Tamošaitį prie teisės filosofijos katedros profesūrai ruoštis. Gavęs švietimo ministerijos stipendiją, studijas gilino Vienoje ir Paryžiuje. 1928.V.16 Lietuvos universitete apsigynė disertaciją „Istoriškoji teisės mokykla Vokietijoje“ ir įgijo teisės mokslų dr. laipsnį. 1928 m. išrinktas teisės katedros docentu, bet šių pareigų atsisakė ir ėmė dirbti prisiekusio advokato padėjėju, vėliau advokatu Jurbarko. 1930.IX.1 pradėjo dėstyti romėnų teisę VDU teisių fak. docento teisėmis. 1933.IX.21 - įgijo teisę ginti bylas Vyr. Tribunole, 1935.X jo paties prašymu atleistas iš advokatūros. 1939 m. rudenį buvo VDU teisių fakulteto doc.; 1932-1935 m. teisių fak. sekr. Dirbo Valstybės Taryboje, kaip bendradarbis-žinovas. Buvo Klaipėdos krašto teisininkams egzaminuoti komisijos narys. 1937 m. kartu su dr. D. Krivicku dalyvavo tarptautiniame teisininkų kongrese Paryžiuje. 1939 m. kartu su Tadu Petkevičium ir D. Krivicku Lietuvos vyriausybės deleguotas Hagon ginti Lietuvos interesų Tarptautinio Tribunolo byloje su Lenkija. 1939X1.21-1940.VII.17 teisingumo ministras A. Merkio paskutiniame nepriklausomos Lietuvos respublikos ministrų kabinete. Eidamas tas

pareigas ypač rūpinosi teismų santvarkos reforma, civilinės metrikacijos įvedimu; piliečių teisių ir laisvių patikrinimu. Priklausė Lietuvos mokytojų profesinei sąjungai nuo pat jos įsteigimo. 1923.XII.6 kartu su Juozu Toliušiu, Birute Novickiene, Adomu Kairiu, Jurgiu Kasakaičiu įsteigė studentų „Varpo“ draugiją ir buvo jos veiklus filisteris. Kauno vartotojų bendrovės „Parama“ narys. Nuo 1921 m. „Lietuvos ūkininko“ ir Lietuvos žinių“ bendradarbis. Be to, rašinėjo pedagoginiais ir mokytojų organizaciniais klausimais „Mokykloj ir Gyvenime“, Švietimo darbe.

1940.VII. 12 už tai, kad XXI Antano Merkio vyriausybėje buvo teisingumo ministras, naktį Kačerginėje NKVD pareigūnų suimtas ir išvežtas į Kauną ir metų gale nukankintas (LE, 1964, t. 30).

ERNESTAS GALVANAUSKAS gimė 1882.11.19 Zizonyse (Vabalo vls.). Mirė 1967.07.24 Aix-les-Bains (Prancūzija), politikas. Inžinierius. G. Galvos brolis. 1902-1907 m. Sankt-Peterburge studijavo Kasybos institute. 1902-1903 m. LDP narys. 1905 m. Šiaurės Lietuvoje kūrė Valstiečių sąjungos būrelius. Didžiojo Vilniaus Seimo (1905) atstovas. Už dalyvavimą 1905 m. įvykiuose 1906 m. suimtas ir kalintas. 1908 m. išvyko į Belgiją. Lježe 1912 m. baigė Technikos universitetą, 1913 m. - Elektrotechnikos institutą. 1913—1914 m. Serbijoje tiesė geležinkelius. 1918 m. Paryžiuje su kt. įkūrė Lietuvių informacinį biurą. Nuo 1919.02 Lietuvos delegacijos Taikos konferencijoje sekretorius ir reikalų vedėjas. 1919.08 vadovavo Lietuvos delegacijai Europos socialistų suvažiavime Liucernoje. 1919.10-1920.06 ir 1922.02-1924.06 LR ministras pirmininkas, kartu - 1919.10-1920.06 finansų, prekybos ir pramonės ministras; 1923.02-06 laikinai gudų reikalų ministras, 1922.11-1924.06 - užsienio reikalų ministras. 1920.06-1922.02 buvo finansų, prekybos ir pramonės ministras, laikinasis susisiekimo ministras. Būdamas vyriausybės vadovu ir ministru, E. Galvanauskas prisidėjo prie Lietuvos ūkio pagrindų kūrimo, finansų tvarkymo ir lito įvedimo, padėjo organizuoti bermontininkų sutriuškinimą, Klaipėdos krašto prijungimą prie LR. 1924.09-1927.01 Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Londone. 1927-1929 m. Klaipėdos uosto direkcijos pirmininkas, vėliau verslininkas, 1934-1939 m. Prekybos instituto rektorius. 1939.11-1940.06 vadinamosios Bendro darbo vyriausybės finansų, prekybos ir pramonės ministras. SSRS 1940.06 okupavus Lietuvą 1940.06-07 vadinamosios Liaudies vyriausybės finansų ministras, laikinasis susisiekimo ministras (sutiko tapti mi-

Ernestas Galvanauskas

nistru, tikėdamasis sumažinti SSRS spaudimą). Atleistas už nelojalumą. 1940.08 nelegaliai pasitraukė į Vokietijos valdomą Klaipėdos kraštą. 1940.09 tapo Romoje įkurto Lietuvių tautinio komiteto pirmininku. 1941.06.22 kaip to komiteto pirmininkas pasirašė K. Škirpai adresuotą raštą, pavedantį sudaryti Laikinąją vyriausybę. 1941-1945 m. policijos prižiūrimas gyveno Berlyne, vėliau persikėlė į Prancūziją, kuri laiką gyveno Madagaskare.

Juozas Audėnas

JUOZAS AUDĖNAS, iki 1939 m. Audickas gimė 1898.09.25 Rumpiškėnuose (Panevėžio aps.). Mirė 1982.10.10 Niujorke, Lietuvos pasipriešinimo okupantų režimams veikėjas, ekonomistas. 1919 m. Lietuvos partizanas. 1920-1923 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1931 m. baigė VDU Teisių fakultetą; 1926-1928 m. buvo universiteto Varpininkų, 1926-1929 m. Studentų savišalpos draugijos, 1927 m. - studentų atstovybės pirmininkas. 1930-1936 m. Kauno mokesčių inspekcijos inspektorius, 1936-1939 m. miesto savivaldybės Finansų skyriaus vedėjas. 1939-1940 m. Žemės ūkio ministras. Per 1940.06.14-15 vyriausybės posėdį siūlė priimti SSRS ultimatumą.

1940-1944 m. *Lietūkio* finansų administratorius, dėstė Profes. sąjungų institute. Nuo 1942 m. Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos CK narys, nuo 1951 m. jo pirmininkas. 1943.03-11 Vyriausiojo lietuvių komiteto, 1943-1944 m. VLIK narys. Nuo 1944 m. buvo gestapo ieškomas. 1946-1948 m. gyveno Hanau lietuvių stovykloje Vokietijoje, buvo Lietuvių tremtinių bendruomenės centro valdybos vicepirmininkas. Nuo 1949 m. gyveno JAV. Nuo 1951 m. Lietuvos laisvės komiteto narys, 1952-1956 m. komiteto žurnalo *Lietuva* redakcinės kolegijos pirmininkas. Nuo 1954 m. Pavergtųjų Europos tautų seimo Lietuvos delegacijos narys. Nuo 1958 m. BALF direktorius ir vicepirmininkas (1960-1964). 1961-1964 ir nuo 1967 VLIK vicepirmininkas, 1964 m. pirmininkas, 1965-1966 m. gen. sekretorius, nuo 1967 m. informacijos ir bendrųjų reikalų vedėjas. Suredagavo VLIK leidinį *Dvidešimt kovos metų dėl Lietuvos laisvės* 1963 (angl. k.). Svarbiausi darbai: *Verslo mokesčiai* 1931, *Paskutinis posėdis* (1966 Niujorkas, 1990 Vilnius).

JONAS MASILIŪNAS gimė 1899.05.13 Gabulų k., Ramygalos vls., Panevėžio aps. Mokėsi Panevėžio realinėje mokykloje, vėliau Pskove, Rusijoje. 1917 m. išrinktas Šiaurės Kaukazo vyr. lietuvių tarybos Jekaterinodare sekretoriumi. 1918 m. Jekaterinodare baigė 2-ąją gimnaziją. Grįžęs į Lietuvą, 1919.01.05 įstojo į Lietuvos kariuomenę, paskirtas ypatingų pavedimų valdininku prie KAM.

Vėliau tarnavo Kretingos komendantūroje ir 1-me atskirajame batalione. 1919.07.31 įstojo į Karo mokyklą. 1919.12.16 ją baigus (II laida) suteiktas pėstininkų leitenanto laipsnis ir paskirtas 4 pėstininkų pulko 7 kuopos jaun. karininku. 1920.01-04 dalyvavo nepriklausomybės kovose su lenkais. 1922.09.25 paleistas iš kariuomenės studijuoti aukštojo mokslo. Iki 1926 m. su Finansų ministerijos stipendija studijavo ekonomiką Berlyno aukštojoje prekybos mokykloje. 1926.06.02-1927.04.12 Lietuvos III Seimo narys, 1926.12.17 išrinktas Seimo pirmuoju sekretoriumi. Nuo 1927.06.15 Susisiekimo ministerijos Komunikacijų tarnybos praktikantas ekonomistas,

Jonas Masiliūnas

nuo 09.16 - Komercijos skyriaus viršininkas, vėliau Susisiekimo ministerijos Geležinkelių valdybos ekonominės direkcijos direktoriaus padėjėjas, vėliau direktorius. 1931.01.01 pagal Karininkų laipsnių įstatymą ats. leitenanto laipsnis pakeistas į ats. j. leitenanto. Nuo 1934 m. LSS narys, Geležinkelių šaulių rinktinės garbės šaulys. 1935.11.23 pakeltas į ats. leitenantus. 1939 m. atgavus Vilnių paskirtas Geležinkelių valdybos įgaliotiniu. 1939.11.21-1940.06.14 LR susisiekimo ministras. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą atleistas, paskirtas Ekonominės direkcijos direktoriumi. 1941.06.14 NKVD Kaune suimtas, išvežtas į lagerį Belomorkanale, vėliau į lagerį Puksoje, Plesecko r., Archangelsko sr., Karelijoje, kur 1942.12.28 sušaudytas. Šeima 1941 m. ištremta į Karasuko r., Novosibirsko sr.

Apdovanotas DLK Gedimino 3 laipsnio (1934) ir Šaulių žvaigždės (1938) ordinais, Šaulių žvaigždės ordino medaliu (1940), Latvijos Aizsargų nuopelnų kryžiumi (1939).

Kazimieras Jokantas

Žmona - Kazimiera Motiekaitė (1905), sūnus - Liutauras (1934).

KAZIMIERAS JOKANTAS gimė 1880.10.23 Vailiukiškyje (Kupiškio vls.). Mirė 1942.08.25 Sverdlovske, Lietuvos valstybės veikėjas, pedagogas. Gydytojas. 1908 m. baigė Tartu universitetą. 1909-1918 m. Šv. Jurgio ligoninės gydytojas Senojoje Kalvarijoje. 1917 m. Vilniaus konferencijos dalyvis ir organizacinio komiteto narys. 1918-1920 m. *Žiburio* gimnazijos direktorius Marijampolėje. 1920-1927 m. Seimo atstovas (priklausė LKDP ir Ūkininkų sąjun-

gos frakcijoms). 1922-1925 ir 1926-1927 m. oficiozo *Lietuva* vyr. redaktorius. 1925.02-1926.06 ir 1939.11-1940.06 švietimo ministras. 1927-1939 m. *Aušros* mergaičių gimnazijos Kaune direktorius. 1941.06.14 SSRS valdžios suimtas, ištremtas į Sverdlovsko sritį ir Altajaus kraštą. 1942.06.27 Ypatingojo pasitarimo nuteistas mirti, sušaudytas. Bendradarbiavo spaudoje. Išvertė D. Kotopčevskio *Urvinį žmogų* (1905), J. Wagnerio *Iš gyvulių gyvenimo* (1911) ir kt. kūrinių. Parašė *Lotynų kalbos vadovėlį* (1922), *Lotyniškai lietuvišką žodyną* (1936-1995).

Prezidentūroje jaučiama prislėgta nuotaika. Apie pirmą valandą nakties į posėdžio salę atvykęs Prezidentas pasisveikinęs kvietė sėsti ir susijaudinęs prabilo, kad iš Maskvos gauta J. Urbšio šifruota telegrama su joje išdėstytais naujais sovietų reikalavimais. Ministras Pirmininkas A. Merkys perskaitė tris pagrindinius skirsnius su sovietų išdėstytais reikalavimais:

1) kad tuojau būtų atiduoti teismui buvę vidaus reikalų ministras K. Skučas ir Valstybės saugumo departamento direktorius A. Povilaitis, kaip tiesioginiai kaltininkai provokacinių veiksmų prieš Sovietų įgulą Lietuvoje;

2) kad tuojau būtų suformuota Lietuvoje tokia vyriausybė, kuri sugebėtų ir būtų pasiryžusi laiduoti garbingą Sovietų Sąjungos ir Lietuvos savitarpio pagalbos sutarties įgyvendinimą ir ryžtingai sutramdytų sutarties priešus;

3) kad tuojau būtų laiduotas laisvas praleidimas į Lietuvos teritoriją Sovietų kariuomenės dalinių, juos išskirstyti svarbesniuose Lietuvos centruose tokiu kiekiu, kurio pakaktų, kad būtų laiduotas Sovietų Sąjungos ir 1939 m. Lietuvos-Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutarties vykdymas ir užkirsti provokaciniai veiksmai prieš Sovietų įgulą Lietuvoje.

Sovietų Sąjungos vyriausybė laukia Lietuvos vyriausybės atsakymo iki birželio 15 d. ryto. Negavimas Lietuvos vyriausybės atsakymo iki birželio 15 d. 10 val. ryto. bus vertinamas kaip atsisakymas nuo anksčiau nurodytų Sovietų Sąjungos reikalavimų vykdymo (Smetona A. Pro memoria, 2000, p. 40).

Prisimintina akimirka, kai J. Stalinas Lietuvos delegacijai 1939 m. spalio 3 d. pasakė, kad „Sovietų Sąjunga susitarusi su Vokietija pasidalyti Lietuvą, o V. Molotovas paryškino, jog bet kuri imperialistinė valstybė tokiomis aplinkybėmis užimtą Lietuvą, ir viskas.“ „Mes to nedarome. Nebūtume bolševikai, jei neieškotume naujų kelių“ (Urbšys J. Atsiminimai, 1990, p. 90). Kaip po aštuonių mėnesių viskas pasikeitė! Maskva pateikė Lietuvai žiauriai suredaguotą terminuotą ultimatumą - įvykdyti įsakymą iki 1940 m. birželio 15 d. 10 val. ryto. Paskutiniame posėdyje (apie 1 val. nakties) Prezidentas Antanas Smetona kategoriškai pareiškė, kad atsisako išduoti vidaus reikalų ministrą K. Skučą ir Valstybės saugumo departamento direktorių A. Povilaitį, nes jie sąžiningai vykdė vyriausybės nurodymus ir vadovavosi Lietuvos konstitucija. O dėl vyriausybės - sutinkąs pakeisti

Ministrų Tarybą, įsakė paruošti dokumentus A. Merkį atleisti, o generolą S. Raštikį paskirti Ministrų Tarybos pirmininku. Apie Ministrų Tarybos pirmininko pakeitimą tučtuojau buvo pranešta Maskvai. Tačiau su S. Raštikio kandidatūra Maskva nesutiko. Po A. Smetonos pranešimo stojo mirtina tyla, visų akys buvo nukreiptos į prezidentą. Niekas neišdrįso pirmas tarti žodį. Buvo jaučiama tautos tragedijos pradžia.

Ministrų Tarybos narių posėdyje dalyvavo kariuomenės vadas gen. V. Vitkauskas, kariuomenės generalinio štabo viršininkas S. Pundzevičius, o vėliau buvo iškviestas ir S. Raštikis. Tautos gyvenimo pavojui gresiant, J. Urbšys dar 1940 m. birželio pradžioje, atsargumo dėlei buvo paskyręs egzilinę Lietuvos vyriausybę, S. Lozoraitį (pasiuntinį - Lietuvos atstovą Romoje) diplomatijos šefu, o jo pavaduotojais Jurgį Šaulį (pasiuntinį Berlyne) ir Petrą Klimą (pasiuntinį Paryžiuje). Apie šį paskyrimą valstybės nariai nebuvo informuoti. Visi buvo pasimetę (Smetona A. Pro memoria; Audėno J. str. „Paskutinis posėdis“).

Posėdyje, deja, nedalyvavo E. Galvanauskas, ne kartą buvęs Ministru Pirmininku, geriausiai pažinęs krašto reikalus ir valstybės padėtį tarptautiniuose santykiuose. Po prezidento pranešimo pasisakė Kazys Bizauskas - Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojas, pasiūlęs ultimatumą priimti, Kazį Skučą ir Valstybės saugumo departamento direktorių A. Povilaitį atiduoti teisman, motyvuodamas tuo, kad juos kaltins Lietuvos tardytojai ir teis Lietuvos teismas. Jie galėsį sprendimą sušvelninti. Panašiai kalbėjo ir A. Merkys.... Buvo sunku priimti sprendimą, nes tai buvo... sprendimas ne dėl savo asmens, ne dėl šiaip ko nors, bet sprendimas dėl visos tautos, dėl savo valstybės ateities ir jos tolimesnio likimo, nes „išileisti neribotą Raudonosios armijos kiekį be pasipriešinimo - bus okupacija, nesutikti išileisti - bus karas ir vis vien okupacija, nes karą laimės sovietai... Ar verta tokią didelę auką atiduoti, kuomet prieš akis stovi ne pergalės viltis, bet aiškus ir visiškas pralaimėjimas?" (Ten pat, p. 4).

Tauta atsidūrė mirtinam pavojuje, nes tapo buferiu tarp dviejų skirtingų ideologijų, kurių tikslas buvo toks pats - užkariauti pasaulį. Diskutuojuant paaiškėjo daugumos nuomonė: visa tauta, ją pašaukus, būtų stojusi prieš bolševikus, bet vilties apsiginti nuo gausaus priešo nebuvo, tam būtų paaukota daugybė gyvybių, o rezultatas - pralaimėjimas.

Tuo metu pasaulinė situacija buvo tokia: Vokietija užėmė Lenkiją, 1940 m. pavasarį užpuolė Skandinaviją, balandžio mėnesį užėmė Norvegiją, peržengė Mažino liniją, užėmė Prancūziją, Belgiją ir Olandiją. Nepaisant vokiečių pasaulinio masto laimėjimų, susirinkusių Lietuvos prezidento A. Smetonos kabinete ministrų neoficialiai išsakytos nuomonės sutapo - Vokietija pralaimės karą. Bet baugino ir kita medalio pusė - tai Sovietų Sąjungos-Vokietijos karo galimybė, visai tikra prielaida, nepaisant visų nacių-bolševikų „draugiškų" ir „nepuolimo"

sutarčių. Buvo neaišku tik tai, kiek Vokietijos žygis palies Lietuvą. Pagrindinis šio meto „uždavinys būtų išsaugoti kraštą nuo karinio sunaikinimo ir tautą savoje žemėje" (Smetona A. Pro memoria. 2000, p. 50).

Prezidento nuomone, pasipriešinus Sovietams, žūtų galybė Lietuvos gyventojų, sunaikinta „šimtmečiais kurtas lietuvių tautos lobis". Lietuva - priešų apsupta, viduje esančios priešo pajėgos pranašesnės. Gali ištikti tik žiauri sunaikinimo galimybė, pradėjus „pralaimėtiną karą, nors tai būtų apsigynimo karas." Lietuva negalėjo „efektyviai gintis prieš Sovietų Sąjungos karinį užpuolimą" (Smetona A. Pro memoria. 2000, p. 50).

K. Musteikio nuomonė, atitikusi Prezidento mintis, buvo išreikšta taip: „Jei Raudonoji armija žengianti per Lietuvos sieną, turėtume gintis ginklu" (ten pat, p. 51).

Švietimo ministras K. Jokantas ir Valstybės kontrolierius K. Šakenis manė, kad „vis tiek reikia pasipriešinti" (ten pat, p. 51).

Susisiekimo ministro J. Masiliūno nuomonė buvo tokia: „Reikia sovietams pasiųsti protestą dėl sudarytų sutarčių laužymo ir visai vyriausybei pasitraukti iš Lietuvos."

Su ultimatumu tekstu buvo supažindinta, jis išnagrinėtas, konstatuota, kad išeiktas buvo šiurkščiai, pabrėžiant, „kad nežiūrint į tai, koks atsakymas bus gautas, Sovietų kariuomenė vis tiek įžengianti į Lietuvą" (ten pat, p. 52).

Ultimatumą nutarta priimti. Kaip pasakojo generolas S. Pundzevičius, anksčiau buvęs karo aviacijos viršininku, pastaruoju metu - karinio štabo viršininku: savo pareiškime, išeiktame Ch. Kerstono tyrinėjimo komisijai, „įvertinusi susidariusią padėtį, komisija nutarė ultimatumą priimti."

1941 m. birželio 15 d., kaip nurodyta notoje, rusų kariuomenė peržengė Lietuvos sieną. Gen. V Vitkauskas spėjo išleisti įsakymą, kad sovietų karius sutiktų svetingai.

Teisingumo ministro įsakymu buvo suimti K. Skučas ir A. Povilaitis ir nuvežti į Kauno karo kalėjimo VI fortą. Atskridęs į Kauną V. Dekanozovas atvyko asmeniškai patikrinti. „Jis norėjo įsitikinti, ar įkaltai Krekliui ir aukos Lubiankai tikrai suimti" (ten pat, p. 69).

V. Dekanozovas buvo paskirtas ypatingu įgaliotiniu Lietuvai. Be jo žinios, V. Molotovo žodžiais, Lietuva neturi teisės spręsti bet kokius tarpusavio santykius bei skirti naują Ministrą Pirmininką (Urbšys J. Atsiminimai, 1990, p. 97).

Atsistatydinus prezidentui Smetonai

Paskutiniame Ministrų Tarybos posėdyje, vykusiame Prezidentūroje 1940 m. birželio 14-15 naktį, svarstant Sovietų Sąjungos ultimatumą, Respublikos prezidentas kategoriškai užprotestavo I ultimatumo punktą dėl vidaus reikalų ministro Kazio Skučo ir Valstybės saugumo departamento direktoriaus A. Povilaičio

suėmimo, motyvuodamas tuo, kad jie sąžiningai vykdė savo pareigas ir dirbo pagal Lietuvos Konstitucijos reikalavimus. Prezidentas sutiko svarstyti tik vieną iš trijų ultimatumo reikalavimų: sudarymą naujos vyriausybės, priimtinos ne tik sovietams, bet ir Lietuvai. „Tik viena koncepcija būtų galima padaryti: atsistatydinti esamajai vyriausybei ir pavesti naują sudaryti gen. S. Raštikiui, kaip patikimam, V. Molotovo žodžiais, sovietams žmogui. Tačiau ir ta koncepcija nieko negelbėtų, nes atmetus kitus du reikalavimus, vis tiek jie pavartotų prieš Lietuvą smurtą. Vadinasi, norom nenorom turėtume visomis priemonėmis jam pasipriešinti. Mūsų pasipriešinimo žygis, nors ir neišgelbėtų dabar Lietuvos laisvės, tačiau parodytų, jog tauta nori laisva gyventi“ (Smetona A. Pro memoria, 2000, p. 14). Ministras K. Bizauskas išreiškė savo nuomonę, kad priešinimasis supykintų Maskvą, ir ji nusiaubtų Lietuvą: „Mūsų kilnus gestas užtrauktų skaudų smūgį, todėl reikia nusileisti, sutikti.“

Balsuojant dauguma Tarybos narių pasisakė už Sovietų Sąjungos reikalavimą atiduoti K. Skučą ir A. Povilaitį teismui, motyvuodami tuo, kad kaltins mūsų prokurorai, pritaikydami švelnesnę bausmę („Kardas“, 1992. Nr. 2, p. 13-15).

Prezidentas pasiūlė Ministrų Tarybai Pirmininku paskirti gen. S. Raštikį, turintį Maskvoje gerą vardą. Gen. S. Raštikis atvyko 5 val. ryto. Tam tikslui ten pat buvo paruošti dokumentai atleisti Ministrą Pirmininką A. Merkį iš Ministrų Tarybos Pirmininko pareigų, pavedant generolui Stasiui Raštikiui sudaryti Ministrų Tarybą, pastarajam tam prieštaraujant. Apie šį vyriausybės sprendimą momentaliai buvo informuota Maskva. Maskva tučtuojau davė atsakymą, kad S. Raštikio kandidatūra Maskvai nepriimtina. Prezidentas perduoda Prezidento pareigas Antanui Merkiui, kartu jam paliekant Ministro Pirmininko pareigas, kol bus sudaryta nauja Ministrų Taryba. Prezidentas nuo tolimesnių ultimatumo punktų svarstymo pasitraukė, kadangi dauguma prieštaravo jo išsakytai nuomonei, ir išvyko į užsienį. Matyt, Prezidento sprendimas buvo teisingas, nes su tais, kurie palaikė ultimatumo reikalavimus, buvo sovietų susidorota:

Ministrų Kabineto Pirmininkas A. Merkys, vykdęs visus Maskvos reikalavimus, 1940 m. buvo suimtas, kalintas, mirė Milenkų invalidų namuose. Teisingumo ministras A. Tamošaitis, paruošęs K. Skučo ir A. Povilaičio suėmimo formalumus, 1940.07.12 naktį Kačerginėje NKVD pareigūnų suimtas, išvežtas į Kauno kalėjimą ir metų gale nukankintas. K. Bizauskas, ministro pirmininko pavaduotojas, pasiūlęs priimti ultimatumą, gen. K. Skučą ir valstybės saugumo departamento direktorių A. Povilaitį atiduoti teisman, nes kaltinę Lietuvos tardytojai ir Lietuvos teismas, kurie galės sprendimą sušvelninti, buvo 1941 m. sušaudytas prie Minsko. A. Voldemaras, po nepavykusio pučo ištremtas į užsienį, 1940 m. kuriantis Lietuvoje naujai valdžiai, iškviestas į Lietuvą padaryti tvarką. Bet grįžęs čia pat valdžios suimtas, ištremtas, 1942 m. mirė Maskvos

Butyrkų kalėjime (Banevičius A. 111 Lietuvos valstybės 1918-1940 m. politikos veikėjų).

1940 m. birželio 15 d. 15 val. sovietų kariniai daliniai, susitarus SSRS ir Lietuvos Vyriausybėms, į Lietuvą įvedė papildomus kariuomenės kontingentus. *Sovietų Vyriausybė patikino A. Merkio Vyriausybę, kad ji visai nemano pažeisti Lietuvos nepriklausomybės, kištis į jos vidaus reikalus ir kėsintis pakeisti vidaus santvarką* (Gaigalaitė R., Skirius J. ir kt. Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918-1940. Kaunas, 1999, p. 390).

Žymus teisininkas prof. M. Romeris 1940 m. birželio įvykius „vertina kaip tikrą konstitucinį perversmą... ir iš dalies svetimomis jėgomis formuojamo perversmo kryptis turėjo orientuoti Lietuvą į Sovietų Sąjungą“ (Gaigalaitė R., Skirius J. ir kt. Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918-1940. Kaunas, 1999, p. 389).

Justo Paleckio vyriausybė

1940 m. birželio 15 d. į Kauną atvykusio Kremliaus emisaro V. Dekanozovo uždavins buvo sudaryti marionetinė vyriausybė, kuri maskuotų komunistų išviešpatavimą ir surengtą savanoriško Lietuvos įsijungimo į SSRS spektaklį. Svarbiausias V. Dekanozovo patarėjas formuojant naują vyriausybę buvo SSRS pasiuntinys Kaune N. Pozdniakovas, gerai orientavęsis vietos gyvenime, asmeniškai pažinęs daugelį visuomenės veikėjų, inteligentų. Buvo išklaudyta ir LKP vadovų nuomonė (birželio 16 d. LKP Centro komiteto sekretoriatas svarstė naujosios vyriausybės sudėtį. V. Dekanozovo ir N. Pozdniakovo numatytas „naujos vyriausybės narių sąrašas buvo patvirtintas Maskvoje“ (Truska L. Lietuva 1938-1953 m. Kaunas, 1995, p. 59).

Prieš pasitraukdamas į užsienį, A. Smetona paskyrė A. Merkį laikinai eiti Prezidento ir Ministrų Tarybos pirmininko pareigas. A. Merkys, vadovaudamasis paskutinio A. Smetonos vadovaujamo Ministrų Tarybos posėdžio nutarimu ir Maskvai nesutikęs su S. Raštikio kandidatūra, pasirašė du aktus, kurių pirmuoju J. Paleckis paskirtas Ministru Pirmininku, o antruoju pavesta sudaryti Maskvos pristatytą ir patvirtintą naująją Ministrų Tarybą.

Dar kovo mėn. 20 d. Paryžiuje ėjęs rusų laikraštis „Новый мир“ tvirtino, jog K. Ulmanio, K. Patso ir A. Smetonos veikiai J. Stalinui nereikėsia. Jam bus reikalingi kusinenai (Kusineno, kaip ir V. Kvislingo, vardas virto išdaviko sinonimu). Tik 1940 m. birželio 19 d. į J. Paleckio vyriausybę buvo pakviestas pirmas tikras komunistas M. Gedvilas, o ką tik iš kalėjimo išėjusį A. Sniečką paskyrė Saugumo departamento direktoriumi. Dauguma naujosios valdžios narių buvo žmonėms gerai žinomi: Justas Paleckis - liaudininkas, „Naujo žodžio“ redaktorius, išleidęs knygą „Mano išpūdžiai apie SSSR“.

J. Paleckio vyriausybės sudėtis

1. Laikinai einantis Prezidento pareigas Ministras Pirmininkas J. Paleckis.
2. Ministro Pirmininko pavaduotojas ir užsienio reikalų ministras V. Krėvė-Mickevičius.
3. Krašto apsaugos ministras gen. V. Vitkauskas.
4. Teisingumo Ministras P. Pakarklis.
5. Finansų ministras E. Galvanauskas.
6. Žemės ūkio ministras M. Mickis.
7. Sveikatos apsaugos ministras L. Koganas.
8. Švietimo ministras A. Venclova.
9. Vidaus reikalų ministras M. Gedvilas.

„Tos pačios dienos vakarą J. Paleckis ir jo vyriausybės nariai prisiekė ištikimybę Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Truska L. Lietuva 1953-1958 m. Kaunas, 1995, p. 59).

Reikia pripažinti, kad Konstitucija buvo pažeista, nes pagal Konstitucijos nuostatus naujuoju Ministru Pirmininku turėjo būti paskirtas buvusio ministro pirmininko pavaduotojas Kazys Bizauskas. Birželio 19-ąją vidaus reikalų ministru buvo paskirtas komunistas M. Gedvilas, o A. Sniečkus - Valstybės Saugumo departamento direktorium, Antanas Venclova - švietimo ministru.

Pateikiame trumpas biografijas.

JUSTAS PALECKIS g. 1899.01.22 Telšiuose. Višniūnės ir valstybės veikėjas, rašytojas, žurnalistas. 1910 m. baigęs pr. mokyklos 3 skyrius, toliau mokėsi savarankiškai. Nuo 16 metų dirbo spaustuvėje darbininku, buvo raštininku, sandėlininku. Literatūrinį darbą pradėjo 1919 m. Rygoje kom. laikraštyje „Darbininkų kova“. 1924 m. baigė suaugusiųjų gimnaziją. Vėliau mokytojavo, vertėsi žurnalistika. 1925 m. pradėjo leisti iliustruotą žurnalą „Naujas žodis“. 1926 m. persikėlė į Kauną, studijavo Kauno universitete. Liaudininkams ir socialdemokratams laimėjus seimo rinkimus, paskirtas Eltos direktoriumi. Po 1926.XII.17 fašistinio perversmo pradėjo antifašistinę veiklą. 1927 m. išrinktas liaudininkų Jaunimo sąjungos centro valdybos pirmininku. Nuo 1929 m. Lietuvos Žurnalistų sąjungos valdybos narys. 1931 m. pradėjo vis labiau bendrauti su komunistais, rėmė Lietuvos Raudonosios pagalbos organizaciją. 1931 m. išleido pirmąjį eilėraščių rinkinį -

Justas Paleckis

„Dienų nelaisvė“. Išvertė latvių rašytojų (R. Blaumanio, J. Rainio, E. Veidenbaumo ir kt.) kūrinių. 1933 m. lankėsi Tarybų Sąjungoje, grįžęs savo išpūdžius paskelbė atskira knyga. 1936 m., bendradarbiaudamas su kai kuriais LKJS nariais, padėjo redaguoti pažangios krypties legalų žurnalą „Mūsų jaunimas“. 1938.11.19 ryšium su Lenkijos ultimatumu pasakė kalbą Valstybės teatre, pareikalavo pašalinti Smetonos fašistinį režimą. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, veikdamas išvien su komunistais, liaudies fronto idėjų dvasia 1939.X parašė Lietuvos liaudies demokratinės respublikos („Lietuvos laisvos darbo respublikos“) sukūrimo programą. Tarybų Sąjungai perdavus Vilnių Lietuvai, 1939. X.11 Kaune dalyvavo demonstracijose prieš fašistinį režimą. Už tai įkalintas Dimitravo priverčiamą darbo stovykloje. 1939.XII ištremtas į Latviją, po mėnesio Latvijos policijos grąžintas į Lietuvą. Policijos prižiūrimas, gyveno Joniškio, Kėdainių rajonuose. LKP CK rekomendavus, 1940.VI.17 sudarė Lietuvos Liaudies vyriausybę. Būdamas tos vyriausybės ministru pirmininku, kartu ėjo respublikos prezidento pareigas. Nuo 1940.VIII Komunistų partijos narys. 1940.VIII vadovavo Liaudies Seimo delegacijai, įteikusiai TSRS Aukščiausiajai Tarybai Liaudies Seimo rezoliuciją, kuria prašoma priimti Lietuvos SSR į Tarybų Sąjungą. 1940-1967 m. Lietuvos SSR AT deputatas. 1940.VIII.25-1967.IV Lietuvos SSR AT Prezidiumo pirmininkas. Nuo 1940.IX LKP CK Biuro, paskui Prezidiumo narys. Nuo 1941 m. SSRS AT deputatas, 1941-1966 m. SSRS AT Prezidiumo pirmininko pavaduotojas. Nuo 1966 m. TSRS AT Tautybių Tarybos pirmininkas. Nuo 1952 m. kandidatas į TSKP CK narius. Pokario metais J. Paleckis reiškėsi ir poezijoje, išleido 3 eilėraščių rinkinius. Pagrindiniai J. Paleckio poezijos motyvai - praeities revoliucinė kova, socializmo statyba, sovietinių tautų draugystė, pažangiųjų ir reakcinių jėgų kova visame pasaulyje. J. Paleckio poezijai būdingas politinis aktualumas ir kovingumas, publicistinė frazė, patetinė intonacija. Išaugusi iš ideologinių socializmo statybos poreikių, jo poezija toliau tęsia lietuvių revoliucinės poezijos tradicijas. J. Paleckio poezijos knygos išverstos į rusų k. Aktyvus respublikinės ir sąjunginės spaudos bendradarbis. Eilės knygų autorius. Aklai vykdė Dekanozovo nurodymus.

VINCAS KRĖVĖ, tikr. **MICKEVIČIUS** gimė 1882.10.19 Subartonyse (Merkinės vls.). Mirė 1954.07.07 Springfielde, palaidotas Filadelfijoje (1992 m. palaidai perlaidoti Subartonyse), rašytojas, visuomenės veikėjas. Lietuvos MA tikrasis narys (1941). Latvijos universiteto garbės daktaras (1938). Romos armijos narys korespondentas. 1898 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją, joje mokėsi 2 metus. Nuo 1904 m. Kijevo ir Lvovo universitetuose studijavo filologiją. 1908 m. studijas baigė Kijevo universitete, jame parašė mokslinį darbą <...> *Indoeuropiečių protėvynė* <...> 1909-1920 m. gyveno Baku, priklausė eserų partijai, dirbo rusų k. ir literatūros mokytoju, dalyvavo miesto visuomeniniame gyvenime, padėjo organizuoti liaudies universitetą <...> Atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę, 1918-1920 m. Lietuvos konsulas Azerbaidžane. 1920 m. grįžęs į Lietu-

vą buvo Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos sekretorius, redagavo žurnalą *Švietimo darbas* (1920-1922). Prisidėjo prie Lietuvos universiteto steigimo Kaune, nuo 1922 m. jame (nuo 1930 VDU) dėstė, 1925-1937 m. Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas, 1925-1927 m. redagavo (su kt.) fakulteto *Raštus*, 1926-1937 m. vadovavo (su kt.) leidyklai *Universitas*; prof. (1922). 1922-1924 m. Lietuvos šaulių sąjungos pirmininkas (Krėvės mėginimąją politizuoti vyriausybę įvertino neigiamai, ir jis buvo priverstas atsistatydinti). 1922-1923 m. rengė (su kt.) *Klaipėdos sukilimą* (Vokietijoje rūpinosi ginklais ir tarpt. parama). 1924.08 įkūrus *Lietuvių tautininkų sąjungą* tapo jos pirmininku; dėl nesutarimų su A. Voldemaru ir A. Smetona 1926 m. buvo išstumtas iš LTS ir LR politinio gyvenimo. Redagavo tęstinius leidinius <...> 1929-1940 m. buvo vienas *Lietuvių draugijos SSRS tautų kultūrai pažinti* vadovų. 4 d-mečio vid. suartėjo su kairiaisiais inteligentais, siekė glaudesnių SSRS ir Lietuvos kultūrinių ryšių. 1936 m. tapo nelegalios LKP legalaus žurnalo *Literatūra* oficialiu redaktoriumi. 1936-1940 m. buvo marksistinės studentų draugijos *Scientia* vienas globėjų. 1939-1940 m. Lietuvos rašytojų draugijos pirmininkas. 1940.06-08 buvo vad. Liaudies vyriausybės ministro pirmininko pavaduotojas ir užsienio reikalų ministras (teigė, kad ji sudaryta teisėtai, kad SSRS įvedė savo kariuomenę tik Lietuvos saugumui sustiprinti). 1940.07 parvykęs iš Maskvos (kur išitikino SSRS ketinimais) bandė atsistatydinti. V. Krėvė dalyvavo priimant *Liaudies seimo* rinkimų įstatymą, 1940.08 buvo paskirtas Lietuvos užsienio reikalų ministerijos likvidacinės komisijos pirmininku. 1940-1943 m. dėstė VU. Prisidėjo prie Lietuvos MA įsteigimo (1941), tapo jos prezidentu. SSRS AT deputatas (1941). Per SSRS-Vokietijos karą naciams okupavus Lietuvą 1942 m. paskelbė viešą atsišaukimą, kuriuo pasmerkė SSRS veiksmus Lietuvoje 1940 m. 1944 m. pasitraukė į Austriją. 1947 m. išvyko į JAV, dėstė slavistiką Pensilvanijos universitete, rengė spaudai savo kūrinius. Parašė politinius atsiminimus apie 1940 m. SSRS įvykdytą Lietuvos okupaciją ir savo veiklą vad. Liaudies vyriausybėje. 1992 m. V. Krėvės palaikai perlaidoti Subartonyse.

Vincas Krėvė-Mickevičius

VINCAS VITKAUSKAS eksternu mokėsi Marijampolės, Vilkaviškio ir Oriolo gimnazijose. Oriole 1914 m. išlaikė eksternu gimnazijos kursą. Mokydamasis dalyvavo slaptuose rateliuose, nukreiptuose prieš carą. Vėliau mokėsi Maskvos universiteto Matematikos fakultete. 1916 m. baigė Karo mokyklą, paskirtas p.p. atsargos pulko praporščiku. 1917 m. baigęs kulkosvaidininkų kursus, dirbo 59-ojo pėstininkų atsargos pulko kuopoje „Kolta“. Būdamas Rumunijos fronte, dalyvavo bolševikų ratelyje. 1918 m. grįžo į tėviškę.

Nuo 1918 m. grįžęs į Lietuvą, buvo Vilkaviškio aps. viršininku, Raseinių

Vincas Vitkauskas

komendantu; su komendanto kuopa dalyvavo mūšiuose su vokiečiais bermontininkais.

Kovodamas su Želigovskio grupe, vadovavo 7-ojo pulko daliniui, Vilniaus-Ukmergės plento ruože buvo sužeistas. 1921 m. paskirtas ypatingų reikalų karininku, vėliau štabo viršininku. Aukštuosiuose Karininkų kursuose išlaikęs teorinę dalį, dalyvavo Klaipėdos sukilime ir paskirtas Klaipėdos komendantu.

Būdamas III apygardos štabo I skyriaus vadu, atliko ir divizijos viršininko pareigas. 1923 m. paskirtas 9-o pėstininkų pulko vadu, sulaikytas kariuomenės štabe dėl kairiųjų pažiūrų, bet greitai paleistas. V. Vitkauskas buvo kalbinamas, „pereiti“ į tautininkų pusę, bet jam nesutikus, atleistas iš vado pareigų ir pervestas Karininkų kursų lektoriumi.

Kalbant apie V. Vitkausko kai kuriuos biografijos momentus, istorikų nuomonės išsiskiria.

Kalbant apie jo brolio žūtį minimi trys variantai: Žurnalisto I. Kaliejo nuomone, V. Vitkausko brolis 1919 m. tarnaudamas Raudonojoje armijoje, pasidavė lietuviams ir per nesusipratimą buvo sušaudytas (Lietuvos aidas, 2003 10 23, Nr. 248).

Gen. Vincas Vitkauskas savo knygoje „Raštai“ straipsnyje „Mano išpažintis“, nurodo, kad jo brolis Juozas tarnavęs Raudonojoje armijoje 1919 m. gegužės mėn. pakliuvęs prie Panevėžio į nelaisvę, buvo reakcionierių sušaudytas (Lietuvos aidas, 2003, Nr. 249).

Į šią nuomonę apie V. Vitkausko brolio sušaudymą ats. dimizijos plk. lt. A. Navaitis atsako: „...gen. V. Vitkausko brolis buvo ne eilinis Raudonosios armijos karys, o Panevėžio srities karinis komisaras, labai žiauriai elgęsis su lietuviiais, komunistų vadinamais buržujais. Juos ne tik sušaudęs, bet ir kankinęs“ (Dar kai kas apie generolo Vitkausko išpažintį. *Lietuvos aidas*, 2003 10 23, Nr. 248).

Baigė aukštųjų viršininkų kursus. Prieš vykdamas į Vokietiją Kaune išklauė juridinio fakulteto kursą, bet jo nebaigė dėl stažuotės Vokietijoje.

Poligonuose vadovaudavo kaip nuolatinis techninių užsiėmimų dalyvis, vadovavo įvairių dalinių vadų specialaus paruošimo kursams, kariuomenės manevruose, parašė 12 statutų.

1939 m. saugojo demarkacijos liniją nuo internuotų lenkų įsiveržimo, vadovavo rinktinei užimant Vilniaus sritį, laikinai ėjo Kariuomenės vado pareigas (Vitkauskas V. Raštai. Minskas, 1988).

Gen. V. Vitkausko, ruošiant Lietuvos kariuomenę, programa ilgai bus nagrinėjama lietuvių spaudoje. Ne be V. Vitkausko žinios, vos įėjus Raudonajai armijai į Lietuvą 1940 m. naktį iš liepos 11 į 12 d. į atsargą buvo atleisti 17 aukščiausio

laipsnio karininkų; birželio 27 - 5 pulkininkai, 1940 m. liepos 1-2 d. karo aviacija neteko 13 karininkų, liepos 2 d. pateikė kariuomenės pertvarkymo įstatymo projektą. Prieš 1941 m. įvyko Valstybės gynybos posėdis, kuriame nutarta gintis sovietams puolant Lietuvą. „Padėtis buvo įtempta, kariuomenės štabo žiniomis, sovietai koncentravo savo kariuomenę prie Lietuvos sienų, o kariuomenės vadas nedavė jokių nurodymų dėl pasiruošimo gintis“ (Lietuvos aidas, 2003 10 23, Nr. 248; Divizijos plk. ltn. A. Navaitis „Dar kai kas apie generolo V. Vitkausko išpažintį“). Pasakutiniame prezidentūros posėdyje, įvykusiame 1940 m. birželio 14-15 d. naktį gen. V. Vitkauskas pranešė: „Kariuomenė gintis nepasiruošusi“. Galbūt dėl tos priežasties kai kurie Lietuvos ministrai nutarė priimti sovietų ultimatumą.

POVILAS PAKARKKLIS g. 1902.XI.23 Smilgiuose (Kupiškio r.). Mirė 1955.VII.28 Vilniuje. Istorikas, teisininkas, Lietuvos SSR MA narys korespondentas (1946), teisės mokslų daktaras (1951). 1923-1927 m. studijavo istoriją, 1928-1934 m. teisę Kauno universitete, įgydamas atitinkamas specialybes, vėliau klausė paskaitų Karaliaučiaus ir Miuncheno (VFR) universitetuose. 1927-1930 m. Tauragės ir Panevėžio mokytojų seminarijų mokytojas, 1934-1935 m. Apeilacinių rūmų sekretorius, 1935-1940 m. Kauno apygardos teismo prokuroro padėjėjas. 1940 m. Liaudies vyriausybės teisingumo ministras, vėliau teisingumo liaudies komisaras, išrinktas Liaudies Seimo atstovu. 1940-1941 m. Vilniaus universitete dėstė baudžiamąją teisę ir baudžiamąjį procesą (nuo 1940 docentas). 1941-1943 m. dirbo Alma Atos Juridiniame institute, 1943-1944 m. Maskvos Juridiniame institute. Nuo 1943 m. profesorius. Nuo 1944 m. Vilniaus universiteto baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso katedros vedėjas. 1946-1948 m. Istorijos instituto direktorius. Nuo 1931 m. P. Pakarklis savo darbuose kritikavo pseudomokslines teorijas, reikalingas germanizatoriams ir skelbusias, kad lietuviai Rytų Prūsijoje ir Užnemunėje ne senieji gyventojai, o atvykę iš Žemaitijos ir Aukštaitijos XV-XVIII amžiuje. Pirmaisiais pokario metais P. Pakarklis suorganizavo svarbias archeografines paieškas, surado K. Doneičio rankraščius ir kt. Svarbiausia P. Pakarklio mokslo darbų problematika - lietuvių kova su kryžiuočiais. P. Pakarklis iškėlė lietuvių tautos, kitų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tautų ir pskoviečių bei novgorodiečių istorijos vaidmenį, sulaikant vokiečių ekspansiją į Rytus, išryškino svarbų Romos kurijos vaidmenį, organizuojant kryžiaus žygius į Lietuvą, atskleidė popiežių politiką, rėmusią Kryžiuočių ordino agresiją prūsų, vakarinių ir kitų lietuvių žemėse. Daktaro disertacijos tema - lietuvių tautos kova su popiežiais ir Kryžiuočių ordinu už savo valstybingumą.

Povilas Pakarklis

Matas Mickis

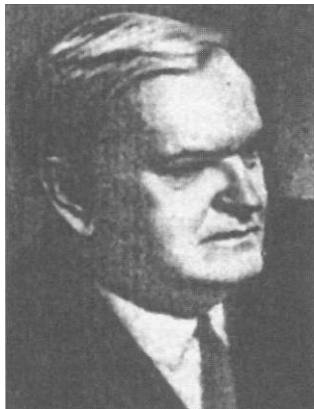
MATAS MICKIS Žemės ūkio ministras. Gimė 1896.IX.15 Kuosiuose (Rokiškio r.) Mirė 1960.XII.12 Kaune. Agronomas, ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas (1954), 1911.15 gyvendamas Peterburge, dalyvavo profsajunginiame darbininkų judėjime. 1915.17 tarnavo Rusijos kariuomenėje. Dalyvavo 1917 m. rev. įvykiuose fronte. 1918 m. grįžo į Lietuvą. 1919 įstojo į LKJS. Mokydamasis Rokiškio gimnazijoje (1919) ir Dotnuvos ž. ū. technikume (1920), įkūrė ten LKJS kuopeles. 1920 m. dalyvavo LKJS Centro Biuro I plenumo, atstovaudamas Rokiškio ir Dotnuvos komjaunuoliams. 1923 m. už kom. veiklą kalintas Panevėžyje ir pašalintas iš ž. ū. technikumų. Vėliau nuolat palaikė ryšius su LKP CK nariais, dažnai atlikdavo jų pavedimus; rėmė Lietuvos Raudonosios pagalbos organizaciją. 1924 m. eksternu baigė Dotnuvos ž. ū. technikumą. 1925-1940 m. Kaimo apygardos agronomas. 1929 m. baigė Kauno universiteto ekonomikos skyrių. 1940.VI-VIII žemės ūkio ministras, po to ž. ū. liaudies komisaras. 1942-1944 m. Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos įgaliotinis evakuotųjų Lietuvos TSR piliečių reikalams Saratovo, Tambovo ir Stalingrado srityse. 1944 m. studijavo Timiriazovo ž. ū. akademijoje Maskvoje. 1945-1953 m. Lietuvos Žemės ūkio akademijos rektorius. Nuo 1945 m. docentas. Nuo 1949 m. TSKP narys. 1953-1960 m. Žemės ūkio akademijos socialistinių ž. ū. įmonių organizacijos katedros vedėjas. Nuo 1959 m. profesorius. Vienas knygų „Kolūkinės statybos klausimai“ (1949), „Priemonės žemės ūkio gamybai vystyti“ („Lietuvos vidurio zona“, 1958; „Vakarų Lietuvos zona“, 1958) autorių. Paskelbė straipsnių ž. ū. gamybos, žemės reformos, tarybinių ž. ū. kadru rengimo, komjaunimo veiklos klausimais.

Moisiejus Leonas Koganas

MOISIEJUS LEONAS KOGANAS gimė 1894.11.20 Šiauliuose. Mirė 1956.V.30 Vilniuje, tarybinis gydytojas ftiziatras. TSKP narys (1947). 1919 m. baigė Maskvos universitetą. 1919-1920 m. Raudonosios armijos gydytojas. Nuo 1921 m. dirbo Lietuvoje. 1933 m. įstojo į Lietuvos Raudonosios pagalbos organizaciją. 1940.VI-VII Lietuvos Liaudies Vyriausybės sveikatos apsaugos ministras. Per Didįjį Tėvynės karą gydytojas Mordovijoje, Kirgizijoje, Gorkio ir Maskvos srityse. 1945-1946 m. Tuberkuliozės instituto (Vilniuje) direktorius, 1947-1951 m. direktoriaus pavaduotojas; med. kandidatas (1946).

ANTANAS VENCLOVA gimė Trempiniuose (Kapsuko r.). Mirė 1971.VI.28 Vilniuje, lietuvių tary-

Antanas Venclova

binis rašytojas, LTSR MA narys korespondentas (1949), LTSR nusipelnęs meno veikėjas (1954), LTSR liaudies rašytojas (1965). TSKP narys (1950). 1932 m. baigė Kauno universiteto humanitarinių mokslų fakultetą. Mokytojavo, dalyvavo pažangių antifašistinių rašytojų sąjūdyje, redagavo žurnalą „Trečias frontas“ (1930–1931), bendradarbiavo „Kultūroje“, „Literatūroje“, „Prošvaistėje“ (3–4 kn. ir redagavo), „Dienovidyje“. 1940 m. Liaudies seimo atstovas ir Seimo įgaliotosios delegacijos, vykusios į SSRS AT prašyti priimti LSSR į SSRS, narys. 1940–1943 m. LSSR švietimo liaudies komisaras. 1941–1944 m. gyveno SSRS gilumoje (1942–1944 Maskvoje). 1944–1946 m. Kauno universiteto docentas. 1949–1971 m. TSRS taikos gynimo komiteto narys. 1952–1964 m. LKP CK narys. 1940–1947, 1955–1959 ir 1963–1971 m. LSSR AT, 1941–1962 m. SSRS AT deputatas. 1954–1959 m. LSSR rašytojų sąjungos pirmininkas.

Ankstyvojoje poezijoje (rink.: „Sutemų skersgatviuos“, 1926; „Gatvės švin-ta“, 1927) simboliais, alegorijomis, groteskiniais hiperbolizuotais vaizdais reiškiami jaunystės polėkių, miesto socialinių kontrastų motyvai. Didžiojo Tėvynės karo poezijoje (rink. „Obelis kur augalota“, 1945) vyrauja patriotiniai tėvynės ilgesio, kovos su hitlerininkais motyvai, lyrizmas jungiamas su publicistiniu patosu. Pilietinės lyrikos rinkiniuose „Šalies jaunystė“ (1948), „Rinktinė“ (1950, TSRS valst. premija 1952), „Kovoti, degti, nenurimti“ (1953) A. Venclova vienas pirmųjų lietuvių poezijoje plėtojo atkuriamojo darbo, tautų draugystės, kovos dėl taikos tematiką, poetizavo tarybinio žmogaus dvasinį grožį; kai kuriuose eilėraščiuose yra ir paviršutiniško aprašinėjimo, iliustratyvumo. Poezijos rinkiniuose „Ar tu žinai tą šalį“ (1964), „Vakarinė žvaigždė“ (1971) poetizuojamas tėvynės grožis, apmąstomas savo kartos gyvenimo dramatismas, ryškesni emociniai ir refleksiniai pradai. A. Venclova parašė LSSR valstybinio himno tekstą (1950).

Pirmajame apsakymų rinkinyje „Beržai vėtroje“ (1930) vyrauja socialinė kritinė, daugiausia kaimo gyvenimo, tematika, žymu ekspresionistinis stiliaus manieringumas. Romane „Draugystė“ (1936) gvildenamos inteligentijos ideologinės diferenciacijos, pažangių inteligentų sąmonės brendimo problemos, ryšku realistinės kritinės tendencijos. Brandžiausioje ikisovietinių metų knygoje – apsakymų rinkinyje „Naktis“ (1939) įtaigiai realistiškai vaizduojamos socialinių aplinkybių sąlygotos psichologinės kolizijos, atskleidžiamas veikėjų vidaus pasaulio sudėtingumas. Sovietinio laikotarpio epopėjinio pobūdžio romane „Gimimo diena“ (1959, LTSR valstybinė premija 1960; inscenizacija 1965) vaizduojami 1940 m. istoriniai politiniai įvykiai, keliamos liet. inteligentijos ideologijos apsisprendimo problemos. Sovietiniais metais dar parašė apybraižų ir apsakymų (rink.; „Iš karinio bloknoto“, 1943; „Medis ir jo atžalos“, 1947),

kelionių išpūdžių („Kelionė po Kiniją“, 1955; „Šiaurės sidabras“, 1962), jaunystės ir karo metų atsiminimų trilogiją „Pavasario upė“ (1964), „Jaunystės atradimas“ (1966), „Vidurdienio vėtra“ (1969). Iki sovietinių metų kritikos straipsniuose, knygėlėse „A. Vienuolio „Paskenduolė“ (1929), „A. Sinkleris“ (1931), „Audringas Fransua Vijono gyvenimas“ (1934) propagavo pažangios realistinės literatūros idėjinius estetinius principus. Sovietiniais metais parašė straipsnių apie sovietinius lietuvių rašytojus, soc. realizmo, literatūros ir kultūros palikimo klausimais (rink.: „Laikas ir rašytojai“, 1958; „Epochos vėjas“, 1962). Išvertė A. Puškino („Eugenijus Oneginas“, 1947, „Belkino apysakos“, 1949, „Borisas Godunovas“, 1955), Č. Dikenso, Gi de Mopasano, B. Kelermano, M. Gorkio, V. Katajevo kūrinių. A. Venclovos knygų išversta į rusų, ukrainiečių, latvių, lenkų ir kitas kalbas.

Mečislovas Gedvilas

MEČISLOVAS GEDVILAS gimė 1901.11.11 Bubiuose (Šiaulių aps.). Mirė 1981.02.05 Vilniuje, sov. veikėjas. SSKP narys (nuo 1934 iki 1940 priklausė LKP). Už draudžiamosios lietuvių spaudos platinimą M. Gedvilo tėvas su šeima 1904 m. buvo ištremtas į Rusiją. 1919–1922 m. M. Gedvilas studijavo Petrogrado technologijos institute. 1923 m. grįžo į Lietuvą. 1923–1927 m. mokytojavo, 1928–1930 m. redagavo laikraštį *Žemaitis*, dirbo Laisvamanių etinės draugijoje. 1926–1931 m. Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos narys. Dalyvavo opozicinėje tautininkų valdžiai veikloje, dėl to 1927–1931 m. kelis kartus administracine tvarka kalintas. Suartėjo su komunistais. Redagavo nelegalius kom. leidinius. 1931–1940 m. Telšių apygardos ligonių kasų direktorius. SSRS okupavus Lietuvą, 1940.06–07 vad. Liaudies vyriausybės vidaus reikalų ministras. 1940–1946 m. LSSR Liaudies komisarų tarybos, 1946–1956 m. MT pirmininkas. Vienas Lietuvos inkorporavimo į SSRS vykdytojų, prisidėjo prie represijų prieš lietuvių inteligentiją, politinis veikėjas. Su kt. įgyvendino SSRS politiką – slopino pasipriešinimą sovietiniam okupaciniam režimui, vykdė prievartinę valstiečių kolektyvizaciją, persekiojo katalikybę. Bolševikinės M. Gedvilo politinės pažiūros ilgainiui kito. Apie 1950 m. su J. Paleckiu pradėjo kritiškai vertinti brutalią rusifikaciją, jai priešintis, iš dalies pripažino XIX a. pab. – XX a. pr. lietuvių tautinio išsivadavimo judėjimo reikšmę, dėl to ne kartą kritikuotas LKP CK biure, plenumuose ir suvažiavimuose. 1956 m. iš MT pirmininko pareigų atleistas. 1957–1973 m. LSSR švietimo ministras. Švietimo ministerijos darbuotojų veikiamas nepritarė mokyklų rusifikavimui, stengėsi išsaugoti lietuvių kalbą kaip dėstomąją. 1940–1976 m. LKP CK narys, 1952–1956 m. kandidatas į SSKP CK narius, 1940–1956 m. LKP CK biuro narys. Atsiminimų kn. *Lemiamas posūkis* (1975, rusų k. 1979).

ANTANAS SNIEČKUS gimė 1903.1.10 Būbleliuose (Šakių r.) Mirė 1974.1.22 Druskininkuose, SSRS valstybės ir partijos veikėjas, Socialistinio darbo didvyris (1973). TSKP narys (1920; iki 1940.X priklausė LKP). 1915-1918 m. mokydamasis Voronežo lietuvių gimnazijoje, palaikė ryšius su marksistine visuomenininkų organizacija. Po Vasario revoliucijos tapo bolševikų partijos šalininku. 1918 m. grįžo į Lietuvą. 1919-1921 m. Alytuje dirbo telegrafo prižiūrėtoju. 1920-1921 m. LKP Alytaus parajonio komiteto sekretorius. 1921.1—III kalėjo. 1921-1925 m. Smolenske dirbo LKP CK leidykloje, redagavo LKJS Centro biuro ir LKJS CK periodinius leidinius „Jaunimo lapelis“, „Darbininkų jaunimas“. 1925 m. baigė Smolensko universiteto darbininkų fakultetą, 1925-1926 m. mokėsi Maskvoje Plechanovo liaudies ūkio institute, 1934-1936 m. Maskvoje - Tarptautinės Lenino mokyklos aspirantūroje. 1925-1926 m. Maskvoje dirbo LKP atstovybėje prie Komunistų Internacionalo (KI) Vykdomojo komiteto. 1926.XII, po fašistinio perversmo atvyko į Kauną, LKP CK 1927.1.6 plenumo kooptuotas į CK, išrinktas vienu CK Sekretoriato narių. 1927-1930 m. dirbo daugiausia organizacinį ir propagandinį darbą, redagavo laikraščius „Tiesa“, „Šalin fašizmas!“. 1930-1933 m. kalėjo (buvo nuteistas 15 metų, bet pasikeitimo politiniais kaliniais tvarka išleistas).

Antanas Sniečkus

1936-1940 LKP CK I sekretorius. 1937.V.21-VIII.8 buvo atvykęs į TSRS, KI Vykdomajam komitetui padarė LKP CK ataskaitą. 1938-1939 m. vadovavo LKP CK plenumams, nustačiusiems LKP politinę liniją dėl antifašistinio judėjimo plėtotės, patriotinių jėgų telkimo prieš vokiečių fašizmo grėsmę ir hitlerininkų šalininkus Lietuvoje. A. Sniečkus vadovaujamas CK, ir neturėdamas ryšių su KI Vykdomuoju Komitetu, 1938-1940 m. išplėtė LKP ryšius su darbininkais, valstiečiais, pažangiaisiais inteligentais. 1940 pr. KI Vykd. k-tas LKP CK politinę liniją tuo laikotarpiu pripažino teisinga. 1939.XII-1940.VI A. Sniečkus kalėjo (buvo nuteistas 8 metams). Žlugus fašistiniam režimui, vadovavo LKP CK, be to, 1940.VI-VIII dar buvo ir Liaudies vyriausybės vidaus reikalų ministerijos saugumo departamento direktorius. Išrinktas į Liaudies seimą, jo I posėdyje 1940.VII.21 pasiūlė nutarimą, kad Tarybų Lietuva sąjunginės respublikos teisėmis įstotų į SSRS. Nuo 1940.VIII.15 LKP CK I sekretorius; LKP V-XVI suvažiavimuose padarė CK ataskaitinius pranešimus. Gera pažindamas LKP kadrus, daug nuveikė, formuodamas partijos aparatą, valstybės valdymo organus, rūpindamasis LTSR socialistinio liaudies ūkio pagrindų kūrimu, socialistinio sąmoningumo ugdymu. Per Didįjį Tėvynės karą buvo vienas Raudonosios armijos 16 lietuviškosios divizijos ir partizaninio judėjimo Lietuvoje organizatorių. 1942.XI.26-1944 m. rudenį Lietuvos partizaninio judėjimo štabo viršininkas. Iki 1974 m. vadovaudamas LKP CK, daug prisidėjo prie hitlerinės okupacijos

padarinių likvidavimo, socializmo Lietuvoje sukurimo, darė didelį poveikį visiems svarbiausiems LTSR ūkio, kultūros, ideologinio darbo procesams.

Nuo 1941 m. SSRS AT deputatas; 1970-1974 m. SSRS AT Tautybių Taiybos užsienio reikalų komisijos pirmininko pavaduotojas. 1922-1974 m. parašė > 1200 darbų, kuriuose analizavo respublikos partinės organizacijos veiklos problemas, LTSR ekonomikos ir kultūros plėtotę, partijos kovą su buržuaziniu nacionalizmu, jos veiklą, įtvirtinančia marksizmo-leninizmo, tautų draugystės ir proletarinio internacionalizmo idėjas.

RINKIMŲ Į SEIMĄ FALSIFIKACIJA IR LIETUVOS ĮJUNGIMAS Į SOVIETŲ SAJUNGĄ

Antanui Smetonai pasitraukus į užsienį, sudaryta sovietams palanki Justo Paleckio Vyriausybė, kuri organizavo Seimo rinkimų farsą. Į Seimą buvo išrinkti tik komunistai arba jiems prijausiantys žmonės. Kandidatai buvo parenkami ir tvirtinami apskričių partijos komitetuose. Kandidatais negalėjo būti Lietuvoje veikusių partijų ir lietuviškų organizacijų - šaulių, pavasarininkų, ateitininkų ir kitų organizacijų - nariai. Kai kuriose apylinkėse buvo skelbiama, kad rinkimuose dalyvavo net 110 procentų rinkėjų!

1940 07 14-15 išrinktas Seimas iš 79 atstovų, tarp kurių 38 LKP nariai ir 41 nepartinis. 1940 07 21-23 pirmojoje sesijoje Liaudies seimas priėmė nutarimus apie sovietų valdžios Lietuvoje paskelbimą, apie Lietuvos Socialistinės Respublikos sukūrimą ir jos įstojimą į Sovietų Sąjungą, apie visos žemės nacionalizavimą ir dvarininkų bei dalies buožių žemių nemokamą atidavimą bežemiams ir mažžemiams valstiečiams, apie stambios kapitalistinės nuosavybės nacionalizavimą. Antroje savo sesijoje (1940 08 24-25 Kaune) Liaudies seimas priėmė LSSR Konstituciją ir sudarė Sovietų Lietuvos organus, nutarė pasivadinti Lietuvos SSR Aukščiausiąja Taryba. (Mažoji LTE, t. 2, p. 383).

LIETUVA PRARANDA NEPRIKLAUSOMYBĘ

Kaip ankščiau minėta, Seimas nutarė kreiptis į SSRS Aukščiausiąją Tarybą, kad priimtų Lietuvą į SSRS. Tam tikslui buvo įgaliota Lietuvos Seimo išrinkta delegacija, kurią sudarė Justas Paleckis, Liudas Adomauskas, Matas Mickis, Antanas Venclova, Vincas Vitkauskas, Karolis Didžiulis, Liudas Gira, Motiejus Šumauskas, Petras Cvirka, Kazys Petrauskas, Pranas Zybertas, Stasė Vaineikienė, Adomas Viktoras Ditkevičius, Pranas Petrauskas, Juozas Demokas, Marija Kutraitė, Birutė Apdulskaitė. Jau ankščiau buvo išvykusi Salomėja Nėris. Drauge su delegatais išvyko atstovas Antanas Sniečkus, vyriausiosios rinkimų komisijos pirmininkas Vladas Niunka, spaudos atstovai Henrikas Zimanas ir Eugenijus Vicas. Kartu atvyko delegatų žmonos Paleckienė, Venclovienė, Vitkauskienė, Mickienė ir Šumauskienė ir Vytautas Paleckis.

Delegacijos palydėti į stotį buvo atvykęs likęs eiti Respublikos Prezidento pareigų ir einąs Ministro Pirmininko pavaduotojo pareigas vidaus reikalų ministras Mečys Gedvilas, Liaudies kariuomenės vadas generolas E. Žemaitis, kiti Liaudies vyriausybės nariai, Liaudies kariuomenės vadovybės nariai, SSRS pasiuntinybės nariai su įgaliotu ministru N. Pozdniakovu, Latvijos ministras Lietuvai, vietos ir užsienio spaudos atstovai ir daug kitų.

Delegacijos vadovas, einąs Respublikos Prezidento pareigas Justas Paleckis, pasisveikinęs su išsirikiavusia garbės sargyba, tarė atsisveikinimo žodį: „Viename iš eilėraščių buvo parašyta: išeiname saulės parsinešti, išvykdami į šią kelionę mes, Liaudies Seimo atstovai, galime pasakyti:

Išvažiuojame parvežti Lietuvai saulės, naujai Lietuvai Stalino Konstitucijos saulės. Tegyvuoja didžioji tautų draugystė! Tegyvuoja naujas SSRS tautų šeimos narys! Tegyvuoja didysis tautų vadas Stalinas!"

Respublikos Prezidento žodžius palydėjo Internacionalo garsai.

Išvykstantiems karštai palinkėta laimingos kelionės, ir jie buvo apdovanoti gėlėmis.

1940 m. rugpjūčio 3 d. SSRS VII sesijoje Lietuva buvo priimta į SSRS (Lietuvos žinios, 1940 m. liepos 31 d., Nr. 173).

LIETUVOS DIPLOMATŲ PASIPRIEŠINIMAS IR ATGARSIAI

Lietuvą 1940 m. liepos 21 prijungus prie Sovietų Sąjungos, Lietuvos diplomatai Berlyne, Berne, Buenos Airėse, Londone, Romoje, Stokholme, Vašingtone, Vatikane įteikė vyriausybėms notas, protestuodami prieš Sovietų Sąjungos agresiją ir okupaciją. Tai buvo pirmas formalus diplomatinis pasipriešinimas, nes Lietuvos vyriausybė nebuvo to padariusi, Sovietų Sąjungai okupuojant Lietuvą. Savo protestais Lietuvos diplomatijos atstovai, kurie tada dar visi buvo savo diplomatinuose postuose, viena vertus, parodė visam pasauliui sovietinio okupanto mėginimą užmaskuoti jau prieš tai jo įvykdytą agresiją prieš Lietuvą, kita vertus - autoritetingai pažadino pačią lietuvių tautą nepasiduoti nevilčiai ir ruošti visuotinai pasipriešinti jos laisvės žudikams.

„Lietuvos diplomatų protestą įteikiau Vokietijos užsienio reikalų ministerijai liepos 22 d. ir pasiunčiau Kaunui atvirą (nešifruotą) tokio turinio telegramą: „Dabartinį seimą, kaip rinktą po svetima militarine okupacija ir svetimos valstybės priespauda, užslopinant kitokios negu komunistų partijos reiškimą, laikau nekompetentingu reikšti bet kuriuo klausimu mūsų tautos tikrąją valią. Protestuoju prieš jau padarytus liepos 21 d. nutarimus įvesti Lietuvoje sovietų santvarką ir Lietuvą įjungti į Sovietų Rusijos sudėtį, tuo panaikinant Lietuvos valstybinę Nepriklausomybę. Sakytus nutarimus, kaip nekompetentingo organo priimtus, priešingus esančiai krašto konstitucijai ir mūsų tautos ir valstybės interesams, laikau neteisėtais mūsų tautai, valstybei ir man, kaip teisėtam nepriklausomos Lietuvos valstybės atstovui" (Škirpa K. Į laisvę, p. 27-64).

Pasaulis sužinojo, kad Lietuva okupuota, bet ne savo noru įstojusi į Sovietų Sąjungą.

Į Lietuvos protestą pirmoji atsiliepė Amerika. Valstybės sekretoriaus pavaduotojas Sumner Welles paskelbė, kad Baltijos valstybių įjungimo į Sovietų Sąjungą nepripažįsta. Jo prezidentas F. Roosevaltas apsilankiusiai lietuvių delegacijai pareiškė: „Sakoma, kad Lietuva neteko Nepriklausomybės. Yra klaida taip sakyti. Lietuva nėra praradusi savo Nepriklausomybės: Lietuvos nepriklausomybė tik laikinai sutrukdyta. Laikas ateis, ir Lietuva vėl bus laisva."

Kitos Vakarų valstybės susilaikė nuo viešo aneksijos pripažinimo. Anglija, kaip ir Amerika, taip pat nepripažino Baltijos valstybių okupacijos, Italija ir Prancūzija nuo formalaus pripažinimo atsisakė, bet atstovybes Sovietų Sąjungai perdavė. Juozas Brazaitis-Ambrazevičius A. Martinonio knygos „Sukilimas 1941 m. birželio 22-28 d." straipsnyje „Tautinė rezistencija" rašo: „Šveicarija atstovybės ir konsulato veiklą suspendavo, o turtą pati paėmė globoti. Išliko Lietuvos atstovybės dar Vatikane ir Buenos Airėse, iš kurių paskiau atstovybės persikėlė į Montevidėją, Urugvajų. Tokiu būdu Lietuva tarptautinės teisės požiūriu išliko

okupuota, bet suvereni valstybė" (Martinonis A. „Sukilimas 1941 m. birželio 22-28 d., J. Brazaitis-Ambrazevičius str. „Tautinė rezistencija“, p. 7-8).

Lietuvos inteligentija, visuomenė su pašaipa žiūrėjo į sovietinės valdžios kūrimą. Lietuvos mokytojų suvažiavime 1940 m. rugpjūčio 14-15 dienomis vietoj „Internacionalo“ mokytojai giedojo Lietuvos Himną, per Vėlines, rusams draudžiant, puošė karių kapus, boikotavo raudonąsias gurguoles. 1941 m. sausio mėnesį prieš rinkimus demonstracijos vyko mokyklose, Vilniaus universitete, kariuomenės daliniuose.

Visos priemonės nepadėjo Lietuvai apsiginti. Okupantai ruošėsi didžiajam tautos genocidui.

Sinchroninė Baltijos šalių nepriklausomybės praradimo lentelė

Ivykis	Estija	Latvija	Lietuva	Suomija
Savitarpio pagalbos sutartys (šių šalių su SSRS)	1939.IX.28 (1)	1939.IX.5 (2)	1939.IX.10 (3)	1939.XI.30 sovietai pradėjo karą
Bolševikų okupacija	1940.VI. 16 (2)	1940. VI. 16 (2)	1940.VI.15 (1)	Karas baigtas 1940 III. 12 Maskvos sutartimi
Sudaryta nauja vyriausybė	1940.VI.21 (3)	1940.VI.20 (2)	1940. VI. 17(1)	–
Liaudies seimas išrinktas	1940.VI.14-15	1940.VII.14—15	1940. VII. 14-15	1940. VII. 14-15
Liaudies seimo nutarimas	1940.VII.21 paskelbė socialistine respublika ir kitą dieną nutarė įsijungti į Sovietų Sąjungą	1940.VII.21 paskelbė socialistine respublika ir kitą dieną nutarė įsijungti į Sovietų Sąjungą	1940.VII.21 paskelbė socialistine respublika ir kitą dieną nutarė įsijungti į Sovietų Sąjungą	
Priimta į Sovietų Sąjungą	1940.VIII.6 šešioliktoji respublika (3)	1940. VIII.6 penkioliktoji respublika (2)	1940. VIII.3 keturioliktoji respublika (1)	
Sutartys dėl repatriacijos	1939.X.15 (1)	1939.X.30 (2)	1941.1.10(3)	–
Repatrijavo	16 000	64 000	52 000	–
Pirmosios deportacijos	10 205	16 000	34 000	–
Vokiečiai okupavo	1941.VII.8-X.21 (3)	1941. VII. 1-5 (2)	1941.VI.8-25 d)	1941.VII.8-X.21 (3)
Grįžtant bolševikams, 1944 m. daug pabėgo	70 000 (MLTE, t. 3, p. 393,)	160 000 (VLE, t. 11, p. 577)	65 000	

(Lietuvių tautos ir valstybės istorija. Lietuvių enciklopedija. Bostonas, t. 4, Chicago, 1977, p. 121).

Iš šios lentelės matyti, kad Baltijos šalys buvo okupuotos pagal Molotovo-Ribentropo paktą ir turėjo patekti Sovietų Sąjungos įtakos sferon (sovietų kariuomenės daliniai įvesti į Lietuvą 1940 m. birželio 15 d., į Latviją, Estiją - 1940 m. birželio 16 d.

Šios respublikos įjungtos į Sovietų Sąjungą: Lietuva 1940 m. rugpjūčio 3 d., Latvija ir Estija - 1940 m. rugpjūčio 6 d.

Papildomi duomenys apie Latvijos Nepriklausomybės praradimą

Šaltinis: „История Латвии, XX век.” Дайна Блейере, Илгварс Бутулис, Антонийс Зунда, Айварс Странга, Инесис Фелдманис. JUMAVA, 2005.

- 1940 m. birželio 17 d. 5 val. ryto SSRS kariuomenė peržengė Latvijos sieną, įvykdė agresiją, okupavo Latviją.
- 1940 m. birželio 18 d. į Latviją atvyko Stalino įgaliotinis A. Vyšinskis, kuris, važinėdamas iš Latvijos į Maskvą pas A. Ždanovą, paruošė Latvijos aneksijos planą (p. 232).
- 1940 m. birželio 20 d. suformuota okupuotos Latvijos marionetinė profesorius Augusto Kirchenšteino vyriausybė (p. 232).
- Maskvos kontroliuojama Kirchenšteino „vyriausybė“ jau birželio pabaigoje pradėjo totalinę visų visuomeninių ir politinių organizacijų likvidaciją (p. 232).
- Svarbiausias A. Vyšinskio uždavinys buvo aneksijai suteikti legalumo išpūdį. Tam ir prireikė „liaudies parlamento“ rinkimų inscenizavimo. Sprendimą apie jų vykdymą Maskva priėmė liepos 4 d. Skubėta todėl, kad rinkimuose nedalyvautų Demokratinio bloko, vadovaujamo buržuazinių politikų, sąrašas. Balsavimo rezultatai buvo falsifikuojami. Rinkimuose balsavo ir sovietų armijos kareiviai.
- 1940 m. liepos 21 d. Ž. Spurė pasiūlė paskelbti Latvijoje sovietų valdžią; V. Lacis - įstoti į Sovietų vadovaujama Sąjungą (p. 234).
- 1940 m. rugpjūčio 5 d. Liaudies seimo delegacija paprašė priimti Latviją į „brolišką tautų šeimą“. Liaudies seimo prašymas buvo patenkintas. Latvija buvo ne tik okupuota, bet ir aneksuota.
- 1940 m. lapkričio mėn. įvedus Rusijos Federacijos Baudžiamąjį kodeksą, žmonės buvo areštuojami dėl politinių motyvų (p. 236).
- 1940 m. liepos mėn. konfiskuota žemė (per 30 ha) be kompensacijos. Konfiskuojami bankai, įmonės, pinigai, vertybiniai popieriai, namai, privati prekyba. Tautinė valiuta nuvertinta. Įvestas rublis.
- 1941 m. nuo gegužės 15 d. pradėtos normuoti prekės. Ekonomika perdirbta pagal Sovietų Sąjungos modelį (p. 238).
- 1940-1941 m. prasidėjo Latvijos kolonizacija. Kolektyvizaciją įvykdyti sutrūkdė karas (p. 239).
- 1941 m. pavasarį įkurtos mašinų-traktorių stotys (p. 240).

- Į partiją stojo daugiausia kolonizatoriai. NKVD ir saugumo darbuotojai papildomi atvykusiais iš Rusijos.
- 1941 m. gegužės 14 d. išleistas Liaudies Komisarų Tarybos nutarimas apie socialiai svetimų elementų deportaciją iš Baltijos šalių. Per naktį iš birželio 14 į 15 d. iš Latvijos ištremti 15 424 žmonės (p. 245).
- 1940 m. suorganizuotos antisovietų grupuotės.

Papildomi duomenys apie Estijos Nepriklausomybės praradimą

Šaltinis: „БЕЛАЯ КНИГА о потерях, причиненных народу Эстонии оккупациями 1940-1981". Коллектив авторов, Киржастус Ило, 2005.

- 1939 m. rugsėjo 1 d. Estija pareiškė neutralitetą Antrajam pasauliniam karui, todėl buvo izoliuota. Nė viena valstybė nepadėjo Estijai. Todėl Estija sutiko steigti sovietų bazines, kad išvengtų kraujo praliejimo ir estų tautos sunaikinimo. Sutartį sudarė 1939 m. rugsėjo 28 d. Maskvoj. Spalio mėnesį į bazines buvo įvestas SSRS karinis kontingentas (p. 910).
- 1939 m. Sovietų Sąjungos Generalinis štabas sudarė slapta Baltijos šalių okupacijos planą (1940 m. birželio 9 d. direktyva Nr. 02662) (p. 10).
- 1940 m. birželio 17 d. Estija okupuota ir faktiškai nustojo visų savarankiškos valstybės požymių. Visus šalies reikalus tvarkė specialus sovietų vyriausybės įgaliotinis Andrejus Ždanovas (p. 11).
- 1940 m. birželio 21 d. A. Ždanovo nurodymu įvyko darbininkų demonstracija, reikalaujanti suformuoti naują vyriausybę (p. 11).
- 1940 m. liepos 14, 15 dienomis buvo inscenuoti į Valstybės dūmą rinkimai, kurie prieštaravo Estijos 1937 m. Konstitucijos nuostatoms. Rinkimai vyko, sovietinei armijai prižiūrint, (p. 12).
- Po rinkimų, 1940 m. liepos 22 d., Valstybės dūma priėmė sprendimą prisijungti prie Sovietų Sąjungos (p. 12).
- 1940 m. rugpjūčio 6 d. SSRS Aukščiausioji Taryba įteisino Estijos aneksiją. Estija tapo Estijos SSR (p. 13).
- Masinė estų deportacija prasidėjo 1941 m. birželio 14 d. (p. 14). Buvo vežami visi: vyrai, moterys, vaikai, seneliai. Per 1941 m. birželio 14 d. akciją buvo numatyta deportuoti 14 471 žmogų. Faktiškai išvežti 9267 žmonės (p. 14).
- Vokiečių okupacijos metais veikusio išvežtųjų paieškos centro duomenimis, iš viso Estijoje per 1941 m. birželio mėn. buvo represuota 14 890, liepos mėn. 30 429, o rugpjūčio mėn. 8146 žmonės (p. 14).
- 1989 m. Estijos SSR Aukščiausioji Taryba, remdamasi akademiko A. Kiorno pranešimu, pripažino visus 1940 m. Valstybinės dūmos priimtus sprendimus juridškai negaliojančius.

LIETUVA PIRMOSIOS SOVIETŲ OKUPACIJOS METAIS

1940 M. LIETUVĄ UŽPLUSTA SOVIETŲ PARTINIAI IR VYRIAUSYBINIAI PATARĖJAI BEI PERKELTIEJI VALSTIEČIAI

1920 m. liepos 12 d. Lietuva sudarė su Rusija taikos sutartį, įsigaliojusią 1920 m. spalio 14 d., įregistruotą Tautų Sąjungoje 1921 m. kovo 8 d. Nr. 94, kurios I str. pažymėta: „Remdamasi Rusijos Federacijos Socialistinės Sovietų Respublikos paskelbtąja visų tautų teise laisvai apsispręsti ligi joms visiškai atsiskiriant nuo valstybės, kurios sudėtyje jos yra, Rusija be atodairos pripažįsta Lietuvos valstybės savarankiškumą ir nepriklausomybę su visomis iš tokio pripažinimo einančiomis juridinėmis sėkmėmis ir gera valia **visiems amžiams atsisako nuo visų Rusijos suvereniteto teisių**, kurių ji yra turėjusi lietuvių tautos ir jos teritorijos atžvilgiu (išryškinta autoriaus), kad Lietuva buvo kuomet priklausiusi Rusijai, tas faktas neuždeda lietuvių tautai ir jos teritorijai pareigų Rusijai.”

1939 m. spalio 10 d. buvo sudaryta Vilniaus miesto ir Vilniaus srities Lietuvos respublikai perdavimo ir Lietuvos-Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartis, kuria pripažįstama „kad „siekiame“ plėsti 1920 m. liepos 12 d. sutartimi nustatytus draugiškus santykius, pagrįstus nepriklausomo valstybingumo nesikišimu į antrosios šalies vidaus reikalus.”

Tačiau vos Lietuvą aneksavus, Sovietų Sąjungos vadovybė tuojau ėmė ne tik kištis į Lietuvos valstybės vidaus reikalus. Per patikėtinius V. Dekanozovą ir N. Pozdniakovą buvo duodami nurodymai ir patarimai iš esmės pertvarkyti valdžios struktūras. Išvažiavus vokiečiams repatriantams į Vokietiją, jų paliktuose ūkiuose buvo apgyvendinami rusų valstiečiai.

Lietuvą užplūdo sovietų paskirti patarėjai, įgaliotiniai, vidaus reikalų ir saugumo organų pareigūnai bei kiti įvairūs „specialistai“, kurie kišosi į Lietuvos vidaus reikalus.

Prasidėjo daugelio politinių priešininkų kaltinimai, kalinimai ir trėmimai.

GENOCIDO PRADŽIA IR POTENCIALUS SOVIETŲ PRIEŠININKAI

Apie Sovietų Sąjungos baudžiamojo kodekso sandarą, NKVD sukurtas struktūras vykdyti areštus ir jų darbo metodus vaizdžiai rašo Arvydas Anušauskas savo knygoje „Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 m.“, išleistoje 1996 m. 30 000 tiražu. Pateikiame knygos ištrauką (p. 6, 7, 8).

Ypač paminėtinas Ypatingasis pasitarimas (OSO teismas), kuriam priklauso tik NKVD darbuotojai. Jis galėjo pritaikyti kiekvienam žmogui bet kurią baudžiamojo kodekso straipsnį.

Nuo 1940 m. lietuvių tauta patyrė didelių sukrėtimų: nepriklausoma valstybė buvo okupuota, vienas kitą keitę okupantai vykdė Lietuvos gyventojų naikinimo politiką. Nacių nusikaltimai buvo įvertinti ir tarptautiniu mastu pasmerkti, o štai sovietinis žmonių naikinimas dar nesusilaukė viešo teismo.

„Po Rusijos 1917 m. spalio 26 d. perversmo bolševikų sukurta proletariato diktatūros valstybė rėmėsi jėga ir neigė visuotinai pripažintas teisės normas. Pradėtas žmonių naikinimas buvo grindžiamas komunistine ideologija ir pavadintas „nuverstų klasių slopinimu“. Oficialiai tokio „slopinimo“ („raudonojo teroro“) objektu turėjo tapti „buržuazija ir jos pagalbininkai“, tačiau iš tikrųjų kiekvienas kaip nors savo nepasitenkinimą reiškęs žmogus tapdavo tokios „slopinimo“ politikos auka. Buvo naikinami ne „nacionalistai“, „buožės“ ar dar kaip nors kitaip vadinti žmonės, - o būtent lietuviai (latviai, estai ir kt.). Sovietinės teisės apologetų nuomone, tokia politika buvo „objektyvi būtinybė“, ir ji buvo įgyvendinta trimis būdais: kariniu, ekonominiu ir politiniu-teisiniu. Tik buvo nutylima ta aplinkybė, kad, kai baudžiamieji įstatymai trukdydavo vykdyti „baudžiamąją politiką“, buvo plečiamos kitos teroro vykdymo galimybės, vadinamosios neteisminės funkcijos. Bet kuriuo būdu persekiotam žmogui visada buvo formaliai pritaikomas koks nors Baudžiamojo kodekso (toliau - BK) straipsnis. Sovietinė sistema tuo ir buvo unikali, kad savo nusikaltimus grindė savo pačios nusikalstamais įstatymais“ (Anušauskas A. Ten pat, p. 8).

1922-1934 m. Sovietų Sąjungoje susiklostė savotiška „valstybinių nusikaltimų“ ir bausmės samprata. Bausmės virto „socialinės gynos priemonė“, kurią buvo galima taikyti kiekvienam žmogui ir ne tik dėl veikimo prieš sovietinę santvarką, bet ir dėl giminystės ryšių bei atgaline data. Rusijos SFSR BK58-la straipsnis leido tėvynės išdaviko šeimos narius ištremti penkeriems metams į tolimiausius Sibiro rajonus. Už tokius valstybinius ar kontrrevoliucinius nusikaltimus kaip tėvynės išdavimas (58-1), ginkluotas sukilimas (58-2), susižinojimas su užsienio valstybe (58-3), pagalbos tarptautinei buržuazijai teikimas (58-4), skatinimas paskelbti karą ar ginkluotą įsikišimą (58-5), šnipinėjimas (58-6), kenkimas (58-7), teroristinis aktas (58-8), diversija (58-9), kontrrevoliucinė propaganda ir

agitacija (58-10), dalyvavimas kontrrevoliucinėje organizacijoje (58-11), neprašymas (58-12), aktyvi kova su darbininkų klase ir revoliuciniu judėjimu (58-13), sabotazas (58-14) buvo numatytos pačios griežčiausios socialinės gynos priemonės: sušaudymas, laisvės atėmimas iki 25 metų, teisių apribojimas iki 5 metų, privalomas apgyvendinimas arba draudimas gyventi tam tikrose vietose. Tokiomis bausmėmis buvo siekiama „išspėti nusikaltimą padariusio asmens naujus nusikaltimus, paveikti kitus neatsparius visuomenės narius ir nusikalstamus veiksmus padariusius asmenis pritaikyti prie darbo žmonių valstybės bendro gyvenimo sąlygų." Štai tokius BK „išprotavimus", taip pat valstybės institucijų teisinius ir normatyvinius aktus turėjo įgyvendinti specialiai sukurti prievartos organai. Buvo suformuota žinybinė prokuratūros ir tribunolų sistema: Jungtinės valstybinės politinės valdybos (OGPU) Karinė prokuratūra (1932 m.), Specialių bylų prokuratūra (1933 m.), Vidaus reikalų liaudies komisariato (toliau - NKVD) kariniai tribunolai (1934 m.). Pagaliau 1934 m. lapkričio 5 d. buvo įkurtas NKVD Ypatingasis pasitarimas, kuriam priklausė tik NKVD darbuotojai. Nuo tol visas baudžiamasis procesas, pradedant tardymu ir baigiant bausmės skyrimu, atsidūrė NKVD rankose. NKVD galėjo ne tik įkalinti bet kurį žmogų, bet ir sunaikinti kiekvieną jam neįtikusįjį. Tardymas galėjo trukti tik 10 dienų, o byla buvo išnagrinėjama, nedalyvaujant teisiamajam. Paskelbus mirties bausmę, **pasmerktasis turėdavo būti sušaudytas per 24 valandas.**

Nederėtų pamiršti, kad žmonės buvo naikinami ne tik sovietiniams prievartos organams sudarius formalias bylas. Trėmimai, Genocido konvencijoje apibūdinti kaip sąmoningas genocido veiksmas, buvo sankcionuojami pačių aukščiausių sovietų valdžios pareigūnų. Trėmimų motyvai nuolat kito: tai etninis principas pakeisdavo politinį (Kaukazo ir Krymo tautų trėmimas), tai politinis susipindavo su etniniu. Taip buvo sukurta žmonių naikinimo sistema, turėjusi specialias struktūras, įstatymus, nusikaltimų slėpimo metodiką (Anušauskas A., p. 8).

Buvo sudaromi sąrašai, į kuriuos įtraukiami potencialūs sovietų valdžios priešai:

- Prezidentai;
- Ministrai Pirmininkai, ministrai;
- šaulių sąjungos vadovai;
- ateitininkų ir pavasarininkų, skautų sąjungų vadovai;
- tautininkų partijos atstovai;
- krikščionių demokratų, socialdemokratų, valstiečių sąjungų vadovai;
- buožės, naudojantys samdomąją jėgą (bernus, tarnaites, piemenis);
- bažnyčios kulto atstovai, verslininkai, fabrikantai.

ANTRASIS PASAULINIS KARAS IR VILTIS ATGAUTI NEPRIKLAUSOMYBĘ

Lietuvių tauta, savo kailiu pajutusi savo kaimynų - potencialių sovietų priešinkų trėmimus, blaškėsi, ieškodama kelių išsigelbėti. Kad išsigelbėtų nuo šios nelaimės, sukūrė Lietuvos aktyvistų frontą (LAF), kurio tikslas buvo sukilti prieš valdžią, o čia vienintelis atvejis buvo karas. Tauta žinojo, kad priešingos santvarkos Vokietija ir Sovietų Sąjunga, nors ir „bičiuliavosi“ tarpusavyje, bet kiekviena jų turėjo prieštaraujančius vienos kitai tikslus. Buvo jaučiama, kad jos ruošiasi būsimajam karui. Bolševikai Lietuvos-Vokietijos pasienyje skubiai ruošė įtvirtinimus ir gynybos bunkerius.

Lietuvių karinis (mjr. V. Bulvičius) štabas 29-o korpuso ribose palaikė betarpiškus radijo ryšius su Berlynu ir net žinojo karo pradžios datą - karas prasidės gegužės mėnesį, tačiau dėl įvykių Balkanuose ši data buvo nukelta į birželio mėnesį. Vokiečių karinė vadovybė palaikė ryšius su LAF'o ir karinės vadovybės vadovais.

Buvo sudaryta Pogrindžio Laikinoji Vyriausybė, vadovaujama karo atašė Berlyne Kazio Škirpos. Tuo tikslu į Berlyną buvo pasiųstas LAF'o atstovas M. Naujokaitis, kuriam buvo pavesta susitikti su K. Škirpa ir suderinti būsimosios Ministrų Tarybos sudėtį. M. Naujokaitis, sėkmingai pasiekęs Berlyną, susitiko su K. Škirpa, kuris padėkojo LAF'o vadovybei už pasitikėjimą pavesti jam vadovauti vyriausybei. K. Škirpa kartu pranešė karo pradžios datą. Tačiau M. Naujokaitį, pereinantį Lietuvos-Vokietijos sieną, pastebėjo pasieniečiai ir mėgino suimti. M. Naujokaitis atsišaudydamas suspėjo nušauti šunį ir pats sužeistas sugebėjo pasislėpti krūmuose. Tik kitos dienos rytą pasieniečiai, radę jį sužeistą, nuvežė į Tauragės ligoninę. M. Naujokaitis ryžosi rizikuodamas per medicinos seserį pranešti Kauno LAF'o štabui karo pradžios datą. Medicinos sesuo jo pavedimą sąžiningai įvykdė. Vėliau Mykolas Naujokaitis buvo pervežtas į Kauno kalėjimą, iš kur pirmomis karo dienomis buvo LAF'o sukilėlių-partizanų išlaisvintas. Artėjant antrajai sovietų okupacijai, M. Naujokaitis pasitraukė į Vakarus (iš M. Naujokaičio pasakojimo autoriui).

LIETUVOS AKTYVISTŲ FRONTAS

1940 m. Berlyne įkurtas LAF'as, kuriam vadovavo buvęs Lietuvos karo atašė Berlyne pulkininkas K. Škirpa. Tai buvo pirmą rezistencinę organizaciją okupacijai pašalinti ir Lietuvos Nepriklausomybei atkurti. Ji veikė 1940-1941 m. Į šią organizaciją galėjo stoti bet kuris lietuvis, kovojęs dėl Lietuvos Nepriklausomybės. Nebuvo paisoma religijos ar politinių pažiūrų.

1940 m. bolševikams užgrobęs valdžią, pradėjo kurti slapti pasipriešinimo būreliai. 1940 09 09 Vilniaus aktyvistų fronto atstovų pasitarime Kaune buvo sumanyta sutelkti slaptus būrelius. Lietuvos atstovo K. Škirpos pastangomis Berlyne susidarė ta pati organizacija, pasivadinusį LAF. Vėliau ir visa centralizuota pagrindžio organizacija pavadinta LAF. Kai kur šios organizacijos būreliai vadinosi kitaip: Lietuvos apsaugos gvardija - Tauragės aps., Geležinis vilkas - Šakių aps., Lietuvos laisvės armija - Šiaulių aps., Juodoji svastika - Šiaulių aps. LAF turėjo du štabus: Kauno štabas rūpinosi ryšiais su provincija, organizaciniais reikalais, Vilniaus štabas rūpinosi ryšiais su užsienio LAF ir politika.

Į užsienį buvo siunčiami ryšininkai, kurie ten kartais būdavo išduodami ir žūdavo. Tikras žinias apie padėtį šalyje perduodavo sėkmingai atkeliavę ryšininkai, nurodydami susidariusią Lietuvoje padėtį ir nušviesdami pasirodymą sukilimui. LAF brošiūra „Iš bolševikinės vergijos į naują Lietuvą“ pateikė informacijos apie numatomo Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karo pradžią, organizuojamą sukilimą ir Lietuvos Vyriausybės paskelbimą.

Berlyno LAF veikla skyrėsi nuo LAF veiklos Lietuvoje. Berlyno LAF veikla pasižymėjo viešumu, ryšiais su svetimų atstovybių organizacijomis ir spauda, Vokietijos kariniais sluoksniais. Programoje Lietuvai išlaisvinti matomos madingos totalitarinės tendencijos ir rasizmo užuominos. Kadangi LAF buvo antikomunistinis ir antisovietinis, vokiečiai rėmė LAF, bet jis neįtikėjo dėl Lietuvos Nepriklausomybės troškimo. Todėl tarp lietuvių pabėgėlių vokiečiai pradėjo proteguoti nacionalsocialistų partiją. Bet šie klausimai LAF'ui nerūpėjo: jis domėjosi sukilimo organizavimu, vyriausybės sudarymu, perdavimu jai krašto valdymą.

LAF tinklą apardė 1941 06 07 suėmimai Vilniuje, 1941 06 14-22 masiniai trėmimai. Todėl abu štabai buvo sujungti ir bendromis jėgomis paruoštą sukilimo planą įvykdė: Kauną ir Vilnių paėmė į savo rankas, paskelbė Lietuvos vyriausybę, sukėlė visą šalį kovai už Nepriklausomybę.

LAF organizacija, išėjusi iš pagrindžio, pradėjo viešai veikti. Kaune, Kėdainiuose, Biržuose, Telšiuose leido laikraščius, informuojančius šalį apie padėtį. Tai buvo aktyvus užnugaris ir ryšys tarp vyriausybės ir neorganizuotos visuomenės. LAF savo priemonėmis susisiekdavo su provincija, vokiečių valdžiai sukliudžius vyriausybės ryšius su kraštu. Vyriausybėje LAF įgaliotinis buvo

L. Prapuolenis. Bet LAF'e buvo žmonių, kurie pasidavė gestapo valiai, ypač voldemarininkai, manydami, kad lietuviai turi pasitikėti A. Hitlerio dosnumu po karo. Stabas nepasidavė įkalbinėjimams ir grasinimams. Gestapo suorganizuota nacionalsocialistų partija turėjo paveikti visuomenės nuomonę.

Nepavykus taikiems veiksams, LNP (Lietuvos nacionalsocialistų partija) surengė liepos 24-osios naktį prieš vyriausybę ir LAF'ą pučą. LNP ir LAF skyrėsi principais: LAF reikalavo Nepriklausomybės, o LNP - atsisakymo nuo Nepriklausomybės. Rugsėjo 5 d. Lietuvos Vyriausybės veikimas buvo nutrauktas, o LAF nutraukė skyrių ir karinio dalinio veikimą. Paliktas tikrai Kaune štabas, kuris parašė memorandumą Vokietijos vyriausybei dėl Lietuvos laikinosios vyriausybės veiklos nutraukimo ir Lietuvos Nepriklausomybės paneigimo.

Rugsėjo 20 d. LAF memorandumą pasiuntė paštu. LAF įgaliotinis L. Prapuolenis buvo suimtas ir išvežtas į Dachau stovyklą. Rugsėjo 22 d. vokiečiai oficialiai paskelbė, kad LAF uždarytas ir turtas konfiskuotas. LAF'as perėjo į pogrindį. Pirmasis LAF'o veikimo etapas susijęs su plk. K. Škirpos vardu, o antrasis - su L. Prapuolenio, kuris dirbo kaip LAF'o įgaliotinis, vardu.

SUĖMIMAI, KALINIMAI, MASINĖS TREMTYS PIRMOSIOS OKUPACIJOS METU

Likus dešimčiai dienų iki masinių suėmimų, 1940 m. liepos 1 d. „Lietuvos aide" išspausdintame straipsnyje „Krašto demokratizacija" buvo paskelbti okupantų ir jų statytinių tikslai: „Krašto demokratizacija - tai kova be pasigailėjimo su visais liaudies priešais [...]. Sutriuškintos reakcijos pakalikai dar ne visai išvaryti iš valstybės aparato. Jų dar yra ir kariuomenėje. Įvairūs liaudies priešai, kurių vieta kalėjimuose, laisvai dar vaikštinėja gatvėmis. Tokiam liberalizmui turi būti padarytas galas"¹. Įgyvendinant „naująją tvarką", kartu turėjo būti apsaugotas Seimo rinkimų inscenizavimas. Liepos 6 d. VSD direktorius A. Sniečkus įsakė: „Destruktyvų, priešvalstybinį elementą, agituojančių prieš liaudies vyriausybę ir ardantių rinkimų tvarką, įsakau vietoje areštuoti ir praveisti tardymą laike 3 dienų"². Bet tai tebuvo fonas masiniams suėmimams, numatytiems kitame A. Sniečkaus įsakyme. Liepos 7 d. jis patvirtino „Priešvalstybinių partijų: tautininkų, voldemarininkų, liaudininkų, krikščionių demokratų, jaunalietuvių, trockininkų, socialdemokratų, eserų, šaulių ir kt., vadovaujančio sąstato likvidacijos

¹ Nemunaitis S. Krašto demokratizacija II *Lietuvos aidas*, 1940 liepos 1.

² VSD direktoriaus 1940 m. liepos 6 d. įsakymas Nr. 1 // LCVA. F. R-756. Ap. 6. B. 479. L. 217.

paruošiamųjų darbų ir operatyvinės likvidacijos planą"³. Jame numatyta iki liepos 10 d. parengti suimtinų asmenų sąrašus ir, pasitelkus SSRS NKVD pasienio kariuomenės dalinius, neleisti nė vienam persekiojamam asmeniui pabėgti į Vokietiją. Operaciją organizavo vien VSD įdarbinti okupantų parankiniai komunistai A. Sniečkus, J. Zdanavičius, A. Gailevičius, I. Demba, F. Krastinis, J. Komodaitė, A. Macevičius, A. Slavinas, E. Rozauskas, D. Todesas. Jų veiksmus kontroliavo ir slapta reguliavo Sovietų Sąjungos NKVD instruktoriai.

Vien Kauno kalėjime buvo numatyta paruošti 200 vietų naujiems kaliniams. Lietuvos kalėjimuose vietų skaičius buvo ribotas (dar nesilaikyta sovietinių jų talpumo standartų), tad buvo nutarta į laisvę paleisti dalį kriminalinių nusikaltėlių. Iš septynių kalėjimų buvo paleisti 525 kriminaliniai nusikaltėliai. Kai kurie iš jų tapo naujais kalėjimų prižiūrėtojais. Nepaisant kriminalinės praeities, jie buvo patikimesni enkavedistų parankiniai.

Nuo liepos 9 d. SSRS NKVD pasienio kariuomenės daliniai sustiprino pasienio apsaugą, o nuo liepos 11 iki 16 d. visiškai uždarė Vokietijos sieną. Tuo metu kiekvieną naktį nuo liepos 10 iki 17 d. naujieji VSD darbuotojai kartu su ginkluotais milicininkais⁴ (kai kada į šias grupes būdavo prievarta įtraukiami policininkai ar kriminalinės policijos valdininkai⁵) ir NKVD instruktoriais vykdė pirmuosius masinius areštus. Žmonės paprastai buvo suimami naktį, pirma atlikus jų butų ir namų kratą. Suimtujų artimiesiems pranešdavo, kad vėliausiai po kelių dienų visi bus paleisti. Bet tos apgaulės enkavedistai dažnai griebdavosi, siekdami, kad aukos pirma laiko nesužinotų savo likimo.

1940 m. liepos 5 d. NKVD rezidentas iš Kauno į Maskvą pranešė pirmuosius suėmimų rezultatus: liepos 11-14 d. suimti 373 žmonės, daugiausia suimta liepos 10-12 d. - 250. Naktį iš liepos 12-osios į 13-ąją į kalėjimus įkištas dar 91 žmogus (Vilniaus valstybės saugumo apygardoje - 42 žmonės, Šiaulių - 33, Ukmergės - 9, Marijampolės - 4, Panevėžio - 2, Kauno - 1 žmogus), naktį iš 13-osios į 14-ąją - 32 žmonės⁶, ir vėliau kasnakt buvo suimama po keliasdešimt žmonių. Taip buvo iki liepos 19 d. Šios akcijos eigą kontroliavo ne tik L. Berija. Apie suėmimų rezultatus buvo informuoti J. Stalinas ir V. Molotovas (Anušauskas A. Valstybės ir tautos naikinimas pirmosios sovietinės okupacijos metais 1940-1941).

³ Žr. 14 priedą. Priešvalstybinių partijų vadovų operatyvinis likvidacijos planas, sankcionuotas A. Sniečkaus LCVA. F. 378. Ap. 10. B. 23. L. 153.

⁴ Milicija įsteigta 1940 m. birželio 26 d., kad „padėtų policijai palaikyti viešąją tvarką, rimtį ir valstybės saugumą“. Ji turėjo pakeisti policiją ir galutinai likviduoti buvusią teisėtvarkos sistemą.

⁵ Valuckas A. Kolektyvinė tironija. K., 1943. P. 37.

⁶ NKVD rezidento Jefimovo (Efimov) 1940 m. liepos 14 ir 15 d. pranešimai Nr. 47 ir 50 // KGB ADS. 1 sk. f. B. Pl-66. L. 82, 84.

⁷ Ratifikuota 1939 m. spalio 14 d. Įsigaliojusi 1939 m. spalio 16 d. Tekstas publikuojamas pagal: Lietuvos okupacija ir aneksija 1939-1940. Dokumentų rinkinys. Vilnius: 1993. P. 95-98.

Sovietai 1941 m. birželio 14, vykdydami genocido politiką, suėmė ir ištrėmė į Sibirą per 30 000 Lietuvos piliečių iš anksčiau minėtų „potencialių“ sovietų priešininkų. Kartu pradėta suiminėti pavieniai asmenys ir grupės iš „potencialių“ sovietų priešininkų.

Nuo 1940 m. lietuvių tauta patyrė didelių sukrėtimų, vieni ir kiti okupantai vykdė lietuvių naikinimo politiką. Sovietų Sąjunga žmonių naikinimą grindė komunistine ideologija pavadinta „Nuverstų klasių slopinimu.“ Šios klasės - buržuazija, bet taip pat žmonės, kurie reiškė nepasitenkinimą. Tokia politika buvo „objektyvi būtinybė“, įgyvendinta kariniu, ekonominiu ir politiniu-„teisiniu“ būdais. Baudžiamiesiems įstatymams trukdant vykdyti „baudžiamąją politiką“, buvo griebiamasi neteisinių priemonių, imamasi SSRS BK straipsnių (Anušauskas A. Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 m., p. 6.).

Bausmės buvo galima taikyti ir dėl giminystės ryšių, ir atgaline data. Buvo sukurti ir prievartos organai. 1934 m. lapkričio 5 d. buvo įkurtas NKVD Ypatinasis pasitarimas. Nuo šiol visas baudžiamasis procesas, pradedant tardymu ir baigiant bausmės skyrimu, atsidūrė NKVD rankose. NKVD galėjo ne tik įkalinti bet kuri žmogų, bet ir sunaikinti kiekvieną jam neįtikusį (Anušauskas A. Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 m., p. 7).

1918-1919 m. sovietams nepasisekė sovietizuoti Lietuvos. Vėliau sudaromos tarp Lietuvos ir Sovietų Sąjungos sutartys rodė, kad, susidarius patogiam momentui, jos bus ignoruojamos dar iki Molotovo-Ribentropo pakto sudarymo.

1935 m. NKVD vyriausias Valstybės saugumo valdybos IV sektorius nustatė, kad tarp buržuazijos paplito nuomonė, jog sovietų valdžios įvedimas Lietuvoje neišvengiamas. Lietuva turėjo tapti politiniu satelitu dar iki okupacijos pradžios.

1939 m. rugsėjo 28 d. „draugystės ir sienų sutarties slaptame protokole“ Lietuva vokiečių buvo perleista SSRS įtakai. Sovietų Sąjungai užėmus Vilniaus kraštą, prasidėjo areštai, suėmimai ir kratos: suimami gydytojai, prekybininkai, tarnautojai. 1939 spalio 28 d. Lietuvos igaliojimo jau turėjo 352 suimtinų ir išvežtinų žmonių sąrašą. 1939 m. Sovietų Sąjungos aneksuotų teritorijų gyventojai - lietuviai išgyveno tris masinius trėmimus: 1940 m. vasario 9 d., balandžio 9-14 d. ir birželio 23 (Žepkaitė R. Vilniaus istorijos atkarpa. Vilnius, 1990, p. 27; Lietuvos gyventojų genocidas, 1.1, p. 17).

1940 m. liepos mėn. pradėta antisovietinių elementų apskaita. Buvo rūpinamasi okupacinio režimo potencialių priešų sąrašų sudarymu, registruotinų žmonių skaičius numatytas per 300 tūkstančių. Buvusių partijų ir organizacijų narių turėjo patekti 16 000 tautininkų, 80-100 tūkstančių šaulių, 39-40 000 jaunaliuvių, 2 tūkstančiai valdininkų, 160 įvairių katalikų organizacijų narių (NKVD Vyriausiosios saugumo valdybos 2 skyriaus 1-ojo poskyrio viršininko s/s ltn. Zaldeniurmo pažyma, LVOA. F. A 71 ap. 2 B 225 L L).

1940 m. NKVD perėmė savo žinion visus Lietuvos kalėjimus. Taip jie atsidūrė Sovietų Sąjungos sistemoje, o tai reiškė, kad kiekvienas lietuvis gali atsidurti bet kuriame SSRS lageryje ar kalėjime. Padidintas kalėjimo prižiūrėtojų skaičius, pvz., Vilniuje 240 kalinių turėjo prižiūrėti 62 enkavedistai. Kalėjimo sąlygos prastinos: ant langų tvirtinami mediniai skydai arba dėžės, kad nepatektų šviesos spindulėlis, kalėjimai perpildomi įkalintų žmonių; išnešami stalai, tualetą atstoja kibiras be dangčio, nesilaikoma maitinimo normų, maitinimui naudojami indai neplaunami, maistas verdamas tirštas, atskiedžiamas vandeniu. Ant pirties grindų – storas ledo sluoksnis. Joje užrakintus laikė 24 valandas, net kūnai pamėlynuodavo.

1940 kalėjimuose padidėjo tardomų kalinių skaičius. Rugsėjo 11 kalėjo 4125 kaliniai, iš jų 2047 nuteisti, 2070 tardomi. Kas mėnesį kalėjimus papildydavo apie 500 žmonių.

Eil. Nr.	Kalėjimas	Kalinių sk.	Tardytų kalinių sk.	Tardytų kalinių priklausomybė				
				NKVD	Milicijai	Tardytojams	Prokuratūrai	Teisėjams
1.	Kauno	1524	778	436	-	79	77	180
2.	Vilniaus-1	902	645	473	4	64	2	102
3.	Vilniaus-3	109	24	-	-	9	5	10

(LCVA. F. P. 756. Ap. 6. B. 38. L. 2, p. 5).

1940 m. lapkričio 20 įsteigtas Pravieniškių kalėjimas, kuriame laikomi žmonės už mažus nusižengimus, bet turėję atlikti sunkiausius darbus – kasti durpes.

Kalėjimo tarnautojus lietuvius keitė atvykę iš Sovietų Sąjungos. Iš 924 etatų 540 užėmė nauji, daugiausia iš sovietų kariuomenės demobilizuoti kariai.

Suėmimų mastas didėjo. 1940 m. tardomų kalinių buvo padaugėję iki 3076 (rugsėjo mėn.), o 1941 m. vasario mėn. iki 3481 žmogaus.

Iš Vilniaus m. 256 kaliniams iki 1941 m. gegužės 13 nebuvo pareikšta jokių kaltinimų. NKGB tardymo skyrius 1941 m. gegužės 19 d. (Vilniaus kalėjimas) turėjo 828 tardomuosius, iš kurių 517 buvo kalinami, nepratęsus suėmimo ir tardymo terminų. Kai kurių kalinių paleidimas iš suėmimo buvo vertinamas kaip prižiūrėtojų nesugebėjimas dirbti.

1940-1941 paleista 270 kalinių, kai kurie vėl suimti ir nužudyti. Žmonės, mėginą bėgti nuo teroro, „žaliojoje zonoje“ buvo žudomi. O jeigu bėgantieji būdavo pagaunami, juos kaltindavo pagal 58 straipsnį, jų neišleisdavo į laisvę, kad nepapasakotų apie kalinimo sąlygas. Ko nepavykdavo gauti, pasitelkus slaptuo-

sius agentus, žinias išgaudavo kankinimais. Tai NKVD vadino „fiziniu poveikiu“ arba „aktyviu tardymu“, kurį laikė visiškai teisėtu ir tikslingu. Jei iš viršininko kabineto per langą išsoko sužeistasis, tai buvo pagrindas ant langų pritvirtinti grotas. Kankinamų žmonių savižudybės buvo dažnos (LCVA. F. P. 756. Ap. 6. B. 38. L. 2, p. 56).

1941 m. pavasarį vykdyti slapti suėmimai, apie kuriuos nesužinodavo net artimieji. Tardydavo po 16-24 valandas, kartais kelias paras be pertraukos. Buvo suimtas laikraščio „Laisva Lietuva“ vienas pagrindinių narių, iš kurio sužinojo apie leidėją Malinauską, po kurio buto kratos suimtųjų skaičius pašoko iki 10-ties. Gulbinas, nepriklausęs jokiai antisovietinei grupei, išgirdo tokius žodžius „nesvarbu, ar priklausai grupei, ar ne, vis tiek turi prisipažinti“. Visi lietuviai nacionalistai, priešingi sovietizacijai, anksčiau ar vėliau visus lietuvius sunaikinsia. (Lietuva bolševikų okupacijoje. Čikaga, 1979, p. 10-59). Kalinius mušė lazdomis, revolverio vamzdžiu badė krūtinę, lazdomis mušė per sprandą, kojų blauzdas mušė iki nualpimo, revolveriu daužė per veidą, galvą trankė į sieną.

Dokumentų apie kankinimus nepalikdavo. 1941 m. birželio mėn. Petrašiūnų kapinėse rastas 41 vasario-kovo mėnesį nužudyto kalinio lavonas.

Jau 1940 m. iš Lietuvos kariuomenės buvo paleisti aukštesnieji karininkai, kurie atsidurdavo suimamųjų sąrašuose. Kariuomenei reorganizuoti atsiuntus politinius vadovus, padaugėjo karininkų paleidimų į atsargą arba suėmimų. Į atsargą buvo išleista 40% divizijos generolų, 50% brigados generolų, 26,5% pulkininkų, 16,7% pulkininkų leitenantų, 9,6% majorų, 3,8% kapitonų, 1,5% leitenantų, 2,7% jaunesniųjų leitenantų (Lietuva bolševikų okupacijoje, 1979, p. 61).

Sovietų Sąjungos gynybos liaudies komisaras 1940.08.17 direktyvoje nurodė iš Pabaltijo respublikų kariuomenės išvalyti nepatikimus elementus. Įsteigė Ypatingąjį skyrių, kuris turėjo vykdyti represinę NKVD politiką, organizuojamas 29-jo šaulių korpuso karinis tribunolas, surašė 107 kontrrevoliucinių partijų narius, kovojusius prieš sovietų valdžią. Šiame korpuse apie 150 karių protestavo prieš sovietinės priesaikos priėmimą ir reikalavo teisės eiti į bažnyčią, kareivinėse pasikabinti kryžių (Anušauskas A. Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 m., p. 64).

Okupantai šį poelgį įvertino, kaip mėginimą sukelti greta dislokuotus dalinius ir surengti mieste demonstracijas. Prasidėjo suėmimai, ieškoma uždraustų organizacijų. Tarp 29 teritorinio šaulių korpuso narių rasti 195 karininkai, aktyviai gynę Lietuvos Nepriklausomybę. Tarp 12 000 kareivių ir karininkų buvo 3200 uždraustų organizacijų narių, labiausiai išsilavinusių. Tikrinami jų laiškai „dėl antisovietinio turinio“ pateko į Ypatingąjį skyrių. Masiškai suimami karininkai, 1941 m. iš tarnybos atleisti 64 kariai. NKVD struktūros persekiojo ir naikino Lietuvos gyventojus.

Prasidėjo visuotinis sekimas ir pasiruošimas masiniams gyventojų trėmimams. Peržiūrimi uždraustų organizacijų archyvai, įtraukiami į sąrašus jų vadovai ir aktyvesni nariai, vykdomas totalinis sekimas. Kiekvienas NKVD skyrius turėjo savo agentūrą. Į jos tinklą pakliuvęs žmogus ištrūkti negalėdavo. Agentai susitikdavo su saugumo darbuotojais slaptuose butuose. Bet ir apie agentus buvo renkami kompromituojantys duomenys. Jiems pradedamos darbo bylos, į kurias dėdavo jų ranka rašytą agentūrinę medžiagą, kurią metų gale sudegindavo. Tarp kalinių sukurtas informatorių tinklas. Vilniaus kalėjime lapkričio mėnesį tarp 919 kalinių buvo 12 informatorių. Aktyvių pagalbininkų tam tikslui rasta tarp kriminalinių nusikaltėlių.

Vien NKGB apskričių skyriuose 3672 agentai ir informatoriai sekė įtariamus žmones. 1941 m. sausio mėnesį 4452 kalinius sekė 261 informatorius (Anušauskas A. Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 m., p. 68).

Aukų dalį atrinkdavo NKVD ir NKGB darbuotojai. L. Berijos įsakymai nurodė, kaip sudaryti žmonių sąrašus. Numatyta sunaikinti didelę lietuvių tautos dalį. Nuspręsta pradėti organizuoti masinius trėmimus. Prieš didesnes šventes (gegužės 1) buvo įsakyta patikrinti bylas asmenų, išreiškiančių sukilimines nuotaikas, ir juos suimti, patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Vilniaus kalėjime Nr. 2 per 1941 m. gegužės dienas kalinių padaugėjo nuo 1368 iki 1494. Tuo pačiu metu NKGB sekė 1234 asmenis: karininkus, šaulius, policininkus, kuriuos įtarė rengiant sukilimą, suimta daugybė žmonių.

Kai Vokietija už 7,5 mln. aukso dolerių atsisakė Lietuvos pietvakarinės teritorijos (Suvalkijos), rusai leido Lietuvos vokiečiams repatrijuoti į Vokietiją. Ta proga pasinaudojo keli šimtai kalinių vokiečių arba artimi jų giminaičiai, kurie taip pat išvyko į Vokietiją.

Iš 800 metrų pasienio zonos iškeldino visus gyventojus. „Žaliojoje zonoje“ iškirto miškus, 30 metrų zona liko be medžių, o iš 1634 ūkių 7771 gyventojų iškeldino. Į šį sąrašą dar įtraukdavo ūkius, esančius už 900 m ribos, nes jie neva priklausė kontrrevoliuciniams elementams. Iki 1941.04.18 iškeldinti 1544 ūkiai.

Daugeliui jų gyventojų teko OSO sprendimu vykti etapu į lagerius. 1941 kov mėn. Kauno kalėjimo 141 politinis kalinys nuteistas 3-8 m. laisvės atėmimu ir grupėmis siunčiamas į lagerius. Lietuvos kalėjimas kalinius siųsdavo savo nuožiu. Prieš išvežimą būdavo surenkami Kauno IX forte (Anušauskas A. Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 m., p. 75).

1939-1941 m. ištremti 3639 lietuviai, 7872 estai, 15012 latvių.

Lenkai, atsisakę priimti SSRS pilietybę, turėjo būti suimti pagal sąrašus, nes pateko į „lenkų kontrrevoliucinių elementų“ sąrašą - 5808 žmonės.

Metus skurdinant ir griauinant Lietuvos valstybę, NKVD pastebėjo žmonių nepasitenkinimą. Bet lietuviai laukė patogaus momento, neketino stoti į atvirą

kovą, laikėsi laukimo taktikos. Apie patriotiškai nusiteikusius žmones tikėtasi gauti žinių iš partijų ir valstybinių įstaigų archyvų. Gauta tūkstančiai bylų apie buvusius politikus, teisėjus, prokurorus, kalėjimo tarnautojus, fabrikantus ir stambius dvarininkus. 20 komunistų ir komjaunuolių paskirta archyvams prižiūrėti, nes NKVD darbuotojai nemokėjo lietuvių kalbos.

1941 m. gegužės 21 d. NKGB sukviečiamas pasitarimas aptarti masiniams trėmimams ir areštams. Išleistas slaptas įsakymas Nr. 0037 apie išvežimo operacijos parengimą: Kaune sudarytas respublikinis štabas trėmimo organizacijai įgyvendinti. Deportacijoms vykdyti paskirti trejetai, nustatyta tremtinių žmonių gyvenamoji vieta, sudarytos jiems bylos taip pat vykdyti pačią operaciją.

V. Merkulovas išakė „už kontrrevoliucinę agitaciją paruošti sąrašus žmonių trėmimui į tolimesias SSRS vietas. 1941.06.04 išleista slapta instrukcija apie tremiamų asmenų apskaitą ir trėmimą: užėmė aukštas valstybės pareigas, priklausė šaulių sąjungai, tarnavo policininku, nusiteikęs antisovietškai, vykdė fašistinę agitaciją, nuosavybės ir Lietuvos Nepriklausomybės šalininkas. Buvo leidžiama brautis į būsimų tremtinių butus, nustatyti jų gyvenamą vietą. Valsčių vykdomieji komitetai pateikė žinias apie socialinę kilmę ir turimo turto pažymėjimus, šeimos sudėtį, gyvenamąją vietą, partinę priklausomybę.

Likus 10 dienų iki tremties, numatyti pervežimo maršrutai, kiek reikės vagonų (1202 vagonai, po 25 žmones vagonė).

Trėmimų vykdytojai negalėjo palikti tarnybinių patalpų, kad lietuvių tautos naikavimo planas būtų išlaikytas paslapyje iki trėmimų dienos.

1941 m. deportacijos vykdymo trejetai turėjo būti pasirengę. Trėmimai buvo vykdomi pagal NKVD ir NKGB planą L. Berijos 1941 m. birželio 14 d. nurodymu, pagal vyriausybės nutarimą. Šis nutarimas skirtas Lietuvai, Latvijai, Estijai ir Moldavijai (Zemskov V. N. Prinuditelnyje migracii iz Pribaltiki v 1940-1950-ych godach. Otechestvennyi arhiv, 1993, t. 1, c. 54).

Buvo vykdoma smulki viso priešiško kontrrevoliucinio elemento apskaita. Operaciją nutarta vykdyti po galutinės tikslios apskaitos, kiekvienam represuojamam sudarius bylą, kiekvienoje byloje pateikus individualią išvadą (Anušauskas A. Lietuvių tautos naikinimas 1940-1958 m.).

Dabar dėmesys buvo sutelktas ne į atskirų žmonių, o į šeimų naikinimą.

1941 m. birželio 13 d. L. Berija nurodė, kiek tremtinių ir kur vežti iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos. Iš Lietuvos - 21 114 žmonių (7498 į lagerius ir 13616 į tremtį) (Pelėkis K. Genocide, p. 81-83, 92). „Nuo tol lietuvių tautos naikinimo organizatoriams ši genocido akcija tapo didelės politinės svarbos uždaviniu, kurį buvo pasirengta tiksliai įvykdyti birželio 14 d.“ (Merkelis A. „Masinis lietuvių išvežimas į SSSR“, p. 46).

Ruošiasi trėmimams: akcija suplanuota, parengtos vykdymo instrukcijos,

grupės aprūpintos transportu ir apsauga, parengtas trėmimų vykdymo planas, nurodytas apskrities trėmimų organizatorių trejetas.

Operacijai vadovauti numatytas trejetas turėjo organizuoti atvežimą į punktus ir sulaipinimą į vagonus. Trėmimus vykdė visos Lietuvos SSR vidaus reikalų, valstybės saugumo pajėgos, kolaborantai ir darbuotojai iš Rusijos, Gudijos. Vykdyti operaciją be triukšmo ir panikos, veiksmus reguliuoti turėjo Serovo instrukcija „Dėl priešvalstybinio elemento išvežimo tvarkos Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje“, kurioje nurodyta tremtinių saugojimo, suimamų vyrų atskyrimo nuo šeimos, žmonių sulaipinimo į vagonus tvarka.

Trėmimai prasidėjo 1941 m. birželio 14 d. 3 val. ryto. Iš Lazdijų apskrities išvežta 531 žmogus. Tremiamųjų namuose padaroma krata, patikrinama šeimos sudėtis, perduodama vyriausybės nutarimas apie išvežimą. Į bėgančius šaudoma. Leidžiama pasiimti 100 kg užgyvento turto (Merkelis A. Masinis lietuvių išvežimas į SSSR, p. 95).

Kolaborantai įvairiai elgėsi su išvežamaisiais. Kartais net neleisdavo pasiimti pagrindinių daiktų. LSSR įgaliotinis P. Gladkovas gavo V. Merkulovo telefonogramą, kad šeimas su vaikais sugrūdo į gyvulinius vagonus, laipinimo vietose grūstis, vagonai-parduotuvės dirba menkai, nėra medicinos personalo.

Iškeldinamieji pakraunami be reikalingų daiktų, o kai kurie - ne pagal taisykles. Taip pat yra žinių, kad daugelyje vietų iš iškeldinamųjų atimamos buitinės vertybės (laikrodžiai, portsigarai, žiedai ir kitkas) (V. Merkulovo 1941 m. birželio 15 d. telefonograma P. Gladkovui, ir: Lietuvos trėmimai 1941, 1945-1952 m., p. 40-41, 96).

Tremtinių vagonai buvo nuolat uždaryti, vagonai stotyse stovėdavo 3-1 dienas, kol sutalpindavo visas šeimas. Medicinos personalas mažai rūpinosi vežamaisiais. Nėščios moterys ir mažamečiai vaikai troško nuo oro trūkumo, vagonai padalinti dviem aukštais, vagono gale indas gamtos reikalams, vagonas be langu, tik su plyšiais, prie kurių žmonės stengėsi priartėti, kvėptelėti oro, per visą laiką atsigerti gavo tik vieną kartą. Tremtinių turtas apiplėšiamas, iš jo nieko neliko. Likusį namuose turtą (drabužius, patalynę), įmones, namus, žemės ūkio inventorių, grūdų atsargas, visą turtą, priklausiusį tremtinių šeimoms, įvertinti ir perduoti pavesta finansų skyriams, kad realizuotų valstybinės prekybos tinkle. Pastatus perduoti vykdomųjų komitetų žinion (V. Merkulovo 1941 m. birželio 15 d. telefonograma P. Gladkovui, ir: Lietuvos trėmimai 1941, 1945-1952 m., p. 40-41, 98).

Saugumiečiai, milicininkai ir jų parankiniai viską išgrobstė, tad pinigų tremtiniams persiųsti neliko.

Trejetai raginami surinkti visus trėmimui numatytus žmones, bet birželio 16 d. aptikta, kad trūksta tremčiai numatytų žmonių: 842 nerasta namie, 199 pasislėpė prieš operaciją, 26 pabėgo per operaciją, 145 nepaimti dėl ligos, 201 nepaim-

tas dėl kitų priežasčių. Iš viso trūko 1413 žmonių. Skirtumui išlyginti juos papildė 2000 žmonių.

Atskiriant vyrus nuo šeimų, žadėdavo grąžinti atgal, bet jie būdavo perkeliami į kitą traukinių ešeloną, neatsisveikinę su šeimomis. „Genocido aukų vardynas įregistravo 14 595 tremiamuosius (1941 m. birželio 14–18 d.) ir 2957 atskirtų nuo šeimų vyrų“. Pagal vardyną į lietuvių paskirstymo ir tremties ir kalinimo vietas pakliuvo 10 250, o į Gulagą 13 170, iš viso 24 420 žmonių. (Lietuvos gyventojų genocidas, t. 1. XXXVI, p. 99).

Karo išvakarėse 12-je Lietuvos kalėjimų talpumas 7910, kalinių skaičius – 5713, galima buvo patalpinti papildomai 14 230 žmonių.

Kilęs karas sutrukdė įgyvendinti lietuvių tautos naikinimo planus (Lietuvos gyventojų genocidas, t.1, XXXVI, p. 118).

Kaliniai buvo vežami į Sovietų Sąjungos gilumą. Iki liepos 20 dienos išvežta apie 25% Lietuvoje kalintų žmonių. Kalinių vagonus saugojo 240-to pulko kariai, bet po aviacijos antskrydžio ir sukilus lietuvių sukilėliams, apsauga pabėgo, o likę 3 sargybiniai į traukinių mašinisto vietą pasodino stoties budėtoją, liepė vežti ešelonus. Geležinkeliečiams atkabinus daug vagonų, ešelonas išvyko, išsilaivino daugiau kaip 500 kalinių ir teko enkavedistams išvažiuoti tik su 20-čia vagonų, o Vilniaus stotyje, pabėgus mašinistui, apsauga privertė ešeloną vežti kitą geležinkelininką. Šiuo ešelonu buvo vežami 16 grandinėmis surakintų Lietuvos aktyvistų fronto štabo organizatorių, kuriems nedavė gerti 6 paras, jie gelbėdamiesi šlapinosi ant pirštų ir šlapimu braukė per lūpas. Trūko oro, maisto, žmonės mirė, du lenkai išprotėjo. Tik po šešių dienų davė atsigerti.

Nuo alinančio darbo lageriuose daug žmonių mirė, kiti išsivadavo, dar kiti buvo nužudyti. Pirmiausia numatyta nužudyti kalinius, nusiteikusius prieš sovietų valdžią, visai nesvarbu, ar kalinys nebuvo teistas, o tik tardomas. Iš Minsko išvesti pėsčiomis 2 tūkstančiai kalinių, atvesti į Červenę, kur apie 500 kalinių, nusiteikusių prieš sovietų valdžią, išvyko „pagal 1 kategoriją“. Pagal pirmą kategoriją reiškia – sušaudyti (Anušauskas A. Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 m., p. 105).

Pavargę ir pradėję atsilikti kaliniai buvo dviem šūviais nušautami. Lietuviai plk. J. Petrutį, ats. plk. B. Giedraitį, plk. J. Šarauską pakaitomis nešė arvedė už parankių. Visoms nėščioms moterims liepė išeiti iš voros į dešinę plento pusę ir jas sušaudė. Kalinius atsiskaitymo telegramose vadino „kilogramais“, „blankais“. Prie Bobruisko suorganizuotos masinės kalinių žudynės, likę gyvi pribaugti šūviu į galvą. Kitas egzekucijas įvykdė tiesiog kalėjimų rūsiuose, ten pat kalinius užkasdavo. Atkasus duobes, paaiškėjo, kad prieš nužudant kaliniai buvo kankinami: nupjautos ausys, išbadytos akys, sužaloti lytiniai organai, sutriuškintos galvos, kiti subadyti durtuvais.

Pravieniškėse, kur kalinių prižiūrėtojai buvo lietuviai, išžudyti ne tik visi kaliniai, bet ir jų prižiūrėtojai lietuviai su šeimomis. Išžudė 21 lagerio tarnautoją, 6 moteris, 13 ir 16 metų mergaičių.

Kai kuriose Lietuvos vietose kaliniai buvo žudomi kartu su civiliais gyventojais. Įtarus žmogų padedant partizanams, jis būdavo sunaikinamas. Net radijo klausymas buvo pretekstas nužudyti žmogų. Ypač žiauriai buvo elgiamasi Raudonosios armijos pasitraukimo keliuose. Zarasuose, likviduojant partizanų būrį, į kalėjimą atvažiavo kalėjimo mašina ir sunkvežimis, pilnas ginkluotų kareivių; mašinos sustojo prie iškastos duobės. Paskui du čekistai, atidarę kalėjimo mašiną, į ją išokę ir iš jos metę į duobę žmones. Į metamuosius iš pistoleto šaudė čekistai ir vyresnieji politrukai. Tą darbą atlikę labai greitai: maždaug per 10-15 minučių (Anušauskas A. Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-58 m., p. 131).

Taip komunistai, pasinaudoję karu, naikino visus kitokių pažiūrų žmones. Iš 6000 kaltinamų žmonių, pasinaudoję sukilimu ir pareinamojo laikotarpio sąmyšiu, išsivadavo 4000.

LIETUVIŲ TAUTOS NUOSTOLIAI 1940-1941 M.

1940-1941 metai paliko vieną tragiškiausių pėdsakų Lietuvos istorijoje. Sovietiniai okupantai ir vietiniai kolaborantai naikino viską, kas Lietuvos valstybės buvo sukurta. Lietuvių tautos kultūra, švietimas, ūkis atsidūrė komunistinės ideologijos gniaužtuose (Anušauskas A. Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 m., p. 133).

Pirmiausia buvo naikinamas politinis ir karinis elitas: naikinimas perėjo į masinį: kalinimą, trėmimą, sudaromos nepakeliamos gyvenimo sąlygos, kurių rezultatas - sunaikinimas. Mėginant bent apytikriai nustatyti trėmimo aukų skaičių, imtasi sąlyginių skaičiavimų. Gautas tremtinių skaičius 30 485 buvo laikomas apytikriu, bet „tapo neginčijama aksioma“ (Anušauskas A. Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 m., p. 136).

Dalis žmonių dingo be žinios. „Skelbiami nauji skaičiai, nors ir pagrįsti dokumentais [...]. Nežinoma, kiek kalinių repatrijavo į Vokietiją, paleisti iš kalėjimų, nėra suskaičiuoti pirmomis karo dienomis žuvę partizanai. Vien tai, kad trėmė mokytojus, kunigus, rodo, kad buvo numatyta sunaikinti lietuvių kultūrą, švietimą, bažnyčią, karius, kurių dauguma žuvo be žinios. Gautas naikinimo planas sugriuvo prasidėjus karui ir genocido vykdytojams pabėgus į Sovietų Sąjungą“ (Anušauskas A. Ten pat, p. 139).

23 000 tremtinių, 1939-1941 m. patekusių į lagerius, vadinti tremtiniais iš Lietuvos, kaliniai nebuvo skirstomi tautybėmis.

1941 m. birželio 21 d. atvykę į Komi tremtį iš Žemaitijos, dirbo druskos džiovykloje, plytinėse, medienos ruošimo įmonėse, gaudami tik po 400 gramų duonos. Nuo sunkaus darbo ir badavimo daug mirė, o nusilpusius tremtinius, iš darbo draugų parvestus namo, iš ryto rasdavo negyvus.

Iš 1549 į Komiją išvežtų iš Lietuvos tremtinių į Tėvynę grįžo tik 490. Altajaus krašte tremtinius apiplėšdavo vietiniai enkavedistai, atimdavo pinigus, fotoaparatus ir kita.

Iš Altajaus krašto dalis išvežta į Jakutiją. Iš jų po 15 metų iš 2785 žmonių į Lietuvą grįžo 1157. Tremtinių gyvenimo sąlygos įvairiose vietose buvo skirtingos.

Prie Laptevo jūros tremti lietuviai net pagal korteles skirtų produktų neturėjo pinigų išsipirkti. Nuo bado mirė seni ir jauni. Į Krasnojarsko kraštą tremti žmonės: mokytojai, medicinos seserys per dieną turėję paruošti 8 m³ medienos, tik ketvirtį normos sugebėjo paruošti. Daugelis žuvo. NKVD skelbė netikrus duomenis apie tūkstančių žmonių sunaikinimą. Atskirtų nuo šeimos vyrų padėtis buvo sunkesnė, nes viskuo jie turėjo apsirūpinti patys.

Kiek iš tikrųjų buvo tremtinių, sunku pasakyti, trukdo dokumentų painiava.

Į karo akademijos tobulinimosi kursus išsiųsti karininkai, patekę prie Laptevų jūros, prisimena sunkias gyvenimo sąlygas: gulėjo ant grynų lentų, arti vienas kito, net verstis ant kito šono turėjo kartu. Uoste krovė į baržas plytas, cementą, statybines medžiagas. Daugelis mirė. Likę gyvi pateko į Norilsko lagerius (Anušauskas A. Ten pat, p. 142).

1941 m. išsiųstų lietuvių kančios padidėjo 1941-1942 m. žiemą, pradėjus tar-dymus. Bylas, sudarytas atgaline data, išsiųsdavo OSO teismui. Kaliniai būdavo nuteisiami už akių 5-25 metams laisvės atėmimo. Kai kuriems buvo už akių pas-kirta mirties bausmė - sušaudymas, tarp jų priešlėktuvinės apsaugos pulkininkui A. Sidabruui. Iš 604 į Gorkio kalėjimą 1941 m. liepos 14 d. išsiųstų kalinių tik 114 buvo nuteisti Lietuvoje. Kalėjimo kameros buvo perpildytos: vietoj 27-ių žmonių ten sutalpindavo 50, gulėdavo ant gultų ir po gultais, patalo nebuvo, alkį malšinda-vo sūdytu vandeniu, nuo kurio tremtiniai tino. Iš 96 000 kalintų žmonių 1087 OSO buvo nuteisti mirties bausme. 1941-1944 m. kai kurie, būdami kalėjime, laukė OSO nutarimo ne mėnesiais, bet metais, kai kurie net daugiau kaip 10 metų.

Gulago kalėjimuose toks naikinimo būdas buvo vadinamas:

- a) kalinių izoliavimo stiprinimu ir kova su antisovietinėmis apraiškomis;
- b) kalinių fizinės būklės išlaikymu ir visišku darbiniu jų panaudojimu (Anušauskas A. Ten pat, p. 149).

„Kalinių naikinimo rezultatai 1940 m., NKVD vertinimu, buvo tokie: 35,6% kalinių tiko sunkiam darbui, 25,2% vidutiniam, 15,6% lengvam ir 23,6% buvo invalidai, o 1941 m. pasikeitė atitinkamai: 19,2%; 17%, 38,2 ir 25,5% (Anušauskas A. Ten pat, p. 149).

Atvykę sveiki žmonės, perėję šias kategorijas, retai likdavo gyvi. Per 3 metus iš įkalintų lageriuose 4 milijonų žmonių daugiau kaip ketvirtadalis mirė, bet NKVD slėpė tikrąjį kalinių mirčių skaičių. Lietuviai buvo kalinami lageriuose, kuriuose darbai buvo sunkiausi ir mirtingumas didžiausias. Kai kuriuose lageriuose išmirdavo visi kaliniai nuo bado, pelagros. Panašus mirtingumas buvo ir kituose lageriuose.

Kalėjimuose lietuvių buvo laikoma palyginti nedaug. Tačiau juose įvairiomis ligomis persirgdavo 21-31% visų kalinių. Daugiausia mirdavo nuo tuberkuliozės: 1941 m. - 30,6%; plaučių uždegimo - 7,3%; žarnyno ligų - 6,2%; cingos - 1,8%; vidurių šiltinės - 9,14%.

Lageriuose būdavo surašomi fiktyvūs duomenys, siekiant nublėpti tikrąją padėtį, tikrąsias mirties priežastis (enkavedistų nukankintų kalinių skaičių) lageriuose. NKVD dokumentuose viename akte nurodoma kalinių utėlėtumas - 100%, odos ligomis serga 50%, išduodama 100 g. duonos. Didžiausias išsekimas (Anušauskas A. Ten pat, p. 154).

1941-1944 m. mirusių lietuvių laidojimo vietos taip ir liko nežinomos.

NKVD mirties lagerių vietos - tai milžiniški kapinynai, kuriuose 1941-1944 m. sugulė apie 8 tūkstančiai pirmųjų lietuvių kalinių (Anušauskas A. Ten pat, p. 155).

Mažai kas ištvėrdavo kalėjimų kančias, mirusių vietas papildydavo naujai įkalinėti tremtiniai, kuriems buvo sudaromos bylos. Likę gyvi kaliniai tremiami. Tik 1/10 dalis pirmųjų kalinių grįžo į Lietuvą.

7,5 tūkstančio į Altajaus kraštą atvykusių tremtinių Bijske ir Barnaule pasiskirstė statybų ir gamyklų atstovai, apgyvendino barakuose, kuriuose galima gyventi tik vasarą. Tremtinė A. Vederaitė pasakojo: „Dėl antisanitarinių sąlygų pradėjo plisti dezinterija ir maliarija, išgulė pusė žmonių. Beveik kasdien ką nors laidojom" (Vederaitė A. Kaip jie mus vežė..., p. 103). 1942 m. birželio mėn. Jakutijos ASSR iš 2785 lietuvių į Lietuvą po 15-os metų grįžo tik 1157 žmonės. Prie Lenos žiočių išvežti lietuviai už uždirbtus pinigus nieko negalėjo nusipirkti. Net tų maisto produktų, kuriuos mums skyrė pagal korteles, neturėjom už ką nusipirkti. ...Mes nieko neuždirbdavom. ...Prasidėjo badas. Mirti pradėjo ne tik seni, bet ir jauni" (Svitkauskas K. Laimės vaikai..., p. 41-42).

Novosibirsko srityje apgyvendinti 4 tūkstančiai lietuvių, 40% vaikai. Narymo srityje dirbo feodalizmo laikų darbus: išrovė kelmus, plėtė pasėlių plotus, atliko miško darbus, medžiojo, žuvavo. Novosibirsko srities valdyba siūlė šiems tremtiniam patiems pirkti duonos. Iš 4000 žmonių į Lietuvą grįžo tik 535 žmonės (SSRS Novosibirsko srities valdybos viršininko Kovšuno-Bekmano pranešimas, ir: Lietuvos gyventojų trėmimai 1941, 1945-1952 m., p. 73).

Likvidavus lagerius, kalinius pėsčiomis varydavo į kitus lagerius, šimtai žūdavo pakeliui.

Dokumentai tremtinių kiekį rodė vis kitą, todėl ši painiava padėdavo NKVD nuslėpti tikrąjį genocido aukų skaičių.

1941 m. Sovietų Sąjungos lageriuose įkalinti lietuviai buvo laikomi tardomaisiais, jiems nepritaikė BK skaičiaus. 1941-1942 m. žiemą prasidėjus tardymams, atgaline data sudarytos bylos nusiųstos OSO, kaliniai pagal 58 straipsnį už akių nuteisti pagal 58 str. iki 25 m. laisvės atėmimo, aukščiausia bausme - sušaudymu. Kamerose gyveno (stovėjo ir sėdėjo) 50 kalinių, nors vietos buvo skirtos 27-iems žmonėms. Alkį malšino sūdytu vandeniu, nuo kurio baisiai ištino. Naktį gulėdavo ant gultų ir po gultais. Kai kurie pasmerktieji iki suėmimo mėgino pasipriešinti: tie buvo sušaudyti Gorkio kalėjime (tarp jų gen. štabo majoras V. Bulvičius, kpt. J. Kilius, teisininkas A. Kamantauskas, karo lakūnas L. Žemkalnis ir kt. (V. Bulvičiaus ir kitų baudžiamoji byla. KGB AOS. B. 3422 9. T. 3. L. 437).

Ypatingasis pasitarimas (OSO, p. 148) nuteisė 96 006 lageriuose įkalintus žmones, iš jų 10087 mirties bausme. Lietuvių buvo nuteista apie 5 tūkst., iš jų apie 800 sušaudyta.

Kalinių fizinio naikinimo rezultatai jau 1942 m. buvo ryškūs. NKVD vertinimu, 1940 m. 35,6% kalinių tiko sunkiam darbui, 25,2% vidutiniam, 15,6 lengvam ir 23,6% buvo invalidai.

1941-1944 m. „...buvo įkalinta daugiau kaip 4 mln. žmonių, bet daugiau kaip ketvirtadalis atgulė Gulago lagerių ir kolonijų kapinėse." Buvo 56 dideli lageriai ir 69 kolonijos, juos sudarė 910 mažesnių lagerių (lagerio punktų) ir 424 kolonijos.

1941-1944 m. NKVD ataskaitose lietuvių skaičius lageriuose buvo toks: 1941 m. - 1245; 1942 m. - 3074; 1943 m. - 3125; 1944 m. - 2048 (žinios apie kalinių skaičių, judėjimą ir sudėtį, RF. VA. F. 9414. Ap. 1. B. 1155. L. 1-2, 11).

Lietuvių, įkalintų NKVD kolonijose, 1943 m. sausio mėn. buvo 293; 1943 m. liepos mėn. - 453; 1944 m. sausio mėn. - 359; 1944 m. liepos mėn. - 519.

Iš šių skaičių galima spręsti, kad tikrieji duomenys slepiami, iš tikrųjų iš 1941 m. 8000 kalintų lietuvių apie 4 tūkstančius buvo sunaikinta. Lietuviai buvo kalinami tuose lageriuose, kur darbai buvo sunkiausi, o mirtingumas didžiausias.

Didžiausias mirtingumas būdavo balandžio-gegužės mėnesiais. Kaliniai mirėdavo nuo distrofijos, diarėjos (viduriavimo), demencijos (silpnaprotytės), kai kuriuose lageriuose išmirdavo visi kaliniai. Numatytų maisto kalorijų kaliniai negaudavo, daugiausia - trečdalį jų, vietoj kiaulienos - pašvinkusią ryklių mėsą, todėl viduriavo, jų maistą pasiimdavo sargybiniai, prižiūrėtojai, viršininkai. Ligos paversdavo juos invalidais. Todėl ataskaitose buvo žymima, kad lageriuose daugiausia miršta invalidai: Kraslage - 65 %, Siblage - 66, Temlage - 85, Karlage - 1941-1942 m. gegužės mėnesį mirė 1869 žmonės, iš jų 1526 invalidai.

Iš Lietuvos išvežti kaliniai mirė: Krasnojarske - 2158, Komijoje - 1069, Sverdlovsko srityje - 233, Archangelsko srityje - 118, Kazachijoje - 107.

Ligos, nuo kurių daugiausia mirdavo lietuviai

Ligos pavadinimas	1941 m.	1943 m.
Tuberkuliozė	30,6 %	21,7 %
Plaučių uždegimas	7,3 %	5,1 %
Žarnyno ligos	6,2 %	3,3 %
Cinga	1,8 %	25,8 %
Vidurių šiltinė	9,14 %	1,18 %

Ataskaitose buvo surašomi fiktyvūs duomenys, tikrieji - dešimteriopai didesni. Mirusius morge užpildavo 20% kalkių tirpalu, laidojo po kelis lavonus vienoje duobėje, be karstų, mirusius užkasdavo bet kur, kartais ir neužkasdavo. Milžiniškuose NKVD kapinynuose atgulė apie 8000 pirmųjų lietuvių kalinių. Mirusių vietas užimdavo kiti lietuviai. Jei likdavo gyvi, pasibaigus įkalinimo laikui, papildydavo tremtinių gretas. Lietuvon grįždavo vos dešimtadalis tremtinių, perėję visą Golgotą (Anušauskas A. Ten pat, p. 155).

PABALTIJO ŠALIŲ TARPUSAVIO SANTYKIAI

Atkūrusi 1918 m. savo nepriklausomybę, Lietuva stengėsi palaikyti draugiškus santykius su kaimynais, ypač su Baltijos valstybėmis: Latvija, Estija, Suomija.

1934 m. rugsėjo 12 d. Ženevoje buvo sudaryta tarp Lietuvos, Latvijos ir Estijos santarvės ir bendradarbiavimo sutartis, kuria jos pasižadėjo tartis užsienio politikos klausimais, teikti savitarpio politinę ir diplomatinę pagalbą tarptautiniuose santykiuose, bet ji nebuvo nukreipta prieš kitas valstybes, tarp jų ir prieš Sovietų Sąjungą, kuri į šią sutartį žiūrėjo nepalankiai (priedas Nr. 5).

PIRMOSIOS SOVIETŲ OKUPACIJOS PADARINIAI LIETUVOJE

Sovietai 1941 m. birželio 14 d., vykdydami genocido politiką, suėmė ir ištrėmė į Sibirą per 20 000 Lietuvos piliečių iš anksčiau minėtų „potencialių“ sovietų priešininkų.

Atvykus į Lietuvą Sovietų kariniams ir politiniams darbuotojams, ekonominis gyvenimas sutriko - prie parduotuvių nusidriekė eilės, parduotuvės buvo

beveik tuščios, trūko produktų, o paklausa išaugo, nes atvykę sovietų „kadrai“ puolė apsipirkti, prasidėjo grobstymas ir spekuliacija, gėrybės gabenamos į kitas sovietų šalies vietas. Pakrikimas įvyko todėl, kad 64% „kadru“ - lengvosios pramonės vadovų - buvo baigę tik pradžios mokyklą.

Buvo nacionalizuota visa pramonė. 1940 m. gegužės mėnesį jau buvo nusavinta daugiau kaip 1000 įmonių, rudenį prasidėjo prekybos įmonių ekspropriacija, 1941 m. birželio mėnesį privatininkams liko tik 10% krašto parduotuvių.

Pakeista vertė Lietuvos lito, kurio kursas buvo nuo 3-5 rublių nuvertintas iki 0,9 rub., o tai buvo paranku politiniams ir kariniams darbuotojams, disponuojantiems didelėmis pinigų sumomis. 1940 m. Lietuvos valiuta panaikinta.

Bankai konfiskuoti, indėliai iššaldyti, juos atidarius, iš sąskaitos galima buvo išimti tik 1000 litų., kiti pinigai buvo konfiskuoti.

Algos padidėjo mažai apmokamiems darbininkams, kainos pakilo, prekių kainos sumažėjo, prekių išnykimą aiškino gyventojų perkamosios galios padidėjimu.

Butų paklausa padidėjo. Pensininkai, daugiausia turto savininkai, turėjo persikelti į priemiesčius, kad užleistų vietą atvykusiems.

Vartotojų kooperatyvai suvalstybinti, profsąjungos naudojamos drausmei stiprinti, o ne kovoti už darbininkų teises. Kolektyvizacijai Seimas pasipriešino, neleido varyti valstiečių į kolektyvinius ūkius. Vis dėlto 1940 m. vyriausybė paskelbė, kad didesni negu 30 ha žemės plotai bus atimti. Tai lietė 28 000 ūkininkų, praradusių 604 000 ha žemės. Atimtos žemės plotai dalinami bežemiams ar mažžemiams maždaug po 10 ha. Tikslas buvo valstiečius supriešinti. Smuko darbo našumas. 1941 m. atsirado privalomos duoklės. Buvo įkurti keli kolchozai, pirmasis įsteigtas 1941 m. Akmenės rajone ir pavadintas Lenino vardu (Misiūnas R., Taagepera R. Baltijos valstybės. Priklausomybės metai 1940-1956 m., p. 43).

Po ekonominių pasikeitimų prasidėjo švietimo ir kultūros pokyčiai. Pradinis ir vidurinis mokslas turėjo sutrumpėti ligi 11 metų. Daug rašytojų išmesta iš mokyklos programų. Kiti pridėti. V. Kudirka liko programoje, bet jo raštai demonstratyviai išbraukti. Lietuvos švietimo ministras iš kai kurių vadovėlių išakė išmesti kai kuriuos puslapius, nes taip greit pakeisti pačius vadovėlius nebuvo galima.

Bendras laikraščių kiekis sumažėjo. Liko svarbiausi, bet jų tonas ir pavadinimai pakeisti. Dėmesys kreipiamas į politinius leidinius. Per vienerius sovietų valdžios metus išleista daug masinės-politinės literatūros leidinių ir 37 periodiniai leidiniai. Išleistas draudžiamų knygų katalogas. Kai kurios knygos surinktos iš knygynų ir net deginamos. Sukurta Rašytojų sąjunga, teatruose rodomi stalininio stiliaus spektakliai. Kai kurie rašytojai atsisakė savo ankstesnių kūrinių. S. Nėris parašė „Poemą apie Staliną“. Tačiau kiti rašytojai kūrinius „dėjo į stalčių“ arba vertė užsienio autorių kūrinius.

Prasidėjo pamaldų trikdymas, tikinčiųjų persekiojimas, „ateistų brigados“ sunaikino 70 000 tomų teologinės literatūros. Dvasininkai prarado pensijas (Mišūnas R., Taagepera R. Ten pat, p. 45).

REPRESIJOS IR TRĖMIMAI

Labiausiai nukentėjo verslininkai. 1941 m. prasidėjo masiniai trėmimai, kurie buvo numatyti iš anksto. NKVD atvyko į Lietuvą drauge su kariuomene 1939 m. rudenį, bet veikti pradėjo 1940 m. birželio mėnesį, kai atvyko papildomi daliniai. Iš pradžių suiminėjo trockininkus, žymesnius senosios santvarkos žmones.

Didesni suėmimai įvyko 1940 metais, pirmųjų rinkimų išvakarėse. Birželio 11-12 d. suimta apie 2000 žmonių. Be teismo dauguma jų buvo sukišti į kalėjimą 8-iems metams ir vėliau išvežti. Metų gale kas mėnesį išveždavo 200-300 žmonių. Naktį pasibelsdavo į langą - ir žmogus išnykdavo. Lietuvoje buvo suimtas ir išvežtas į Šiaurę M. Beginas - būsimasis Izraelio ministras. 1940 m. pasklido gandai, kad galima deportacija, kuri padėsianti surinkti reikalingą rinkėjų skaičių per Seimo rinkimus. Jeigu nepasiseks rinkimai, buvo numatyta deportuoti 50 000 žmonių. Todėl žmonės labiau simpatizavo J. Paleckiui, kuris dar nebuvo įstojęs į komunistų partiją, negu pretendentui iš Rusijos. Kalbos apie deportaciją priverstė žmones, bet kokius ryšius turinčius su vokiška kilmė, ieškoti galimybių evakuotis iš SSRS, ir vokiečiai susitarė dėl vokiškos kilmės asmenų repatriacijos 1939 m. Kai kurie vokiečiai jau buvo repatrijavę, dabartine galimybe pasinaudojo 1941 m. 16 000 žmonių. Repatrijavo iš viso 80 000 vokiečių, nors buvo skelbta, kad iš viso Lietuvoje vokiečių yra tik 78 000.

Kai vokiečiai taip netikėtai puolė, o sovietai greitai pasitraukė, buvo aišku, kad Krekliui buvo svarbus masinis gyventojų evakavimas, nes Lietuva buvo Vokietijos pasienyje.

Deportuoti turėjo būti kairiųjų antisovietinių partijų nariai, žandarai, kalėjimų prižiūrėtojai, caro ir baltosios armijos karininkai, Lietuvos karininkai, baltųjų rusų savanoriai, asmenys, pašalintieji iš partijos ir komjaunimo, visi politiniai emigrantai ir nestabilūs elementai, visi užsienio piliečiai ir individai, turintys ryšių su užsieniu, visi, palaikantys asmeninius ryšius su užsieniu (pvz., filatelistai, esperantininkai), aukštieji valdžios tarnautojai, Raudonojo Kryžiaus darbuotojai ir pabėgėliai iš Lenkijos, dvasininkai, buvusieji dvarininkai, nekilnojamojo turto savininkai, pramonininkai ir pirkliai.

Tokias instrukcijas NKVD galėjo vykdyti, tik pasinaudodama gera šnipinėjimo sistema, vietiniais informatoriais. Archyvai jau buvo išvežti į Maskvą, bet surašyti lietuvių kalba. Trūko žmonių, galinčių vykdyti NKVD uždavinius. Abejotina, ar NKVD pareigūnai savo užduotis vykdė rūpestingai, kvalifikuotai atliko

darbą. Uoliausieji užduotį stengėsi atlikti kuo greičiau, rūpėjo sąrašuose įrašyti tam tikrą žmonių skaičių, nors pagrindas šiam žmogui suimti ir būtų abejotinas.

Masiniai trėmimai vyko 1941 m. birželio 13-14 dienomis pagal sudarytus sąrašus. Tačiau ne visus numatytus žmones rado, kai kurie slapstėsi, nes buvo išpėti arba nujautė likimą, keitė buvimo vietą. Manoma, kad iš Lietuvos 1941 m. birželio 14-18 d. išvežta 34 200 žmonių.

Birželio 14-osios rytą žmonės buvo surinkti iš vienkienių, kaimų, savo butų, vežimais, mašinomis nuvežti į stotis, patalpinti į gyvulinius vagonus. Naujojoje Vilnioje stovėjo gyvuliniai vagonai su žmonėmis iš visos Lietuvos. Vagonai užkalti, jų tarpduriuose palikti tik siauri plyšeliai orui įeiti, pro juos blizgėjo baimingos nelaimingųjų akys, girdimi tykūs prašymai vandens, maisto. Bolševikai enkavedistai ir rusų kariuomenės kariai sargybiniai su parengtais šauti šautuvais ir durtuvais piktai vijo atėjusius atsisveikinti. Vyrai, moterys, vaikai - visi sugrūsti į gyvuliams skirtus vagonus, vagonai užkalti. Trūksta vandens ir oro, bet didžiausias smūgis - suskaldė mūsų šeimas. Birželio viduryje vežė karius iš Varėnos poligonų. Batalionų, kuopų ir kai kurių būrių vadai buvo sukviesti prie pulko štabo. Čia jiems buvo paaiškinta, kad vyks į pratybas, susodinti į sunkvežimius ir išvežti. Vėliau nuginklavo, Varėnos stotyje išsodino į užkaltus vagonus. Išvežimo naktį lietuviškojo korpuso stovyklos buvo saugomos Sovietų tankų. Lietuvių ginklai buvo užrakinti. Iš Lietuvos išvežė 330 karių, tarp jų 276 karininkus. Kauno kalėjimuose buvo laikoma 3,7 tūkst., Vilniuje 3,2 tūkst., Šiauliuose 800, Marijampolėje 750, Pravieniškėse 500, o visoje Lietuvoje 12 000 kalinių... Kai Raudonosios armijos karininkai pradėjo vežti savo šeimas iš pasienio, vietos gyventojai suprato, kad karas artėja.

Tauragės miesto langai Pabaltijo karinės vadovybės įsakymu buvo užtemdyti. Paskutiniai tremtinių ešelonai išriedėjo iš Naujosios Vilnios. Pulkininkas Vinogradovas, komisaras Kovaliovas ir specialaus skyriaus viršininkas Kovalionokas raporte vadovybei pasiūlė iš tarnybos paleisti 630 lietuvių kareivių ir puskarininkių, kadangi jie priklausė šaulių, pavasarininkų, jaunalietuvių organizacijoms, nenorėjo mokytis rusų kalbos, turėjo užsienyje giminių, todėl nėra verti tarnauti Raudonojoje armijoje.

Naktį prieš karo pradžią Kaunas buvo apšviestas, tai raminančiai veikė kariškus ir sovietinius darbuotojus, o švintant Vokietija užpuolė Sovietų Sąjungą.

Utenos partinio komiteto sekretorius pranešė A. Sniečkui: iškeldinant priešiškus elementus, pabėgo 47 šeimų galvos: policijos darbuotojai, šauliai, tautininkai. Visi jie ginkluoti pistoletais, kiti net šautuvais, ir jie suorganizavo „bandas". „Mūsų apskrityje yra 4 bandos, kurios plėšia praeivius ir terorizuoja vietinį aktyvą. LKP(b) Utenos apkomas prašo leisti apginkluoti aktyvistus, išskiriant tam reikalui 25 pistoletus."

Iš Lietuvos buvo ištremta iš viso 30 000 žmonių. Pasitaikė kuriozų. Priėmimų metu iš Šiaulių k. Užsalio v. atvažiavusi komanda, kuri buvo atsakinga už tremtinių išvežimą, turėjo išvežti buožės Užpalių šeimą (tėvai turėjo 28 ha žemės), auginusią 9 vaikus: 4 berniukus ir 5 mergaites. Komandos vadovas nusistebėjo vaikų gausa ir pamatė motinos dokumentą, kad ji yra apdovanota „Motinos Didvyrės“ medaliu. „Operaciją sustabdykit, - įsakė komandos viršininkas, - ir šeimos nelieskit“ (Ašmenskas V. Iš buvusio vairuotojo, dabar gyvenančio Vilniaus Gerontologijos ir reabilitacijos centre, pasakojimo).

Tremtys - žiauriausias Lietuvos istorijos puslapis: išardytos šeimos, vyrai atskirti ir ištremti į lagerius kaip potencialūs sovietų valdžios priešininkai. Moterys gimdė vagonuose, kai kuriose vietose nebuvo leista pasiimti net gyvybiškai reikalingiausių daiktų.

Kadangi daug žmonių buvo išvežta anksčiau, matyt, išvežtųjų skaičius turėjo būti žymiai didesnis.

Kai kurie kaliniai buvo nužudyti iki birželio 22 d. Kiek žmonių žuvo dėl deportacijų, mobilizacijų, žudynių, dingimų, ne visai nustatyta. Manoma, kad Lietuvoje jis siekė 34 000 žmonių, Lietuva neteko 2% gyventojų. Lietuvos SSR susisiekimo ministras J. Genušauskas tvirtino, kad jo matytame dokumente nurodyta represuoti 700 000 žmonių.

Žmonės buvo labai sukrėsti trėmimų: be žinios dingdavo pavieniai žmonės ir didelės jų grupės. Kelionės į Rusiją ir Sibirą metu taip pat žuvo daug žmonių, nes gyvuliniai vagonai buvo pergrūsti, maisto trūko, silpnesnieji neatlaikė. Šeimos buvo išskirtos: moterys su vaikais siunčiami į vieną, vyrai - į kitą vietą. Kai kurie vyrai, patekę į darbo lagerius, neatlaikė, žuvo. Moterys ir vaikai liko tremtyje. Apie jų likimą giminės sužinojo tik po karo. Dėl tų priežasčių Lietuvoje pasirodė vokiečiai neatrodė tokie baisūs. Šie siaubingi trėmimai padidino neapykantą sovietiniam režimui. Spontaniško prasiveržimo prieš vokiečius nebuvo užfiksuota. Tik vėliau, pajutę vokiečių žiaurumus, lietuviai ėmė priešintis ir jiems (Misiūnas R., Taagepera R. Ten pat, p. 49).

Pasipriešinimas sovietizacijai. Gyvenimo lygio smukimas, pareigūnų savavaliavimas, teroras nuteikė lietuvius prieš sovietų valdžią. Didelės reikšmės šiuo atžvilgiu turėjo ir laukimas SSRS-Vokietijos konflikto sprendimo.

Pasyvi rezistencija reiškėsi rinkimų išjuokimu, uždraustų švenčių šventimu, per Visus šventus papuoštais Nepriklausomybės kovose žuvusių karių kapais, Kalėdų šventimu. Kartais pasyvią laikyseną peržengdavo spontaniškas pasipriešinimas: kai pedagogų suvažiavime buvo sugiedotas Tautos himnas, net keli prezidiume sėdėję nariai instinktyviai pakilo, bet atsipeikėję vėl sėdosi.

1940 liepos mėn. pradėjo formuotis ir organizuotas pasipriešinimas, pasirodė atsišaukimai, raginantys boikotuoti rinkimus. 1940 m. susikūrė pirmosios

LAF'o kuopelės, užmezgusios ryšius su Vokietijoje organizuota kuopele, vadovaujama Berlyne buvusio Lietuvos ministro K. Škirpos. LAF'as numatė pagrindines veiklos gaires, svarstė sukilimo galimybes ir Laikinosios vyriausybės sudarymą. Vokietija nepritarė Laikinosios vyriausybės sudarymo galimybei. LAF'o narių susidarė apie 30 000. 1941 m. LAF'as suorganizavo sukilimą.

PIRMOSIOS SOVIETŲ OKUPACIJOS PADARINIAI LATVIJOJE

1940 m. birželio 15 d. 5 val. ryto SSRS kariuomenė peržengė Latvijos sieną ir per tris valandas, iki 8 val. ryto, perėjo sieną maždaug penkiolikoje vietų ir okupavo Latviją. Taip Sovietų Sąjunga pažeidė nepuolimo sutartį su Latvija. Respublikos prezidento K. Ulmanio nutarimas nesipriešinti sovietams rėmėsi tuo, kad jis bet kokia kaina norėjo išvengti didelių aukų dėl žymiai gausesnių sovietų armijos jėgų.

Į Latviją atvyko SSRS statybiniai S. Rusakovas, J. Stalino emisaras A. Vyšinskis, A. Ždanovas. Po okupacijos - aneksija. A. Vyšinskio uždavinys buvo suformuoti marionetinę vyriausybę, vadovaujamą profesoriaus A. Kirchenšteino. Ją sudarė komunistiškai nusiteikę asmenys, tarp jų: V. Lacis, palaikęs ryšius su nelegalia kompartija. Politinės policijos viršininkas buvo sovietų agentas V. Liatkovskis, Latvijos armijos vadovas R. Klovinis, jau nuo 1929 m. palaikęs ryšius su sovietine žvalgyba.

Maskvos kontroliuojama A. Kirchenšteino vyriausybė birželio mėnesį ėmėsi visuomeninių ir politinių organizacijų likvidavimo. Taip buvo suvedamos ir asmeninės sąskaitos. Likviduota spaudos veikėjų sąjunga. 156 žmonės iš jos pašalinti, beveik pusė buvo vėliau represuota (Bleire D., Butulis I., Zunda A., Stranga A., Feldmanis I. Latvijos istorija. XX a., p. 232).

Augo Latvijos KP, kurios veiklą kontroliavo SSRS pasiuntinybė. Maskvos emisarai dalyvavo Latvijos KP CK posėdžiuose ir nurodinėjo vietinių komunistų veiklos kryptį.

Bet svarbiausias A. Vyšinskio uždavinys buvo suteikti aneksijai legalumo įvaizdį. Tam tikslui reikėjo inscenizuoti naujo liaudies seimo rinkimus. Nutarimas dėl rinkimų priimtas liepos 4 d., o patys rinkimai turėjo įvykti liepos 14-15 d. - tik po dešimties dienų, tokiu būdu rinkiminė kampanija pažeidė Seimo įstatymą. Tai buvo padaryta sąmoningai, kad laimėtų „Darbo liaudies blokas“. Svarbiausia buvo taip organizuoti rinkimus, kad nepatektų į Seimą Demokratinis blokas, jungiantis populiariausius buržuazinius politikus, visuomenės ir kultūros veikėjus, kurie mėgino išsaugoti nors truputį Latvijos Nepriklausomybės. Uždrausti šūkiai, skelbė Latvijos Nepriklausomybę. Rinkimai vyko kariuomenės apsaugoje.

Rezultatai - beveik 100% už „Darbo liaudies bloką“. Tai buvo lemiamas žingsnis į Latvijos aneksiją.

Prieš pirmą Seimo posėdį daugiau nei 70 žmonių buvo suimta ir deportuota į Rusiją. Liepos 16 d. buvo deportuoti visų Baltijos šalių (Lietuvos, Latvijos, Estijos) premjerai, liepos 30 d. Estijos prezidentas Konstantinas Patsas. Stambiausi trėmimai Latvijoje vyko liepos 19-20 d.

Pirmajame Seimo posėdyje liepos 21 dieną išaiškėjo visas priešrinkiminės kampanijos melas. Ž. Spurė pasiūlė Latvijoje paskelbti sovietų valdžią; V Lacis - įstoti į Sovietų Sąjungą. Tuo dar kartą buvo pažeistas Latvijos Seimo 77 straipsnis, kuris skelbė, kad valstybinės santvarkos pakeitimas ir šalies nepriklausomybės klausimai turės būti sprendžiami visos liaudies balsavimu (Bleire D. ir kt. Latvijos istorija. XX a., p. 235).

Liepos 30 d. 20-ties deputatų delegacija išvyko į Maskvą prašyti Latvijos SSR priimti į Sovietų Sąjungos sudėtį. Rugpjūčio 5 d. Maskvoje įvyko paskutinis aneksijos aktas.

Liaudies Seimo prašymas buvo patenkintas, Latvija buvo priimta į Sovietų Sąjungos sudėtį: ji buvo ne tik okupuota, bet ir aneksuota.

Okupacinis režimas parodė savo veidą. Rugpjūčio 5 d. prasidėjo žydų, politinių veikėjų areštai ir deportacijos. Rugpjūčio 7 d. nacionalizuotos visos leidyklos - žodžio laisvės neliko. Leidyklos sujungtos į vieną Valstybinę leidyklą, kuriai vadovavo latvių komunistai. Visi studijavo „Stalino konstituciją“.

Rašytojas V. Lacis tapo ministru pirmininku. Nuo 1940 m. lapkričio, išgalėjus baudžiamajam Rusijos kodeksui, maždaug 1500 žmonių buvo suimti. Rygos Vidaus reikalų ministerijos pastate įrengtas požeminis kalėjimas. Jis tapo latvių patriotų kankinimo vieta.

Amžiais sukaupta latvių asmeninė nuosavybė buvo naikinama, grobstoma. Liaudies seimas nacionalizavo be kompensacijos žemę. Po to pradėti konfiskuoti bankai, prekybos, pramonės ir transporto įmonės, asmeniniai namai. Gyventojus išvarius iš namų, juose apsigyveno okupacinio režimo šalininkai. Net mažos įmonės buvo konfiskuotos. 1941 m. gegužės mėn. privati prekyba buvo panaikinta. Stabili valiuta ir piniginė sistema žlugo. Pinigų vertė sumažėjo, gyventojai supirkinėjo viską, ką galėjo. Nustatytos normos visoms prekėms. Prekybininkams uždedamos baudos, milicija turėjo teisę tikrinti atsargas namuose, prasidėjo skundai. Stebimas parduotuvių darbas: pastebėjus ką nors įtartino, parduotuvių darbuotojai galėjo būti pavadinti liaudies priešais.

Vietoj vieno lato - vienas rublis. Sumažėjo lato vertė. Produktai Latvijoje kainavo žymiai mažiau negu Rusijoje. Reikėjo pasirašyti vidaus paskolos raštus - tai savotiška ekspropriacija. Imta gausiai spausdinti rublius. Žmonės iš kasų pradėjo atsiiminėti pinigus; 1941 metais asmeninėse sąskaitose buvo palikta tik po

1000 rublių, likusius konfiskavo. Imti iš kasų galėjo tik po 100 rublių. Parduotuvėse eilės. Pramonės prekių kainos išaugo. Rugsjūčio mėnesį paltą galima buvo nusipirkti už 68 latus, o gruodį - jau už 600 rublių. Eilės parduotuvėse, „blatas“, juodoji rinka, specialus aprūpinimas, partinės ir sovietų nomenklatūros maisto ir pramonės prekių normos įvedimas tapo būdingas sovietinio režimo reiškinyms. Stambiausios įmonės paskelbtos sąjunginėmis, integruotos į bendrą SSRS sistemą, nutrūko jų ryšys su Latvijos ekonomika, produkciją gamino Sovietų Sąjungai ir priklausė nuo atsiunčiamos iš Sąjungos žaliavos. Taip panaikino okupuotos Latvijos savarankiškumą. Gamyklose įvestos stalininės darbo normos, plito stachanoviečių judėjimas. Sudaryti specialūs skyriai, stebintys darbininkus. 1941 m. buvo 27 000 tarnautojų, kurių didesnę dalį sudarė atvykusieji, daugiausia nekvalifikuoti darbininkai.

Labiausiai nukentėjo kaimas. Liaudies ministras Vanags garantavo, kad kolchozai nebus organizuojami, bet 1940 m. konfiskuotos „liaudies priešų ir spekuliantų“ žemės. Sudaryta 51 762 naujų ūkių, turinčių po 10 ha ir 23 321 ūkių, turėjusių mažiau negu 10 ha, pridėta papildoma žemė. Tokios reformos tikslas - sunaikinti stambius ūkius ir sukelti nesutarimus kaime. VKP(b) CK sekretorius A. Andrejevas su komisija 1940 m. gruodį apsilankė Latvijoje, grįžęs į Maskvą, rekomendavo J. Stalinui įkurti Latvijoje kolchozus ir sovchozus ir imtis masinių represijų prieš buožes, buvusius partinius darbuotojus, fabrikantus, prekeivius ir dvasininkus, juos būtina deportuoti, reikia išvalyti Lietuvą, Latviją ir Estiją nuo tų priešiška nusiteikusių niekšų. Po jo atvykimo, 1941 m. sausį, Lietuvoje prie Akmenės buvo sukurtas pirmas kolchozas su nedideliais plotais žemių, 250 ha ir pavadintas Lenino vardu (Latvijos istorija. XX a., p. 240).

Kovo 3 d. VKP(b) CK ir SSRS SNK nutarimas skelbė, kad reikia steigti kolektyvinius ūkius, kooperatyvus, kurių pagrindas buvo nacionalizuoti ir konfiskuoti stiprių ūkininkų ūkiai. Jaučiama tendencija nuskurdinti valstiečius mokesčiais ir priversti įstoti į kolchozus ir sovchozus. 1941 m. gegužės 14 d. buvo priimtas LKP CK ir sovietinės vyriausybės sprendimas sukurti 17 sovchozų, likviduojant 134 valstiečių ūkius. Latvijos prokuroro E. Soldnieko žodžiais, „Buožes agituoti neapsimoka, jiems reikia taikyti represijas.“ Po didelio teroro birželio 14 d. buvo įsteigtas Abrešų rajone kolchozas „Stalino artelė“ su 250 ha žemės. Jos ūkininkams buvo leista turėti 0,5 ha žemės, 2 karves, 2 kiaules, 10 avių. Prieš karą buvo sukurtas vienas kolchozas ir 15 sovchozų.

1940 m. lapkritį iš bibliotekų buvo surinkta ir sunaikinta apie 4000 knygų ir brošiūrų. Rašytojas A. Grinšas ir L. Breikšė nuteisti mirti, A. Keninšas - deportuotas. Prasidėjo kova prieš religiją, liaudies priešus. Kai kurie latviai dalyvavo represijose prieš Latvijos gyventojus, sudarinėjo „spekuliantų“ sąrašus, pranešinėjo apie tai represiniams organams, sudarinėjo sąrašus asmenų, kuriuos reikia

ištremti. 1941 m. birželio 14 d. Vidaus reikalų komisariatai, prokuratūra, Aukščiausiasis teismas skyrė į atsakingus postus atvykusius iš Rusijos rusus, žydus, Rusijos latvius. Liaudies saugumo departamente visą vadovybę sudarė atvykę iš Rusijos. Mažamoksliams atvykėliams organizuoti 3 mėnesių juridiniai kursai.

Žiauriausias baudžiamojo kodekso straipsnis 58-1? skyrė žiauriausią bausmę už „tėvynės išdavimą“. Už tai grėsė turto konfiskacija ir trėmimas.

Didžiausias teroras vykdytas po Liaudies komisarų tarybos 1941 m. gegužės 14 d. nutarimo „Apie trėmimą iš Pabaltijo respublikų socialiai kenksmingų asmenų.“ Jo įgyvendinimu ir paruošimu rūpinosi SSRS valstybės saugumo ir jam priklausantys respublikiniai komisariatai. Nutarimą deportuoti priėmė Maskvoje, okupuotos Latvijos įstaigos neatsakingos už jį, bet atsakomybė už žiaurias pastangas jį įvykdyti gula būtent ant jų pečių. Sudarant deportuojamųjų sąrašus, aktyviai dalyvavo ne tik represiniai organai, bet ir partiniai-sovietiniai aktyvistai. Naktį iš birželio 14 į 15 d. iš Latvijos buvo deportuoti 15 424 žmonės, tarp jų beveik 100 vaikų iki vienerių metų ir daugiau negu 3000 vaikų iki 16 metų, proporcingai labiausiai nukentėjo žydai - 11% represuotų. Tarp deportuotų buvo tautos žiedas: valstiečiai, pramonininkai, politikai, inteligentai, tarp jų 1345 valstiečiai, 616 prekybininkų, 171 mokytojas. Daugelis mirė pakeliui į Sibirą nuo bado, ypač nuo troškulio ir nepaprasto karščio. Tokio masto teroro Latvija per visą savo istoriją nebuvo patyrusi. Gyventojus apėmė šokas, baimė, nepaprastai greitai plito gandai apie artėjančią antrąją deportacijos bangą. Ir šį kartą ne be pagrindo: iš tikrųjų buvo ruošiama antroji deportacija, ir ji būtų palietusi valstiečius „buožes“. Tai turėjo paruošti pagrindą masinei kolektyvizacijai pagal A. Andrejevo rekomendaciją. Nauji sąrašai trėmimui jau buvo ruošiami, ir vėl šiame darbe aktyviai dalyvavo apskrities KP(b) partiniai komitetai. 1948 m. Latvijos SSR prokuratūra pripažino, kad tik vokiečių puolimas neleido galutinai likviduoti Latvijos SSR kontrrevoliucinių elementų (Latvijos istorija. XX a., p. 245).

Deportacijos baisenybės pakeitė gyventojų nuomonę apie vokiečius („juoduosius riterius“), jų vietą užėmė komunistai, todėl vokiečius latviai sutiko kaip išgelbėtojus.

Užuoat organizavę pasipriešinimą, sovietai rūpinosi įvykdyti antrą žudynių etapą. Apie 349 politinių kalinių sušaudyti kalėjimuose, žudynės įvykdytos Rygos centriniame kalėjime ir Baltezerio ežere. Iš viso suimtųjų buvo 3592, iš jų 3458 - 96,73% politiniai. Jie evakuoti į Rusijos gilumą, kur dauguma buvo sunaikinti. Areštai tęsėsi. 1941 m. liepos mėnesį, kai vokiečiai užėmė Latviją, areštuotųjų buvo ne mažiau kaip 7292 žmonių. Svarbiausi žudikai: S. Šustems, kurio įsakymu deportuota 6636 žmonės ir kelios dešimtys sušaudytų, Z. Krivicki, kurio pastangomis deportuota 1915 žmonių, A. Brezginas - kaltas dėl 1938 žmonių deportacijos (šie 3 žmonės - žydai), J. Cinis - dėl 2479 žmonių.

Tais metais prasidėjo pasipriešinimo judėjimas. 1940 m. rugpjūčio mėnesi suorganizuojami pasipriešinimo būreliai. Skautai I. Grundis, A. Freibergs, Z. Kušaks ir Ch. Urbans organizavo nelegalią veiklą. 1940 m. suburta CSIVA - slapta organizacija kovoti su okupantais I Jelgavos vidurinėje mokykloje ir valstybiniame technikume, Daugpilio mokykloje, Jelgavos valstybiniame technikume. Ir suaugę įsijungė į šią kovą: sudarytos kelios grupės „Tėvėjas Sargs“, „Jaunlatvieši“, latvių nacionalinis legionas, kuriam vadovavo Edgaras Ruja, Janis Tamanis, Laimonis Sala. 1941 m. gegužės 13 d. organizuota antisovietinė akcija - išplatinta 5000 antisovietinių atsišaukimų. Ir nors čekistams pasisekė stabilizuoti pasipriešinimo judėjimą, jo dvasia nebuvo palaužta ir stipresne jėga pasireiškė prasidėjus karui - 129 valsčiuose kilo kova prieš okupantus. Jos tikslas - atstatyti Latvijos Nepriklausomybę (Latvijos istorija. XX a., p. 68).

PIRMOSIOS SOVIETŲ OKUPACIJOS PADARINIAI ESTIJOJE

1939 m. Estijai teko pajusti didžiųjų Valstybių, besiruošiančių karui, spaudimą, po kurio įvykdyta agresija ir okupacija. Estija buvo sudariusi nepuolimo su Sovietų Sąjunga ir Vokietija sutartis, kurios draudė agresiją. Molotovo-Ribentropo paktas padalijo Europą į dvi įtakos sferas, SSRS įteikė Estijai ultimatumą, reikalaudama įkurti joje karines bazines. Kad Estija neatsakytų neigiamai į reikalavimą, sovietinės karinės jūrų jėgos užblokavo estų uostus, prie Estijos sienų sukoncentravo Raudonosios armijos dalinius, o Narvos įlankoje paskandino savo pačių laivą „Metalistą“. Estija buvo izoliuota, kitos šalys atsisakė jai padėti. Todėl Vyriausybei ir Seimui teko sutikti su Sovietų reikalavimais, kad išvengtų didelių aukų. Spalio mėnesį į Estiją įvestas Sovietų armijos kontingentas viršijo Estijos karines jėgas. Estija neteko Nepriklausomybės. Spalio 12 d. suformuota nauja vyriausybė, vadovaujama Jura Ulotso. Estai labai skrupulingai vykdė savo įsipareigojimus, o sovietų pusė didino karių skaičių bazėje ir reikalavo papildomų teritorijų kariniams daliniams. Žiemos karo su Suomija metu sovietų lėktuvai startavo iš Estijos bazių. Sovietiniai lėktuvai mėtė bombas į Estijos teritoriją, apšaudė estų lėktuvus. 1939 m. gruodžio 10 d. nuskandino prekybinį laivą „Kassari“. Bet estų daliniai išlaikė drausmę, neišsišoko. Tuo metu, kai Paryžių užėmė vokiečiai, Sovietų Sąjunga Estiją užblokavo iš sausumos, jūros ir oro. Pagal pateiktą 1940 m. birželio 16 d. ultimatumą, kaltinantį Estiją pakto nesilaikymu, pareikalauta įsileisti į Estiją prie jos sukoncentruotus sovietų dalinius. Į šalies gilumą kariuomenė perėjo, net negavusi atsakymo. Estija buvo okupuota, ir nauji ekonominiai, politiniai pakitimai šalyje vyko pagal sovietų atstovybės ir specialaus įgaliojimo A. Ždanovo reikalavimus bei nurodymus. A. Ždanovas prezidentui

nurodė, kad Ministru Pirmininku turi tapti J. Vares-Barbarus, kuris jau sutiko sudaryti naują vyriausybę, dėl kurios net kelis kartus ėjo tartis į Sąjungos atstovybę. M. Untas A. Ždanovo birželio 21 d. įsakymu organizavo Vyriausybės perversmą. Iš kalėjimo paleido nusikaltėlius, pristatydamas juos politiniais kaliniais. Tarp jų valstybės išdaviką, buvusį karininką, pardavusį sovietinei žvalgybai Narvos politinių objektų sąrašus. Rinkimai į Seimą vyko kariuomenės apsupti. Prieš rinkimus kreipimosi į liaudį tekstas buvo suderintas su J. Stalinu. Tautinės jėgos pristatė į Seimą savo 78 kandidatus, patvirtintus 7000 žmonių parašais, bet jie nebuvo įrašyti į sąrašus, vėliau areštuoti, tik valstietis Razikas Jurė, Rajur Lijvak sąraše liko. Bet vėliau pastarasis suimtas ir išbrauktas iš kandidatų sąrašų. Nutarimas įvesti sovietų valdžią ir prisijungti prie Sovietų Sąjungos buvo priimtas liepos 17 d. A. Ždanovo iniciatyva. Rinkimų rezultatai paskelbti liepos 22 d. Kad jie buvo falsifikuoti, rodo faktas, jog buvo paskelbti Londono spaudoje dar prieš baigiant rinkimus. Su atitinkamu pareiškimu į Aukščiausiąją SSRS valdžią Maskvon nuvyko J. Vareso vadovaujama vyriausybinių delegacija. Ji prašė priimti Estiją į Sovietų Sąjungą. J. Vareso vyriausybės uždavinys – demokratinės respublikos panaikinimas. Masinis terorizmas, prasidėjęs po rinkimų, buvo nukreiptas prieš iniciatyviausią ir labiausiai išsimokslinusių estų tautos dalį. Per šešis 1940 metų mėnesius buvo suimta apie 1082 žmonės, tarp jų – kariuomenės vadas generolas J. Laidoneris ir respublikos prezidentas K. Patsas. Abu 1940 m. liepos mėnesį ištremti į Rusiją. Vienas svarbiausių kaltininkų dėl deportacijų, taip pat dėl Estijos valstybinės santvarkos griovimo pirmais okupacijos metais buvo M. Untas, paskirtas A. Ždanovo įsakymu vidaus reikalų ministru. Sovietų valdžia atlygino M. Untui už jo paslaugas, kaip jai buvo įprasta. 1941 m. gegužės mėn. M. Untas NKVD suimtas. Kadangi pilietinio karo metu jis už akių buvo nuteistas mirties bausme dėl įvykdyto kriminalinio nusikaltimo, komunistai pasmerkė jį mirti. Bausmė įvykdyta 1941 m. liepos mėnesį (Jak Kangilaski, Virve Kask, Kalev Kukk, Jan Laas, Cheino Noor, Aigi Rachi-Tamm, Rein Ratas, Anto Raukas, Enn Sarv, Peep Varju. Baltoji knyga apie okupacijos žalą Estijos liaudžiai 1940-1991 m. 2005, p. 13).

Estijos genocidas pridarė žalos: išvežti visi paskutinės vyriausybės nariai, išskyrus J. Unuotsą, bet nuosprendis jį ir jo šeimą ištremti buvo priimtas 1941 m.

Represuoti 10 buvusių valstybės vadovų, Prezidentas K. Patsas, 68 buvusio parlamento nariai, 36 iš jų sušaudyti, 28 Rigiškio nariai bėgo į užsienį, iš 65 buvusių Estijos ministrų nerepresuoti tik 3. Masinis gyventojų trėmimas prasidėjo 1941 m. liepos 14 d. Tūkstančiai žmonių prievarta išvežti mirti į Kirovą ir Novosibirską, tarp jų nėščios moterys, vaikai, seneliai. Estijoje 1941 m. birželio 14 d. 14 471 žmogus buvo numatytas deportuoti, bet faktiškai deportavo 9267. Geležinkelio stotyje atskyrė vyrus nuo šeimų. „Neteisminės trejukės už akių

nuteisė mirti tūkstančius nekaltų žmonių. 1941 m. buvo užregistruota 1622, o balandžio-gegužės mėn. - 787 nuteisti mirti." „Vokiečių okupacijos metu dirbusio paieškų ir išvežtųjų gražinimo Centro duomenimis iš viso Estijoje birželio mėnesį buvo represuota 14 890, liepos mėn. 30 429, rugpjūčio 8146 žmonės."

1941 m. pirmųjų okupacijos metų aukų skaičius siekia ne mažiau kaip 59 967, dar 2600 žmonių arba bėgo, arba evakuoti į Rusiją, kai prasidėjo karas. Sovietinė okupacinė valdžia žlugo, prasidėjus karui. Jau 1941 m. rugpjūčio mėnesį, sovietiniai okupantai pasitraukė iš Estijos, likusios salose dalys kovėsi dar rugsėjo ir spalio mėnesiais. Prasidėjus karui, sovietai įvykdė mobilizaciją ir į Rusiją prievarta išvežė 33 304 vyrus. Tokių vyrų vežimą prievarta Ženevos konvencija traktuoja kaip karinį nusikaltimą. Šios akcijos tikslas buvo mobilizuoti visus kariuomenei tinkamus vyrus, net rezervo karininkus. Su jais iš pradžių elgėsi kaip su suimtaisiais, o Rusijoje sugrūdo į lagerius. Juose, neatlaikę sunkių sąlygų, bado, NKVD represijų, žuvo apie 10 440 vyrų. 1858 jūrininkai, geležinkeliečiai ir gamyklų darbininkai, laikomi NKVD priežiūroje, tapo represijų aukomis. J. Stalino įsakymo vykdytojai - naikinimo batalionai - taikė Estijai sudegintos žemės taktiką. Dėl skubaus atsitraukimo numatytus išvežti į Rusiją žmones, kurių dar nespėjo išvežti, žudė be teismo vietoje. Tartu kalėjime birželio mėnesį žuvo 192 aukos, rugsėjo mėnesį Kuressaaro pilyje - ne mažiau kaip 90. Per pirmus okupacijos metus nužudyta 2446 žmonės. Daug vyrų pasislėpė miškuose. Juos estai pradėjo vadinti miško broliais. Ginklų jie neturėjo, tad teko išgyti iš priešų (Jak Kangilaski ir kt. Baltoji knyga apie okupacijos žalą Estijos liaudžiai 1940-1991 m. 2005, p. 21).

Molotovo-Ribentropo paktas suteikė leidimą trijų Baltijos šalių vokiečiams grįžti į istorinę Tėvynę. Pirmieji vokiečiai paliko Estiją jau spalio 18 d. Estijoje gyveno 16 346 vokiečių tautybės žmonių. Vėliau papildomai išvyko 7000 žmonių.

Estų suėmimai prasidėjo dar prieš formalų Estijos inkorporavimą į SSRS.

SSRS Vidaus reikalų komisaras 1940 m. spalio 28 d. vizavo potvarkį, kuriuo reikėjo sudaryti kontrrevoliucinio ir antisovietinio elemento kartoteką. Iš pradžių sąvoka „antisovietiniai elementai" buvo tik buvusieji vyriausybės nariai, žmonės, dirbę teisme ir administracinėje sistemoje. Vėliau reikėjo sistemingai tikrinti archyvinius fondus. Gauta 27 597 asmenų paklausa. Areštavo 8000 asmenų, iš jų 1950 nužudyti Estijoje. Daugėjo žmonių, mirusių nuo kankinimų. Kai kurie veikėjai nusižudė, 4 mirė kalėjime, vienas - psichiatrinėje ligoninėje.

Dažnai tremtuosius kaltino suokalbiu. Iš 1940-1941 m. suimtųjų išgyveno tik 200-600 žmonių (2-8%). 1941 m. birželio mėnesį Estijoje nukentėjo 10 861 asmuo. Į sąrašus įrašyti šeimos vyrai, vaikai, gimę tremtyje, iš viso 143 416 asmenų. Mirė pusė nuteistųjų. Atsakas į sovietinę okupaciją buvo vasaros karas, prasidėjęs iki vokiečių kariuomenės atėjimo. Maskva sudarė naikinimo batalionus,

kurie laikėsi išdegintos žemės taktikos. Jiems leista organizuoti baudžiamąsias operacijas. Masinės žudynės vyko Tartu ir Kuressaare. Ten suimtuosius šaudė. Vietos spauda skelbė 179 nuteistųjų ir 2199 nužudytų be teismo pavardės. Dauguma jų buvo paprasti žmonės.

1941 m. 22-me Raudonosios armijos teritoriniame korpuse tarnavo 5573 žmonės. Daug estų karininkų sušaudyta arba išsiųsta į lagerius Rusijoje. Daugelį estų karininkų siuntė į darbo batalionus, priklausiusius NKVD. Dalis siųstų į darbo batalionus perėjo į kolchozus arba įmones. Išgelbėti nuo darbo batalionų galėjo frontas. Dalis išsiųstųjų žuvo ties Velikije Luki (2000 estų kareivių). Raudonosios armijos eilėse estai neteko iki 20 000 žmonių.

Artėjant frontui, į Rusiją evakuotos pramonės įmonės kartu su darbininkais ir privačiais asmenimis. Evakuotų piliečių buvo apie 25 000. 20% jų žuvo užnugaryje arba evakuojantis.

1939 m. Estijoje gyveno 1 133 917 gyventojų, 1941 m. Estija neteko 100 000 žmonių (Jak Kangilaski ir kt. Baltoji knyga apie okupacijos žalą Estijos liaudžiai 1940-1991 m. 2005, p. 13).

PIRMOSIOS SOVIETŲ OKUPACIJOS AUKŲ LIKIMAI

PIRMOSIOS SOVIETŲ OKUPACIJOS AUKOS

1940 m. birželio 14 d. ultimatas Lietuvai įteiktas užsienio reikalų ministrui Urbšui Maskvoje (Smetona A. Pro memoria). SSRS Vyriausybė pareikalavo, kad Lietuvos Vyriausybė tučtuojau atleistų iš pareigų ir suimtų vidaus reikalų ministrą Kazį Skučą ir Saugumo departamento direktorių Augustiną Povilaitį ir kad juos teistų, nes dėl jų kaltės esą nuolat dingsta sovietų igulų kareiviai.

Paskutiniame Lietuvos Vyriausybės posėdyje, kuriame dalyvavo ir Prezidentas Antanas Smetona, buvo sutarta paklusti Sovietų reikalavimams - atleisti ir suimti minėtus asmenis, nors Respublikos Prezidentas kategoriškai tam prieštaravo. Ministrų Tarybai nepritarus jo nuomonei, Prezidentas išėjo iš posėdžio, savo pareigas pavesdamas Ministrui Pirmininkui A. Merkiui. Prieš išvykdamas į užsienį, A. Smetona K. Skučui ir A. Povilaičiui siūlė irgi pasitraukti iš Lietuvos. Ministras pirmininkas A. Merkys, pabūgęs atsakomybės, jeigu K. Skučas su A. Povilaičiu pasitrauktų į Vokietiją, davė nurodymą teisingumo ministrui A. Tamošaičiui paruošti jų suėmimo dokumentus. Juos sankcionavęs, pavedė Vidaus reikalų ministerijos generaliniam sekretoriui, atsargos plk. B. Giedraičiui juos vykdyti (XXI a. JAV, 2007).

Sužinoję apie atleidimą iš pareigų, K. Skučas ir A. Povilaitis išvyksta į A. Povilaičio tėviškę - Pašvenčio kaimą netoli Jurbarko, prie Vokietijos sienos.

Birželio 15 dieną atvykęs iš Kauno apsaugos policijos vachmistras 19 val. suėmė K. Skučą ir A. Povilaitį, o 16 dieną juos pristatė į VI forte esantį karo kalėjimą. 1940 m. birželio 21 d. juos perkėlė į Kauno sunkių darbų kalėjimą. Rugpjūčio 17 d. jų bylos buvo perduotos Saugumo departamentui.

Kalėjimo pažymėjimas (nuorašas)

Vidaus Reikalų Valdybos Visuomenės Reikalų Departamentui. Pranešu, kad Skučas Kazys, kalėjiman patalpintas 1940.VI.25 d., 1940.VIII. 23 d. perduotas Valstybės Saugumo Departamento kvotų skyriaus V-ko žinion. 1943 m. gegužės mėn. 13 d. Nr. 2735-40 m. (parašas) Už Kauno S. D. K-mo Viršininką (V. A.).

Kaunas, 1943 m. gegužės 24 d. Rejestro 2331 Nr. Aš Jonas Žilius, Kauno Notaras, turįs savo kontorą Kaune, Laisvės al. 52 Nr. Šiuomi pažymiu, p. Birutės Skučaitės prašomas, kad šis nuorašas žodis į žodį atitinka originalą, kuriame jokių ypatybių nebuvo.

Antspaudas: Kauno Notaras Jonas Žilius (parašas)

1940 m. liepos 23 d. K. Skučas ir A. Povilaitis išvežti į Maskvą, į Lubiankos kalėjimą.

1941 m. liepos 8 d. SSRS Aukščiausiojo teismo karinė kolegija priėmė mirties nuosprendį K. Skučui. Jis sušaudytas 1941 m. liepos 30 d. Butirkų kalėjime.

A. Povilaitis sulaikytas tėviškėje, kalintas Kaune, žiauriai tardytas ir išvežtas į Lubianką, kur po metų nuteistas aukščiausia bausme. Jis irgi tapo viena pirmųjų sovietinės okupacijos aukų.

KAZIO SKUČO BIOGRAFIJA

Kazys Skučas

KAZYS SKUČAS gimė 1894.III.3 Mauručių k., Marijampolės aps. Nužudytas 1941 m. Maskvoje, Butyrkų kalėjime. Brigados generolas. 1912 m. baigęs Veiverių mokytojų seminariją, mokytojavo Lietuvoje. 1914 m. įstojo į Mokytojų institutą Sankt Peterburge. 1915 m. pašauktas į rusų kariuomenę ir pasiūstas į Čugujevo karo mokyklą, kurią baigęs buvo paskirtas į 249 pėst. pulką Rumunijos fronte. 1918.VI grįžo į Lietuvą. Organizavo Daugų ir Alytaus aps. miliciją. 1919.I.15 įstojo į Lietuvos kariuomenę 1 pėst. pulką ir buvo paskirtas Alytaus miesto komendantu, po 2 mėn. - Marijampolės miesto ir aps. komendantu. 1921.V.5 perkeltas į 10 pėst. pulką ir paskirtas pulko vado padėjėju, IX 1 - pulko vadu. 1924 m. baigė aukštuosius karininkų kursus ir nuo IX.12 paskirtas gen. štabo operacijų skyriaus virš. 1925.I.15 išleido karininkams laikraštį „Kardas“, buvo jo pirmuoju redaktoriumi 1925.XI.1 paskirtas Vytauto Didžiojo aukštųjų karininkų kursų mokyimo dalies vedėju. 1926.IX.1 paskirtas Kauno miesto ir aps. komendantu, 1928.13 - II pėstininkų divizijos vadu ir Kauno įgulos viršininku. 1930-1934

Karininkų ramovės pirmininku. 1934.V.1 paskirtas karo atstovu Sovietų Sąjungai į Maskvą, 1938.XII.23 - karo mokyklos viršininku. 1939.II.16 pakeltas brigados generolu. 1939.III.26 išėjo atsargon ir paskutiniuose dvejuose ministrų kabinetuose buvo vidaus reikalų ministru (1939.III.28-1940.VI.13). Sovietų vyriausybei ultimatyviai reikalaujant, iš vidaus reikalų ministro pareigų buvo atleistas. Skučas buvo energingas, darbštus ir gabus vadas ir administratorius, ilgą savo tarnybos laiką praleidęs atsakingose pareigose, daug nusipelnė Lietuvai (LE, 1963, t. 28).

1940.VI.15 suimtas Žygaičiuose - pasienyje, pervežtas į Kauną ir laikomas sovietų saugumo organų žinioje Kauno sunkiųjų darbų kalėjime. Iš Kauno pervežtas į Maskvą, Butirkų kalėjimą, ten 1941.VII buvo teisiamas ir nubaustas mirties bausme. Sušaudytas 1941 m. liepos mėn. Maskvos Butirkų kalėjime (Banevičius A. 111 Lietuvos valstybės 1918-1940 politikos veikėjų. Vilnius, 1991, p. 116).

Papildomi duomenys:

1916.03.01, baigęs Čugujevo karo mokyklą, paskirtas į 249-ąją pėstininkų pulką Rostove prie Dono, tarnavo jaunesniuoju ir vyresniuoju karininku, Karo mokyklos viršininko padėjėju. 1917 m. pakeltas į poručikus.

1917.08-1918.01.03 tarnavo 126-ajame Rylovo šaulių pulke 3-iosios kuopos vadu ir ryšių komandos viršininku. Dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare Galicijoje, Karpatuose. Kautynėse kontūzytas.

1919.II.18 suteiktas pėstininkų kapitono laipsnis. 1920.08.14 paskirtas Suvalkų komendantu. Komendantūrą likvidavus liko Marijampolės komendantu.

1919.09.20 dalyvavo Nepriklausomybės kovose su lenkais Suvalkuose.

1919.II.18 suteiktas pėstininkų kapitono laipsnis.

1920.08.14 paskirtas Suvalkų komendantu. 1919.09.20 dalyvavo Nepriklausomybės kovose su lenkais Suvalkuose.

1922 m. baigė Aukštųjų Karininkų kursų 2-ąją laidą.

1923.05.18 pakeltas į majorus, 1923.12.20 perkeltas į kariuomenės gen. štabą, paskirtas III operatyvinio skyriaus viršininku.

1925.05.15 pakeltas į pulkininkus leitenantus.

1926.08.12 paskirtas Kauno Karo srities viršininku ir Kauno įgulos komendantu.

1926.12.17 dalyvavo valstybiniame perversme.

1927.12.30 paskirtas II Karo apygardos (nuo 1931.03.31 II pėst. divizija) viršininku.

1928.02.23 pakeltas į pulkininkus.

1934 m. paskirtas karo atstovu Maskvoje.

1935.03 ir 10 dalyvavo SSRS kariuomenės pratybose Gorkyje, Šiaurės Kaukaze, Krasnodaro-Krymo rajone, 1936.08 - Užkaukazės manevruose, 1937.09 - Oriolo 6 šaulių divizijos techninėse pratybose ir Baltarusijos apygardos kariuomenės manevruose.

1939 m. - generolas.

(LKK, 7 tomas)

Tolimesnis K. Skučo likimas dėl Sovietų reikalavimo jį išduoti glaudžiai susijęs su A. Povilaičio likimu.

Turint omenyje, kad Skučas galėjo pasislėpti nuo tardymo ir teismo, tardytojas nutarė, K. Skučui paskirti kardomąją priemonę - laikymą kalėjime be sąlygų (LCVA. F-R. 475. Ap. 1. B. 1. L. 130).

1940.06.26 Ypatingasis tardytojas Krygeris, peržiūrėjęs K. Skučo ir A. Povilaičio bylą, nustatė, kad 1940.05.18 ir 05-24 buvo įvykdyti sovietų karių įgulų pagrobimai. Dalis karių grįžo į dalinius, o vienas jų (Butilovas) nusišovė (LCVA. F-R. 475. Ap. 5. B. 1. L. 126).

K. Skučas apdovanotas Vytauto Didžiojo 3 laipsnio (1930), DLK Gedimino 3 laipsnio (1928) ordinais, Savanorių (1928), Lietuvos Nepriklausomybės (1928), Šaulių žvaigždės (1939) medaliais, ugniagesių „Artimui pagalbon“ 1 laipsnio Kryžiumi (1934), Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio medaliu (1929), Čekoslovakijos „Baltojo liūto“ 3 laipsnio su kardais ordinu (1931), Vyčio Kryžiaus ordino Didžiuoju Kryžiumi (2006, po mirties).

Iš Stefanijos Skučienės ir dukters Birutės prisiminimų

(Kalba netaisyta)

(Iš A. Sodačio straipsnio, spausdinto žurnale „Karys“, p. 308-313)

„<...> Paklausta, p. Stefanija Skučienė smulkiai nušvietė tą ypatingą įvykį, liečiantį Lietuvos tragedijos pirmąsias valandas ir dienas.

- Aš ir mano šeima, - sakė p. Skučienė, - esam beveik vieninteliai liudytojai to įvykio, kada buvo suimtas mano vyras, o su juo kartu ir Augustinas Povilaitis. Apie šį įvykį mūsų spaudoje nekartą buvo rašyta, bet ne visai tiksliai jį atvaizduojant. Iš kai kurių aprašymų galima susidaryti vaizdą, ne visai atitinkantį pačio įvykio faktus, o tai galėjo būti pagrindas klaidingom išvadom: esą Skučas nepažinojęs sovietų klastų, buvęs neryžtingas ir per savo neapdairumą patekęs į sovietų spąstus.

- Mano vyras pergyveno 1917 metų revoliuciją Rusijoje, - tęsė p. Skučienė, - vėliau buvo Lietuvos karo atašė Maskvoje. Tų kelerių metų laikotarpyje jis turėjo progos arčiau pažinti sovietus ir todėl niekad jais nepasitikėdavo. Kada 1939 m. Lietuvai „grįžo“ Vilnius ir mūsų kraštas turėjo duoti rusų įguloms bazes, tai ma-

no vyras jau tada, kaip ir kiti giliau išvelgia į šią nepaprastą padėtį, galvojo, jog su Raudonosios armijos įgulų atsiradimu prasideda Lietuvos okupavimas. <...>

- Atsimenu, kai 1940 metų pavasarį, Maskvai apkaltinus Lietuvą raudonarmiečių tariamu grobimu, atsilankėva su vyru į ministerio pirmininko Antano Merkio ūkį netoli Kauno. Galėjo būti kokia pora savaitių prieš A. Merkio ir J. Urbšio, užsienio reikalų ministerio, iššaukimą į Maskvą. Tada su Merkais, apžiūrint jų ūkio laukus, Skučas, kaip pastebėjau, kiek susijaudinęs, Merkiui įrodinėjo, kad sovietų priekabės Lietuvai gali labai liūdnai baigtis. Su tokia mano vyro nuomone Merkys nenorėjo sutikti. Kai iš laukų sugrįžom į namus, Merkys tarė:

- O vis tik, Kazy, tavo įrodinėjimams aš netikiu, bolševikai jau dabar kitoki.

Tragedija artėjo dideliais šuoliais. Ji jau buvo čia pat ir greitai pamatėme, ką rengia sovietai Lietuvai.

- Kai birželio 12 d. grįžo į Kauną iš Maskvos Merkys, mano vyras tuoj buvo iškviestas į prezidentūrą. Iš Merkio parnešimo paaiškėjo, kad Maskva reikalauja Skučo atsistatydinimo iš vidaus reikalų ministerio pareigų ir Povilaičio, saugumo departamento direktoriaus, atleidimo iš tarnybos. Čia pat tie sovietų neoficialūs reikalavimai buvo įvykdyti. Bet šis mūsų vyriausybės nusilenkimas ar nuolaida Maskvai nė kiek nepalengvino būklės. Naktį iš birželio 14 į 15 d. susilaukėme Sovietų Rusijos ultimatumo. Jo pirmasis punktas kaip tik lietė mano vyrą ir Povilaitį: buvo reikalaujama abudu patraukti atsakomybėn.

- Kada Jūs patyrėte apie šį sovietų reikalavimą?

- Sužinojom tą pačią naktį. Apie 2 val. vyras telefonu buvo Merkio iškviestas. Sugrįžęs papasakojo apie sunkią padėtį. Apie 7 val. ryto jis vėl iškviestas į prezidentūrą. Po kokių trijų valandų grįžo į namus. Čia pat laukė žinių ir Povilaitis. Vyras tuoj papasakojo, kad mūsų vyriausybė nutarė priimti visus sovietų reikalavimus, taigi tuo pačiu sutiko jį ir Povilaitį atiduoti teismui. Gana ramiai mano vyras aiškino toliau:

„Dėl ultimatumo priėmimo Antanas Smetona labai susijaudinęs, bet jis nieko negalėjęs padaryti prieš ministrų tarybos daugumos nusistatymą - patenkinti visus sovietų reikalavimus. Jaučiau, kad manęs jau dabar gali nebeišleisti, tuomet prašiau, kad leistų man ir Povilaičiui vykti prie Vokietijos sienos ir daviau garbės žodį, kad be vyriausybės žinios nepasišalinsiu. Pokalbyje su prezidentu dėl mano ir Povilaičio likimo kartu dalyvavo ir A. Merkys bei S. Raštikis, kuriam yra pavesta sudaryti naują vyriausybę. Prezidentas jiems pareiškęs: vyrai, žiūrėkite, jog šitų žmonių nekaltas kraujas nekristų ant mūsų ir mūsų vaikų. Raštikis atsakęs, kad viską padarysiąs ir laiku mums bus pranešta, kada reikės pasišalinti. Merkys tylėjo. Dabar mums leista vykti į pasienį. Jie prižadėjo pranešti, kada bus laikas pasitraukti ar pereiti sieną. Aš prižadėjau be jų pranešimo niekur nesišalinti, net paprašiau, kad duotų policijos rezervo apsaugą," - maždaug tokiais žodžiais tada mano vyras, grįžęs iš prezidentūros, nušvietė siaubingą būklę.

- Kada ir kur pasitraukėte iš namų?
- Nusprendėme važiuoti į pasienį, ten, kur Žygaičiuose, už Jurbarko, arti Lietuvos ir Vokietijos sienos, Povilaitis turėjo savo ūkį. Jau ruošiantis apleisti namus, suskambėjo telefonas. Mano vyrui atsiliepus, išgirdau, kaip iš telefono sklido ryškus balsas: „Kalba Merkys. Ar Povilaitis pas tave? Atiduodu Povilaitį tavo atsakomybėn. Dar kartą sakau: nepadarykite kvailystės ir per anksti nepasišalinkite iš Lietuvos, bus laiku pranešta, kada reikės pasitraukti.“
- Apie pietus pajudėjome iš namų į Žygaičius, buvo birželio 15 d. Vienu automobiliu vyko vyras, aš pati, mūsų dukros Birutė ir Jūratė. Kitu automobiliu važiuo Povilaitis. Vyras buvo susirūpinęs, bet laikėsi ramiai. Jis buvo įsitikinęs, jog kritišku momentu jam bus leista pereiti Lietuvos-Vokietijos sieną. Važiavome be jokių nuotykių, niekas nei lydėjo, nei saugojo. Apie 3 val. po pietų pasiekėme Povilaičio ūkį Žygaičiuose. Čia per radiją tuoj išgirdome, kad sovietų kariuomenė perėjo sieną ir žygiuoja į Lietuvos teritoriją. Vyras, norėdamas patirti, ką jam toliau daryti, telefonu mėgino susirišti su Kaunu, bet nepasisekė. Tada kartu su Povilaičiu nuvyko į Pašvenčio sienos perėjimo punktą, iš kur vėl mėgino telefonu pasiekti Merkį, Raštikį ar nors prezidentūrą, bet ir šį kartą nepavyko. Sugrižęs į Povilaičio ūkį, paėmė mus ir visi išvažiavome į Pašventį, arčiau sienos. Atvykę pastebėjome visą pasienį tankiai apstatytą sargybiniais. Apsistojome Pašvenčio mokykloje.
- Vyras, norėdamas atsiimti duotą žodį be vyriausybės žinios iš Lietuvos nepasišalinti, dar kartą iš Pašvenčio pasienio punkto skambino į Kauną. Nors šį kartą su Kaunu buvo susirišęs, bet nei iš Merkio, nei iš Raštikio buto, nei iš prezidentūros niekas neatsakė. Punkte iš pasienio policininko patyręs, kad apie 2 val. po pietų, vadinasi, tada, kai mes buvom iš Kauno pakeliui į Žygaičius, buvo gauta iš Kauno telefonograma uždaryti sienos perėjimo punktą ir sustiprinti sienos apsaugą. Be to, sužinojęs, kad mums išvykus iš Žygaičių į Pašventį, iš Povilaičio ūkio į pasienio punktą telefonu moteriškas balsas pranešęs: „Pas mus policija!“. Tolesnis pasikalbėjimas staiga buvo nutrauktas. „Gal atvykstanti policijos apsauga, kurios prašiau Merkio Kaune“ - taip dar bandė samprotauti gen. Skučas, bet Povilaitis įsiterpė: „Ir tamsta, generole, vis dar jiems tikite?“
- Toliau mūsų nerimas didėjo, - sako p. Skučienė, - pradėjo aiškėti, kad esam pakliuvę, kaip į maišą. Taip mums nerimaujant, staiga pamatėme į kiemą įsukantį automobilį, kuriame sėdėjo vidaus reikalų ministerijos policijos rezervo 5-6 policininkai, vienas visai nepažįstamas, o visi kiti matyti vyrai. Povilaitis greitai dingęs iš kiemo. Iššokę iš mašinos policininkai tuoj apsupo gen. Skučą ir atstatė į jį šautuvus, bet jis ramiai tarė: „Vyrai, nuleiskit šautuvus, niekur nebėgsiu“.
- Tuo metu iš pasienio pusės mus pasiekė šūvio garsas. Pamatėme, kaip du *pasienio sargybiniai atvedė į kiemą Povilaitį užlaužtom už nugaros rankom.*

Paaiškėjo esą Povilaitis mėginęs perbėgti sieną, bet buvo sargybinio šūviu išpėtas ir sulaikytas.

- Nepažįstamas policijos vachmistras perskaitė Skučo suėmimo įsakymą, surašytą paprastame lape, kuriame nebuvo nei kartinio, nei kitokio antspaudo, bet po įsakymu buvo keliolikos asmenų parašai. Skučas ištaręs, jog kai kurios pavardės neišskaitomos, tačiau kas buvo pasirašęs arešto įsakymą, man neteko patirti. Suėmimas buvo įvykdytas birželio 15 d. apie 5 valandą vakaro. Kauno radiofone jau viešpatavo nauja dvasia ir toje nejaukioje bei lemtingoje būklėje radijo garsintuvas įkyriai kartojo: „Skučas kraugerys“. Matyt, to jau reikėjo okupanto propagandai - nekaltą padaryti kaltu.

Suėmimo įsakyme nebuvo nurodyta, ką daryti su suimtaisiais: ar juos vežti į Kauną, ar laukti vietoje tolesnių nurodymų. Todėl vachmistras vis bėginėjo į pasienio punktą ir iš ten mėgino telefonu susisiekti su Kaunu. Tik 10 val. vakaro jam pasisekė susiršti su Kaunu, iš kur buvo paliepta suimtuosius apnakvydinti suėmimo vietoje. Abudu suimtieji buvo patalpinti mokykloje atskiruose kambariuose. Naktį sargyba juos saugojo viduje ir iš lauko pusės.

Nejauki naktis praėjo akių nesudėjus. Birželio 16 d., sekmadienio gražų rytą, apie 10 valandą iš Jurbarko atvyko pasienio policijos baro viršininkas Simas Bobelis (vėliau ištremtas į Sibirą) su keliais policininkais. Jis pranešė, kad Raseinių apskrities viršininkas Rozmanas laukia Jurbarko suimtųjų pristatymo. Gen. Skučas paklausė: „Kodėl pats Rozmanas čia neatvyko?“

Šeštadienį, tuoj po gen. Skučo ir Povilaičio suėmimo, sustiprintas sienos saugojimas buvo nuimtas ir perėjimo punktas į Vokietiją vėl buvo atidarytas. Tada iš Vokietijos pusės, Smalininkų, į Pašventį pas mus grįžo Pranas Meškauskas-Germantas, Lietuvos saugumo departamento tarnautojas. Jis į Vokietiją buvo nuvykęs kiek anksčiau, prieš kelias valandas, pasiteirauti apie gen. Skučo ir Povilaičio perėjimą per sieną. Grįžusį Meškauską-Germantą vachmistras taip pat suėmė ir per naktį išlaikė su Skuču ir Povilaičiu. Tik sekmadienio rytą Simas Bobelis, patikrinęs suėmimo įsakymą ir jame neradęs įrašytos Meškausko-Germanto pavardės, jį paleido, ir jis sugrįžęs į Kauną.

Bobeliui patikrinus įsakymą, suimtieji buvo susodinti į mašiną tarp ginkluotų sargybinių. Aš dar paklausiau Bobelį, ką daryti mums? Jis atsakęs, kad mes galim grįžti į namus, bet vyras tylomis pašnibždėjo: „Kai tik bus galima pereiti sieną, tai ir pasišalinkit“. Po to jie buvo išvežti Jurbarko kryptimi.

Mes vis dar turėjom vilčių. Manėm, gal Lietuvos pareigūnai paleis suimtuosius, ir jie galės išvykti iš Lietuvos kitu keliu. Bet tos viltys mus apvylė. Tada dar nenuėjau-tėm, kad tai buvo mano vyro paskutinis atsisveikinimas su manim ir dukterimis.

Atsiskyrimo dieną apie vyro likimą nepatyrčiau jokių žinių. Tik pirmadienį sužinojau, kad suimtieji buvo nuvežti į Jurbarką, o iš ten į Kauną ir perduoti

saugumo departamentui. Jurbarko gen. Skučas matėsi su Raseinių apskrities viršininku Rozmanu. Vyras dar buvo parašęs keletą žodžių ir prašė perduoti laišką man. Bet kiek pagalvojęs, laišką atsiėmė sakydamas: „Geriau ne“ ir čia pat jį suplėšė.“

Skudžių atsiminimų paliesta ponios Skučienė susimąstė. Kiek patylėjęs, paklausiau:

- Generolas Stasys Raštikis savo atsiminimų tome, mėgindamas atsakyti į klausimą, kodėl generolas K. Skučas nepabėgo, remiasi vieno vokiečių kapitono pasakojimu, teigiančiu, kad Skučas buvęs jau prie pat sienos, bet nesiryžęs pereiti. Ėjęs prie sienos per daug atsargiai ir svyruodamas. Tuo laiku vienas netoli buvęs lietuvis pasienio policininkas iššovęs. Tada gen. Skučas esą apsisukęs ir grįžęs atgal. Vokiečiai buvo nustebę gen. Skučo neryžtingumu ir svyravimu. Sakykite, ar teisingas šis faktas?

- Reikia manyti, kad gen. Raštikis įvykį nušvietė taip, kaip vokiečių kapitonas jam papasakojo. Bet tokiu pasakojimu visai klaidingai atsakoma į klausimą, dėl ko gen. Skučas nepabėgo. Jei vokiečių pareigūnas sako, kad matęs gen. Skučą artėjant prie sienos ir po sargybinio iššovimo jis sugrįžęs, tai čia galėjo būti tas momentas, kada mėgino per sieną į Vokietiją bėgti Povilaitis, bet, kaip jau minėjau, jis buvo įspėtas šūviu ir pagautas.

Mano vyras nė nemėgino eiti per sieną. Jis, surištas savo garbės žodžiu, laukė mūsų dar tebeveikiančios vyriausybės žadėto leidimo pasišalinti. Bet vieton žadėto leidimo pasišalinti jis sulaukė suėmimo.

Jei gen. Raštikis vokiečių kapitono pasakojimą būtų patikrinęs pas mane, manau, kad to neteisingo atvaizdavimo apie gen. Skučo nebėgimą autorius savo atsiminimuose būtų išvengęs.

- Ar neteko vėliau patirti, kas davė įsakymą suimti gen. Skučą ir Povilaitį?

- Tiesioginių žinių neturime, bet daug vėliau patyrėme iš p. Jankausko, buvusio Kauno miesto policijos vado, kad birželio 15 d. jį pasikvietęs B. Giedraitis, vidaus reikalų ministeris, ir jam pasakęs, jog reikia parinkti patikimus vyrus vykti į pasienį ir atgabenti Skučą su Povilaičiu. Pačiam Jankauskui pasisiūlius vykti į pasienį, B. Giedraitis pasakęs, kad juo nepasitikįs, ir pasakęs, jog tamsta liksi čia. Po to buvo parinkti kiti vyrai. Iš jų tik vienas žinojęs, kuriuo tikslu vykstama į pasienį, kiti policininkai nieko nežinoję, kokį uždavinį jie turėsią įvykdyti.

- Dar vienas klausimas: ar gavote vėliau bet kokių žinių apie gen. Skučo tolesnį likimą?

Į pateiktą klausimą atsakė Birutė Skučaitė-Rimgailienė, dalyvavusi pasikalbėjime.

- Mums visada rūpėjo tėvelio likimas, todėl daug kur teiravomės ir daug žygių padarėme, kad ką nors apie jį sužinojus. Karo pradžioje, tik išvijus iš Lietu-

vos sovietus, ieškojome apie jį žinių pradėjusiose veikti lietuviškose įstaigose. Kauno sunkiųjų darbų kalėjime pasisėkė aptikti dokumentinių duomenų, iš kurių matyti, kad gen. Skučas į kalėjimą patalpintas 1940 m. birželio 25 d. Tų pačių metų liepos 23 d. buvo perduotas valstybės saugumo departamento kvotų skyriaus viršininko žinion. Prieš pervežant į kalėjimą, jis buvo laikomas bene šeštame forte.

Tolesnių žinių, kada ir kaip jis buvo išvežtas Rusijon, neaptikome. Tačiau vokiečių okupacijos metu Lietuvoje leidžiamame laikraštyje „Ateitis“ 1942 m. vasario mėnesio kaž kurios dienos numeryje aptikome žinią, kad į Berlyną yra atvykęs buvęs Lenkijos užsienio reikalų ministeris p. Kozłowski, kuris Maskvoje Butirkų kalėjime buvo susitikęs su K. Skuču - buvusiu Lietuvos vidaus reikalų ministru.

Todėl, gavusi reikiamus leidimus, iš Kauno nuvažiavau į Berlyną pasimatyti su Kozłowskium.

Sutikusi pamačiau, kad Kozłowskio išvaizda atrodė, kaip kokio senelio, nors tada jis buvo tik 49 metų amžiaus. Jis jau neturėjo dantų ir viena akimi buvo aklas. Kozłowski paaiškino, kad dantų, akies ir sveikatos netekęs bolševikų kalėjime. Esą tai pasėkos tardymų ir kankinimų. Vėliau Kozłowski žuvęs Berlyne, bombardavimo metu.

Mūsų pasikalbėjimas buvo labai nuoširdus, atviras. Pradžioje jam parodžiau gen. Skučo fotografiją, ir jis patvirtino, kad tai yra tas pats asmuo, su kuriuo matėsi 1941 metais liepos mėn. Maskvoje, Butirkų kalėjime teismo laukiamajame. Kozłowski su mano tėvu kalbėjosi apie dvi valandas, kol buvo pašauktas į teismo salę. „Žinot, kai lenkas ir lietuvis susitinka, tai visuomet paliečiamas Vilniaus klausimas“ - lyg juokaudamas Kozłowski pradėjo kalbėti. Iš išvaizdos gen. Skučas jam atrodęs stiprus ir moraliai nepalūžęs. Po teismo juodu daugiau nebesusitikę, bet tą dieną teisti kaliniai visi buvo pasmerkti myriop. Kozłowski po teismo patekęs į vieną kamerą su 40 tokių pat kalinių, nuteistų mirčiai. Jiems visiems buvo pasiūlyta paduoti malonės prašymus, bet kai kurie atsisakė. Nežiūrint to, visiems kaliniams, kurie toje kameroje sėdėjo, mirties bausmė buvusi pakeista kalėjimu nuo 10 iki 20 metų. Tą dieną mirties bausmė buvo nuteista apie 400 kalinių, bet esą visiems mirties bausmė buvusi pakeista ilgų metų katorga. Todėl Kozłowski manęs, kad ir gen. Skučui mirties bausmė galėjo būti pakeista kalėjimu. Apie Augustiną Povilaitį Kozłowski nieko nežinojo, nes jo nebuvo sutikęs. Tai visos mūsų žinios, kokias mes turime apie savo tėvą, - baigė p. B. Skučaitė-Rimgailienė, įnešdama daugiau šviesos į Lietuvos pavergimo dienų istorinį epizodą.

Šios dvi nekaltos aukos iš Lietuvos buvo Maskvos išreikalautos jos grobuoniškiems tikslams pridengti. Lietuvos vyriausybė paskutinėje agonijoje, negalė-

dama priešintis, bet dar vildamosi gelbėti būklę, šimtu nuošimčių patenkino visus sovietų reikalavimus. Tačiau tas nei palengvino jos būklės, nei sulaikė sovietų Rusijos suplanuotos ir pradėtos vykdyti mūsų krašto okupacijos.

Iš dr. K. Pautienio prisiminimų

(Kalba netaisyta)

(Iš straipsnio „Generolas Kazys Skučas, savanoriai, šauliai ir ultimatumas“, spausdinto žurnale „Karys“, 1973, Nr. 6, p. 201-313)

<...> Aš tuo metu būdamas Marijampolės gimnazijoje mokiniu, matydavau jį gatvėje ir daug apie jo veiklą girdėjau iš vietinių miesto gyventojų. Komendantas K. Skučas miesto gyventojų tarpe turėjo gerą vardą. Būdamas patriotas ir drausmingas karys, jis sąžiningai žiūrėjo, kad priešvalstybiniai gaivalai nekeltų riaušių ar revoliucijos, ir kad ramūs gyventojai būtų saugūs. Skučas ne tik ėjo komendanto pareigas ir rūpinosi gyventojų saugumu, bet rūpinosi ir kad daugiausia būtų suorganizuota savanorių besikuriančiai to meto silpnai Lietuvos kariuomenei. Marijampolės gimnazistai kartais užeidavo į komendantūrą pasiinformuoti apie stojimą savanoriais į Lietuvos kariuomenę. K. Skučas juos labai maloniai priimdavo, savo švelniu kalbos tonu taip paveikdavo į jaunuolių jausmus ir širdis, kad tie jaunuoliai įtikinti greitai užsirašydavo savanoriais į kariuomenę. <...> Komendantas K. Skučas sakydavo: „Besikuriančios Lietuvos ateitis ir likimas priklauso nuo jūsų jaunuolių savanorių, nes jei jūs neisite ginti Lietuvos, tai Lietuvos jokios nebus“.

AUGUSTINO POVILAIČIO BIOGRAFIJA

Augustinas Povilaitis

AUGUSTINAS POVILAITIS gimė 1900.02.24 Pašventyje, Jurbarko r. Sušaudytas 1941.07.12 Maskvoje. Lietuvos valstybės saugumo departamento direktorius, kapitonas. 1919-1941 m. su pertraukomis gyveno Kaune. Mokėsi Jurbarko. Savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, dalyvavo nepriklausomybės kovose. 1920-1927 m. saugumo policijos valdininkas, 1927-1931 m. - Kriminalinės policijos valdybos direktoriaus asmeninis sekretorius. 1931-1934 m. - Valstybės saugumo policijos viršininkas. 1933 m. externu baigė Kauno suaugusiųjų gimnaziją ir įstojo į VDU. 1939 m. baigė Teisių fakulteto Ekonomikos skyrių. 1934-1939 m. buvo Valstybės saugumo depar-

tamento direktorius. Rašė straipsnius periodiniams leidiniams „Lietuvos ūkis“, „Ūkininko patarėjas“, „Lietuvos aidas“, „Vairas“, redagavo „Kriminalistikos žinyrą“. 1940.06.13 A. Povilaitis buvo atleistas iš pareigų. Duotas išipareigojimas sutrukdė jam pasitraukti į Vakarus. Neatlaikiusi Maskvos spaudimo, Lietuvos Vyriausybė sutiko, kad birželio 15 dieną K. Skučas ir A. Povilaitis būtų suimti. Tėviškėje A. Povilaitis sulaikytas, kalintas Kaune, žiauriai tardytas ir išvežtas į Lubianką. A. Povilaitis, būdamas Kauno sunkių darbų kalėjime, 1940 m. birželio 18 d. slapta perdavė laišką žmonai Kotrynai (Kastelei), kuriame su optimizmu žiūrėjo į ateitį ir tuo pačiu guodė žmoną (LCVA. F-R. 475. Ap. 1. B. 1. L. 01). Po metų nuteistas aukščiausia bausme. Jis tapo viena pirmųjų sovietinės okupacijos aukų.

1993 m. buvo reabilituotas. 2006 02 16 apdovanotas (po mirties) Vyčio Kryžiaus ordino Didžiuoju Kryžiumi. Išleista A. Povilaičio knygelė „Neramios dienos: sukilimai Lietuvoje nuo nepriklausomybės atgavimo iki šių metų [1939] sausio mėn. 1 d.“ (Kaunas, 1996) (gauta internetu).

1998 m. jo tėviškėje pastatytas paminklinis akmuo. 1992 07 12 d. Žaliakalnyje ant namo (Perkūno alėja 55) atidengta memorialinė lenta su bareljefu ir užrašu: „Šiame name 1939–1940 m. gyveno Lietuvos valstybės Saugumo departamento direktorius Augustinas Povilaitis, bolševikų sušaudytas Maskvoje 1941.VII.12“ (Kauno mero potvarkis Nr. 2039; skulptorius J. Zalensas, architektė D. Vilčinskienė).

1994 m. Veiveriuose, Prienų raj., Kančių kalnelyje, atidengtas ir pašventintas stogastulpis K. Skučui ir A. Povilaičiui atminti.

Čikagos Šv. Kazimiero lietuvių kapinėse A. Povilaičio garbei pastatytas simbolinis atminimo paminklas (skulptorius R. Mazoliauskas)

Iš Augustino Povilaičio sūnaus odontologo dr. Romualdo Povilaičio prisiminimų

(kalba netaisyta)

(Iš Audronės V. Škiudaitės straipsnio „Į Ameriką - ieškoti Lietuvos“, skelbto internete www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/atodangos/ (žiūrėta: 2007 12 10))

„<...> Aš buvau aštuonerių metų, kai suėmė mano tėvą, - pasakoja Romualdas Povilaitis. Mes buvome atvažiavę į tėvelio gimtinę Pašventyje (Jurbarko raj.). Ten buvo ir Skučai su dviem vaikais. Atvažiavo automobilis iš Kauno, kuriame buvo vietinių pareigūnų. Tarp jų - ir policininkų, kurie buvo tiesiogiai pavaldūs mano tėvui. Jie žinojo, kur yra jo gimtinė. Pašventys buvo prie pat Lietuvos-Vokietijos sienos. Aš atsimenu, kaip mano motina garsiai sušuko: „Augustinėli, bėk, atvažiavo tave areštuot“. Tėvas gimtinėje žinojo kiekvieną medį...

Jis bėgo Vokietijos sienos, iki kurios buvo gal tik koks kilometras, link. Reikėjo perbirsti Šventosios upę, kuri buvo labai negili. Tėvas visada su savimi nešiojosi darbo pistoletą, bet jį vijosi lietuvis policininkas, ir tėvas neturėjo drąsos iššauti į savo pavaldinį... Pakėlė rankas, ir jį suėmė."

Kaip žinoma iš gen. Kazio Musteikio prisiminimų ir kitos literatūros, Povilaičiui ir Skučui pats prezidentas Antanas Smetona buvo nurodęs pasitraukti į Pašventį, kad, pavojui iškilus, jie galėtų pereiti Vokietijos sieną. Todėl klausiu Romualdo Povilaičio, kodėl tėvas taip nepadarė ir lūkuriavo.

- Tėvas žinojo situaciją, žinojo ir rusus. Jis nepasitraukė todėl, kad Lietuvos vyriausybė buvo pasakiusi: jeigu Povilaitį ir Skučą išduos rusams, tai jie neokupuos Lietuvos. Tėvas laukė iki paskutinės minutės. Po suėmimo buvo įkalintas Kaune. Nežinau, kiek ilgai ten buvo. Mano motina jo daugiau nematė. Į kalėjimą kelis kartus buvo nuėjusi motinos sesuo. Jis prašė baltų marškinių, dar kažko... Ir mamai perdavė laišką. Turiu šį laišką išsaugojęs. Paskui, kaip suprantu, jį išvežė į Maskvą. Maskvoje tais pačiais metais buvo sušaudytas, bet mes to nežinojome. Mes kokius 20 metų galvojome, kad jis gyvas ir yra kur nors Rusijoje. Buvo žmonių, neva mačiusių, kad jis buvęs atvežtas į Vilnių, pasodintas kažkur ant scenos. Tuo norėta parodyti, kad sovietai ne žudikai, nes Povilaičio nenušovė. Bet tėvas neištaręs nė vieno žodžio. Gal ten buvo pasodintas koks panašus į tėvą žmogus. Aš buvau kreipęsis į Rusijos Raudonąją Kryžį, prašydamas pranešti žinių apie tėvą, bet man atsakė, kad tokio nebuvo ir nėra. Apie tėvo mirtį sužinojome labai vėlai, praktiškai perkaitėme „Lietuvių enciklopedijoje“.

Po vyro suėmimo Kotryna Povilaitienė tuojau pat perbrido upelį, kaip sako Romualdas, buvęs dantų gydytojas, dabar jau pensininkas.

- Tai buvo pirmas kartas, kai aš su batukais ir kojiniųmis bridau per vandenį. Kitoje pusėje gyveno tėvo sesuo Kairienė, kuri labai gražiai priėmė ir mus, vaikus, prižiūrėjo geriau negu savo vaikus, kurių turėjo keturis. Mes ten buvome neilgai. Vokiečiai mus nukėlė toliau į Vokietiją, nes mus galėjo pagrobti. Kai sovietai pagrobia vaikus, žmoną, žmonės pripažįsta viską, ką tik prikiša. O mano tėvui kaltinimas buvo toks. Du sovietų pasienio kareiviai buvo dezertyravę į Lietuvą, vienas buvo susidėjęs su mergina ir pas ją gyveno. Rusai perėjo sieną ir bandė pasiimti dezertyrus. Vienas jų iškart nusišovė, nes žinojo, koks likimas jo laukia. Rusai sakė, kad kareiviai buvo pagrobti Lietuvos saugumo. Dėl viso to kaltino tėvą.

Vokietijoje, Smalininkuose, kurie tada buvo Vokietijos pusėje, išbuvom vienerius metus. Aš ėjau į vokiečių mokyklą. Išmokau laisvai kalbėti vokiškai, pažinau raides. Buvau priglaustas pas kunigą. Keletą mėnesių teko gyventi ir Bitėnuose. Giliai į Vokietiją nesitraukėm. Kai vokiečiai išvarė rusus ir okupavo Lietuvą, mes grįžome ir gyvenome tol, kol rusai vėl Lietuvą užėmė. 1944 m. mes

iš tėvų ūkio Jurbarko rajone, Giedrių kaime, traukėmės su arkliais, kaip pionieriai Amerikoje. Man buvo 12 metų. Nubėgom iki Rytprūsių. Meklenburge mus okupavo rusai. Ten išbuvome gana ilgai, gal dvejus metus. Ten buvo lenkų, lietuvių, jugoslavų. Tuomet jau nebeveikė tarptautinė pabėgėlių organizacija UNR-RA, jau buvo susikūrusi kita - IRO. Ji mūsų nepriėmė. Mes su seserimi stovėdavome prie valgyklos durų ir laukdavome, gal kas savo lėkštės neišvalgys. Kai kurie savo maisto liekanas įdėdavo į maišiuką, kad parneštume motinai, kuri nedrįso eiti. Mes buvome tikri ubagai. Paskui mus ta IRO priėmė ir paskutiniu transportu išvežė iš Meklenburgo į Kasselį Vakarų zonoje. Gyvuliniuose vagonuose buvome pervežti prieš pat Berlyno sienos uždarymą. Per plyšius matėme, kaip rusai vaikščiojo su kulkosvaidžiais. Mes bijojom net sukostėti, kad neatkreiptume dėmesio. Tikriausiai buvome paskutiniai, peržengę sieną į Vakarų. Pirmuose dviejuose žmonėms skirtuose vagonuose važiavo žydai, o mes visi kiti - gyvuliniuose.

Kasselyje mūsų klausė, kur taip ilgai buvome, nes visi čia jau sėdėjo gana seniai. Po dvejų metų emigravome į Ameriką, vieni pirmųjų, nes ten gyveno keturios tėvo seserys. Viena iš jų buvo statybų rangovo žmona ir gyveno pasiturinčiai. Ji sudarė mums iškviatimo dokumentus ir paskui priėmė gyventi pas save. Čikagoje atsiradom 1949 m. vasario 16-ąją. <...>

ISTORIKO DOC. SIGITO JEGELEVIČIAUS NUOMONĖ

Antanas Smetona 1940 m. birželio 15 d. SSRS ultimatumo akivaizdoje

Lietuvos likimą 1939 m. nulėmė ne tikrai buvusios ar menamos Lietuvos vyriausybės politinės klaidos ar Reicho intrigos, bet SSRS siekis koku nors būdu pajungti Lietuvą savo valiai bei priklausomybei. Maskva buvo suinteresuota, kad prasidėjęs karas tęstųsi bei plėstųsi ir nesimatytų aiškesnės jo baigmės perspektyvų. Tokioje aplinkoje sovietams atrodė realiau brandinti Europos tautų „išvadavimo“ planus. Stalinui turbūt atrodė, kad tų planų įgyvendinimo išeities pozicija yra priėjimas prie Rusijos imperijos 1914 m. sienų. Taip visi Baltijos kraštai, o ypač Lietuva, turėję atsidurti SSRS politinėje karinėje orbitoje. Baltijos valstybių, ypač Lietuvos, užgrobimas buvo bene vienas pirmųjų Stalino žingsnių, siekiant parklupdyti susiskaldžiusią Europą, paversti ją bolševizmo plėtros regionu ir taip pasiekti pasaulinio viešpatavimo. Smetona bei Lietuvos vyriausybės padarė politinių klaidų, bet ne jos nulėmė Lietuvos likimą susiklosčiusioje geopolitinėje situacijoje, kai Lietuva kapituliavo prieš sovietų agresiją. Ne Lietuva inicijavo, bet Maskva ją vertė pasirašyti vienokius ar kitokius susitarimus.

Tuo metu SSRS užsienio politika suaktyvėjo, tapo nuosekliai agresyvi ir agresyviai iniciatyvi. Spalio 10 d. Lietuva buvo priversta pasirašyti sovietų padiktuotą „Vilniaus ir Vilniaus srities Lietuvos Respublikai perdavimo ir Lietuvos - Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartį“. Lietuvai buvo grąžintas Vilnius ir maždaug ketvirtadalis tos teritorijos, kurią 1920 m. sutartimi Maskva buvo pripažinusi Lietuvai. Užtat Lietuva buvo priversta išleisti 20 tūkst. karių Raudonosios armijos įgulas, tariamai skirtas ginti Lietuvai. Taip Lietuvai buvo pristatytas netiesioginis SSRS protektoratas, sulaužytas Lietuvos deklaruotas neutralitetas. Lietuva buvo izoliuota nuo Vakarų demokratijų: Baltijos jūra užblokuota Vakarų valstybių laivams, susisiekti sausuma geležinkeliu galima vien su Šveicarija ir tai tik per Reicho teritoriją.

Prezidentas Smetona ir vyriausybė iš atvirų Stalino bei Molotovo pasisakymų per 1939 m. spalio pradžios derybas Maskvoje žinojo, kad Lietuva palikta SSRS valiai ir diktatui. Šitai buvo laikoma griežčiausioje paslapyje. Visuomenė tai jautė tik intuityviai. Lietuvos vadovų vieši raminantys pareiškimai slopino tautos budrumą. Valdantysis elitas guodėsi mintimi, kad Maskva laikysis 1939 10 10 sutarties. 1940 m. pradžioje į Lietuvą buvo atsiųsti papildomi Raudonosios armijos daliniai, o tai iš esmės jau buvo minėtos sutarties dvasios pažeidimas.

Lietuvos valdančiosioms viršūnėms žinant realią SSRS grėsmę Lietuvos nepriklausomybei, dar 1940 m. vasarį slaptame vyriausybės posėdyje buvo nuspręsta, ką daryti, jeigu paaštrėjus santykiams su SSRS, susidarytų Lietuvai grėsminga padėtis: kritiniu atveju vyriausybė turinti palikti Kauną, o vėliau, priklausomai nuo aplinkybių, pasitraukti į Vokietiją. Vyriausybei tuomet buvo referuota, jog Lietuvos kariuomenė pajėgi vykdyti kelių dienų stabdomąsias kautynes. Užtat būvę nutarta perdislokuoti kariuomenę taip, kad ji galėtų pridengti vyriausybės pasitraukimą. Perdislokavimas sovietų karinių bazių akivaizdoje buvo sudėtingas ir rizikingas žingsnis. Nei krašto apsaugos ministras gen. Musteikis, nei sausį laikinuoju kariuomenės vadu paskirtas gen. V. Vitkauskas realiai nieko nepadarė realizuoti šiam nutarimui. Smetona nepaskatino minėtų pareigūnų vykdyti nutarimą. Gegužės pradžioje Valstybės gynimo taryba nutarė atviros sovietų agresijos atveju imtis tokių priemonių: 1) priešintis ginklu; 2) Prezidentui ir Vyriausybei su kariuomene pasitraukti į Kudirkos Naumiestį ir ten laikytis, kol leis aplinkybės; 3) blogiausiu atveju Prezidentas ir Vyriausybė turį internuotis Vokietijoje. Kariuomenės štabo viršininkas gen. Pundzevičius svarstė kariuomenės pasitraukimo į Užnemunę SSRS agresijos atveju planą, jos tolesnio pasipriešinimo ir internavimosi Rytprūsiose galimybes.

Šie nutarimai buvo priimti posėdžiuose, kuriems pirmininkavo Smetona. Visa tai rodo, kad Lietuvoje buvo suvokiama reali sovietinės okupacijos grėsmė ir ieškota būdų bent minimaliai pasipriešinti agresijai, suprantant, kad nepavyks

atsilaikyti prieš SSRS ginkluotą invaziją, kurią parems krašto viduje įkurdintos Raudonosios armijos bazės.

Manytina, kad SSRS vadovai tik 1940 m. gegužės 24-25 d. nusprendė daryti stiprų politinį spaudimą Lietuvai, o paskui ir kitoms Baltijos valstybėms, jas okupuoti ir prijungti prie Sovietų Sąjungos. Tai nebuvo esminis sovietų politikos posūkis, nes jau pasirašant 1939 m. sutartis su naciais, sovietai ketino aneksuoti Baltijos kraštus. Tik sulaukė patogaus momento agresijai, kai Vakarų valstybių dėmesys buvo sutelktas į „Diunkerkro katastrofą“ - gegužės 24 d. vokiečiai visiškai prispaudė sąjungininkų pajėgas prie Lamanšo Šiaurės Prancūzijoje ir Belgijoje. Gegužės 25 d. Molotovas per Lietuvos pasiuntinį Maskvoje įteikė Lietuvos vyriausybei itin griežtą pareiškimą dėl lyg tai vykdomų provokacijų prieš sovietų karines bazes Lietuvoje. Po kelių dienų Sovietų Sąjunga jos pačios sukurta ir išpūsta konfliktą iškėlė į viešumą.

Gegužės pabaigoje Smetona davė nurodymą užsienio reikalų ministrui Urbšui pranešti Lietuvos pasiuntinybėms užsienyje, jog Lietuvą ištikus katastrofai, diplomatijos šefu reikia laikyti pasiuntinį Romoje Stasį Lozoraitį, o jo pavaduotojais pasiuntinį Paryžiuje Klimą ir atstovą prie Šv. Sosto Šaulį. Birželio pradžioje vykusiame Valstybės gynimo tarybos posėdyje vėl buvo nutarta, kad gresiant tiesioginiam SSRS puolimo pavojui, kariuomenė turinti gintis, o šių kariuomenės stabdomųjų kautynių priedangoje vyriausybė turinti pasitraukti į Kudirkos Naumiestį, o blogiausiu atveju - į Vokietiją. Visi šitie vienas kitą kartojantys nutarimai vyriausybės ir krašto laikysenos klausimu tiesioginės agresijos atveju rodė Smetonos, kaip valstybės vadovo, tvirtą nusistatymą gintis ir kraštutiniu atveju su Vyriausybe pasitraukti į užsienį. Smetona, stebėdamas įvykių raidą, birželio 13 d. paliepė žmonai grįžti į Užulėnio ūkį ir susidėti reikalingiausius kelionei daiktus, kadangi „mums su vaikais, vyriausybei ir daug kam teks, galbūt netrukus, trauktis iš Lietuvos drauge su mūsų kariuomene“.

Naktį iš birželio 14 į 15 d. Kremliuje Lietuvos atstovams buvo įteiktas ultimatas, kurį sovietai įvardijo tik kaip „labai rimtą Sovietų vyriausybės pareiškimą“, taip siekdami dezinformuoti pasaulio visuomenę. Ultimatumė buvo pakartoti anksčiau kelti šmeižikiški kaltinimai Lietuvai ir padiktuoti reikalavimai, reiškę grubų kišimąsi į Lietuvos valstybės vidaus reikalus, pareikalauta laisvai išsileisti į Lietuvą neribotą sovietų kariuomenės kontingentą. Atsakymo reikalauta iki birželio 15 d. 10 val. ryto. Molotovas pabrėžė: „jeigu jo [ultimatumo] reikalavimai nebus priimti laiku, tai į Lietuvą nedelsiant pajudės sovietinė kariuomenė“.

Ultimatumą svarstęs vyriausybės posėdis pasibaigė 7 val. ryto. Posėdžio rezultatai nulėmė tolesnę įvykių raidą. Posėdyje prezidentas Smetona, laikydamasis ankstesnių nutarimų, siūlė sovietų invazijai priešintis ginklu, o Vyriausybei

kartu su besipriešinančia kariuomene trauktis į Vokietiją. Prezidento siūlymą priešintis parėmė tik krašto apsaugos ministras gen. Musteikis ir švietimo ministras Jokantas. Premjeras Merkys ir jo pavaduotojas Bizauskas nevienareikšmiškai pasisakė už ultimatumo priėmimą. Vyriausybės atsisakymui priešintis Įtakos turėjo kariuomenės vado gen. V. Vitkausko bei generolų Raštikio ir Pundzevičiaus pozicija. Motyvas: kariuomenė neparengta kovai. Vyriausybė atsistatydino. Po posėdžio Prezidentas lyg tai pasakęs: „Lietuvos okupacija prasidėjo 1939 m. lapkritį, kai prieš mūsų valią buvo įvesti pirmieji sovietinės kariuomenės daliniai. Naujų dalinių įvedimu Sovietai nori mus visiškai okupuoti“. Paskutinis jau atsistatydinusios Vyriausybės neformalus posėdis įvyko birželio 15 d. popiečiu. Posėdžio metu Smetona pranešė pasitraukias į užsienį. Savo apsisprendimą motyvavęs maždaug taip: „Aš krašte pasilikti negaliu, nes, kaip respublikos prezidentas, būsiu jų prievartaujamas pasirašyti tokius aktus, kurie būtų Lietuvai žalingi“. Kartu su prezidentu pasitraukti iš Lietuvos nesėkmingai mėgino tik plk. Gaušo vadovaujamas 9 pėstininkų pulkas, dislokuotas Marijampolėje.

Tokioje situacijoje atsidūrusiai Lietuvai krašto gynyba buvo gana problematiška. Atsisakiusi priešintis, Vyriausybė privalėjo bent viešai įvardinti sovietų agresiją ir pareikšti protestą. Toks dokumentas būtų buvęs labai svarbus orientyras susiklosčiusioje situacijoje krašto žmonėms ir vertinga politinė informacija pasaulio valstybėms. Tokiu atveju Vyriausybei nebūtų likę kitos išeities kaip trauktis į užsienį, o Maskvai būtų apsunkinta politiškai užvaldyti kraštą. Prezidentas Smetona pasielgė apdairiai, spėjęs laiku pasitraukti į užsienį ir dideliame Maskvos nusivylimui netapęs Lietuvos Nepriklausomybės naikinimo įrankiu, bet išvykdamas taip pat nepadarė atitinkamo politinio pareiškimo tautai ir pasauliui.

Smetonai išvedus Vyriausybę į užsienį ar užsienyje suformavus egzilinę vyriausybę, būtų aštriai iškilusi Lietuvos vyriausybės rezidavimo užsienyje problema. Kur jai įsikurti? Vokietija kol kas buvo SSRS sąjungininkė ir nebūtų ryžusis konfliktuoti su Maskva dėl leidimo Lietuvos vyriausybei įsikurti Vokietijoje. Kita vertus, apsistojimas Vokietijoje būtų sukompromitavęs Vyriausybę Anglijos akyse. Abejotina, ar Anglija būtų ryžusis priimti Lietuvos Vyriausybę Londone, vengdama užsitraukti Maskvos rūstybę.

LIETUVOS VALSTYBĖS PAREIGŪNŲ KAZIO SKUČO IR AUGUSTINO POVILAIČIO AUKA

Sovietams eskaluojant absurdiškus ir šmeižikiškus kaltinimus Lietuvai, į Maskvą pasiaiškinti iškviestam premjerui Merkiui birželio 7 d. Molotovas aiškiai davė suprasti, kad prie „raudonarmiečių grobimų“ Lietuvoje „nagus prikišę“ vidaus

reikalų ministras Skučas ir Valstybės saugumo departamento direktorius Povilaitis, kurie Sovietų Sąjungai „priešiškai nusiteikę“. Lietuvos pasiuntinys Maskvoje iš to padarė išvadą, jog viena veiksmingiausių priemonių, gerinant santykius, būtų abiejų šių pareigūnų pakeitimas kitais asmenimis. Lietuvos atstovų pasiaiškinimų Kremliuje metu birželio 11 d. Molotovas atvirai pasiteiravęs, ar Skučas ir Povilaitis tebesėdi savo vietose ir neatiduoti teismui? Tai rodė, jog Maskva siekia pačių lietuvių rankomis susidoroti su ypatingai svarbių valstybės institucijų vadovais. Darydamas Maskvai dalines nuolaidas, Smetona birželio 13 d. atleido iš pareigų vidaus reikalų ministrą Skučą ir saugumo departamento direktorių Povilaitį. Nežiūrint to, Lietuvai įteikto ultimatumo pirmame punkte pareikalavo, kad Skučas ir Povilaitis, „kaip provokacijų prieš tarybines įgulas tiesioginiai kaltininkai, būtų atiduoti teismui“. Ultimatumo įteikimo metu Urbšys, kalbėdamas apie ultimatumo reikalavimus, pasakė, kad jis nematęs straipsnio, pagal kurį Skučą ir Povilaitį būtų galima atiduoti į teismą. Į tai Molotovas atrėžęs tuometinės sovietinės teisėtvarkos dvasia: „pirmiausia reikia juos areštuoti ir atiduoti teismui, o straipsniai atsiras. Netgi ir sovietų teisininkai čia gali padėti, išnagrinėję lietuvių kodeksą“. Tai buvo ženklas, kad jų likimas jau nulemtas, ir Maskva neatsitrauks nuo reikalavimo susidoroti su niekuo savo Valstybei nenusikaltusiais pareigūnais.

Birželio 15 d. rytą prezidentas patarė Skučui nedelsiant su šeima pasitraukti iš Lietuvos. Į tai Skučas atsakęs: „Nebėgsiu. Išbėgus man, kiti turės atsakyti. Aš ir Povilaičiui pasakiau, kad nebėgtų. Kaip bus, taip - pasilieku“. Taip ištikimas savo Valstybei atstatydintas pareigūnas, kurio likimas jau buvo nulemtas Maskvoje, pats atsidavė okupanto „malonei“. Atsistatydinusios Merkio vyriausybės teisingumo ministro Tamošaičio įsakymu, birželio 16 d. Skučas ir Povilaitis buvo suimti ir uždaryti į kalėjimą. Šis pačių lietuvių veiksmas nepalengvino jau okupuotos Lietuvos padėties, bet tiesiog išdavė sovietams buvusius savo pareigūnus, pasmerkdamas juos kankinimams Lubiankos požemiuose bei mirčiai.

KAS BŪTŲ BUVĘ, JEIGU LIETUVA BŪTŲ PASIPRIEŠINUSI GINKLU SSRS INVAZIJAI?

Tokio klausimo svarstymas Lietuvoje laikas nuo laiko vis atsinaujina. Apskritai galima tokį klausimą svarstyti ne tik visuomenei, bet ir istorikams. Iki šiol neprieita prie vienareikšmiško atsakymo. Šis klausimas ir ieškojimas atsakymo į jį dar ilgokai audrins lietuvių protus.

Prezidento ir Vyriausybės pareiga rūpintis krašto gynyba, Nepriklausomybės išsaugojimu. Kariuomenės priedermė - atlikti savo pareigą Tautai ir Valstybei, kaip tai numato kario priesaika. Kita vertus, kariuomenė privalo vykdyti aukš-

čiausiosios vadovybės įsakymus, paklusti jiems. Tai irgi išplaukia iš kario priesaikos raidės bei dvasios.

Lietuvos kariuomenei nebuvo įsakyta priešintis ginklu SSRS agresijai. Iš esmės buvo įsakyta kapituliuoti prieš okupantą. Kodėl? Kokios galėjo būti tokios kariuomenės vadovybės bei vyriausybės pozicijos priežastys? Neretai manoma buvus sąmoningą kariuomenės vado gen. V. Vitkausko išdavystę. Vyriausybė kaltinama neryžtingumu. Jos vadovas Merkys tikrai buvo neryžtingas žmogus. Iške-liamas didvyriškas suomių tautos žygdarbis 1939-1940 m. Žiemos kare. Įsidėmėtina, kad Suomijos reljefas, gamtinės sąlygos buvo itin palankios ilgalai-kei gynybai.

Krašto politinė padėtis tuo metu buvo labai sudėtinga, netgi kritiška. Tai ži-no kiekvienas moksleivis. O kokia buvo karinė padėtis?

Alytuje, Prienuose, Gaižiunuose, Naujojoje Vilnioje buvo įsikūrusios Rau-donosios armijos karinės bazės. Jose buvo per 20 tūkst. karių. Tai beveik tiek pat, kiek visa Lietuvos kariuomenė.

Lietuvos kariuomenę sudarė dvi divizijos. Karininkai gerai parengti, kariai apmokyti. Kariuomenė drausminga. Buvo gera, nors negausi aviacija. Turėta pui-kios priešlėktuvinės ir prieštankinės artilerijos, bet jos būta nedaug. Labai mažai turėta šarvuočių. Kariuomenės daliniai buvo išsklaidyti po visą Lietuvą. Tai buvo taikos meto kariuomenė. 1939 m. rugsėjo pavyzdys parodė, kad Lietuva sugeba sparčiai ir tvarkingai mobilizuoti atsargos karius. Bet mobilizuotuosius reikia ekipuoti, paskirstyti ir pristatyti į dalinius. Visam tam buvo reikalingas laikas. Kita vertus, sovietai, panaudodami savo įgulas, neabejotinai nebūtų leidę atlikti mobilizaciją ir kitus parengiamuosius darbus. Artilerijos pulkai buvo sutelkti po-ligonuose šaudymo pratyboms. Ten pat buvo sutelkta ir pėstininkų pulkų turėta artilerija.

Rengdamiesi okupuoti Lietuvą, sovietai tikėjosi kariuomenės ir šaulių pasi-priešinimo. Dėl to, kaip ir pridera puolimo atveju, sovietai prie Lietuvos sienų sutelkė žymiai gausesnes savo pajėgas, turėjusias aiškią persvarą kai kuriose gin-klo rūšyse. Konkretūs nurodymai dėl pasirengimo karo veiksams prieš Lietuvą Raudonosios armijos vadams buvo duoti birželio 1 d. Kremliuje aukščiausiu ly-giu, dalyvaujant pačiam Stalinui. Lietuvai užimti buvo skirti 3-oios ir 11-osios armijų junginiai. Pirmoje proveržio bangoje turėjo pulti 3-iasis ir 6-asis kavaleri-jos korpusai, turėję ir nemažai sunkiosios ginkluotės. Prie sienos buvo dislokuo-ta ir 22-oji NKVD šaulių divizija. Kariuomenės telkimas prasidėjo birželio 4 ir iki 10 d. buvo užbaigta prie sienų telkti kariuomenę, skirtą karui su Lietuva.

Pirmajam smūgiui prieš dvi Lietuvos kariuomenės divizijas, kurių pulkai be-veik tolygiai buvo išdėstyti visoje Lietuvos teritorijoje, sovietai sutelkė prie sie-nos 4 kavalerijos divizijas ir 3 šaulių divizijas. Vien tik pasienyje sovietų pajėgos

kavalerija, pėstininkais bei artilerija 3,5 karto viršijo Lietuvos kariuomenės pajėgas. Prie sienos buvo sutelktos gausios tankų ir šarvuočių pajėgos: tankų brigada, 4 tankų pulkai kavalerijos divizijų sudėtyje, 3 tankų batalionai šaulių divizijų sudėtyje. Tie tankų daliniai nebuvo visiškai sukomplektuoti, bet jie vis tiek kelias dešimtis kartų viršijo lietuvių šarvuočių pajėgas. Apskritai abejotinas kai kurių divizijų kovingumas, bet žmonių masė turėjo padaryti savo.

Birželio 15 d. 8 val. ryto puolimui buvo pasiruošta - kariuomenė stovėjo išėitės pozicijose. Lietuvai užimti buvo skirtos 4 dienos. Kapituliavus, Raudonosios armijos junginiai, būdami kovinėje parengtyje, sieną peržengė 15 valandą.

Lietuvos kariuomenė stabdomosiose kautynėse neabejotinai būtų buvusi sutriuškinta. Per savaitę kraštas būtų patyręs didelius žmonių ir materialinius nuostolius ir vis tiek būtų buvęs okupuotas. Svarstant toliau: kas būtų buvę, jeigu būtų..., gali kilti papildomų politinio ar teritorinio pobūdžio klausimų. Gal Vilnius būtų buvęs vėl atplėštas nuo Lietuvos ir atiduotas Baltarusijai, kuri manė jį gausianti dar 1939 m. rudenį. O kam 1945 m. būtų atiduota Klaipėda? Galima svarstyti klausimą „kas būtų, jei būtų?“, bet niekuomet nerasime realaus atsakymo - kas būtų buvę.

O gal tokioje politinėje ir karinėje situacijoje tikrai vienintelė ir garbinga išeitis buvo ne tik Prezidento, bet ir Vyriausybės pasitraukimas iš Lietuvos, prieš tai viešai pareiškiant protestą dėl SSRS ginkluotos agresijos?

PAPILDOMA ARCHYVINĖ MEDŽIAGA APIE KAZIO SKUČO
IR AUGUSTINO POVILAIČIO AREŠTUS

Kauno m. Policijos Rezervo vachmistro Jono Juospaičio raportas Kauno m.
Policijos Rezervo viršininkui (LCVA. F. R-475. Ap. i. B. I. L. 100)

Slaptas

Kauno m. Policijos Rezervo
vachmistro Jono Juospaičio

1940m. birželio mėn. 16d., Kaunas.

P. Kauno m. Policijos Rezervo Viršininkui
Raportas.

Panamą Jaukštai, kaim. p. Kauno apskr. Policijos vadui įsakius
įvydyti slapto- skuba p. Tiesioginio likimo 5 m. birželio mėn. 15d. naktį,
ar su rezervo policininkais: vsp. pol. Macevičiui Antanui, Krutuliui
Antanui, Rudauskui Mykolui ir spt. Vorkui Antanui, automobilin
„Ford“ 4 sf. 8 m. birželio mėn. 15d. 15 val. 10 min. klykai į nurodytą
vietą – Giedėius, tikslu surasti buv. vidaus karkalų likimo p.
Kučo ir buv. Saugumo Reorganizavimo Direktorius p. Povilaičių.

Mūsų, funkcinio viršaus nuostatos parinti policininkų,
kuris žino ir gali nurodyti man karkalų vietą – Giedėius. (Tęsimas
nuostatos parinti policininkų būseną prieš įvykstant, į pietus p. Kauno
apskr. Policijos vadui). Pariklausus funkcinio nuostatos apie p. Povilaičių
tik, periodi, kad jis yra ne Giedėiuose, bet Giedėiuose (kaime).
Nuostatos kias mano baldėm davi vsp. pol. Butkus Kazis, kuris
purtinai žinojo p. Povilaičių tik. Tęsimas skuba: vyksime Giedėius
kartan ir p. Povilaičių tikje duosime apie 18 val. Tikje meko ne-
vadome. Pariklausus pas p. Povilaičių tik samdėm, o cėn
vėliau atiradom, kad, meko karkalėm, nesuradom. Tikrai
matyti, kad nam. tik, slėpė- nro nesaki. Tęsimas: Butkus
patyrė, kad p. Povilaičių brosis, kai gėmėis gyvena prie post
Kučo, nro, tik. Tada ar vsp. pol. Butkus, įsitrau-
postamant tik telefonu (p. Povilaičių tikje cėpėm, ja- a. s.). Pariklausius
būseną pariklausius, ar tikėm, nro patyrėm ir Kauno karkalų nro
automobilis. Kol vsp. pol. Butkus tikėm, ar ar savo policininkais

p. Povilecio aty padariau pavioitins katz. Patyus, kad pas p. Povilecia
gimines Paventy gra keli automobilai, zekiau vyz. pol. Butkui prauviti baro
v. kai sust. pruti sienos i muntis kontrole, krepti demeris, p. Povilecio
giminių ukinose zuykus. Pastes p. Povilecio ntyje mie telefon vyz. pol.
Macsevicius, kuriam zekiau niko mie telefon ugnicesti, pat on vrtais
policininkais musai ctykan; Paventy. Cia pas p. Budvilecia (p. Povilecio
gimnasta) kicme pastelejan olovuti p. Saucio su imua i dorem duacelciu.
Tropes i automobili p. Saucio suemian, patalpiuau atscianme kambangi,
i paprasiam atidusti q' uclaus. P. Saucio mie sauz gnyky neturijo. Guklas,
da revoluerai: Maurei n. 236745 i. Panabellam n. 6091 uclaiyht; rasti
automobilyje. Po to, p. Saucio pastelebau p. Terstugumo deivinto staiz
rasty. P. Saucio buvo mirtas i. m. kizelio mca 15d. 18val. 45mra. Man
besimoviant est i kambanis, Pavencio baro vyz. pol. Maruckas Mleegs i
pol. Krivockas kladas atiedi p. Povilecio. P. Povilecio patalpiuau karta
su p. Saucio pastelebau p. Povilecio p. Terstugumo deivinto rasty. P. Saucio
apie p. Povilecio i vyz. pol. Maruckas i pol. Krivocko pat. rany, kad
p. Povilecio bejo per dnu i izpetas zodini nesustijo, ten kart buvo
palerstas ispeitmi tiris, bet p. Povilecio nepard. Tada pol. Krivockas,
kuris baro patslipes miste, staga itko mie p. Povilecio, auri kary tra
bejo pro patslipes p. Krivockas p. Povilecio bandi greito, trausdamas
i uclenians revolueris, bet pol. Krivockas revolueris i raudy i muce i p. Po
vilecio, suvazi i patsliti man. Pas p. Povilecio rasty uclenians revolueris
Maurei n. 494938 i atingtui apraba m. sortus. ^{uclenians revolueris} Totalptus p. Saucio
i p. Povilecio i staicau sargyba: suena policininku viduje i du is lauko.
Apie sis asmenis suimama praueniam p. Kauno dpr. Polcejo bado badi
fajin, tuz p. suemimo. Suemis p. Saucio i p. Povilecio suimerau automobily
K. S. F. su sof. butku, kuris parveic fustarka mrovados vyz. pol. Butkui i
atgabau i Gedruis, pastetis p. Povilecio ntyje, vyz. pol. Macsevicius.
Naktis metni, praueniam Pavencio baro v. ko dusti man norv vena poli
c. uclenka sargyba suisti pismui. Baro v. kai policininkas datus sargyba
susti prauen. Naktis praeji, tem p. tai, nes saugomuz asmenis buvo labai
uclenigij vety: namas miste i mie pat vclenigij oknos, apie 100 m.

Pārbaudīti karas ir jūras armijas. At ir policijas gārdes
svēti.

Pielikums: p. Terņinguma ministru atvērta, trīs revolucijas: „Kauči”
m. 286 845, 499938, „Parabellum” m. 6095 - un citi, orena
atsargini apraka un orena, šovinis 7,65 mm - 68 vērta,
perlietas ir šķēķlētis.

fuoprentij -

109

Kaunas, karo kalėjimas, 18 Būrelis.

Mila Kaulia,

Šiuo metu aš esu karo kalėjime, kaune.
 Adžiaciai mano mėsos ir galvynas - tai Tu ir
 naimėdai. Apie save mąstau, nes gerai
 žinau, kad melams man naudingai yra neturėti
 ir aš nieko jų nešiu. Pasitoma tik su-
 ko sėdinti ir įstatymų išsiraizginti.

Tu, Brangioji, šiuo metu esi be jokių dokumentų.
 Tavo pasas, kaip žinai yra kokių nors reikalų su-
 terpij. Bet gerai ir pamažu išsiaiškinti
 dokumentai, kad jis mano asmečio pasas, gra-
 žinti asmečio reikalų ministerijai ir siūtu gauti
 Tavo vidinį pasą Tavo pasu. Be pasu Tu
 negali gyventi ir tuo labiau judėti.

Jeigu iki šiol nepateikėsi

Tai gal^{ma} kas ir upe šim on laimam, kad nāp
šim sastāvāgo vidam padots tai gerianšai
šim lūts se naimāšai vāšmots; šim ir
šim gūmots. šim, vāpē šim dāugiam šim
ir naimāšam šim geriam šim.

Gal naimāšam naimāšam šim šim
atēpē šim: 1. šim, naimāšam šim dāugiam
šim; 2. šim šim šim šim; 3. šim šim šim
šim; 4. šim šim šim šim; 5. šim šim
šim se šim šim šim. šim šim.

Po šim šim šim šim.

B šim šim šim ir naimāšam šim, šim
šim.

šim šim šim šim.

šim šim šim šim ir naimāšam.

*Nutarimas pateikti kaltinimą Kazui Skučui
ir Augustinui Povilaičiui* (LCVA. F. R-475. Ap. i. B. i. L. 126)

N U T A R I M A S.

1940 m. birželio mėn. 26 d. Ypatingasis tardytojas M. Krygeris, išžiūrėjęs buv. Vidaus Reikalų Ministerio ats. generolo Kazio S k u č o ir buv. Valstybės saugumo dep-to direktoriaus Augustino P o v i l a i č i o bylą, r a d o:

1940 m. gegužės mėn. 29 d. "Tassas" atsiuntė tokią telegramą:

"Sovietų Sąjungos užsienių reikalų liaudies komisariatas skelbia tokį komunikatą: paskutiniu laiku įvyko tam tikras skaičius įvykių, kada dingdavo Sovietų Sąjungos igulų, esančių Lietuvos respublikos teritorijoje pagal Sovietų Sąjungos ir Lietuvos tarpusavio pagalbai teikti paktą, kariai. Duomenys kuriuos turi užsienių reikalų liaudies komisariatas rodo, kad tie "dingimai" buvo organizuojami kai kurių asmenų, esančių Lietuvos vyriausybės organų globoje. Tokiu būdu Šmavgonec, raudonosios armijos kareivis, tankų brigados šoferis, š.m. gegužės 18 d. dingo iš savo vieneto ir sugrįžo 26 d. Šmavgonec pranešė vadovybei, kad gegužės 18 d. jis buvo paimtas ir nugabentas į nepažįstamus namus, ten buvo uždarytas į rūšį, kur išbuvo septynias dienas. Per kelias dienas Šmavgonec negavo nei vandens, nei maisto. Pagrobėjai jėga grasindami nušausią, stengėsi išgauti iš jo žinių apie tankų brigados padėtį ir apginklavimą. Gegužės 25 d. naktį Šmavgonec su užrištomis akimis buvo atgabentas į miesto apylinkes ir paleistas. Raudonosios armijos kareivis, tos pat tankų brigados šoferis Pisarevas, dingo gegužės 24 d. ir sugrįžo gegužės 27 d. Pisarev pranešė, kad gegužės 24 d. vakare, jam esant brigados sunkvežimių parke /parkas yra tame pat kieme, kur yra lietuvių pėstininkų pulko būstinė/, jis buvo užpultas šešių asmenų.

Užpuolikai jį sučiupo, uždengė jam galvą maišu, nusigabeno jį nežinoma kryptimi ir padėjo į rūsį, kur jis buvo be vandens ir maisto tris dienas. Pagrobėjai, pavartodami prievartą, kvotė Pisarevą apie tankų brigados padėtį, ypatingai domėdamiesi vieta, kur ta brigada turi būti perkelta. Pisarevui pavyko pabėgti per vandeniu nutekėti / ^{trapo angą.} Abiejų raudonųjų kareivių - Smavgoneco ir Pisarevo padėtis, jie yra labai išvarginti ir sumenkę, rodo, kiek jiems teko iškęsti alkio. Be to, kitas įvykis buvo su kariu Butajevu, dingusiu iš karinio vieneto šių metų vasario mėnesį. Atsakydami į Sovietų vadovybės reikalavimą surasti Butajevą, lietuvių valdžios organai Vilniuje pranešė, kad gegužės 12 d. Butajevas nusišovė, mėginant jį suimti. Ta proga lietuvių valdžios organai pranešė, kad mirtis įvyko po revolverio šūvio į burną. Tuo tarpu per kūno apžiūrėjimą buvo įrodyta, kad žaizda buvo širdies srityje. Visa eilė kitų oficialių lietuvių asmenų pareiškimu taip pat prieštaravo. Įvyko dar du atsitikimai, kada dingo Sovietų kariai Lietuvoje. Šių metų gegužės 25 d. užsienių reikalų liaudies komisaras Molotovas per Lietuvos respublikos ministerį Maskvoje Natkevičių Sovietų vyriausybės vardu padarė pareiškimą Lietuvos vyriausybei, nurodydamas, kad Sovietų Sąjungos vyriausybė laiko tokį Lietuvos organų laikymąsi provokacija Sovietų Sąjungos atžvilgiu, galinčia turėti rimtų pasekmių. Sovietų vyriausybė pareikalavo, kad Lietuvos vyriausybė tuoj imtųsi priemonių padaryti galą tokiems provokaciniams aktams ir kad tuoj imtųsi ieškoti dingusių Sovietų karių. Sovietų vyriausybė pareiškė viltį, kad Lietuvos vyriausybė priims jos pasiūlymus ir nevers jos imtis kitokių priemonių".

Sovietų Sąjungos vyriausybės nurodytiems priekaištams išsirti ir kaltininkams surasti Lietuvos vyriausybė paskyrė specialią komisiją iš Vilniaus apygardos teismo prokuroro Brazinskio - pirmininko ir narių: juriskonsulto A. Jakobo ir pulkininko leitenanto Korlos.

1940 m. birželio mėn. 15 d. "Tassas" paskelbė komunikatą apie Sovietų Sąjungos Lietuvos konflikto likvidavimą, kuriame, be kita ko, pasakyta:

" Birželio 14 d. Sovietų Sąjungos liaudies komisarių tarybos pirmininkas Molotovas vyriausybės vardu padarė tokią pareiškimą Lietuvos užsienių reikalų ministeriui Urbšui, esančiam Maskvoje, perduoti jį Lietuvos vyriausybei: "Pasiųskite paskutiniu metu nuomonėmis Maskvoje Sovietų Sąjungos liaudies komisarių tarybos pirmininkui Molotovui, iš vienos pusės, ir Lietuvos ministeriui pirmininkui Merkiui ir užsienių reikalų ministeriui Urbšiui, iš antros pusės, Sovietų Sąjungos vyriausybė laiko nustatytais sekančiais faktais: 1/ Paskutiniiais mėnesiais įvyko iš Lietuvos organų pusės keletas pagrobimų karių, priklausančių Sovietų Sąjungos kariuomenės daliniams, įkurdintiems Lietuvos teritorijoje pagal Sovietų Sąjungos ir Lietuvos savitarpinės pagalbos sutartį, ir kankinimas tų asmenų su tikslu išgauti Sovietų valstybės karines paslaptis. Be to, buvo nustatyta, kad karys Butajevs buvo ne tik pagrobtas, bet ir Lietuvos policijos užmuštas po to, kai Sovietų Sąjungos vyriausybė paprašė jį grąžinti. Dviem pagrobtiems Sovietų kariams, Pisarevui ir Šmavgoneciui, pavyko pasprukti iš Lietuvos policijos rankų, kuri juos buvo pagrobusi ir kankino. Karys Šutovas, kuris buvo Lietuvoje pagrobtas, ligšiol dar nebuvo surastas. Tokiais veiksmais, daromais Lietuvoje įkurdintų Sovietų kariuomenės dalinių karių atžvilgiu, Lietuvos valdžios organai nori padaryti neįmanomą Sovietų Sąjungos kariuomenės dalinių buvimą Lietuvoje. Tai liudija taip pat kai kurie ypatingai dažni paskutiniu metu įvykę faktai, kaip gausūs suimtinėjimai ir pasiuntimai į koncentracijos stovyklas Lietuvos piliečių iš tų asmenų skaičiaus, kurie aptarnauja Sovietų kariuomenės dalinius: kantių personalo, skal-

bėjų ir kt., o taip pat masiniai suiminėjimai Lietuvos piliečių iš tų darbininkų ir technikų tarpo, kurie dirba prie kareivinių statybos Sovietų Sąjungos kariuomenės daliniams. Tos be jokių motyvų pavartotos ir nepažabotos represijos tų Lietuvos piliečių atžvilgiu, kurie aptarnauja Sovietų Sąjungos kariuomenės dalinius, turi tikslą ne tik padaryti neįmanomą Sovietų kariuomenės dalinių buvimą Lietuvoje, bet ir sukelti priešingą nusistatymą Sovietų karių atžvilgiu ir paruošti tų kariuomenės dalinių užpuolimus. Visi šie faktai rodo, kad Lietuvos vyriausybė grubiai pažeidžia jos sudarytą su Sovietų Sąjunga savitarpinės pagalbos sutartį ir rengia užpuolimą Sovietų įgulų, įkurdintų Lietuvoje pagal tą sutartį".

Iš bylos duomenų matyti, kad Valstybės saugumo policijos organai yra nusikaltę Sovietų Sąjungos įgulų saugumui Lietuvoje. Įvairiems agentams buvo sudarytas galimumas susitikinėti su Sovietų įgulų nariais ir juos šnipinėti, o įpainiotiems į šnipinėjimą Sovietų kariams buvo sudaromos sąlygos iš jų įgulų dingti. Taip, pavyzdžiui, 1940 m. vasario mėn. dingo iš Sovietų įgulų įpainiotas šnipinėjimas ir turėjęs susitikimų su policijos pareigūnais N. Vilniuje jaun. puskarininkis Butajevs. Nors Sovietų įgulų Lietuvoje karinė vadovybė tuoju pareikalavo Butajevą surasti ir suimti, vis dėl to saugumo organai ir gražinti jį suimti/nesiėmė ir tik gegužės mėn. buvo pranešta, esą Butajevs nusišovęs į burną mėginant jį suimti. Tuo tarpu per kūno apžiūrėjimą pas Butajevą buvo rasta žaizda širdies srityje.

Turimais bylos duomenimis, kurie rengiamuoju tardymu yra tikrinami ir papildomi, jau dabar, be kita ko, yra nustatyta, kad Skučas ir Povilaitis, pirmasis būdamas Vidaus Reikalų Ministru, o antrasis Valstybės Saugumo Departamento direktorium, turėdami savo žinioje saugumo ir viešosios policijos organus ir tvarkydami Lietuvos vidaus saugumo reikalus, tyčia, per -

Žengdami savo tarnybos pareigas, priešingai sudarytai Lietuvos ir Sovietų Sąjungos savitarpinės pagalbos sutarčiai, didžiai pakenkdami Lietuvos saugumui:

1/ davė galimumo įvairiems agentams šnipinėti Sovietų Sąjungos įgulas Lietuvoje ir įpainioti į šį šnipinėjimą ir Sovietų įgulų karius ir tuo būdu sudarė sąlygas, kenkiančias SSSR karių buvimui Lietuvoje

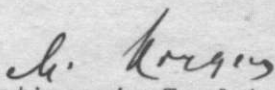
ir 2/ nesiėmė priemonių ir nedavė policijos organams nurodymų bei patvarkymų sekti, suiminti ir perduoti Sovietų įguloms pasišalinusius iš čia jų karius.

Buv. Vidaus Reikalų Ministeriui Kaziui S k u č u i bylą kelti 1940 m. birželio mėn. 17 d. Respublikos Prezidentas davė savo sutikimą.

Turėdamas tai galvoje ir vadovaudamasis Baudž.Teis. Įst. 396 str. Ypatingasis Tardytojas

n u t a r ė :

Kazį, s. Juozo, S k u č a, 46 metų amžiaus ir Augustiną, s. Mykolo, P o v i l a i t į, 40 metų amžiaus pašaukti šioje byloje tardyman kaltinamaisiais pateikiant jiems kiekvienam kaltinimą pagal Baudž.St. 639 str. 2 d..

Ypatingasis Tardytojas.

Kaltinamo tardymo	
PROTOKOLAS.	
1940 metų <u>birželio</u> mėn. <u>26</u> d.	Apygardos
Teismo <u>Ypatingasis</u> <u>Apygardos</u> <u>Apylinkės</u>	Tardytojas <u>M. Krygeris</u>
, pasirėmęs Baudž. Proc. Įst. 403—406 str. str., tardė	
kaltinamaj <u>1</u> , kur <u>1</u> pasisakė:	
1. Pavardė, vardas ir tėvo vardas <u>Skučas Kazys, sūn. Juozo,</u>	
2. Motinos pavardė ir vardas <u>Kurmonavičiūtė Gertrūda</u>	
3. <u>Vedęs</u> , nevedęs, našlys, persiskyręs; ištekęs, netekęs, našlė, persiskyrusi.	
4. Kada ir kur gimęs(usi) ir amžius nusikaltimo metu <u>1894 m. kovo mėn. 4 d. Marijampolės apskr. Veiverių val. Mauručių km.</u>	
5. Kur krikštyta(s) arba įrašyta(s) į gimusiųjų knygas <u>Garliavos R.-Kat. parapijos bažnyčioj</u>	
6. Iš vedusių ar nevedusių tėvų gimęs(usi)	
7. Gyvenamoji vieta <u>Nauja Freda, Kauno apskr.</u>	
8. Įrašymo vieta <u>Garliavos valč. sav- bė</u>	
9. Pilietybė <u>Lietuvos</u>	10. Tikyba <u>R.-Kat.</u>
11. Kurį mokslą išėjęs(usi) { a) aukštąjį, vidurinį ar pradedamąjį <u>vidurinį</u> b) rašyti, skaityti moka ar ne <u>moka</u>	
12. Užsiėmimas nusikaltimo metu (tiksliai pažymėti) <u>Vidaus Reikalų Ministras</u>	
13. Nusikaltimo metu turėjo nekilnojamojo ar kilnojamojo turto, jei turėjo, tai kokį (namus, žemę, kapitalą ir t. t.) <u>16 ha žemės ūkį</u>	
14. Ar buvo pirmiau Teismo bausta(s). Jei buvo, tai kada, kokio Teismo, už ką kuri bausmė buvo paskirta, ar bausmė buvo atlikta <u>neteistas</u>	
15. Nukentėjusia <u>svetima(s)</u>	
Esu kaltinama <u> </u> , kad 19 <u> </u> metų <u>Kuo kaltinamas žinau. Kaltinimas iš 1940 m. birželio 26 d. nutarimo man pateiktas.</u>	
Aš <u>neprisipažįstu kalta s. Vidaus Reikalų Ministru buvau nuo 1939 m. Sudarius su Sovietų Sąjunga savytarpinės pagalbos sutartį susirūpinau, kad administracijos santykiai su Sovietų kariais nešauktų nesusipratimų ir būtų sklandūs. Dėl to aš išpėjau visus Vidaus Reikalų Ministerijos departamentų direktorius, kai jie užeidavo pas mane su pranešimais, kad į tai kreiptų rimtą dėmesį. Ypač tuo reikalu kalbėdavau su</u>	

Saugumo Policijos Dep-to direktorium Povilaičiu. Povilaitis mane užtikrino, kad jis davęs savo pareigonims nurodymus, kad jie neturėtų savo tarnybinių santykių su Sovietų kariais. Laikė pranešimų Povilaitis ir Policijos Dep-to direktorius, o taip pat ir vice ministeris Giedraitis, kurio žinioje buvo Policijos ir Administracijos departamentai, vis man pranešdavo, kad santykiai su Sovietų kariais vyksta sklandžiai ir kad jokių nesusipratimų nėra. Krašto Apsaugos M-ja buvo sudariusi specialę komisiją su generolu Rėklaičiu priešaky palaikyti santykiams su SSSR kariais Lietuvoje. Iš Vidaus Reikalų M-jos į šią komisiją įėjo Administracijos dep-to direktorius Survila, o birželio mėn. pradžioje į šią komisiją, vieton Survilos, įėjo Policijos Dep-to direktorius Svilas. Survila būdamas toje komisijoje irgi mane informuodavo, kad Sovietų kariai jokių nusiskundimų nereiškia. Turėdamas šiuos patikrinimus aš irgi buvau įsitikinęs, kad su Sovietų kariais viskas yra tvarkoje ir kad nėra jokių nenormalumų. Paskutiniuoju laiku Sovietų Sąjungos vyriausybė padarė tam tikrų priekaištų, kuriems ištirti buvo sudaryta speciali komisija iš prokuroro Brazinsko ir narių Jakobo ir plk.ltn.Korlos. Ši speciali komisija veikė vadovaujama ministro pirmininko ir teisingumo ministro ir aš apie tos komisijos suriktus duomenis, be to kiek painformavo mane Ministras pirmininkas ir Teisingumo ministras, nežinau. Visi tie priekaištai man buvo didelė staigmena ir jie sukėlė man didelio susirūpinimo. Dėl Butajevo įvykio direktorius Povilaitis pateikė man paaiškinimą ir jis sakė man, kad Butajevas nusišovęs pats įj suimant. Aš, žinoma, direktorių pranešimų patikrinti negalėjau, nes su kitais pareigonims, kurie buvo direktorių žinioj, tarnybinių santykių neturėjau. Kai nuvykdavau į Vilnių, tai čia pranešimus man darydavo apskr. viršininkas Šlepetys ir Saugumo policijos Apygardos viršininkas Čenkus ir Kriminalinės Policijos Apygardos viršininkas. Aš buvau susirūpinęs, kad esamos Vilniuje slaptos lenkų organizacijos neprovokuotų Sovietų karių ir raginau jas kaip galima greičiau likviduoti. Iš padarytų Vilniuje man pranešimų iš minėtų pareigūnų aš nei kartą nesu girdėjęs, kad čia būtų su Sovietų kariais kokie nors nesusipratimai. Taip pat buvo pranešta, kad Saugumo policijos organai savo veikloje su Sovietų kariais neturi jokių santykių. Daugiau nieko. Skaityta. Platesnius paaiškinimus sutinku duoti kitą kartą.

Tardytojas

H. Skučys
L. Korla

Forma 302

Nutarimas Nr. 130

1940 metų birželio m. 26 d. Gpatigani

Apygardos Tardytojas, išstardęs šią dieną

Kazi Skuč

kaltinam g nusikaltimu, numatytu Baudž. St. 639 m. 2 d.

str. rado, kad kaltinam anis

kaltis nepripažino

ir turėdamas galvoje grėsiąčią jam bausmę ir, kad ji gali pasislėpti nuo tardymo ir Teismo, vadovaudamasis Baudž. Teis. Įst. 415–428 str., nutarė: kardomąją priemonę kaltinam Karimui Skučui paskirti laisvumą, kalėjime be užlygų.

li. Korgas
Tardytojas

Šitas nutarimas man perskaitytas A. Skuč

Sio nutarimo nuorašai nusiųsti 1940 m. birželio mėn. 27 d.

Nr. 1294 Kauno 2.4 Kalėjimo Viršininkui.

K s d k sp. 429

Kaltinamo tardymo

PROTOKOLAS.

19 40 metų birželio mėn. 26 d. K a u n o Apygardos
Teismo Ypatingasis Tardytojas S. Zimanas, Kaune,
Apygardos Apylinkės, pasirėmęs Baudž. Proc. Įst. 403—406 str. str., tardė
kaltinamąjį, kuris pasisakė:

1. Pavardė, vardas ir tėvo vardas Povilaitis Augustinas, Mykolas,
2. Motinos pavardė ir vardas Ona-Onė Pilmonytė
3. Vėdės, nevedęs, našlys, persiskyręs; išteklėjusi, nelekėjusi, našlė, persiskyrusi.
4. Kada ir kur gimęs(usi) ir amžius nusikaltimo metu 1900 m. vasario 5 d. Pašvenčio km. Jurbarko val. Raseinių apskr.
5. Kur krikštyta(s) arba įrašyta(s) į gimusiųjų knygas Jurbarko Evangelikų-Liuteronų bažnyčioje
6. Iš vedusių ar nevedusių tėvų gimęs(usi)
7. Gyvenamoji vieta Kaunas, Perkūno aikštė 8 a
8. Įrašymo vieta Kauno m. III pol. nuov.
9. Pilietybė Lietuvos
10. Tikyba Evangelikų
11. Kurį mokslą išėjęs(usi)

{	a) aukštąjį, vidurinį ar pradedamąjį išklausaus Lietuvos universiteto Teisinių fakultetą
	b) rašyti, skaityti moka ar ne
12. Užsiėmimas nusikaltimo metu (tiksliai pažymėti) Valst. Saugumo Dep-to direktorius
13. Nusikaltimo metu turėjo nekilnojamojo ar kilnojamojo turto, jei turėjo, tai kokį (namus, žemę, kapitalą ir t. t.) turiu namus Kaune, Perkūno aikštė 8 Nr. apie 50.000-60.000 lt. vertės
14. Ar buvo pirmiau Teismo bausta(s). Jei buvo, tai kada, kokio Teismo, už ką kuri bausmė buvo paskirta, ar bausmė buvo atlikta nebaustas

Kariuomenėj tarnavau jaun. puskarininkiu, dabar skaitausi II rūšies atsargoj, įregistruotas Kauno komendantūroj

15. Nukentėjusia svetima(s)

Esu kaltinamas, kad 19 40 metų birželio mėn. 26 d. Ypatingojo Tardytojo M. Krygerio nutarimu, kuris man paskelbtas.

Aš neprisipažįstu kalta s. Gimnaziją baigiau eksterneu prie Švietimo M-jos 1933 m.. Tais pačiais metais įstojau į V.D. Universiteto Teisinių fakulteto Ekonomijos skyrių ir jį išklausaus 1937 m. Diplomo dar neturiu, liko keli egzamenai. Valstybės Saugumo tarnyboje tarnauju nuo 1922 m. spalio mėn. 22 d. Tarnavau įvairiose funkcijose, pradedant raštinės tarnautoju, baigiant departamento direktoriu. Direktorių Valst. Saugumo departamento buvau paskirtas 1934 m. rugsėjo mėn.

Augustinas Povilaitis

Laikinais pareigais ėjau apie metus laiko, o po to buvau pareigose patvirtintas. Jis ėjau iki iš šių pareigų buvau atleistas šiais metais birželio mėnesį. Užsienyje esu buvęs: 1937 m. dalyvavau tarptautinės kriminalinės komisijos suvažiavime kaip Lietuvos valstybės pirmininkas. Į Londoną važiauvau per Berlyną, Paryžių ir uostą Kalė. Londone suvažiavime dalyvavau savaitę laiko, tiek laiko tęsėsi komisijos posėdžiai. Iš Londono grįžau į Lietuvą per Paryžių ir Berlyną. Paryžiuje grįždamas prabuvau savaitę laiko. Berlyne grįždamas buvau parą. 1938 m. buvau išvykęs į Prahos mugę. Į ten važiauvau per Berlyną. Iš Prahos buvo nuvykęs į Vieną. Vienoje išbuvau vieną parą. 1940 m. vasario mėn. gale buvau Berlyne. Kelionės tikslas buvo padaryti vizitą vokiečių policijai. Šitas vizitui pakvietimas buvo padarytas 1939 m. liepos ar birželio mėn. Berlyne kiek prisimenu, užtrukau 3 ar 4 dienas. Latvijoje buvau porą kartų 1938 ar 1939 metais. Sudarius Lietuvai sutartį su SSRS valstybe po ko į Lietuvą buvo įkurdintos Sovietų kariuomenės įgulos, aš kaip Valstybės Saugumo dep-to direktorius pilnai ir labai aiškiai supratau, kokios jautrios, sunkios ir atsakomosios funkcijos įgulų atžvilgiu tenka šiam departamentui. Tiesa, kada Sovietų Rusijos kariuomenės įgulos įžengė į Lietuvą aš pareigų tuo metu neėjau, nes gulėjau Kauno m. valstybinėje ligoninėje. Išėjęs iš ligoninės apie mėnesį laiko taisiau sveikatą ir gyvenau provincijoje. Po ligos grįžęs prie savo tiesioginių pareigų, datos tikrai neprisimenu, bet tikrai žinau, kad buvo 1940 m. pradžioje aš buvau suskviestas tuos rajonų viršininkus ir valdininkus, kurie tarnavo tose vietose, kuriose buvo Sovietų įgulos. Taip pat buvau suskviestas ir tuos apygardų viršininkus. Apygardų v-kai dalyvavo šie: 1/ Marijampolės apygardos viršininkas Kazlauskas, 2/Vilniaus apygardos v-kas Čenkus ir 3/ Kauno apygardos v-kas Matulis. Rajonų v-kai dalyvavo šie: 1/ Alytaus Gimžauskas, 2/ Prienų Barniškis, 3/ Jonavos Tomkevičius ir 4/ Naujosios Vilnios Petrusevičius. Be to, kiek prisimenu, dalyvavo ir rajono v-kų padėjėjai. Laikė suvažiavimo aš apygardų v-kam ir rajonų v-kams smulkiai nurodžiau jų funkcijas Sovietų įgulų atžvilgiu. Būtent ypatingai stengtis apginti Sovietų įgulas nuo svetimų valstybių šnipų, šiaip nuo įvairaus priešvalstybinio elemento, nuo trockininkų ir nuo rusų nacionalistų. Šiame suvažiavime aš kategoriškai valdininkams ir viršininkams ir net dviprasmiškai pareiškiau, kad išvengimui įvairių įventualumų valdininkai aptarnaujan-tieji Sovietų įgulas nepalikytų jokių ryšių su Sovietų įgulomis. O tuos ryšius kiek tai pareina nuo jų funkcijų palaikytų per kariuomenės štabo paskirtus specialius ryšių karininkus. Tiesa, aš net uždraudžiau vengti ir asmeniško pažinčių su Sovietų įgulų kariais. Raštiškų parėdymų kiek prisimenu nesu davęs dėl to, kad raštiški parėdymai negali apimti visų paaiškinimų. Tačiau konkrečiai pasakyti negaliu, nes tikrai neatsimenu. Apsaugoti Sovietų kariuomenės įgulas nuo to elemento, kuris yra pavojingas tiek Lietuvai tiek ir Sovietų Rusijai Vilniaus srytyje buvo žymiai sunkiau. Dėl to, kad Vilniuje ir jo srytyje labai daug buvo lenkų atbėgėlių ir internuotų karių. Šitie internuoti ir atbėgėliai

Valstybiniai Funkcijos

Antanas

buvo apimti slapto veikimo psichozu ir organizavosi pavasariui kur tikėjosi, kad tuo laiku vakarų fronte bus sumušti vokiečiai ir ateis eilė atstatyti vėl nepriklausomą Lenkiją. Slapta lenkų organizacinė veikla buvo labai paplitusi. Ši slapta lenkų organizacijos veikla nesiribavo vien tiksliai slaptu lenkiškojo elemento organizavimu, bet taip pat rinko ir karines žinias apie mūsų kariuomenės, šaulių ir policijos dislokaciją. Laike kratų pas lenkų organizacijų veikėjus buvo rasti atitinkami sąrašai asmenų, kurie kiek prisimenu turėjo reikšti rinkimą žinių apie Lietuvos, Sovietų ir vokiečių kariuomenes. Kiek prisimenu pas kažkokį lenkų organizacijos narį buvo rastas sąrašukas, kuriame buvo užrašyta pavardė "Butajev". Kiek prisimenu neva tai tas Butajevas buvo užangažuotas ar tai prancūzų ar anglų tarnybai. Kas jį užangažavo nežinau tik prisimenu, kad jį, Butajevą, su prancūzų ar anglų rezidentais supažindino koks tai krantuvininkas /?/, kurio pirmoji raidė pavardės "P". Kiek prisimenu tai tas asmuo išsiųstas buvo metams laiko į Pabradės priverčiamojo darbo stovyklą. Tolimesnius parodymus duosiu sekanti kartą. Daugiau nieko. Parodymas man skaitytas. *Antanas Butajevs*

Antanas Butajevs
Apygardos Tardytojas

Nutarimas skirti kardomąją priemonę Augustinui Povilaičiui
(LCVA. F. R-475. Ap. I. B. I. L. 133)

Forma 302

Nutarimas Nr. 133

193/40 metų ^{S. Zimanas} birželio mėn. 26 d. K a u n o
Apygardos Tardytojas, išstardęs šią dieną Povilaitį Augustiną

kaltinamą nusikaltimu, numatytu Baudž. St. 639 str. 2 d.
str. rado, kad kaltinamasis kaltu
neįsipažino, bet jo kaltė įrodyta, o be to kaltinamasis
mėgino iš Lietuvos išvykti ir buvo sulaikytas

ir turėdamas galvoje grėšiančią jam bausmę ir, kad jis gali pasislėpti nuo
tardymo ir Teismo, vadovaudamasis Baudž. Teis. įst. 415—428 str., nutarė:
kardomąją priemonę kaltinamajam Povilaičiui Augustinui
paskirti besąlyginį laikymą kalėjime.

Tardytojas

Šitas nutarimas man perskaitytas

Šio nutarimo nuorašai nusiųsti 1940 m. birželio mėn. 27 d.
Nr. 1293 Kauno g. l. Kalėjimo Viršininkui.

K s d k sp. 429

NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS VEIKĖJŲ LIKIMAI

SUŠAUDYTI, NUKANKINTI, MIRĘ KALĖJIME, LAGERYJE AR TREMTYJE VYRIAUSYBĖS NARIAI IR SIGNATARAI

Jonas Aleksa

JONAS ALEKSA, PRANO, gimė 1879.XII.25. Kalvarijos aps., Jonavos vls., Kumetiškių k. Baigęs Marijampolės gimnaziją, studijavo Maskvos universitete fizikos-matematikos fakultete gamtos mokslus ir agronomiją. Už politines pažiūras kalintas. Vėliau studijavo Maskvoje sociologiją, Varšuvoje agronomiją ir zootechniką. Grįžęs į Lietuvą, nuo 1920 m. žemės ūkio ir valstybės turtų ministras, nuo 1929 m. vėl žemės ūkio ministras. Priklausė „Santaros“ ir ūkininkų partijai. Po 1926 m. perversmo veikėjus, įėjusius į Voldemaro vyriausybę, ūkininkų partija atšaukė. J. P. Aleksa iš partijos buvo pašalintas už nepaklusimą šiam įsakui.

1940 m. liepos 13 d. valstybės saugumo organai suėmė Aleksą Joną už kontrrevoliucinę veiklą

Pravestas bylos tyrimas nustatė, kad Aleksa nuo 1920-1928 m. ir 1926 iki 1935 m. buvo žemės ūkio ministras, gynė dvarininkų ir buožių interesus, tuo pačiu skriausdamas kaimo mažažemės varguomenės interesus (a.b. 26, 32, 34).

Be to, leisdamas knygas, spaudos puslapiuose rašė šmeižikiškus straipsnius, nukreiptus prieš Lietuvos ir Sovietų Sąjungos darbo žmonių judėjimą (a.b. 32, 36, 37).

Apklaustas kaip kaltinamasis, J. P. Aleksa parodė, kad jis rašė spaudos puslapiuose prieš komunistų partiją šmeižikiškus straipsnius (a.b. 32).

Remiantis išdėstyta medžiaga, kaltinamas:

Aleksa Jonas, Prano, 1879 m. gimimo, kilęs iš Kumetiškių k., Kalvarijos vls., Marijampolės aps., iš dvarininkų, lietuvių tautybės, SSRS pilietis, aukštasis

agronominis moksl., iki arešto dirbo Vilniaus universiteto docentu, tuo, kad būdamas žemės ūkio ministras gynė dvarininkų ir buožių interesus, spaudė mažą žemius valstiečius, spaudoje ir knygose publikavo šmeižikiškus straipsnius prieš Sovietų Sąjungos komunistų partiją, revoliucinį judėjimą, t. y. nusikaltimu, numatytu str. 58c-13bk RSFSR.

Skaitydamas, kad tyrimas numatytoje byloje atliktas ir nusikalstamoji Aleksos kaltė įrodyta, vadovaudamasis RSFSR ВПК str. 208, kaltinamąją bylą Nr. 260, kaltinančią Aleksą Joną, nukreipti į SSRS vidaus reikalų liaudies komisariatą OSO nuosprendžiui.

Kaltinamoji išvada sudaryta 1941 m. gegužės 29 d. Kaune.

Lietuvos SSR NKVD tardymo bylos tardytojas Trinkūnas.

Sutinku: Lietuvos SSR NKVD tardymo sk. viršininkas (Rozauskas)

Pažyma: Kaltinamasis J. P. Aleksa nuo 1940.VII.12 sėdi Kauno kalėjime.

Lietuvos SSR NKVD tardymo bylos tardytojas (Trinkūnas)

(Lietuvos Ypatingasis archyvas, F. K-1 ap. 58, Bb - 80 19 L 40-41)

1942 m. su K. Griniumi ir M. Krupavičiumi, vokiečių gen. komisarui Kaune įteikė memorandumą, kuriame protestavo prieš Lietuvos kolonizavimą, Lietuvos piliečių (t. p. žydų, lenkų) žudymą. 1942 m. gestapo suimtas ir ištremtas į Vokietiją (gyveno gestapo prižiūrimas) (VLE, t. 1, p. 306). Frontui slenkant, 1944 m. pateko į Sovietų valdžios rankas. 1948 m. ištremtas į Tomsko sr. Svetlozelioną.

Mirė 1956 m. balandžio 24 d. tremtyje, Tomsko srities Svetlozelioną gyvenvietėje. 1990 m. jo palaikai parvežti į Lietuvą.

PETRAS ARAVIČIUS gimė 1887.VI.29. Seinų aps., Seirijų vls., Avižienių kaime. 1907 m. baigęs Suvalkų g. 1907-1914 m. Sankt-Peterburge studijuoja teisę, fiziką, matematiką. I pasaulinio karo metu tarnavo rusų kariuomenėje. Spalio revoliucijos nublokštas į Sibirą, 1920 m. grįžo į Lietuvą, dirbo Alytaus apskrities valdybos skyriaus vedėju, Alytaus apskr. viršininku. 1929.IX.23-1931.IV.01. Vidaus reikalų ministras. 1931-1946 m. buvo Žemės banko direktorius. Priklausė tautininkų sąjungai.

1941 m. birželio 14 d. Lietuvos SSR NKVD organai areštavo P. P. Aravičių už kontrrevoliucinę veiklą ir išvežė į Sibirą. Kalintas Sverdlovsko lageryje.

Ypatingojo pasitarimo nutarimu sušaudytas (VLE, t. 1, p. 707)

Kaltinamoji išvada:

Petras Aravičius

Išnagrinėjus bylą nustatyta, kad P. P. Aravičius, priešišškai nusistatęs prieš komunistų partiją ir revoliucinį judėjimą Lietuvoje, aktyviai kovojo su jais.

1927-1929 m. P. P. Aravičius dirbo Alytaus apskrities viršininku; už aktyvų dalyvavimą ir darbą „buržuazinė-fašistinė“ vyriausybė 1929 m. apdovanojo jį „Gedimino III laipsnio“ ordinu ir „Vyties Kryžiaus III laipsnio“ ordinu. 1929 m. P. P. Aravičius buvo paskirtas Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministru; tose pareigose dirbo iki 1931 m. (LYA, asm. b. ap. 8, 9, 10, 12, 13).

Apklaustas P. P. Aravičius kaltę pripažino. Be to, tai patvirtino archyvinės medžiagos pažyma (asm. b. 13).

Remiantis šiais duomenimis:

Aravičius P. s. Prano, gimęs 1887 Lietuvos SSR, Alytaus apskr., Avižienių k., kilęs iš vidutinių valstiečių. Lietuvis, SSRS pilietis, vedęs, nepartinis, aukštasis mokslas, iki arešto gyveno Lietuvos SSR, Kaune, kaltinamas, tuo, kad

Būdamas priešišškai nusistatęs prieš Lietuvos komunistų partiją ir revoliucinį judėjimą nuo 1927-1929 m. dirbo Alytaus apskr. viršininku, už aktyvią veiklą Smetonos vyriausybės buvo apdovanotas „Gedimino III laipsnio“ ordinu ir „Vyties Kryžiaus III laipsnio“ ordinu. Be to, 1929 m. paskirtas Vidaus reikalų ministru, t. y. nusikaltimu numatytu RSFSR b. K str. 58-13.

Remiantis 208 str. VPK RSFSR P. Aravičiaus kaltinamąją bylą N 06713 nukreipti peržiūrai SSRS NKVD OSO, skiriant Aravičiui P. P. aukščiausią bausmę - sušaudyti.

Kaltinamoji išvada sudaryta 1942 m. kovo 15 d. Sverdlovskė.

Lietuvos SSR Panevėžio m. operatyvinis įgaliotinis Kirjanovas.

Sutinku: Tardymo sk. prie LSSR NKVD virš. pavaduotojas Suchovas.

Išvados tvirtinamos:

Pasirašė Sverdlovsko srities NKVD viršininkas Saugumo majoras (Borščev), 1942

Kaltinamąją išvadą tvirtinu

Siūlau sušaudyti

Srities prokuroro pavaduotojas (parašas neperskaitomas)

Bylą perduoti OSO posėdžiui

Pasirašė SSRS prokuroras (parašas neišskaitomas), 1942.05.06 (LYA. F. K-1. Ap. 58. Bb P. 140 20, L. 16, 17).

Pažyma 1. Kaltinamasis Aravičius P. P. Lietuvos SSR NKVD organų areštuotas ir yra Severurallage NKVD apsaugoje.

OSO, peržiūrėjęs bylą, priėmė nutarimą P. Aravičių sušaudyti.

LSSR NKVD Panevėžio operatyvinis įgaliotinis Kirjanovas. (5 n-B)

Sušaudytas 1942 m. rugpjūčio 25 d. Sverdlovsko lageryje (VLE, t. 1, p. 707).

KAZYS BIZAUSKAS (žr. sk. „Paskutinis Lietuvos Ministrų Tarybos posėdis“ p. 19)

JULIUS ČAPLIKAS gimė 1888 m. liepos 30 d, Ryliškiuose. Sušaudytas 1941 m. liepos 30 d. Maskvoje. Lietuvos politikos ir karinis veikėjas. Brigados generolas (1935). 1909 m. baigė Sankt Peterburgo dvasinę seminariją, 1915 m. - Vilniaus karo mokyklą. 1915-1917 m. tarnavo Rusijos 6 grenadierių Tauridės pulke, poručikas. Dalyvavo kovose su Austrija-Vengrija. 1917-1918 m. tarnavo Vitebsko liet. batalione. 1918.11 stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenės 1 pėstininkų pulką (vado adjutantas, štabo viršininkas). Dalyvavo Alytaus kautynėse. Žuvus pulko vadui A. Juozapavičiui, ėjo jo pareigas. Nuo 1919.10 Ukmergės bataliono, vėliau 8 pėstininkų pulko vadas; pulkas 1920.02.23 malšino Kauno ėgulos maištą, dalyvavo kovose su Raudonosios armijos ir Lenkijos kariniais junginiais. 1920 m. trumpam pateko į lenkų nelaisvę. 1921 m. Generalinio štabo operacijų skyriaus viršininkas. 1921-1922 m. Kėdainių, Trakų aps. karo komendantas. 1922-1923 m. buvo 7 pėstininkų pulko vadas. 1923 m. išėjo į atsargą, mokytojas. 1925-1927 m. Trakų aps., 1927-1928 m. Kauno miesto ir apskr. viršininkas. Nuo 1928 m. buvo 2 pėstininkų pulko vadas, nuo 1934 m. - 2 divizijos vadas ir Kauno Ėgulos viršininkas. 1930 m. baigė Aukštųjų kariuomenės viršininkų kursus. 1935-1938 m. Vidaus reikalų ministras. 1936-1940 m. Seimo narys. Vienas Savanorių sąjungos steigėjų, 1927-1928 valdybos pirmininkas. Su kitais įsteigė Lietuvos aeroklubą (1927). 1940.07.23 NKVD suimtas, kalintas Kauno kalėjime, vėliau Maskvos Butyrkų kalėjime, ten ir sušaudytas 1941.07.30. Apdovanotas Vyčio kryžiaus 5 laipsnio ordinu (1919), Gedimino 3 laipsnio (1928), Vytauto Didžiojo 3 laipsnio (1933) ordinais (Lietuvos Karininkai, t. 4, p. 262).

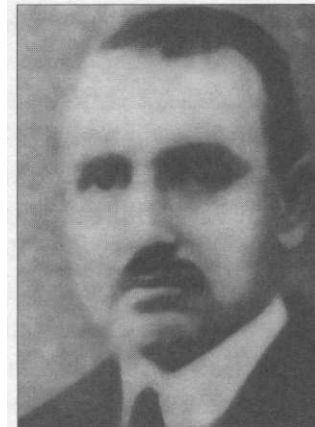

Julius Čaplikas

VO LDEMARAS ČARNECKIS (1888-1941) (žr. „Grupinė penkiolikos asmenų byla“, p. 243)

PRANAS DOVYDAITIS gimė 1886.12.02 Runkiuose (Višakio Rūdos vis). Mirė 1942.11.04 Sverdlovske (dab. Jekaterinburg). Valstybės veikėjas, filosofas, pedagogas, Vasario 16 Akto signataras. Jurgio Dovydaičio brolis, Jono Dovydaičio tėvas. Lietuvos Tarybos narys (1917), LR ministras pirmininkas (1919.03.09-04.12). LKMA akademikas (1933). Dr. (1935). 1908 Marijampolėje eksternu išlaikė g-jos baigimo egzaminus. 1912 baigė Maskvos universiteto Teisės fakultetą.

1913 m. Vilniuje redagavo dienraštį „Viltis“. 1916–1922 m. lietuviškos Kauno gimnazijos direktorius. 1922–1940 m. dėstė VDU (iki 1930 - Lietuvos universitas), Religijų istorijos katedros vadovas; prof. (1927). Vienas katalikų organizacijų (pavasarininkų, ateitininkų, katalikių-studenčių) kūrėjų; vadovavo Lietuvių katalikų mokytojų sąjungai (1920–1924), ateitininkams (1921–1927), Lietuvos darbo federacijai (1928–1940). 40-ties laikraščių ir žurnalų leidimo iniciatorius; gamtos mokslų žurnalo „Kosmos“, teologijos ir filosofijos žurnalo „Logos“ bei „Soter“ steigėjas ir redaktorius. „Lietuvių enciklopedijos“ redaktorius (1931–1940). 1941 m. suimtas NKVD, kalinamas lageriuose; nuteistas sušaudyti. 2000-aisiais metais popiežiaus paskelbtas kankiniu.

Pranas Dovydaitis

Pr. Dovydaičio filosofija pagrįsta katalikiškąja pasaulėžiūra. Pabrėžė, kad religija ir mokslas vienas kitą papildo ir įprasmina. Jų atskyrimas sumenkintų žmogaus pažinimo galimybes. Veikaluose akcentavo tomistinę tikėjimo kaip proto, o ne valios akto koncepciją. Religiją laikė viena pagrindinių kultūros dalių. Pritardamas neovitalistų koncepcijai, Pr. Dovydaitis teigė, kad gamtos mokslas patvirtina neotomistinės filosofijos svarbiausius teiginius. Pabrėžė materializmo ir idealizmo priešpriešą filosofijos istorijoje. Kritikavo K. Markso ekonominį materializmą. Socialinių problemų priežastimi laikė dorovės nepaisymą, nutolimą nuo religijos, sekuliarizaciją. Neigė darvinizmą (str. „Šis tas apie darvinizmą ir p. Avižonio principus“, 1910). Žmogaus kilmės, genetikos klausimus aiškino remdamasis Tomo Akviniečio filosofija ir popiežiaus Leono XIII enciklika *Aeterni patris*. Analizuodamas Jėzaus Kristaus istoriškumo problemą, tikėjimo ir žinojimo, filosofijos ir teologijos santykį pabrėžė krikščionybės svarbą istorijai. Istorijos filosofiją skirstė į metafiziką ir determinizmą. Pastarajam priskyrė koncepcijas, pripažįstančias įvairių aplinkybių ir atskiros asmens lemiamą įtaką istorijos raidai (str. „Istorijos filosofija ir jos problemos“, 1914). Pritarė požiūriui, kad egzistuoja tautinė filosofija (str. „Ar esama tautinės filosofijos“, 1921–22). Analizavo pedagogikos problemas (str. „Guyau moralės mokslo kritika“, 1926). Pr. Dovydaitis paskelbė 100 straipsnių ir studijų iš religijos, religijų istorijos, hagiografijos, filosofijos, kultūros istorijos ir pedagogikos („Biblija ir Babelis“ 1911, „Kristaus problema“ 1914, „Žmogaus išsirutuliojimas ir paleontologija“ 1914, „Kultūra, religija ir mokykla“ 1930, „Pedagogikos istorijos paskaita“ 1931, „Šv. Augustinas“ 1933 ir kt.).

KALTINIMO IŠVADOS

Patekęs į Sverdlovsko lagerį. P. Dovydaitis ten rado daugiau lietuvių, su kuriais užmezgė ryšius.

Lagerio tardytojai pradėjo P. Dovydaičio apklausą.

Tardomasis Dovydaitis Pranas kaltinamas tuo, kad 1918 m., būdamas Lietuvos Ministrų tarybos pirmininkas (III ministrų kabinete), o vėliau kontrrevoliucinių organizacijų Krikščionių Darbininkų Sąjungos, Katalikų sekcijos, Ateitininkų sąjungos narys, aktyviai kovojo su revoliuciniu judėjimu Lietuvoje. Būdamas Severurallage, dalyvavo antisovietinėje organizacijoje „Lietuvių išgelbėjimo draugija“ ir pravedė antisovietinę agitaciją.

Tačiau Severurallage į grupinę penkiolikos asmenų lietuvių bylą Dovydaitis nebuvo įtrauktas, o buvo teisiamas atskirai.

Tardytojų nuomone, P. Dovydaitis nusikalto pagal RSFSR baudžiamojo Kodekso straipsnius 58-6, 58-11.

Pateiktu kaltinimu Dovydaitis prisipažino esąs kaltas.

1942 m. Dovydaičio Prano bylą nutarta perduoti OSO.

SSRS NKVD OSO 1942.X.17 d. apkaltino Dovydaitį Praną, kad būdamas Lietuvos Ministrų pirmininku, vėliau įvairių Krikščionių organizacijų nariu, organizavo Severurallage „Lietuvių išgelbėjimo draugiją“, vedė anititarybinę agitaciją; už tai jam paskyrė mirties bausmę. Tačiau Praną Dovydaitį nespėjus sušaudyti, jis mirė savo mirtimi 1942 m. (LYA. F. K-1. Ap. 58. Bb. 1229/3. L. 103, 104, 105, 110).

1968.VI.11 Dovydaičio Prano sūnus Dovydaitis Jonas kreipėsi į LSSR Saugumo ministeriją prie Ministrų Tarybos, prašydamas reabilituoti jo tėvą, kuris buvo nuteistas mirties bausme 1942.X.17 (mirė 1942.11.04). Lietuvos Saugumo tardymo skyrius pranešė J. Dovydaičiui, kad OSO nuosprendis teisingas. Nutarimą pasirašė LSSR MT KGB tardymo skyriaus tardytojas kapitonas (Čekalin).

Pasirašė tardymo skyriaus viršininkas pulkininkas - Kisminas.

LSSR saugumo komiteto prie Ministrų Tarybos generolas-majoras - Petkevičius (LYA. F. K-1. Ap. 58. Bb. 12293. L. 105).

Lietuvos KP CK Partijos istorijos duomenimis Dovydaitis 1917 m. buvo išrinktas, į Vilniaus m. Tarybos sudėtį, po to kartu su kitais jos nariais 1918.11.16 pasirašė aktą apie nepriklausomo buržuazinės Lietuvos paskelbimą, 1919 kovobalandžio mėn., buvo Lietuvos Ministrų Tarybos pirmininkas. Vėliau aktyviai dalyvavo Lietuvos Krikščionių demokratų partijos veikloje.

V. Kapsuko pažymoje apie Lietuvos buržuazinės vyriausybės, suformuotos Dovydaičiui vadovaujant, sudėtį, pastarasis charakterizuojamas kaip Lietuvos Krikščionių demokratų reakcinio bloko atstovas.

1959-1969 m. byloje buvo surengtas patikrinimas, ir priežiūros skyriaus

prokuroras prie SSRS prokuratūros valstybės saugumo organų nustatė, kad peržiūrai pagrindo nėra (a.b. 93-94).

Bylos medžiaga ir papildomu patikrinimu nustatyta, kad P. Dovydaitis, būdamas buržuazinės Lietuvos Ministrų kabineto pirmininku, o po to eilės kontrrevoliucinių organizacijų aktyviu nariu, kovojo prieš darbininkų ir revoliucinį judėjimą Lietuvoje.

Būdamas NKVD Severurallage, dalyvavo antisovietinėje organizacijoje ir aktyviai vedė tarp nuteistųjų antisovietinę agitaciją (LYA. F. K-1. Ap. 58. Bb. P. 12293. L. 105).

„Remiantis šiuo, manau, kad:

OSO prie SSRS NKVD 1942.X.17 Prano Dovydaičio, s. Motiejaus, nuteisimą laikyti pagrįstu.

LSSR SM KGB tard. sk. vyr. tardytojas kapitonas Čukalin.

Sutinkame: Lietuvos SSR SM Valstybės Saugumo komiteto žvalgybos sk. viršininkas kapitonas Kisminas.

Lietuvos SSR Ministrų Tarybos Valstybės saugumo pirmininkas generolas-majoras Petkevičius."

Kaltinimo išvadas patvirtino

Lietuvos SSR prokuroras

Valstybinis justicijos patarėjas 3 kl. B. J. Barauskas, 1942.VIII.17.

Arešto data: 1941.VI.15.

Byloje pateiktas kaltinimas: 1942.X.17 OSO prie SSRS NKVD pasitarimu 1942.XI.17 OSO prie SSRS NKVD Dovydaitį Praną apkaltino padarius nusikaltimą pagal Bk. 58-2, 58-4, 58-6, 58-10; II d. 58-11, OSO nutarė Dovydaitį Praną sušaudyti. 1942 m. mirė be turto konfiskacijos.

Pateikto kaltinimo esmė: gyvendamas buržuazinėje Lietuvoje buvo aktyvus eilės buržuazinių organizacijų narys (LYA. F. K-1. Ap 58. Bb-1229/3. L. 103, 104, 105, 110).

ANTANAS ENDZIULAITIS (1895-1948) (žr. „Grupinė penkiolikos asmenų byla“, p. 244)

BALYS GIEDRAITIS, MARCIJONO, gimė 1890 01 14 Rygoje. Ten 1909.09.01 baigė gimnaziją. 1910-1915 m. dirbo draudimo kompanijoje. 1915.11 mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, pasiūstas į karo mokyklą. 1916.05.01 baigė Aleksiejaus karo mokyklą Maskvoje, jam suteiktas praporščiko laipsnis. Jis paskirtas į 151 atsargos pulką jaun. karininku. Nuo 1916.11.01 pulko adjutantas. 1917 m. dalyvavo I pasaulinio karo kautynėse su vokiečiais ir austrais. 1917.04.12 pakeltas į paporučikus, vėliau - į poručikus ir štabskapitonus. 1918.01.23-1918.04.10, for-

muojant lietuvių dalis Smolenske, buvo komisijos sekretorius. 1918.07.01-1918.11.11 Lietuvos Valstybės Tarybos ypatingų reikalų valdininkas, vėliau dirbo Krašto apsaugos komisijoje. 1919.01.13 savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, paskirtas ypatingų reikalų karininku prie KAM. 1919.03.11 paskirtas laikinai eiti I brigados štabo viršininko pareigas. 1919.09.15 perkeltas į II brigados štabą (vėliau II pės-tininkų divizijos štabą). 1919.10.08 suteiktas kapito-no laipsnis. 1920.02.20 paskirtas divizijos štabo viršininku, 1922.01.06 pakeltas į majorus. 1923.10.15 baigė Aukštuosius karininkų kursus (III laida).

Balys Giedraitis

1924.01.10 paskirtas II karo apygardos štabo I sky-riaus viršininku. 1924.08.01 paskirtas Lietuvos karo atašė Čekoslovakijoje. 1925.05.15 pakeltas į pulkininkus leitenantus. 1927.05.30 paskirtas Lietuvos ka-ro atašė Baltijos valstybėse. 1928.11.23 pakeltas į pulkininkus. 1930.01.23 pa-skirtas ypatingų reikalų karininku prie Vyriausiojo kariuomenės štabo viršininko. 1930.06.28 paskirtas Krašto apsaugos ministru. 1934 m. Respublikos Prezidento kariškosios rūmų tarnybos karinio kabineto viršininkas brigados vado teisėmis. 1934.06.13, pačiam prašant, paleistas į atsargą, į kurią išėjo 1935.01.01. Dirbo Vidaus reikalų ministerijos generaliniu sekretoriumi. Sovietų Sąjungai okupa-vus Lietuvą, 1940.11.05 suimtas, kalintas Kaune, paleistas 1940.11.26. 1941.05.07 vėl suimtas, 1941.06.21 išvežtas Minsko link ir 1941 06 27 NKVD sušaudytas Červenėje (Baltarusija) (LYA. T. I. L. 76).

Apdovanotas Vyčio kryžiaus 5 laipsnio (1923), DLK Gedimino 2 laipsnio (1938) ir 3 laipsnio (1928) ordinais, Savanorių medaliu (1928), Šaulių žvaigždės ordinu (1931), Lietuvos nepriklausomybės medaliu (1928), Trijų liepsnų I laipsnio ordinu (1938), Belgijos Karūnos I laipsnio ordinu (1931), Čekoslovakijos Karo kryžiumi (1926) ir Baltojo Liūto 3 laipsnio ordinu su kardais (1925), Estijos Erelio kryžiaus 3 laipsnio ordinu (1931), Kaitselito kryžiaus 3 laipsnio ordinu (1931), ugniagesių Didžiojo darbštumo žvaigžde (1935), Latvijos Trijų žvaigždžių I (1932) ir 3 (1930) laipsnio ordinais ir Išsivadavimo karo 10-mečio medaliu (1929), Prancūzijos Gar-bės legiono 3 laipsnio ordinu (1933), Švedijos Kalavijo 2 laipsnio ordinu (1933).

Žmona - Kazimiera Bugailiškaitė, sūnus - Vytautas Kazimieras (1926) (LCVA. F. 930, Ap. 2G, B. 57; LCVA. T. 3. P. 288).

1940.XI.21 Lietuvos SSR NKVD tardymo skyriaus tardytojas, Valstybės saugumo jaun. leit. Gorodkov, peržiūrėjęs Giedraičio Balio, Marcijono, gim. 1890 m. Rygoj, Latvijoje, kilusio iš tarnautojų, nepartinio, su aukštuoju mokslu, jo žodžiais neteisto, lietuvių tautybės LSSR piliečio, nuo 1935 m. birželio iki

1940 m. dirbusio Lietuvos Vidaus reikalų ministerijoje generaliniu sekretoriumi, o nuo 1940 m. birželio iki arešto dienos nedirbusio, gyvenusio Kaune, Parodos g. 9, tardymo bylą Nr. 1255 pagal bk RSFSR str. 58-4 ir 58-11,

Įrodo,

kad 1940.XI.5 Giedraitis Lietuvos SSR NKVD 2-o sk. areštuotas už jo praeityje buvusią aktyvią kontrrevoliucinę veiklą. Turint omenyje, kad kaltinimo pateikimo laikas jau praėjo, kad pakankamai duomenų jį apkaltinti nėra, todėl, vadovaujantis kodeksu UPK str. 161 ir 204,

nutarė:

Bylos N 1255 tardymą nutraukti ir atiduoti į LSSR NKVD pirmąjį spec. skyrių, o kaltinamąjį Balį Giedraitį nuo tolimesnio kalinimo paleisti.

1940.XI.25 OSO priimtas nutarimas apie bylos nutraukimą.

Nutarimą pasirašė LSSR NKVD tardymo skyriaus viršininkas Rozauskas

Patvirtino Lietuvos SSR Vidaus reikalų Liaudies komisaras Guzevičius 1940.XI.25.

Nutarimas.

Lietuvos SSR KGB tardymo skyriaus prie Ministrų Tarybos jaunesnysis tardytojas jaun. leitenantas Urbonas, peržiūrėjęs tardymo bylos Nr. 45191/3 Giedraičio Balio, Marcijono, kaltinamąją medžiagą pagal RSFSR b.K straipsnį 58-13,

nutarė

Lietuvos SSR NKGB organų 1941 m. V.7 antrą kartą sulaikytas ir areštuotas Giedraitis B. M. karo metais buvo Čekoslovakijoje, nuo 1927 karo etaše Latvijoje ir Estijoje.

1930.VI.28. B. M. Giedraitis paskirtas ypatingų reikalų karininku prie vyriausiojo kariuomenės štabo viršininko ir išbuvo tose pareigose iki 1934 m. Nuo 1935 iki 1940 m. liepos, t. y. iki Sovietų valdžios įvedimo, buvo buržuazinės Lietuvos Vidaus reikalų ministerijos generaliniu sekretoriumi.

Be to, nuo 1935 iki 1940 m. birželio B. M. Giedraitis buvo „fašistinės tautininkų organizacijos“ nariu. Nuo 1937 iki 1940 m. buvo Kauno I rajono tautininkų organizacijos valdybos narys. Ryšium su Didžiojo Tėvynės karo pradžia paviršutiniškas tardymas nebuvo užbaigtas. Kadangi Giedraičio nebuvo kalėjimuose tarp kitų iš pafrontės ruožo evakuotų kalinių, byla atiduota į archyvą.

Vėliau Giedraitis B. patrauktas atsakomybėn pagal kitą kaltinimą Nr. H-02307 byloje tokiu str. 58-4 ir 58-11 BK RSFSR. Jam inkriminuota jo veikla buržuazinės Lietuvos vyriausybės naudai.

Iš esmės apklausus Giedraitį B. M. byloje N 45 191/3, 1940 m. lapkričio mėn. baudžiamojoje byloje Nr. 11-02307, trūkstant davinių, pakankamų perduoti teismui, byla buvo nutraukta.

1940 m. lapkričio 26 d. Giedraitis B. M. buvo iš apsaugos paleistas. Neišaiš-

kinta, dėl kokios priežasties prie bylos Nr. 45 191/3 nebuvo prijungta Nr. 11-02307 medžiaga.

Pastaruoju metu B. M. Giedraičio gyvenamoji vieta nenustatyta, duomenų apie jo nusikalstamą veiklą tiek fašistinės Vokietijos okupacijos metu, tiek ir pokario metu nebuvo gauta.

Pagal nurodytus duomenis Giedraičio B. M. patraukimas baudžiamojon atsakomybėn pagal RSFSR BK str. 58-13 buvo pagrįstas.

Tačiau, turint omeny, kad RSFSR baudžiamosios bylos 58-13 1959 m. vasario 14 d. str. SSRS Aukščiausios Tarybos prezidiumo nutarimu „Apie baudžiamosios atsakomybės įteisinimo tvarką“ pagal II dalį str. 7 BK, Lietuvos SSR įstatymas įgijo priešingą reikšmę, vadovaujantis str. 149 ir Lietuvos SSR 23 II УПК,

nutarė:

1. Baudžiamosios bylos II02507 medžiagą prijungti prie baudž. bylos Nr. 45191/3.
2. Baudžiamąją bylą N 45191/3, apkaltinančią Giedraitį pagal Lietuvos SSR punktą 58-4 str. 58-5, nutraukti, bylą perduoti į archyvą „T“ Lietuvos KGB prie Ministrų Tarybos.

Nutarimo kopiją perduoti Lietuvos prokurorui KGB prie LSSR Ministrų Tarybos,

jaun. tardytojas Urbonas

Suderinta:

KGB tardymo skyriaus viršininkas prie LSSR Ministrų Tarybos Kisminas

Saugumo komiteto Pirmininkas prie Lietuvos Ministrų Tarybos pulkininkas

A. Randakevičius

1941. 06. 21 B. Giedraitis išvežtas Minsko link ir 1941.VI.23 NKVD sušaudytas Červenėje (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 1. Bb. 45 191/3. L. 16; „Lietuvos kariuomenės karininkai“, t. 3, p. 176).

JULIUS INDRIŠIŪNAS, IGNO, gimė 1901 m. rugpjūčio 6 d. Šiaulių aps. Pašvitinio vls. Peluodžių k. 1919 m. nutraukė mokslus ir stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę ir joje tarnavo iki 1923 m. 1927 m. baigė teisės fakultetą Kaune. 1933 m. buvo finansų ministerijos generalinis sekretorius. 1936 m. - Seimo narys ir pirmasis vicepirmininkas, Lietuvos aeroklubo narys - labdarys, 1938-1939 m. buvo finansų ministras. 1940 m. NKVD suimtas, kalintas Komi ASSR Kirovo srities lageriuose, 1941 m. nuteistas. Pasinaudojęs teise visai išsekusiems kalinams, atsiradus tėviškėj giminių, kurie galėtų globoti, būti paleistiems į laisvę, išėjo iš kalėjimo. Tačiau, nors ir buvo šia proga pasinaudojęs ir paleistas, KGB greitai jį vėl suėmė, išsekęs pateko į lagerio ligoninę ir 1943.1.4 mirė Kirovo lageryje (Lietuvių enciklopedija, t. 8, p. 114).

Julius Indrišiūnas

Kaltinimo išvados:

Lietuvos SSR Vidaus reikalų liaudies komisariatą, vadovaudamasis 1940 m. liepos 6 dienos paruošiamojo pagrindo duomenimis, areštavo Indrišiūną Julijų, Igno. Suėmimo metu Indrišiūnas buvo privatus advokatas.

Tardymo ir paties kalinamojo pripažinimu nustatyta, kad J. Indrišiūnas, Igno, nuo 1925 iki 1940 m. birželio buvo vienas aktyviausių kontrrevoliucinės fašistinės tautininkų partijos, vadovaujamos fašizmo Lietuvoje lyderio Smetonos, narys. Nuo 1920 m. birželio mėn. iki 1940 m. buvo tos partijos vadovybėje svarbiausias narys, o nuo 1936 iki 1940 m. liepos iš-

rinktas tautininkų įgaliotinis Lietuvos Seime, kuriame užėmė vicepirmininko postą.

Šiuo metu Indrišiūnas kartu su fašizmo lyderiais Smetona, Tūbelių ir kitais aršiai kovojo su Lietuvos darbo masių revoliuciniu judėjimu ir komunistų partija.

Apie kontrrevoliucinę Indrišiūno veiklą kalinys Augustaitis V. M. paliudijo:

Indrišiūną pažįstu nuo 1923 m. Tautininkų partijos vyriausioje vadovybėje

Indrišiūnas buvo maždaug nuo 1933 m. iki pastarojo laiko. Nuo 1936 m. jis buvo Seimo vicepirmininkas ir užėmė šį postą iki 1940 m. Eidamas šias pareigas, jis aktyviai įgyvendino Lietuvoje tautininkų ir Smetonos režimą (a.b. 63).

Kalinys V. J. Rastenis apie Indrišiūną davė šiuos parodymus:

Būdamas Seimo vicepirmininku nuo 1936 m. iki šiol, Indrišiūnas buvo aršus kovos prieš Lietuvos komunistų partiją ir dirbančiųjų masių judėjimą šalyje šalininkas (a.b. Nr. 58).

Kaltinamasis J. J. Indrišiūnas prisipažino kaltu (a.b. Nr. 25-25,75-77). Patvirtinta bendražygių: V. Rastenio (a.b. 36-58), I. B. Navako (a.b. 59-61), V. I. Tiškaus (a.b. 62), Augustaičio V. M. (a.b. 63-64), D. J. Stankūno (tard. a.b. 65-68), A. P. Kaulėno (a.b. 69-70), I. P. Dikinio (a.b. 71), Skaisgirio I. (a.b. 72-74) parodymais.

Remiantis šiais daviniais KALTINAMAS:

Indrišiūnas J., Igno, 1901 m. gimęs Šiaulių raj. Pašvitinio valsč. Peluodžių k., lietuvis, SSRS pilietis, iki arešto privatus advokatas, kaltinamas tuo, kad nuo 1926 iki 1940 m. birželio priklausė fašistinei tautininkų partijai, nuo 1936 iki 1940 m. birželio buvo Lietuvos seimo nariu, viceprezidentu. Atlikdamas minėtas pareigas, nurodytu anksčiau laikotarpiu intensyviai kovojo su Lietuvos darbo žmonių revoliuciniu judėjimu ir komunistų partija, t.y. kaltinamas numatytais str. 58-4, 58-13, bK RSFSR.

Byla šiuo klausimu nutraukta, esamų duomenų pakanka pateikti teismui. Todėl, vadovaujantis paruošiamojo RSFSR Kodekso 208 straipsniu, kaltinamą-

ją bylą Nr. 17 Indrišiūno J. I. apkaltai pateikti OSO prie Sovietų Sąjungos Vidaus reikalų liaudies komisaro.

Kaltinamoji išvada sudaryta 1941 m. sausio 14 d. Kaune.

Kaltinamąją išvadą patvirtina LSSR NKVD tardymo sk. vyr. tardytojas (Mironovičius).

Sutinku: LSSR NKVD tardymo sk. viršininkas (Rozauskas).

LSSR saugumo liaudies komisaras majoras Guzevičius.

Sutinku bylą perduoti OSO

Pasirašo prokuroras (1941.5.14). (Parašas neperskaitomas).

SSRS komisariato atstovas (parašas neperskaitomas) (1941.1.16).

Kalinys Indrišiūnas J. I. laikomas Kauno kalėjime nuo 1940 m. liepos 6 d.

Daiktinių duomenų prie bylos nėra.

Išrašas iš protokolo N 42.

OSO prie SSRS Vidaus reikalų liaud. komisaro 1941 m. balandžio 19 d.

Išklausė:

Lietuvos SSR NKVD byla K-17 kalt. Indrišiūną J., Igno, 1901 m. g. Peluodžių k., lietuvių, iš valstiečių, SSRS pil., iki suėmimo advokatą.

Nutarė:

Indrišiūną Julijų, s. Igno, kaip socialiai pavojingą elementą, pasodinti į pataisos darbų lagerį, skaičiuojant laiką nuo 1940 m. VII. 6.

Nuteistas 8 m. darbo pataisos lagerio.

Lietuvos SSR 1941.IV.28

9/10-27257

Indrišiūnui J. SSRS saugumo organų surengta byla dar kartą parodo, kaip brutaliai ir neteisingai Sovietų Sąjunga pažeidė 1920 m. liepos mėn. Taikos Sutartį bei 1939 m. SSRS-Lietuvos savitarpio pagalbos sutartį, kurioje buvo straipsniai, garantuojantys, kad Sovietų Sąjunga nesikiš į Lietuvos vidaus reikalus.

SSRS Vidaus reikalų prie Lietuvos Vidaus liaudies komisariato OSO sekretoriato viršininkas.

Mirė 1943 m. sausio 4 d. Kirovo lageryje. J. Indrišiūnas, būdamas Lietuvos tarnautojas, atliko savo pareigas pagal Lietuvos įstatymus, vadovaudamasis savo Tėvynės Konstitucija (LYA. F. K-1. Ap. 58-Bb 374 65/3. L. 79).

JUOZAS JANKEVIČIUS gimė 1880.XI.2 Rokiškio aps. Panemunėlio vls. Vėlinių k. Baigė 1915 m. Kijevo politechnikos statybos fakultetą. Dėstė Kijevo aukštesniojoje hidrotechnikos mokykloje. Dirbo Kijevo kelių apygardoje, statė tiltą per Dnieprą. 1917-1918 m. Ukrainos lietuvių tautos tarybos Kijeve pirmininkas. Jo pastangomis Rovne pradėtas formuoti lietuvių batalionas. 1918 m. grįžo į Lietuvą. Grįžęs į Lietuvą, dirbo Kaune geležinkelyje ruožo viršininku Šiauliuose,

Juozas Jankevičius

Kaune (LYA. K-I. Ap. 58. T. 7. Bb 37465/3. P. 516, 517).

Nuo 1926 m. susisiekimo ministras, vėliau ėjo susisiekimo ministerijos direktoriaus sekretoriaus ir geležinkelių direkcijos vyr. direktoriaus pareigas, Vytauto Didžiojo universitete skaitė paskaitas technikos fakultete, buvo privatdocentas, docentas. Rašė apie geležinkelius. 1940.XI. sovietų valdžios įkalintas Lukiškių kalėjime, ištremtas į Vorkutos koncentracijos lagerį. Mirė 1945.IV.22 Vorkutoje (LYA. F. K-I. Ap. 58. Bb P-13499. L. 71).

Kaltinimo išvadas patvirtino
Lietuvos geležinkelių NKVD DTO
Valstybės saugumo vyr. lttn. Gladyšev.

KALTINIMO IŠVADA

Asmens byloje N 51 kaltinamas Jankevičius Juozas, Jono, pagal RSFSR.BK str. 58-4, 58-11.

Jankevičius Juozas, Jono, 1919 m. buvo paskirtas komisijos transportui tvarkyti viršininku ir nepageidautinų buržuazinei vyriausybei asmenų valymui.

1926 m. po karinio perversmo Lietuvoje, kada į valdžią atėjo Smetona, Jankevičius, kaip reakcingai nusiteikęs elementas, Smetonos buvo paskirtas Susisiekimo ministru, o 1927 m. Ūkininkų partijos, kurios nariu buvo Jankevičius, sprendimu, iš ministro buvo atšauktas. Bet nežiūrint į tai, jis liko vyriausiojo susisiekimo direktoriaus poste ir susisiekimo viceministru, ministerijos generaliniu sekretoriumi, o nesant susisiekimo ministro pavadavo juos.

Eidamas susisiekimo kelių ministro, viceministro ir vyriausio geležinkelių direktoriaus pareigas, Jankevičius dėl aktyvios kovos su komunistiniu revoliuciniu judėjimu buvo tampriai susijęs su Vidaus reikalų ministerija (Saugumo departamentu, kurio pavestas komunistams ir revoliucingai nusiteikusiems darbininkams išaiškinti į įvairius darbus įdarbindavo slaptos politinės policijos agentus ir įvairiuose objektuose turėjo patikėtinius, kurie buvo provokatoriai).

Skirdamas į atsakingus postus asmenis, Jankevičius duodavo jiems užduotis aktyviai kovai su komunistais ir darbininkais praversti ir apie visus išaiškintuosius įpareigojo pranešti policijai areštams, o taip pat pats atleisdavo juos iš darbo ir atleidimo iš arešto atvejais trūkstant įrodymų neleisdavo jų priimti atgal į darbą.

1931 m. Jankevičius įstojo į pusiau karinę nacionalistinę Šaulių organizaciją, o 1934 m. įstojo į fašistinę Tautininkų partiją, kurios pagrindiniai uždaviniai buvo aktyvi kova su komunistiniu ir revoliuciniu judėjimu Lietuvoje (LYA. F. K-I. Ap. 58. Bb P-13499. L. 71).

Juozas Jankevičius kaltas tuo, kad vadovavo pusiau karinei nacionalistinei Šaulių organizacijai ir Tautininkų partijai, kurios pagrindiniais uždaviniais laikė įnirtingą kovą su Lietuvos komunistiniu ir revoliuciniu judėjimu. Būdamas ministru, viceministru, Susisiekimo ministerijos generaliniu sekretoriumi ir vyriausiu Lietuvos geležinkelių direktoriumi, kontakte su Vidaus reikalų ministerijos politine milicija, pravedė aktyvią kontrrevoliucinę veiklą prieš komunistinę ir revoliucinę Lietuvos darbininkų judėjimą, leido įsakus, verčiančius darbininkus stoti į Šaulių ir Tautininkų eiles, o taip pat skirdamas asmenis į vadovaujančius postus, teikdavo konkrečias užduotis aktyviai kovoti, išaiškinant komunistinius revoliucionierius, kuriuos įpareigodavo perduoti į policijos rankas ir atleisdavo iš darbo, pagal RSFSR BK str. 58-4 ir 58-11.

Kaltinimo išvadas patvirtino

Lietuvos geležinkelio NKVD DTO

Valstybės saugumo vyr. leitenantas Gladyšev (LYA, F. K-1 Ap. 58 Bb P-13499 L. 71).

Kaltinimo išvados 1941.III.6 priimtas nutarimas, kad šią bylą reikia perduoti OSO SSRS NKVD peržiūrai.

Kaltinimo išvadas pasirašė Lietuvos geležinkelio NKVD DTO tardymo dalies tardytojas, Valstybės saugumo jaunesnysis leitenantas Burlakov, pažymėdamas, kad prieš Jankevičių daiktinių įrodymų nėra; jis laikomas kalėjime.

Sutinku: NKVD tardymo dalies viršininkas, Valstybės saugumo leitenantas Ivanovas.

Kaltinimo išvadas patvirtino Lietuvos geležinkelio NKVD saugumo leitenantas Gladyševas 1941 m. vasario mėn.

Ant dokumento rezoliucija: bylą perduoti OSO, pareigybė nenustatyta, 1941.111.18.

Suderinta: pasirašė prokuroras Ložovskis, 1941.111.21 (LYA. F. K-1. Ap. 58. Bb P-13499. L. 71-74).

OSO NKVD prie SSRS vidaus reikalų komiteto

458 byla N 118 DTO Lietuvos NKVD Jankevičių Juoza, Jono, gimusį 1880 m. Rokiškio ap. Vebrių k., lietuvi, SSRS pilietį, kaip socialiai pavojingą elementą, įkalinti darbo pataisų lageryje, įskaitant laiką nuo 1940 m. lapkričio 12, 8-iems metams. Baudžiamosios bylos Nr. 51/DPO NKVD Lietuvos SSR.

Dokumentą pasirašė

OSO sekretoriato viršininkas prie SSRS Vidaus reikalų komiteto (Parašas neperskaitomas).

1941 m. balandžio mėn. išvežtas į Vorkutos koncentracijos stovyklą. Mirė 1945 m. balandžio 22 d. Vorkutoje.

KAZYS JOKANTAS (žr. sk. „Paskutinis Lietuvos Ministrų Tarybos posėdis“, p.25)

Pranas Liatukas

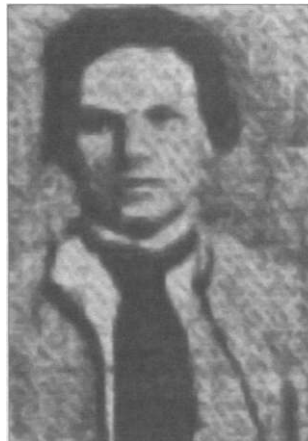
PRANAS LIATUKAS gimė 1876.01.29 Padievaičio k., Kvėdarnos vls., Tauragės aps. Palangoje baigė progimnazijos 4 klases, vėliau imperatoriaus Nikolajaus gimnazijos 7 klases Rygoje. Mokydamasis dalyvavo slaptuose moksleivių rateliuose. 1902 m. savanoriu įstojo į Rusijos kariuomenę. 1905 m. baigė Vilniaus karo mokyklą. Jam suteiktas paporučiko laipsnis. Tarnavo 199-ajame Svyrių pėstininkų pulke, 318-ajame Černojarsko pėstininkų pulke ir pėstininkų pulke Penzoje. I pasaulinį karą pradėjo kuopos, baigė pulko vadu. 1909.02.20 pakeltas į poručikus, 1913.11.25 - į štabskapitonus, už pasižymėjimą I pasaulinio karo kautynėse prie Krokuvos 1915.03.23 - į kapitonus, 12.11 - į papulkininkius, 1917 m. - į pulkininkus.

1915, 1916 ir 1917 m. sužeistas. Grįžęs į Lietuvą, 1918.12.05 savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, paskirtas 2 pulko vadu, pats formavo pulką. 1918.12.24 paskirtas KAM štabo viršininku. 1919.03.04 vėl paskirtas 2 pėstininkų pulko vadu, 05.04 - 3 pėstininkų pulko vadu, pavedant jį suformuoti Raseiniuose, 07.18 - I pėstininkų brigados vadu. 1919.10.07 jam suteiktas gen. leitenanto laipsnis. Prezidento paskirtas KAM valdytoju, tuo pačiu metu einant vyriausiojo kariuomenės vado pareigas. 1920.02.23 paskirtas Vietinės kariuomenės brigados vadu, 07.15 - ypatingų reikalų generolu prie vyriausiojo kariuomenės vado. 1920.08.05 paleistas į atsargą. 1920.09.03 paskirtas Valstybės išdo Kaune vyriausiojo išdininko pavaduotoju, 1922.10.29 - Lietuvos banko Emisijos skyriaus vedėju, 1924.11.22 - Šakių aps. viršininku. 1926 m. išėjęs į pensiją, gyveno tėviškėje, vėliau savo, kaip savanorio, išgytame ūkyje Kurniškių k., Žaslių vls., Kaišiadorių aps., nuo 1933 m. - Kaune.

Apdovanotas Vyčio kryžiaus 5 laipsnio ordinu (1919), Savanorių medaliu (1928); Rusijos kariuomenėje - Šv. Anos 3 laipsnio su kalavijais ir kaspinu (1914) ir 4 laipsnio (1914), Šv. Stanislovo 2 (1916) ir 3 (1914) laipsnio su kalavijais ir kaspinu ordinais. Žmona - Vanda Baranaukaitė (1903-1946, susituokė 1923), sūnus - Vytautas Fortūnatas (1924-1989), duktė - Vanda Eleonora Černienė (1926). 1945.01.31 kartu su sūnumi Vytautu suimtas, kalintas Kaune, perkeltas į Vilniaus Lukiškių kalėjimą, kur 1945.09.02 saugumiečių nukankintas žuvo. Sūnus ištremtas į Sevželdorlagą Komijoje. 1990.04.09 LR prokuratūros reabilituotas.

P. Liatuko baudžiamosios bylos Bb P-16117 1945.02.01 pateikti kaltinimai pagal SSRS baudžiamojo kodekso str. str. 58-1% 58-11 (LCVA. F. 930. Ap. 5. B. 1546; LGG. T. 2. D. 2. P. 331; LKK archyvas; Lietuvos kariuomenės karininkai, t. 5, p. 62).

DONATAS MALINAUSKAS gimė 1869 03 07 Latvijoje Latgalos Krēslaukyje. Visuomenės veikėjas, Valstybės Tarybos narys. Mokėsi Vilniuje, Minske, vėliau Galicijoje ir Čekijoje. 1890 m. įstojo į Žemės ūkio akademiją Taboro mieste (Čekijoje), kur dalyvavo jaunųjų čekų sąjūdyje ir jų suvažiavimuose. Baigęs agronomijos mokslus, grįžo į savo dvarus Trakų aps., ir dažnai gyvendavo Vilniuje. Į lietuviybę D. Malinauskas linko iš jaunumės, nes jo motina ir jos dėdė Bernardas Kęstutis Gediminas yra buvę A. Mickevičiaus mokiniai. Dažnai gyvendamas Vilniuje, susipažino su A. Domaševičiumi, Povilu Matulioniu ir sudarė slaptą Vilniaus lietuvių kuopelę, kuri 1895 m., turėdama jau 12 narių, pavadinta „12 Vilniaus apaštalu“, pradėjo reikalauti Vilniuje lietuviškų pamaldų ir norėjo gauti joms Šv. Mikalojaus bažnyčią. Po ilgos kovos, D. Malinauskui vadovaujant, 1901 m. vysk. Zveravičius tą bažnytelę paskyrė lietuviškomis pamaldoms. Nuo to laiko, ta bažnytelė naudojosi lietuviai. Tos kovos metu 1900 m. iš vietos cenzoriaus Ploščanskio išgavo leidimą išspausdinti lotynų raidėmis atsišaukimą į vyskupą lietuvių pamaldų reikalui, tuo sulaužydamas spaudos draudimą; tačiau tuo nespėta pasinaudoti, nes rusų valdžia visa užgniaužė, nubausdama kelis savo tarnautojus ir spaustuvę. 1905 m. su J. Basanavičium, M. Davainiu-Silvestravičium ir kun. J. Ambraziejum pasirašė išgarsėjusį memorandumą ministrui pirmininkui grafui Vittei, kuriame reikalauta Lietuvai autonomijos. 1905 m. D. Malinauskas dalyvavo organizuojant Didįjį Vilniaus seimą. D. Malinauskas buvo siūlomas per rinkimus į Rusijos Valstybės Dūmą kandidatu, tačiau dėl vysk. barono Roppo intrigų nepateko. 1906 m. su kitais lietuviais Vilniuje suorganizavo Lietuvių sąjungą lietuvių kalbos teisėms ginti bažnyčiose ir jai pirmininkavo iki 1915 m. 1906 m. kartu su J. Basanavičium paruošė memorandumą popiežiui Pijui X apie lenkų kalbą Lietuvos bažnyčiose (išsp. lietuvių ir lotynų k. 1906). Nuo 1907.IV.7 Lietuvių Mokslo draugijos Vilniuje narys. 1909 m. buvo vienas iš „Rūtos“ draugijos Vilniuje steigėjų ir pirmosios valdybos išdininku, 1913 m. vienas iš steigėjų „Ryto“ švietimo draugijos. 1914 m. su kitais organizavo Lietuvių ūkininkų bendrovę ir buvo jos pirmininkas. 1914.VIII.il išrinktas Laikinojo lietuvių komiteto sekretoriumi, o 1914.XII.4 Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti centrinio komiteto nariu, kur jam teko vadovauti maitinimo skyriui ir rūpintis sėklų fondu. Kartu jis buvo ir senatoriaus Zubčaninovo komisijos karo nuostolių atlyginimo ir evakuacijos nariu, tačiau traukiantis rusams pasiliko Vilniuje ir čia nuo 1915 m. dalyvavo slaptame Vilniaus lietuvių politikos

Donatas Malinauskas

ratelyje, kurio rūpesčiu 1917 m. buvo sušaukta Lietuvių konferencija. 1917.IX.18-22 Vilniaus konferencijoje išrinktas Valstybės Tarybos nariu, 1918.11.16 pasirašė Nepriklausomybės aktą ir išbuvo Valstybės Tarybos nariu iki Steigiamojo Seimo, veikliai kovodamas Vilniuje su vokiečių ir lenkų įgeidžiais. 1920.X.9 lenkams užėmus Vilnių, per prancūzų misiją Varšuvoje įsakyta D. Malinauskui išsikraustyti, nes lenkai negalėjo jam atleisti už „litvomaniją“ ir jo kovą dėl lietuvių teisių Vilniaus krašto bažnyčiose. 1921 m. buvo Lietuvos delegatu Prahoje, kur išgavo Čekoslovakijos pripažinimą de jure. 1922.III.7-1923.VI.20 buvo Lietuvos chargé d'affaires Čekoslovakijai, nuo 1923.VI.20 dirbo užsienio reikalų m-jos centre; 1931.III.16—XI.16 charge d'affaires Estijai. D. Malinauskas ilgai kovojo su Vilniaus katedros administratoriais, kurie, jo manymu, yra paslėpę Vytauto Didžiojo kaulus (plg. jo straipsnį „Kur yra Vytauto karstas?“ N. Romuva, 1935). Jis savo lėšomis padirbdino Čekoslovakijoje brangų sarkofagą Vytauto kaulams ir 1933 m. atgabeno į Vilnių. Bendradarbiavo „Vilniaus žiniuose“, „Viltyje“, „Draugijoje“, „Lietuvoje“, „N. Romuvoje“ ir kt. Už nuopelnus Lietuvai 1928 m. apdovanotas Gedimino II laipsnio ordinu.

1941.VI.14 iš Alvito dvaro bolševikų išvežtas į Sibirą.

Mirė tremtyje. Atkūrus Nepriklausomybę, palaikai parvežti į Lietuvą ir palaidoti Trakų aps. Onušio bažnyčios šventoriuje (Lietuvos Albumas 1922, 353-354; A. Merkelis, D. M. (Lietuvos aidas, 1938, Nr. 114). A.Mž. (LE. 1959,1.17, p. 185). Lietuvos nacionalinis muziejus.

JONAS MASILIŪNAS (žr. sk. „Paskutinis Lietuvos Ministrų Tarybos posėdis“, p. 24)

ANTANAS MERKYS (žr. sk. „Paskutinis Lietuvos Ministrų Tarybos posėdis“, p. 18)

Vladas Mironas

VLADAS MIRONAS gimė 1880.VI.22 Kuodiškių k., Panemunio vls., Rokiškio aps. Mirė 1953 m. Sibire, kunigas, visuomenės veikėjas, politikas. Panemunyje, 1892 m. įstojo į Mintaujos gimnaziją, bet 1896 m. rudenį, drauge su kitais atsisakęs rusiškai melstis, iš IV kl. pašalintas. 1897 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją; ją baigęs, 1901 m. pasiūstas į Petrapilio dvasinę akademiją, kurią 1904 m. baigė teologijos kandidato laipsniu. Buvo išventintas kunigu ir vysk. Roppo paskirtas Vilniaus privatinių mokyklų kapelionu, nuo 1907 m. Koroščo klebonu, 1910 m. Valkininkų klebonu ir Merkinės dekanu, 1914 m. Daugų klebonu, paliekant ir Merkinės dekanu.

1928.1.1 paskirtas tikybos reikalų referentu, 1929.V.15 vyr. kariuomenės kapelionu, kur išbuvo iki 1938. 1938.III.24-1939.III.27 ministras pirmininkas. 1940 bolševikams okupavus Lietuvą, suimtas. 1941 m. kilus vokiečių-rusų karui, partizanų išvaduotas. Vokiečių okupacijos metu gyveno savo ūkyje prie Daugų. Antrosios bolševikų okupacijos metu ištremtas ir mirė Sibire.

I lietuviškąją veiklą Mironas įsijungė jau Mintaujos gimnazijoje, pritaipdamas prie Kūdikio draugijos, kur paprastai tepriimdavo tik aukštesniųjų klasių mokinius. Sąmoningu lietuviu reikšėsi ir Vilniaus kunigų seminarijoje. Vysk. Roppas, skirdamas jį Vilniaus privačių mokyklų kapelionu, tikėjosi paramos organizuojamai lenkų katalikų partijai, į kurią trumpai buvo įjungtas ir Mironas. Tačiau Mironui rūpėjo lietuviškieji reikalai, 1906 m. jis pakvietė į Vilnių kun. J. Tumą (į „Vilniaus žinias“) ir organizavo lietuvių kunigus tautinei veiklai. 1906 m. įėjo į I lietuvių dailės parodos komitetą. 1907.IV.11 priimtas Lietuvių Mokslo draugijos nariu. Už lietuviškumą Mironas buvo nutremtas į gudišką Koroščo parapiją (netoli Baltstogės), iš kur aktyviai rėmė „Viltį“. 1910 m. perkėlus Mironą į Valkininkus ir dar paskyrus Merkinės dekanu, jo veikla išsiplėtė: jis gynė lietuvių kunigus, skiriamus į gudiškas parapijas, ir visaip stengėsi sušvelninti savo dekanate lenkų klebonų antilietuvišką nusiteikimą, remdamas lietuvių vikarus. Siekdamas su-lietuvinti Vilniaus kraštą, 1911.III su kunigais A. Petruliu ir Novickiu steigia „Iš-tikėjimo draugiją“ lietuvių knygoms ir laikraščiams leisti. 1911 m. jis buvo ir tikrasis daug kur nemokamai platinamos „Aušros“ leidėjas. 1912 m. Valkininkuose subūrė kauniškos Lietuvos blaivybės draugijos skyrių, kuris turėjo ir savo arbatinę. Dėjosi prie Šv. Kazimiero draugijos ir uoliai būrė Valkininkuose jos narius. Vėliau prisidėjo kuriant „Rytą“ ir kt. lietuviškas švietimo bei jaunimo organizacijas.

Vokiečių okupacijos metu Mironas rasdavo būdų prieiti ir prie vietos okupacinių organų ir uoliai gynė lietuvių reikalus ir žmones. Jo pastangomis įsteigta apie 90 lietuviškų pradžios mokyklų. 1917.IX.18-22 dalyvavo Vilniaus lietuvių konferencijoje, išrinktas į Lietuvos tarybą ir buvo jos vicepirmininkas. 1918.11.16 pasirašė Nepriklausomybės aktą ir toliau pasiliko Tarybos prezidiume, atstovau-damas viltininkų-pažangiečių linkmei.

Mironas bendradarbiavo Vilniaus „Aušroje“, „Lietuvos aide“ ir kt. Spausdi-no daug pamokslų „Tiesos kelyje“.

Jis buvo laikomas potencialiu Sovietų Sąjungos priešininku, nes nepriklausomoje Lietuvoje buvo įsijungęs į Tautos pažangos partiją ir 1926 m. išrinktas į III Seimą tautininkų sąraše. Apsigyvenęs Kaune, aktyviai veikė tautininkų są-jungoje, 1930.IX buvo vienas iš Lietuvos tautininkų sąjungos fondo steigėjų, dirbo pirmoje jo valdyboje vicepirmininku ir 1932 m. tapo fondo mecenatu. Taip pat buvo steigėju, nuolatiniu akcinės Pažangos bendrovės valdybos nariu ir

vėliau pirmininku. 1934 m. buvo Kauno miesto taryboje, nuo 1939.1.5 Lietuvių tautininkų sąjungos pirmininku. Nuo 1934 m. Vytauto Didžiojo ordino tarybos narys. Už nuopelnus Lietuvai 1938 m. apdovanotas D.L.K. Gedimino I laipsnio ordinu.

Sovietams okupavus Lietuvą, 1940.09.13 suimtas, kalintas Alytaus ir Kauno sunkių darbų kalėjimuose. Kilus SSRS-Vokietijos karui, išlaisvintas. II sovietinės okupacijos metu 1944.12.19 kontržvalgybos Smerš suimtas, vėliau perduotas NKVD, kalintas Kaune, Vilniuje, 1945.02.27 paleistas. Gyveno Vilniuje, klebonavo Jėzaus širdies bažnytelėje. 1946.03.05 suimtas, kalintas Lukiškių kalėjime Vilniuje, buvo verčiamas bendradarbiauti su MGB, 1946.03.23 paleistas. Už vengimą bendradarbiauti 1947.01.03 sovietinio saugumo vėl suimtas. 1947.08.23 SSRS MGB Ypatingojo pasitarimo nuteistas 7 metams, išvežtas į SSRS MGB Ypatingąjį kalėjimą Vladimire, kuriame 1953.02.17 žuvo (LYA. F. 930. Ap. 2 k. b. 419; LGG. T. 1. P. 573; BLE. T. 19. P. 21, 22; LKK archyvas; LKK. T. 5. P. 261, 2005), (BB N P. 16211,1.1(1)).

JUOZAS PAPEČKYS (žr. „Grupinė penkiolikosasmenų byla“, p. 242)

Vytautas Petrulis

VYTAUTAS PETRULIS gimė 1890.II.3 Katalikių k. 1942 m. Rusijoje sušaudytas. Ekonomistas, ministras pirmininkas ir finansų ministras. Vyresniojo brolio kun. Alfonso remiamas, baigė Mintaujos gimnaziją ir Maskvos prekybos institutą. Iš paskutinės gimnazijos klasės buvo pašalintas už revoliucinį pareiškimą prieš carą, todėl baigiamuosius egzaminus išlaikė atskirai. Būdamas institute, aktyviai dalyvavo lietuvių studentų organizacinėje veikloje. Politškai reiškėsi Santaroje, jai atstovavo Vyriausioje lietuvių taryboje. Trumpam laikui, baigęs studijas, buvo persikėlęs į Voronežą ir ten prie lietuvių gimnazijos suorganizavo sąskaitų kursus. Grįžęs Lietuvon, įsijungė į valstybės atstatymo darbą. 1918.XI.27 buvo kooptuotas į Lietuvos Valstybės Tarybą. Pr. Dovydaičio ministrų kabinete 1919.III.12-IV.12 buvo finansų ministerijos valdytojas. 1920 m. jam buvo pavesta suorganizuoti Prekybos ir pramonės banko skyrių Klaipėdoje, kaip lietuvišką įmonę. 1922 m. vasarą labai aštoriai pasisakė savosios valiutos sukūrimo klausimu. Dalis politikų, J. Dobkevičiaus vadovaujama finansų, prekybos bei pramonės ministerija ir didžiuma verslo žmonių buvo už tolimesnį pasilikimą prie vokiečių markės, nors jos vertė tolydžio smuko. Tokiomis aplinkybėmis Petrulis buvo direktorius, vėliau finansų ministras E. Galvanausko kabinete. Petrulis parodė didelę drąsą ir ryžtą nugalėti visas

kliūtis savai valiutai įvesti. Neveltui jis laikomas lito „tėvu“ E. Galvanausko liudijimu, V. Petrulis ėmėsi pačių griežčiausių būdų kovoti prieš spekuliantus. Tuo būdu jis išgijo daug priešu. Valdydamas finansų ministeriją per trejus metus (1922.VI-II.23-1925.IX.25), jis ją faktiškai perorganizavo ir įvedė reikiamą drausmę. Jo finansinius gabumus rodo ir tas faktas, kad jis nepaprastai sunkiomis aplinkybėmis subalansuodavo Lietuvos valstybės biudžetą. Trumpą laiką (1925.II.3-IX.25) buvo ir ministru pirmininku, Ūkininkų sąjungos vardu buvo išrinktas II Lietuvos Seimo nariu; 1925.IX.25-1926.II.9 buvo jo prezidiumo pirmininku.

1925 m., bankrutuodamas Prekybos ir pramonės bankas, padarė nuostolių ir Lietuvos išdui, nes finansų ministerija jame laikė valdžios pinigų. Nuostolių turėta ir dėl vieno Klaipėdos banko bankroto.

Ryšium su tais įvykiais vėliau buvo iškelta Petruliui byla (nubaustas pusantrų metų kalėjimo, nuo dalies bausmės buvo atleistas). Pasitraukęs iš viešojo gyvenimo, Petrulis visą laiką gyveno Julijanavos k., prie Aleksoto, savo ūkyje, kurį buvo pavertęs pavyzdiniu pieno ūkiu. Buvo kviečiamas dėstyti į Žemės ūkio akademiją, bet atsisakė. 1937 m. buvo vienas iš eksporto prekybos bendrovės kūrėjų ir direktorių. 1940 m. gal geriausiai Petrulis pažinęs E. Galvanauskas jį laikė didelio masto, „greitos nuovokos ir veiklos vyru“. Nebuvo vien siauras ekonomistas. Vertino meną ir jį rėmė. Kai švietimo ministerija atėmė pašalpą literatūros žurnalui „Baras“, V. Petrulis jam paskyrė atskirą finansų ministerijos pašalpą. Nepriklausomybės pradžioj trumpą laiką leido žurnalą „Tauta“.

1940.07.31 bolševikų suimtas ir pasodintas į Kauno kalėjimą, o 1941.V.25 išvežtas į Komi sritį. 1942 m. sušaudytas Uchtos apylinkėse (Kirša E. V. P. prisiiminus (Draugas 1959.1.10); Galva G. Sušaudytas Uchtos apylinkėse. V. P. (t. p. 1960.11.26-27). (LE, 1960, t. 22).

AUGUSTINAS POVILAITIS (žr. sk. „Pirmosios Sovietų okupacijos aukos“, p. 86).

STASYS PUTVINSKIS-PUTVYS gimė 1896.VIII.25 Šiaulių aps. Šaukėnų vls. Šilo Pavėžupio dvare stambaus dvarininko šeimoje. Jam priklausė 350 ha žemės, dvaras su visais pastatais, įvairus žemės ūkio inventorius ir mašinos, 40 karvių, 36 arkliai, ūkiui samdė 27 samdinius. Namuose gavo gerą išsilavinimą. Stojė į Lietuvos kariuomenę. Dalyvavo mūšiuose su lenkais. Malės universitetą baigė diplomuotu agronomu. Buvo Seimo narys, žemės ūkio ministras, parengė miškams želdinti fondą. Tautininkų partijos narys, Šaulių sąjungos centro komiteto narys. Iki arešto gyveno savo dvare Šaukėnų vls., Šilo Pavėžupio dvare, Šiaulių aps. Dvaras ir turtas sovietų nacionalizuoti.

1940.07.12 Šiaulių aps. NKVD suimtas ir ten pat kalintas. 1941.06 išvežtas SSRS gilumon.

Stasys Putvinskis-Putvys

KALTINIMO IŠVADOS

Kaltinamąsias išvadas paruošė Lietuvos SSR Šiaulių aps. NKVD tardymo skyrius.

1941 m. kovo mėn. jas pasirašė Šiaulių aps. NKVD skyriaus tardytojas Skvorcovas ir laikinai einantis pareigas Šiaulių NKVD skyriaus viršininkas Macevičius, LSSR tardymo skyriaus virš. Rozauskas.

Kaltinimo išvadas patvirtino LSSR NKVD liaudies komisaras Guzevičius 1941.04.09. Už Guzevičių pasirašė B. Baranauskas.

1940.07.12 LSSR apskrities NKVD buvo suimtas stambus dvarininkas, buvęs Seimo narys, Lietuvos žemdirbystės ministras, o taip pat Tautininkų partijos ir fašistinės Šiaulių sąjungos narys Putvys-Putvinskis Stasys, Vlado.

Byloje pravestu tyrimu nustatyta, kad Putvinskis Stasys, Vlado, nuo 1935 iki 1936 m. buvo Lietuvos žemdirbystės ministru. 1936-1939 m. buvo Lietuvos Seimo narys (a. b. 27). 1937-1939 m. buvo fašistinės Tautininkų partijos narys. Nuo 1929 ir 1938 m. priklausė karinei fašistinei Šiaulių sąjungai, kurioje pastarųjų dviejų metų bėgyje buvo Centro komiteto narys.

Būdamas fašistinės Lietuvos vyriausybės nariu ir karinės fašistinės Šiaulių sąjungos įkūrėju ir jos vadovu, Putvys-Putvinskis savo jėgas skyrė fašistiniam režimui Lietuvoje sustiprinti.

Savo veikoje, nukreiptoje į fašistinės Lietuvos vyriausybės gynybą, Putvys-Putvinskis nurodė, kad, dirbdamas 1936-1939 m. Lietuvos Seimo darbe, jis dalyvavo svarstant dalykinius klausimus Lietuvos vyriausybėje. Būdamas Lietuvos Seime, jis, kaip ir visi Seimo nariai, kovojo tvirtinant Smetonos valdžią Lietuvoje (LYA. F. K-I. Ap. 58. Bb P-12841. L. 35).

Kaltinimo išvadas apie Putvio-Putvinskio nusikaltimus pagal RSFSR Baudžiamojo Kodekso 58-4, 58-11 str. tvirtinu.

LSSR prokuroro pavaduotojas (parašas neperskaitomas) 1941.04.04.

Bylą pasiųsti OSO peržiūrai

Pasirašo SSRS prokuroras (parašas neperskaitomas) 1941.V.20

OSO prie Vidaus reikalų liaudies komisariato 1941.05.24 nutarimu

Putvį-Putvinskį Stasį, Vlado, kaip socialiai pavojingą elementą, įkalinti pataisos darbų lageryje 8-iems metams, skaitant bausmės atlikimo pradžią nuo 1940 m. 12 mėn.

OSO nuosprendžio nutarimą pasirašė atsakingas OSO sekretorius

Putvys-Putvinskis mirė 1942.06.04. Gorkio lagerio ligoninėje (LYA. F. K-I. Ap. 58. Bb P-12841. L. 41).

MEČISLOVAS REINYS gimė 1884.II.5 Utenos aps. Daugailių vls., daugiavaikėje šeimoje. Baigė kunigų seminariją ir Peterburgo dvasinę akademiją, gavo magistro laipsnį. Studijas gilino Liuvene; studijavo filosofiją, gamtos mokslus, apologetiką Strasbūro universitete. Grįžęs į Lietuvą, dirbo vikaru, kapelionu, Vilniaus kunigų seminarijos profesoriumi. 1919 m. sovietų valdžios kalintas, 1922 m. lenkų ištremtas iš Vilniaus į Kauną. 1922 m. teologijos ir filosofijos profesorius. 1922 m. teologijos ir filosofijos fak. ekstraordinarinis profesorius, 1940 m. privatdocentas. Nuo 1925 m. Užsienio reikalų ministras, 1926 m. išventintas vyskupu. Reiškėsi ateitininkų, pavasarininkų veikloje.

Mečislovas Reinys

1947 m. sovietų valdžios ištremtas į SSRS gilumą. 1953 m. mirė Vladimiro kalėjime.

KALTINAMOJI IŠVADA

(Kaltinamojoje byloje N 10723)

Reinys Mečislovas, Jeronimo, kaltinamas tuo, kad įvykdė nusikaltimą, numatytą RSFSR BK str. 17-58-1 „a“ 58-10 II d ir 58-11).

Lietuvos SSR Valstybės saugumo organai 1947.06.12 suėmė kaltinamąjį šioje byloje Reinį Mečislovą, Jeronimo.

Tardymo metu nustatyta:

Reinys buvo vienas Lietuvoje egzistuojančios krikščionių demokratų partijos organizatorių ir nuo 1917 iki 1926 metų buvo šios partijos Tarybos narys.

1917 m. rugsėjo mėn. dalyvavo Lietuvos Tarybos rinkimuose, kuriuose buvo priimtas nutarimas atskirti Lietuvą nuo Sovietų Rusijos.

1925 m. 7 mėnesius Lietuvos buržuazinės vyriausybės užsienių reikalų ministras.

Nuo 1926 iki 1940 m. vadovavo nacionalistinei reakcinei katalikų organizacijai „Katalikų akcija“, nacionalistinėms jaunimo organizacijoms „Pavasarininkai“ ir „Ateitininkai“ ir teikė jiems materialinę pagalbą.

Aktyviai reiškėsi, skleisdamas priešišką Sovietų Sąjungai propagandą, spausdino antisovietinius šmeižikiškus straipsnius (a.b. 31-35, 37, 40, 41, 55 ir nusikaltimą patvirtinantys daiktiniai įrodymai).

Lietuvos SSR vokiečių okupacijos metais sistemingai spausdino antisovietinius straipsnius.

Bažnytiniuose pamoksluose ragino kovoti prieš sovietų valdžią (a.b. 37-39, 46-48, 51-52, 102, 103 ir nusikaltimą patvirtino daiktiniai parodymai).

1943 m. IV mėn. oficialiu laišku pranešė vokiečių okupantų statytiniui pirmajam Generaliniam patarėjui Kubiliūnui, kad jis, Reinys, iš visų jėgų stengiasi propaguoti spaudoje ir pamoksluose kovą prieš bolševizmą (a. b. 96-67 ir daiktiniai įrodymai).

Teikė materialinę paramą Lietuvos kariniams daliniams, vokiečių suformuotiems kovai su sovietų armija, už tai 1943 m. rugsėjo mėn. nuo šios formuotės vadovybės gavo viešą padėką (a.b. 106-108 ir daiktiniai įrodymai).

1943 m. spalio mėn. dalyvavo Lietuvos vyskupų konferencijoje, kuri nutarė 1944 m. VI mėn. sukviesti vyskupų konferenciją, 1944 m. VI mėn. Kaune II tautinį Kongresą, kurio tikslas lietuvių liaudį mobilizuoti kovai prieš bolševikus ir Sovietų valdžią. Įtrauktas į komisiją, kuri paruošė antitarybinio pareiškimo Romos popiežiui projektą (a.b. 62-64, 119-121, 123-124 ir daiktiniai įrodymai).

1944 m. rugsėjo mėn. Ukmergės m. dalyvavo nelegaliame vyskupų pasitarime, kuriame buvo nutarta gauti leidimą dėstyti Lietuvos SSR tikybą ir Sovietų armijos lietuviškuose daliniuose paskirti kapelionus (a.b. 74-78).

1945 m. gruodžio mėn. savo bute mėgino įtikinti vyskupą Borisevičių nebendrauti su Sovietų valdžios organais (a.b. 58-61) (iš tikrųjų, Giliaus žodžiais, vysk. Borisevičius nebendravo ir už tai buvo nuteistas ir sušaudytas).

1947.VI Vilniaus katedroje M. Reinys sakė pamokslą, nuteikiantį prieš straipsnį „Vatikanas - tarptautinės reakcijos židiny", atspausdintą laikraštyje „Sovietų Lietuva". (LYA. BK I. Ap. 58. 1 d. Bb P-14999. L 10).

Reinys prisipažino kaltu (a.b. 54-57, 74-78, 102-103, 106-108)

Įrodyta daiktiniais įrodymais ir medžiaga prijungta prie bylos atskiru paketu.

KALTINAMAS:

Reinys Mečislovas, Jeronimo, 1884 m. gimimo, Lietuvos SSR, Utenos aps., Madagaskaro k., nuo 1917 iki 1926 m. buvęs Lietuvoje egzistuojančios krikščionių demokratų partijos narys, kaltinamas:

Kad įvykdė nusikaltimą RSFSR BK str. 17-58-1^a 58-10II d. ir 58-11). (LYA F K-1 Ap. 58 RSFSR BK L 9, 10)

Manau:

Tardomąją bylą 10723, kaltinančią Reinį Mečislovą, Jeronimo, nukreipti peržiūrai prie Lietuvos SSR Saugumo ministerijos OSO per Lietuvos SSR apygardos NKVD kariuomenės karinį prokurorą.

Kaltinamajam skirti 10 m. kalėjimo, konfiskuojant jam priklausantį turtą.

Suimtąjį Reinį laikyti apsaugoje ir SSRS Valstybinio saugumo ministerijos OSO žinioje.

Kaltinamoji išvada sudaryta 1947 m. rugsėjo 20 d. Vilniaus m. kaltinamojoje byloje Nr. 10723, kurią pasirašė LSSR MGB tardymo III skyriaus virš. pavaduotojas vyr. leitenantas Golycinas.

LSSR MGB 1 tyrimo dal. B skyriaus pirmininkas vyr. leitenantas (Golycinas).

„Sutinku“- LSSR MGM tardymo d. 1 sk. virš. papulkininkis (Čelnokov).

LSSR MGB tardymo sk. viršininkas papulkininkis (Soloid).

Pažyma:

1. Kaltinamasis **Reinys M. J.** areštuotas 1947 m. birželio 12 d., areštas sankcionuotas Lietuvos SSR karinės apygardos prokuroro, kalinamas LSSR MGB kalėjime.

2. Daiktiniai įrodymai pridedami prie bylos atskirame pakete.

Lietuvos SSR MGB patvirtino 3 tardymo skyriaus virš. pav. vyr. leitenantas Golycinas.

Išrašas iš protokolo N 45

OSO nuosprendis

OSO prie SSRS Valstybinio saugumo 1947 lapkričio 15

Išklausė:

Lietuvos SSR MGB Byla N 10723 Reinys Mečislovas, Jeronimo, 1884, Lietuvos SSRS pilietis, lietuvis, nepartinis. Kalt. str. 17-58-la, 58-10 d. 2 ir 58-11 bK)

Nutarė:

Reinį Mečislovą, Jeronimo, už paramą tėvynės išdavikams, dalyvavimą antisovietinėje nacionalistinėje organizacijoje ir antisovietinę agitaciją įkalinti 8-iems metams, bausmės pradžią skaičiuojant nuo 1947 m. birželio 12 d. Jam priklausantį asmeninį turtą konfiskuoti (LYA. F. K-l. Ap. 58. Bb P-14999. L. 10).

Išrašą iš protokolo N 45 pasirašo OSO sekretoriato viršininkas (LYA. F. K-l. Ap. 58. Bb P-14999. L. 16).

Lietuvos SSR respublikinė teisminė baudžiamųjų bylų kolegija nustatė:

sutinkamai su RSFSR 1926 m. BK 4 str. pagal Sovietų Sąjungos baudžiamuosius įstatymus užsieniečiai atsakė tik už nusikaltimus, padarytus jos teritorijoje.

RSFSR 1926 m. BK Lietuvos teritorijoje įsigaliojo nuo 1940 m. gruodžio 1 d., todėl M. Reinys už veikas, padarytas kitos suverenos valstybės - Lietuvos respublikos teritorijoje (iki 1940 m. rugpjūčio 3 d.) - neatsako pagal RSFSR baudžiamuosius įstatymus, jeigu jos ir būtų nusikalstamos. Tačiau Reinio veikla - priklausymas suverenos valstybės - Lietuvos respublikos krikščionių demokratų partijai, jos vadovaujančiam centrui ir dalyvavimas jos veikloje yra nenusikalstamas.

Bylos įrodymais nustatyta, kad M. Reinio veikla 1940-1947 m. nukreipta į tai, kad apgintų tikinčiųjų ir dvasininkijos teises, garantuotas Lietuvos SSR Konstitucijos. Todėl ir jo veikla nebuvo nusikalstama. Dėl to, kas išdėstyta, prokuroro protestas tenkintinas.

Teisminė baudžiamųjų bylų kolegija, vadovaudamasi Lietuvos SSR BPK 5 str. 2 p. ir 425 str. 2 p., nutarė:

Lietuvos SSR prokuroro priežiūrinių protestą patenkinti, ypatingojo pasitarimo prie SSRS valstybės saugumo ministro 1947 m. lapkričio mėn. 15 d. nutarimą panaikinti. Baudžiamąją bylą prieš Reinį Mečislovą, Jaronimo, nutraukti, nesant jo veikoje nusikaltimo sudėties.

Pirmininkaujantis J. Burneikis

Nariai L. Žilienė, T. Čikūnas, St. Četrauskas.

Prasidėjus Lietuvoj politiniam atšilimui, Lietuvos SSR Aukščiausiojo teismo teisminė baudžiamųjų bylų kolegija viešajame teismo posėdyje priežiūros tvarka išnagrinėjo baudžiamąją bylą pagal Lietuvos SSR prokuroro priežiūrinių protestą dėl ypatingojo pasitarimo prie SSRS valstybės saugumo ministro 1947 m. lapkričio 15 d. nutarimo, kuriuo Komisija, išnagrinėjusi Reinio Mečislovo, Jeronimo, g. 1884 m. Utenos apskr. (Zarasų r.) Madagaskaro k., turinčio aukštąjį teologinį išsilavinimą, iki suėmimo gyv. Vilniaus m. Pilies g. 8-1 pagal RSFSR 1926 m. BK 17 str. ir 58-1^a str., 58-10 str. II d. ir 56-11 str. įkalinto aštuoneriems metams už tai, kad priklausė (iki 1926) Lietuvos Respublikoje veikiančiai krikščionių demokratų partijai ir jos vadovaujančiam centriniam organui. Vedė aktyvią kovą prieš SSRS - rašė ir skelbė antisovietinius melagingus straipsnius. Didžiojo Tėvynės karo metais antisovietiniais straipsniais ir pamokslais kvietė Lietuvos gyventojus kovai prieš SSRS. 1944 m. rugsėjo mėn. dalyvavo Lietuvos vyskupų pasitarime, kuriame svarstė Sovietų valdžiai priešiškus klausimus. 1945 m. gruodžio mėn. įtikinėjo vyskupą K. Borisevičių nebendrauti su valdžios organais.

Lietuvos SSR prokuroras, laikydamas, kad M. Reinio veikoje, už kurią jis kalinamas, nėra nusikaltimo sudėties, numatytos RSFSR 1926 m. BK 17 str. ir 58-1^a str., 58-10 str. ir 2 d. 15-11 str. prašo panaikinti Ypatingojo pasitarimo nutarimą, o baudžiamąją bylą prieš M. Reinį nutraukti. Tačiau jis jau buvo 1953.XI.8 miręs Vladimiro kalėjime.

Steponas Rusteika

STEPONAS RUSTEIKA gimė 1887.VII.5 Rygoje. Mirė 1941.06.23 Kaune. Pulkininkas leitenantas, teisininkas. 1908 m. baigė Rygos Aleksandro gimnaziją, 1914 m. Tartu universiteto teisių skyrių. I pasauliniam karui prasidėjus, stojo į Kazanės karo mokyklą, kurią baigęs buvo pasiųstas į frontą. 1918 m. grįžo į Lietuvą. 1919 m. stojo į Lietuvos savanorių kariuomenę. 1919-1920 m. Šiaulių miesto komendantūroje ėjo teisių skyriaus viršininko pareigas,

protarpiais eidamas ir karo komendanto pareigas. 1920-1930 m. buvo Telšių miesto ir aps. karo komendantu. 1930-1931 m. Kauno Kriminalinės policijos departamento direktorius. 1929.X.23 - 1934.VI.12 vidaus reikalų ministras. 1935-1940 m. Kauno viceburmistras. Telšiuose Vilniui vaduoti sąjungos vienas steigėjų, 1938 m. Gyvulių globos draugijos vicepirmininkas.

Bolševikams okupavus Lietuvą, 1940.VIII Rusteika buvo suimtas ir laikomas Kauno sunkių darbų kalėjime. Jame išbuvo iki 1941.VI.22. Karui prasidėjus, drauge su keletu kitų kalinių iš kalėjimo buvo išvežtas. Sušaudytas 1941.VI.24 Minsko kalėjime.

KAZYS SKUČAS (žr. sk. „Pirmosios Sovietų okupacijos aukos“, p. 78)

JOKŪBAS STANIŠAUSKAS (žr. „Kaltinamųjų biografijos ir tardymai“, p. 188)

Zigmą Starkų

ZIGMAS STARKUS gimė 1892 Seinų aps., Rudaminoje. 1917 m. baigė Maskvos gamtos fakultetą, 1918 m. Lietuvoje dirbo Vidaus reikalų ministerijoje, vėliau viceministras, Steigiamojo (I, II, III) Seimų narys. Nuo 1924 m. vidaus reikalų ministras. Buvo Žemės reformos valdybos pirminkas. Nuo 1936 m. - banko valdybos direktorius, valdytojo pavaduotojas. Priklausė krikščionių demokratų partijai, „Ryto“ redaktorius.

1941.VI.14 sovietų valdžios suimtas ir ištremtas į Sibirą.

KALTINAMOJI IŠVADA

Starkus Zigmą Pranas, Simono sūnus, 1892 m. gimęs Lietuvos SSR Rudaminos aps., lietuvis, nepartinis, aukštasis mokslas, gimęs žemesniųjų klasių mokytojo šeimoje, neteistas, vedęs. Kaltinamas tuo, kad nuo 1930 iki 1935 m. buvo banko sekretoriato vedėju, nuo 1930 iki 1935 m. buvo ministrų tarybos kodifikacinės komisijos narys, dirbo valstybės kontrolėje, nuo 1932 iki 1940 m. „Katalikų veiklos centro“ komiteto valdybos narys, katalikų veikimo centre vykdė aktyvią veiklą, nukreiptą prieš darbininkų klases revoliucinį judėjimą Lietuvoje, t. y. kaltinimas, numatytas pagal RSFSR BK str. 58-13.

1. Kaltinamąją išvadą tvirtinu. Kaltinamajam skirti mirties bausmę. 1942.III.17. (Parašas neperskaitomas).

Severurallago tardymo skyriaus viršininkas (parašas neperskaitomas) 1942.V.29.

2. Tvirtinu: Sverdlovsko srities NKVD viršininkas, Saugumo majoras Borščiov 1942.11.25.

3. Bylą perduoti OSO teismui 1942.V.29. Pasirašė prokuroras. (Parašas neperskaitomas).

Pažyma

1. Kalt. Starkus Z. P, S., suimtas Lietuvos NKVD organų ir laikomas NKVD Severurallago apsaugoje.

2. Tinka lengvam darbui (LYA. F. K-I. Ap. 58 Bb P-12082. L. 17).

IŠRAŠAS IŠ OSO PROTOKOLO N 51

prie SSRS Vidaus Reikalų Liaudies Komisarų 1942 m. birželio 27.

Išklausė

374. Byla Nr. 09624 Sverdlovsko srities NKVD valdyba (LSSR NKVD) kaltinanti Starkų Zigmą Praną, Simono, 1892 m. g. Lietuvos SSR, lietuvių, SSRS pilietį.

Nutarė

Starkų Zigmą, Praną, s. Simono, už priklausymą kontrrevoliucinei partijai - sušaudyti. Asmeniškai priklausanti turtą konfiskuoti.

Nuosprendis įvykdytas 1944.11.24. Aktas saugomas OSO, t. 86, p. 387, ar 0154985.

OSO prie SSRS Vidaus reikalų liaudies komisariato viršininkas (parašas neperskaitomas).

(LYA. F. K-I. Ap 58. Bb 12082. P. 16, 17, 17^a).

JONAS SUTKUS (žr. „Grupinė penkiolikos asmenų byla“, p. 241)

ANTANAS TAMOŠAITIS (žr. sk „Paskutinis Lietuvos Ministrų Tarybos posėdis“ p. 22)

Jokūbas Vygodskis

JOKŪBAS VYGODSKIS gimė 1857 m. birželio 3 d. Bobruiske (Baltarusija).

Mokėsi Ješibote, baigė Peterburgo karo medicinos akademiją.

Į Lietuvą atvyko apie 1885 metus, vertėsi gydytojo praktika - buvo ginekologas Vilniuje.

1908 m. įkūrė žydų gydytojų sąjungą ir buvo jos pirmasis pirmininkas.

Pirmojo pasaulinio karo metais buvo Pagalbos žydams dėl vokiečių okupacijos komiteto narys. Okupacinės valdžios buvo persekiotas, ištremtas (1917 m.).

I Augustino Voldemaro (1918.XI.11-1918.XII.26) Ministrų kabinete buvo ministras be portfelio žydų reikalams.

II Mykolo Sleževičiaus (1918.XII.26-1919.III.12) Ministrų kabinete buvo ministras be portfelio žydų reikalams, bet vyriausybei persikėlus į Kauną, jis liko Vilniuje.

1919 m. sausio mėn. buvo V. Kapsuko vyriausybės suimtas Vilniuje, bet po kelių dienų paleistas.

Vilniuje organizavo mokyklas hebrajų ir idiš kalbomis. Buvo Vilniaus sionistų organizacijos pirmininkas, Vilniaus žydų bendruomenės valdybos pirmininkas, Vilniaus miesto savivaldybės narys.

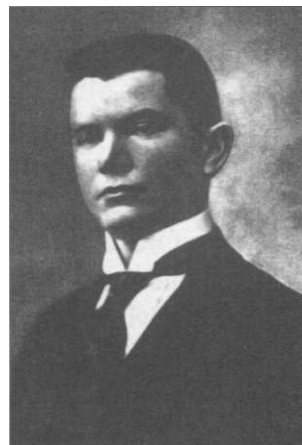
1922 m. išrinktas atstovu į Lenkijos seimą.

Bendradarbiavo spaudoje, yra parašęs knygų.

1941 m. rugpjūčio mėn. vokiečių okupacinės valdžios suimtas, perduotas gestapui, kalintas Lukiškių kalėjime Vilniuje.

Žuvo 1942 m.

AUGUSTINAS VOLDEMARAS gimė 1883.IV.16 Švenčionių aps. Tverečiaus vls. Dysnos k. 1897 m. baigė apskrities mokyklą. Tarnavo Daugėlišio valsčiaus raštinėje, vėliau buvo taikos tarpininko reikalų vedėjas. 1904 m. aukso medaliu baigė Peterburgo gimnaziją, o 1909 m. Peterburgo universiteto istorijos ir filologijos fakultetą. 1910 m. išlaikė magistro egzaminus. Už disertaciją apie Adriano agrarinius įstatymus gavo aukso medalį. Dėstė graikų ir romėnų literatūrą Peterburgo moterų aukštuosiuose kursuose ir Imperatoriškoje teisės mokykloje. *Tai pirmas lietuvis, kuriam buvo suteiktas docento laipsnis.* 1917-1918 m. Permės universiteto ekstraordinarinis profesorius. Rusų tautų kongrese Kijeve dalyvis. Brest-Litovsko taikos derybų tarp Sovietų Rusijos ir

Augustinas Voldemaras

Vokietijos dalyvis. 1918 m. grįžęs į Lietuvą, kooptuotas į Valstybės Tarybą. 1918 m. vadovavo XI ir XII Ministrų kabinetui. Buvo Užsienio reikalų ir Krašto apsaugos ministras. Vadovavo delegacijai Versalio taikos konvencijoje. Dėstė Aukštuosiuose kursuose, 1922-1926 m. profesoriavo Lietuvos universitete. Už politinį straipsnį mėnesį įkalintas Varnių darbo stovykloje. Vėliau tautininkai išrinko jį į III Seimą. 1929 m. studentai kėsinosi į jo gyvybę. 1929 m. ištremtas į Platelių, vėliau į Zarasus. 1934 m. organizavo karinį pučą, kuriam nepavykus įkalintas, vėliau ištremtas į užsienį. „Tautos pažangos“ ir tautininkų sąjungos įkūrėjas. Rašė originalius kūrinius. Vertė grožinę literatūrą, 1940 m. grįžęs į Lietuvą, sovietų valdžios suimtas ir ištremtas. Mirė Butyrkų kalėjime Maskvoje 1942.XII.16.

KALTINAMOJI IŠVADA

Pagal kaltinamąją bylą N 344 kaltinant Augustiną Voldemarą, Juozo, ir Matildą Voldemaras, Augusto, pagal RSFSR Bk str. st 58-10.

1941 m. birželio 26 už veiksmus, nukreiptus prieš Sovietų valdžią, buvęs Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas ir užsienio reikalų ministras Augustinas Voldemaras, Juozo, buvo kaltinamas, kad, būdamas Lietuvos Respublikos visuomeninės veikėju ir orientuodamasis savo veikloje į fašistinę Vokietiją, ilgą laiką dirbo jos naudai.

Būdamas fašistinės organizacijos „Geležinis vilkas“ vadas, inspiruotas Vokietijos valstybės vadovų, Voldemaras 1934 m., būdamas opozicijoje, iškėlė lietuvių nacionalistų vėliavą, mėgindamas organizuoti Lietuvoje fašistinį perversmą, paimti valdžią į savo rankas, bet kadangi suokaltis nepavyko, Voldemaras buvo areštuotas, o vėliau nuteistas 12 m. kalėti.

Amnestuotas ir ištremtas iš Lietuvos, 1938 m. Voldemaras laikėsi nacional-socializmo pozicijų, nukreipdamas savo veiklą fašizmo Lietuvoje įgyvendinimui.

Vadovaudamasis fašistinės Vokietijos valdžios nurodymais, veikdamas išimtinai Hitlerio ir Musolinio nurodymais, Sovietams okupavus Lietuvą, grįžo į Tėvynę „išvaduoti lietuvių tautą nuo Sovietų valdžios“. Sovietų valdžios suimtas, imtis kokio nors veiksmo „Lietuvai išlaisvinti“ negalėjo.

Įvedus Sovietų valdžią Lietuvoje 1940 m. Voldemaras ištremtas į SSRS. Gyvendamas Ordžonikidzės m. kartu su savo žmona Voldemaras Matilda sistemingai artimų jiems asmenų aplinkoje vedė kontrrevoliucinę propagandą, nukreiptą partijos ir Sovietų valdžios priemonėms diskredituoti.

Girdamas Vokietijos fašistinį režimą, Voldemaras įrodinėjo, kad įgyvendinus SSRS fašizmą, gyvenimas gali susitvarkyti (LYA. B. 97-100 ir ypatingos bylos medžiaga).

Jo žmona Voldemaras M. žinojo apie savo vyro politinę veiklą, kartu su juo dalyvavo kelionėje į Vokietiją, Italiją. Būdama fašistinių įsitikinimų, pastaruoju metu gyvendama Osetijos ASSR, Ordžonikidzėje, vedė priešiškus Sovietų valdžiai pokalbius, girdama hitlerinę Vokietiją (OSO medžiaga).

Čia išdėstyta medžiaga ir buvo pasinaudota suimant 1941.VI.26 Voldemarą Augustiną ir Voldemarą Matildą.

Suimti ir neigdami jiems pateiktą kaltinimą, sutuoktiniai Voldemaras teigė, tartum jie visada buvo Sovietų valdžios šalininkai, bet, nežiūrint į tai, jų kaltė įrodoma OSO medžiaga.

Vadovaujantis išdėstyta medžiaga, KALTINAMI:

Voldemaras Augustinas, Juozo, gimęs 1883 m. Lietuvoje, Dysnoje, nepartinis, lietuvis, be pilietybės, buvęs Lietuvos Respublikos pilietis. Teistas, iki arešto gyveno Ordžonikidzės mieste Osetijos ASR, pastovaus užsiėmimo neturėjo, kal-

tinamas tuo, kad skleidė kontrrevoliucinę propagandą prieš sovietų valdžią ir komunistų partiją ir gėrėjosi fašizmu,

tai yra nusikaltimu pagal RSFSR Bk kod. str. 58-10.1 d. Voldemaras Matilda, Augusto, 1879 m. gimusi Den-Dalja m. Prancūzijoje, prancūzė, be pilietybės, iki arešto gyveno Ordžonikidzės m., neturėjo pastovaus darbo.

Valdemaras mirė 1942 m. gruodžio 16 d. Maskvos Butyrkų kalėjime. Mirė nesulaukęs bausmės įvykdymo (LYA. F. K-1. Ap. 58 Bb. 47528. L. 115-119).

Vadovaujantis tuo, kad Voldemaro J. ir jo žmonos Voldemaras Matilda anti-sovietinę veiklą patvirtina neoficialaus pobūdžio medžiaga, kurią juridškai įrodyti nebuvo galimybės, ir tokia medžiaga negali būti svarstoma atvirame teismo posėdyje, todėl nutarta, pristačius ją Siaurės Osetijos ASSR prokurorui išvados padaryti, po to nukreipti tą bylą OSO nuožiūrai.

Kaltinimo išvadas sudarė:

Osetijos ASSR NKVD II skyriaus vyr. tardytojas saugumo jaun. leit. Korolko, 1941.XI.13.

Sutinku: ASSR SO NKVD 2 skyr. viršininkas

Saugumo vyresnysis leitenantas Gorodničenka

Pažyma:

Voldemaras Augustinas, Juozo, areštuotas 41.VI.26, sėdėjo saugumo Osetijos ASSR SO NKVD vidaus kalėjime.

Daiktinių įrodymų nėra.

Pasai paimti apsaugai.

Tvirtinu:

ASSR SO Vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojas Valstybės saugumo kapitonas (parašas neišskaitomas)

OSO teismas Voldemarą nuteisė kalėti. Jis sėdėjo Osetijos kalėjimuose.

A. Voldemaro baudžiamojų byloj yra mirties aktas, kuriame pažymėta, kad A. Voldemaras, atvežtas į Butyrkų kalėjimo ligoninę labai išsekęs, labai nusilpusia širdimi. 1942.12.16, būdamas beviltiškoj padėty, mirė nuo širdies paralyžiaus.

Aktą pasirašė kalėjimo ligoninės I rango gydytojas Finaevas (LYA. F. K-1. Ap. 58. Bb. 47528/3. L. 129).

ALEKSANDRAS ŽILINSKAS gimė 1885.IX.15 Marijampolės aps., Veiveriuose. Baigė Tartu teisės fakultetą, studijavo Heidelbergo universitete. Pirmojo pasaulinio karo metais tarnavo Rusijos kariuomenėje.

Atostogų metu domėjosi lietuvių kultūriniu gyvenimu. „Dainos“ draugijoje dalyvavo chore, režisavo vaidinimus ir pats vaidino. Dalyvavo lietuvių spaudoje, pasirašydavo „Nabagėliu“.

Pirmojo pasaulinio karo metu pirmas iškėlė lietuvių kariuomenės suorgani-

Aleksandras Žilinskas

žavimo reikalą. Pirmininkavo Petrapilio komitetui, kuris 1917.VI.7 sušaukė rusų kariuomenės lietuvių karių suvažiavimą ir buvo išrinktas šiame suvažiavime įsteigtos Lietuvių karininkų sąjungos valdybos vicepirmininku. Vėliau išrinktas į Smolenske sudarytą Lietuvių pulkų steigimo komitetą. Už nuopelnus Lietuvos laisvei buvo apdovanotas II laipsnio Vyčio Kryžiumi.

Iš Rusijos sugrįžęs Lietuvon, buvo Marijampolės apskrities viršininkas ir Marijampolės teismo tardytojas, Kauno taikos teisėjas, Lietuvos valstybės Ypatingasis įgaliotinis Gardino sričiai, vėliau Teisingumo ministerijos tardytojas svarbioms byloms (tardė lenkų organizacijos POW ir OSN bylas), nuo 1919.XI.7 kurį laiką buvo vidaus reikalų viceministras. Nuo 1920 m. pavasario buvo Kauno apygardos teismo valstybės gynėjo padėjėjas, nuo 1924.1 - Kauno apygardos teismo narys, 1927.11.12-X.1 piliečių apsaugos departamento direktorius, vėliau vėl grįžo į Kauno apygardos teismą. Teisingumo ministras 1928.11.31 - 1934.VI.12; vykdė teismų organizavimo reformą.

Pasitraukęs iš ministro pareigų, buvo Kauno notaras. Veikė žemdirbių, vėliau tautininkų sąjungoje. 1938 m. buvo tarp Lietuvos kariuomenės pirmūnų sąjungos steigėjų. Užėjus sovietams, 1941 m. buvo suimtas ir ištremtas į Sovietų Sąjungą prie Archangelsko.

Sušaudytas 1942 m. tremtyje.

Reikia paminėti, kad apart valstybės veikėjų didžiųjų aukų buvo A. Sniečkaus patvirtintas ir 1940 07 07 priešvalstybinių partijų vadovaujančio sąstato likvidacijos planas. Suėmimas politinių veikėjų buvo vykdomas 1940 07 iš 11 į 12 d. Prie didžiųjų aukų skaičiaus prisidėjo 2000 žmonių.

Pateikiame plano faksimilę.

Patvirtinta
Valst. Saug. Dep-to Direktorius

....*Stučka*...

1940 m. liepos mėn. *7* d.

Priešvalstybinių partijų: tautininkų, voldemarininkų, liaudininkų, krikšč.-demokratų, jaunalietuvių, trockistų, socialdemokratų, eserų, šaulių ir kt. vadovaujančio sąstato likvidacijos paruošiamųjų darbų ir operatyvinės likvidacijos

P L A N A S.

Operaciją pravesti vienu laiku visoje Lietuvoje, naktį iš liepos 11 į 12, 1940 m.

Iki liepos 10 paruošti žinias apie visus žmones, kuriuos reikia izoliuoti. Visų areštuotinių asmenų "žiniuose" nurodyti pavardę, vardą tėvo vardą, gimimo metus ir vietą, tautybę, išsilavinimą, socialinę kilmę, materialę padėtį /turta/, paskutinę darbo vietą ir užimamą tarnybą, kuriai partijai priklauso ir kokią partijos darbą dirbė, trumpas kompromituojančios medžiagos turinys ir "žinių" gale turi būti nurodytas nuolatinės gyvenamos vietos patikrintas adresas. Jei gyvena /arba turi/ vasarnamy, tai ir vasarnamio adresas, ir namų telefono numeris.

Nurodytoms "žinioms" sudaryti, iš Pirmo Skyriaus ir Kauno apygardos operatyvinių darbininkų sąstato sudaryti penkias grupes po 1-4 žm. Darbą tarp jų paskirstyti tokiu būdu:

Pirma grupė - 4 žmonės - sudaro "žinias" tautininkų vadovaujančiam sąstatui. Grupės vyresnysis - Krastinas.

Antra grupė - 2 žmonės - sudaro "žinias" voldemarininkų vadovaujančiam sąstatui. Grupės vyresnysis - Dembo,

Trečia grupė - 1 žmogus - Pinkelšteinas., Sudaro trockistų ir eserų "žinias",

Ketvirta grupė - 4 žmog. - sudaro "žinias" krikšč.-demokratams. Grupės vyresnysis - Komodaitė,

Penkta grupė - 3 žm. - sudaro "žinias" liaudininkams ir soc-demokratams. Grupės vyresnysis - Macevičius.

Atsakomybę už pristatymą laiku aukščiau nurodytų "žinių" neša Pirmo Skyriaus viršininkas Todėsas.

II-ro Skyriaus viršininkas Gallevičius privalo sutvarkyti, kad laiku būtų nustatyti ir patikrinti areštuotinių asmenų adresai. Tam reikiamui nuo VII B reikia išskirti atitinkamą skaičių žvalgų, kuriuos reikia stropiai instrukuoti apie išlaikymą griežčiausio atsargumo darant adresų nustatymą ir patikrinimą.

Pirmo dpt. dir. Antano Sniečkaus 1940 VII 7 patvirtintas „priešvalstybinių partijų... vadovaujančio sąstato likvidacijos... planas“.

Rašto faksimilė išsp. Lithuanian Bulletin 1947 nr. 7-8

GRĮŽĘ IŠ TREMTIES

Leonas Bistras

nio reikalų ministras, A. Voldemaro ministrų kabinete švietimo ministras. J. Černiaus ministerijoje - švietimo ministras.

Prisidėjo prie katalikų bažnytinės provincijos įkūrimo, 1938-1939 m. rėmė žygininkus. 1938 m. pab. Tautininkų valdžios suimtas ir trumpam ištremtas į Alytaus apskritį. L. Bistras dalyvavo įvairių draugijų veikloje: 1922 m. Pavasario sąjungos pirmininkas, Ateitininkų sendraugų sąjungos steigėjas, 1921 m. Tiesos valdybos vicepirmininkas, 1937 m. Caritas centro valdybos išdininkas, laikraščių „Ateitis“ (1921-1923), „Laisvė“ (1921-1922), „Žodis“ (1931) redaktorius, 1926-1939 „Ryto“ faktiškasis redaktorius.

1940 m. NKVD suimtas, kalintas Kauno kalėjime. 1941 m. nuteistas ir išvežtas į Komi ASSR iki 1943 ir 1945 m. kalintas. 1945-1950 m. gyveno Vilniuje, 1950-1954 m. vėl tremtyje Suchoburine (Krasnojarsko kr.).

Pažyma

1. Bistras suimtas 1950 m. rugpjūčio 14 d., laikomas LSSR KGB vidaus kalėjime.
2. Areštas sankcionuotas Lietuvos SSR prokuroro.
3. Daiktinių įrodymų nėra.

LSSR MGB tardymo skyriaus viršininkas Gomyračiovas.

Kaltinimo išvadas tvirtinu:

Lietuvos Saugumo ministras, 1950 lapkričio 15

Generolas majoras Kapralovas.

Sutinku: (parašas, pareigybė ir laipsnis neperskaitomi), 16/XI.50

Perduoti SSRS OSO posėdžiui, 1950.XII.28.

Grįžo į Lietuvą 1956 m. Mirė 1971.10.18 Kaune.

KALTINAMOJI IŠVADA

L. Bistras, Mykolo, 1890 m. gim. Liepojos m., Latvijos SSR, lietuvis, SSRS pilietis, buvęs Krikščionių demokratų lyderis, su aukštuoju mokslu, 1941 m. teis-tas pagal str. 58-4, 58-11 ir 58-13 BK RSFSR, 8 m. Darbo pataisos lageryje (DPL) tremties laiką atsėdėjo. Iki arešto be nuolatinių užsiėmimų gyveno Vilniuje, No-čių g. b. 2.

Kaltinamas tuo, kad:

Nuo 1921 m. priklausė kontrrevoliucinei buržuazinei nacionalistinei Krikš-čionių demokratų partijai. Nuo 1922 iki 1926 m. buvo CK narys ir tos partijos pirmininko pavaduotojas, po to iki 1940 m. pirmininkas.

Eilę metų Krikščionių demokratų buvo renkamas į buržuazinės Lietuvos vy-riausybę ir aktyviai dalyvavo kovoje prieš Lietuvos komunistų partiją ir revoliu-cinį darbininkų judėjimą, t.y. įvykdė nusikaltimus, baudžiamus BK RSFSR str. 58-4, 58-11, 58-13.

Vadovaujantis tuo, tardytojai siūlo:

Kaltinamąją bylą Nr. 18599, kaltinančią Bistrą Leoną, Mykolo, siųsti OSO prie SSRS krašto apsaugos ministro peržiūrai.

Iki teismo sprendimo ištremti Bistrą Leoną į Sovietų Sąjungos tolimuosius rajonus.

Kaltinamoji išvada sudaryta 1950.XI.11 Vilniuje.

Pasirašė SSRS MGB tardymo dalies viršininko pavaduotojas vyr. leitenantas Tomiranovas.

„Sutinkame“. Pasirašė LSSR tardymo dalies virš. pavaduotojas Demčenka.

Lietuvos SSR MGB tardymo dalies viršininkas papulkininkis Soloid.

SSRS MVD tardymo skyriaus pavaduotojas pulkininkas (Parašas neperskai-tomas)

1. Bistras L. M. laikomas Lietuvos SSR MGB vidaus kalėjime.

2. Areštas sankcionuotas Lietuvos SSR prokuroro.

Daiktinių įrodymų byloje nėra.

Kaltinimo išvadas patvirtino:

Lietuvos saugumo viršininkas generolas majoras Kapralovas, 1956 lapkričio mėn. 15.

Suderinta 16.X (nei pareigybė, nei laipsnis neperskaitomi).

Perduoti OSO

Prokuroras 1950.XII.28 (Pavardė neperskaitoma) (LYA. F. K-I. Ap. 58 RSFSR Bb. P-12189. L. 154-156).

1956 m. grįžo į Lietuvą. Mirė 1971 m. spalio 18 d. Kaune (VLE, t. 3, p. 246, 247).

Vladas Jurgutis

VLADAS JURGUTIS, RAFAELIO, gimė 1885.11.17 Joskaiduose, Palangos vls. Mirė 1966.01.09 Vilniuje, palaidotas Palangoje. Politikas, ekonomistas Lietuvos finansų mokslo pradininkas finansų terminijos kūrėjas. Lietuvos banko organizatorius, pirmasis jo valdytojas. Tėvai ūkininkai. 1888-1902 m. lankė Palangos progimnaziją ir, ją baigęs, įstojo į Kunigų seminariją. 1906 m. baigė seminariją, 1908 m. išsventintas kunigu. Kaip vienas gabiausių klierikų buvo pasiūstas į Petrapilio dvasinę akademiją. Tenai, be teologinių studijų ypač gilinosi į socialinius mokslus ir didžiai pamėgo prof. kun. Matulevičiaus dėstomą sociologiją bei jį patį. Jis pirmasis iškėlė mintį sudaryti atgimstančiai Lietuvai katalikiškos inteligencijos kadrus ir faktiškai tapo ateitininkų organizacijos su-

manytoju bei pradininku. 1908 m. vasarą, pasikvietęs į talką kun. Galdiką, Takinaitį, kun. Vaitkų, paruošė organizacijos statutą ir ėmėsi draugus traukti į ateitininkų organizaciją. Tarp kitų įtraukė ir Pr. Dovydaitį - būsimąjį ateitininkų veteraną.

Akademiją baigė 1910 m. teologijos magistru, parašydamas diplominį darbą apie K. Markso santvarkos teoriją - vertimą į rusų kalbą.

Kun. prelato Kuraičio šelpiamas, 1910-1913 m. studijavo socialinius-ekonominius mokslus Miuncheno universitete. Tuomet Vokietijoje vyravo ekonomikos mokykla, kuri nulėmė jo kaip ekonomisto ir dėstytojo likimą.

1916-1917 m. Saratovo, 1918-1920 m. Žemaičių kunigų seminarijos profesorius, pastarosios ir prefektas. 1920-1922 m. Seimo atstovas (nuo LKDP; 1922 m. iš jos išstojo). 1922.02-09 Užsienio reikalų ministras. 1922.09-1929.11 Lietuvos banko valdytojas, faktiškasis pinigų emisijos politikos vadovas. 1925-1940 m. dėstė VDU (iki 1930 m. Lietuvos universitetas), nuo 1929 m. Finansų katedros vedėjas; prof. (1925). 1929-1940 m. Valstybės Tarybos narys. 1940-1943 m. dėstė VU, 1941-1943 m. Ekonomikos fakulteto dekanas. 1941 m. Lietuvos MA narys. 1942-1943 m. Lietuvos MA pirmininkas. Per nacių okupaciją su kitais išgelbėjo nuo sunaikinimo Lietuvos MA biblioteką. 1941.10-1942.03 krašto ūkio gen. tarėjas, priešinosi nacių ūkio politikai Lietuvoje, pateikė savąjį ūkio tvarkymo koncepciją.

1943 03 dėl antinacinio pagrindžio agitacijos prieš lietuvių mobilizaciją į Vokietijos kariuomenę kaip vienas įkaitų suimtas ir įkalintas Štuthofo konc. stovykloje (vadovavo čia įkurtam slaptam švietimo būreliui). 1945 m. pavasarį, stovyklą užėmus SSRS kariuomenei, grąžintas į Lietuvą, 2 mėnesius tardytas ir kalintas Vilniuje, NKVD pastato rūsyje. Nuo 1945.07 dėstė VU, finansų ir kredito kated-

ros vedėjas. 1946.07 už buržuazinių teorijų skleidimą per paskaitas atleistas (tik nuo 1957 m. gavo pensiją). Svarbiausi veikalai: *Finansų mokslo pagrindai. Pini-gai* (abu 1938), *Bankai* (1940), *Lietuvos finansų istorija* (rankraštis Lietuvos MA bibliotekoje). Apdovanotas Gedimino 2 laipsnio (1928), Vytauto Didžiojo 2 laipsnio (1934) ordinais (VLE, IX t., p. 56, 57).

PETRAS KLIMAS gimė 1891.02.23 Kušliškiuose, Kalvarijos vls. Mirė 1969.01.16 Kaune. Lietuvos diplomatas, istorikas, visuomenės veikėjas, publicistas. Adolfo Klimo brolis. Vasario 16-osios Akto signataras. Teisininkas. 1914 m. baigė Maskvos universitetą. 1910 m. vienas žrn. *Aušrinė* įkūrėjų. 1914 m. dirbo Centriniam lietuvių pabėgėliams šelpti komitete Vilniuje. 1917 m. komiteto *Lietuvių konferencijai* rengti narys. 1917-1918 m. *Lietuvos Tarybos* narys, sekretorius. Diplomato gabumų parodė 1918 m. taisydamas suskilusią Lietuvos Tarybą. 1917-1918 m. *Lietuvos aid* faktinis redaktorius. Nuo 1918.11 dirbo Užsienio reikalų ministerijoje; 1919 m. ministerijos valdytojas, 1919-1923 m. viceministras. Kartu su B. K. Balučiu nustatė ministerijos darbo stilių, subūrė gabius diplomatus. 1917 m. mokslškai pagrindė etnografinės ir politinės Lietuvos Respublikos sienas ir jas apgynė 1920 m. Maskvoje sudarant *Lietuvos-Sovietų Rusijos taikos sutartį* (buvo Lietuvos delegacijos narys). 1920-1923 dėstė Aukštuosiuose kursuose ir Kauno universitete. 1923-1925 m. nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Italijoje, 1925-1940 m. Prancūzijoje. Lietuvai dar atstovavo Belgijoje, Ispanijoje, Portugalijoje ir Liuksemburge.

Petras Klimas

1940.08 Prancūzijos ir Portugalijos vyriausybėms įteikė notas dėl SSRS įvykdytos Lietuvos aneksijos.

1943.09.18 Prancūzijoje gestapo suimtas, 1944.03 grąžintas į Lietuvą ir paleistas. 1945.09 sovietų saugumo suimtas. 1976.03-04 kelis mėnesius kartu su šios knygos autoriumi kalėjo Vilniaus KGB rūsiuose, 36 kameroje, vėliau išvežtas ir kalintas Čeliabinsko srities lageryje.

Į Lietuvą grįžo 1954.01. Sovietų valdžia neleido Klimui išvažiuoti į Prancūziją, kur buvo likusi šeima ir surinkta daug medžiagos pabaigti rašyti Lietuvos istorijai. Tyrinėjo Lietuvos istoriją. Svarbiausi veikalai: *Lietuva, jos gyventojai ir sienos* (1917), *Lietuvos žemės valdymo istorija*, *Lietuvių senybės bruožai*, *Lietuvos valstybės kūrimas iki laikinosios vyriausybės sudarymo* (visi 1919), *Istorinė Lietuvos valstybės apžvalga* (1922), *Mūsų kovos dėl Vilniaus* (1923). Parengė vadovė-

lius mokykloms: *Lietuvių kalbos skaitymai*, *Lietuvių kalbos sintaksė* (abu 1919). Išleido knygą: *Iš mano atsiminimų* (1979 Cleveland - 1990 Vilnius), *Lietuvos diplomatinėje tarnyboje 1919-1940 m.* (1991), *Dienoraštis. 1915.XII.1-1919.I.19.* (1988, Čikaga). Lietuvių visuomenei jos buvo ypač svarbios 1988-1990 m. atkuriant Lietuvos nepriklausomybę ir kelerius metus po jos atkūrimo. Nemaža istorinių raštų liko rankraščiuose. Reikšmingi P. Klimo atsiminimai apie O. Milašių. Klimas išvertė G. Sand romaną *Indiana* (1963). Apdovanotas Vytauto Didžiojo 2 laipsnio (1934), Gedimino 2 ir 1 laipsnio (1928 ir 1938) ordinais.

Lietuvos Ypatingajame archyve apie Klimą Petrą, gimusį 1891.02.23, yra šie dokumentai: BB Nr. P-15617. 1945.10.2 suimtas (p. 236).

KALTINAMOJI IŠVADA pateikta 1946.03.15 (p. 211-216).

Bendrabyliai Petkevičius Tadas, Justo, g. 1893 m., parašė memorandumą dėl Lietuvos neteisėto aneksavimo sovietams užėmus Lietuvą, o Lastienė Petronėlė tarpininkavo, kad Klimas Petras išverstų memorandumą į prancūzų kalbą. Memorandumo tikslas buvo supažindinti pasaulį su neteisėta Lietuvos aneksija.

1946.03.15 LSSR NKVD karinis tribunolas nuteisė 10 metų darbo pataisos lagerio ir 5 metams be teisių.

Mirė 1969.01.16 Kaune (VLE, t. 3, p. 26).

SILVESTRAS LEONAS gimė 1894.01.05 Leskavos k., Gudelių vls., Marijampolės aps. Baigė Vilniaus 2 vyrų gimnaziją. Pašauktas į Rusijos kariuomenę, 1916.09.01 baigė Čiugujevo karo mokyklą Kijeve, suteiktas praporščiko laipsnis, paskirtas 28 atskirojo pulko 3 kuopos jaun. karininku. 1917.07.23 pakeltas į paporučikius, paskirtas Geležinkelių bataliono 2 kuopos vadu. Grįžus į Lietuvą, 1919.07.01 mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, paskirtas 2 ats. bataliono karininku, 08.18 - Ukmergės bataliono (vėliau 8 pėst. pulkas) mokomosios kuopos vadu.

1919.11.18 jam suteiktas vyr. leitenanto laipsnis. 1919.07.02-1920.01.05 dalyvavo nepriklausomybės kovose su bolševikais, 1920.08.28-11.30 - su lenkais. Už pasižymėjimą Kaune malšinant sukilimą 1920.05.12 pakeltas į kapitonus. 1923.10.15 baigė Aukštuosius karininkų kursus (III laida). 1923.12.01 pakeltas į majorus. 1925.10.19, pačiam prašant, paleistas į atsargą. 1925 m. baigė LU Teisių fakulteto teisių skyrių. Dirbo teisėju Biržuose, Telšiuose, Šiaulių apygardos teismo nariu. 1933.09.06 paskirtas Apeliacinių rūmų teisėju. 1934.06.16 iš atsargos priimtas į karinę tarnybą, paskirtas Kariuome-

Silvestras Leonas

nės teismo pirmininku, pakeltas į teismo plk. leitenantus, 1936.07.23 - į pulkininkus. 1938.03.26 paskirtas vidaus reikalų ministru, vėliau valdininkas ypatingiems reikalams. 1939.03.31, pačiam prašant, paleistas į teismo karininkų atsargą. 1940.05 paskirtas Vyriausiojo tribunolo teisėju.

Apdovanotas Vyčio kryžiaus 5 laipsnio (1921), Vytauto Didžiojo 3 laipsnio (1937), DLK Gedimino 3 laipsnio (1931) ordinais, Lietuvos Nepriklausomybės (1928) ir Latvijos išsivadavimo karo dešimtmečio (1929) medaliais.

Žmona - Stefanija Ambrozevičiūtė (susituokė 1937 m.), duktė - Silvija (g. 1938 m.) (LCVA. F. 930. Ap. 21. B. 77; Ap. 5. B. 1 518; BLE. T. 14. P. 462).

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, 1940.07.11 suimtas. Kalintas Kauno sunkiųjų darbų kalėjime, vėliau Lubiankos kalėjime Maskvoje, po to vėl Kauno sunkiųjų darbų kalėjime. Prasidėjus karui, 1941 m. išlaisvintas. Vokiečių okupacijos metu dirbo Kaune advokatu.

Antrosios sovietinės okupacijos metu 1944.11 suimtas, kalintas Vilniuje, 1945 m. išvežtas į lagerį Abezėje, Komijoje. Vėliau ištremtas į Irkuto sritį, 1956 m. grįžo į Lietuvą.

Mirė 1959.11.17 Kaune, palaidotas tėviškės parapijos kapinėse Plutiškėse (LE, t. 14 p. 462).

JUOZAS SKAISGIRIS gimė 1901.03.09 Bažnyt-girio k., Jankų vls., Šakių aps. 1919 m. pradžioje įstojo į Kauno karo mokyklą. Liepos mėn., baigęs I laidoje sutrumpintus karybos mokslus, išvyko į pės-tininkų pulką. Vadovavo raitininkų žvalgų koman-dai. 1920 m. vasarą grįžo į Vilnių, dalyvavo mūšiuose su bolševikais, vėliau kovose su Želigovskio legio-nieriais. Pasitraukė su pulku į Žiežmarius, vėliau ap-sistojo Ukmergėje, po to Anykščiuose. 1923 m. 1-majame savanorių sukilėlių pulke dalyvauja išva-duojant Klaipėdą (žvalgų būrio vadas slapyvardžiu „Adolfas Balsys“). 1923 m. vyr. leitenanto laipsniu iš-eina į atsargą. 1930 m. baigė Dotnuvos ŽŪA, tapo diplomuotu miškininku. Dirbo atsakingose pareigose. 1933 m. paskirtas Miškų departamento inspektoriumi. XVIII vyriausybėje, susirgus žemės ūkio ministrui Tūbeliui, faktinis Žemės ūkio ministerijos valdytojas ministro pavaduotojo pa-reigose. XIX vyriausybėje (1938.12.5-1939.11.28) užėmė žemės ūkio ministro postą. Buvo tautininkų sąjungos valdybos narys, šaulių sąjungos tarybos narys. 1939-1940 m. „Jaunosios Lietuvos“ vadas.

Juozas Skaisgirys

Areštuotas 1940 m. liepos 11-os į 12-tą naktį. Įkalintas saugumo rūmuose;

Приложение к вх. № 144с

Секретно. 7

Приложение к исходящему № 2/0191

АРХИВНАЯ СПРАВКА

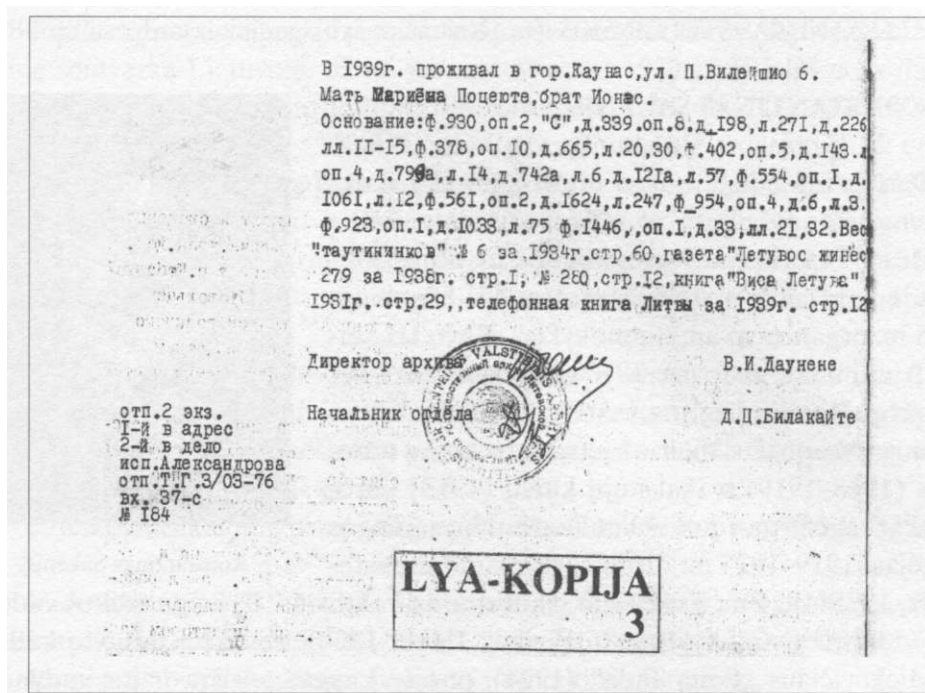
В документах Центрального госархива Лит. ССР имеются сведения о том, что Скайсгирис Козас, с. Юргиса, 9.03.1901г. рождения, урож. дер. Бакинсгирис, вол. Янкай, Шакийского уезда, посещал гимназию в г. Барта и Мариамполе, но не окончив 15.01-1919г. поступил добровольцем в Литовскую армию, в том же году 6 июля он окончил I выпуск военного училища и служил в I-м кавалерийском полку, затем в 3 пехотном полку. В декабре 1919г. - январе 1920г. участвовал в боях против части Красной армии и в 1920г. против белополяков.

В 1922г. в гор. Каунас при гимназии "Аушра" Скайсгирис сдал экстерном экзамены на аттестат зрелости. В 1923г. участвовал в освобождении Клайпедского края, в том же году 27 сентября он ушел в запас в чине старшего лейтенанта и поступил на факультет агрономии и лесоводства Каунасского университета им. Витаутаса Великого. Когда была основана Дотнувская сельскохозяйственная академия, Скайсгирис перевелся туда и, прослушав курс лесоводства, с 1 февраля 1927г. начал работать в ведомстве лесов. С 1 апреля 1933г. Скайсгирис был назначен инспектором Департамента лесов, с 1 января 1935г. - вице-директором даного департамента, с 1 ноября 1937г. - был назначен генеральным секретарем Министерства сельского хозяйства Литвы, с 26 марта 1938г. - зам. министра сельского хозяйства Литвы и с 5 декабря 1938г. по 28 марта 1939г. - Министром сельского хозяйства Литвы.

В период буржуазного строя в Литве Скайсгирис Козас состоял членом партии "таутиников" и членом её группы "вольдемаринок", членом организации "шаулистов", командиром отряда Расейнской роты организации "Железный волк", студенческой корпорации союза "Молодая Литва", членом Каунасского уездного самоуправления, основателем и секретарем правления союза "Литовских лесоводов", секретарем управления фонда пр. А. Матулёниса и др.

14 июня 1928г. Скайсгирис Козас был награжден медалью "Добровольцев-основателей Литовской армии".

Имеется фотокарточка и собственноручная подпись.

vėliau perkeltas į Kauno sunkiujų darbų kalėjimą. Atsiminimuose J. Skaigiris rašo „Naktimis tardymas iškankindavo. Į kamara grįždavau su dideliu malonumu ir ten vienas užsikniaubęs negalėdavau sulaikyti ašarų. Vos žilstantys plaukai nubalo visai“ (J. Skaigirio prisiminimai. „Kauno diena“, 1996 balandžio 23 d., Nr. 94).

1941 m. J. Skaigiris su didele grupe kalinių buvo nuvežtas į Kauno geležinkelio stotį (Stolypino tipo vagono geležiniame narve). Maskvoje perkėlė į prekinį vagoną, kuriame buvo 40 žmonių, išvežė iki naujai statomo Kotlaskas-Vorkuta geležinkelio stoties, iš kur nukreipė į Kasju upės medinius barakus ir brezentines palapines. 1943 m. J. Skaigiris kaip negalintis dirbti sunkių darbų ištremtas į Baškiriją. Vėliau gražintas į Kauną, dirba miškotvarkos būrio vedėju. Stengiamasi jį priversti bendradarbiauti su KGB. Jam nesutikus, vėl tremiamas.

1948 m. su žmona ir 3 vaikais ištremtas į Krasnojarsko kraštą, kur daugiau kaip 10 metų dirbo miško sakinimo baro meistru.

Į Kauną sugrįžo 1958 m., dirbo miškotvarkoje.

Apdovanotas Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Gedimino ir Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Vytauto III laipsnio ordinais, kūrėjų savanorių, Klaipėdos bei Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio medaliais.

Mirė 1977 m. sausio 26 d. nuo širdies kraujagyslių aterosklerozės. Palaidotas Kaune, Romainių kapinėse („Kauno diena“, 1996 m. balandžio 23 d., Nr. 94).

ALEKSANDRAS STULGINSKIS (žr. „Kaltinamųjų biografijos ir tardymai“, p. 183)

KONSTANTINAS ŠAKENIS gimė 1881 m. lapkričio 27 Biržų aps. Vabalninko vls. Veleniškių k. 1900 m. įstojo į Peterburgo universiteto Fizikos-matematikos fakultetą. Pašalintas už dalyvavimą riaušėse. Peterburgo technologijos instituto Mechanikos fakulteto studijas nutraukė. Lietuvoje 1915 m. organizavo amatų mokyklą. Buvo III Seime Ateitininkų atstovas. 1910 m. baigė Sankt Peterburgo technologijos institutą. Mokytojavo Vilniuje, Voroneže. Vienas Lietuvos technikų draugijos (1918-1919) ir Aukštųjų kursų (1919) kūrėjų. „Pažangos“ partijos, vėliau tautininkų sąjungos veikėjas. 1919-1925 m. dirbo susisiekimo ministerijoje, 1925-1926 m. Panevėžio gimnazijos direktorius. Parengė fizikos vadovėlį vidurinėms mokykloms („Fizika“ III d., 1920), išvertė į lietuvių kalbą A. Mickevičiaus „Poną Tada“ (1924), parašė knygas „Aušra ir jos gadynė“ (1933), „Vabalninkas ir jo apylinkės“ (1935). 1929-1934 m. švietimo ministras. Nuo 1934 m. valstybės kontrolierius. 1936 m. buvo Seimo narys ir jo pirmininkas. Vienas iš Tautininkų draugijos ir tautininkų fondų steigėjų. Dalyvavo spaudoje. Mirė 1959.07.07 Troškūnuose (LTE, t. 10, p. 52).

Konstantinas Šakenis

1941.05.14 Sovietų valdžios išvežtas į Angarlagą (Sibire, iš ten perkeltas į Krasnojarsko sr.), 1956 m. grįžo į Lietuvą.

KALTINAMOJI IŠVADA:

Pagal kaltinamąją bylą N 145.

Kaltina Konstantiną Šakenį, Prano

Operatyvinis čekistų NKVD Kraslago skyrius gavo Šakenio Konstantino, Prano, kaltinimo medžiagą.

Pagal bylą N 145 nustatė, kad jis nuo 1926 iki 1927 m. buvo III Lietuvos Seimo narys.

1927-1934 m. Šakenis Konstantinas buvo švietimo ministras ir vyriausybės narys, o 1934-1936 m. ir Lietuvos Vyriausybės kontrolės ministras.

Nuo 1936 iki 1944 m. buvo kontrrevoliucinės fašistinės Tautininkų partijos Centro komiteto narys ir dalyvavo fašistinės Tautininkų partijos centro komiteto darbe ir partijos centro suvažiavimų darbe.

Centro komiteto nurodymu dalyvavo apskrities partijos suvažiavimuose, kuriuose darydavo ataskaitą apie kontrrevoliucinės fašistų partijos Tautininkų centro komiteto pravedamas priemonės ir t.t.

Tokiu būdu visa jo praktinė veikla pasireiškė aktyviu darbu, stiprinant buržuazinę santvarką Lietuvoje, už tai yra apdovanotas 1930 m. II laipsnio Vytauto ordinu, 1937 m. Gedimino I laipsnio ordinu, 1931-1932 m. I laipsnio Latvijos Žvaigžde ir t.t.

Anksčiau minėtų faktų pagrindu Šakenis Konstantinas, Prano, gimęs 1881 m. Lietuvos SSR Vabalninko ir Biržų apsk. Veileniškių k., paskutinė darbo vieta Kaune Lietuvos Seimo pirmininkas, iš valstiečių-buožių, turėjo 43 ha žemės, vedęs, aukštasis m. - baigė technologini institutą, inžinierius technologas, neteistas, armijoje netarnavo.

Kaltinamas, kad „1926-1940 m. buvo Lietuvos vyriausybės narys“, kontrrevoliucinės-fašistinės Tautininkų partijos centro komiteto narys, kurioje aktyviai dalyvavo, už aktyvią ir nuoširdžią veiklą triskart apdovanotas, t.y. padaręs nusikaltimą, numatytą RSFSR gk str. 58-4.

Pateiktu nusikaltimu prisipažino esąs kaltas (LYA. F. K-1. Ap. 58 BK P-13441. L. 22).

Vadovaujantis SSRS NKVD įsakymu 1941.XI.21 N-001613 tardomąja byla, kaltinančia Šakenį Konstantiną, Prano, nukreipti SSRS NKVD OSO peržiūrai.

Remiantis bylos medžiaga, įvykdyto nusikaltimo sunkumu, manyčiau:

Šia byla kaltinamam Šakeniui Kostui skirti aukščiausią bausmę SUŠAUDYTI, konfiskuojant asmeninę jam priklausančią turta.

Kaltinamoji medžiaga paruošta 1942.IV.28. Krasnojarsko geležinkelio Rešetų stotyje.

Pasirašė: Kraslago NKVD operatyvinio CK skyriaus tardytojas (A. Petriakovas).

SUTINKU

Kraslago NKVD ČK operatyvinio
skyriaus viršininkas (Dogadin)
1942.V.7.

SUTINKU

Kraslago NKVD prokuroras
Žarov
1942 m. gegužės 9

PAŽYMA: 1. Kalt. Šakenis K. P. suimtas 1941.VI.14, laikomas NKVD Kraslago priežiūroje.

2. Asmeninių dokumentų ir daiktinių įrodymų nėra.

Kraslago NKVD ČEKA operatyvinio sk. tardytojas Petriakov, 1942.05.09.

Kaltinimo išvadas tvirtina: Krasnojarsko krašto NKVD Saugumo viršininkas (pasirašė kapitonas Lasenas) 1942.05.21.

Nukreipti į OSO 1942.XI.11 (parašas ir pareigybė neperskaitomi)

Tvirtina Krasnojarsko krašto prokuroras pas. Dorogov. 26.05 (metai neperskaitomi).

Nukreipti į OSO NKVD SSSR 1946.II.8 (parašas ir pareigybė neperskaitomi) (LYA. F. K-1. Ap. 58. Bb P-13441. L. 21).

IŠRAŠAS IŠ PROTOKOLO N 10 OSO SSSR Vidaus reik. komisaro
1946 kovo 4 AT.

Klausė

8 Byla (NKGB Lietuvos SSR) YNKVD
Krasnojarsko krašto Nr. 1451, kaltinanti
Šakenį Kostą, Prano, 1881 g. Lietuvos SSR
Biržų r., iš valstiečių-buožių, lietuvis,
SSRS pilietis, inžinierius technologas, ne-
partinis. Kalt. RSFSR YK str. 58-4.

Nutarė

Šakenis Kostas, Prano, už priklausymą fašistinei partijai pasodinti į darbo-pataisos lagerį dešimčiai metų, skaičiuojant laiką nuo 1941.VI.14.

Pasirašė OSO pasitarimo prie SSRS Vidaus reikalų Liaudies komisaro komisariato viršininkas (parašas neperskaitomas) (LYA. F. K-1. Ap. 58. Bk. 13441. L. 23).

Tvirtinu

Lietuvos SSR 3-ios kl. justicijos valstybinis patarėjas prokuroras J. Barauskas, 1989.07.21. (LYA F. K-1, ap. 58 Bk 13441 L 28)

IŠVADA

Šakeniui Kostui, Prano, pagal kaltinamąją bylą (arch. N 417 9913).

Pavardė, vardas, tėvo vardas Šakenis Kostas, Prano

Gimęs 1881 m.

Gimimo vieta: Biržų aps. Veleniškių k.

Žinios apie partiškumą (tame tarpe ir part. b. N) - nepartinis.

Darbo vieta ir pareigos iki arešto - be nuolatinio darbo.

Gyvenamoji iki arešto: Biržų aps. Vabalninko vls. Veleniškių k.

Duomenys apie gimines - (neįrašyta).

Arešto data - 1941.VI.14.

Kada ir koks neteisminis organas nustatė sprendimą byloje - SSRS NKVD OSO 1946.III.4.

Bausmės nutartis: 10 m. laisvės netekimas be turto konfiskavimo.

Atleistas iš įkalinimo vietos - 1951.IV. 18. Buvo ištremtas.

Kaltinimo kvalifikacija (1926 m. red.) RSFSR gK str. 58-4.

Kaltinimo esmė: nuo 1926 iki 1940 m. buvo Lietuvos Vyriausybės narys ir kontrrevoliucinės fašistinės partijos „Tautininkai“ narys.

Mirė 1959 m. liepos 7 d. Troškūnuose. (Banevičius A. 111 Lietuvos valstybės 1918-1940 m. politikos veikėjų. Vilnius, 1991, p. 131).

STASYS ŠILINGAS (žr. „Kaltinamųjų biografijos ir tardymai“, p. 186)

PETRAS ŠNIUKŠTA gimė 1877.XI.12 Raseinių aps. Šiluvos vls. Zopelskių k. 1903 m. baigė Maskvos universiteto Teisės fakultetą. Ištarnavęs Rusijos kariuomenėje metus, baigė karo tarnybą karininko laipsniu. Dirbo advokato padėjėju apygardos teisme. Gydėsi Šveicarijoje. Pirmojo pasaulinio karo metais buvo lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpiti pirmininkas. 1919 m. Kaune dirbo armijos teismo pirmininku. 1934-1935 m. Krašto apsaugos ministras. 1935-1936 m. Valstybės tarybos narys. Prisidėjo prie karinių įstatymų rengimo, teisinių aktų sudarymo. 1940 suimtas, kalėjo sunkių darbų kalėjime ir IX forte iki 1941 m. birželio 23 d. 1941 m., išleistas iš kalėjimo apsigyveno savo ūkyje Kretingos aps. Mirė 1952.XI.22 (Banevičius A. 111 Lietuvos valstybės 1918–1940 m. politikos veikėjų. Vilnius, 1991, p. 140).

Petras Šniukšta

1940 m. Valstybės saugumo organų už aktyvią veiklą prieš lietuvių darbo liaudį suimtas buvęs Lietuvos Respublikos gynybos ministras Petras Šniukšta, Tomo.

Kaltinimo išvados pagal bylą Nr. 974.

Tardymo nustatyta, kad 1919.VII.7 Šniukšta stojo savanoriu į Lietuvos armiją, organizavo karinį teismą ir buvo jos pirmininkas. Kaip teismo pirmininkas taikė represyvinės priemonės, net sušaudymą komunistų ir revoliuciniai nusiteikusių darbininkų (a.b. 17, 23, 25, 27).

Nuo 1934 iki 1935 būdamas karo ministru, tęsė pagalbą buržuazijai kovoje prieš revoliucinį judėjimą (a.b. 17, 22).

Apklaustos metu Šniukšta davė parodymus.

„Aš tikrai buvau karo teismo pirmininkas ir teisiau asmenis už komunistinę veiklą. Be to, nuo 1934 iki 1935 m. buvau karo ministras ir Lietuvos Valstybinės tarybos pirmininkas" (tuo aktyviai palaikydamas buržuaziją kovoje prieš revoliucinį judėjimą Lietuvoje (a.b. 17).

1941 kovo 27 per apklausą Šniukšta parodė:

Kariuomenės teismo pirmininku buvau nuo 1919 iki 1934 m., aišku, kad per 15 m. komunistų ir revoliucinio nusistatymo žmones teko teisti daug kartų (a.b. 25).

Kalinys E. Balbachas 1941 m. kovo 4 d. davė parodymus:

Apie Šniukštą Petrą, kaip apie teisėją, galiu pasakyti tik tai, kad jis buvo žiauriausias teisėjas, jis visada darydavo žiauriausius sprendimus.

Su šiuo kaltinimu Šniukšta sutiko.

Vadovaujantis šiais parodymais:

Šniukšta Petras, Tomo 1877 m. gimimo, gimęs Zapelskių kaime, Šiluvos vls., Raseinių aps., nepartinis, SSRS pilietis, aukštasis mokslas, juridinis, kilęs iš vals-tiečių, tėvas nuomavosi 30 ha žemės, prieš suėmimą gyveno savo dvare (80 ha žemės) Natiškiai, Kartenos vls., Kretingos r., kaltinamas tuo, kad nuo 1919 m. aktyviai kovojo prieš Lietuvos darbo žmones; būdamas karo teismo pirmininku skelbė žiaurius nuosprendžius komunistams ir revoliucingai nusiteikusiems žmo-nėms, t.y. nusikaltimu, numatytu str. 58-13 RSFSR Bk.

Vadovaujantis RSFSR BPK str. 208, P. T. Šniukštos kaltinimo bylą per spec. bylą prokurorą persiūsti armijos kariniam tribunolui peržiūrėti.

Kaltinamoji byla sudaryta 1941 m. balandžio 16 d. Kaune.

LSSR NKVD tardymo dalies vyr. tardytojas (Trinkūnas).

Sutinku: LSSR NKVD tard. sk. viršininkas (Rozauskas).

PAŽYMA: 1. Kaltinamasis Šniukšta Petras, Tomo, suimtas, patalpintas į Kau-no kalėjimą 1940 liepos 13 d.

2. Daiktinių įrodymų byloje nėra.

Pasirašo: LSSR NKVD tardymo sk. vyr. tardytojas (Trinkūnas).

LSSR Valstybės saugumo liaudies komisaras, valstybės saugumo vyr. mjr. (pasirašė) Gladkovas, 1941.IV.17.

Sutinku. LSSR NKVD tardymo skyriaus viršininkas Rozauskas.

NUOSPRENDIS

Sovietinių socialistinių respublikų vardu

1941. VI. 12

Šniukštos Petro kaltinimo išvadas pagal RSFSR BK 58-13 tvirtinu (parašas neperskaitomas), 1941 m. balandžio 22 d.

NUOSPRENDIS Nr. 0096

XI Sovietų Armijos Karinis Tribunolas 1941.07.12, susirinkęs Kaune, pirmi-ninkaujant 1-mo rango kariniam juristui Višniakovui ir nariams: 2-o rango kari-niam juristui Šeinmanui ir kariniam juristui Kuzmenkovui, sekretoriaujant Augustovui, uždaramo teismo posėdyje peržiūrėję kaltinamąją medžiagą byloje Nr. 00122, Šniukštą Petrą, Tomo sūnų, gimusį 1877 m. Raseinių aps. Šiluvos vls. Zapelskių k., pastaruoju metu gyvenantį Kretingos aps. Kartenos vls. Notiškių vienkiemyje, lietuvi, nepartinį, su aukštuoju juridiniu išsilavinimu, buvusį lietu-vių armijos brigados generolą, vedusį, prie Sovietų valdžios neteistą, kaltiname nusikaltimu, numatytu RSFSR BK str. 58-13.

Peržiūrėjus tardomąją medžiagą nustatyta:

Kaltinamasis Šniukšta nuo 1919 iki 1934 m. 15-kos metų bėgyje buvo Lietuvos kariuomenės teismo pirmininkas ir šiame poste aktyviai kovojo prieš revoliucinį judėjimą Lietuvoje, nuteisiamas už antirevoliucinę veiklą net iki gyvos galvos.

Vadovaujantis ankščiau išdėstyta medžiaga, Šniukšta Petras pripažįstamas

kaltu nusikaltimais, numatytais RSFSR Bk str. 58-13, vadovaujantis str. 319 ir 320 RSFSR УПК.

NUTEISĖ

Šniukštą Petrą, Tomo, vadovaudamiesi RSFSR BK str. 58-13, 58-2 nuteisė 10-čiai metų laisvės atėmimu Darbo Pataisų lageriuose, konfiskuojant jo asmeninį turtą ir atimant teises pagal RSFSR BK str. 31 penkeriems metams.

Nutarimas gali būti apskūstas 72 val. laikotarpyje, skaitant nuo nuosprendžio įteikimo kaltinamajam.

Pirmininkas (pasirašė)

I rango karinis juristas (Višniakovas)

Sekretorius (parašas) (Augustovas)

(LYA. F. K-1. Ap. 58. Bb 41614/3. L. 55).

JUOZAS TONKŪNAS (žr. „Kaltinamųjų biografijos ir tardymai“, p. 189)

JUOZAS URBŠYS (žr. sk. „Paskutinis Lietuvos Ministrų Tarybos posėdis“ p. 19)

MYKOLAS VELYKIS gimė 1884 m. Panevėžio aps. Mirė 1956 m. Sibire. Generolas. Mokėsi Panevėžyje. 1909 m. baigė Vilniaus karo mokyklą ir tapo karininku. Ilgą laiką dirbo karo administracijos ūkio srityje. Pirmojo pasaulinio karo metu dalyvavo kovose su vokiečiais ir austrais. 1918 m. grįžo Lietuvon. Į Lietuvos kariuomenę stojo savanoriu 1918.X Vilniuje (specialiai pakviestas). Pradžioje dirbo krašto apsaugos komisijoje ir pasireiškė pareiĝingumu, ruošdamas įvairius projektus kariuomenei organizuoti. Antrame M. Sleževičiaus ministrų kabinete 1918.XII.24-1919.III.12 krašto apsaugas ministras. Organizavo kariuomenę iš savanorių, steigdamas naujų dalių užuomazgas, kurios vėliau išsivystė į batalionus ar pulkus. 1919.IV važinėjo

Lenkijon kaip krašto apsaugos ministerijos narys ir parsikvietė gen. S. Žukauską. 1919.V.29 - X.7 vyriausiojo (generalinio) štabo viršininkas. 1920.XH buvo paskirtas 5 pėstininkų pulko vadu. 1921.II. II pėstininkų divizijos vadas, 1925 II karo apygardos viršininkas. Išeinant į atsargą 1927.II, pakeltas generolu ltn. Gyveno A. Panemunėje. Trumpą laiką tarnavo Lietuvos banke, buvo Ekonominės karių bendrovės vedėju, vėliau vertėsi likerių gamyba. 1944 m. antrą kartą bolševikams užėmus Lietuvą, M. Velykis buvo suimtas, laikomas Kauno sunkiųjų darbų kalėjime ir ištremtas į Sibirą, kurį laiką šios knygos autoriui teko sėdėti su juo Vilniaus Rasų lageryje. Bendradarbiavo „Lietuvos žiniuose“, „Kariūne“, „Karo Archyve“ (II t. išsp. „Griunvaldas“).

Mirė 1956 m. pačią pirmąją dieną, grįžęs iš tremties (LE, 1965, t. 33).

Mykolas Velykis

Grįžusių iš tremties į Lietuvą sąrašas

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Gimimo data	Einamos pareigos	Mirties data ir vieta
1.	Bistras Leonas	1890.10.20	Švietimo ministras. Krašto aps.ministras	1971.10.18, Kaune
2.	Jurgutis Vladas, Rafaelio	1885.11.17	Užs. reik. ministras	1966.01.09 Vilniuje
3.	Klimas Petras	1891.02.23	Užsienio reikalų ministro pav.	1969.01.16, Kaune
4.	Leonas Silvestras	1894.01.05	Vidaus reikalų ministras	1959.11.17, Kaune
5.	Skaisgiris Juozas	1901.03.09	Žemės ūkio ministras	1977.01.26, Kaune
6.	Stulginskis Aleksandras	1885.02.26	žr. 18-os byloje	
7.	Šakenis Konstantinas	1881.11.27	Švietimo ministras	1959.07.07, Troškūnuose
8.	Šilingas Stasys	1885.11.27	žr. 18-os byloje	
9.	Šniukšta Petras	1877.11.12	Krašto aps.ministras	1952.11.22 Kretingos aps., savo ūkyje
10.	Tonkūnas Juozas	1894	žr. 18-os byloje	
11.	Urbšys Juozas	1896.02.29	Užs. reik. ministras	1991.04.30
12.	Velykis Mykolas	1884	Krašto aps.ministras	1956 mirė grįžęs į Lietuvą, Vilniuje

Pasitraukusių į Vakarus sąrašas

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Gimimo ir mirties data	Pareigos	Vieta
1.	Audėnas Juozas	1898.09.25-1982.10.10	Žemės ūkio ministras	Niujorke
2.	Biržiška Mykolas	1882.08.12-1962.08.24	Švietimo ministras	Los Andžele
3.	Černius Jonas	1898.01.06-1977.07.03	Prezidentas	Los Andžele
4.	Daukantas Teodoras	1884.09.20-1960.04.10	Krašto aps. ministras	Argentinoje
5.	Dirmantas Stasys	1887.11.02-1975.01.26	Krašto aps. ministras	Čikagoje
6.	Draugelis Eliziejus	1888.04.11-1981.10.08	Vidaus reikalų ministras	San Paule
7.	Galvanauskas Ernestas	1882.11.20-1967.07.04	Finansų ir pram. ministras	Aix-les-Bains (Prancūzija)
8.	Germanas Kazys	1897.10.09-1980.04.18	Susisiekimo ministras	Charles (JAV)
9.	Grinius Kazys	1866.12.17-1950.06.04	Ministras pirmininkas	Čikagoje
10.	Gudauskas Jonas	1890.02.02-1980.04.04	Teisingumo ministras	Čikagoje
11.	Yčas Martynas	1885.11.13-1941.04.05	Susisiekimo ministras	Rio de Zaneire
12.	Kairys Steponas	1878.12.26-1964.12.16	Tiekimo ir mait. ministras	Niujorke

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Gimimo ir mirties data	Pareigos	Vieta
13.	Karvelis Petras	1897.06.29- 1976.08.10	Finansų ministras	Baden Badene (VFR)
14.	Krikščiūnas Jurgis	1894.04.22-1947.03.24	Žemės ūkio ministras	Hamburge
15.	Krupavičius Mykolas	1885.10.01-1970.05.12	Žemės ūkio ministras	Čikagoje
16.	Lozoraitis Stasys	1898.09.05-1983.12.24	Užsienio reikalų ministras	Romoje
17.	Masiulis Boleslovas Jonas	1889.01.21-1965.04.18	Teisingumo ministras	Mičigane (JAV)
18.	Musteikis Ignas	1890.07.22-1960.02.05	Vidaus reikalų ministras	Klivlende (JAV)
19.	Musteikis Kazys	1894.11.22-1977.06.06	Krašto apsaug. ministras	Čikagoje
20.	Oleka Kazimieras	1880.03.04-1971.12.13	Vidaus reikalų min-istras	Miunchene
21.	Paknys Juozas	1883.09.10/23-1948.01.03	Darbo ir soc. apsaug. ministras	Roitlingene
22.	Požėla Vladas	1879.04.04-1960.03.21	Vidaus reikalų ministras	Adelaidėje
23.	Raštikis Stasys	1896.09.13-1985.05.01	Krašto apsaug. ministras	Los Andžele
24.	Rozenbaumas Simanas	1859.08.03-1935	Ministras be portfelio žydų reik.	Tel Avive
25.	Skipitis Rapolas	1887.01.31-1976.12.22	Vidaus reikalų ministras	Čikagoje
26.	Sližys Balys	1885.11.13-1957.07.20	Krašto apsaug. ministras	Brukline
27.	Smetona Antanas	1874.08.10-1944.01.09	Prezidentas	Klivlende (JAV)
28.	Soloveičikas Maksas	1883	M-tras be portf.žydų reikal.	Tel Avive
29.	Šaulys Jurgis	1879.04.23-1948.10.18	Nepaprastasis pasiunt. ir įgaliotas ministras Vokietijoje	Lugane (Šveicarija)
30.	Šaulys Kazimieras	1872.01.10/28-1964.05.06	Popiežiaus rūmų prelatas	Lugane (Šveicarija)
31.	Šimoliūnas Jonas	1878.05.01-1965.02.11	Susisiek. min. valdytojas	Čikagoje
32.	Tumėnas Antanas	1880.05.01/13-1946.02.08	Teisingumo min-tras	Bachmanninge (Austrija)
33.	Vailokaitis Jonas	1886.06.25-1944.12.15	Steigiamojo Seimo narys	Blankenburge (Vokietija)
34.	Variakojis Jonas	1892.05.05-1963.10.31	Krašto apsaug. ministras	Ilijonaus valst. (JAV)
35.	Varonko Juozapas	1891.04.04-1952	M-tras be portf.gudų reik.	Čikagoje (JAV)
36.	Žadeikis Povilas	1887.03.14/16-1957.05.11	Krašto apsaug. ministras	Vašingtone (JAV)
37.	Žalkauskas Karolis	1892.05.29-1961.09.16	Vidaus reikalų ministras	Vašingtone (JAV)
38.	Žukas Konstantinas	1884.12.17-1962.01.22	Krašto apsaug. ministras	Klivlende (JAV)

Nuo Sovietų nenukentėję Vyriausybės nariai

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Gimimo data	Einamos pareigos	Mirties data ir vieta
1.	Banaitis Saliamonas	1866.07.15	Signataras	Mirė Kaune 1933.05.04
2.	Basanavičius Jonas	1831.11.23	Signataras	Mirė Vilniuje 1927.02.16
3.	Bruckus Julius	1870	Min.be portfelio	Mirė Tel Avive 1951
4.	Čepinskis Vincas	1871.05.03	Sviet. ministras	Mirė Kaune 1940.08.22
5.	Čiurlionis Stasys	1887.04.18	Susisiekimo min.	Mirė Kaune 1944
6.	Dobkevičius Jonas	1866.12.06	Fin.prek.pram.min.	Mirė Akmenės vls. Medem-rodės dvaras 1934.07.23
7.	Fridmanas Bernardas	1859.10.01	Min. be portfelio	Mirė Panevėžyje 1929.10.22
8.	Yčas Jonas	1880.07.21	Švietimo min.	Mirė Kaune 1931.12.17
9.	Janulaitis Augustinas	1878.03.19	Užs. reikalų min.	Mirė Kaune 1950.05.22
10.	Juodakis Petras	1866.07.21	Švietimo min.	Mirė Kaune 1940
11.	Karoblis Vincas	1866.09.20	Teisingumo min.	Mirė Panevėžio aps. Subačiaus v. 1939.05.25
12.	Leonas Petras	1864.11.06	Teisingumo min.	Mirė Kaune 1938.05.12
13.	Matulionis Povilas	1860.09.05	Žemės ūkio val.	Mirė Šiaulių v. 1932.03.15
14.	Narutavičius Stanisl.	1862.09.08	Signataras	Mirė Kaune 1932.12.31
15.	Noreika Liudas	1884.08.17	Teisingumo min.	Mirė Kaune 1928.05.30
16.	Norus-Naruševičius Tomas	1871.02.17	Igaliot.min. D. Brit., Danijoje, Prancūz.	Mirė Kaune 1927.09.16
17.	Petrulis Alfonsas	1873.08.04	Pasirašė Nepriklaus. aktą	Mirė Musninkuose 1928.06.28
18.	Purickis Juozas	1883.04.19	Užs.reikalų min.	Mirė Kaune 1934.10.25
19.	Rimka Albinas	1889.02.16	Finansų min.	Mirė Vilniuje 1944.02.27
20.	Semaška Domininkas	1878.08.16	Min.be portfelio	Mirė Kaune 1932.11.27
21.	Soloveičikas Maksas	1883	Min.be portfelio	Mirė Tel Avive
22.	Sleževičius Mykolas	1882.02.12	Min. kab. vad.	Mirė Tel Avive 1939.11.11
23.	Smilgevičius Jonas	1870.11	Signataras	Mirė Kaune 1942.09.27
24.	Stašinskas Vladas	1874.10.10	Vidaus reikalų min.	Mirė Kėdainiuose 1944.03.11
25.	Staugaitis Justinas	1866.02.14	Signataras	Mirė Telšiuose 1944.07.08
26.	Šernas Jokūbas	1888	Ministr.be portfelio	Mirė Kaune 1926.07.31
27.	Šimkus Jonas	1873.04.28	Prekybos ir pramonės ministras	Mirė Kauno aps. Raudondvario vals. Maironiškių k. 1944.06.04
28.	Tomaševičius Benediktas	1879.09.04	Susisiekimo ministras	
29.	Tūbelis Juozas	1882.02.25	Z.ū. ir valst.turtų	Mirė Kaune 1939.09.30
30.	Vileišis Petras	1851.01.03	Susisiek. ministras	Mirė Palangoje 1926.08.12
31.	Vileišis Jonas	1872	Vidaus reikalų	Mirė Kaune 1942.06.01
32.	Vileišis Vytautas	1887.11.29	Susisiekimo ministras	Mirė Kaune 1937.07.05
33.	Zaunius Dovas	1892.06.19	Užsienio reikalų ministras	Mirė Kaune 1940.02.22

KARINIO SUKILIMO ŠTABO ŽŪTIS 1941 M. VILNIUJE

1941 m. kovo 19 d. buvo suimtas pirmasis karinio štabo narys Jonas Morkūnas, ekonomistas. Suėmimai tęsėsi iki birželio 21-os, kai buvo suimtas paskutinis štabo narys juristas Vladas Nosevičius. Sovietų organai ne kartą pastebėjo kariškų manierų vyriškį su žalsvu lagaminu, kurio asmenybė paaiškėjo vėliau. Tai buvo aviacijos leitenantas Leonas Žemkalnis, ne kartą keitęs nešiojamos radijo stoties buvimo vietą. Tai Vytauto Landsbergio pusbrolis.

KALTINIMO IŠVADOS

NKVD organai Lietuvos SSR teritorijoje aptiko nacionalistinę kontrrevoliucinę karinio sukilimo lietuvių organizaciją, kurios tikslas - sovietų valdžios nuvertimas Lietuvoje padedant Vokietijai.

Organizacijai priklausė daugiausia buvę karininkai, policininkai, žymūs A. Smetonos valdžios politikai, buožės ir kiti antisovietiniai elementai.

Konspiracijos tikslais organizacija sudaryta iš nedidelių (3-5 žmonių) grupuočių, susijusių tarpusavyje, ir apėmė savo kontrrevoliucine veikla tiek visuomenines organizacijas, tiek karinius dalinius, ypač Lietuvos 29 šaulių korpusą.

Kontrrevoliucinė organizacijos veikla buvo koordinuojama ir Lietuvos vadovaujančio centro valdoma, kur ir per kurjerius ir nelegalią trumpabangę radijo stotį susisiekė su lietuvių nacionalistinėmis organizacijomis Vokietijoje.

Ruošdama Sovietų valdžios Lietuvoje nuvertimą, organizacija užsiėmė kariniu-politiniu špionažu vokiečių žvalgybai, leido ir platino kontrrevoliucinį laikraštį „Laisva Lietuva“.

Suimti šioje byloje Bulvičius V. I., Kamantauskas A. J., Skripkauskas A. A., Kilius J. J., Nosevičius V. V., Žemkalnis L. A., Sadzevičius J. J., Valkiūnas J. J., Guobis J. A., Vabalas J. M., Vainoris A. J., Puodžiūnas B. A., priklausantys šiai organizacijai.

Bylos tyrimas padarė išvadą: majoras V. Bulvičius ir kapitonas J. Kilius dirbo operatyviniame štabe 29 šaulių korpuso 179 šaulių teritorinėje divizijoje. 1940 m. gale nutarė įsteigti slaptą lietuvių nacionalistinę organizaciją, siekdami pasiruošti ginkluotam sukilimui ir nuversti Sovietų valdžią Lietuvoje su fašistinės Vokietijos pagalba (a.b. 10 06 43/o6 77,103/ 06 211/o6).

Žinodamas, kad yra sukurtos tokios pačios organizacijos piliečių tarpe ir siekdamas užmegzti su jomis ryšį, V. Bulvičius ėmėsi atstovauti valdymo centre visoms slaptoms organizacijoms pradedant 29 lietuvių šaulių korpusu, o J. Kilius, likdamas jo padėjėju, apsiėmė imtis kontrrevoliucinės veiklos tarp lietuvių korpuso kariškių (a.b. 10, 06 11.43/o6 44,66,77/o6).

Vykdydamas įsipareigotas funkcijas, V. Bulvičius susirio su buvusiu advokatu, dirbusiu Vilniaus miesto taryboje, A. Kamantausku, kuris miesto inžinieriaus Civinsko užverbuotas į organizaciją jau užsiėmė kontrrevoliucine veikla. A. Kamantauskas ir V. Bulvičius susitarė sukurti visoms lietuvių nacionalistinėms organizacijoms vadovaujantį centrą. Šiam reikalui 1941 m. pradžioje A. Kamantausko bute įvyko pasitarimas, kuriame, be V. Bulvičiaus ir A. Kamantausko dalyvavo organizacijos nariai, dirbę Vilniaus miesto taryboje - Petkelis ir Morkūnas, užverbuoti aktyvaus organizacijos nario Jono Griauzdės. V. Bulvičiaus vadovaujamame pasitarime nutarta sukurti vadovaujantį centrą iš 10-ies narių, jų tarpe 5 veikiantys nariai ir 5 atsarginiai. Ten pat jie apsvarstė klausimą apie išskirtymą organizacijos veiklos apygardomis didesniuose miestuose, kaip Vilnius, Kaunas, Šiauliai, Panevėžys ir Marijampolė. Kiekvienoj apygardoje turėjo būti organizacijos centras iš 2-jų asmenų, kurie palaiko ryšį su vadovaujančiu centru per vieną iš atsarginių centro narių. Kandidatus į vadovaujančius centro narius nutarė surasti. Tokiu būdu pasitarimo dalyviai tapo organizaciniu centru, o V. Bulvičius jo iniciatoriumi (a.b. 10/ 06,105,106,110,114,223,224,402,403/ 06).

Vykdydamas organizacinio centro nutarimą, A. Kamantauskas susirio su aktyviu „Šaulių mirties batalijono“ organizacijos nariu, vidurinės mokyklos mokytoju, literatu A. Skripkausku, užverbuotu į organizaciją jos instruktoriaus Petraškos. Pranešęs apie sprendimą sudaryti organizuojantį centrą, A. Kamantauskas pasiūlė A. Skripkauskui dalyvauti jame, su kuo pastarasis sutiko ir ėmėsi vadovauti nelegalios radijo stoties darbui (a.b. 107, 112, 117, 178, 181/ 06).

Kartu V. Bulvičius susisiekė su Vilniaus universiteto studentu V. Nosevičium, kuris pats pareiškė šiam reikalui iniciatyvą. V. Nosevičius pranešė V. Bulvičiui, kad jį aplankė kurjeris iš Berlyno nuo Skipičio, buvusio „Lietuvių gyvenančių užsienyje bendruomenės palaikymo“ pirmininko. Nuvykęs pagal sutartą su Skipičium slaptažodį trikartinį „Rapolas“, kurjeris pranešė, kad karas tarp Vokietijos ir SSRS neišvengiamas, ir prašė papasakoti, ką daro šiuo metu lietuviai ir kuo jie gali padėti Vokietijai kare su SSRS. V. Bulvičius papasakojo V. Nosevičiui

norį įsteigti vadovaujantį centrą. Dėl konspiracijos V. Nosevičius nepatarė kurti centro Lietuvoje, o geriau užmegzti ir palaikyti ryšį su lietuvių nacionalistinių organizacijų užsienio centru Vokietijoje ir pasiūlė sudaryti planą, kaip nusiųsti į Lietuvą vokiečių lėktuvais ginklus ir numesti juos kariniais politiniais tikslais Lietuvos teritorijoje. Su šiuo pasiūlymu V. Bulvičius sutiko ir ėmėsi vykdyti. Tolimesni Bulvičiaus ir Nosevičiaus susitikimai buvo nustatomi slaptažodžiais (a.b. 14/06, 15, 137 ir 138).

1941 m. balandžio mėnesį V. Bulvičių aplankė Vilniaus universiteto studentas Armalis, pasakė slaptažodį „Kumpis 23“, nurodė V. Bulvičiaus iš M. Naujokaičio, bėgusių į Vokietiją, ir perdavė du laiškus. Viename jų M. Naujokaitis pranešė, kad karas tarp Vokietijos ir SSRS artėja, ir nurodė, kad reikalingas vadovaujantis centras Lietuvoje. Antrame laiške bėgantis į Vokietiją kapitonas Michelevičius prašė žinių apie Raudonosios armijos sudėtį ir vykimo kryptį, (a.b. 18, 269).

1941 m. balandžio gale pas V. Bulvičių dalyvaujant V. Nosevičiui atvyko nuo M. Naujokaičio kurjeris L. Prapuolenis su sutartu slaptažodžiu „Liavas 113“ bei „Kumpis 23“ ir pranešė, kad karas tarp Vokietijos ir SSRS prasidės 1941 m. tarp 1-10 gegužės, kad slaptosios organizacijos turi tuo metu iškabinti plakatus „Lietuvių aktyvistų frontas“ ir organizuoti apsaugą su baltais raiščiais ant rankovių ir raidėmis „T. D. A“ (tautinio darbo apsauga) (a.b. 73/06, 14, 20, 139/06 268/06, 347, 348).

Tuo pačiu metu pas V. Bulvičių atvyko kurjeris Taunys su slaptažodžiu „Kumpis 23“ ir „Saga 23“, suderintu su pulkininku Šepečiu, repatrijavusiu į Vokietiją. Taunys pranešė, kad karas tarp Vokietijos ir SSRS prasidės greitai, apie ką bus pranešta prieš 24 valandas iki karo pradžios ir kad į vokiečių lėktuvų numetimo punktus būtina pasiųsti ryšininkus ir instruktorius jiems. Pastariesiems vokiečių vadovybė duos konkrečius nurodymus, o iš viso sukilėliai neturi leisti, kad atitraukdami Raudonosios armijos daliniai gadintų geležinkelių, tiltų, gamyklų įrengimus. Slaptų kontrrevoliucinių organizacijų darbui Taunys gavo J. Kiliaus informaciją (a.b. 14, 20/06, 21, 45, 65, 66).

A. Skripkauskas per aktyvų organizacijos narį studentą Blekaitį susitiko su kurjeriu „Vytautu“, kuris perdavė LAF centro vadovo Berlyne K. Škirpos (buvusio lietuvių pasiuntinio Vokietijoje) nurodymus atgaivinti antisovietinį lietuvių darbą Kaune.

Pas V. Nosevičių nuo Skipičio 1941 m. kovo pabaigoje ir birželio pradžioje atvykdavo kurjeriai. Taip pat, kaip ir kiti kurjeriai, jie pranešė apie karo pradžią (a.b. 138/?i, 139).

V. Bulvičiaus ir J. Kiliaus paruošti vokiečių lėktuvų ginklų numetimo Lietuvos teritorijoje planai su sulygtais 77 punktų atžymėjimais buvo nukreipiami per

kurjerius į užsienio organizacijos centrą, kad juos patvirtintų vokiečių armijos vadovybė. Du egzempliorius tokio plano V. Bulvičius perdavė V. Nosevičiui, vieną iš kurių Skipitis pasiuntė į Berlyną, o kitą laikė kopijavimui ir persiuntimui karinėms sukilėlių organizacijoms į atitinkamus punktus vykdymui po jo patvirtinimo (a.b. 15/ 06, 63/o6, 138 06, 139/o6, 141/ 06).

Trečią plano egzempliorių saugojo organizacijos narys - 179 šaulių teritorinio štabo bylų skyriaus viršininkas Vainoris. Šį planą V. Bulvičiaus nurodymu J. Kilius pasiuntė į užsienį per kurjerį Svetlauską, perdavęs jam žodžiu susitartus signalus vokiečių lėktuvams ir lietuviams sukilėliams (a.b., 16, 50, 64, 76, 287, 289).

Ketvirtą plano egzempliorių V. Bulvičius įteikė A. Kamantauskui, kad jį perduotų į Vokiečių repatriacinę komisiją. A. Kamantauskas nerado tinkamų asmenų šiam nurodymui vykdyti ir grąžino planą V. Bulvičiui, kuris perdavė jį jo užverbuotam organizacijos nariui žemės ūkio komisarui I. P. Andriūnui saugoti ir, esant patogiam momentui, persiųsti į Vokietiją. Jam V. Bulvičius perdavė saugoti ir penktą plano egzempliorių (a.b. 16/ 06, 17, 105/o6, 350/o6, 351,354/o6).

Su vokiečių lėktuvų numatytu ginklų numetimo planu Lietuvos teritorijoje A. Kamantauskas supažindino A. Skripkuską, kuris prašė duoti plano kopiją Kauno organizacijos grupei. Kaip aiškino A. Kamantauskas, tai reikėjo įvykdyti tinkamu metu (a.b. 107/ 06 108,112/ 06 187).

V. Bulvičiaus žiniomis, ginklų numetimo vokiečių lėktuvais Lietuvos teritorijoje plano kopiją J. Kilius pasiuntė per įjungtą į organizaciją 179 šaulių teritorinės divizijos fizinio parengimo viršininką Vabalą 215 šaulių 619 artilerijos pulko organizacijos nariams Gainučiu ir Bruzgiui (a.b. 21/ 06, 74, 78/o6, 395, 397).

Be kurjerių, organizacija palaikė ryšius su užsienio centru ir per nelegalią trumpabangę radijo stotį, A. Kamantausko gautą, padedant Civinskui ir organizacijos nariui Viačeslavui Bartuškai, nuo vokiečių repatriantų komisijos pirminko Klausso drauge su šifru ir kodu radijo ryšio organizacijai. Radijo ryšio tarnyba buvo pavesta A. Skripkuskui ir V. Bulvičiaus užverbuotam organizacijos nariui L. Žemkalniui, dirbusiam techniku-normuotoju geologinio tyrinėjimo žvalgyboje. A. Skripkuskas su L. Žemkalniu įtraukė į organizaciją darbui su radijo stotimi ir jos saugojimui lietuvių korpuso ryšių skyriaus viršininko pavaduotoją J. Valkiūną, Vilniaus miesto geležinkelio stoties budėtoją J. A. Guobį, mokytoją Krikščiūną.

Radijo ryšio kodas buvo „Keha“, o Vokietijos „YRF“. Per radijo ryšį išsiųsta keletas šifruotų telegramų ir viena iš jų: ar gavo pranešimą su nuoroda, kuriose vietose išmesti Lietuvoje ginklus prasidėjus karui, antra pranešė apie įvykusį sovietų pareigūnų pasitarimą Rygoje. Nujausdami, kad organizacijos veikla gali būti išaiškinta, vilniečiai į karinio štabo pasitarimą iškviėtė kauniečius. Gautas

telegramas iššifruodavo L. Žemkalnis ir J. Valkiūnas, dalyvaujant A. Skripkauskui. Jomis perduodavo vokiečiams žinias apie kariuomenės judėjimą bei jų krovinių kiekius, žvalgybinius davinius, apie gegužės mėnesio šventes, kariuomenės dalinių dalyvavimą šventėse ir apie lietuvių nuotaikas, surenkamas A. Skripkausko per J. Guobį, S. Mockaitį, užverbuotą Petrašką, Paškevičių ir kitus organizacijos narius Vasaitį ir Žalį (a.b. 186,189,191,193/06, 194, 224,227,228,244,249,319/06, 326/06).

A. Skripkauskas ir A. Kamantauskas vadovavo Kauno organizacijos grupei, o pirmasis taip pat mėgino suderinti ryšį su Šiaulių apygarda ir Panevėžiu, kur buvo leidžiamas nelegalus kontrrevoliucinis laikraštis. A. Skripkauskas per S. Mockaitį davė nurodymą apie Vilijampolėje ir Žaliajame kalne giliai užkonspiruotų organizacijos grupių po 3-5 žmones sukūrimą. Perdavė direktyvą, gautą per Blekaitį iš užsienio centro apie tai, kad organizacijos stebėtų Raudonosios armijos žygiavimo kryptį, išaiškintų, kur yra ginklų sandėliai, ar neužminuoti tiltai ir kaip juos išminuoti, o karo tarp Sovietų Sąjungos ir Vokietijos atveju užimtų radijo stotis, pašta ir didelius tiltus. Per organizacijos narį Bizevičių A. Skripkauskas rinko duomenis apie padėtį ir darbą organizacijų Šiaulių ir Panevėžio apygardose (a.b. 109, 103/06 179-181, 186, 187/06, 189, 223, 224, 230, 248/06, 249).

Ryšium su Kauno grupės prasidėjusiu aktyvumu ir signalais apie galimą organizacijos pralaimėjimą A. Skripkauskas su A. Kamantausko žinia per S. Mockaitį pakvietė į Vilnių du organizacijos Kauno grupės atstovus pasitarti. Šiame pasitarime, įvykusiame 1941 m. gegužės mėnesį „Štralio“ kavinėje, o po to ir restorane „Valgis“, A. Skripkauskas ir A. Kamantauskas, išklausę pranešimą apie būsimus veiksmus, sankcionavo juos, bet perspėjo, kad būtų atsargūs, kad nežlugtų organizacija (a.b. 110/06, 111, 113, 06, 183, 190/06,191, 193/06 212, 230/06, 231).

V. Bulvičius, iš M. Naujokaičio sužinojęs apie kontrrevoliucinės organizacijos lietuvių jaunimo tarpe egzistavimą, mėgino per jį susisiekti su jų atstovais, bet neatliko to dėl nepriklausančių nuo jo aplinkybių (a.b. 13).

Karinė sukilėlių organizacija svarstė ir paruošė 29 šaulių lietuvių korpuso veiksmų planą, jei prasidėtų Vokietijos su SSRS karas. J. Kilius, V. Bulvičiaus pavestas, įtraukė šiam tikslui 194 šaulių teritorinės divizijos kapitoną Gužaitį, 179 šaulių teritorinės divizijos 234 šaulių pulko baterijos vadą J. Sadzevičių ir kitus. Gužaitis ir J. Sadzevičius pasiūlė lietuvių korpuse pradėti sukilimą ir imtis žiedinio apsigynimo nuo Raudonosios armijos iki vokiečių kariuomenės atvykimo, o po to bendromis jėgomis pulti Raudonąją armiją. Kelis kartus apsvaustę šį klausimą, priėmė V. Bulvičiaus pasiūlymą, kurio esmė ta, kad lietuvių korpuso daliniai karo pradžioje turi savanoriškai išeiti į miškus ir laukti vokiečių atėjimo,

o po to prisijungti prie jų bendriems veiksams prieš Raudonąją armiją ir sukurti būsimosios Lietuvos armijos užuomazgas (a.b. 19.20.60-63, 75/ 06, 78, 371, 373, 374, 376).

V. Bulvičius, A. Kamantauskas ir A. Skripkauskas žinojo apie Vokietijoje sudarytą Lietuvos vyriausybę su K. Škirpa priešakyje; kandidatu į ją buvo numatytas A. Kamantauskas. A. Skripkauskas pasakojo apie tai, kad iš Baltijos šalių ir dalies Bielorussijos bus sudaryta didelė Lietuva, kuriai reikia sugalvoti politinį - ekonominį planą, ir siūlė jam tame darbe dalyvauti (a.b. 6,108/ 06 113, 114,193, 188/06).

Organizacijos narys A. Skripkauskas buvo Petraškos pakviestas specialiai dalyvauti šio laikraščio redakcijoje. Jame rašė straipsnius slapyvardžiu „Džiugas“, išleidžiant ir platinant nelegalų kontrrevoliucinį laikraštį „Laisva Lietuva“. Pirmą šio laikraščio numerį, atspausdintą mašinėle, davė skaityti S. Mockaičiui. Kontrrevoliucinį laikraštį „Laisva Lietuva“ skaitė ir platino organizacijos nariai A. Petkelis, J. Morkūnas ir B. Puodžiūnas, užverbuotas Griauzdės. Be to A. Petkelis pagal Griauzdės užduotį rinko pinigus kitam antisovietiniam laikraščiui išleisti. A. Petkelis, J. Morkūnas ir B. Puodžiūnas užsiėmė antisovietine agitacija (a.b. 177, 178, 184/ a.b. 185, 246, 247 ir 3 tomas, a.b. 23, 24, 26, 38, 39, 108, 109, 61,62,63,68,94,95, 97, 98,107,108) (LYA. F. K-1. Ap. 58. Bb 3429. L. 367-373).

KALTINAMIEJI

Vytautas Bulvičius

VYTAUTAS BULVIČIUS, JUOZO, gimęs 1908 m., Kunigiškių k., Bartininkų vls., Vilkaviškio sr., Lietuvos SSR, nepartinis, vedęs, aukštasis mokslas, lietuvis, buvęs Lietuvos armijos karininkas, prie Sovietų valdžios dirbo 179 šaulių teritorinės divizijos operatyvinio štabo skyriaus viršininko pavaduotoju. Iki suėmimo gyveno Vilniaus m.

Kaltinamas tuo, kad buvo lietuvių šaulių 29 korpuso lietuvių kontrrevoliucinės karinės sukilėlių organizacijos vadovas, kontrrevoliucinio lietuvių nacionalistinių organizacijų vadovaujančio centro iniciatorius ir organizatorius, per specialius kurjerius ir nelegalią trumpų bangų radijo stotį organizavo ryšį su lietuvių nacionalistinių organizacijų centru užsienyje, o per jį su vokiečių armijos vadovybe, kuriai siųsdavo karines-politines špionažo žinias, Lietuvos SSR tipografinius karinius žemėlapius su planu, nurodančiu vokiečių lėktuvams ginklų išmetimo Lietuvos

teritorijoje vietas kariniams sukilimo tikslams, vadovavo 29 lietuvių šaulių korpuso sukilimo plano paruošimui, t.y. nusikaltimu, kuris numatytas RSFSR BK str. 58-2, 6 ir 11.

Prisipažino kaltas, be to, prieš jį liudijo kaltinamieji Kilius, Kamantauskas, Žemkalnis ir kt. (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 1. Bb 342 99/3. L. 73).

JUOZAS KILIUS, JONO, gimęs 1909 m., Požėviškių k., Rokiškio aps., lietuvis, buvęs šaulys, nepartinis, aukštasis mokslas, vedęs, lietuvis, buvęs lietuvių armijos karininkas. Prie Sovietų valdžios dirbo 179 šaulių teritorinės divizijos operatyvinio štabo viršininko padėjėju, kapitonas, gyveno Vilniuje.

Kaltinamas tuo, kad buvo V. Bulvičiaus padėjėju ir 29 lietuvių šaulių korpuso kontrrevoliucinių karių sukilėlių tiesioginiu vadu, ruošė verbavimui ir verbavo naujus organizacijos narius, dalyvavo plano vokiečių lėktuvų ginklų išmetimo Lietuvos teritorijoje sudaryme. Kariniams-politiniams tikslams susitikinėjo Vilniuje su lietuvių nacionalistinių organizacijų užsienio centro kurjeriu ir perduodavo politines šnipinėjimo žinias ir duomenis apie organizacijos darbą, ruošė lietuvių korpuso sukilimo planą, žinojo apie veikiančią radijo stotį ir jos ryšius su Vokietija, t.y. nusikaltimu, numatytu pagal RSFSR BK str. 58-2, 6 ir 11.

Kaltinamasis pripažino kaltę, be to, patvirtino liudininkai V. Bulvičius, Juozas Sadzevičius, Jonas Vabalas (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 1, Bb. 342 99/3. L. 74).

ALEKSAS KAMANTAUSKAS, JONO, gimęs 1906 m., Laigių k., Vilkijos vls., Kauno aps., lietuvis, buvęs šaulių sąjungos narys „Lietuvos atgimimo sąjungos“ narys, nepartinis, aukštasis mokslas, prie Smetonos santvarkos buvo advokatas Vilniaus m., prie Sovietų valdžios dirbo juridinėje konsultacijoje Vilniaus m. taryboje, gyveno Vilniaus m.

Kaltinamas tuo, kad buvo vienas iš LAF vadovų, kartu su Bulvičium dalyvavo vadovaujančio centro organizavimui ir lietuvių nacionalistinių organizacijų centro sudarymui, gavo nuo vokiečių repatriacinės komisijos vadovo Klausio trumpų bangų radijo stotį, kodą ir šifrą nustatyti ryšiui su nelegaliu užsienio centru, mėgino perduoti vokiečių repatriacinei

Juozas Kilius

Aleksas Kamantauskas

komisijai planą Lietuvos teritorijoje išmesti iš lėktuvų ginklus sukilėliams, t.y. nusikaltimu numatytu pagal RSFSR BK str. 58-2, 6 ir 11.

Prisipažino kaltas, be to, jo kaltę patvirtino liudininkai V. Bulvičius, Ant. Skripkauskas, Jonas Morkūnas ir kt. (LYA F. K-I. Ap. 58. T. 1. Bb. 342 99/3. L. 75).

Antanas Skripkauskas

ANTANAS SKRIPKAUSKAS, ANTANO, gimęs 1904 m., Ritakės k., Nikelių vls. Mažeikių aps., Lietuvos SSR, buvęs lietuvių tautininkų partijos narys 1926-1934 m., nepartinis, nebaigtas aukštasis, dirbo literatūros dėstytoju, prie Sovietų valdžios nepilnos vid. mokyklos pedagogu, gyveno Vilniuje.

Kaltinamas tuo, kad buvo vienas iš karinės sukilėlių nacionalistinės lietuvių organizacijos vadovų, ėmėsi priemonių tokiai organizacijai Šiauliuose sukurti, t.t. Panevėžyje, Ukmergėje; Žaliakalnyje betarpiškai vadovavo šios organizacijos Kauno grupei, verbavo į Vilniaus grupę naujus narius, bendradarbiavo nelegaliame laikraštyje „Laisvoji Lietuva“ slapyvardžiu „Draugas“. Pats ir per kitus organizacijos narius rinko žvalgybinę medžiagą ir perdavė ją užsienio centrui, palaikė ryšius su užsienio centro kurjeriu, pats organizavo radijo stoties apsaugą, perdavinėjo per ją Vokietijai žinias, t. y. nusikalto pagal BK str. 58-2,6 ir 11.

Prisipažino esąs kaltas, be to, jo kaltę pripažino liudininkai Aleksandras Kamanauškas, Jurgis Guobis, Stasys Mockaitis (LYA. F. K-I. Ap. 58. Bb 34299/3. L. 75).

Vladas Nosevičius

VLADAS NOSEVIČIUS, VLADO, gimęs 1909 m. Rygoje, lietuvis, nepartinis, anksčiau buvo „Draugijos užsienio lietuviams remti“ sekretorium, Vilniaus universiteto studentas. Dirbo tarnautoju įvairiose Vilniaus įstaigose. Gyveno Vilniuje.

Kaltinamas tuo, kad buvo vienas iš lietuvių karinės sukilėlių nacionalinės organizacijos vadovų, dalyvavo visų nacionalistinių organizacijų vadovaujančio centro kūrime, per kurjerius palaikė tiesioginį ryšį su Lietuvos nacionalistinių organizacijų centru, perdavė planą, kuriuo nurodyta, kur Lietuvos teritorijoje vokiečių lėktuvai numes ginklus kariniams sukilėlių tikslams, t.y. nusikaltimo pagal RTSFR BK str. 58-2,6 ir 11.

Prisipažino kaltas, be to, nusikaltimą liudija V. Bulvičius ir Juozas Kilius (LYA F. K-I. Ap. 58. T. 1. Bb. 34299/3. L. 76).

Stasys Mockaitis

Leonas Žemkalnis

Aleksas Vainoris

STASYS MOCKAITIS JONO, gimęs 1907 m. Lietuvos SSR Naudžių k., Marijampolės aps., lietuvis, praeityje Tautininkų partijos narys nuo 1931 iki 1939 m. nepartinis, vidurinis mokslas, mokytojas. Prie Sovietų valdžios dirbo pradžios mokyklos vedėju Lentvaryje, Trakų rajone.

Kaltinamas tuo, kad buvo kontrrevoliucinės karinės sukilėlių nacionalistinės organizacijos narys, ruošė naujų organizacijos narių verbavimą, skaitė ir platino nelegalų laikraštį „Laisvoji Lietuva“, buvo vadovaujančio centro kurjeriu ryšiams su Kauno organizacijos grupe, rinko karines, politines slaptas žinias užsienio centrui, dalyvavo nelegalios radijo stoties saugojime, t.y. nusikaltimu, numatytu str. RTSFR BK str. 58-2, 6 ir 11.

Pripažino savo kaltę, be to, nusikaltimą liudijo Antanas Skripkauskas ir Aleksas Kamantauskas (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 1. Bb. 34299/3. L. 76).

LEONAS ŽEMKALNIS, ADOMO, gimęs 1911 m. Leningrade, lietuvis, nepartinis, vedęs, vidurinis išsilavinimas, atsargos leitenantas, buvęs lakūnas, dirbo techniku normuotoju Geologijos žvalgyboje prie Lietuvos SSR. Gyveno Vilniuje.

Kaltinamas tuo, kad buvo aktyvus kontrrevoliucinės karinės lietuvių sukilėlių nacionalistinės organizacijos narys, pats verbavo naujus organizacijos narius, asmeniškai organizavo ryšį su užsienio lietuvių nacionalistinių organizacijų centru per nelegalią radijo stotį ir perduodavo ten karines, politines, žvalgybos žinias, ėmėsi priemonių, kaip išsaugoti nelegalią radijo stotį, t.y. įvykdė nusikaltimą, numatytą pagal RSFSR BK str. 58-2,6 ir 11.

Pripažino savo kaltę, jo nusikaltimą patvirtino liudininkai Vytautas Bulvičius, Antanas Skripkauskas ir kt. (LYA. F. K-1. Ap. 58. T.1. Bb. 34299/3. L. 77).

ALEKSAS VAINORIS, JUOZO, gimęs 1915 m. Dubingiuose, Telšių aps., Lietuvos SSR, lietuvis,

nepartinis, išsilavinimas aukštasis, vedęs, buvęs Lietuvos armijos jaunesnysis leitenantas, prie Sovietų valdžios dirbo 179 šaulių teritorinės divizijos operatyvinio štabo gamybos skyriaus vedėju.

Kaltinamas tuo, kad buvo Lietuvos nacionalistinės kontrrevoliucinės karinės sukilėlių organizacijos narys, pas save saugojo žemėlapius plano su pažymėtais vokiečių lėktuvų Lietuvos teritorijoje ginklų išmetimo punktais karinio sukilimo tikslais, t.y. nusikalto pagal RSFSR BK str. 58-2,6 ir 11 (LYA F. K-1. Ap. 58. T 1. Bb. 34299/3. L. 77).

Jonas Valkiūnas

JONAS VALKIŪNAS, JURGIO, gimęs 1907 m. Medikių k., valsčius ir apskritis Biržų, Lietuvos SSR, lietuvis, vid. mokslas, buvęs Lietuvos armijos karininkas, prie Sovietų valdžios dirbo Lietuvos ryšių skyriaus viršininko pavaduotoju, leitenantas, gyveno Vilniaus m.

Kaltinamas tuo, kad buvo nacionalistinės kontrrevoliucinės karinės-politinės lietuvių organizacijos narys, sumontavo nelegalią radijo stotį ir per ją nustatė ryšį su Vokietija, dalyvavo perduodant šifruotas telegramas į užsienio centrą, t.y. organizavo priėmimą iš ten užduočių organizacijai, t.y. nusikalto pagal straipsnį, numatytą RSFSR BK str. 58-2,6 ir 11.

Pripažino savo kaltę, be to, parodymus davė Žemkalnis (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 1. Bb. 34299/3. L. 78).

Jurgis Guobis su šeima

JURGIS GUOBIS, ANTANO, gimęs 1905 m. Leningrade, lietuvis, aukštasis mokslas, nuo 1925 iki 1940 m. buvo šaulys, vedęs, prie Sovietų valdžios dirbo Vilniaus geležinkelio stoties budėtoju. Gyveno Vilniaus mieste.

Kaltinamas tuo, kad buvo kontrrevoliucinės nacionalistinės karinės lietuvių sukilėlių organizacijos narys, savo bute laikė nelegalią radijo stotį, kuria palaikė ryšį su užsienio lietuvių nacionalistinių organizacijų centru ir perduodavo Skripkauskui žvalgybos žinias apie kariuomenės judėjimo kryptį ir apsiginklavimą, t.y. nusikalto pagal straipsnį, numatytą RSFSR BK str. 58-2,6 ir U.

Pripažino savo kaltę, be to, parodymus davė A. Skripkauskas ir Leonas Žemkalnis (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 1. Bb. 34299/3. L. 81).

Izidorius Andriunas

IZIDORIUS ANDRIŪNAS, PETRO, gimęs 1902 m. Dumblynės k, Zarasų aps., Lietuvos SSR, lietuvis, nepartinis, buvęs Lietuvos armijos kavalerijos kapitonas, pastaruoju metu prie Sovietų valdžios Lietuvos SSR ipadromų liaudies komisariato zonų direktorius. Gyveno Kaune.

Kaltinamas tuo, kad buvo nacionalistinės karinės lietuvių sukilėlių organizacijos narys, saugojo savo bute du egzempliorius vokiečių lėktuvų išmetimo ginklų Lietuvos teritorijoje planą kariniams sukilėlių tikslams ir žinojo, kad egzistuoja nelegali radijo stotis, t.y. nusikaltęs, numatytu RSFSR BK str. 58-2,6 ir 11.

Prisipažino kaltas, be to, parodymus davė Vytautas Bulvičius ir Aleksas Kamantauskas (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 1. Bb. 34299/3. L. 79).

JUOZAS SADZEVIČIUS, JUOZO, gimęs 1910 m. Jukiškių k. Smilgių vls. Panevėžio aps., Lietuvos SSR, lietuvis, nepartinis, vedęs, vidurinis išsilavinimas, buvęs lietuvių armijos karininkas, prie Sovietų valdžios 179 šaulių divizijos, 234 pulko baterijos vadas, vyr. leitenantas, gyveno Vilniuje.

Kaltinamas tuo, kad buvo kontrrevoliucinės nacionalistinės karinės lietuvių sukilėlių organizacijos narys, dalyvavo 29 šaulių korpuso sukilimo plano sudaryme, t.y. kaltas nusikaltimu, numatytu BK str. str. 58-2,6 ir 11.

Juozas Sadzevičius

Prisipažino esąs kaltas, be to, parodymus davė Juozas Kilius ir Vytautas Bulvičius (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 1. Bb. 34299/3. L. 79).

Jonas Vabalas

JONAS VABALAS, MOTIEJAUS, gimęs 1908 m. Daugėlaičių k., Kybartų vis., Vilkaviškio aps., Lietuvos SSR, aukštasis išsilavinimas, nepartinis, prie Sovietų valdžios dirbo 179 šaulių divizijos fizinio paruošimo viršininku, kapitonas, praeityje Lietuvos armijos fizinio paruošimo viršininkas, gyveno Vilniaus m.

Kaltinamas tuo, kad buvo kontrrevoliucinės lietuvių sukilėlių organizacijos narys ir, žinodamas apie Lietuvos teritorijoje vokiečių lėktuvų ginklų išmetimą kariniams sukilėlių tikslams, gaudavo tokio plano kopiją 215 šaulių ir 6118 artilerijos pulko nariams, t.y. vykdęs nusikaltimą, numatytą RSFSR BK str. 58-2,6 ir 11.

Prisipažino esąs kaltas, be to, tai patvirtina liudininkų Juozo Kiliaus ir Vytauto Bulvičiaus parodymai (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 1. Bb. 34299/3 L. 78).

Antanas Petkelis

ANTANAS PETKEUS, JUOZO, gimęs 1905 m. Keinių k, Dūkšto vls., Zarasų aps., Lietuvos SSR, lietuvis, buvęs šaulys, nepartinis, vedęs, nebaigtas aukštasis mokslas, prie Sovietų valdžios dirbo Valstybinių mokesčių finansų sk. Vilniaus miesto taryboje. Gyveno Vilniuje.

Kaltinamas tuo, kad buvo kontrrevoliucinės lietuvių organizacijos narys, dalyvavo pasitarime, kuriant lietuvių kontrrevoliucinių nacionalistinių organizacijų vadovaujantį centrą, rinko pinigus organizacijai antitarybiniam laikraščiui leisti, t.y. kaltas pagal str. RSFSR BK str. 58-2,6 ir 11 (LYA F. K-1. Ap. 58. T. 1. Bb. 34299/3. L. 80).

Jonas Morkūnas

JONAS MORKŪNAS, PETRO, gimęs 1892 m. Kiečių k, Biržų rajone, Lietuvos SSR, lietuvis, nepartinis, buvęs Tautininkų partijos narys, vedęs, vidurinis mokslas, prie Sovietų valdžios dirbo Ekonomikos mokyklos ūkvedžiu, gyveno Vilniuje.

Kaltinamas tuo, kad buvo kontrrevoliucinės lietuvių organizacijos narys, dalyvavo pasitarime, kuriant kontrrevoliucinę nacionalistinių lietuvių organizacijų vadovaujantį centrą, gaudavo ir platinavo šios organizacijos leidžiamus antisovietinius laikraščius, t.y. nusikalto RSFSR BK str. 58-2,10 ir 11 (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 1. Bb. 34299/3. L. 81).

Prisipažino kaltas, be to, tai paliudijo Vytautas Bulvičius, Griauzdė ir kt.

BALYS PUODŽIŪNAS, ANTANO, gimęs 1913 m. Anykščiuose, Utenos rajone, Lietuvos SSR, lietuvis, nepartinis, buvęs šaulys, nebaigtas aukštasis išsilavinimas, nevedęs, buvęs lietuvių armijos jaunesnysis leitenantas. Prie Sovietų valdžios dirbo Vilniaus autobusų stoties sąskaitininku, gyveno Vilniuje.

Kaltinamas tuo, kad buvo nacionalistinės kontrrevoliucinės karinės sukilėlių

organizacijos narys, gaudavo ir platindavo šios organizacijos leidžiamus antisovietinius laikraščius, t.y. nusikaltimu, numatytu RSFSR BK str. 58-2,10 ir 11.

Prisipažino kaltu, be to, davė prieš jį parodymus Petkelis, Morkūnas ir kt. (LYA. F. K-l. Ap. 58. T. 4. Bb. 34299/3. L. 81).

Vadovaudamasis RSFSR UPK str. 208 tardymo byla Nr. 1258/842-41 m., kaltinančia Bulvičių V. J., Kilių J. J., Kamantauską A. J., Skripkauską A. A., Nosevičių V. V., Žemkalnį L. A., Mockaitį S. J., Valkiūną J. J., Guobį J. A., Andriūną I. P., Sadzevičių J. J., Vabalą J. M., Vainorį A. J., Morkūną J. P., Puodžiūną B. A., Petkelį A. J., pagal str. 58-2, 6, 10 ir 11 BK RSFSR nukreipti į karinę MVD prokuratūrą apkaltinti.

KALTINAMOJI IŠVADA - sudaryta Gorkio m. 1941 m. spalio 21 d.

Kalėjimo skyriaus UNK VD GO.

Balys Puodžiūnas

KARO TRIBUNOLO TEISMO NUOSPRENDIS

1941 m. lapkričio 26, 27, 28 dienomis Maskvos karinės apygardos tribunolas uždaramame teismo posėdyje Gorkio mieste, pirmininkaujant 3-io rango karo juristui Zapolskiui ir dalyvaujant nariams: kariniam juristui Stasiuliui ir drg. Vlaskiui, peržiūrėjo V. Bulvičiaus karinio štabo bylą Nr. 3077.

Vadovaudamasis išdėstyta medžiaga, kaltinamuosius pagal UPK str. 319, 320 ir 326 ir str. 31, 47 ir 48 karinis tribunolas nuteisė:

1. Bulvičių Vytautą, Juozo
2. Kilių Juozą, Jono
3. Kamantauską Aleksą, Jono
4. Skripkauską Antaną, Antano
5. Mockaitį Stasį, Jono
6. Žemkalnį Leoną, Adomo
7. Guobį Jurgį, Antano
8. Sadzevičių Juozą, Juozo

dėl daugybės jų įvykdytų nusikaltimų, vadovaujantis RSFSR baudžiamojo kodekso 58-2 str., taikyti aukščiausią bausmę - sušaudyti, konfiskuojant visą jiems priklausančią turtą.

9. Valkiūną Joną, Jurgio, už įvykdytus nusikaltimus pagal b.k. 58-6 str. 1 dalį įkalinti 20 m., atimti rinkimines teises 5 m. iki atliks bausmę konfiskuojant visą asmeniškai priklausančią turtą. Bausmės laiką taikyti nuo 1941 m. birželio 12 d.

10. Nosevičių Vladą, Vlado, už jo įvykdytus nusikaltimus, vadovaujantis RSFSR baudžiamojo kodekso 58-6 str. 1 d., įkalinti darbo pataisos lageryje penkiolikai metų, konfiskuojant visą asmeniškai priklausantį turtą. Bausmės laiką taikyti nuo 1941 m. birželio 21 d.

11. ir 12. Vabalą Joną, Motiejaus, ir Andriūną Izidorių, Petro, už įvykdytus nusikaltimus pagal RSFSR b.k. 38-2 str. įkalinti darbo pataisos lageriuose po 10 m. kiekvienam, atimant rinkimines teises kiekvienam po 5 m. su konfiskacija viso jiems priklausančio turto. Bausmės laiką taikyti nuo 1941 m. birželio 14 d.

13. ir 14. Petkelį Antaną, Juozo, ir Morkūną Joną, Petro, už jo įvykdytus nusikaltimus, vadovaujantis RSFSR baudžiamojo kodekso 58-9 str., įkalinti darbo pataisos lageryje po 8 m. kiekvieną, atimant rinkimines teises 5 m. kiekvienam, konfiskuojant visą jiems priklausantį turtą. Bausmės laiką A. Petkeliui priskaičiuoti nuo 1941 m. balandžio 16 d., J. Morkūnui nuo 1941 m. balandžio 19 d.

15. Puodžiūną Balį, Antano, už visus nusikaltimus pagal RSFSR baudžiamojo kodekso 58-2 str. įkalinti septyneriems metams ir konfiskuoti visą jam asmeniškai priklausantį turtą.

16. Vainorį Aleksą, Jono, teismas nutarė išteisinti, nuimti apsaugą.

Pasirašo

Teisinga:

teismo sekretorius

parašas neperskaitomas

karo juristas

Revane

(LYA F. K-1. Ap. 58. T. I. Bb. 34299/3. L. 99-105).

LAF Respublikinio karinio štabo narių, nuteistų už kontrrevoliucinę veiklą, sąrašas

Eil. Nr.	Laipsnis, vardas, pavardė	Gimimo metai	Pareigos	Suėmimo data	Kaltinamas (pagal 58-2) visi	1941.11.26-28 karo tribunolo nuosprendis
1.	Gen. štabo mjr. Vytautas Bulvičius	1908	179 divizijos oper.sk. v-ko pavad.	1941.06.13		Sušaudytas
2.	Kapitonas Juozas Kilius	1909		1941.06.12	Vedė kontrrev. veiklą tarp kariškių	Sušaudytas
3.	Vyr.ltn. Juozas Sadzevičius	1910	179 divizijos 234 baterijos vadas	1941. 06.14		Sušaudytas
4.	Aviacijos ltn. Leonas Žemkalnis	1911	Atsargos ltn., dirbo techniku geologinėje žvalgyboje	1941. 06.11		Sušaudytas

Eil. Nr.	Laipsnis, vardas, pavardė	Gimimo metai	Pareigos	Suėmimo data	Kaltinamas (pagal 58-2) visi	1941.11.26-28 karo tribunolo nuosprendis
5.	Jurgis Guobis	1905	Vilniaus gelež. stoties budėtojas	1941.06.16	Nelegaliai savo bute laikė radijo stotį	Sušaudytas
6.	Advokatas Aleksandras Kamantauskas	1906.08.04	Advokatas	1941.06.03	Paėmęs saugoti iš vokiečių radijo stotį ir kodą	Sušaudytas
7.	Mokytojas Stasys Mockaitis	1907	Nebaigtas aukšt. pedagoginis išsilavinimas	1941.05.22	Ryšys su Kauno LAF štabu	Sušaudytas
8.	Mokytojas Antanas Skripkauskas	1904	Literatūros mokytojas	1941.06.03	Verbavo civilius gyventojus į organizaciją	Sušaudytas
9.	lt. Jonas Valkiūnas	1907	29 Liet. korpuso ryšių tarnybos v-ko pavad.	1941.06.12	Padėjo paruošti radijo stotį	20 metų
10.	Juristas Vladas Nosevičius	1909	Tarnautojas	1941.06.21	Palaikė asmeniškus ryšius su Skipičium (TOK)	15 metų
11.	Kapitonas Jonas Vabalas	1908	179 divizijos fizinio paruošimo viršininkas	1941.06.14	Artimai dalyvavo kontrrevol. veikloje. Išrašas iš archyvo	10 metų
12.	Kapitonas Izidorius Andriūnas	1902	Valst. žirgyno direktorius, žinomas sportininkas	1941.06.14	Saugojo fonograf. žemėlapius, kur išmesti ginklus	10 metų
13.	Mokytojas Antanas Petkelis	1905	Dirbo mokesčių inspekcijoje (lenkų 2 k. teistas)	1941.04.16	Dalyvavo kontrrev. susirinkimuose	8 metams
14.	Ekon.-buhal. Jonas Morkūnas	1892	Ekonomikos mokyklos ūkio dal. v-jos	1941.04.19	Dalyvavo pasitarime kuriant pogrindžio organiz., platino literatūrą	8 metams
15.	Arm.jaun. lt. Balys Puodžiūnas	1913	Vilniaus aut. stotyje apskaitininkas	1941.04.16	Artimai dalyvavo kuriant pogrindžio organiz.	7 metams
16.	Ekon., j. lt. Aleksas Vainoris	1915	179 diviz. operat. štabo raštinės vedėjas	1941.06.14	Neįrodyta, kad slėpė topografin. žemėlapi	Išteisintas

CHARAKTERINGOS BYLOS - NEKALTI NUBAUSTI

Šios bylos charakteringos tuo, kad sufabrikuotos pačių lagerio saugumo darbuotojų pasirinktų liudininkų.

Nors ištremtieji buvo įtraukti į vežamųjų sąrašą kartu su šeimomis, bet čia pat etapo vietose geležinkelio stoty dalis jų buvo atskirta nuo šeimų. Vieni nugabenti į tremties vietą, kiti į kalėjimus: Kraslagą Krasnojarsko sr., Temlagą Mordovijos ASSR, Severurallagą Sverdlovsko sr. ir kt.

CHARAKTERINGA AŠTUONIOLIKOS ASMENŲ GRUPINĖ BYLA

Kraslaga lietuviai kaliniai organizuoja savitarpio pagalbos komitetą

Sovietų Sąjungai 1941 m. birželio 15 d. okupavus Lietuvą ir ją įjungus į Sovietų Sąjungą, prasidėjo masiniai areštai, kaltinimai, suėmimai, tardymai. Pirmiausia areštuoti valstybės veikėjai, buvę ministrai pirmininkai, ministrai, kariškiai, visuomenės veikėjai, partijų vadovai, verslininkai, fabrikantai, dvarininkai ir stambūs ūkininkai. Prasidėjo masinis tautos genocidas. Skubiai sudaromi masinių trėmimų sąrašai, pagal kuriuos kandidatais buvo potencialūs Sovietų sąjungos priešai. Prieš pat karą, 1941 m. birželio 14 d., ištremta apie 20 000 žmonių. Trėmimo metu daugumos šeimų vyrai buvo atskirti nuo šeimų ir vežami į lagerius.

1941 m. liepos mėn. pirmomis dienomis į Kraslago NKVD atvyko iš Lietuvos SSR etapas suimtų lietuvių, tarp kurių buvo „socialiai pavojingas kontrrevoliucinis elementas.“

Nuo pat pirmų etapo atvykimo dienų tarp šio „kontrrevoliucinio elemento“ buvo tokie, kurie skleidė profašistinę agitaciją ir melagingas žinias apie Sovietų Sąjungos pralaimėjimą kare.

Pagal socialinę klasinę sudėtį šią grupę daugiausia sudarė dvasininkai, ūkininkai, stambūs savininkai, tarp jų buvę Lietuvos vadovai, Lietuvos vyriausybės ministrai, aukščiausio laipsnio karininkai ir policijos valdininkai.

Be to, didelė jų dalis praeityje buvo organizacijų lyderiai ir aktyvūs Tautininkų, Krikščionių demokratų, Valstiečių sąjungos, Šaulių sąjungos nariai.

Nuo pirmų atvykimo į lagerį dienų tarp šių grupių asmenų, kurie vadovavosi priešiškomis antisovietiškomis pažiūromis, užsimezgė glaudūs tarpusavio kontaktai ir bendradarbiavimas.

Šių veiksmų įkvėpėjai buvo buvę valstybės veikėjai: teisingumo ministras S. Šilingas, Valstybės Prezidentas A. Stulginskis, susisiekimo ministras J. Stanišauskas, švietimo ministras Juozas Tonkūnas, propagandos ministras Tamošaitis.

Sudarydami iniciatyvinę grupę, šie asmenys savo siaurame rate svarstė tarptautinės padėties klausimus, Sovietų Sąjungos-Vokietijos padėtį fronte, būsimą tvarką Lietuvoje, taip pat savo požiūrį į karo veiksmus ir savo elgesį lageryje.

Tokių pasitarimų metu pasisakymų dalyviai išreiškė priešišką Sovietų Sąjungai požiūrį (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 117).

Kalbant apie karo veiksmų eigą, buvo jaučiama provokiška tendencija.

Iš dalies pasitarimo metu, dalyviai parodė, kad jie žino apie pagrindžio veiklą Lietuvoje ir organizacinį pagrindžio centrą - Berlyno komitetą, kuris skleidė tarp lietuvių to komiteto atsišaukimus.

Aktyviausią vaidmenį, nukreiptą į organizuojamą priešiškos veiklos formavimą lageryje, vaidino buvęs justicijos ministras Stasys Šilingas, kuris panaudojo tiems tikslams savo autoritetą tarp įkalinto lietuvių „kontrrevoliucinio nacionalistinio“ elemento, taip pat ir savo oratoriaus gabumus.

1941 m. liepos mėn. viduryje Kraslago punkte, lagerio zonos lietuvių susibūrimė, kuriame dalyvavo iki šimto lietuvių, Stasys Šilingas pasakė kalbą, kuria tikino, kad sovietai karą pralaimės ir lietuviai grįš į Lietuvą, kvietė lietuvius organizuotis, čia visi esą lygūs, reikia vieni kitiems padėti.

Stasys Šilingas taip pat aiškino, kad anketose, kurias turėjo užpildyti kaliniai, nurodytų, jog yra Lietuvos, o ne Sovietų Sąjungos piliečiai.

Šiam susirinkimui talkininkavo Jokūbas Stanišauskas ir Juozas Tonkūnas. Panašiai jie kalbėjo tame pačiame lagerio punkte su atsitiktinai susirinkusiomis lietuvių grupėmis.

Vėliau, vadovaudamiesi nuomone, kad Sovietų santvarkos žlugimas jau aiškus, pasinaudodami lietuvių asmeniniais troškimais greičiau grįžti į Tėvynę, Aleksandras Stulginskis, Izidorius Tamošaitis, Jokūbas Stanišauskas, Juozas Tonkūnas ir jų artimiausi bendraminčiai vykdė priešišką veiklą, būrė organizaciją, kurios tikslas - išvaduoti lietuvius ruošiant sukilimą, jeigu SSRS bus nugalėta.

Organizacijos būrimo klausimais Stasys Šilingas, Jokūbas Stanišauskas, Aleksandras Stulginskis, Izidorius Tamošaitis ir kiti lagerio punkto zonoje daug kartų slapta tarėsi.

Tuo pat metu tame pačiame lagerio punkte, lagerio zonos kieme, tokios or-

organizacijos sukūrimo klausimą specialiai svarstė trise: Stasys Šilingas, Jokūbas Stanišauskas ir Juozas Tonkūnas. Jie padarė išvadą, kad būtina sukurti nelegalų komitetą, renkama įkalintų lietuvių antisovietinės organizacijos.

Iš tikrųjų organizacija vadinosi savitarpio pagalbos komitetu, tik provokatoriai ir tardytojai pavadinimą iškraipė. Komiteto sukūrimo organizatorius - buvęs susisiekimo kelių ir ryšių ministras Jokūbas Stanišauskas. Jis siūlė suformuoti komitetą, šio suimtųjų lietuvių lagerio poskyrio bendrame susirinkime išrenkant atstovus.

Kiti organizacijos, KGB nuomone, dalyviai siūlė sudaryti komitetą, renkant atstovus barakuose. Buvo svarstoma galimybė išrinkti komitetą, dalyvaujant atstovams iš visų lietuvių lagerių. Ateityje platesnė Komiteto su centru Krasnojarsko mieste veikla buvo projektuojama, Sovietų Sąjungai pralaimėjus karą. Komiteto sukūrimo klausimą svarstė ne tik iniciatyvinės grupės, bet ir platesni bendraminčių sluoksniai.

1941 m. liepos mėn. tame pačiame lagerio punkte darbo metu ir kitą kartą lageryje Jokūbo Stanišausko iniciatyva klausimai, susiję su komiteto organizavimu, buvo svarstomi jo brigadoje.

Tuo pačiu metu dėl gausių Sovietų Sąjungos pralaimėjimą pranašaujančių gandų, paplitusių lagerio punkte apie vokiečių kariuomenės laimėjimus Sovietų Sąjungos-Vokietijos fronte, apie Maskvos užėmimą, suaktyvėjo priešiškausi lietuvių, ypač praeityje žymūs kariškiai, pavyzdžiui, pulkininkai, majorai ir buvę policijos valdininkai.

Dėl pralaimėjimo 1941 m. liepos mėn. tame pačiame lagerio punkte, lagerio zonoje, į S. Šilingą, kaip autoritetą, kreipėsi lietuvis Kedys J. J., norėdamas išsiaiškinti S. Šilingo nuomonę, ką turi daryti lietuvių, numatydami greitą įvykių atomazgą.

Kedys J. J. buvo žurnalistas, Lietuvos armijos savanoris ir Lietuvos armijos generalinio štabo žvalgybos skyriaus žvalgybininkas, vyresnysis raštininkas, priklausęs socialdemokratų ir Darbininkų federacijos, Lietuvos jaunimo, Pavasarininkų religinėms organizacijoms, Šaulių sąjungos, Savanorių organizacijoms.

Šiame pokalbyje Stasys Šilingas davė nurodymą savo atsakomybe organizuoti lageryje lietuvių organizaciją ir skleisti antisovietinio pobūdžio atsišaukimus, ruošti įkalintus lietuvius aktyviems veiksams.

Su J. Kedžio suredaguotu atsišaukimo tekstu iš anksto supažindintas S. Šilingas. Jis su atsišaukimo turiniu sutiko. Be to, su atsišaukimu iš anksto taip pat supažindintas A. Stulginskis, kuris sutiko su teksto turiniu.

Be platinamų atsišaukimų, nurodyta buvusių karininkų grupė, kurioje aktyviai dalyvavo J. Kedys, numatė organizuoti barakuose atstovų rinkimus komitetui sudaryti. Apie tai informavo buvęs majoras Pranculis, kurio kandidatūra buvo numatyta vadovauti lietuvių komitetui šiame lagerio punkte.

Tolimesnę įvykių eigą ir formuočių veiklą lagerio vadovybė nutraukė.

Dešimties proklamacijų platinimo dalyviai su J. Kedžiu buvo suimti. Be to, šios grupės byla buvo išryškinta atskiro tardymo metu.

Daugumajunginio dalyvių ir buvusių įkvėpėjų šioje byloje įkalinami. Tai Aleksandras Stulginskis, Stasys Šilingas, Izidorius Tamošaitis, Juozas Tonkūnas ir Jokūbas Stanišauskas. Jie 1941 m. liepos gale ir rugpjūčio pradžioje buvo perkelti į kitą lagerio punktą.

Būdami kitame lageryje, šių formuočių dalyviai savo veiklos nenutraukė, palaikė vieni su kitais asmeninius ryšius, tęsė organizacinį darbą, įtikinėdami įkalintus lietuvius.

Nelegaliuose susirinkimuose ir pasitarimuose aptariami klausimai apie karo pralaimėjimą: Maskva vokiečių užimta, Novosibirskas bombarduojamas, neramumai šalies viduje, sukilimas Krasnojarske.

Svarstė greitą sugrįžimą į Tėvynę Lietuvą. Susirinkimai vyko įvairiose lagerio zonos vietose: barakuose, pirtyje, džiovykloje, kitose lagerio vietose rugpjūčio-rugsėjo mėnesiais 1941 m. įvairiose grupėse.

Suaktyvėjo buvusios karininkijos grupė. Iš dalies buvę policijos valdininkai, buvusio majoro Kazio Pomornacko vadovaujami. Jis telkė apie save lietuvius, plėtojo komiteto veiklą.

Dar būdamas pirmajame lagerio punkte, K. Pomornackas palaikė ryšį ir bendravo su kaltinamuoju Stasiu Šilingu, Juozu Tonkūnu ir kitais, dalyvavo susirinkimuose, kurių metu greta įvairių svarstomų klausimų komentavo Lietuvos sukilėlių komiteto veiklą.

Būdamas šiame lagerio punkte, Kazys Pomornackas šių formuočių susirinkimų-pasitarimų metu pasisakydavo Stasio Šilingio nurodymų dvasia. Tuose susirinkimuose kai kada dalyvaudavo kaliniai Aleksandras Stulginskis, Stasys Šilingas, Juozas Tonkūnas.

1941 m. rugpjūčio 17 d. sambūrio barake metu Kazys Pomornackas kvietė dalyvaujančius organizuotis: sabotuoti lagerio darbus, kad išsaugotų moralines, fizines jėgas, ir būti pasiruošusiems ištrūkti iš lagerio ir po to sugrįžti į Tėvynę. Šiame susirinkime dalyvavo kaliniai Juozas Tonkūnas, Povilas Dundulis, Petras Ašmontas, Kazys Atkočiūnas, Česlovas Vabalas, Pranas Vizgirda, Antanas Pošiūnas, Adolfas Šalkauskas.

Reaguodamas į Kazio Pomornacko kalbą, vienas iš sambūrio dalyvių, Petras Ašmontas, išreiškė neapykantą bolševikams ir grasino atsiskaityti su jais, kai tik atsiras galimybė.

Tame pačiame sambūryje Kazys Pomornackas ir Petras Ašmontas komentavo A. Hitlerio knygą „Mein Kampf“ („Mano kova“) ir išreiškė, kad jie įsitikinę A. Hitlerio planų įgyvendinimu ir žaibišku SSRS kariniu sutriuškinimu.

Panašios rūšies sambūriai, bet dalyvaujant mažesniai žmonių skaičiui, vyko ir darbo vietoje. Tais atvejais Kazys Pomornackas atliko aktyvų vaidmenį, diegdamas nuomonę, kad Sovietų Sąjunga pralaimės.

Kazys Pomornackas vykdė antisovietinę agitaciją ir skelbė žinias, kurių klausė daug suimtujų, kalbėjosi su atskirais asmenimis.

Kazys Pomornackas paskelbė žinią apie kalinamųjų sukilimą artimiausiame lagerio punkte, neramumus Krasnojarske.

Stasys Šilingas, Aleksandras Stulginskis, Juozas Tonkūnas, Izidorius Tamošaitis, Jokūbas Stanišauskas iškėlė Komiteto sudarymo klausimą, bet nutarė, kad dar anksti, nes padėtis Sovietų Sąjungos-Vokietijos fronte nepakankamai aiški, nors jie buvo įsitikinę, kad SSRS pralaimėjimas garantuotas.

Tolimesnė veikla buvo nutraukta, nes suimti pagrindiniai komiteto organizatoriai (LYA. F. K-I. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 112-16).

Areštai, tardymai, kaltinimas

Eil. Nr.	Pavardė vardas	Gimimo metai	Arešto data	Straipsnis, pagal kurį nuteistas
1.	Stulginskis Aleksandras	1885	1941.06.07 1942.01.20	BK str.str. 58-4, 58-10; 2 d ir 58-11
2.	Šilingas Stasys	1885	1942.01.27	BK str.str. 58-10, 2 d; 58-11 ir 58-13
3.	Tamošaitis Izidorius	1894	1941.06.14 1942.01.02	BK str.str. 58-10, 2 d; 58-11; 58-13
4.	Stanišauskas Jokūbas	1892	1941.06.08	BK str.str. 58-4; 58-10, 2 d ir 58-11
5.	Tonkūnas Juozas	1894	1941.06.09 1942.01.21	BK str.str. 58-4; 58-10, 2 d ir 58-11
6.	Aukštuolis Jonas	1885	1941.06.	BK str.str. 58-10, 2 d. 58-11 ir 58-13
7.	Pranculis Jonas	1885	1941.06.14	BK str.str. 58-10, 2 d; 58-11 ir 58-13
8.	Pomornackas Kazys	1888	1941.01	BK str.str. 58-10, 2 d; 58-11 ir 58-13
9.	Vileišis Juozas	1895	1941.06.06	BK str.str. 58-10, 2 d; 58-11 ir 58-13
10.	Gedgaudas Mykolas	1885	1941.06.06	BK str.str. 58-10, 2 d; 58-11 ir 58-13
11.	Dundulis Povilas	1894	1941.06.12	BK str.str. 58-10, 2 d; 58-11 ir 58-13
12.	Ašmontas Petras	1897	1941.06.09	BK str.str. 58-10, 2 d; 58-11 ir 58-13
13.	Matelis Jonas	1898	1941.06.10	BK str.str. 58-10, 2 d; 58-11 ir 58-13
14.	Atkočiūnas Kazys	1885	1941.06.16	BK str.str. 58-10, 2 d; 58-11 ir 58-13
15.	Vabalas Česlovas	1906	1941.06.16	BK str.str. 58-10. 2 d; 58-11 ir 58-13
16.	Vizgirda Pranas	1889	1941.07.09	BK str.str. 58-10, 2 d; 58-11 ir 58-13
17.	Pošiūnas Antanas	1896	1941.06.14	BK str.str. 58-10, 2 d; 58-11 ir 58-13
18.	Šalkauskas Adolfas	1894	1941.06.12 1942.02.19	BK str.str. 58-10, 2 d; 58-11 ir 58-13

Vilnietis lenkas, KGB agentas, suskubo pranešti „kūmui“ apie lietuvių susibūrimą. Čekistai sukluso. Prasidėjo tardymai ir KGB greitai nusprendė, kad lietuviai ruošia sąmokslą prieš sovietų valdžią. Po to prasidėjo areštai.

Spalio 9-tą pasirodė saugumiečių nutarimas areštuoti atsargos pulkininką M. Gedgaudą, spalio 13 d. - atsargos majorą Kazį Pomornacką, lapkričio 9 -

atsargos pulkininką Povilą Dundulį. Gruodžio 9 d. areštuotas Šiaulių geležinkelio depo mašinistas Petras Ašmontas, 1942 m. sausio 2 d. - buvęs kriminalinės policijos valdininkas Adolfas Šalkauskas, atsargos leitenantas Česlovas Vabalas, Lietuvos Nepaprastasis pasiuntinys Jonas Aukštuolis, susisiekimo ministras Jokūbas Stanišauskas, tautininkų partijos ideologas Izidorius Tamošaitis, pulkininkas leitenantas Antanas Pošiūnas, atsargos majoras Jonas Pranculis, buvęs švietimo ministras prof. J. Tonkūnas, teisingumo ministras Stasys Šilingas ir buvęs Lietuvos Prezidentas Aleksandras Stulginskis. 1942.02.13 areštuoti atsargos majoras Jonas Matelis, policijos nuovados viršininkas Kazys Atkočiūnas, o 03.23 - karo gydytojas Juozas Vileišis.

Visiems kaltinamiesiems užduoti tie patys klausimai:

1. Išvardyti artimiausius draugus Lietuvoje.
2. Su kuriais artimaisiais, pažįstamais važiavote į Kraslagą?
3. Kokie jūsų ketinimai ir su kuo draugaujate šiame lagpunkte?
4. Kas organizavo nelegalius susitikimus ir kas juose kalbėjo?
5. Kas kalbėjo papildomai ir apie ką kalbėjo?
6. Ar priklausėte šaulių sąjungai, tautininkų partijai, kitai visuomeninei organizacijai ar partijai, kokios buvo pareigos?

„Įkalčius“ greit surado, nes vieni buvo vyriausybės vadovai, ministrai arba tarnavo kariuomenėje ir buvo išsitarnavę karininkų laipsnius, tarnavo Lietuvos vidaus ar kriminalinėje policijoje. Be to, dar buvo stambūs žemvaldžiai, samdę darbininkus, vadinasi, buvo išnaudotojai - buožės, arba priklausė Lietuvos šaulių sąjungai, kitoms partijoms ar buvo žinomi visuomenės veikėjai. Taigi visi minėti asmenys, kuriems pateikti kaltinimai, esą potencialūs sovietų santvarkos priešai ir nusikalte pagal RTFSR baudžiamojo kodekso str. 58-2; 58-4; 58-6; 58-10 2 d; 58-11. Kaip matyti iš arešto datų, visa byla sudaryta, atlikus vos kelis tardymus. Taigi apie kokią tiesą galime kalbėti?

KALTINAMŲJŲ BIOGRAFIJOS IR TARDYMAI

Supažindiname su kaltinamųjų biografijomis, arešto ir tardomąja medžiaga bei BK straipsniais, teismų spektakliais.

ALEKSANDRAS STULGINSKIS gimė 1885 m. vasario 26 d. Raseinių aps., Kaltinėnų vls., Kutalių kaime, smulkių kaimo nuomininkų gausioje šeimoje. Vyresniųjų JAV gyvenančių Stulginskio tėvo vaikų padedami, tėvai nuomojo nedidelį ūkį. Mokyti Stulginskiui padėjo vyresnieji broliai. Jam tokiu būdu buvo suteikta galimybė mokytis Kaltinėnų pradžios mokykloje, Liepojos progimnazijai.

Aleksandras Stulginskis

kiečiams okupavus Lietuvą, apsigyveno Vilniuje, įsijungė į visuomeninę ir kultūrinę veiklą, suorganizavo pradžios mokyklos mokytojams ruošti pedagogikos kursus, vadovavo švietimo draugijai „Rytas“, komitetui nukentėjusiems nuo karo šelpti. Savo įsigytame sklype organizavo 10 ha dydžio daržą-ūkį, iš kurio teikė maistą prieglaudoms ir mokykloms. Pradėjo leisti „Ūkininką“, „Ūkininko kalendorių“.

Priklausė krikščionių demokratų partijai, ją įsteigė ir buvo išrinktas tos partijos centro komiteto pirmininku. Kartu su kitais žymiais Vilniaus lietuviais kreipėsi į JAV prezidentą Vilsoną pagalbos Rusijos pavergtų tautų klausimais. Buvo išrinktas į Lietuvių Tautos Tarybą. Pasirašė 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės aktą. Grįžtant nuo karo nublokštiems lietuviams į Tėvynę, vadovavo kalinių ir tremtinių komisijai. Iškėlus Uracho kandidatūrą Lietuvos karaliui, A. Stulginskis balsavo prieš monarchiją. Kartu su grįžusiais iš Rusijos krikščionimis demokratais kūrė partijos programą. Kilo nesutarimų dėl žemės reformų vykdymo, nes A. Stulginskis pageidavo ją keisti lėčiau, skirtingai nuo M. Krupavičiaus (LE, t. 29 p. 83).

Prezidentas A. Stulginskis Lietuvos prezidento pareigas po A. Smetonos ėjo iki pat Lietuvos Konstitucijos priėmimo 1922 m., kurioje buvo pabrėžiama, kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika, todėl Prezidentas pavadintas Lietuvos respublikos Prezidentu, renkamu slaptu balsavimu ir absoliučia balsų dauguma. Prezidentas buvo ir ginkluotų pajėgų viršininkas, jis turėjo teisę paleisti Seimą, bet, susirinkus naujam, jį vėl perrinkdavo („Lietuvos aidas“, 1993 vasario 17, Nr. 30).

Būdamas 35 m. išrinktas Prezidentu, labai stengėsi sąžiningai tas pareigas atlikti, buvo darbštus ir rūpestingas, kontroliavo ministrų darbą. Tai užėmė daug laiko, todėl suvažiavimuose ir šventėse retai pasirodydavo. M. Krupavičius

joje ir Žemaičių dvasinėje seminarijoje Kaune, kurią baigęs neskubėjo būti išventintas kunigu, bet prašė seminarijos vadovybės atidėti šventinimus. Draugai kunigai parėmė Stulginskį, suteikdami jam galimybę mokytis Insbruko universitete filosofijos ir gilinti teologijos studijas. Po metų stojo į Halės Agronomijos institutą, kurį baigė 1913 m., ir nusprendė likti pasauliečiu. Dūmos atstovo M. Yčo padedamas, įsidarbino Alytaus rajono agronomu. Studijų Halėje metu rašė įvairiais žemės ūkio klausimais į „Vienybę“. Dabar jau gyvendamas Lietuvoje, redagavo „Vienybės“ priedą „Viensėdį“, skirtą žemės ūkio klausimams spręsti, išleido brošiūrą apie veršelių auginimą. Vo-

A. Stulginskį pavadino prezidentu - lietuvišku ūkininku, tai nusako jo privatų gyvenimą.

1927 m. apsigyveno Jokūbavo dvare, tvarkingame, apsodintame gėlynais. Vienas svarbiausių apie Jokūbavo dvarą ir jo šeimnininko veiklą atgarsų tarp kaimo gyventojų buvo progresyvaus ir kultūringo ūkininkavimo pavyzdys („Voruta“, 1939 m. spalio 30 d., Nr. 38 (416), p. 6). Kartu su šeima visus darbus dirbdavo, gyvuliams pats vaistus suleisdavo, vaišingai priimdavo svečius, patys maitinosi paprastai.

1941 m. birželio 14 buvo išvežtas su šeima. Gražintas į Lietuvą, neturėjo galimybės įsidarbinti Jokūbave, jam buvo pareikšta, kad drumsiąs šviesų ir džiaugsmingą kolūkinį gyvenimą.

1942.01.20 areštuotas antrą kartą.

1957-1959 m., grįžęs iš tremties, dirbo Vytėnų sodininkystės-daržininkystės stoties moksliniu bendradarbiu.

Mirė 1969.09.22 Kaune (Lietuvos Prezidentai, „Lietuvos rytas“, 1993 m. vasario 17 d., Nr. 30).

Sudarant tremtinu į Sibirą žmonių sąrašus, dokumentas turėjo būti paliudytas trijų asmenų parodymais apie jų antisovietinę veiklą. Vienas iš liudijančių to kaimo gyventojų paliudijo, kad A. Stulginskis kaip žmogus buvo labai geras darbininkams. Susirgusį nuveždavo pas gydytoją arba parveždavo gydytoją į namus. Bet koku atveju visokeriopai rėmė neturtingus žmones. (Medžiaga iš Ypatingojo Archyvo).

A. Stulginskis areštuotas 1941.06.07 (nutarimą areštuoti pasirašė Kretingos aps. operatyvinis įgaliotinis seržantas Popov, sutikimą areštui davė Kretingos aps. KGB viršininkas, laikymą lageryje sankcionavo 1942.06.29 Kraslago prokuroras. Orderis areštui pasirašytas LSSR VR komisaro 1941.06.14. Seržantas Popovas savo nutarime rašo: A. Stulginskis - stambus buožė, valdė 173 ha žemės, turėjo 15 arklių, 37 karves, gyvenamasis namas turėjo 1038 m², svirnas - 1624 m². Antrasis nutarimas areštui A. Stulginskiui pasirašytas lageryje Kraslago operatyvinio įgaliotinio j. ltn. Anciperovo 1942.01.02. Šiame nutarime A. Stulginskis kaltinamas, kad buvo buožė, praeityje buvęs žymiausias buržuazinių-nacionalistinių pažiūrų veikėjas, priešišškai nusiteikęs prieš sovietų valdžią, lageryje užsiėminėjo nelegalia antisovietine veikla, grupiniuose pasitarimuose kalbėjo apie numatomą vokiečių fašistų pergalę. Jo antisovietinė veikla patvirtinta liudininų Poloso ir Gaidamavičiaus (KGB agentai) parodymais.

Pirmoji A. Stulginskio apklausa atlikta 1942.01.12. Tardomasis sakė nebeprišimanas, kad kas nors iš jo pažįstamų būtų sakęsis, jog yra nepatenkintas sovietų valdžia, nieko nežinaš apie antisovietinę veiklą. Pats asmeniškai manęs, kad sovietai karą pralaimėsia, bet šia nuomone su kitais nesidalijęs.

A. Stulginskis lageryje rašė dienyną, kuri iš jo 1942.09 kratos metu atėmė, kartu atėmė ir paslėptus 925 rb. Per iš lagerio paleidžiamą lenką Rasedą A. Stulginskis perdavė Marijonų vienuolyno vadovo, gyvenančio užsienyje vyskupo Bučio (rytų apeigų vyskupas), adresą, kad šis užsienyje tarpininkautų prieš sovietų valdžią dėl jo išlaisvinimo.

1942.02.04 Kraslago KGB operatyvinis įgaliotinis j. ltn. Anciperov, peržiūrėjęs A. Stulginskio bylą, pateikė kaltinimą, kuri patvirtino Kraslago čekistų skyriaus vyr. operatyvinis įgaliotinis ltn. Dogadin ir nustatė: A. Stulginskis, būdamas areštuotas, užsiėmė kontrrevoliucine veikla, kuri pasireiškė taip:

a) buvo aktyvus kontrrevoliucinės formuotės dalyvis, lageryje užsiėminėjo nelegalia priešiška veikla (tekstas sutrumpintas);

b) dalyvavo grupiniuose susibūrimuose, ragindamas lietuvius aktyviai kovoti prieš sovietų valdžią;

c) kaltinamasis dalyvavo lietuvių slaptuose susirinkimuose ir laikomas jų dalyviu;

d) kartu su S. Šilingu, J. Stanišausku, J. Tonkūnu ir kitais svarstė klausimą dėl lietuvių savišalpos komiteto sukūrimo;

e) skleidė provokacinius gandus: Maskvos paėmimas, Novosibirsko bombardavimas, suirutė SSRS viduje ir pan., rašė dienoraštį, kuriame fiksavo lagerio gyvenimą, lagerio apsaugos pajėgas, kalbėjo apie vokiečių pergalę. To užteko A. Stulginskį pagal RTFSR UPK 128 ir 129 str. t.y. pagal str. 58-4; 58-10; II d., 58-11 nuteisti. Kaltinimo išvados A. Stulginskiui buvo paskelbtos 1942.02.12. Išvados persiųstos Kraslago prokurorui (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 128).

Stanislovas Šilingas

STANISLOVAS ŠILINGAS gimė 1885.11.11 Vilniuje. Mirė 1962.11.13 Lietuvoje. Kilęs iš dvarininkų, gyveno Paežerėlių vls., Šakių aps., 1912 m. baigė Maskvos universiteto teisės fakultetą, juristas - advokatas, 1914-1917 m. Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti sekretorius. 1917 m. - vienas iš „Santaros“ partijos kūrėjų, lietuvių nacionalinių dailinių Rusijoje organizatorius, Nepriklausomybės Akto signataras, 1918-1920 m. Lietuvių tarybos narys, jo prezidiumo vicepirmininkas, vienas iš Lietuvos kariuomenės organizatorių, 1920-1926 m. seimo atstovas nuo Lietuvos ūkininkų sąjungos, 1914-1925 m. Lietuvos Šaulių sąjungos valdybos vicepirmininkas, 1926.12.17 prisidėjo prie fašistinio vyriausybės perversmo, 1926 m. pabaigoje ir 1934-1938 m. teisingumo ministras, 1928-1938 m. Valstybės tarybos pirmininkas.

Stasys Šilingas areštuotas Šakių aps. KGB (orderis areštui 1941.06.10 Nr. 10972) ir išsiųstas į Kraslagą. Kraslago vyr. operatyvinis įgaliotinis KGB j. ltn. Anciperov, 1942 m. sausio 2 d. priėmė nutarimą areštuoti Stasį Šilingą. Nutartį sankcionavo Kraslago prokuroras Žarov, tvirtino Kraslago čekistų sk. KGB ltn. Dogadin. S. Šilingas kaltinamas tuo, kad buvo „Santaros“ lyderis, praeityje žymiausias, labiausiai reakcingas nacionalistinių grupių atstovas. Karininkai bei valstybės veikėjai, tokie kaip A. Stulginskis, J. Stanišauskas organizavo kalinių antisovietinę agitaciją, kovojo prieš sovietų valdžią. 1941 m. liepos mėn. kalinių susirinkime kontrrevoliucine kalba kvietė visus lietuvius vienytis, pasitarimuose aktyviai svarstė sovietų valdžios pralaimėjimo galimybę ir kvietė burtis, ruošiantis kovai. Šiuos nutarimus patvirtina liudininkai Gaidamovič ir Polesa bei patys areštuotieji. S. Šilingas kaltinimą neigė. Jis žinojo apie platinamą atsisaukimą, kurį gavo iš nepažįstamo žmogaus (LYA. F. K.-I. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 129).

IZIDORIUS TAMOŠAITIS gimė 1889.08.24 Raseinių aps., Jurbarko vls. Antakalniškių k., valstiečių šeimoje. Mirė Rešotuose (Krasnojarsko kraštas) 1943.11.06. Tėvai turėjo 14,5 ha žemės. 1903-1907 m. mokėsi Raseinių mokykloje, 1908-1912 m. Kauno kunigų seminarijoje, 1916 m. baigė Sankt-Peterburgo dvasinę akademiją, 1920 m. Freiburgo universitete filosofijos fakultetą. 1917 m. kartu su A. Smetona dalyvavo filosofų kongrese užsienyje. 1924-1940 m. dirbo Kauno universitete (nuo 1930 m. ordinarinis profesorius). 1936 m. dalyvavo filosofų kongrese Prahoje, 1937 m. - Paryžiuje, 1934-1939 m. - žurnalistų sąjungos pirmininkas. 1924-1937 m. Tautininkų partijos narys - partijos ideologas. Artimai bendradarbiavo su A. Smetona, S. Šilingu, J. Tonkūnu, mokėjo vokiečių, prancūzų, lenkų, rusų, graikų kalbas; sovietinio paso neturėjo, sakėsi esąs nepartinis, buvo klerikalų, vėliau tautininkų veikėjas, apdovanotas Gedimino III laipsnio ordinu.

Izidorius Tamošaitis

Nutarimas areštuoti pasirašytas Raseinių KGB ltn. Pariadin 1941.06.09, patvirtintas Raseinių KGB viršininko Golovkin 1941.06.13, o prokuroras sutikimą sankcionavo tik Kraslagoje 1942.01. Nutarimas kardomajai priemonei parinkti pasirašytas 1942.01.02. Apklaustas liudininkas (dar Lietuvoje) Pranas Puišys, 1903, nepartinis, sakėsi nieko blogo apie Tamošaitį pasakyt negalįs.

1942.02.07 pateiktas kaltinimas panašus į Stulginskio ir kitų: buvo tautininkas, Kraslagoje užsiiminėjo kontrrevoliucine veikla, platino gandus... I. Tamošaitis

prisipažino kaltu tik iš dalies, tikėjo vokiečių pergale ir išlaisvinimo iš lagerių galimybe. „Mes tikėjomės išsilaisvinti dar vokiečiams neatėjus, bet įvykus SSRS vidaus suirutei“ (LYA. F. K.-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 129).

JOKŪBAS STANIŠAUSKAS gimė 1892.01.24. Mirė 1943.04.14. Kilęs iš Pašliūžmių k., Švėkšnos vls., Tauragės aps., tėvai turėjo 25 ha žemės, gyveno Dotnuvoje. 1917 m. baigė Maskvos matininkų institutą. Į Lietuvą iš Rusijos grįžo 1920 m. 1922-1927 m. Dotnuvos žemės ūkio technikumui vicedirektorius, 1926-1927 m. - žemės tvarkymo departamento direktorius, 1927-1934 m. Kėdainių aukštesniosios kultūrtechnikos mokyklos direktorius, 1934-1938 m. - susisiekimo ministras, 1939 m. spec. Mokslo departamento direktorius, 1940 m. - Žemės ūkio akademijoje geodezijos katedros vedėjas-docentas, 1938-1940 m. Lietuvos Šaulių sąjungos komiteto narys. Parašė du vadovėlius kultūrtechnikams, spaudoje paskelbė keletą straipsnių geodezijos ir kultūrtechnikos klausimais, apdovanotas Latvijos ir Estijos ordinais.

Jokūbas Stanišauskas

Nutarimą areštuoti pasirašė Kėdainių KGB vyr. lt. Kuznecov 1941.06.08 nustatęs, kad J. Stanišauskas yra tautininkų partijos narys, buvęs susisiekimo ministras (tai paliudija liudytojai Minkevičius ir Mikalauskas), orderis areštui Nr. 19631 išduotas 1941.06.18. Po arešto kartu su žmona buvo išvežti į Sibirą. Pakeliui N. Vilniuje atskirtas nuo žmonos ir išsiųstas į Kraslagą. 1942.01.02 Kanskos operatyvinio čekistų skyriaus KGB j. lt. Anciperov peržiūrėjęs J. Stanišausko bylą, nustatė, kad J. Stanišauskas yra buvęs susisiekimo ministras, Lietuvos šaulių sąjungos (LŠS) narys, Vilniui vaduoti sąjungos narys, dalyvavo lietuvių spaudoje, buvo išvykęs į užsienį (Vokietiją, Italiją, Prancūziją), apdovanotas Gedimino 2-ojo ir 3-iojo laipsnio ordinais, Jaunosios Lietuvos ordinu, Šaulių žvaigždės ordinu, Latvijos 3-žvaigždžių, Estijos „Juodojo erelio“ ordinais. 1942.01.16 pateiktame kaltinime buvo:

- kartu su kariškiais ir lietuvių visuomenės veikėjais kvietė prisijungti prie bendro mitingo, tai liudijo KGB agentai Gaidamovič ir Polesa;

- siekė atstatyti buržuazinės Lietuvos nepriklausomybę su kontrrevoliucine fašistine santvarka. Tai įgyvendinti būtų galima tik tuo atveju, jeigu SSRS pralaimėtų karą. Buvo nutarta sudaryti savišalpos komitetą. Vienas iš tokio komiteto iniciatorių buvo J. Stanišauskas. Komiteto uždavinys - suagituoti visus lietuvius kalinius organizuoti grįžti į Lietuvą. J. Stanišauskas kartu su S. Šilingu, J. Tonkūnu ir kt. užsiėmė antisovietine agitacija, komentavo karo eigą, įtikinėjo

rusų pralaimėjimo versiją. 1943.04.15, susirgęs džiova, jis mirė Kraslage, 10 lag-punkte. Mirties aktą pasirašė Kraslago med. skyriaus viršininkas Starodubov ir spec. skyriaus viršininkas Baturis (LYA. F. K-I. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 131).

Papildomai: Baigė Liepojos komercinę mokyklą 1910 m. Vadovavo Dotnuvos matininkų kursams. 1925-1926 m. Dotnuvos ž. ū. akademijos lektorius, vėliau žemės reformos valdybos pirmininkas. Jam dirbant ministru, pradėtas tiesti Žemaičių plentas, įsteigtas Energetikos komitetas ir pusiau valstybinė Elektros akcinė bendrovė Lietuvai elektrifikuoti. Pastatytas Panevėžio-Joniškėlio siaurasis geležinkelis. Kai ŽŪA miškų skyrius buvo perkeltas į VU, Stanišauskas profesoriavo Vilniuje. 1941.VI Sovietų išvežtas į Sibirą, kur ir mirė 1943.IV.14 d. tremtyje (LE, t. 28, p. 440).

Juozas Tonkūnas

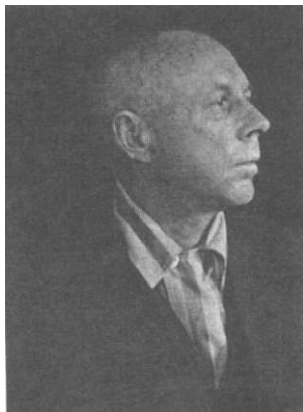
JUOZAS TONKŪNAS gimė 1894.05.06. Mirė 1968.05.06. Kilęs iš Stačiūnų k., Pasvalio vls., Biržų aps. Tėvai turėjo 24 ha žemės, tėvas mirė 1922 m., šeimoje buvo 3 broliai ir sesuo. 1936 m. šeima gyveno Dotnuvoje. J. Tonkūnas, žinomas pievininkystės specialistas, 1934 m. paskirtas švietimo ministru. J. Tonkūnas jaunystėje dirbo su tėvais ūkyje, 1905 m. įstojo į Mintaujos gimnaziją, ją baigęs įstojo į Maskvos žemės ūkio institutą, kurį baigė 1918 m. Grįžęs į Lietuvą, iki 1923 m. dirbo administracinį darbą Kaune, Marijampolėje agronomu, 1921-1922 m. Žemės reformos komitete. 1924 m. dėstė Kauno universitete (docentas), 1924-1941 m. Lietuvos ž. ū. akademijos žemdirbystės katedros vedėjas Dotnuvoje, profesorius (1927 m.), 1927 m. - prorektorius, 1928-1934 m. - rektorius. 1934-1939 m. Ministro pirmininko Tūbelio kvietimu - švietimo ministras. 1926 m. priklausė krikščionių - demokratų partijai, vėliau perėjo į tautininkų partiją. 1928-1940 m. Lietuvos Saulių sąjungos narys, apdovanotas 3-iojo laipsnio Gedimino ordinu, buvo prancūzų įtakos šalininkas ir todėl apdovanotas Prancūzų Garbės legionu, latvių „3-jų žvaigždžių“, ir estų „Juodojo erelio“ ordinais. Grįžęs iš lagerių ir tremties, 1955-1956 m. dirbo Dotnuvos selekcijos stoties vedėju, nuo 1956 m. - mokslinis bendradarbis. Dar prieš karą ir jau grįžęs iš tremties, parašė keletą veikalų: „Laukų bandymai“ (1940), „Lauko bandymo metodai“ (1957), „Pašarinės žolės, pievos ir ganyklos“ (su Kadziuliu 1966, II leid. 1977).

Juozo Tonkūno ir jo šeimos vargai prasidėjo, kai 1941.06.09 Kėdainių KGB vyr. lt. Kuznecov pasirašė nutarimą jį areštuoti. Apkaltino, kad buvo Smetonos režimo vyriausybės narys - Švietimo ministras, tai patvirtino vietinis liudininkas

Minkevičius (LKP narys nuo 1935 m.). Liudininkė Minkevičienė 1946.01.03 apklausoje paliudijo: „Juozas Tonkūnas Dotnuvoje apsigyveno 1929 m., 1936 m. paskirtas švietimo ministru“. Po suėmimo traukinyje atskirtas nuo šeimos, pateko į Kraslagą 1941.07.08, po to pervestas į Tugačinsko lagpunktą, išbuvo ten iki 1941.10.02 ir vėl grąžintas į 7-tą lagpunktą (Nižepomensko skyrius). 1942.01.02 Kraslago KGB j. ltn. pasirašytas nutarimas antrą kartą areštuoti Juozą Tonkūną, parenkant jam kardomąją priemonę - laikyti Kansko kalėjime. Nutarimą tvirtino Kraslago viršininkas Dogadin, suderino prokuroras Žarov. Juozas Tonkūnas kaltinamas, kad dalyvavo karininkų ir kitų priešiška nusiteikusių sovietų valdžiai asmenų pasitarimuose (tai patvirtino liudininkai Gaidamovič, Polonskis ir kt.). Buvo tardomas 1942.01.12, tą pačių metų 01.23, 01.27, 1942.01.24 suvestas akistaton su J. Stanišausku. 1942.01.28 Kraslago operatyvinis įgaliotinis, KGB j. ltn. Anciperov pateikia kaltinimą:

- būdamas fašistinėje vyriausybėje, teikė pagalbą buržuazinėms vyriausybėms;
- dalyvavo kalinių pasitarimuose, kurių tikslas buvo paruošti lietuvius aktyviems veiksams, jei vokiečiai laimės karą. J. Tonkūnas neprisipažįsta esąs kaltas. „Aš sakiau, kad galbūt nugalės vokiečiai, o tai yra ne tas pats, kad nugalės. Aš dalyvavau susirinkimuose, bet kas jiems vadovavo - nežinau“ (LYA. F. K.-1. Ap. 48. T. 4. Bb. 42880/3. L. 132).

Šių eilučių autoriui daugiau kaip metus teko būti Mordovijos lageriuose (14 lagpunktas, 1950-1952 m.). Kartu buvo poetas Antanas Miškinis, Petras Gir-dzijauskas, laivo „Vilnius“ kapitonas, partizanas Antanas Kulikauskas - „Daktaras“. J. Tonkūnui tame lageryje buvo pavesta tvarkyti apželdinimą - sodinti ir prižiūrėti gėlynus. Jis su dar dviem seneliais paruošdavo žemę žolynams, laistydavo gėles, rudenį rinkdavo, džiovindavo gėlių sėklas. Tuomet Juozas Tonkūnas dar nuo 1941 m. nebuvo teistas, todėl pasirodžius valstybinei komisijai lageryje, jis buvo slepiamas.

Jonas Aukštuolis

JONAS AUKŠTUOLIS gimė 1885 m. Kadnagalių k., Valbalninko vls., Biržų aps. Mirė 1949.10.27 Dubravlage (Mordovijos ASSR). Baigė Tomsko universitetą. Mokėsi Sankt Peterburgo universiteto Teisės fakultete. 1905-1918 m. priklausė RSDDP - menševikų partijai, 1908-1909 m. kaip menševikas už dalyvavimą streike išsiųstas iš Tomsko vieneriems metams. 1912-1915 m. dirbo Kauno apygardos teisme. 1915 m. pasitraukė į Rusiją. 1916 m. - lietuvių įgaliotinis nukentėjusiems nuo karo remti. CK įgaliotinis Pavolgyje. 1917 m. lietuvių konferencijos

dalyvis Stokholme, 1920-1915 m. aktyvus propagandistas nepriklausomai Lietuvai sukurti, 1920-1939 m. Lietuvos diplomatas. Dirbo pasiuntinybėse Švedijoje, Vokietijoje, Olandijoje, Latvijoje, Estijoje, Argentinoje, Brazilijoje, Urugvajuje. Rezidavo Buenos Airėse. 1922 m. dalyvavo konferencijose. Tėvas mirė 1878 m. Motina - 1929 m., žmona Birutė liko Šveicarijoje. 1939 m. Užsienio ministerijos protokolo direktorius (LYA, t. 2 p. 239).

1941 m. birželį Panevėžio KGB J. Aukštuolį areštavo (orderis Nr. 11150, data - 1941.06 - nepilna). 1941.07.08 atvežtas į Kraslago 7-tą lagpunktą, po to išvežtas į „Bolšaja rėčką“, iš ten grąžintas vėl į 7-tą l/p; 1942.01.02 areštuotas antrą kartą (nutarimą pasirašė KGB j. ltn. Anciperov). 1942.03.12 jam pateiktas kaltinimas. Prieš tai, 1941.03.13, suvestas akistaton su P. Ašmontu, kuris tvirtino, kad J. Aukštuolis dalyvavo tremtinių pasitarimuose. Tada J. Aukštuolis jam atrežė: „...parsidavei už pietus!“ ir paneigė P. Ašmonto duotus parodymus, kad jis tarytum sakęs, jog Novosibirskas užimtas vokiečių. 1949.04.11 persiustas į Dubravlagą (Mordovijos ASSR), į 2-tą lagpunktą. Mirė 1949.10.28. Mirties akte pažymėta, kad mirė nuo atviros plaučių tuberkuliozės. Akta pasirašė 2-jo l/p viršininkas kpt. Pulkovnik, sanitarinės dalies viršininkas ltn. Naumov, budintis felčeris Bojanov, spec. skyr. viršininkas ltn. Vasiljev (LYA. E K-1. Ap. 58748. T. 4 Bb. 42880/3. L. 133).

JONAS PRANCULIS gimė 1885.01.27 Malavėnų k., Šiaulių vls., valstiečių šeimoje. Iki 1915 m. mokėsi Šiauliuose, vidurinėje mokykloje, 1913-1915 m. dirbo Šiaulių mokyklos inspekcijoje, 1915 m. mobilizuotas į rusų kariuomenę, tarnavo praporščiku, 1917 m. perkeltas į lietuvių batalioną, kuriame išbuvo iki 1818 m. gegužės, po to grįžo į Lietuvą. 1918 m. pašauktas į Lietuvos kariuomenę, dirbo gen. štabo rikiuotės skyriuje. 1919 m. perkeltas į Vilniaus batalioną kuopos vado pareigoms, dalyvavo kovose su bermontininkais, lenkais, bolševikais. 1920-1923 m. dirbo gen. štabe, 1927 m. teisė 7 komunistus, iš kurių penkiems buvo paskirta mirties bausmė, turėjo 3 apdovanojimus. 1935 m. išėjo į atsargą turėdamas majoro laipsnį, dirbo komunaliniame banke ūkvedžiu, buvo šiaulių sąjungos narys.

Jonas Pranculis

Nustatyta, kad J. Pranculis per Vokietijos emigrantus - repatriantus žinojo apie ruošiamą Berlyne (ir Lietuvoje) 1941 metų birželio sukilimą. Šias žinias jis platino tarp Lietuvos gyventojų. Areštuotas 1941.06.14 Šiaulių KGB (orderio Nr. 141506). Liudininkas Bronius Babianskas (g. 1902 m.) apie šiaulietį J. Pranculį

parodė, kad 1927.05.24 jį (Babianską) ir kai kuriuos kitus nuteisė įvairiausiomis bausmėmis. Po teismo J. Pranculis jam pasakęs: „Gaila, kad tavęs nesusaudė“. Kitas liudininkas šiaulietis Bajarskas (g. 1915 m.) 1941.06.04 parodė, kad mjr. Pranculis dirbo banke. 1941.06.14 J. Pranculį išvežė į Kraslagą, kur jis su kitais atvyko liepos 8 d. Būdamas Kraslage, skaitėsi su A. Stulginskio, S. Šilingo, J. Stanišausko, J. Tonkūno nuomonėmis, įėjo į organizacinio kontrrevoliucinio komiteto sudėtį, kvietė lietuvius kalinius jungtis bendrai kovai prieš sovietų valdžią. Antrą kartą areštuotas Kraslage (orderio Nr. 14150, pakeista tik metų data - 1942). Jonas Pranculis kaltinamas tuo, kad 1941.12.24, t. y. per Kūčias, susitaręs su kun. Mažonų, organizavo masines maldas; jų metu sakęs kontrrevoliucinę kalbą apie galimą SSRS karo su Vokietija pralaimėjimą. Prieš areštą palaikė ryšius su repatriantais Maželskiu, germanofilu Kalvaičiu, dalyvaudavo su jais antisovietinėse grupuotėse - pasitarimuose, kurie vyko jo bute, susipažindavo su gautais iš Vokietijos nelegaliais lapeliais, dėl to jam 1942.02.28 buvo pateiktas kaltinimas (LYA. F. K-I. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. P. 13-134).

Kazys Pomornackas

KAZYS POMORNACKAS gimė 1888 m. Meidūnų vienk., Želvos vls., Kauno aps., dvarininkas (75 ha), vedęs, baigęs gimnaziją, karo mokyklą, karininkų kursus, buvęs rusų karininkas - podporučikas, husarų pulko kometas, Lietuvos kariuomenės atsargos majoras. 1927 m. lietuvių kariuomenės teistas už valdžios viršijimą dviems metams kalėjimo, gyveno Meidūnų vienkiemyje.

1941 m. birželį areštuotas Ukmergės NKVD (orderio Nr. - 11537 be datos), po arešto pasodintas į kalėjimą, o 1941.06.14 išsiųstas į Kraslagą; žmona Lida (g. 1896 m.) ir duktė Natalija (g. 1926 m.) ištremtos į Sibirą

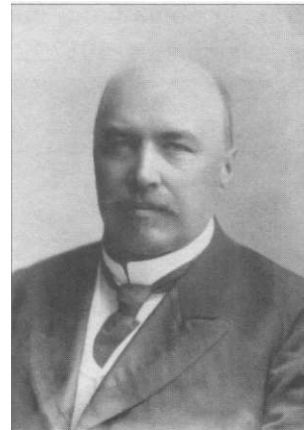
1941.07.08 Kazys Pomornackas komandiruotas kartu su lietuvių kalinių kontingentu į Kraslago Niže-Poimensko skyriaus 6-to lagerio punktą „Bolšaja rėčka“. Čia jis areštuojamas. 1941.10.15 jam pateikiamas kaltinimas (pasirašo Kraslago operatyvinis įgaliotinis j. ltn. Anciperov, tvirtino Kraslago NKVD KGB ltn. Dogadin). Kaltinamas tuo, kad buvo aktyvus kontrrevoliucinės grupuotės dalyvis, kvietė ruošti sukilimui, kartu su kitais aptarinėjęs rusų-vokiečių karo eigą, pagal RTFSR BK 58-10, 2-ji dalis, 59-13 str.

K. Pomornackas apklausoje prisipažino, kad dalyvavo lietuvių kalinių kontrrevoliucinėje veikloje Kraslage, kalbėjosi apie SSRS-Vokietijos karą, jo eigą vokiečių naudai, komentavo provokacinius gandus apie sovietų valdžios žlugi-

mą. S. Šilingas savo kalbose kvietė lietuvius kalinius burtis. Nelegaliuose susirinkimuose visą laiką dalyvavo tie patys žmonės: A. Stulginskis, J. Tonkūnas, Gedgaudas, Vizgirda, Atkočiūnas ir kiti (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 133-136).

JUOZAS VILEIŠIS gimė 1895.08.21 Medinių k., Pasvalio vls., Biržų aps. Visa jų šeima turėjo 150 ha žemės, tėvai 25 ha (vėliau jiems padidinta iki 37 ha). 1921-1929 m. gyveno Kaune, 1929-1940 m. Panevėžyje. 1935-1940 m. - tautininkų partijos narys, 1936-1940 m. - Lietuvos šaulių sąjungos narys, gydytojas.

J. Vileišį areštavo 1941.06.06 Panevėžio KGB, o 1941.06.14 ištrėmė į Kraslagą. Žmoną Aldoną (g. 1909 m.), dukterį Danutę (g. 1922 m.) ir sūnų Algimantą (g. 1936 m.), atskyrę nuo tėvų, ištrėmė į Sibirą. J. Vileišis į Kraslagą atvyko 1941.07.08, iš ten persiūstas į atskirą l/p „Bolšaja Rečka“. Vėlu rudenį grįžo į 7-tą l/p.

Juozas Vileišis

Juozas Vileišis 1942.03.23 antrą kartą areštuojamas, šį kartą jau Kraslagoje. Tardymas pradėtas 1942.03.24, o po dienos, t.y. 03.25, jam pateikiamas kaltinimas: dalyvavo formuojamoje antisovietinėje grupuotėje, kurioje dalyvavo buvę Lietuvos vyriausybės ministrai, karininkai, visuomenės veikėjai, skleidė šmeižikiškus gandus ir agitavo prieš sovietų valdžią, pranašavo karo prieš Vokietiją pralaimėjimą, tuo nusikalsdamas pagal RTFSR BK 58-13, 58-11, 58-10 2 dalis.

Juozas Vileišis tardymo metu prisipažino, kad bendravo su J. Stanišausku, antisovietinėmis temomis. Šių pasitarimų tikslas - sovietų armijai pralaimėjus karą prieš vokiečius, atkurti laisvą nepriklausomą Lietuvą. J. Vileišis dalyvavo nelegaliuose susirinkimuose, lageryje siekė tarp lietuvių kalinių išrinkti savišalpos komitetą, kuris, atėjus momentui, būtų pasiruošęs sukilimui. Praeityje Juozas Vileišis buvo tautininkų partijos narys Panevėžio apskrityje. Taip pat priklausė šaulių organizacijai (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 133-136).

MYKOLAS GEDGAUDAS gimė 1885 m., Raseinių aps., buvusioje Kauno gub. Tėvai turėjo 65 ha žemės ir miško. Baigė gimnaziją ir Vilniaus 2-ąją matininkų mokyklą.

1905 m. stojo savanoriu į Rusijos kariuomenę. 1906.08.15 baigė Michailo artilerijos karo mokyklą Sankt-Peterburge, pakeltas į praporščikus, paskirtas į II bateriją. 1911-1914 m. dirbo žemės tvarkymo komisijoje. 1914 m. mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, paskirtas brigados jaun. karininku. 1914 m. už pasižymėjimą

mą mūšyje su vokiečiais prie Novgorodo pakeltas į praporščikus. 1905 m. buvo menševikas, caro armijos karininkas - štabo kapitonas. 1916 m. pakeltas į štabskapitonus, vadovavo artilerijos baterijai. 1918 m. mūšyje prie Baranovičių sunkiai sužeistas. 1917 m. už drąsą ir sumanumą mūšyje prie Galičo pakeltas į papulkininkius. 1917.12 iš Rusijos kariuomenės demobilizavosi, centrinio kareivių komiteto nurodymu organizavo lietuvių dalinius Rusijoje. 1918.02 pabėgo nuo bolševikų į Ukrainą ir ten organizavo lietuvių dalinius. 1919.01.01 savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, paskirtas KAM Tiekimo skyriaus artilerinės dalies viršininku. Lietuvos kariuomenėje plk. ltn., kavalerijos pulko vadas, priklausė tautininkų partijai. Nuo 1919.05.30 perkeltas į Generalinių kariuomenės štabą, su karine misija deleguotas į Prancūziją. 1919.12.10 paskirtas artilerijos pulko vadu. 1920.01.27 jam suteiktas pulkininko-leitenanto laipsnis. 1921 m. brigados vado padėjėjas. 1922 m. Dragūnų pulko vadas. 1924 m. Lietuvos kariuomenės teismo nuteistas už valdžios teisių viršijimą 6 mėn. kalėjimo. Pasitraukęs iš kariuomenės, gyveno Kulvertiškių k., Eržvilko vls., Tauragės aps. ir vertėsi žemės ūkiu.

Mykolas Gedgaudas

Mykolas Gedgaudas areštuotas 1941.06.08 Tauragės NKVD (orderis areštui pasirašytas vienu parašu). Į Kraslagą, Niže-Poimensko skyrių 7-tą l/p, atvyko kartu su lietuvių kalinių grupe 1941.07.08. Liepos mėn. gale siunčiamas su grupe lietuvių į Tugačensko atskirą l/p (ALP) „Bolšaja rečka“, iš ten vėl sugražinamas į 7-tą l/p. 1941.10.09 Kansko NKVD operatyvinis įgaliotinis j. ltn. Anciperov pasirašo nutarimą areštuoti Mykolą Gedgaudą. 1941.08.28 jam pateiktas kaltinimas, kad:

- praeityje tarnavo carinėje armijoje kapitono laipsniu ir Lietuvos kariuomenėje užėmė vadovaujančią vietą;

- būdamas Kraslago kaliniu, užsiėminėjo nelegalia kontrrevoliucine veikla, kurią galima būtų apibūdinti taip:

- buvo vienas iš kontrrevoliucinės veiklos dalyvių kartu su buvusiais Lietuvos vyriausybės atstovais, karininkais, kaip Aleksandras Stulginskis (prezidentas), S. Šilingas (ministras), mjr. K. Pomornackas ir kiti. Jie visi, būdami antisovietinių pažiūrų, lageryje užsiiminėjo priešiška veikla ir fašistine dvasia ruošė aktyvią kovą prieš Sovietų Sąjungą;

- 1941 m. liepos mėn. masiniame lietuvių kalinių susirinkime 7-ame lageryje buvęs ministras Stasys Šilingas kvietė kovoti su sovietų valdžia, Gedgaudas taip pat dalyvavo šiame susirinkime;

- 1941.08.17 Tugačensko lageryje „Bolšaja rečka“ grupinio susirinkimo metu

mjr. Pomornackas kvietė lietuvius sabotuoti darbus ir tausoti fizines jėgas tam, kad, priartėjus vokiečiams, galėtų sukilti kovai prieš sovietų valdžią jos užnugaryje. M. Gedgaudas šiame susirinkime solidarizavosi su K. Pomornacku.

Sistemingai užsiėminėjo kontrrevoliucine agitacija, skleidė išgalvotas žinias ir gandas. Šie faktai patvirtinti liudininkų Poloso, Gaidamovičiaus parodymais (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 136-137).

POVILAS DUNDULIS gimė 1894.03.22 Čekonių k., Debeikių vls., Utenos aps. Tėvai turėjo 82 ha žemės. Buvęs caro armijos karininkas, Lietuvos kariuomenės pulkininkas, vedęs, tautininkų ir LŠS narys. Šeima: žmona Janina (g. 1906 m.), duktė Julyta (g. 1927 m.), sūnus Jurgis (g. 1931 m.), sūnus Jonas (g. 1939 m.). Gyveno Tausėnuose, Joniškio vls., Šiaulių aps. ir užsiėminėjo žemdirbyste.

Baigė Angerno jūrų mokyklą ir Rygos tolimojo plaukiojimo mokyklos vieną kursą. I pasaulinio karo metu tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1915.04.13 baigė 2-ą praporščikų mokyklą. Tarnavo 147-ajame Samaros pulke, Kijevo tvirtovės ir komendantūros štabe, 431-ajame Tichvino pulke. Dalyvavo Pirmojo pasaulinio karo kautynėse. 1915 m. fronte sužeistas. 1917-1918 m. Vitebsko bataliono kuopos vadas. 1919.11.22 savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenės I pėstininkų pulką, paskirtas 1-os kuopos jaun. karininku. 1919.01.15 paskirtas 9-os kuopos vadu. Dalyvavo nepriklausomybės kovose su bolševikais. 1919.10.18 jam suteiktas kapitono laipsnis. 1920.11.17 paskirtas 3-o bataliono vadu. 1921.03.16 pakeltas į majorus. 1922 m. baigė aukštuosius karininkų kursus (II laida). 1924.03.14 paskirtas pulko vado padėjėju. 1927 m. paskirtas pėstininkų pulko vadu. 1928.02.16 pakeltas į pulkininkus. 1930 m. perkeltas į Vyriausiąją štabą ir paskirtas ypatingų reikalų karininku prie vyr. štabo viršininko. 1932 m., pačiam prašant, paleistas į atsargą. Kurį laiką vadovavo Tauragės „Maistui“, vėliau įsigijo ūkį Maldenių kaime, Šiaulių aps.

Povilas Dundulis areštuotas Šiaulių NKVD 1941.06.12, orderis areštui Nr. 14187 išduotas 1946.06.15 (orderis su vienu parašu, prokuroro sankcionuotas tik 1941.11.09 Kraslage). Į Kraslagą atvežtas 1941.07.08 ir mėnesio gale perkeltas į Bolšaja rečka lagerį, ten užsiėminėjo antisovietine kontrrevoliucine veikla, kaip ir Kraslage.

1941.11.09 Kansko NKVD KGB j. ltn. Anciperov parašė nutarimą (nutarimą patvirtino Kraslago viršininkas ltn. Dogadin, sankcionavo Kraslago prokuroras Žarov), kuriame nurodoma, kad Povilas Dundulis:

Povilas Dundulis

- 1941.06.12 buvo Lietuvoje areštuotas, o jo šeima ištremta iš Lietuvos;
- būdamas priešišškai nusiteikęs prieš sovietų valdžią, gyvendamas Bolšaja rečka lageryje, užsiėminėjo nelegalia antisovietine veikla, priklausė kontrrevoliucinei grupei, kurioje buvo Lietuvos kariškių. Be to, su lietuviais, nusiteikusiai priešišškai, dalyvavo grupiniuose pasitarimuose, kuriuose buvo kalbama antisovietinėmis temomis, susietomis su SSRS-Vokietijos karu. Grupiniuose pasitarimuose P. Dundulis asmeniškai dalyvavo ir pasisakė (1941.09.08-09) prieš sovietų valdžią. Jo kalba buvo labai aštri, kontrrevoliucinio pobūdžio, sakoma slapta, t.y. buvo slepiama nuo lagerio administracijos. P. Dundulio veikla patvirtinta mjr. K. Pomornacko liudijimu (LYA. F. K -1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 137-138).

Petras Ašmontas

PETRAS AŠMONTAS gimė 1897 m. Rietave, Telšių aps. Tėvas buvo dvaro ordinatorius. Jaunas būdamas, 1915 m. kartu su tėvais patraukė į Donbasą, 1918-1922 m. dirbo garvežio mašinistu, 1922 m. balandį grįžo į Lietuvą, dirbo mašinisto padėjėju, o išlaikęs mašinisto egzaminus - mašinistu. Iki 1925 m. gyveno Klaipėdoje, po to pervestas į Šiaulių geležinkelio depą, kur dirbo iki 1941 m. Gyveno Šiauliuose, mėgino su vokiečiais emigruoti į Vokietiją, palankiai atsiliepdavo apie Hitlerio politiką.

1941.06.09 areštuotas Šiaulių NKVD (suėmimo orderis Nr. 11415, 1941.06 be datos), apkaltintas žinių tiekimu (buvo Kulturferbando narys), šeima suimta ir 1941.06.14 ištremta į Jakutską: žmona Julė, g. 1908 m., sūnus Adolfas, g. 1925 m., duktė Aldona, g. 1934 m., duktė Irena, g. 1933 m. P. Ašmontas į Kraslagą atvyko 1941.07.08 ir apsistojo 7-ame l/p, po to išsiųstas į Tugačinsko skyrių Bolšaja Rėčka l/p. 1941.12.09 Kansko operatyvinis įgaliotinis j. ltn. Anciperov paruošė nutarimą, kurį tvirtino KGB ltn. Dogadin), sankcionavo Kraslago prokuroras, apkaltindamas P. Ašmontą, kad buvo priešišškai nusiteikęs prieš sovietų valdžią lageryje, užsiėminėjo antisovietine veikla, dalyvavo lietuvių kalinių kontrrevoliucinėje grupuotėje, dalyvavo pasitarimuose, svarstė antisovietinio pobūdžio klausimus, susijusius su vykstančiu karu, ir vedė priešišką agitaciją. Susirinkimuose kvietė organizuotis, paruošti lietuvius kalinius aktyviai kovoti prieš sovietų valdžią, stengtis išlaikyti fizines ir moralines jėgas, sabotuoti darbus lageryje ir, esant kritinei padėčiai fronte, pasiruošti sukilimui, nuginkluoti lagerio apsaugą ir prisijungti prie artėjančios vokiečių kariuomenės, tęsti bendrą kovą užnugaryje. Petras Ašmontas, anot tardytojo Anciperovo, aktyviai pasireiškė šiuose sambūriuose, imituodamas ligą, varė kontrrevoliucinį sabotažą, aštriai pasisakė prieš sovietų valdžią ir grasino susidoroti

su ja. Sistemingai užsiiminėjo karo pralaimėjimo agitacija. Tardant prisipažino, kad klausėsi lietuvių kalinių pokalbių. Juose dalyvavo Pociūnas, Černius, Rima-
vičius, Gaižauskas, Paulauskas, Dapkus, Stulginskis, Stankevičius, Dailidė, Ja-
nuškevičius, Pečiukaitis, o už stalo sėdėjo Pomornackas, Gedgaudas, Vabalas,
Atkočiūnas, Čaplikas, Peka, Dundulis, Januševičius. P. Ašmontas kartais net per
daug nusišnekėdavo apie nereikalingus dalykus, paminėdamas daug pavardžių:
Dapkus, buvęs kriminalinės policijos viršininkas, lyg ir pasakojęs, kad ne kartą
yra buvęs Vokietijoje ir girdėjęs kaip vokiečiai iš mūsų lietuvių tyčiojosi.

- Jonas Pranculis, Ruškys, Kurtaitis gerai žinojo vokiečių ginkluotę ir apie
tai pasakojo kalinams;

- Aleksandras Stulginskis valdydavęs stalus;

- 4-ame barake gyvenęs gyd. Juozas Vileišis, kuris, sužinojęs, kad nuo vieno
ruso galima už 200 rb. pirkti laikraštį, surinko pinigų, bet, laikraščio negavęs,
grąžino pinigus;

- su lietuviais grupavosi ir Švambarys, Danilevičius, Černiauskas, mjr. Svote-
lis, buvęs muitinės viršininkas Vizgirda, Janulis, kpt. Balnas, Ručkys, teismo tar-
dytojas Staškevičius, policijos vachministras Peka, Klebanovas, plk. Rudiną -
kariuomenės teismo tardytojas, kpt. Pečiulaitis (LYA. F. K-I. Ap. 58. T. 4.
Bb. 42880. L. 138).

JONAS MATELIS gimė 1898 m. Plaštakos k., Bal-
ninkų vls., Ukmergės aps. Baigęs 4 gimnazijos kla-
ses, karo mokyklą ir aukštuosius karininkų kursus.
1919 m. dalyvavo kovose prieš bolševikus, apdova-
notas dviem medaliais: „10 metų Lietuvos Nepriklau-
somybės“ medaliu, ir „Saulių žvaigždės“ medaliu.
1927-1936 m. buvo Seinų aps. (dabar Lazdijų) Lie-
tuvos šaulių sąjungos rinktinės vadas, užsitarnavo
majoro laipsnį, buvo tautininkų partijos narys, ve-
dęs, žmona Veronika, g. 1900 m., sūnūs Kęstutis,
g. 1926 m., Algimantas Teodoras, g. 1929 m. Išėjęs
iš kariuomenės, dirbo Rokiškio aps. paruošų kontro-
roje vedėju, nuo 1940.07 iki 1941 sausio - Rokiškio
karo komendantu.

Jonas Matelis

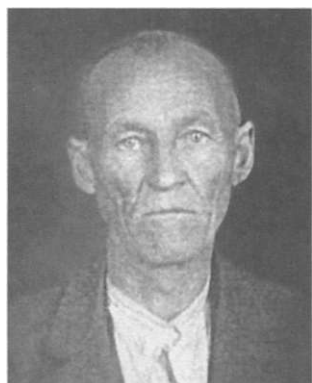
1941.06.10 Rokiškio NKVD KGB operatyvinio įgaliojimo nutarimu areštuotas
(orderis Nr. 14604) 1941.06.11. 1941.06.14 išvežtas į Kraslagą, ten atvyko 07.08.
Būdamas lageryje, įsijungė į antisovietinę veiklą, dalyvavo lietuvių kalinių nele-
galiuose susirinkimuose, kuriuose dalyvavo ir kiti buvę Lietuvos valdžios atsto-
vai: prezidentas Stulginskis, ministrai S. Šilingas, J. Stanišauskas, mjr. J. Pranculis

ir kt. Būdami antisovietinių pažiūrų, tikėjo vokiečių pergale ir organizavo anti-sovietinę veiklą. 1942.03.13 Kraslago operatyvinis įgaliotinis KGB j. ltn. Ancipero-rov parašė nutarimą (jau antrą kartą) areštuoti Joną Matelį. 1942.03.18 prasidėjo tardymai, o kovo 20 d. pateiktas kaltinimas, kurį 1942.03.21 patvirtino Kraslago KGB ltn. Dogadin. J. Matelis kaltinamas:

Praeityje aktyviai dalyvavo priešrevoliuciniame judėjime, 1919-1940 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje;

- 1919-1920 m. dalyvavo kovose prieš Raudonąją armiją;
- dalyvavo sukuriant nelegalų lietuvių kalinių komitetą sukilimui lageryje paruošti;
- užsiėminėjo agitacija, aiškindamas vokiečių kariuomenės pranašumą prieš Raudonąją armiją, ir platino gandus, kad rusų armija pralaimės kare su vokiečiais.

J. Matelis prisipažino, kad praeityje buvo aktyvus kovotojas prieš revoliucinį judėjimą, dalyvavo kovose prieš Raudonąją Armiją. Kraslago platino priešiškus sovietų valdžiai gandus. J. Matelis mirė 1944.05.30 (LYA. F. K-I. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 139).

Kazys Atkočiūnas

KAZYS ATKOČIŪNAS gimė 1885.05.12. Mirė 1949.04.06. K. Atkočiūnas kilęs iš Nebalų k., Ukmergės vls. valstiečių šeimos - tėvai turėjo 12 ha ūkį. 1914 m. teistas už kovą prieš carą. 1907-1917 m. tarnavo caro žandarmerijoje prižiūrėtoju, 1908 m. gruzinų pulko muzikantu, 1918 m. - Raudonojoje armijoje muzikantu. Tėvas ir motina mirė 1916 m. Šeimos sudėtis: žmona Juzefą g. 1898 m., sūnus Edmundas, g. 1910 m., duktė Teklė, g. 1913 m., duktė Janina, g. 1921 m., sūnus Alfredas g. 1927 m. Grįžęs į Lietuvą, 1918-1940 m. dirbo policijoje: 1921 m. vyresniuoju policininku, 1921-1940 m. - nuovados viršininko pavaduotoju, nuovados viršininku Pabaiske, Upynoje, Rietave, Žarėnuose, Varniuose, Telšiuose. Buvo aktyvus šaulys: 1928-1932 m. Žarėnuose LŠS skyriaus vadas, 1932-1934 m. Žarėnuose LŠS valdybos pirmininkas, 1934 m. Rietave LŠS skyriaus vadas. 1941.06.15 Telšių KGB operatyvinio įgaliotinio nutarimu (orderis Nr. 15746) Kazį Atkočiūną areštavo. 1941.06.16 ištrėmė į Kraslagą, o šeimos narius - žmoną Juzefą, dukterį Janiną ir sūnų Alfredą ištrėmė į Sibirą (1941.06.14).

K. Atkočiūnas Kraslago pažinojo Janulį, Šalkauską, K. Pomornacką, P. Dundulį, P. Vizgirdą, A. Ašmontą. Būdamas „Bolšaja rečka“ lageryje, dirbo batsiu-

viu, 7-tame lageryje dirbo bendrus darbus. 1942.03.13 Kraslago KGB įgaliotinis j. ltn. Aneiperov pateikė nutarimą vėl areštuoti K. Atkočiūną, o 1942.03.28 tas pats Aneiperov jau pateikė jam kaltinimą:

- Lietuvoje veikė prieš revoliucinį judėjimą, dirbo Lietuvos policijoje;
- būdamas LSS narys, dalyvavo kontrrevoliuciniame judėjime;
- Kraslage dalyvavo nelegaliuose susirinkimuose ir užsiėmė antisovietine agitacija.

Kazys Atkočiūnas prisipažino dalyvavęs tik dviejuose susirinkimuose. Areštuotas 1941.06.16 Telšiuose (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 139, 140).

Česlovas Vabalas

ČESLOVAS VABALAS gimė 1906 m. Mirė 1942.07.20 Kraslage. Č. Vabalas kilęs iš Pažerių k., Jurbarko vls., Raseinių aps. Jo tėvai turėjo 42 ha ūkį Budziškių k., Ariogalos vls. Žmona Albina Petrauskaitė-Vabalienė g. 1908 m., mokytoja. Česlovas Vabalas buvo tautininkų partijos narys. 1932 m. baigė Kauno Aukštesniąją technikos mokyklą, 1933 m. - Karo mokyklą. Aspirantas, pakeltas j. ltn. laipsniu, ir toliau dirbo Kauno miesto savivaldybėje. 1933-1935 m. LSS kuopos vadas, 1935 m. įstojo į ginklininkų kursus, ir juos baigęs, paskirtas į 2-tą DLK Birutės kavalerijos pulką, pakeltas į vyr. ltn. laipsnį, vėliau į kariuomenės ginklų dirbtuves Linkaičiuose 1-mo rango techniku. Gyveno Radviliškyje, Vaidoto g. 7.

1941.06.16 Šiaulių KGB nutarimu areštuotas, areštą tvirtino KGB viršininkas, mjr. (orderis areštui - Nr. 11973, be datos). Nutarimas areštuoti sankcionuotas Kraslago prokuroro 1942.02.16 (ar ne paradoksas?). „Kuriama byla: 1942.01.02 KGB operatyvinis įgaliotinis j. ltn. Aneiperov parašo nutarimą antrą kartą areštuoti Č. Vabalą; kartu - parinkti jam kardomąją priemonę išlaikyti Kanksio kalėjime kaltinant nusižengus pagal RFSRS BK-10 2-ji dalis, 58-11 str., nes jis, dirbdamas 508 karinėje gamykloje Linkaičiuose, buvo LSS organizatorius, būdamas cecho viršininku vykdė gamykloje diversinius aktus. Už šiuos nusižengimus ir suimtas.

Tardymo metu Č. Vabalas prisipažino, kad 7-ame l/p susitiko pažįstamų: kpt. Digrį, ltn. Dambravą, Sibarskį, buhalterį Pakėną, sandėlio viršininką kpt. Čepulį, dir. Norkų (jie visi dirbo Linkaičiuose karinėje gamykloje Nr. 508). Neprisipažino, kad dalyvavo antisovietinėje veikloje, taip pat susirinkimuose. „Jokių ryšių su A. Stulginskiu, S. Šilingu neturėjau“, - sakė Č. Vabalas. „Girdėjau provokacinius gandus apie vykstančius Sovietų Sąjungoje sukilimus.“

- Nepaisant pasiaiškinimų, 1942.03.30 j. lt. Anciperov pateikia kaltinimus:
- būdamas antisovietškai nusiteikęs, Kraslage tarp lietuvių kalinių užsiėmė priešiška veikla;
 - aktyviai dalyvavo grupiniuose pasitarimuose, kurie buvo antisovietinio pobūdžio, su vokiškos - fašistinės agitacijos bruožais, ruošiant priešiškus elementus kovai prieš sovietų valdžią;
 - šiose kontrrevoliucinėse grupuotėse Č. Vabalas dalyvavo ir konsolidavosi su K. Pomornacku ir kt., platino provokacinio turinio gandus;
 - prieš ištremiant iš Lietuvos, dar dirbdamas gamykloje Nr. 508, buvo pagrindinio kontrrevoliucinės organizacijos narys;
 - 1933 - 1935 m. buvo LŠS narys ir vadovavo šaulių kuopai (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 140, 141).

Pranas Vizgirda

PRANAS VIZGIRDA gimė 1889 m. Ieštarkės k., Darbėnų vls., Kretingos aps. Tėvai - darbininkai, pastaruojų metu nuomavo žemę. Iki 1909 m. Vizgirda dirbo tėvo nuomojamame 6 ha ūkyje. 1914-1917 m. mobilizuotas į caro armiją, tarnavo eiliniu, 1916 m. pakeltas praporščiku, 1917-1919 m. dirbo valgykloje. 1920-1928 m. tarnavo Lietuvos pasienio tarnyboje, turėjo vyr. lt. laipsnį, 1929-1933 m. - pasienio apsaugos tarnyboje, kur paskutiniaisiais metais užėmė rajono viršininko postą. 1933 m. atleistas, o po to vėl priimtas atgal vachmistro pareigoms iki 1939 m. 1939.03.06-1940.05 dirbo pasienio muitinėje, buvo šaulys, nuo 1940 m. LŠS kuopos vadas, turėjo caro vyriausybės ir Lietuvos vyriausybės apdovanojimus, gyveno Kybartuose, Vytauto g. 24, turėjo žmoną, g. 1899 m., sūnų Praną, g. 1920 m., dukterį Ireną, g. 1922 m., sūnų Algimantą ir sūnų Gediminą, g. 1930 m.

1941.06.08 Vilkaviškio NKVD KGB įgaliotinio seržanto Loginovo nutarimu Praną Vizgirdą areštavo (orderio Nr. 19224), kaltindami, kad 1929-1940 m. buvo LŠS narys ir aktyvus tautininkų partijos veikėjas, 1920-1928 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje, vėliau pasienio policijoje 2-ame rajone, be to, tarnavo caro armijoje praporščiku. Į Kraslagą ištremtas 1941.07.08, ten išbuvo iki 08.28, po to perkeltas į Bolšaja rečka l/p iki gruodžio mėn. Kraslage KGB j. lt. Anciperovo nutarimu vėl areštuojamas ir tardomas, prisipažįsta (pagal KGB „kurpalį“), kad čia iš atvežtųjų lietuvių pažįsta A. Pošiūną, mjr. Rimkevičių, plk. Matulėną, policijos vadą Dailidę, lageryje pažino mjr. K. Pomornacką, plk. lt. M. Gedgaudą, plk. Dundulį, Čapliką, Aleksandrą Stulginskį, Juozą Tonkūną, plk. Kazlauską,

kriminalinės policijos viršininką Šalkauską, kpt. Pečiukaitį, mjr. Švambarį, prokurorą Ruškį, vyr. lt. Januškevičių, garvežio mašinistą A. Ašmontą. Visi šie lietuviai buvo nusiteikę antisovietškai, tikėjo greita vokiečių pergale, platino gandus. P. Vizgirda prisipažįsta, kad jis buvo įsitikinęs greita vokiečių pergale ir kad po to Lietuva galės atstatyti turėtą nepriklausomybę. Tačiau jis tvirtina, kad antisovietinės veiklos nėra buvę. 1942.03.03 jis kaltinamas, kad:

- Kraslaga buvo antisovietinės grupės, kurioje dalyvavo žinomi Lietuvos vyriausybės bei kariškių vadovybės atstovai: Aleksandras Stulginskis, Stasys Šilingas, mjr. Jonas Pranculis, kurie taip pat manė, kad rusams pralaimėjus karą prieš Vokietiją, bus atkurta Lietuva.

- užsiėmė nelegalia priešiška sovietų valdžiai veikla;
- dalyvavo nelegaliuose susirinkimuose, kuriuose tartasi organizuoti aktyvią kovą prieš valdžią;

- užsiėmė antisovietine agitacija ir skleidė provokacinius šmeižikiško turinio gandus, tuo būdu įvykdydamas nusikaltimą pagal RTFSR BK 58-13, 58-10 2-ji dalis str.

Petras Vizgirda jam primestų kaltinimų nepripažino, pareikšdamas:

- caro armijoje tarnavau, nes buvau mobilizuotas;
- Lietuvos kariuomenėje tarnavau taip pat mobilizuotas;
- tarnaudamas pasienyje, niekam nesu padaręs blogo;
- LŠS - ne politinė organizacija;
- lageryje apie antisovietinę veiklą nieko nežinojau;
- agitacija ir gandų skleidimu neužsiėminėjau ir todėl neigiu man primestus kaltinimus ir neprisipažįstu esąs kaltas (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 2880/3. L. 141).

ANTANAS POŠIŪNAS gimė 1896.04.17 Modžiūnių k., Švenčionių vls. ir aps., vidutinio valstiečio šeimoje. Tėvas turėjo 9 ha žemės. Tėvas mirė 1935 m., motina - 1930 m. Šeimos sudėtis - žmona Eugenija, g. 1895 m., sūnus Vytautas, g. 1922 m., sūnus Jaunutis, g. 1934 m., duktė Janina, g. 1941 m.

1915 m. baigė Švenčionių keturklasę mokyklą. 1917 m. Poltavoje išlaikė gimnazijos 6 kl. egzaminus.

A. Pošiūnas nuo 1915 m. tarnavo caro kariuomenėje, 1917.08.01 baigė Vilniaus karo mokyklą, evakuotą į Sibirą, praporščiko laipsniu. Iki 1917.03.01 tarnavo Sibiro telegrafo batalione. Tarnavo pėstininkų pulke nuo 1917.08.05 ats. pėstininkų pulko nuo-

Antanas Pošiūnas

dingųjų dujų komandos viršininku. 1918.12.02 savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, kurioje išbuvo iki 1936 m., ėjo bataliono vado, pulko vado, 1-mos karo apygardos viršininko pavaduotojo pareigas. Lietuvos kariuomenėje paskirtas I pėstininkų pulko jaun. karininku. 1919.09.07 Širvintų komendantas. 1919.02.05 perkeltas į I pėstininkų pulką, paskirtas į ryšių komandą. 1921 m. pakeltas į kapitonus. Išėjo į atsargą pulkininko laipsniu. 1919 m. dalyvavo kovose su bolševikais, vėliau su bermontininkais ir lenkais. 1920 m. apdovanotas Vyčio kryžiaus 2-jo laipsnio ordinu ir 3-iojo laipsnio Gedimino ordinu. 1925 m. eksternu baigė Ukmergės gimnaziją. 1936.04.27-1940.07.02 Šakių, Ukmergės, Vilkaviškio karo komendantas. Iš kariuomenės buvo atleistas 1940.07.02 tada ir apsigyveno savo ūkyje Radėkių k., Taujėnų vls., Ukmergės aps., kur buvo įsigijęs 57 ha ūkį (sovietai dalį atėmė, paliko tik 30 ha) („Lietuvos kariuomenės karininkai“, t. 6, p. 150, 151).

1941 06 12 Antanas Pošiūnas Ukmergės NKVD areštuojamas už tai, kad:

1919 m. būdamas Lietuvos kariuomenėje, dalyvavo kovose su bolševikais;

- nuo 1936.04.27 iki 1940.07.02 buvo karo komendantas. Orderis areštui - Nr. 11445 be datos ir be parašo. Išsiųstas į Kraslagą 1941.06.14, atvyko 1941.07.08, šeimą ištrėmė į Sibirą taip pat 1941.06.14. A. Pošiūnas Kraslage 1942.01.02 areštuojamas antrą kartą. Po kelių apklausų 1943.03.13 jam pateikiamas kaltinimas, kad

- būdamas komandiruotėje Bolšaja rečka, užsiėmė antisovietine veikla, kuri pasireiškė taip:

- lietuvių kalinius agitavo priešintis sovietų valdžiai;

- aktyviai dalyvavo grupinėje veikloje, kalbėjo antisovietinėmis temomis apie karo eigą;

- pasikalbėjimai buvo kontrrevoliucinio pobūdžio siekiant paruošti lietuvius kovai prieš bolševikus;

- skleidė provokacinius gandus apie bolševikų pralaimėjimą kare;

- būdamas karo komendantu, veikė prieš revoliucinį judėjimą.

A. Pošiūnas paneigė Pomornacko parodymus, sakydamas, kad jokių gandų apie vokiečių laimėjimus neskleidęs. Akistatoje su Stanišausku Pošiūnas prisipažįsta, kad gyvendamas Bolšaja rečka komentavo girdėtus gandus apie tai, kad užimta Maskva ir kad vokiečiams nugalėjus - grįšime į nepriklausomą Lietuvą. „Bet tai buvo tik gandų komentavimas“, sakė A. Pošiūnas. Akistatoje su mjr. Kaziu Pomornacku Antanas Pošiūnas teigė, kad su juo pažįstami iš Lietuvos laikų, su juo kalbėjosi. Yra girdėjęs, jog vokiečiai bombardavo Novosibirską, sukilėliai užpuolė transportą, kuris vežęs maistą į lagerį. Bet tai buvo ne gandų skleidimas, o tik komentarai.

Antanas Pošiūnas buvo apkaltintas pagal RTFSR BK 58-13, 58-10II dalies ir 58-11 str. A. Pošiūnas kategoriškai paneigė savo dalyvavimą kare su bolševikais (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 141, 142).

ADOLFAS ŠALKAUSKAS gimė 1894 m. Mirė 1943.05.31 Kraslage. Kilęs iš Žiežmarių miestelio, Trakų aps. Tėvai turėjo 4 ha žemės. Šeimoje augo 5 broliai, motina mirė 1922 m.

A. Šalkausko šeima sudarė: žmona, g. 1908 m., sūnus Algirdas, g. 1922 m. A. Šalkauskas 1908 m. baigė 5 klases, 1917-1918 m. tarnavo Raudonojoje gvardijoje praporščiku, 1919-1921 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje, turėjo vyr. ltn. laipsnį, 1921 m. dirbo ūkyje Žiežmariuose, 1921 m. įstojo į kriminalinę policiją, nusikaltimų skyrių, 1922-1926 m. pasiūstas dirbti į Vilkaviškį, vėliau į Kybartus, 1926-1936 m. dirbo Alytuje kriminalinėje policijoje viršininku, kartu mokėsi aukštesniojoje policijos mokykloje, 1936-1940 m. pervestas į Šiaulių aps., o iš ten į Mažeikių aps. Areštavęs yra apie 300 žmonių ir užverbavęs apie 100 agentų, 1934-1936 m. buvo tautininkų partijos narys, 1928-1940 m. - LŠS narys.

Adolfas Šalkauskas

1941.06.14 areštuotas Mažeikių NKVD KGB skyriaus, areštą patvirtino 1941.06.11 (orderis areštui 1941 be datos. Nr. 14904). Tardė seržantas Jutkevičius. Šalkauskas į Kraslagą atvyko 1941.07.08, iš ten perkeltas į Bolšają reč-

ka. 1942.01.02 Kraslago KGB j. ltn. Anciperovo nutarimu A. Šalkauskas vėl areštuojamas. Po neilgo tardymo A. Šalkauskui 1942.03.17 pateikiamas pasirašytas to paties Anciperovo kaltinimas. Kaltinimo nutarimą tvirtino Kraslago KGB ltn. Dogadin, kaltindamas A. Šalkauską dėl priešiško nusistatymo prieš sovietų valdžią, lageryje Bolšają rečką užsiėminėjusį antisovietine veikla, būtent:

- buvo vienas iš veikiančios kontrrevoliucinės grupės narių kartu su buvusios Lietuvos valstybės veikėjais ir kariškiais. A. Šalkauskas ir kiti nusikalstami elementai grupavosi aplink mjr. Pomornacką;

- dalyvavo grupiniuose pasitarimuose, kur aptardavo karo tarp SSRS ir Vokietijos eigą;

- grupiniuose pokalbiuose vyravo bolševikų karo pralaimėjimo konstatavimas ir tikslas paruošti priešiškas jėgas aktyviai kovai su Sovietų Sąjunga.

Tardymo išvados: A. Šalkauskas prisipažino, kad jis Kraslage priklausė lietuvių kalinių grupei, kuri ruošėsi sukilimui. Dalyvavo susirinkimuose kartu su Pomornacku, S. Šilingu, A. Stulginskiu ir kitais, užsiėminėjo priešiška antisovietine agitacija ir skleidė kontrrevoliucinius gandus, dalyvavo grupiniuose pasitarimuose, solidarizavosi su Pomornacku ir kitais nelegaliai veiklai slapta nuo lagerio administracijos (LYA F. K-1. Ap. 58. T. 5. Bb. 42880/3. L. 266).

LIUDININKŲ PARODYMAI IR JŲ AKISTATOS

TOMAS POLOSA gimė 1902 m. Kremeno m., Liublino srityje, gyveno Vilniuje. 1941.09.17 apklausoje KGB tardytojui Archipovui liudijo: „Į Kraslagą atvykome iš Naujosios Vilnios 1941.07.08 ir patekome į 7 lagpunktą (l/p), dirbome 4-ojoje brigadoje, kurioje buvo 89 žmonės prie kelių remonto darbų. Ten išbuvo-me iki 07.18. Pažinojau tik Aborį. Po to buvau perkeltas į Bolšaja rečka l/p. Dirbau Staškevičiaus brigadoje, kurioje buvo 26 kaliniai, tarp jų 50% lenkų ir 50% lietuvių. Lietuviai laikėsi atokiau nuo kitų ir laukė greitos karo pabaigos...”

„Gražys pasakojo, tarsi lietuviai už 250 rb. nusipirko laikraštį, iš kurio sužinojo, kad užimtas Charkovas ir Maskva.” „K. Pomornackas pasakojo, kad A. Stulginskis žinias gauna per radiją. Pečiukaitis, S. Šilingas, Šulga kalbėjosi tarpusavyje, kad greit ateis vokiečiai ir visus išlaisvinsia...”

„1941.08.17 po pietų susirinko K. Pomornackas, J. Čaplikas, K. Atkočiūnas, A. Šalkauskas, Januškevičius ir kalbėjo, kad vokiečiai sumušė Raudonąją armiją, užėmė Maskvą, o generolas Semionovas (buvęs baltagvardietis, pasitraukęs iš Rusijos), surinkęs Sibiro sukilėlių armiją, žygiuoja į Irkutską.”

„1941.08.31 lietuviai J. Stanišauskas, K. Pomornackas, A. Šalkauskas, Danilevičius, Aboris (vilnietis, lenkų okupacijos metu turėjo lenkų pilietybę) susirinko pas batsiuvį K. Atkočiūną ir tarėsi...”

„1941.09.05, atėjus prie šulinio plauti indų, Pošiūnas pasakė Pranculiui: „Mane pasodino į lagerį už tai, kad buvau dvarininkas”, o Pranculis: „Aš turėjau Šiauliuose dvejus namus ir kad buvau nacionalsocialistų partijoje.” Toliau pareiškė, jog, jo manymu, NKVD kviečiasi lenkus pas save, kad užverbuotų” (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4 Bb. 42880/3. L. 1-13).

PETRAS DUBANEVIČ gimė 1895 m., lenkas (tardytojas Nikiforovič - 1941.09.23): „Ašmontą ir Gylį pažįstu, jie nusiteikę priešišškai, sako, jus, lenkus, NKVD apgaus ir nepaleis į Lenkiją stoti į kariuomenę, netikėkite rusais” (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 13-17).

IVAN GAIDAMOVICH gimė 1893 m. Andrienų k., Švenčionių vls., lenkas. 1918-1920 m. Simferopolyje revoliucijos metu dirbo milicijoje. Grįžęs į tėviškę, dirbo prekybininku, 1941 m. žmoną su vaikais ištrėmė į Sibirą.

1941.09.24, būdamas 7 l/p, Gaidamovič parašė pareiškimą KGB įgaliotiniui, kad lietuviai lageryje užsiima kontrrevoliucine veikla, nukreipta prieš Sovietų Sąjungą: „1941.07.18 ar 19 d. prie barako susirinko 50 lietuvių. Susirinkime S. Šilingas pasakė kalbą: „Broliai, mes turime organizuotis, esame toli nuo tėvynės, turime užmiršti praeities skriaudas ir visi vienyti, padėti vieni kitiems, patarti, nepulti dvasioje laukdami vokiečių išvadavimo.” Pomornackas ir Gedgaudas, kalbėję po Šilingo, palaikė jį ir be to, juodu skelbė provokacinius gandus apie

SSRS karo su vokiečiais nesėkmę. Pastarųjų kalbas palaikė J. Tonkūnas, pridurdamas, kad Ukraina ir Maskva jau užimtos, kad užsienyje jau suformuota Lietuvos valdžia, ir jai vadovauja prof. Pakštas. Mjr. Pomornackas, plk. M. Gedgaudas ir prof. J. Tonkūnas, kalbėdamiesi tarp savęs, paminėjo, kad SSRS gyventojai nepatenkinti valdžia ir sukilo prieš ją: vyksta sukilimas, užimtas Krasnojarskas. Arčiau priėjus Polosai, jie nutilo. Papildomoje apklausoje Gaidamovič davė parodymus: „Su lietuviais artimai susitikdavau (moku lietuvių kalbą), mačiau ir girdėjau ir gerai pažinojau Šilingą, Tonkūną, Gylį, nes jie buvo mano brigadoje.“

„Gedgaudas sakėsi, kad gyvendamas netoli vokiečių sienos, nespėjo išvažiuoti į Vokietiją. Tonkūnas palaikė artimus ryšius su generaliniu štabu (apie tai J. Tonkūnas nebuvo užsiminęs, V. A.), jis taip pat norėjo išvažiuoti į Vokietiją, bet nespėjo. K. Pomornackas, apie kurį daugiausia spietėsi lietuviai, ne kartą perspėjo savuosius, kad reikia būti labai atsargiems ir gerai organizuotis, kad neišsiduotų. Perkelti į Bolšaja rečka l/p, lietuviai, grįžę iš darbo, rinkdavosi į kalinių daiktų sandėlyje, „kaptiorkoje“, pas Linčevskį; ten ateidavo buhalteris Ručkys, iš ten jie eidavo į batų siuvyklą pas Atkočiūną, kur užsirakinę slapta tardavosi. Grįžę į baraką, užsukdavo pas K. Pomornacką, kur ateidavo Gedgaudas, Vabalas, Čaplikas, „Ūsorius“ (tikriausiai - Stanišauskas V. A.).

„1941.08.21 mačiau, - sako Gaidamovič - kaip lietuviai rinko pinigus, turbūt laikraščiu. 1941.08.31 prižiūrėtojai, sugrupavę lenkus į vieną brigadą, ruošėsi išsiųsti juos į frontą, tačiau 09.02 grąžino atgal, todėl lietuvių tarpe pasklido gandai, įvairūs spėliojimai, būtent, kad Sibiro sukilėliai užpuolė koloną, todėl nutrūko ryšys su Novosibirsku, kurį atrodo, bombardavo vokiečių aviacija, kad vokiečiai jau perėjo Uralą, ir lietuviai greitai bus laisvi.“

„1941.09.08 vakare M. Gedgaudas, P. Dundulis, A. Stulginskis, K. Pomornackas kalbėjo, kad lageryje Bolšaja rečka buvo iškviesti keletas lenkų, atseit, juos norėjo į laisvę paleisti, bet greitai vėl grąžino miško kirtimo darbams. 09.08 ryte, lagerio džiovykloje susirinko K. Pomornackas, M. Gedgaudas, P. Dundulis ir A. Stulginskis ir, kalbėdami apie Lenkiją, pareiškė, kad Lenkija niekada nebus savarankiška valstybė.“

Ivan Gaidamovič tardytojui daugelį lietuvių charakterizavo taip:

K. Pomornackas - majoras, buvęs caro armijos karininkas, priešiškas sovietinei santvarkai, neslepia savo įsitikinimų, populiarius lietuvių kalinių tarpe.

„Ūsas“ (J. Stanišauskas) - tai tamsi, uždara asmenybė.

Linčevskis - inžinierius, pagal dokumentus baltgudis, aršus nacionalistas.

Juozas Ruškus, buvęs tardytojas, du kartus tardęs komunistus.

M. Gedgaudas, pulkininkas, dvarininkas, aršus nacionalistas.

Č. Vabalas, vyr. ltn., Linkaičių gamyklos cecho viršininkas.

J. Čaplikas, A. Pošiūnas, P. Vizgirda, K. Atkočiūnas, P. Ašmontas, P. Dundulis,

A. Stulginskis - nacionalistai ir palaiko tarpusavy artimus ryšius (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4 Bb. 42880/3. L. 14-38).

JUZEK SOVA gimė 1898 m., kilęs iš Chotysovo, Bielopoliansko, lenkas. 1941.10.20 savo parodymuose, kaip liudininkas, sakė: į Kraslagą atvyko 1941 liepos mėn., o po mėnesio 100 žmonių grupėje išvyko į Bolšaja rečka l/p, kur dirbo sąskaitininku. Šiame lageryje lietuviai pasižymėjo gandų skleidimu. Normuotoju dirbęs B. Linčevskis sistemingai skleidė gandus apie vokiečių kariuomenės artėjimą. 1941.09.15 J. Gaidamovič, atėjęs į kontorą, pastebėjo, kad Linčevskis nešiojęs kariškas kelnes, nes jis buvęs šaulys, kuopos vadas.

Juzef Sova, pasiūstas į l/p „Bolšaja rečka“, dirbo kontoroje, kur buhalteriu dirbo kalinys Juozas Ruškus, buvęs teismo tardytojas, LSS narys, antisovietškai nusiteikęs, girdėjo, kaip jis sakęs, kad Rusijoje organizuojasi baltagvardiečiai, norėdami sudaryti naują valdžią, taip pat girdėjo, kad vokiečiai užėmė Odesą, Leningradą, artėja prie Maskvos. Likęs vienas, plūdo Smetoną, kam jis pasipriešino vokiečių pasiūlymui eiti kartu su jais. J. Ruškus anksčiau gyveno kontoroje ir draugavo su Lincevičium. „P. Ašmontą, - sakė Sova, - taip pat pažinojau, jis dirbo batsiuviu, koneveikė sovietinę valdžią, kuri nesugeba pagaminti vinių batams taisyti“ (LYA. F. K-1. Ap. 58. Bb. 42880/3. L. 39-50).

VACLAV ŠIŠKO gimė 1908 m., lenkas, kilęs iš Vinicko srities, 1942.01.25 apklausos metu savo parodymuose liudijo: „K. Pomornacką pažįstu, nes dirbo vienoje brigadoje. Jis yra priešiško sovietų valdžiai nusistatymo; išgirdęs, kad lenkus paleidžia, nusijuokė: „Jūs - lenkus - jau paleidžia, bet mes, lietuviai, grįšime anksčiau už jus.“ Kartą apsauga gražino kalinius anksčiau nustatyto laiko, ir Pomornackas pasakė: „Matyt, tarp kalinių kilo maištas, turbūt mūsų apsauga pasiūsta to maišto malšinti“ (LYA. F. K-1. Ap. 58. Bb. 42880/3. L. 51-53).

KAZIMIERAS ŠULGA gimė 1914 m., Juodiškių k., Svyrių vls., Vilniaus sr., lietuvis, 7-ame l/p buvo 43-je ir 45-oje brigadose, gyveno 3, 9, 12 ir 13 barakuose. 1941.10.01 apklausoje liudija, kad K. Pomornacką pažįsta. Kartą barako palėpėje K. Pomornackas, kalbėdamas su Polosu, pasakė, kad būtų gerai turėti radiją, tada, atseit, viską žinotume, tačiau apie radijo įsigijimą lageryje negalėjo būti jokios kalbos (LYA. F. K-1. Ap. 58. Bb. 42880/3. L. 53-55).

ALEKSANDRAS POLONSKIS gimė 1890 m. Maskvoje, lietuvis, brigadininkas. 1941.11.01 ir 11.04 apklausoje (tardytojas Sergejevas) liudija: „Janušką, Zalpį, Bikmaną, Gudelį, Kaplaną, Suruševičių pažįstu, be to, pažįstu dar M. Gedgauką, A. Pošiūną, J. Čapliką, P. Dundulį. Su K. Pomornacku teko dirbti vienoje brigadoje. Tai buvęs Lietuvos armijos majoras, dvarininkas. Turi autoritetą tarp lietuvių. Pokalbiuose karine tematika aiškiai palaiko vokiečių pusę. Skleidžia gandus, kad Maskva jau užimta, kad jau kuriama nauja rusų valdžia iš buvusių baltagvardiečių, gyvenančių Lietuvoje. Pokalbiuose dalyvavo Sadauskas, A. Po-

šiūnas, A. Gedgaudas, Č. Vabalas, Gylys. K. Pomornackas mano, kad naujoji rusų valdžia su vokiečiais susitars. Jis sakėsi girdėjęs, jog bombarduotas Novosibirskas, nes ten buvo įsikėlusios sovietų valdžia, Krasnojarske girdėjosi sprogimai, kilo betvarkė. Tai patvirtino P. Ašmontas, pridurdamas, kad kariuomenės dezertyrai užpuolė automašinas su maisto produktais (girdėjo Peka, Dapkus), sovietų armija perkirsta į dvi dalis, o kad 08.17 buvo susirinkę M. Gedgaudas, J. Čaplikas, A. Pošiūnas, Č. Vabalas, P. Dundulis, J. Aukštuolis, P. Vizgirda, J. Stanišauskas, P. Ašmontas, Rimkus, A. Šalkauskas, K. Atkočiūnas, tokio įvykio nežinaš. Žino, kad su K. Pomornacku bendradarbiavo M. Gedgaudas, J. Čaplikas, S. Pošiūnas, Č. Vabalas, P. Dundulis, J. Aukštuolis, P. Vizgirda, J. Stanišauskas, P. Ašmontas, Rimkus, A. Šalkauskas, S. Šilingas. Aborių pažįsta mažai, lietuvius, tačiau laiko save lenku, kad galėtų išsilaisvinti iš lagerio ir išvykti į Lenkiją. Jam tai patarė Gaidamovič. 1941.11.01 Polonskis parašė paaiškinimą, kad Aboriui jis užpildęs anketą, kurioje pažymėjęs, kad Aboris yra lenkų pilietis, tarnavo kariuomenėje, turėjo 7 ha žemės. (Aboris neraštingas) Aboris iš tikrųjų lietuvius, bet jį užrašiau lenku tam, kad jį, kaip lenką, paleistų iš lagerio. Kedys (buvęs gimnazijos mokytojas Tauragėje), atėjęs į baraką, pašaukė Polonskį ir po to kreipėsi į susirinkusius pareikšdamas: „Su mumis skaitosi kaip su internuotais, o ne kaip su kaliniais“. Tai jis girdėjo iš S. Šilingo ir žmonių, esančių už zonos. Tučtuojau minia, apsupusi Kedį, mėtė jį iš džiaugsmo į viršų. Kedį apsupo Januška, Bikmanas, M. Gedgaudas, Skrickis, Polonskas. Kedžio paruoštame atsišaukime į lietuvius kalinius visi lietuviai kviečiami jungtis, ateis laikas, sakoma jame, visi grįšime į Lietuvą, tad turim susiburti kaip Vytauto laikais. Atsišaukimą esą paruošė Šilingas ir pavedė jį perskaityti Kedžiui, ir prašė, kad Januška, Bikmanas, Gedgaudas praneštų apie tai kitiems lietuviams kaliniams žodžiu. Tai gali patvirtinti Gudelis, Šarinevskis, Kaplanas, Bermanas, Abramavičius, Eršteinas. Januška (dirbo Tauragėje kalėjimo prižiūrėtoju) - tai piktas šovinistas, pataikūnas. Pasitraukęs iš kalėjimo, dirbo raštvedžiu, buvęs LŠS narys.

- Bikmanas - tai 7 pėst. pulko kpt., vėliau dirbo Tauragėje karo komendanto padėjėju.

- Aboris - mokėsi gimnazijoje, vėliau pašalintas, po 1940 m. dėvėjo milicininko uniformą.

- K. Pomornackas, - sakė Polonskis, - dalyvavo pokalbiuose, bendradarbiavo su Sadausku, A. Pošiūnu, M. Gedgaudu, Č. Vabalu, P. Dunduliu, J. Aukštuoliu, P. Vizgirda, P. Ašmontu, S. Šilingiu. P. Ašmontas yra sakęs, kad kariuomenėje dezertyrai užpuldinėja automašinas, netgi geležinkelio traukinius. Kalbant apie ankščiau minimą liudininką Aborių, - sakė Polonskis, - turiu pridurti, kad jis, norėdamas greičiau išsikrapštyti iš lagerių, užsirašė lenku, nors 1940 m. gavo Lietuvos pilietybę. K. Pomornackas, nėra sovietų valdžios šalininkas, nes plati-

no gandus apie tai, kad vokiečiai, pralauždami Stalino gynybos liniją, paleido 320 tūkst. sviedinių ir kad Rusijoje valdžią paėmė Timošenko ir Vorošilovas. Mais-to nepriteklių priežastis yra ta, kad rusų dezertyrai užpuolė transportą su mais-tu. Lagerio komitetą sudaro: A. Stulginskis, S. Šilingas J. Tonkūnas, I. Tamošaitis, K. Pomornackas, J. Stanišauskas, J. Giedraitis, J. Čaplikas, P. Dundulis, mjr. Rim-kevičius" (LYA. F. K-1. Ap. 58. Bb. 42880/3. L. 56-65).

PETRAS DAPKUS gimė 1904 m., kilęs nuo Sedos. 1941.11.17 tardytojui Ser-gejevui paliudijo: S. Šilingą ir K. Pomornacką pažįsta, bet apie jų veiklą lageryje nieko nežino. Dėl brigadų Nr. 1 ir Nr. 2 neišėjimo į darbą taip pat nieko nežino-jo (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 65-68).

ANTANAS STANKEVIČIUS gimė 1892 m., kilęs iš Šimkaičių vls., Rasei-nių aps., dirbo Raseinių apskrities valdyboje. Apklausoje parodė: „S. Šilin-gas kalbėjo apie vokiečių pergalę šiame kare, bet netiki, kad Maskva jau užimta. Vokiečiams pirmiausia reikalingas Donbasas, Baku." Apie kitų daly-vavimą susirinkimuose nieko nežino (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 69-71).

LIUDAS KUNAUSKAS gimė 1919 m., kilęs iš Suvalkų Kalvarijos. Tardytojui Rozental 1942.01.26 pareiškė: „Su Pranculiu pažįstamas nuo 1934 m. Aš, baigęs mokytojų seminariją ir po to būdamas kariūnu-aspirantu, stažavausi 8 pėstinin-kų pulke, kur Pranculis draugavo su K. Pomornacku, S. Šilingu, J. Tonkūnu, Kal-pukevičium, Vėversiu. 1941.12.25 Pranaitis agitavo tą dieną neiti į darbą ir tausoti jėgas kovai su priešu" (LYA. F. K-1. Ap. 58. T.4. Bb. 42880/3. L. 72-79).

Be aukščiau minėtų kaltinamųjų, pradėta kaltinti ir žurnalistą J. Kedį, neva ir jis dalyvavo lietuvių susibūrimuose. J. Kedys 1942.02.28 savo parodymuose pripažįsta: „Kai kurios sąlygos verčia mane prisidėti prie 7 l/p veikusių grupuo-čių, kurios užsiėminėjo antisovietine agitacija."

„Aš, - sako **KEDYS**, - nei Lietuvoje, nei lageryje nebuvo priešiškas sovietų valdžiai ir noriu susipažinti su šia antisovietine veikla. Būdamas brigadininku, turėjau pakankamai rūpesčių ir darbų, ir man nebuvo laiko užsiėminėti kitais klausimais. Kaip tik tada ir prasidėjo 7-ame l/p visokie gandai. Juos skleidė Ja-nuška ir Pabinis lozungu: „Organizuokimės, organizuotai grįžkim į Lietuvą". 1941.07.10-15 susirinko būrys žmonių (apie 10), tarp jų buvo Staškevičius, Bui-ša, J. Stanišauskas. Laikydami anketas, patarė neužsirašyti anketose nei LSSR nei SSRS piliečiu, bet tik Lietuvos. Mums tarp savęs reikia būti draugiškiems. Pranculis, buvęs Šiaulių apygardos inspektorius, pasakė: „Greitai važiuosime na-mo. Dokumentus išduos mūsų komitetas." Tarp susirinkusiųjų buvo S. Šilingas, A. Ostaševičius, V. Mažonas. S. Šilingas kvietė sudaryti lietuvių komitetą, o man, J. Kedžiui, pavesta paruošti atsišaukimą" (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 90).

1942.03.24 J. Kedžio-Januškos akistata išaiškina S. Šilingo, kaip vieno iš šio komiteto steigėjų, vaidmenį.

ALFONSAS JANUŠKA, gimęs 1941.09.29, savo parodymuose patvirtina: „Juozas Kedys - žurnalistas (1938-1940 m. Tauragėje buvome kartu Savanorių sąjungoje). Paruoštame atsišaukime atsispindėjo mintys, kad Lietuva dar caro laikais kentėjo nuo caro ir gerai prisimena gubernatorių Muravjovą. Daug teko pergyventi 1918-1920 m. atgimimo laikotarpyje: 1941 m. prasidėjo karas, mūsų šeimos tremtyje paliktos likimo valiai; lietuviai vietoj susibūrimo kelia ginčus, reikia užmiršti neapykantą ir jungtis, kad į Lietuvą grįztume naujomis jėgomis. Šį atsišaukimą Kedys perskaitė ir prašė, kad patikrinčiau ir niekam nerodyčiau" (LYA F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 89, 90).

KAZIO RABAČIAUS ir Kedžio akistata 1941.11.19 protokole parodė: „J. Kedys užsiėminėjo antisovietine agitacija. Girdėjau, kad organizuoja lietuvių būrelį. Būtina gauti, - sakė J. Kedys, - iš laisvosios zonos žinių ir laikraščių ir vesti propagandą, rašyti atsišaukimą".

J. Kedys: „Apytikriai tokie pasikalbėjimai buvo ir apie atsišaukimą" (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 90-96).

AKISTATA KEDYS - JANUŠKA (Akistatos protokolas 1942.03.24).

Kedys: „Su Januška pažįstamas nuo 1938 m. Vėliau aš buvau izoliatoriuje Nr. 12, Januška Nr. 13, ir jis įkalbėjo mane priimti visą atsakomybę sau ir neišpūsti bylos. Aš sutikau. 7-ame l/p gyvenome vienam barake Nr. 10. Artimiausi kaimynai - Zauka, Rabačius, Bikmanas. Kalbėta, kad reikia sudaryti komitetą ir bendrai, kartu grįžti į Lietuvą. Mačiau grupę lietuvių, tarp jų S. Šilingą. Kalbėta dėl pilietybės anketos užpildymo, Pranculis sakė: važiuojant namo dokumentus paruoš komitetas".

J. Kedys: „Aš, gulėdamas ant narų, primečiau atsišaukimo tekstą, mane užtikino ltn. Sabotaitis. Jaunimui atsišaukimas patiko. Gavęs iš Sabotaičio popieriaus, parašiau jam atsišaukimo nuorašą."

Januška: „J. Kedys kituose barakuose skaitė atsišaukimą, nunešė atsišaukimą Vikšneliui ir dar parodė S. Šilingui, A. Stulginskiui, J. Pranculiui, kurie su tekstu sutiko".

J. Kedys: „S. Šilingui atsišaukimo nerodžiau".

Januška: „J. Kedžio parodymus patvirtinu: apie gandus girdėjau, bet apie lietuvių susigrupavimą - ne; mačiau, kad J. Kedys kažką rašė, bet su turiniu nesusipažinau" (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 102-110).

PENKIASDEŠIMT DVIEJŲ ASMENŲ BYLŲ IŠSKYRIMAS

Keletas paminėtų asmenų atskiromis nutartimis buvo iš S. Šilingo ir kitų (iš viso 18 žmonių), išskirstyti į atskiras bylas:

1942.01.02 nutartimi Antaną Januškevičių pagal 1942.04.17 Polosos parodymus patraukti kaip kaltinamąjį, dalyvavusį Kraslago ruošiant atsišaukimą.

1942.01.15 nutarimu Viktorą Čapliką ir J. Pečiukaitį, kaip Lietuvos žvalgybos darbuotojus, išskirti į atskirą bylą.

1942.02.20 nutartimi, paaiškęjus, kad kaltinamasis Pranculis slėpė 1941.12.24 nusikaltėlius - kun. Mažoną, mokytoją Gaunų, buvusį geležinkelietį Kotnovič ir Gomalickį, organizuojant masinį susibūrimą Kūčių vakarą, patraukti atskiron atsakomybėn.

1942.03.10 peržiūrėjo aštuoniolikos asmenų, S. Šilingo, A. Stulginskio bylą ir rado antraeilius dalyvius: Rinkevičių, Lukšį, Petkevičių, Černiauską, Staškevičių, Katauską, Christauską, Gaižauską, Pudminą, Markevičių, Taškevičių, Čitoną, Tursą, Peką, Danilevičių, Aborį, Vieverėną, Dailidę, Daulauską, Švambarį, Svatešį, Š. Vitkauską, Vitkevičių, Janulį, Beiną, Gasiūną, Klebanovą, Križą, Šutaitį, Timoškevičių, Motenį, Duričių, Svetlį, Savicką, Žutautą, Giedraitį, Černių, Dviną, Daškų, Ruškį, Linčevskį, Rusevičių, Brodą, Rasadą, Narumėną, Suiko, Kavaliūną, Sadauską, Gylį, Kalistį ir kitus - iš viso 52 žmones ir, vadovaudamasi Pomornacko, Giedraičio, A. Ašmonto, Staniškausko, Pranculio, Vizgirdos, liudininkų Polosos 1941.09.27, Geibutovič 1941.09.24 ir Polonsko 1941.11.06 parodymais, nutarė juos išskirti į atskiras bylas (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 111-115).

KALTINIMO IŠVADOS, PATVIRTINTOS 1942 05 12

Kaltinimo išvadas pasirašė 1942.04.13 operatyvinio čekistų skyriaus vyr. operatyvinis įgaliotinis KGB j. ltn. Aneiperov, tvirtino 1942.05.12 Krasnojarsko srities KGB valdybos viršininkas mjr. Semionov, Krasnojarsko srities prokuroras. 1942.05.16 pagal baudžiamąją bylą Nr. 2564 (dabar Nr. 42880/3) apkaltinta 18 lietuvių, padariusių nusikaltimą pagal RTFSR BK str.:

1. Aleksandras Stulginskis pagal 58-4, 58-10, 2d., 58-11 BK RSFSR.
2. Stasys Šilingas pagal 58-4, 58-10, 2d., 58-11 BK RSFSR.
3. Izidorius Tamošaitis pagal 58-4, 58-10, 2d., 58-11 BK RSFSR.
4. Jokūbas Staniškauskas pagal 58-4, 58-10, 2d., 58-11 BK RSFSR.
5. Juozas Tonkūnas pagal 58-4, 58-10, 2d., 58-11 BK RSFSR.
6. Jonas Aukštuolis pagal 58-4, 58-10, 2d., 58-11 BK RSFSR.

7. Jonas Pranculis, ats. majoras, pagal 58-4, 58-10, 2d., 58-11 BK RSFSR.
 8. Kazys Pomornackas, ats. majoras, pagal 58-4, 58-10, 2d., 58-11 BK RSFSR.
 9. Juozas Vileišis, gydytojas, pagal 58-4, 58-10, 2d., 58-11 BK RSFSR.
 10. Mykolas Gedgaudas, plk. ltn., pagal 58-4, 58-10, 2d., 58-11 BK RSFSR.
 11. Povilas Dundulis, plk. mjr., pagal 58-4, 58-10, 2d., 58-11 BK RSFSR.
 12. Petras Ašmontas pagal 58-4, 58-10, 2d., 58-11 BK RSFSR.
 13. Jonas Matelis, majoras, pagal 58-4, 58-10, 2d., 58-11 BK RSFSR.
 14. Kazys Atkočiūnas, polic. nuovados vadovas, pagal 58-4, 58-10, 2d., BK RSFSR.
 15. Česlovas Vabalas, vyr. ltn., pagal 58-4, 58-10, 2d., 58-11 BK RSFSR.
 16. Pranas Vizgirda, vyr. ltn. pasienio policijoje, pagal 58-4, 58-10, 2d., 58-11 BK RSFSR.
 17. Antanas Pošiūnas, pulkininkas, pagal 58-4, 58-10, 2d., 58-11 BK RSFSR.
 18. Adolfas Šalkauskas, policininkas, pagal 58-4, 58-10, 2d., 58-11 BK RSFSR.
- Povilas Dundulis kaltinimo išvadų nesulaukė. Mirė 1942.05.02 (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 116, 117).
- Aštuoniolikos bylos kaltinamąją medžiagą Kraslago prokuroras persiunčia Krasnojarsko srities prokurorui: „Byla įforminta pagal nustatytas normas, ir kaltinimas visiems byloje yra pagrįstas... siūloma visus nuteisti aukščiausia bausme - sušaudyti. Šią bylą nukreipti Krasnojarsko srities NKVD valdybai ir srities prokurorui patvirtinti ir nukreipti NKVD SSRS OSO peržiūrai." Pasirašo Kraslago prokuroras Žarov (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 116, 159).

TARDYTOJŲ NUOMONĖ APIE KALTINAMUOSIUS

ALEKSANDRAS STULGINSKIS. Nuo 1918 metų pažįstamas su buvusiu teisingumo ministru S. Šilingu, kuris buvo kartu Tautinės Tarybos narys, pažinojo teisią diplomata J. Aukštuolį ir žinojo jo diplomatinę veiklą. A. Stulginskis tardytojui pareiškė, kad Kraslago jokia politinė veikla nei jis pats, nei kiti jam žinomi lietuviai neužsiėmė. Neatsimena ir nežino, kad kas nors iš jų būtų pareiškęs nepasitenkinimą tarybine valdžia. Net neatsimena, kad kas nors iš jo vienminčių būtų kalbėjęs šia tema. Grupiniuose susirinkimuose nedalyvavęs ir apie jų priešišką veiklą nieko nežinąs. Lageryje rašęs dienoraštį, kuriame tik fiksavęs antisovietines nuotaikas, provokacinius gandus, rašęs išimtinai tik savo prisiminimams ir kitokių tikslų neturėjęs. Pažinojęs Marijonų ordino vadovą, lietuvių vyskupą Bučį, kaip „krikščionių“ partijos įkūrėją ir mėginęs nelegaliu būdu prašyti jį, kad pastarasis tarpininkautų sovietų valdžiai, kad išleistų Stulginskį iš lagerių (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 121, 122).

STASYS ŠILINGAS. Vienas iš partijos Santara 1917 metais kūrėjų. Aktyviai dalyvavo prieš visų krypčių revoliucinius judėjimus. Būdamas Teisingumo ministru, užsiėmė įstatymų paruošimu buržuazinei tvarkai išsaugoti ir priimant atitinkamas priemones, nukreiptas prieš revoliucinį judėjimą, palaikė buržuazinės tautininkų partijos politiką, buvo Lietuvos šaulių sąjungos nariu.

Būdamas Kraslage, kontrrevoliucine veikla neužsiėmėjęs ir kontrrevoliucinėje veikloje nedalyvavęs. Buvęs supažindintas su nelegalaus lietuvių komiteto veikla. Ne kartą kalbėjęs su kaltinamaisiais J. Stanišausku ir kitais lietuviais apie jų kaltinimą ir yra pareiškęs apie komitetą neigiamą savo nuomonę. Žinojęs apie lageryje platinamą atsišaukimą, bet jo nevertinęs, lietuvių susirinkimuose nekalbėjęs (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 121, 122).

IZIDORIUS TAMOŠAITIS. Buvo tautininkų partijos CK narys. Aktyviai dalyvavo prieš revoliucinį judėjimą. Žinojo apie lageryje organizuojamą lietuvių komitetą. Ne kartą dalyvavo antisovietinio pobūdžio pokalbiuose su A. Stulginskiu, J. Stanišausku, S. Šilingu, J. Tonkūnu. Šiuose pasitarimuose ne kartą perdavė provokacinius gandus, tikėjo fašistinės Vokietijos pergale (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 122).

JOKŪBAS STANIŠAUSKAS. Lietuvoje J. Stanišauskas priklausė Lietuvos tautininkų partijai, buvo LŠS nariu. Kraslage priklausė lietuvių grupei, kuri, būdama antisovietinių pažiūrų, rūpinosi atstatyti Lietuvoje nepriklausomybę, o tai įgyvendinti būtų galima tik tuo atveju, jei SSRS pralaimėtų karą. Buvo iniciatoriumi lageryje sukurti lietuvių savitarpio pagalbos komitetą, kuris sujungtų visus lagerio lietuvius. Nelegaliuose pasitarimuose dalyvavo S. Šilingas, J. Tonkūnas, A. Stulginskis ir kt. Vedė antisovietinę agitaciją ir skleidė provokacinius gandus. (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 123).

JUOZAS TONKŪNAS. Lietuvoje užėmė švietimo ministro postą, buvo tautininkų partijos narys, prancūzų įtakos Lietuvoje šalininkas. Būdamas Kraslage, žinojo apie lietuvių kalinių pastangas sukurti nelegalų komitetą, bet pats jame nedalyvavo. Su S. Šilingu, J. Stanišausku vedė antitarybinio turinio pokalbius Rusijos pralaimėjimo dvasia (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 123).

JONAS AUKŠTUOLIS. Nuo 1920 metų be pertraukos užsiėmė diplomatinėmis veikla, buvo Lietuvos respublikos atstovu Švedijoje, Suomijoje, Latvijoje, Brazilijoje, Argentinoje.

Kraslage jokia antisovietine veikla neužsiėmėjęs, apie kontrrevoliucinę veiklą lageryje nežinojo. Antisovietinės S. Šilingo kalbos metu susirinkime nedalyvavęs. Gandų neplatinęs. Lietuvos kariuomenėje užsitarnavęs majoro laipsnį. Kraslage buvęs aktyvus lietuvių kalinių grupės narys ir dalyvavęs jų antisovietiniuose pasitarimuose. Buvo vienas iš antisovietinių grupuočių iniciatorių (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880. L. 123).

JONAS PRANCULIS. Lietuvos kariuomenėje turėjo majoro laipsnį, ne kartą dalyvavo karo tribunolo posėdžiuose, kai buvo teisiami komunistai, iš kurių penkiems buvo paskirta bausmė iki 5 metų.

Kraslage prisijungė prie kontrrevoliucinės grupės veiklos. Susisiejo su buvusiais Lietuvos ministrais, kariškiais ir kartu su jais užsiiminėjo propaganda prieš sovietų valdžią (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 123-124).

KOSTAS POMORNACKAS. Pareiškė, kad lietuvių armijoje užsitarnavo majoro laipsnį ir caro armijoje podparučiko laipsnį. Būdamas Kraslage, buvo antisovietškai nusiteikusių žmonių grupėje, su kuriais grupinių suėjimų metu kalbėjosi apie Sovietų Sąjungos-Vokietijos karinių veiksmų eigą ir komentavo provokacinius gandus antisovietine dvasia. Sambūriai vykdavo dažnai, slaptai dalyvaujant beveik tiems patiems dalyviams. Kartais ir ne visiems dalyvaujant. Dalyvaudavo Tonkūnas ir kiti buvę kariškiai, policininkai: Vizgirda, Atkočiūnas ir kt. Sambūryje, įvykusiame 1941 rugpjūčio 17 d. barake, buvo kalbama antisovietine dvasia apie Sovietų armijos pralaimėjimą. Lietuviai kvietė tautiniam susivienijimui, laikytis organizuotumo, išsaugoti moralines ir fizines jėgas. Kadangi vokiečių laimėjimai teikė galimybę greitai laiku grįžti į Tėvynę, kilo mintis įkurti organizaciją; sukilimui ruošti nekvietė. Grupės dalyvių jungimosi priežastis buvo priešiškas požiūris į Sovietų valdžią: asmeninės skriaudos, tremiant lietuvius iš Tėvynės, turto nusavinimas ir atskyrimas nuo šeimų, trėmimas į lagerį, kuriame buvo neįmanomai baisios sąlygos, nežinia apie šeimos likimą. Antisovietine jo paties ir grupės dalyvių veikla buvo sutelkiama į nuotaikos formavimą, tikėjimą, kad Sovietų Sąjunga bus nugalėta, Vokietijai ir vokiškajam fašizmui simpatijos reiškimą, tikėjimą tuo, kad su vokiečių pergale artėja išsivadavimo iš lagerio valanda ir lietuvių grįžimas į Tėvynę.

Pagrindinis kaltininkas ir pirmasis antisovietinės veiklos lageryje kaltininkas (tardytojų nuomone) - Šilingas, savo kontrrevoliucine kalba kvietęs organizuotis, vadovaujantis „greito grįžimo į Tėvynę lozungu, kuriuo apsvaigino lietuvių tremtinių protus“ (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 124-125).

JUOZAS VILEIŠIS. Buvęs LŠS narys, tautininkų partijos narys. Kraslage bendradarbiavo su J. Stanišausku ir kalbėjosi antisovietinėmis temomis. Pasitarimo metu kalbėta, kaip reikės atkurti nepriklausomybę, rusams pralaimėjus šį karą (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 123-124).

MYKOLAS GEDGAUDAS. Buvęs caro armijos karininkas, Lietuvos kariuomenės plk. ltn., tautininkų partijos narys. Kraslage aktyvus kontrrevoliucinės lietuvių kalinių grupės narys. Aktyviai dalyvavo pasitarimuose, kur vyravo antisovietinės nuotaikos, ypač Vokietijos-SSRS karo eigos vertinime. M. Gedgaudas kartu su K. Pomornacku kvietė lietuvius būti organizuotais, išsaugoti moralę ir dvasinę pusiausvyrą, stengtis lageryje sabotuoti darbus (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 136).

POVILAS DUNDULIS. Buvęs caro armijos karininkas, Lietuvos kariuomenės pulkininkas, tautininkų sąjungos ir LŠS narys. Kraslage priklausė kontrrevoliucinei grupei, sudarytai iš buvusių karininkų ir asmenų, priešišku sovietinei santvarkai, kurie tikėjosi vokiečių pergalės šiame kare (LYA. F. K-I. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 137).

PETRAS AŠMONTAS. Šiaulių garvežių depo mašinistas, 1940-1941 m. norėjęs pasitraukti į Vokietiją, buvęs A. Hitlerio politikos šalininkas, priešiškausi nusiutekęs SSRS atžvilgiu, Kraslage aktyviai dalyvavęs nelegaliuose lietuvių kalinių susirinkimuose, veikęs prieš Sovietų Sąjungos valdžią, platinęs provokacinius gandus (LYA. F. K-I. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 138).

JONAS MATELIS. 1919 m. dalyvavo kovose prieš bolševikus, buvo LŠS Seimų aps. (dab. Lazdijų) rinktinės narys, majoras. Kraslage dalyvavo lietuvių kalinių kontrrevoliucinėje grupėje, kurioje buvo Lietuvos valstybės veikėjai ir kariškiai: Respublikos prezidentas A. Stulginskis, ministras S. Šilingas, susisiekimo ministras J. Stanišauskas, mjr. Pranculis. Agitavo prieš Sovietų Sąjungą (LYA. F. K-I. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 139).

KAZYS ATKOČIŪNAS. Caro laikais dirbo caro policijoje. Buržuazinėje Lietuvoje irgi dirbo policijoje. Paskutiniu metu buvo policijos nuovados viršininkas, LŠS narys. Kraslage dalyvavo nelegaliuose lietuvių kalinių susirinkimuose (LYA. F. K-I. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 139).

ČESLOVAS VABALAS. Buvęs Lietuvos kariuomenės leitenantas, nuo 1940 m. perkeltas į ginklų dirbtuves Linkaičiuose kaip 1-mo rango technikas, dirbo cecho viršininku, kartu ėjo LŠS šaulių kuopos vado pareigas. Kraslage turėjo ir daugiau pažįstamų iš Linkaičių ginklų gamyklos (karinės gamyklos Nr. 508). Tuo metu vyko lietuvių kalinių tardymas dėl grupinių antisovietinių kalbų apie galimą rusų armijos pralaimėjimą fronte. Girdėjęs apie sukilimą Sovietų Sąjungoje. Tardymo metu nustatyta, kad Č. Vabalas irgi dalyvavo kontrrevoliucinėse grupuotėse (LYA. F. K-I. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 139, 140).

PRANAS VIZGIRDA. Buvęs Lietuvos pasienio policijos tarnybos vyr. leitenantas, tautininkų partijos ir LŠS narys. Kraslage susipažino su mjr. K. Pomornacku, plk. lt. M. Gedgaudu, plk. P. Dunduliu, prezidentu A. Stulginskiu, buv. ministrais S. Šilingu, J. Stanišausku, J. Tonkūnu (dauguma jų tikėjosi vokiečių pergalės), dalyvavo bendruose lietuvių kalinių pasitarimuose (LYA. F. K-I. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 141).

ANTANAS POŠIŪNAS. Buvęs caro armijos praporščikas, Lietuvos kariuomenės pulkininkas leitenantas. Nuo 1936 m. karo komendantas. Kraslage neužsiiminėjo antisovietine veikla, bet prisipažino, kad platino provokacinius gandus (LYA. F. K-I. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 141, 142).

ADOLFAS ŠALKAUSKAS. Buvęs apskrities kriminalinės policijos viršininkas. Prisipažino, kad persekiojo revoliuciškai nusiteikusius gyventojus.

Kraslage ne kartą kalbėjo antisovietinio turinio temomis su K. Pomornacku, M. Gedgaudu, A. Pošiūnu, Č. Vabalu ir P. Ašmontu, platino gandus, kad užimta Maskva.

Vadovaudamiesi SSRS NKVD 1941.11.21 įsakymu, tardymo medžiagą apie aukščiau išvardintus kaltinamuosius (18 žmonių), nusiųsti SSRS NKVD peržiūrėti OSO - Ypatingajam pasitarimui.

Manoma, kad kaltinamiesiems pagal kaltinamą medžiagą A. Stulginskiui, S. Šilingui, I. Tamošaičiui, J. Stanišauskui, J. Tonkūnui, J. Aukštuoliui, J. Pranculiui, K. Pomornackui, J. Vileišiui, M. Gedgaudiui, P. Ašmontui, J. Mateliui, K. Atkočiūnui, Č. Vabalui, P. Vizgirdai, A. Šalkauskui galima taikyti aukščiausią bausmę - sušaudyti, konfiskuojant turtą (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 142, 143).

KRASLAGO PROKURORO IŠVADOS (1942 02 23)

1942 02 23 NKVD Kraslago prokuroras Žarov, peržiūrėjęs baudžiamąją bylą A. Stulginskio, I. Tamošaičio, J. Stanišausko, J. Tonkūno, S. Šilingo, J. Aukštuolio, J. Pranculio, J. Vileišio, M. Gedgaudo, P. Dundulio, J. Matelio, K. Atkočiūno, P. Vizgirdos, A. Pošiūno, A. Šalkausko, P. Ašmonto, Č. Vabalo bylą (dabar Bb. Nr. 42880), gautą iš Kraslago operatyvinio čekistų skyriaus, nustatė, kad aukščiau minėti areštuotieji yra buvę Lietuvos buržuaziniai nacionalistiniai kontrrevoliuciniai elementai. Būdami NKVD Kraslago Niže-Poimensko skyriaus 7-ame l/p, artimai tarp savęs susiję, organizavo nelegalią kontrrevoliucinę grupę ir pradėjo priešišką veiklą, kurioje atsispindėjo vokiškos-fašistinės veiklos kryptys. Šios priešiškos veiklos iniciatoriai buvo žinomi Lietuvos areštuotųjų kontingento kaliniai:

1. S. Šilingas - praeityje Santaros partijos organizatorius, buvęs teisingumo ministras;

2.1. Tamošaitis - fašistinės tautininkų partijos narys, Respublikos prezidento A. Smetonos patarėjas;

3. A. Stulginskis - fašistinės Krikščionių demokratų partijos ir Valstiečių sąjungos narys, buvęs Respublikos prezidentas;

4. J. Stanišauskas - tautininkų partijos lyderis, buvęs susisiekimo ministras;

5. J. Tonkūnas - buvęs švietimo ministras.

Iniciatoriai į savo eiles įtraukė: dvarininkus, fabrikantus, buožes ir kt. savi-ninkus bei kitus iš karininkų ir policijos pareigūnų tarpo ir organizavo 18 žmonių grupę.

Kontrrevoliucinė sukilimo grupė, tikėjusi sovietų pralaimėjimu kare, siaurame rate aptarinėjo klausimus, susijusius su tarptautine padėtimi, karo fronto padėtimi, būsimu Lietuvos nepriklausomybės atstatymu ir savo pareigomis lageryje. Savo kontrrevoliucinės organizacijos nariams pavedė uždavinį sušaukti išplėstinį susirinkimą, organizuoti sabotažą, grasindami susidoroti, vesti dienoraštį. Taip kalbėjo S. Šilingas dalyvaujant šimtui kalinių. Kiti kalbėjo mažesniuose susibūrimuose, atskirose lagerio vietose. Tuoju po S. Šilingo pasisakymo sekė K. Pomornacko, Ašmonto ir kitų kalbos, kuriose buvo skelbiami išgalvoti prasimanymai, gandai apie Raudonosios armijos pralaimėjimus. Kiti kontrrevoliucinės grupės nariai - J. Aukštuolis, J. Pranculis, K. Pomornackas, J. Vileišis, M. Gedgaudas, P. Dundulis, J. Matelis, K. Atkočiūnas, P. Vizgirda, A. Pošiūnas, P. Ašmontas, C. Vabalas komentavo anksčiau kalbėjusių pasisakymus. Visa tai liudija liudininkai ir kaltinamųjų prisipažinimas.

Prokuroras Žarov mano, kad nesutaikoma priešiška esamai Sovietų Sąjungos santvarkai veikla yra akivaizdi. Už kontrrevoliucinę veiklą socialistinės tėvynės nenaudai, būtina sutikti su tuo, kad visiems kaltinamiesiems reikia skirti aukščiausią bausmę - sušaudyti, konfiskuojant jų turtą.

Šią bylą prokuroras Žarov per Kraslago operatyvinį čekistų skyrių pasiuntė Krasnojarsko krašto NKVD valdybai ir Kraslago prokurorui patvirtinti ir persiųsti peržiūrai pagal priklausomybę ypatingajam pasitarimui OSO NKVD SSSR (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4 Bb. 42880/3. L. 159).

JONĄ VILEIŠĮ PALEIDŽIA Į LAISVĘ

1946 m. balandžio 8 d. Amūro Bamo 500-osios statybos (GUL-ZDI) prokuroras, justicijos patarėjas Kondrašov, peržiūrėjęs teisiamojo Juozo Vileišio, įkaltinto NKVD N. Amursko darbo pataisos lageryje, baudžiamąją bylą, rado:

1943.03.01 J. Vileišis Kraslage buvo areštuotas, kaip įvykdęs nusikaltimą pagal RTFSR BK, 58-11 ir 58-10 2 dalis str. Nustatyta, kad jo byla užbaigta ir persiūsta į LSSR NKVD spec. skyrių.

Atsakius į prokuratūrai specialaus LSSR NKVD viršininko ir SSRS NKVD „A“ skyr. viršininko užklausimus, gautas atsakymas, kad tardomojo kalinio J. Vileišio, kaipo tokio, bylos nėra. Vadovaudamasis šiomis išvadomis, NUTARĖ:

Tardomąjį kalinį Juozą Vileišį iš arešto tučtuojau paleisti. Šią nutartį kartu su byla persiųsti OURZ N. Amursko lagerio viršininkui vykdyti. Paleistas į laisvę Amursko ir Statybos 500 prokuroro nurodymu (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 148).

**SSRS KGB VIRŠININKO ABAKUMOVO LAIŠKAS SSRS
MINISTRŲ TARYBOS PIRMININKUI J. STALINUI**

Nors, kaip žinome, 1941.06.14 kai kurie tremtiniai be teismo buvo vežami į Sibiro lagerius, daugelis jų, taip pat ir minėti 18 žmonių, buvo kaltinami įvairiais išgalvotais kaltinimais. Mūsų minėti 18 kaltinamųjų buvo kaltinami esą lageryje organizavo Lietuvos išlaisvinimo komitetą, skleidė šmeižikiškus gandus prieš Sovietų Sąjungą ir rengėsi, atėjus patogiam momentui, išsilaivinti ir grįžti į Lietuvą, atkurti senąją buržuazinę-fašistinę santvarką. Tuo laiku buvo mėgstama vakarų demokratinę santvarką perkrikštyti į buržuazinę-fašistinę santvarką. „Sukūrus“ aštuoniolikos asmenų bylą Kraslage, ją patvirtino 1942.05.12 Krasnojarsko krašto NKVD valdybos viršininkas KGB mjr. Semionov ir Krasnojarsko krašto prokuroras Dorogov. Byla pasiūsta SSRS NKVD ypatingai komisijai siūlant taikyti visiems aukščiausią bausmę - sušaudyti.

SSRS valstybės saugumo ministras Abakumovas 1947 m. birželio mėn. kreipėsi raštu į SSRS Ministrų tarybos pirmininką J. Staliną laišku, kuriame aiškina: 1941 metų birželio mėnesį Lietuvos NKGB, (Maskvai įsakius) norėdamas apsivalyti nuo socialiai pavojingo elemento, ištrėmė iš Lietuvos į Krasnojarsko pataisos lagerius Aleksandrą Stulginskį, kuris 1917-1920 m. buvo Lietuvos Valstybės Tarybos narys, ministras be portfelio, o 1920-1922 m. ėjo Respublikos prezidento pareigas, 1922-1926 m. išrinktas Respublikos Prezidentu. Tuo metu jis priklausė Krikščionių demokratų partijai ir Valstiečių sąjungai, būdamas tų partijų CK nariu. Nuo 1926 m. gyveno savo dvare. 1942 m. sausį, jau būdamas lageryje, buvo patrauktas atsakomybėn kaip antisovietinės grupuotės dalyvis. Kaltinamųjų tarpe buvo dar 17 buvusių politinių ir visuomenės veikėjų.

Grupė ruošėsi sudaryti Lietuvos komitetą, kuris, vokiečiams priartėjus, turėjo išlaisvinti lageryje esančius lietuvius, vedė tarp kalinių karo pralaimėjimo agitaciją ir platino provokacinius gandus. A. Stulginskis prisipažino, kad jis pasisakęs apie rusų pralaimėjimą, rašęs lageryje antisovietinio charakterio dienoraštį, tačiau aktyvų dalyvavimą neigė. Tardymas, liečiantis A. Stulginskį, užbaigtas 1942 m. balandžio mėn. „Pranešdamas Jums, - rašoma laiške, - apie tai, kas aukščiau išdėstyta, SSRS KGB randa galimybę, svarstant bylą SSRS KGB ypatingame komitete - OSO, bausmės dydį A. Stulginskiui numatyti 10 metų, įskaitant atsidėją laiką, kitiems paliekant aukščiausią bausmę.

Prašo nurodymų pats Abakumovas (LYA. T. 5. P. 5-6).

Tačiau ir po šio laiško Stalinas tyli, o nuo arešto jau buvo praėję 6 metai. Niekas nenujautė ir netikėjo, kad jų bylos svarstymas prasidės dar po 5 metų. Tuo metu, ypač po karo pabaigos, dauguma kaltinamųjų rašė skundus įvairiausiomis instancijoms. Deja, visur buvo tyla. Kaltinamuosius išmėtė po įvairiausių

Sajungos lagerius. Šių eilučių autoriui teko aptikti pėdsakus diplomato J. Aukštuolio Mordovijos uždaruose lageriuose ir prof. J. Tonkūno, su kuriuo metus srėbėme bendrą košę. Tada prof. Tonkūnas pasakodavo, kad SSRS Vyriausybinei komisijai pasirodžius lageriuose, jų vyriausybė teisiamąjį slėpdavo nuo komisijos. Ir taip tęsėsi iki 1952 m. vasario 27 dienos, t.y. praėjus 10-čiai ir daugiau metų be teismo! Tai įmanoma tik „demokratiškiausioje“ pasaulio šalyje - Sovietų Sąjungoje. Nemanau, kad taip būtų pasireiškęs vadovų sąžinės graužimas!

Jie pasiekė savo - per tą lageriuose jų buvimo laiką iš 18 žmonių 10 kalinių jau buvo pasitraukę iš gyvųjų tarpo, mirę toli nuo savo Tėvynės, atskirti nuo šeimų, artimųjų, neturėdami duonos kąsnio, išsekę. Taip bolševikai elgėsi su savo krašto piliečiais. Genocido politika turėjo sunaikinti lietuvių tautą.

TARDYTOJO PAŽYMA. SIŪLOMA VISUS SUIMTUOSIUS NUTEISTI 20-25 METAMS

Prieš pat karą, norint išvalyti Lietuvą nuo socialiai pavojingo elemento, į Krasnojarsko lagerius buvo išvežti:

1. Aleksandras Stulginskis, g. 1885 m., eilę metų buvęs Lietuvos Valstybės Tarybos narys, buržuazinės Lietuvos respublikos prezidentas;
2. Stasys Šilingas, g. 1896 m., 1926-1933 buvęs buržuazinės Lietuvos teisingumo ministras;
3. Juozas Tonkūnas, g. 1894 m., eilę metų buvęs švietimo ministras;
4. Jonas Pranculis, g. 1895 m., buvęs Lietuvos kariuomenės mjr. pulko vado pavaduotojas;
5. Pranas Vizgirda, g. 1888 m., buvęs rajono policijos viršininkas;
6. Antanas Pošiūnas, g. 1896 m., buvęs Lietuvos kariuomenės ltn. pulkininkas;
7. Petras Ašmontas, g. 1887 m., buvęs Šiaulių geležinkelio depo mašinistas.

Tardytojų nuomone, minėti asmenys, būdami lageryje, organizavo ir sukūrė kontrrevoliucinę organizaciją, kurios tikslas - padėti vokiečių okupantams ir restauruoti Lietuvoje kapitalizmą. Todėl jie buvo areštuoti.

Siūloma, kad būtų tikslinga ypatingojo pasitarimo (OSO) sprendimu minėtus asmenis teisti po 20-25 metus kalėjimo, įskaitant išbūtą lageryje laiką.

Parašas neperskaitomas.

Si pažyma parodyta KGB ministro pavaduotojui Selivanovui 1951 m. gegužės mėnesį, t.y. po to, kai iš 18 žmonių 10 jau buvo mirę, vienas (J. Vileišis) paleistas, buvo likę ir kaltinami tik 7 asmenys (LYA. F. K-l. Ap. 58. T. 4. Bb. 42880/3. L. 154-159).

NUTRAUKTA BYLA DEŠIMČIAI ASMENŲ

1952 m. balandžio 13 d. pasirašytas nutarimas nutraukti dešimčiai asmenų bylą dėl jų mirties. Štai tie, kurie paaukojo savo gyvybę už Lietuvą:

1. Izidorius Tamošaitis (mirė 19 43.02.06, plaučių uždegimas);
2. Jokūbas Stanišauskas (mirė 1943.04.15 SSRS Kraslage);
3. Jonas Aukštuolis (mirė 1949.10.27, išsekimas, Mordovijos l/p);
4. Kazys Pomornackas (mirė 1945.05.10 TBC, UITLK 4 l/p);
5. Mykolas Gedgaudas (mirė 1942.11.21, širdies priepuolis, Kansko kalėjime);
6. Povilas Dundulis, mirė 1943.05.02;
7. Jonas Matelis, mirė 1944.05.30, TBC, UITLK 4 l/p;
8. Česlovas Vabalas, mirė 1942.07.20, išsekimas, Kansko kalėjime;
9. Kazys Atkočiūnas, mirė 1949.04.06;
10. Adolfas Šalkauskas, mirė 1943.05.31.

1949, 1950, 1951 metais J. Tonkūnas, S. Šilingas, A. Stulginskis ne kartą prašė SSRS prokuratūros peržiūrėti jų bylas, tvirtindami, kad praėjo daug metų nuo jų arešto. Tardymas seniai užbaigtas, pateiktas kaltinimas, tačiau jie be teismo laikomi darbo pataisos lageriuose.

SSRS prokuratūra ne kartą davė nurodymus SSRS KGB organams pagreitinti bylos užbaigimą ir duoti atsakymą A. Stulginskiui, J. Tonkūnui ir S. Šilingui, tačiau visą laiką byla buvo vilkinama. Matyt, laukta jų mirties. Ir tik 1952 m. galų gale paskirtas OSO posėdis.

OSO TEISMAS AŠTUONIOLIKOS ASMENŲ BYLOJE 1952 02 27

KGB ir Karo tribunolams nepajėgiant suspėti susitvarkyti su politinėmis bylomis, SSRS Ministrų taryba, nutaria prie KGB įsteigti ypatingus teismus (OSO), vadinamus „troikomis“. Šiuose teismuose žmonių likimai buvo sprendžiami kaltinamiesiems nedalyvaujant, gavus iš prokuratūros kaltinamąsias išvadas. Kaltinamasis negalėjo tarti savo paskutinio žodžio. Paruošiamąjį tardymą atlieka paskubomis. Pavyzdžiui, A. Stulginskio ir kitų paruošiamasis tardymas užtruko 2-3 mėnesius, o kai kuriems ne visą mėnesį.

1952.02.27 ypatingos trijulės teismas (OSO) prie SSRS KGB, peržiūrėjęs A. Stulginskio ir kitų kaltinamąją medžiagą ir kaltinamąsias išvadas, nustatė, kad: 1. A. Stulginskis, 2. S. Šilingas, 3. J. Tonkūnas kaltinami už aktyvią veiklą prieš darbininkų valdžią ir revoliucinį judėjimą, dalyvavimą kontrrevoliucinėje grupėje ir už antisovietinę agitaciją, tuo nusikalsdami pagal RTFSR BK str. 58-10, 2 dalis, 58-11, 58-4, 4. P. Vizgirda, 5. J. Pranculis, 6. A. Pošiūnas kaltinami padarę

nusikaltimus pagal RTFSR BK str. 58-10, 2 d., 58-11, 58-13, 7. P. Ašmontas, padaręs nusikaltimus pagal RTFSR BK str. 58-10, 2 d., 58-11 (58-4 str. už nusikaltimus talkininkaujant).

Pastaba: 58-13 už nusikaltimus prieš darbininkų klasės judėjimus, 58-10, 2 d. - už nusikaltimus skleidžiant priešišką propagandą, 58-11 - už nusikaltimus, padarytus grupinėje veikloje.

OSO NUSPRENDĖ:

Visus minimus kaltinamuosius A. Stulginskį, S. Šilingą, J. Tonkūną, P. Vizgirdą, J. Pranculį, A. Pošiūną nuteisti kalėti po 25 metus, kiekvienam įskaitant atsėdėtą laiką, ir po to ištremti 5 metams. P. Ašmontą nuteisti 10 metų lagerio ir 5 metams tremties.

OSO teisme, kaip minėta, nedalyvauja nei teisiamieji, nei liudytojai. Jokių teismo apklausų, suprantama, negali būti nei dėl teismo sudėties, nei dėl pareiškimų bei kaltinimo paneigimo. Tikra demokratija!

Kiekvienam nuteistajam atskirai OSO teismo prie KGB 1952.02.27 išrašas, kuris šabloniškai užpildytas: išklaustas Kraslago NKVD operatyvinio čekistų skyriaus įgaliotinio pranešimas, kaltinant (nurodoma pavardė) įvykdžius nusikaltimą pagal RTFSR BK str., nurodomas nutarimas areštuoti, nutartis apkalinti, kad padėjo tarptautinei buržuazijai, aktyviai vykdė agitaciją, ir nuteisiamas 25 metams kalėjimo, įskaitant bausmės atlikimo pradžią (nuo arešto dienos).

Prof. J. Tonkūnas, būdamas Vladimiro kalėjime, 1953.06.09 vėl rašo skundą SSRS KP Centro komitetui, kad peržiūrėtų bylą. Rašo skundą ir J. Pranculis. Ir tik 1954 metais skundai pasiekia tikslą.

KGB MINISTRAS SIŪLO OSO SPRENDIMĄ UŽPROTESTUOTI

1953 m. liepos 4 d. J. Tonkūnas parašė pareiškimą SSRS KP CK, prašydamas peržiūrėti jo bylą ir patikrinti jo paaiškinimus. Panašiai padarė ir J. Pranculis. KGB komiteto pirmininkas prie SSRS Ministrų tarybos generolas pulkininkas J. Serovas 1954.05.07 patvirtino išvadas, kurias paruošė KGB komiteto tardymo valdybos 2-o skyriaus viršininko pavaduotojas mjr. Serovas ir suderino su KGB komiteto prie SSRS Ministrų tarybos tardymo valdybos pavaduotojais pulkininkais Kalistovu ir Kozirevu.

Peržiūrėję buvusio Lietuvos švietimo ministro J. Tonkūno ir buvusio mjr. J. Pranculio archyvinę tardymo bylą Nr. 101091, nustatė:

J. Tonkūnas ir J. Pranculis kartu su kitais kaltinamaisiais A. Stulginskiu, S. Šilingu, P. Vizgirda, A. Pošiūnu, P. Ašmontu, ryšium su jų ankstyvesne kontrrevoliucine veikla, 1941 m. buvo areštuoti ir iš Lietuvos etapuoti į SSRS VRM Kraslago lagerius.

SSRS KGB ministras pasiūlė tarpininkauti prieš generalinį prokurorą, užprotestuoti OSO 1952.02.27 nuosprendį ir kaltinamiesiems sumažinti bausmę pagal faktinį išbuvimo laiką, bet uždrausti jiems gyventi Baltijos šalių režiminuose miestuose (LYA. T. V. P. 162-164).

S. Šilinga, P. Vizgirda, A. Pošiūna, kaip atlikusius bausmę, iš arešto paleisti, P. Ašmontą paleisti iš tremties.

SSRS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO KARINĖS KOLEGIJOS 1954 04 02 D. NUTARTIS

1954 06 02 SSRS Aukščiausiojo teismo karinė kolegija, pirmininkaujant justicijos gen. lt. Čepsovui ir nariams justicijos pulkininkams Semikai ir Lebetkovui, svarstė SSRS vyriausiojo prokuroro protestą, liečiantį 1952.02.27 OSO nutartį, pagal kurią nuteistieji Aleksandras Stulginskis ir Juozas Tonkūnas padarė nusikaltimus pagal RTFSR BK 58-4, 58-10 2 d., 58-11 str ir abu nuteisti 25 metus kalėjimo kiekvienas.

Jonas Pranculis, Stasys Šilingas, Pranas Vizgirdas ir Antanas Pošiūnas padarė nusikaltimus pagal RTFSR BK 58-10 2 d., 58-11, 58-13 str. ir nuteisti kalėti kiekvienas atskirai po 25 m. Pranas Ašmontas, įvykdęs nusikaltimus pagal RTFSR BK 58-10 2 d., 58-11 str. nuteistas laisvės atėmimu darbo pataisų lageryje 10 metų, 4 mėn. ir 20 dienų. Išklause Lebedevo pranešimą ir vyriausiojo kariuomenės prokuroro justicijos mjr. Kožuro išvadas, NUSTATĖ: teisiamieji A. Stulginskis, J. Tonkūnas, J. Pranculis, S. Šilingas, P. Vizgirda, A. Pošiūnas ir P. Ašmontas kiekvienas atskirai prisipažino padaręs šiuos nusikaltimus: A. Stulginskis, praeityje buvęs Krikščionių demokratų ir Krikščionių sąjungos partijos organizatorius ir buvęs CK narys, buvęs Valstybės Tarybos narys, ministras ir Lietuvos Prezidentas, kovojo prieš revoliucinį judėjimą Lietuvoje. Būdamas Kraslage A. Stulginskis vedė antisovietinę agitaciją, kartu su savo bendraminčiais norėjo įkurti lageryje nelegalų Lietuvos komitetą, savo asmeniniame dienoraštyje rašė antisovietinius užrašus.

2. J. Tonkūnas nuo 1934.07 iki 1939 m. kovo mėn. buvo prie A. Smetonos Ministrų Tarybos narys ir užėmė švietimo ministro postą, aktyviai kovojo prieš revoliucinį judėjimą Lietuvoje. J. Tonkūnas Kraslage - antisovietinės veiklos dalyvis, t.y. aktyvistų grupėje, sudarant Lietuvos komitetą, varė antisovietinę agitaciją.

3. Juozas Pranculis - caro armijos praporščikas, nuo 1918 iki 1935 m. tarnavo Lietuvos buržuazinėje kariuomenėje - kariuomenės štabe, buvo kuopos, bataliono vadas. 1923-1935 m. ne kartą dalyvavo karo lauko teisme, teisiant komunistus už jų veiklą. Įvedus sovietų valdžią Lietuvoje ir vėliau būdamas Kraslage, palaikė nusikalstamą ryšį su priešiškais elementais, varė antisovietinę agitaciją.

4. Stasys Šilingas 1917-1938 metais buvo buržuazinės nacionalistų partijos Santara (Demokratinė sąjunga) narys, LŠS narys. 1920-1938 m. užėmė žymius vyriausybinius postus - Valstybės tarybos pirmininkas, teisingumo ministras. Kovojo prieš darbininkų judėjimą, ruošė įstatymus buržuazinei valdžiai išsaugoti. Būdamas Kraslage, palaikė nelegalius ryšius su sovietų valdžios kenkėjais, tarp lietuvių vedė antisovietinę agitaciją.

5. Pranas Vizgirda 1914-1917 m. tarnavo caro kariuomenėje praporščiku, 1920-1928 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje vyr. leitenantu, 1928-1939 m. tarnavo pasienio policijoje rajono viršininku. Kraslage užmezgė nusikalstamą ryšį su priešiška nusiteikusia sovietų valdžiai asmenimis ir kartu su jais užsiminėjo antisovietinę agitaciją.

6. Antanas Pošiūnas, tarnavęs caro armijoje praporščiku, 1918-1940 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje pulko vado pavaduotoju ir karo komendantu Ukmergėje, Vilkaviškyje, Šakiuose. Kovojo prieš revoliucinį judėjimą. Kraslage užmezgė nusikalstamą ryšį prieš sovietų valdžią ir kartu vedė antisovietinę agitaciją.

7. Petras Ašmontas praeityje buvo kontrrevoliucinės vokiečių-fašistų organizacijos Kulturerband narys, buvo priešiška nusistatęs prieš Sovietų Sąjungą. Kraslage kartu su kitais vienminčiais vedė agitaciją, ruošė lageryje sukilimą.

SSRS generalinis prokuroras pasiūlė bausmės dydį A. Stulginskiui, J. Tonkūnui, J. Pranculiui, S. Šilingui, P. Vizgirdai, A. Pošiūnui sumažinti iki faktiškai išbūtojo laiko, P. Ašmontą iš tremties paleisti. Proteste nurodoma, kad visų kaltinamųjų nusikaltimas abejonių nekelia, tačiau įvertinant, kad socialistinis kelias Lietuvoje jau sustiprėjo ir visi minimi asmenys yra išbuvę areštuoti beveik 13 metų, tolimesnis jų laikymas arešte nėra būtinas. Patikrinusi bylos medžiagą ir kaltinimo išvadas, nurodytas proteste, SSRS Aukščiausiojo teismo karinė kolegija NUSPRENDĖ:

SSRS generalinio prokuroro protestą patenkinti. Ypatingojo teismo - OSO 1952.02.27 nuosprendį dėl A. Stulginskio, J. Tonkūno, J. Pranculio, S. Šilingo, A. Pošiūno, P. Ašmonto pakeisti. Paskirtą bausmę sumažinti kiekvienam iki faktiškai atbūtojo laiko, t.y. A. Stulginskiui, J. Tonkūnui, J. Pranculiui, S. Šilingui, P. Vizgirdai, A. Pošiūnui iki 12 metų 4 mėn.

A. Stulginskį, J. Tonkūną, J. Pranculį, S. Šilingą, P. Vizgirdą, J. Pošiūną, kaip atlikusius bausmę, paleisti, P. Ašmontą paleisti iš tremties. Nutartį pasirašė pirmininkas Cepsovas ir nariai Semika ir Letkovas (t. 5, p. 166-169).

Grįžę į Lietuvą, J. Tonkūnas ir A. Stulginskis kreipėsi į valdžią ir partines struktūras, kad būtų grąžintos iš tremties jų šeimos. 1955.08.16 SSRS VRM Kruglovas tvirtina tardytojo Kuliabos dokumentą, tarpininkaujant LSSR KP sekretoriui A. Sniečkui ir Ministrų Tarybos pirmininkui M. Gedvilui, paleisti iš tremties nuteistųjų A. Stulginskio ir J. Tonkūno šeimas.

Jų prašymas buvo patenkintas.

KRASLAGAS SIŪLO NUTRAUKTI 18-OS ASMENŲ BAUDŽIAMĄJĄ BYLĄ

1961.09.16 Krasnojarsko krašto KGB valdybos vyr. tardytojas kpt. Melnikovas, peržiūrėjęs archyvinę baudžiamosios bylos Nr. 42880/3 medžiagą, apkaltinančią A. Stulginskį ir kitus (iš viso 18 žmonių), taip pat nuteistųjų P. Ašmonto, J. Pranculio, A. Stulginskio ir A. Pošiūno skundus, nustatė, kad 1952 m. vasario 27 d. Ypatingojo teismo OSO prie SSRS KGB nutartimi, kiekvienas iš jų buvo nuteistas 25 metams DPL.

Anksčiau minėtose 18 asmenų bylose, buvo šie teisiamieji:

1. A. Stulginskis, g. 1885 m. Jokūbavos dv., buv Lietuvos Prezidentas, iki arešto ūkininkavo savo dvare.
2. S. Šilingas, g. 1885 m. Vilniuje. 1926-1938 m. buvo Lietuvos Respublikos teisingumo ministras, prieš areštą ūkininkavo Mikčiūnų k. Šakių aps.
3. I. Tamošaitis, g. 1890 m. Antakalniškių k., Jurbarko vls., Raseinių aps. 1934-1937 m. tautininkų partijos narys, 1934-1939 m. žurnalistų sąjungos pirmininkas, 1924-1940 m. dirbo Kauno universitete.
4. J. Stanišauskas, g. 1892 m. Pašliužimių k., Švėkšnos vls., gyveno Dotnuvoje, buvo Kėdainių aukštesniosios kultūrtechnikų mokyklos direktorius, 1934-1938 m. - susisiekimo ministras, LŠS ir tautininkų partijos narys.
5. J. Tonkūnas, g. 1894 m. Strašiūnų k., Pasvalio vls., Biržų aps. 1924-1941 m. Lietuvos Ž.Ū. akademijos Dotnuvoje katedros vadėjas, 1928-1934 m. - rektorius, 1934-1939 m. - švietimo ministras, LŠS ir tautininkų partijos narys.
6. J. Aukštuolis, g. 1885 m. Kaduogalių k., Vabalninko vls., Biržų aps. 1917 m. Lietuvių konferencijos Stokholme dalyvis, 1920-1939 m. dirbo Lietuvos pasiuntinybėje Švedijoje, Vokietijoje, Olandijoje, Latvijoje, Estijoje, Argentinoje, Brazilijoje, Urugvajuje.
7. J. Pranculis, g. 1895 m. Uždulėnuose, 1919-1935 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje, užsitarnavo mjr. laipsnį, ne kartą dalyvavo kariuomenės teisme teisiant komunistus.
8. K. Pomornackas, g. 1881 m. Madūnų vnk., Želvos vls. Ukmergės aps., dvarininkas, Lietuvos kariuomenės majoras.
9. J. Vileišis, g. 1895 m. Medinių k., Pasvalio vls., Biržų aps., turėjo ūkį (150 ha), LŠS ir tautininkų partijos narys, gydytojas.
10. M. Gedgaudas, g. 1885 m. Raseinių aps., turėjo 65 ha žemės, Lietuvos kariuomenės plk. ltn., kavalerijos pulko vadas, tautininkų partijos narys.
11. P. Dundulis, g. 1894 m. Čerkonių k., Debeikių vls., Utenos aps., turėjo 82 ha žemės, Lietuvos kariuomenės pulkininkas, LŠS ir tautininkų partijos narys.
12. P. Ašmontas, g. 1897 m. Rietavo miest., Telšių aps., 1922-1941 m. dirbo Šiaulių geležinkelio depo mašinistu, buvo Kulturerbando organizacijos narys.

13. J. Matelis, g. 1898 m., Plaštakos k., Balninkų vls., Ukmergės aps., 1919 m. kovojo prieš bolševikus, 1927-36 m. Seinų aps. šaulių sąjungos rinktinės vadas, atsargos majoras.

14. K. Atkočiūnas, g. 1885 m. Nabalasų k., Ukmergės vls., 1918-1940 m. policijos nuovados viršininko pavaduotojas, nuovados viršininkas Pabaiske, Uplynoje, Rietave, Žerėnuose, Varniuose, Telšiuose.

15. Č. Vabalas, g. 1906 m. Pažerų k., Jurbarko vis, Raseinių aps., ats. j.ltn., 1935 m. įstojo į ginklininkų kursus, o vėliaus dirbo Linkaičių karinėje gamykloje cecho viršininku, LSS kuopos vadas.

16. P. Vizgirda, g. 1889 m. Ještukės k., Darbėnų vls., Kretingos aps., 1920-1928 m. Lietuvos pasienio tarnyboje vyr. ltn., 1928-1939 m. pasienio policijos rajono viršininkas, LSS narys.

17. A. Pošiūnas, g. 1896 m. Medžionių k., Švenčionių aps., 1918-1936 m. Lietuvos kariuomenės plk. ltn., 1936-1940 m. karo komendantas Šakių, Ukmergės, Vilkaviškio apskrityse.

18. A. Šalkauskas, g. 1894 m. Žiezmarų m., Trakų aps., 1919-1921 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje, 1922-1940 m. kriminalinėje policijoje, LŠS ir tautininkų partijos narys.

Be to, reikėtų priminti, kad A. Stulginskis rašė dienoraštį, kuriame jis užrašinėjo girdėtus lageryje gandus, kuriuos jis pats nelaikė provokaciniais. Iš tikrųjų šio dienoraščio įrašai nėra provokacinio charakterio. Beje, jei ir būtų šie melagingi gandai kaip nors įvertinti kaip blogybė, jie nebuvo platinami tarp gyventojų, o apsiribojo tik tuo pačiu lageriu.

Byloje paminėta per 60 lietuvių, susijusių su teisiamųjų veikla. Jų medžiaga išskirta į atskirą bylą, bet baudžiamojon atsakomybėn jie patraukti nebuvo, nes Kraslage, KGB valdyboje tokių žinių nėra. Tokiu būdu byloje nėra objektyvių įrodymų, kurie šioje byloje paliudytų apie Kraslage veikiančią nacionalistinę organizaciją.

Atskirus nesveikus kai kurių kaltinamųjų pasisakymus lagerio režimo sąlygomis nėra pagrindo kvalifikuoti pagal RTFSR BK 58-10 str. kaip antisovietinę agitaciją. O areštuotųjų apkaltinimą pagal str. 58-4 ir 58-13 medžiagą turėtų patikrinti Lietuvoje, nes čia, Kraslage, jų objektyvus patikrinimas neįmanomas. Vadovaujantis aukščiau išdėstytų minčių pagrindu ir RTFSR UPK - Baudžiamojo kodekso 2 p. 5 str., vyr. tardytojas kpt. Melnikov samprotauja, kad 1952.02.27 OSO nutarimu-nutartimi, liečiančia A. Stulginskį, S. Šilingą, J. Tonkuną, J. Pranculį, P. Vizgirdą, A. Pošiūną, P. Ašmontą, o taip pat 1952.02.21 SSRS prokuroro pagal spec. bylą nutartį, liečiančią I. Tamošaitį, J. Stanišauską, J. Aukštuolį, K. Pomornacką, M. Gedgaudą, P. Dundulį, J. Matelį, Č. Vabalą, K. Atkočiūną, A. Šalkauską (jie visi mirę), jų bylą, apkaltinant pagal RTFSR BK str. 58-10,

58-11, nutraukti trūkstant įkalčių. Nutarimą pasirašo vyr. tardytojas kpt. Melnikov, KGB valdybos viršininkas kpt Sorokin, patvirtino - Krasnojarsko srities KGB viršininkas prie KGB ministrų tarybos plk. Bulan (t.5. lap. 261-272).

LIETUVOS KGB TEISINA NUTEISTUOSIUS

1988 m. rugpjūčio 30 d. to meto Lietuvos Valstybės saugumas, jau prasidėjus politiniam atšilimui, rado reikalą susidomėti prieš 47 metus nuteistųjų buvusių Lietuvos valstybės veikėjų ir Lietuvos kariuomenės aukštesniųjų karininkų, tuo metu patekusių į bylų fabrikavimo ministerijos globą, likimu ir peržiūrėti iš archyvų ištrauktą baudžiamąją bylą Nr. 42880/3 (iš viso penki tomai). LSSR KGB tardymo poskyrio viršininkas, justicijos papulkininkis R. Rainys, suderinęs su KGB tardymo skyriaus viršininku papulkininkiu T. Lazaravičium ir LSSR KGB saugumo pirmininku generolu E. Eismontu, peržiūrėjęs gautą archyvinę bylą, nustatė:

- minėti 18 asmenų, kurie suimti 1941 m. birželio mėn. 1-14 d. ir kaltinami, kad praeityje buvo kontrrevoliucinių partijų (Krikščionių demokratų, Tautininkų) vadovai, karinės fašistinės LŠS nariais, vyriausybės vadovais (prezidentas, ministras, seimo atstovas), dvarininkais, tarnavo Lietuvos kariuomenėje ir vadovavo pulkui, batalionui ar kuopai, užėmė karo komendanto postą, atseit, teikė pagalbą tarptautinei buržuazijai, dalyvavo kontrrevoliucinėse organizacijose, buvo priešiškausi nusiteikę prieš SSRS ir sovietų valdžią, grupiniuose pasitarimuose aptarinėjo SSRS-Vokietijos karo eigą, palaikė karo eigą vokiečių pusėje. Dauguma kariškių tarnavo senosios Rusijos caro armijoje, o 1919-1940 m. - Lietuvos kariuomenėje.

1941.07.08 atvykę į Krasnojarsko kraštą, minėti Lietuvos piliečiai lageryje organizavosi iš savųjų sukurti kontrrevoliucinę organizaciją - lietuvių komitetą, skleidė Sovietų Sąjungos atžvilgiu priešiškus gandus, išgalvojimus, buvo kontrrevoliucinės grupės dalyviai, tarp kurių, kaip minėta, buvo Lietuvos kariuomenės atstovai, labiausiai priešiški sovietų valdžiai.

Vadovaujantis gauta medžiaga, justicijos papulkininkis R. Rainys manęs:

1. Ištrėmimus socialiai pavojingų elementų A. Stulginskio, S. Šilingo, I. Tamošaičio, J. Stanišausko, J. Aukštuolio, P. Vizgirdos, A. Pošiūno, A. Šalkausko laikyti to laikotarpio veikiančiomis normomis.

2. Nuteistuosius A. Stulginskį pagal RTFSR BK str. 58-10 2-ji dalis, 58-11 ir 58-4, J. Tonkūną, 58-4, 58-10 II d., 58-11, Vizgirdą - 58-10, II d., 58-11 *laikyti nuteistus nepagrįstai*, o J. Pranculį pagal 58-13 str. *nuteistu pagrįstai*.

3. J. Tonkūno ištrėmimą, kaip socialiai pavojingo elemento dėl jo užimamo buržuazinėje Lietuvoje Švietimo ministro posto - *laikyti nepagrįstu*.

Dokumentą pasirašė: LSSR KGB tardymo skyriaus poskyrio viršininkas plk.ltn. R. Rainys. Suderintas LSSR KGB su tardymo skyriaus viršininku plk.T.Lazarevičium.

LSSR KGB pirmininkas generolas majoras E. Eismontas (t. 5. 452^167).

LIETUVOS SSR PROKURORAS SEPTYNIEMS ASMENIMS NUTRAUKIA BYLĄ

1988 m. spalio mėn. 20 d. KGB tardymo priežiūros skyriaus prokuroras, valstybės 3-os klasės justicijos patarėjas A. Kiričenko, peržiūrėjęs A. Stulginskio, I. Tamošaičio ir kitų (iš viso 18 žmonių) Bb. Nr. 42880/3, nustatė:

LSSR NKVD - saugumo organų potvarkiu 1941 m. buvo areštuota 18 asmenų, kurie buržuazinės Lietuvos vyriausybinese struktūrose buvo užėmę vadovaujančias vietas: A. Stulginkis buvo Respublikos prezidentas, S. Šilingas, J. Tonkūnas, J. Stanišauskas, I. Tamošaitis - ministrai, kiti buvo kariškiai, policijos pareigūnai. Visi jie buvo laikomi SSRS pataisos darbų lageriuose.

Dėl J. Tonkūnienės pareiškimo (J. Tonkūnienė skundžiasi, kad jos vyras yra neteisėtai suimtas, ištremtas ir teistas) buvo tikrinta visų bylos dalyvių medžiaga, patikrinta, ar teisėtai buvo jie areštuoti, ištremti, laikyti pataisos darbų lageriuose ir nuteisti.

Patikrinus paaiškėjo, kad A. Stulginkis, J. Tonkūnas ir kiti buvo areštuoti ir kalinami nepagrįstai. Todėl yra paruoštas SSRS KGB ypatingo teismo, įvykusio 1952.02.27 ir 1954.06.02 SSRS Aukščiausiojo teismo karinės kolegijos nutarčių projektas.

Šioje nutartyje svarstomas arešto ir laikymo pataisos darbų lageriuose pagrįstumas šių asmenų: A. Stanišausko, g. 1892 m. buvusio susisiekimo ministro, aktyvaus Tautininkų partijos veikėjo (kaltinamasis mirė tardymo metu, byla dėl jo mirties buvo nutraukta).

Arešto metu minėti asmenys jau nebuvo vadovaujančiose pareigose ir dirbo savo ūkiuose arba kitose valstybinėse pareigose (pav., J. Vileišis). Konkrečių duomenų apie jo veiklą, kovojant prieš revoliucinį judėjimą, nėra. J. Matelio dalyvavimas kovose prieš Raudonąją armiją dokumentais nepatvirtintas, kad jo tuo laiku ten nebuvo, nepaneigta.

Narystė buržuazinėje Tautininkų partijoje ir Lietuvos šaulių sąjungoje, tarnyba policijoje, trūkstant konkrečių faktų kovoje su revoliuciniu judėjimu, negali tarnauti pagrindu patraukti baudžiamojon atsakomybėm, be to, inkriminuojamų aplinkybių visapusiško išaiškinimo nebuvo.

Vadovaudamiesi LSSR BK str. 45 ir tuo, kas paminėta aukščiau, NUTARĖ bylos nutraukimo pagrindą, liečiantį

Jokūbą Stanišauską, g. 1892 m.,
Joną Matelį, g. 1898 m.,
Izidorių Tamošaitį, g. 1889 m.,
Kazimierą Atkočiūną, g. 1895 m.,
Joną Aukštuolį, g. 1885 m.,
Juoza Vileišį, g. 1895 m.,
Adolfą Šalkauską, g. 1894 m.,
pakeisti, baudžiamąją bylą prieš juos *nutraukti, trūkstant jų veiksmuose nusi-
kaltimo sudėties*.

Nutartį pasirašė KGB tardymo priežiūros valstybės justicijos patarėjas 3-os
klasės A. Kiričenko, nutartį tvirtino Lietuvos SSR prokuroras valstybinis 3-os
klasės justicijos patarėjas L. Sabutis 1988.10.25 (t.5, p. 469-474).

KRASNOJARSKO KRAŠTO KGB VALDYBOS IŠVADOS 1961 M.

Vyr. leitenantas UKGB Krasnojarsko kraštui kapitonas Melnikovas, peržiūrėjęs archyvinę baudžiamosios bylos Nr. 42880/3 medžiagą, kaltinančią Stulginskį Aleksandrą, Dominyko, ir kitus (iš viso 18 žmonių), taip pat Ašmonto, Pranculio ir Pošiūno bylas, rado, kad 1952.12.27 (bylos išgulėjo KGB stalčiuose 10 m.) OSO prie SSRS UKGB buvo nuteisti 6 žmonės 25 m. darbo pataisos lagerio. Nuteisti šie asmenys: Aleksandras Stulginskis, Stasys Šilingas, Juozas Tonkūnas, Jonas Pranculis, Pranas Vizgirdas, Antanas Pošiūnas ir 10 m. 4 mėn. tremčiai į Krasnojarsko kraštą Petras Ašmontas. Praėjus 12 m. nuo kaltinimo išvadų paskelbimo, SSRS Aukščiausiojo Teismo kolegija SSRS generalinio prokuroro protestu 6-ms nuteistiesiems: Stulginskiui, Šilingui, Tonkūnui, Pranculiui, Vizgirdai, Pošiūnui 1954 m. birželio 2 sumažino bausmę iki 12 ir 4 mėn. (iki faktiškai išbūto lageryje laiko), o Ašmontas buvo paleistas iš lagerio (LYA. F. K-1. Ap. 58. Bb. 42880/3. L. 261-263).

Be aukščiau šioje byloje minėtų asmenų, 10 mirė, nesulaukę teismo:

1. Izidorius Tamošaitis mirė 1943.02.06 Kansko kalėjimo ligoninėje;
2. Jokūbas Stanišauskas mirė 1943.04.15 Kraslage;
3. Jonas Aukštuolis mirė 1949.10.27 Dubravlage;
4. Kazys Pomornackas mirė 1945.05.10 tremtyje;
5. Mykolas Gedgaudas mirė 1942.11.21 Kansko ligoninėje;
6. Povilas Dundulis mirė 1943.05.02 Kansko kalėjimo ligoninėje;
7. Jonas Matelis mirė 1944.05.30 lageryje;
8. Česlovas Vabalas mirė 1942.07.20 Kansko kalėjime;
9. Kazys Atkočiūnas mirė 1949.04.06 Kansko kalėjime;

10. Adolfas Šalkauskas mirė 1943.05.31 KANSKO kalėjime.

Juozas Vileišis Amūro spec. statybos NKVD vadovybės išlaisvintas iš lagerio (t. 1 a.b. 148) (LYA. F. K-I. Ap. 5. Bb. 42880/3. L. 261-266).

1941 m. birželio mėn. A. Stulginskis ir kiti patraukti į šią bylą asmenys, kaip socialiai pavojingas elementas, buvo areštuoti Lietuvos SSR ir etapuoti į Kraslagą, kur ir vyko bylos tyrimas iki 1942 m. gegužės mėn.

Areštuotieji buvo pripažinti kaltais tuo, kad, užimdami buržuazinėje Lietuvos vyriausybėje, Lietuvos armijoje atsakingus postus, tuo pačiu kovojo su revoliuciniu judėjimu (pagal str. 58-4, 58-13 RSFSR), būdami Kraslage, vykdė antisovietinę agitaciją, pranašavo neišvengiamą SSRS pralaimėjimą kare su fašistine Vokietija, skleidė įvairius provokacinius gandus ir, laukdami hitlerininkų pergalės, ėmėsi žingsnių sudaryti vadinamąjį lietuvių komitetą, kuris turėjo organizuoti ištremtųjų lietuvių grįžimą į Lietuvą (pagal str. 58-10 II d, 58-11).

10 metų byla buvo laikoma OSO prie MGB SSRS ir sprendimas joje buvo padarytas tik 1952 m. Šiuo metu beveik visi kaltinamieji rašė daug skundų, kuriuose neigė savo kaltę jiems pateiktame kaltinime. Dauguma jų prašymų nebuvo peržiūrima.

Peržiūrėdama bylos medžiagą, prokuratūra padarė išvadą, kad kontrrevoliucinės organizacijos Krasnojarsko DPL MVD SSRS tarp lietuvių nebuvo ir nuteistųjų kaltinimas antisovietine veikla bylos medžiaga nebuvo įrodytas. (Arch. byla Nr. 014982, tomas 3 a.b. 141) Bylos medžiaga rodo, kad klaidingi gandai apie karo veiksmus sovietų-vokiečių fronte lageryje buvo skleidžiami todėl, kad tremtiniais neduodavo skaityti laikraščių, klausyti radijo. Jie negaudavo teisingos informacijos apie padėtį fronte.

Užrašai A. Stulginskio dienoraštyje nėra antisovietinio pobūdžio. Be to, jeigu ir galima tuos melagingus gandus dienoraštyje laikyti bent kiek kenksmingais, jie nebuvo platinami tarp gyventojų ir buvo skleidžiami tik viename Kraslago punkte.

Šioje byloje įtraukta daugiau kaip 60 lietuvių, susijusių su nuteistųjų veikla. Medžiaga apie juos išskirta į atskirą bylą, bet baudžiamojon atsakomybėn jie nebuvo patraukti, taigi ir Krasnojarsko srities KGB tokių žinių nėra (t. IV a.b. III-115).

Ir bylos medžiagoje objektyvių įrodymų, liudijančių apie buvimą Kraslage antisovietinės nacionalsocialistinės organizacijos tarp žmonių, patrauktų baudžiamojon atsakomybėn, nėra. O atskiri nesveiki kai kurių kaltinamųjų pasisakymai lagerio režimo sąlygomis neturi pagrindo būti kvalifikuojami pagal str. 58-10 BK RSFSR kaip antisovietinė agitacija.

Medžiagą apie suimtųjų kaltinimus pagal str. 58-4 ir 58-13 BK RSFSR reikia patikrinti Lietuvos teritorijoje, kadangi Krasnojarsko krašte jų objektyvus patikrinimas nėra įmanomas (LYA. F. K-I. Ap. 58. T. 5. Bb. 42880/3. L. 266, 270, 271).

LIETUVOS SSR KGB AŠTUONIOLIKOS BYLOS TREMTINIŲ TRĖMIMĄ TEISINA, O KALINIMĄ PRIPAŽIŲTA NEPAGRĮSTU

Tonkūnas J. M. iki suėmimo ir po bausmės atlikimo įnešė žymų indėlį į žemės ūkio mokslą, nuo 1956 m. buvo Lietuvos SSR MA narys-korespondentas. (t. 5 a.b. 395-398).

Vadovaudamasis turima kaltinimo medžiaga, manyčiau:

1. Laikyti trėmimą socialiai pavojingų elementų Stulginskio Aleksandro, Šilingo Stasio, Tamošaičio Izidoriaus, Stanišausko Jokūbo, Aukštuolio Jono, Atkočiūno Kazio, Vizgirdo Prano, Pošiūno Antano, Šalkausko Adolfo, Pranculio Jono, Vileišio Juozo ir Matelio Jono atitinkančiu tuo metu veikusių normatyvinius aktus.

2. Apkaltintųjų: Stulginskio A. D. pagal str. 58-10 2 d, 58-11 ir 58-4 BK RSFSR, Tonkūno J. M. pagal str. 56-4, 58-10 2 d, 58-11 BK RSFSR, Vizgirdos P. J. pagal str. 58-10 2 d, 58-11 ir 58-4 BK RSFSR, Pošiūno A. V. pagal str. 58-10 2 d, 58-11 ir 58-13 BK RSFSR, Šilingo A. V. pagal str. 58-13, 58-10 2 d, ir 58-11 BK RSFSR ir Pranculio J. J. pagal str. 58-10 2 d, 58-11 BK RSFSR - įkalinimus pripažinti nepagrįstais, o pagal str. 58-13 BK RSFSR pripažinti Pranculį J. J. nuteistu pagristai.

Ištrėmimas Tonkūno J. M., kaip socialiai pavojingo elemento dėl užimamo buržuazinėje Lietuvoje švietimo ministro posto, laikytinas nepagrįstu.

Peržiūrėjęs bylą, dokumentą pasirašė Lietuvos SSR KGB tardymo skyriaus viršininkas justicijos papulkininkis R. Rainys.

Sutinkame: /pasirašė/ Lietuvos KGB tardymo skyriaus viršininkas T. Lazarevičius.

/pasirašė/ Lietuvos KGB pirmininkas, generolas majoras E. Eismontas. 1988 m. rudenį (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 5. Bb. 42880/3. L. 468).

KRASLAGAS SIŪLO NUTRAUKTI AŠTUONIOLIKOS ASMENŲ BAUDŽIAMĄJĄ BYLĄ

Kraslagas, peržiūrėjęs aštuoniolikos asmenų baudžiamąją bylą, svarstyta OSO prie KGB SSRS 1952 m. vasario 27 d., priėmė sprendimą:

1. Stulginskį Aleksandrą, Dominiko;
2. Šilingą Stasį, Adomo;
3. Tonkūną Juozą, Mykolo;
4. Pranculį Joną, Izidoriaus;
5. Vizgirdą Praną, Juozo;
6. Pošiūną Antaną, Vinco;

7. Ašmontą Petrą, Juozo,
o taip pat SSRS prokuratūros spec. bylų skyriaus prokuroro 1952.02.21 sprendimą, liečiantį:

8. Tamošaitį Izidorių, Adomo;
9. Stanišauską Jokūbą, Antano;
10. Aukštuolį Joną, Kosto;
11. Pomornacką Kazi, Kosto;
12. Gedgaudą Mykolą, Otto;
13. Dundulį Povilą, Igno;
14. Matelį Joną, Andriaus;
15. Vabalą Česlovą, Antano;
16. Atkočiūną Kazi, Jono;
17. Šalkauską Adolfą, Prano,

jų bylą, kaltinančią minėtus asmenis pagal str. 58-10 ir 58-11 BK RSFSR, nutraukti nesant nusikaltimo sudėties.

Dokumentą pasirašė vyr. Kraslago KGB valdybos tardytojas, kapitonas Melnikov. Sutinku: Kraslago srities KGB valdybos tardymo skyriaus viršininkas S. Rokin. Krasnojarsko krašto KGB prie SSRS Ministrų Tarybos valdybos viršininkas, plk. Bulak (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 5. Bb. 42880/3. L. 272).

LIETUVOS SSR KGB PROKURORO 1988 10 20 D. PAGAL BB N 42880/3 NUTARIMAS

Tardymo priežiūros skyriaus Lietuvos SSR valstybės saugumo Prokuratūroje valstybės justicijos 3-ios klasės patarėjas A. Kirijenko, peržiūrėjęs archyvinę baudžiamąją bylą N 42880/3 J. A. Stanišausko, I. A. Tamošaičio ir kitų (iš viso 18 žmonių), nustatė:

Vadovaujantis Lietuvos SSR NKVD organų nutarimu, 1941 m. birželio mėn. buvo areštuota 18 žmonių grupė, užėmusi vadovaujančius postus buvusioje buržuazinėje vyriausybėje ir kituose Lietuvos organuose laikoma SSRS darbo pataisų SSRS MVD lageriuose (t. 5, a.b. 372, 373).

Dėl Tonkūnienės J. V. pareiškimo patikrinta, ar areštai pagrįsti. (ITL taikymas ir nuteisimas asmenų, kaltinamų šioje byloje).

Patikrinimas nustatė, kad Stulginskis A. D., Tonkūnas J. M. ir kiti buvo nepagrįstai areštuoti ir nuteisti, dėl to jų klausimu (iš viso 5 žmonės) paruoštas protestas OSO SSRS MGB 1952.02.27 ir bylos apibūdinimas Sovietų Sąjungos Aukščiausiojo teismo karinei kolegijai 1954.06.02 (žr. protestą).

Šiame nutarime klausimas apie arešto pagrįstumą ir laikymą DPL peržiūrimas:

JOKŪBO STANIŠAUSKO, Antano, gim. 1892 m., buvusio susisiekimo kelių ministro, aktyvaus Tautininkų partijos veikėjo klausimas.

Buvo kaltinamas pagal str. 58-4, 58-10 2 d ir 58-11 BK RSFSR (1926 m. redakcija). Kaltinamasis mirė tardymo metu, byla nutraukta dėl mirties (t. 5, a.b. 152, 284).

JONAS MATELIS, Andriaus, gim. 1898 m., buvęs Lietuvos aviacijos majoras, Šaulių sąjungos narys, kovų prieš Raudonąją armiją 1919-1920 m. dalyvis, kaltinamas pagal str. 58-10, 2 d, 58-11, 58-13 BK RSFSR.

IZIDORIUS TAMOŠAITIS, Adomo, gim. 1889 m., neilgai buvo (1937) Propagandos ministras, Tautininkų partijos narys, profesorius.

Kaltinamas str. 58-4, 58-10, 2 d, 53-11 BK RSFSR. Byla nutraukta dėl mirties.

KAZYS ATKOČIŪNAS, Jono, gim. 1885 m. tarnavo apsaugininku 1909-1917 m. rusų policijoje, buržuazinės Lietuvos policijos darbuotojas, Šaulių sąjungos narys, skyriaus vadas. Kaltinamas pagal str. 58-10 2 d, 58-11, 58-13 BK RSFSR. Byla nutraukta dėl mirties (t. 5, a.b. 82, 152, 284).

JONAS AUKŠTUOLIS, Kosto, gim. 1885 m., RS DRP menševikų partijos narys, 1905-1918 m. diplomatas eilėje šalių, pasiuntinys. Kaltinamas str. 58-4, 58-10, 2 d, 58-11 BK RSFSR. Byla nutraukta dėl mirties (t. 5, a.b. 82, 152, 284)

JUOZAS VILEIŠIS, Kazio, gim. 1895 m., karo gydytojas, Tautininkų, Šaulių sąjungos narys. Kaltinamas pagal str. 58-13, 58-11, 58-10, 2 d BK RSFSR. Byla nutraukta dėl mirties (t. 5 a.b. 74, 130, 148, 152).

ADOLFAS ŠALKAUSKAS, Prano, gim. 1894 m., srities kriminalinės policijos viršininkas. Kaltinamas pagal str. 58-10, 2 d, 58-11 ir 58-10, BK RSFSR. Mirė tardymo metu, byla nutraukta dėl mirties (t. 5, a.b. 86, 152, 130).

Išvardinti asmenys, būdami ITL mirė, ryšium su tuo byla buvo nutraukta str. 4 BPK RSFSR (t. 5, a.b. 130, 282-284). Nutraukimo pagrindimas prieštarauja bylos medžiagai, todėl reikalingas pakeisti. Bylą reikia nutraukti, nes nėra Stanišausko, Matelio, Tamošaičio, Atkočiūno, Aukštuolio, Vileišio ir Šalkausko bylose nusikaltimo sudėties (p. 2 str. 5. BP? Lietuvos SSR) (LYA. F. K-I. Ap. 58. T. 5. Bb. 2880/3. L. 769, 770).

Kaip matome iš kaltinamosios išvados, išvardinti asmenys kaltinami tuo, kad, būdami SSRS MVD Kraslago tremtyje, dalyvavo kontrrevoliucinėje grupuotėje kaip buvusios buržuazinės Lietuvos armijos atstovai, ir kiti asmenys, dirbę valstybiniame aparate, dalyvavo susibūrimuose, vystė nelegalią antisovietinę veiklą (str. 58-10 2 d ir 58-11 BK RSFSR).

Kaip matyti iš byloje įtrauktų asmenų parodymų, lageryje sklido tarp areštuotųjų gandai apie galimą Sovietų Sąjungos pralaimėjimą, kai kurie nuteistieji išsivadavimą iš ITL siejo su fašistinės Vokietijos pergale, buvo skleidžiamos

kalbos apie sudarytą iš lietuvių komitetą, tačiau kokia nors antisovietinė organizacija arba grupė nebuvo sudaryta.

1. Šiuo klausimu Tamošaitis J. A. tardymo metu parodė: „Lageryje girdėjau ir pats platinau įvairius antisovietinius provokacinius gandus, taip pat pokalbiuose su savo pažįstamais reiškiau viltis ir troškimus Vokietijai laimėti. Rezultate mes tikėjomės būti išlaisvinti iš lagerio, kažkas siūlė sudaryti kontrrevoliucinį komitetą. Aš asmeniškai nedalyvavau, nieko nežinojau. Aš kartoju, kad mes kalbėjomės antisovietinėmis temomis; tai buvo liepos-rugpjūčio mėn. 1941 m. savo pokalbiuose mes kartojome gandą, pavyzdžiui, kad mobilizuoti kolūkiečiai išeina į taigą ir t.t. Be to, mūsų pokalbiai buvo atsitiktiniai, mes darėme prielaidas" (t. 2, a.b. 248-551).

2. Aukštuolis J. apklausoje pareiškė: „Aš nedalyvavau jokiose kontrrevoliucinėse formuotėse, jokios veiklos lageryje nesiėmiau ir gandų apie Novosibirsko bombardavimą neskleidžiau" (t. 3, a.b. 61).

3. Matelis J. į tardytojo pasiūlymą papasakoti apie antisovietinę organizaciją lageryje, dalyvaujant lietuviams, atsakė, kad apie tai jam nieko nežinoma (t. 3, a.b. 85).

4. Vileišis J. tardyme pareiškė: „Kategoriškai tvirtinu, kad klausimo apie lietuvių komiteto susikūrimą lageryje svarstyme nedalyvavau. Nieko apie komitetą man nežinoma..." (t. 3, a.b. 118).

5. Šalkauskas A. tardytojui parodė: „Aš dalyvavau eilėje pokalbių, kurie buvo suvedami į tai, kad pralaimėjimas artėja, artėja mūsų grįžimas. Dar buvo pokalbiai, kad miškuose pasirodė dezertyrai, kurie puola gurguoles. Bendrai gandų buvo daug. Pokalbių priežastis, mano nuomone, nepasitenkinimas Sovietų Sąjunga už tremtį iš Lietuvos, nukreipimas į lagerį..." Į tardytojo pasiūlymą papasakoti, kas Šalkauskui žinoma apie lageryje organizuojamą kalinių komitetą, pastarasis atsakė, kad jam apie tai nieko nežinoma (t. 3, a.b. p. 141-144).

6. Atkočiūnas K., atsakydamas į tardytojo klausimą, paaiškino: „Savo kalboje S. Šilingas, areštuotas toje pačioje byloje, pasakė maždaug taip - mums lietuviams reikia būti organizuotiems ir susikoncentravusiems kaip vienas, branginti savo moralines ir fizines jėgas, kadangi karas ilgai nesitęs, ir mes, lietuviai, greitai grįšime į Tėvynę."

Toliau jis paaiškino, kad į šį susibūrimą jo niekas nekviėtė, jis atsitiktinai ėjo pro šalį, tapo pokalbio liudininku.

Į tardytojo klausimą jis atsakė: „Kontrrevoliucinės formuotės dalyviu aš nebuvau ir jokia veikla prieš SSRS ir Sovietų valdžią lageryje neužsiėmiau" (t. 3, a.b. 205-207).

7. Stanišauskas J. A. parodė: „Svarstymai ir pokalbiai susitikimuose buvo atsitiktiniai, o ne iš anksto paruošti numatytu tikslu. Kaltu provokacinių gandų

platinimu neprisipažįstu... dalinausi su kai kuriais vienminčiais gandai. Mintis sukurti komitetą vykstant į Kraslago NKVD - aš dalinausi šia mintimi. Komitetas nebuvo sudarytas" (t. 2, a.b. 54-61).

Nepatvirtino esant lageryje antisovietinės organizacijos ir kiti įtraukti į bylą asmenys: Pranculis, Vizgirda, Gedgaudas ir kiti. Pasklidusiuose lageryje ganduose nebuvo kvietimo atlikti kokius nors kontrrevoliucinius veiksmus, nukreiptus į Sovietų valdžios silpninimą arba nuvertimą.

Tokiu būdu apkaltinti Stanišauską J. A., Matelį J. A., Tamošaitį J. A., Atkočiūną K. J., Aukštuolį J. K., Vileišį J. K. ir Šalkauską A. P. pagal str. 58-10, 2 d ir 58-11 BK RSFSR nebuvo pagrindo.

Tamošaitis, Aukštuolis, Stanišauskas kaltinami pagal str. 58-4 BK, t. y. suteikimu pagalbos tarptautinei buržuazijai, grupėms ir organizacijoms, įgyvendinimu priešiškos veiklos prieš SSRS.

Baudžiamosios bylos medžiagoje, papildomai tikrinant, nesurinkta duomenų apie minėtų asmenų kokią nors priešišką veiklą, nukreiptą prieš Sovietų Sąjungą, o ta aplinkybė, kad jie užėmė ministrų postus buržuazinėje Lietuvos vyriausybėje, negalėjo būti pagrindu patraukti juos baudžiamojon atsakomybėn pagal anksčiau nurodytus straipsnius.

Be to, juos areštuojuant, pastarieji jau nebuvo buržuazinės valstybės tarnautojai. Visos šios aplinkybės patvirtinamos istorine medžiaga (žr. išrašus iš enciklopedijos, t. 5, a.b. 381,382, 403, 404, 411).

Nepagrįstai pateikiamas kaltinimas Šalkauskui, Vileišiui, Mateliui ir Atkočiūnui pagal str. 57-13 BK, t.y. aktyviais veiksmais arba aktyvia kova prieš darbo liaudį arba revoliucinį judėjimą.

Šalkauskas buržuazinės santvarkos Lietuvoje metu tarnavo policijoje, užėmė apskrities kriminalinės policijos viršininko postą Mažeikiuose, Tautininkų partijos narys. Vileišis buržuazinės lietuvių armijos gydytojas, Tautininkų partijos ir Šaulių sąjungos narys.

Atkočiūnas - buvęs policijos tarnautojas, Šaulių sąjungos narys.

Matelis - buržuazinės armijos majoras, buvo apskrities komendantas.

Arešto dieną minėti asmenys vyriausybiniuose pareigose nedirbo, dirbo savo ūkyje, valstybinėse įstaigose (Vileišis), konkrečių duomenų apie jo veiklą kovoje su revoliuciniu judėjimu byloje nėra. Matelio dalyvavimas kovoje su Raudonąja armija iš esmės nepatvirtintas, jo tvirtinimas, kad tuo metu jo nebuvo dalinyje, nepaneigtas.

Dalyvavimas Tautininkų buržuazinėje partijoje ir Šaulių sąjungoje, darbas policijoje, nesant konkrečių prieš revoliuciją kovos faktų, negali būti pagrindas patraukti baudžiamojon atsakomybėn, be to, inkriminuojamos aplinkybės byloje nebuvo ištirtos.

Remiantis tuo, kas išdėstyta ir vadovaujantis str. BPK Lietuvos SSR, Lietuvos SSR KGB prokuroras

NUTARĖ nutraukti baudžiamąją bylą šiems asmenims:

Stanišauskui Jokūbui, Antano, 1892 m. gimimo;

Mateliui Jonui, Andriaus, 1898 m. gimimo;

Tamošaičiui Izidoriui, Adomo, 1889 m. gimimo;

Atkočiūnui Kaziui, Jono, 1886 m. gimimo;

Aukštuoliui Jonui, Kosto, 1885 m. gimimo;

Vileišiui Juozui, Kazio, 1895 m. gimimo;

Šalkauskui Adolfui, Prano, 1894 m. gimimo;

baudžiamąją bylą prieš juos nutraukti, nesant jų veiksmuose nusikaltimo sudėties.

/pasirašė/ Skyriaus prokuroras priežiūrai ir tardymui prie Valstybės saugumo 3-ios klasės justicijos patarėjas A. Kirijenko.

Aštuoniolikos asmenų bylos suvestinė

Eil. Nr.	Pavardė vardas	Gimimo ir mirties data	Pareigos	Arešto data (pirmą kartą arba pakartotinai)	Kaltinimo išvados. Siūloma 1942.03.12	Kraslago prokuroro išvada 1942.04.23	Abakumovas siūlo 1947	OSO teismas 1952.II..27	Aukščiausios karinės kolegijos nutarimas 1954.04.02	Krasnojarsko krašto prokuroro išvados 1961.09.18	Lietuvos KGB sprendimas 1988
1.	Stulginskis Aleksandras, Dominiko	1885-1969	Lietuvos Prezidentas	1942.01.29	Sušaudyti	Sušaudyti	10. įskaitant atsėdėtus metus	25	Sumažinta iki 12 m. 4 mėn.		Ištremtas be pagrindo
2.	Šilingas Stasys, Adomo	1885-1962	Teisingumo ministras	1942.01.29	Sušaudyti	Sušaudyti	25	25	Bausmė sumažinta iki 12 m. 4 mėn.		Ištremtas be pagrindo
3.	Tamošaitis Izidorius, Adomo	1889-1943	Propagandos ministras	1941.01.28	Sušaudyti	Sušaudyti	25	Mirė	Mirė 1943.02.02	Byla nutraukta	Byla nutraukta dėl mirties
4.	Stanišauskas Jokūbas, Antano	1892-1943	Susisiekimo kelių m-tras	1942.01.02	Sušaudyti	Sušaudyti	25	Mirė	Mirė 1943.04.15	Byla nutraukta	Byla nutraukta dėl mirties
5.	Tonkūnas Juozas, Mykolo	1894-1968	Švietimo ministras	1942.01.02	Sušaudyti	Sušaudyti	25	25	Bausmė sumažinta iki 12 m. 4 mėn.		Ištremtas be pagrindo
6.	Aukštuolis Jonas, Kosto	1885-1949	Diplomatas	1942.03.06	Sušaudyti	Sušaudyti	25	Mirė	Mirė 1949.09.28	Byla nutraukta	Byla nutraukta. Baustas pagal to meto normas
7.	Pranculis Jonas, Izidoriaus	1885	Karo teismo narys	1942.02.12	Sušaudyti	Sušaudyti	25	25	Bausmė sumažinta iki 12 m. 4 mėn.		Ištremtas be pagrindo
8.	Pomornackas Kazys, Kosto	1888-1945	Majoras	1941.10.03	Sušaudyti	Sušaudyti	25	Mirė	Mirė 1945.05.10	Byla nutraukta	Byla nutraukta dėl mirties
9.	Vileišis Juozas. Kazio	1895-1946	Gydytojas	1942.03.23	Sušaudyti	Sušaudyti	25	Atleistas	1946.04.08 Atleistas nuo apsaugos		Byla nutraukta. Baustas pagal to meto normas
10.	Gedgaudas Mykolas, Antano	1885-1942	Pulkininkas	1941.10.09	Sušaudyti	Sušaudyti	25	Mirė		Byla nutraukta	Byla nutraukta dėl mirties
11.	Dundulis Povilas, Jono	1894-1943	Pulkininkas	1941.11.02	Mirė nesulaukęs pranešimo	Sušaudyti	25	Mirė		Byla nutraukta	Byla nutraukta dėl mirties

Eil. Nr.	Pavardė vardas	Gimimo ir mirties data	Pareigos	Arešto data (pirmą kartą arba pakartotinai)	Kaltinimo išvados. Siūloma 1942.03.12	Kraslago prokuroro išvada 1942.04.23	Abakumovas siūlo 1947	OSO teismas 1952.II..27	Aukščiausios karinės kolegijos nutarimas 1954.04.02	Krasnojarsko krašto prokuroro išvados 1961.09.18	Lietuvos KGB sprendimas 1988
13.	Matelis Jonas, Andriaus	1898-1944	Majoras	1942.03.18	Sušaudyti	Sušaudyti	25	Mirė		Byla nutraukta	Byla nutraukta. Baustas pagal to meto normas
14.	Atkočiūnas Kazys, Jono	1885-1949	Rajono policijos viršininkas	1942.03.26	Sušaudyti	Sušaudyti	25	Mirė		Byla nutraukta	Byla nutraukta dėl mirties
15.	Vabalas Česlovas	1906-1942	Vyr. leitenantas	1941.06.16	Sušaudyti	Sušaudyti		Mirė		Byla nutraukta	Byla nutraukta dėl mirties
16.	Vizgirda Pranas, Juozo	1889	Rajono policijos viršininkas	1942.02.24	Sušaudyti	Sušaudyti	25	25	Bausmė sumažinta iki 12 m. 4 mėn.		Išstremtas be pagrindo
17.	Pošiūnas Antanas, Vinco	1896	Pulkininkas leitenantas	1942.02.19	Sušaudyti	Sušaudyti	25	25	Bausmė sumažinta iki 12 m. 4 mėn.		Išstremtas be pagrindo
18.	Šalkauskas Adolfas, Prano	1894-1943	Kriminalinės policijos viršininkas	1942.03.12	Sušaudyti	Sušaudyti	25	Mirė		Byla nutraukta	Byla nutraukta. Baustas pagal to meto normas

GRUPINĖ PENKIOLIKOS ASMENŲ BYLA

SEVERURALLAGE KURIAMA BYLA

Iš gautos NKVD Šiaurės Uralo lagerio Operatyvinio čekistų skyriaus ir Sverdlovsko srities valdybos medžiagos tapo žinoma, kad Šiaurės Uralo lagerio teritorijoje tarp sulaikytųjų iš Lietuvos SSR asmenų (buvusių buržuazinės vyriausybės aktyvistų) veikia ir aktyviai dirba nelegali kontrrevoliucinė sukilėlių organizacija.

Remiantis gauta Šiaurės Uralo lagerio medžiaga, ši kontrrevoliucinė sukilėlių organizacija buvo likviduota, o jos dalyviai:

Bičiūnas Vytautas, Jono,
Sutkus Jonas, Antano,
Papečkys Juozas, Miko,
Čarneckis Valdemaras, Antano,
Endziulaitis Antanas, Mykolo,
Slabšys Ignas, Jono,
Kalnėnas Jonas, Kazimiero,
Kubilius Jurgis, Petro,
Perelšteinas Gecelis, Lozorius,
Pranaitis Antanas, Andriaus,
Ignatavičius Aleksandras, Vlado,
Aleknavičius-Alekna Tadas, Vlado,
Statkus Vitas, Silvestro,
Šilbajoris Povilas, Prano,
ir Kacėnas Otto, Juozo,

buvo areštuoti bei patraukti baudžiamojon atsakomybėn (LYA. F. K-I. Ap. 58. T. 4. Bb. P 12006. L. 328).

Įvykdžius bylos tyrimą, išaiškinta, kad, įvedus sovietų valdžią Lietuvoje, aktyviausi nacionalistinių buržuazinių organizacijų nariai - Bičiūnas, Kalnėnas, Kubilius, Statkus ir kt., būdami priešišškai nusistatę prieš SSRS, vykdė aktyvią

kontrrevoliucinę veiklą, nukreiptą prieš revoliucinį judėjimą Lietuvoje ir Sovietų Sąjungoje. Ši veikla dar labiau sustiprėjo, kada Lietuvos teritorijoje pagal atitinkamą susitarimą buvo organizuotos sovietų karinės bazės. Tuo metu buvę buržuaziniai veikėjai - Slabšys, Endziulaitis, Kalnėnas, Čarneckis, Sutkus, Kubilius, Statkus ir kt. - buržuazinėje spaudoje atvirai šmeižė Sovietų Sąjungą, kviesdami visas Baltijos šalių valstybes susijungti į vieningą bloką kovoje prieš Sovietų Sąjungą. Įvedus sovietų valdžią Lietuvoje (1940 m.) ir likvidavus kontrrevoliucines nacionalistines buržuazines organizacijas - Šaulius, Tautininkus, Voldemarininkus ir kitas, egzistavusias prie fašistinio režimo organizacijas, vadovai ir aktyvesni jų nariai, pereidami į pagrindį, aplink save grupavo antisovietinį elementą aktyviai organizuotai kovai prieš sovietų valdžią, turėdami tikslą atskirti nuo SSRS Lietuvos sovietinę respubliką ir atstatyti jos teritorijoje Vokietijos tipo fašistinę diktatūrą (t. Nr. 1, a.b. 119-122, 228-231; t. 2, a.b. 72, 73, 158-160, 297-299, 306-307; t. Nr. 3, a.b. 45-47, 94-97, 174-176, 295-297) (LYA. F. K-1 Ap. 58. T. 4 Bb. P 12006. L. 329).

Iš išblaškymo šio kontrrevoliucinio elemento likučių 1940 m. Lietuvos sovietinės respublikos teritorijoje vokiečių žvalgybinių organų agentai suorganizavo kontrrevoliucines grupes, kurios iki jų sutriuškinimo ruošė ginkluotą sukilimą sovietų valdžiai nuversti, numatydami jo vykdymą vokiečių karinio puolimo prieš Sovietų Sąjungą metu (t. Nr. 2, a.b. 297-304).

Prieš karo tarp Sovietų Sąjungos ir fašistinės Vokietijos pradžią tariamieji kontrrevoliuciniai elementai SSRS vyriausybės administracine tvarka buvo ištremti į tolimuosius Sovietų Sąjungos rajonus. Vykdami į Uralą šie kontrrevoliuciniai elementai dar kelyje pradėjo organizuoti antisovietines grupuotes. Dalis jų, atvykę į Šiaurės Uralą, Sverdlovsko srityje sudarė sukilėlių komitetą iš šių asmenų:

1. Buvęs Lietuvos Seimo žurnalistas V. Bičiūnas;
2. Buvęs Lietuvos vyriausybės finansų ministras, Lietuvos armijos divizijos generolas J. Sutkus;
3. Buvęs Lietuvos karo ministras, valstybės Tarybos narys prie Lietuvos vyriausybės J. Papečkus;
4. Buvęs Lietuvos užsienio reikalų ministras, po to Lietuvos diplomatijos atstovas V. Čarneckis;
5. Buvęs Lietuvos vidaus reikalų ministras A. Endziulaitis;
6. Buvęs Lietuvos armijos karininkas, vokiečių žvalgybos agentas I. Slabšys;
7. Buvęs atsakingas karinės organizacijos laikraščio „Trimitas“ redaktorius, Socialistų liaudininkų centro komiteto narys J. Kalnėnas (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 12006. L. 330).
8. Buvęs Klaipėdos srities gubernatorius, Valstybės tarybos prie Lietuvos vyriausybės narys J. Kubilius;

9. Buvęs Švietimo departamento direktorius, Lietuvos Seimo narys, tautininkų partijos generalinis sekretorius Kviklys;

10. Buvęs Lietuvos armijos karininkas A. Ignatavičius;

11. Buvęs Lietuvos vyriausybės komisaras lenkų pabėgėlių reikalams T. Aleknavičius-Alekna;

12. Buvęs stambus Lietuvos prekybininkas G. Perelšteinas (t. 1, a.b. 122, 232, 237, 238; t. 2 a.b. 74, 77, 78, 161, 166, 167, 307-311; t. Nr. 3, a.b. 47, 50, 51, 97, 142, 223; t. 4, a.b. 53, 168, 169).

Sukūręs tokiu būdu sukilėlių komitetą, pasivadinusį Lietuvių gelbėjimo komitetu, sukoncentravęs visą vadovybę kontrrevoliuciniam darbui į savo rankas, organizacinis komitetas išvystė aktyvų darbą, sudarydamas galingesnę sukilėlių organizaciją, įtraukdamas į savo organizaciją naujus dalyvius iš priešiška nusiteikusių sovietų valdžiai elemento.

Pagrindinis sukilėlių organizacijos tikslas ir uždavinys buvo, artinantis vokiečių kariuomenei prie Uralo, organizuoti lageryje sukilimą ir nužudyti lagerio karinę apsaugą, atimti ginklus ir maistą, išvaduoti iš lagerio suimtuosius ir su ginklu rankose pereiti į vokiečių kariuomenės pusę, suteikti jiems paramą kovoje prieš Sovietų Sąjungą (t. Nr. 1, a.b. 123, 233; t. Nr. 2, a.b. 75, 162, 312; t. Nr. 3, a.b. 48, 98, 143, 176, 224; t. Nr. 1, a. b. 46, 170, 171) (LYA F. K-I. Ap. 38. T. 4. Bb. 12006. L. 331).

Ruošdamasis sukelti lageryje ginkluotą sukilimą, organizacinis komitetas sukūrė karinius sukilėlių būrius iš buvusių lietuvių milicijos būrių ir karinės fašistinės Šaulių organizacijos narių. Sudaryti sukilėlių būrius buvo pavesta aktyviam sukilėlių organizacijos nariui, buvusiam Lietuvos armijos karininkui Voitkevičiui (mirė 1942 m. sausyje). Be to, per organizacijos aktyvą sukilėlių komitetas ruošė lagerio suimtuosius aktyviai kovai prieš sovietų valdžią.

Ginkluoto sukilimo vadovavimą lageryje organizacijos komitetas pavedė buvusiam Lietuvos armijos divizijos generolui ir buvusiam Lietuvos ministrui, pulkininkui Papečkui, kuriam taip pat buvo pavesta sudaryti ginkluoto sukilimo planą (t. Nr. 1, a.b. 123, 234-237; t. Nr. 2, a.b. 76, 313-315; t. 3, a.b. 178, 179; t. Nr. 4, a.b. 43, 46, 56-58, 59, 95, 171, 172).

Sukilėlių komiteto vadovaujami, kontrrevoliucinės sukilėlių organizacijos dalyviai - Bičiūnas, Sutkus, Papečkys, Čarneckis, Endziulaitis, Slabšys, Kalnėnas, Kubilius, Perelšteinas, Ignatavičius, Aleknavičius-Alekna, Statkus, Šilbajoris, Kacėnas ir kt. - aktyviai vykdė kontrrevoliucinį darbą. Praktinė veikla nurodytos kontrrevoliucinės sukilėlių organizacijos buvo tokia:

1. Tarp lagerio kalinių vedama sustiprinta kontrrevoliucinė propaganda, platinami kontrrevoliuciniai gandai apie Sovietų Sąjungą ir Raudonąją armiją.

2. Ruošiamasi lagerio apsaugą nuginkluoti, numatant galimybę įgyti ginklus ir maistą (LYA. F. K-I. Ap. 58. T. 4. Bb. P 12006. L. 332).

Manau, kad nereikia pateikti skaitytojui medžiagos apie kiekvieno kaltinamojo tardymą, nes visa tai bus parašyta toliau „Tardytojų išvadose“. Žemiau pateikiu suvestinę „Kaltinamųjų sąrašai ir kaltinimai“, kurioje nurodyti kalt. kodekso straipsniai pagal RTFSR baudžiamąjį kodeksą.

Iš tikrųjų 15-os asmenų byla Severurallage turi labai daug panašumų į Kraslage tuo metu sudarytą tarpusavio paramos organizavimą. Jie taip pat susirinkdavo, norėdami sužinoti apie tikrąją padėtį fronte. Tikrų žinių neturėdami, negaudami laikraščių, neturėdami radijo, vadovavosi nuogirdomis, todėl buvo KGB pakalikų išduodami ir tardomi.

Kaltinamųjų pagal penkiolikos asmenų baudžiamąją bylą Nr. 1655 sąrašas

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Pareigos	Pagal kokį straipsnį kaltintas
1.	Bičiūnas Vytautas, Jono	Mokytojas, žurnalistas	Pagal str. str. 58-2, 58-4, 58-10 II d, 58-11, Bk RSFSR
2.	Sutkus Jonas, Antano	brigados generolas Fin. ministras	Pagal str. str. 58-2, 58-4, 58-10 II d, 58-11, Bk RSFSR
3.	Papečkys Juozas, Miko	Pulkininkas	Pagal str. str. 58-2, 58-4, 58-10 2 dalis, 58-11, Bk RSFSR
4.	Čarneckis Valdemaras, Antano	Diplomatas URM	Pagal str. str. 58-2, 58-4, 58-10 II d, 58-11, Bk RSFSR
5.	Endziulaitis Antanas, Mykolo	Leitenantas VRM	Pagal str. str. 58-2, 58-4, 58-10 II d, 58-11, Bk RSFSR
6.	Slabšys Ignas, Jono	Plk. leitenantas	Pagal str. str. 58-2, 58-4, 58-10 II d, 58-11, Bk RSFSR
7.	Kalnėnas Jonas, Kazimiero	Trimito redaktorius	Pagal str. str. 58-2, 58-4, 58-10 II d, 58-11, Bk RSFSR
8.	Kubilius Jurgis, Petro	K.a.m. kanc. viršininkas	Pagal str. str. 58-2, 58-4, 58-10 II d, 58-11, Bk RSFSR
9.	Perelšteinas Gecelis, Lozoraius	Verslininkas	Pagal str. str. 58-2, 58-4, 58-10 II d, 58-11, Bk RSFSR
10.	Pranaitis Antanas, Andriaus	Finansininkas	Pagal str. str. 58-2, 58-4, 58-10 II d, 58-11, Bk RSFSR
U.	Ignatavičius Aleksandras, Vlodo	Vyr. leitenantas	Pagal str. str. 58-2, 58-10 II d, 58-11, Bk RSFSR
12.	Aleknavičius-Alekna Tadas, Vlodo	Vidaus r. m-jos referentas	Pagal str. str. 58-2, 58-4, 58-10 II d, 58-11, Bk RSFSR
13.	Statkus Vitas, Silvestro	Karininkas	Pagal str. str. 58-2, 58-4, 58-10 II d, 58-11, Bk RSFSR
14.	Šilbajoris Povilas, Prano	Vairuotojas mechanikas	Pagal str. str. 58-2, 58-4, 58-10 II d, 58-11, Bk RSFSR
15.	Kacėnas Otto, Juozo	Policijos viršininkas	Pagal str. str. 58-2, 58-4, 58-10 II d, 58-11, Bk RSFSR

(LYA F. K-I Ap. 58 t. 4 Bb P 1 2006 L 332, 333).

Tardymai
Pagal archyvinę baudžiamąją bylą Nr. 0209598

Sverdlovskas

1956 m. balandžio 13 d.

Aš, Sverdlovsko srities vyresnysis tardytojas kapitonas Moskaliovas, peržiūrėjęs 15 asmenų iš Lietuvos kaltinamąją medžiagą N 0209596, padariau šias išvadas:

Šiuo pagrindu kaltinami:

VYTAUTAS BIČIŪNAS, JONO, gimęs 1893 m. Klovainių kaime, Šiaulių apskrityje, Lietuvoje, lietuvis, SSRS pilietis, nepartinis, išsilavinimas vidurinis, pagal specialybę mokytojas. 1921-1925 m. priklausė Krikščionių demokratų partijai ir buvo laikraščio „Laisvė“ atsakingas redaktorius. 1923 m. kaip aktyvus partijos veikėjas buvo išrinktas į Lietuvos Seimą. 1929-1939 m. priklausė karinei fašistinei Šaulių organizacijai, o nuo 1935 m. buvo Šaulių organizacijos srities Tarybos narys. Už aktyvią veiklą šioje organizacijoje 1932 metais buvo apdovanotas Šaulių žvaigždės ordinu.

Vytautas Bičiūnas

1941.06.14 ištremtas už Lietuvos SSR ribų ir yra Šiaurės Uralo NKVD apsaugoje.

Ištremtas už Lietuvos SSR ribų, praktinės kontrrevoliucinės veiklos nenutraukė, o priešingai, sustiprino ryšius su buvusiais buržuazinės Lietuvos veikėjais, su kuriais kartu vėliau Severurallago teritorijoje sudarė sukilėlių komitetą, kuriame nelegaliuose susirinkimuose kėlė klausimą apie kontrrevoliucinės sukilėlių organizacijos sukūrimą. Galutinai įforminęs lagerio sukilėlių organizaciją, tapo jos pirmininku, kaip sukilėlių organizatorius, verbavo naujus narius į organizaciją, vykdė antisovietinę agitaciją, nukreiptą prieš SSRS ir Raudonąją armiją, t.y. nusikalto str. 58-2, 58-4, 58-10, 2 dalį ir 58-11 RSFSR Bb.

Prisipažino kaltu (t. Nr. 1, a.b. 146), be to, kaltinimą patvirtina kitų kaltinamųjų parodymai - Slabšio (t. 2, a.b. 306-309), Endziulaičio (t. 2, a.b. 165), Kalnėno (t. 3, a.b. 50-51), Sutkaus (t. 1, a.b. 239), Šilbajorio (t. 4, a.b. 53), Kacėno (t. 4, a.b. 91-93), Čarneckio V. A. (t. 2, a. b. 77), o taip pat liudininkų parodymai - Kaplan (t. 4, a.b. 135), Kviliaus M. N. (t. 4, a.b. 148, 150, 156, 157, 170) (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 12006. L. 334).

JONAS SUTKUS, ANTANO, gimęs 1898 m. Zemliovkos kaime, Šakių apskrityje Lietuvoje, lietuvis, išsilavinimas aukštasis, nepartinis, kilęs iš valstiečių šeimos, vedęs, neteistas. Baigė Kauno gimnaziją 1910 m. ir Pirmojo pasaulinio

Jonas Sutkus

karo metu Maskvoje Aleksiejaus Karo mokyklą, stojęs į Lietuvos kariuomenę, iš pradžių tarnavo I pėstininkų pulke (1919.III.13 sužeistas ties Alytumi), paskui perkeltas į Karo mokyklą. Dalyvavo kovose prieš sovietinę armiją, vėliau baigė Lietuvos Vytauto Didžiojo karininkų kursus, buvo ryšių komandos viršininkas. Vėliau dirbo I Pėstininkų brigados viršininku, o 1922-1924 m. mokėsi Prahoje (Čekoslovakija) intendantų akademijoje. Nuo 1924 iki 1925 m. buvo lietuvių kariuomenės vyriausiojo intendanto padėjėjas, o 1926-1929 m. - vyriausiasis intendantas. 1929-1937 m. jis buvo Lietuvos kariuomenės tiekimo viršininkas, 1937 m. pakeltas divizijos generolu. Už gerą tarnybą lietuvių kariuomenėje buvo apdovanotas trimis ordinais ir keturiais medaliais. 1939 m. Sutkus buvo Černiaus koalicinėje vyriausybėje Finansų ministras. 1918-1922 m. jis priklausė kairiųjų eserų partijai, o 1938-1939 m. - Tautininkų partijai. Iš jo straipsnių pažymėtina „Karo politiškoji ekonomija“.

1941 m. birželio 14 d. buvo ištremtas iš Lietuvos į Šiaurės Uralo lagerį dėl to, kad 1919-1937 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje aprūpinimo skyriaus viršininku, turėjo divizijos generolo laipsnį (LYA. F. K-I. Ap. 58. T. 4. Bb. P12006. L. 334, 335).

1939 m. priklausė Lietuvos Vyriausybei, buvo finansų ministras, 1918-1922 m. priklausė kairiųjų eserų partijai, o 1938-1939 m. Tautininkų sąjungai.

Kaltinamas tuo, kad Šiaurės Urale 1941 m. rugpjūčio mėnesį įstojo į kontrrevoliucinę sukilimo organizaciją „Lietuvių išlaisvinimo komitetas“ ir buvo jos pagrindinis karinis vadovas, organizuojant kalėjime sukilimą. Be to, Sutkus tarp kalinių vedė antisovietinę agitaciją, šmeižė SSRS ir Raudonąją armiją. Kaltinamas pagal BK str. 58-2, 58-4, 58-10 2 dalį, 58-11 BK RSFSR.

Prisipažino kaltas, be to, jo kaltę patvirtino kiti kaltinamieji: Endziulaitis (t. 2, a.b. 163), Kalnėnas (t. 3, a.b. 50), Čarneckis (t. 2, a.b. 71), Slabšys (t. 2, a.b. 309), Kacėnas (t. 4, a.b. 91) ir Šilbajoris (t. 4, a.b. 50), be to, liudytojai - Gostkevič (t. 4, a.b. 106, 107), Stefan (t. 4, a.b. 118), Nevčasinskis (t. 4, a.b. 125), Kravčik (t. 4, a.b. 131-133), Kaplan (t. 4, a.b. 135-136) ir akistatos su Endziulaičiu ir Sutkumi (t. 4, a.b. 238-240) (LYA. F. K-I. Ap. 58. T. 4. Bb. 12006. L. 335).

JUOZAS PAPEČKYS, MIKO, gimęs 1889 m. Puskepurio kaime, Marijampolės apskrityje, Lietuvoje, lietuvis, SSRS pilietis, nepartinis, kilęs iš turtingų valstiečių, išsilavinimas aukštasis, neteistas. 1919-1921 m. jis dirbo karinėje žinyboje, pradžioje teismo tardytoju, o po to karinio prokuroro padėjėju, 1922-1925 m.

buvo karo ministro padėjėjas. 1926 m. buvo Lietuvos Vyriausybės sudėtyje, užėmė Lietuvos Karo ministro postą, 1926-1929 m. ir nuo 1939 m. dirbo advokatu. Nuo 1929 m. iki sovietų valdžios įvedimo Lietuvoje buvo Valstybės tarybos pirmininkas. Smetonos valdžia apdovanojo jį dviem ordinais ir vienu medaliu (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 48. Bb. 12006. L. 374).

1941 m. birželio 14 d. ištremtas už Lietuvos SSR ribų ir įkalintas Severurallage NKVD.

Kaltinamas tuo, kad nuo 1919 iki 1921 m. dirbo karinėj žinyboj, o po to karinio prokuroro padėjėju ir 1926 m. buvo Lietuvos Vyriausybės sudėtyje, Lietuvos karo ministru nuo 1929 m. iki sovietų valdžios paskelbimo.

Atvykęs į Severurallagą, stojo į kontrrevoliucinę sukilėlių organizaciją, pasivadinusią Lietuvii išgelbėjimo draugija, įėjo į sukilėlių komiteto sudėtį ir buvo kartu su Sutkum kariniu vadovu kariniam sukilimui pradėti. Kaip sukilėlių organizacijos vadovas, verbavo naujus narius į organizaciją ir vykdė aktyvią kontrrevoliucinę ir šmeižikišką agitaciją, t.y. nusikalto str. 58-2, 58-4, 58-10 2 dalį ir 58-11 BK RSFSR.

Kaltu neprisipažino (t. 1 a. b 256), tačiau pripažintas kaltu kitų kaltinamųjų - Bičiūno (t. 1, a.b. 122), Sutkaus (t. 1, a.b. 234-239), Kalnėno (t. 3, a.b. 50), Kubiliaus (t. 3, a.b. 99), Pranaičio (t. 3, a.b. 176), Endziulaičio (t. 2, a.b. 160, 162), Slabšio (t. 2, a.b. 309), Perelšteino (t. 3, a.b. 143), Šilbajorio (t. 4, a.b. 53), liudytojų - Kaplan (t. 4, a.b. 135-136), Šalkausko ir akistatų tarp Endziulaičio - Papečkio ir Sutkaus - Papečkio (t. 4, a.b. 241-246, 275-271) (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 12006. L. 336).

VALDEMARAS ČARNECKIS, ANTANO, gimęs 1893 m. Pajiesio kaime, Marijampolės apskrityje, Lietuvoje, lietuvis, SSRS pilietis, nepartinis, išsilavinimas nebaigtas aukštasis, neteistas, vedęs, kilęs iš tarnautojų šeimos. 1918-1919 m. dirbo Finansų ministerijoje valdytoju, 1919-1920 m. buvo susisiekimo ministras. 1921-1923 m. Lietuvos diplomatinis atstovas Amerikoje, nuo 1923 iki 1924 m. diplomatijos atstovas Anglijoje. 1925-1926 m. Lietuvos Užsienio reikalų ministras, 1926-1939 m. - Lietuvos diplomatijos atstovas Italijoje. Nuo 1939 iki 1940 m. - Užsienio reikalų ministerijos administracinio-juridinio

Juozas Papečkys

Valdemaras Čarneckis

departamento direktorius. 1919-1925 m. priklausė Valstiečių demokratų partijai ir buvo jos komiteto narys.

1941 m. birželio 14 d. ištremtas į Šiaurės Uralą NKVD už tai, kad 1919–1925 m. priklausė „Valstiečių demokratų“ partijai ir buvo jos komiteto narys, 1919-1920 m. buvo Lietuvos susisiekimo ministras. 1920-1924 m. - Lietuvos diplomatinis atstovas Amerikoje, vėliau - Anglijoje, 1925-1926 m. Lietuvos užsienio reikalų ministras ir 1926-1939 m. - Lietuvos diplomatinis atstovas Italijoje.

Būdamas tremtyje Šiaurės Urale, jis buvo vienas Lietuvių išlaisvinimo komiteto organizacijos sukilimo vadovų, buvo komiteto sudėtyje ir vedė aktyvią kontrrevoliucinę agitaciją, t.y. nusikaltimas pagal BK str. 58-2, 58-4, 58-10, 2 dalį, 58-11 BK RSFSR (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 12006. L. 337).

Prisipažino kaltas (t. 2, a. b. 8), be to, kaltė įrodyta kitų kaltinamųjų - Endziulaičio (t. 2, a.b. 162), Bičiūno (t. 1, a.b. 122), Slabšio (t. 2, a.b. 309), Sutkaus (t. 1, a.b. 235-237), Kalnėno (t. 3, a.b. 50), Kubiliaus (t. 3, a.b. 99), Perelšteino (t. 3, a.b. 143), Šilbajorio (t. 4, a.b. 53), liudytojų - Šalkausko (t. 4, a.b. 143) ir aki-statos tarp Slabšio ir Čarneckio (t. 4, a.b. 257-258) (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. 12006. L. 337, 338).

Antanas Endziulaitis

ANTANAS ENDZIULAITIS, MYKOLO, gimęs 1895 m. Gaisrių kaime, Marijampolės apskrityje, Lietuvoje, lietuvis, SSRS pilietis, nepartinis, išsilavinimas aukštasis, kilęs iš valstiečių šeimos, neteistas, vedęs. 1920-1922 m. tarnavo leitenantu Lietuvos kariuomenėje, vėliau - Krašto apsaugos ministerijoje adjutantu. 1923-1925 m. dirbo Žemės ūkio ministerijos departamento direktoriumi ir tuo pačiu metu Žemės reformos valdybos valdytoju. 1925-1926 m. buvo Lietuvos užsienio reikalų ministras. Nuo 1925 iki 1928 m. jis priklausė Valstiečių demokratų partijai ir buvo jos komiteto narys.

1941 m. birželio 14 d. ištremtas iš Lietuvos, nes 1920-1922 m. tarnavo leitenantu Lietuvos kariuomenėje, 1925 iki 1928 m. buvo Lietuvos užsienio reikalų ministras. 1925-1928 m. jis priklausė Valstiečių demokratų partijai ir buvo jos komiteto narys. Būdamas Lietuvos vidaus reikalų ministras, aktyviai kovojo prieš revoliucinį judėjimą ir Lietuvos komunistų partiją.

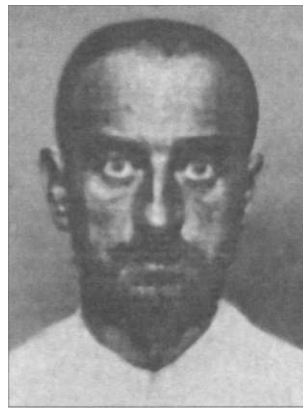
Tremtyje Šiaurės Urale jis užmezgė glaudžius ryšius su buržuazinės Lietuvos veikėjais, įstojo į kontrrevoliucinę Lietuvių išlaisvinimo komiteto organizaciją, buvo jos komiteto narys.

Būdamas vienas iš organizacijos vadovų, jis dirbo agitacinį darbą, jo dėka į organizaciją įstojo naujų dalyvių ir prieš sovietų valdžią nusiteikusių asmenų. Be

to, agitavo prieš Sovietų Sąjungą, nusikalto pagal BK str. 58-2, 58-4, 58-10, 2 dalį, 58-11 BK RSFSR.

Prisipažino kaltas (t. 2, a.b. 181), be to, kaltę patvirtina ir kiti kaltinamieji - Čarneckis (t. 2, a.b. 71-74), Slabšys (t. 2, a.b. 309), Kubilius (t. 3, a.b. 50), Sutkus (t. 1, a.b. 235-237), Šilbajoris (t. 4, a.b. 53), Bičiūnas (t. 1, a.b. 122), Ignatavičius (t. 3, a.b. 223), liudytojai - Liasota (t. 4, a.b. 123), Nevčiasinskis (t. 4, a.b.), Kravčik (t. 4, a.b. 132), Šalkauskas (t. 4, a.b. 139, 142, 143) ir Endziulaičio su Šilbajoriu akistata (t. 4, a.b.) (LYA. F. K-I. Ap. 58. T. 4. Bb. 12006. L. 339).

IGNAS SLABŠYS, JONO, gimęs 1899 m. Pazardojos kaime, Antazavės valsčiuje, Zarasų apskrityje, Lietuvoje, lietuvis, SSRS pilietis, nepartinis, išsilavinimas aukštasis, kilęs iš valstiečių šeimos, neteistas, vedęs. 1919-1929 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje, paskutiniaisiais metais buvo Lietuvos techninės kariuomenės štabo techninio skyriaus viršininkas. 1926 m. Briuselyje (Belgija) baigė Karo inžinerijos akademiją, nuo 1929 iki 1930 m. dirbo Briuselyje inžinieriumi. 1935-1937 m. buvo Telšių miesto burmistras.

Ignas Slabšys

1941 m. birželio 14 d. ištremtas iš Lietuvos SSR ir kalėjo NKVD Severurallage dėl to, kad 1919-1929 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje, priklausė fašistinei Voldemaro partijai, kurios tikslas įvesti Lietuvoje fašistinę santvarką. 1939 m. vokiečių žvalgybininko Fogelio Slabšys buvo įtrauktas į žvalgybinę veiklą prieš SSRS. Rinkdavo žinias apie Sovietų Sąjungą ir Raudonosios armijos dalinius, perduodavo jas žvalgybai.

Lietuvoje sukūrė sukilėlių organizaciją, kurios tikslas buvo, padedant Vokiečijai, Lietuvą atskirti nuo SSRS ir jos teritorijoje atstatyti fašistinę santvarką.

Šiaurės Urale Slabšys buvo vienas kontrrevoliucinės sukilimo organizacijos vadovų, jos komiteto narys, verbavo į organizaciją naujus narius, vedė aktyvią kontrrevoliucinę pralaimėjimo agitaciją, t.y. nusikaltimai, priklausantys BK str. 58-2, 58-4, 58-10, 11 d, 58-11 BK RSFSR.

Prisipažino kaltas, be to, tai įrodyta kitų kaltinamųjų parodymais - Bičiūno (t. 1, a.b. 122), Čarneckio (t. 4, a.b. 75-78), Endziulaičio (t. 2, a.b. 166), Kalnėno (t. 3, a.b. 47-50), Sutkaus (t. 1, a.b. 239), Ignatavičiaus (t. 3, a.b. 225), Kacėno (t. 4, a.b. 83-87); liudytojų - Kravčik (t. 4, a. b. 128-130), Kviklio (t. 4, a.b. 147-156, 168), Bukaičio (t. 4, a.b. 161-163, 190-200, 215-218) ir akistatų - Slabšio su Kacėnu, Slabšio su Kvikliu, bei Slabšio su Kalnėnu (t. 4, a.b. 235-377, 261-263, 270-274) (LYA. F. K-I. Ap. 58. T. 4. Bb. 12006. L. 339, 340).

Jonas Kalnėnas

JONAS KALNĖNAS, KAZIMIERO, gimęs 1901 m. Antalgės kaime, Rimšės valsčiuje, Zarasų apskrityje, Lietuvoje, lietuvis, SSRS pilietis, nepartinis, išsilavinimas aukštasis, neteistas, vedęs, kilęs iš valstiečių šeimos. Nuo 1929 iki 1931 m. dirbo „Varpo“ spaustuvėje, nuo 1931 m. iki sovietų valdžios atėjimo Lietuvoje buvo laikraščio „Trimitas“ atsakinguoju redaktoriumi. „Trimitas“ buvo Saulių sąjungos laikraštis. Nuo 1922 iki 1940 m. priklausė Socialistų liaudininkų partijai, buvo jos komiteto narys, taip pat nuo 1922 m. priklausė ir Saulių sąjungai.

1941 m. birželio 14 d. buvo ištremtas už tai, kad nuo 1922 m. iki sovietų valdžios atėjimo priklausė Socialistų liaudininkų partijai, buvo jos komiteto narys, 1922 m. priklausė ir Saulių sąjungai ir ilgai dirbo laikraščio „Trimitas“ atsakinguoju redaktoriumi. Visą šį laikotarpį aktyviai kovojo prieš komunistų partiją ir SSRS.

Būdamas tremtyje Šiaurės Urale įstojo į Lietuvių išlaisvinimo komiteto organizaciją, buvo komiteto narys, sukūrė šios organizacijos įstatus ir programą. Tarp kalinių vedė aktyvią žlugdymo agitaciją, t.y. nusikalto pagal BK str. 58-2, 58-4, 58-10 2 dalį, 58-11 BK RSFSR.

Prisipažino kaltas (t. 2, a.b. 19), be to, pripažintas kaltu kitų kaltinamųjų - Endziulaičio (t. 2, a.b. 165, 166), Slabšio (t. 2, a.b. 309), Perelšteino (t. 3, a.b. 142-144), Šilbajorio (t. 4, a.b. 53); liudytojų - Kviklio (t. 4, a.b. 147, 156, 168-172), Bukaičio (t. 4, a.b. 190-200, 217-218) ir akistatose tarp Slabšio ir Kalnėno (t. 4, a.b. 270-274) (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. P 12006. L. 340, 341).

Jurgis Kubilius

JURGIS KUBILIUS, PETRO, gimęs 1890 m. Grumšlių kaime, Biržų valsčiuje, Biržų apskrityje, Lietuvoje, lietuvis, SSRS pilietis, nepartinis, išsilavinimas aukštasis, kilęs iš valstiečių, neteistas, vedęs. 1919-1930 m. tarnavo Krašto apsaugos ministerijos kanceliarijos viršininku, nuo 1930 iki 1934 m. dirbo Šiaulių apskrities viršininku, 1936-1938 m. Klaipėdos krašto gubernatoriumi. Nuo 1938 m. iki sovietų valdžios atėjimo - Valstybės tarybos narys.

1941 m. birželio 14 d. ištremtas iš Lietuvos į Šiaurės Uralo lagerį, nes 1919-1930 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje, nuo 1930 iki 1934 m. dirbo Šiaulių apskrities viršininku, 1936-1938 m. - Klaipėdos krašto gubernatoriumi, o nuo 1938 m. iki sovietų valdžios atėjimo - Valstybės tarybos nariu. 1930-1940 m. jis

priklausė Šaulių sąjungai ir buvo Šaulių sąjungos komiteto pirmininkas, nuo 1931 m. - Tautininkų partijos komiteto narys.

Tremtyje, Šiaurės Urale, įstojo į Lietuvių išlaisvinimo komiteto organizaciją, buvo sukilimo komiteto narys. Kaip aktyvistas jis dalyvavo sukilimo komiteto susirinkimuose ir užsiiminėjo priešiška sovietų valdžios atžvilgiu veikla, t. y. nusikalto pagal BK str. 58-2, 58-4, 58-10,2 dalį, 58-11 BK RSFSR.

Prisipažino kaltas (t. 3, a.b. 153-154), be to, tai įrodyta kitų kaltinamųjų parodymais - Endziulaičio (t. 2, a.b. 163), Kalnėno (t. 3, a.b. 28, 29, 30, 33, 51), Šilbajorio (t. 4, a.b. 53) ir liudytojų - Nevčasinskio (t. 4, a.b. 125), Šalkausko (t. 4, a.b. 142, 143) (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. P 2006. L. 342, 343).

GECELIS PERELŠTEINAS, LOZORIAUS, gimęs 1889 m. Nemaniūnų kaime, Alytaus apskrityje, Lietuvoje, žydas, SSRS pilietis, nepartinis, kilęs iš valstiečių, išsilavinimas aukštasis-komercinis, neteistas, vedęs. 1919-1925 m. dirbo Kaune anglų firmoje „A Fleming ir K“ produktų supirkėju. 1925-1930 m. tekstilės gaminių fabriko „Klaipėda“ pardavimo atstovas. Nuo 1926 m. iki 1929 m. dirbo prekių pirkimo-pardavimo SSRS atstovu Lietuvoje. 1929-1931 m. buvo firmos „Rusų siūlas“ komersantas, o nuo 1932 m. iki sovietų valdžios atėjimo šios firmos valdytojas.

Gecelis Perelšteinas

1941 m. birželio 14 d. ištremtas iš Lietuvos į Šiaurės Uralo lagerį.

Tremtyje Šiaurės Urale įstojo į sukilėlių organizaciją Lietuvių išlaisvinimo komitetas, buvo komiteto narys. Be to, jis vedė antisovietinę kontrrevoliucinę agitaciją, t.y. nusikalto pagal BK str. 58-2, 58-4, 58-10,2 dalį, 58-11 BK RSFSR.

Prisipažino kaltas (t. 3, a.b. 153-154), be to, jo kaltę įrodė kiti kaltinamieji - Kalnėnas (t. 3, a.b. 28, 29, 30, 33, 51), Slabšys (t. 2, a.b. 230, 309), Šilbajoris (t. 4, a.b. 53) ir liudytojai - Bukaitis (t. 4, a.b. 161-163, 190-209, 217, 218), Kviklys (t. 4, a.b. 147, 149, 156, 168, 170) (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. P/2006. L. 342, 343).

ANTANAS PRANAITIS, ANDRIAUS, gimęs 1895 m. Panemunės kaime, Kauno apskrityje, Lietuvoje, lietuvis, SSRS pilietis, nepartinis, išsilavinimas vidurinis, neteistas, vedęs, kilęs iš darbininkų šeimos. Nuo 1919 m. iki sovietų valdžios įvedimo dirbo Lietuvos Finansų ministerijoje finansininku-inspektoriumi, 1933 m. įstojo į Tautininkų partiją ir nuo 1937 m.

Antanas Pranaitis

buvo šios partijos Panemunėje pirmininkas, tuo pačiu metu buvo apskrities skyriaus narys. Nuo 1926 m. priklausė Šaulių sąjungai. Už sąžiningą darbą Tautininkų partijoje buvo apdovanotas Vytauto ordinu.

1941 m. birželio 14 d. buvo ištremtas į Šiaurės Uralo lagerį, nes nuo 1926 metų iki sovietų valdžios įvedimo priklausė Šaulių sąjungai, o nuo 1933 m. Tautininkų partijai.

Būdamas tremtyje Šiaurės Urale, jis buvo vienas iš sukilimo organizacijos iniciatorių. Jis tarp kalinių vedė agitacinę propagandą dėl sovietų valdžios žlugimo, t.y. nusikalto pagal BK str. 58-2, 58-4, 58-10,2 dalį, 58-11 BK RSFSR.

Prisipažino kaltas (t. 3, a.b. 179, 192, 195, 196, 197). Be to, jo kaltę patvirtino ir kaltinamasis Bičiūnas (t. 1, a.b. 122) (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. P/2006. L. 343, 344).

ALEKSANDRAS IGNATAVIČIUS, VLADO, gimęs 1896 m. Oginių kaime, Biržų apskrityje, Lietuvoje, lietuvis, SSRS pilietis, nepartinis, išsilavinimas vidurinis, neteistas, vedęs. 1919-1932 m. tarnavo karininku Lietuvos kariuomenėje.

1941 m. birželio 14 d. ištremtas į Šiaurės Uralo lagerį, NKVD apsaugoje, nes, 1919 -1932 m. tarnavo karininku Lietuvos kariuomenėje. Šiaurės Urale įstojo į kontrrevoliucinę sukilimo organizaciją, pasivadinusią Lietuvių išlaisvinimo komitetu, buvo jos komiteto narys, dalyvavo nelegaliuose susirinkimuose, vedė propagandinę agitaciją, todėl jis nusikalto pagal BK str. 58-2, 58-10,2 dalį, 58-11 BK RSFSR.

Prisipažino kaltas (t. 3 a.b. 238). Be to, jo kaltę atskleidė kiti kaltinamieji - Endziulaitis (t. 2. a.b. 165), Slabšys (t. 2, a.b. 309), Kalnėnas (t. 3, a.b. 5), Kubilius (t. 3, a.b. 99), Šilbajoris (t. 4, a.b. 53) ir liudytojai - Gostkevič (t. 4, a.b. 106), Krim (t. 4, a.b. 116), Liasota (t. 4, a.b. 123), Kravčik (t. 4 a.b. 131,132), Kaplan (t. 4, a.b. 136), Šalkauskas (t. 4, a.b. 139), Žukauskas (t. 4, a.b. 145), Kviklys (t. 4, a.b. 147), Bukaitis (t. 4, a.b. 161-163, 150-200, 217) ir akistata tarp Kviklio ir Ignatavičiaus (t. 4, a.b. 264) (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. P/2006. L. 343, 345).

TADAS ALEKNAVIČIUS-ALEKNA, VLADO, gimęs 1899 m. Šiauliuose, Lietuvoje, lietuvis SSRS pilietis, nepartinis, išsilavinimas aukštasis, kilęs iš valstiečių, neteistas, vedęs. 1922-1939 m. dirbo Vidaus reikalų ministerijoje referentu. Už gerą darbą Lietuvos Vyriausybės buvo apdovanotas IV laipsnio Gedimino ordinu. 1939 m. septynerius mėnesius dirbo komisaru lenkų perbėgėlių klausimu.

Aleksandras Ignatavičius

1941 m. birželio 14 d. išsiųstas į Šiaurės Uralo lagerį, nes, 1922-1939 m. dirbo Vidaus reikalų ministerijoje referentu ir nuo 1939 m. iki sovietų valdžios įvedimo buvo vokiečių pabėgėlių reikalų komisaras.

Šiaurės Urale 1941 m. rugpjūčio mėn. įstojo į sukilimo organizaciją, kuri vadinosi Lietuvių išlaisvinimo komitetas, buvo sukilimo komiteto narys. Kaip aktyvus organizacijos narys dalyvavo slaptuose susirinkimuose ir tarp kalinių vedė agitacinį darbą, šmeižė komunistų partijos renginius, tuo nusikalsdamas pagal BK str. 58-2, 58-4, 58-10, 2 dalį, 58-11 BK RSFSR.

Prisipažino kaltas, be to, kaltę patvirtino ir kiti kaltinamieji - Endziulaitis (t. 2, a.b. 164), Šilbajoris (t. 4, a.b. 53, 59), Čarneckis (t. 2, a.b. 78), Kubilius (t. 3, a.b. 99), Slabšys (t. 2, a.b. 309), Ignatavičius (t. 3, a.b. 226) bei liudytojai - Krim (t. 4, a.b. 116), Višnevskis (t. 4, a.b. 113), Stefan (t. 4, a.b. 118), Liasota (t. 4, a.b. 123), Kravčik (t. 4, a.b. 133), Kaplan (t. 4, a.b. 135, 136), Šalkauskas (t. 4, a.b. 138, 139), Žukauskas (t. 4, a.b. 145), taip pat akistata su Endziulaičiu, Šilbajoriu ir Ignatavičiumi (t. 4, a.b. 359, 266, 267, 263-269) (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. P 12006. L 345, 346).

VITAS STATKUS, SILVESTRO, gimęs 1900 m. Veiverių kaime, Marijampolės apskrityje, Lietuvoje, lietuvis, SSRS pilietis, nepartinis, išsilavinimas aukštasis, vedęs, neteistas, ekonomistas. 1919-1922 m. tarnavo savanoriu lietuvių kariuomenėje, buvo karininkas. 1929-1931 m. dirbo Lietuvos Valstybinio banko direktoriumi Klaipėdos krašte. Kai vokiečiai užėmė Klaipėdos kraštą (1939 m.), toliau dirbo banke. 1939 m. buvo vokiečių gestapo areštuotas dviem paroms, po to buvo paleistas.

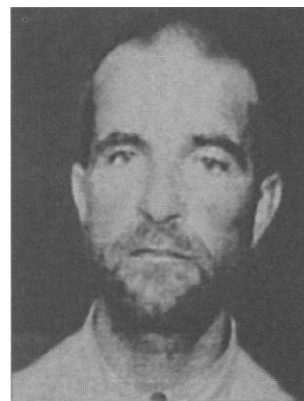
1941 m. birželio 14 d. ištremtas į Šiaurės Uralo lagerį, NKVD apsaugoje, nes 1919-1922 m. buvo Lietuvos kariuomenės karininkas, priklausė Lietuvos kariuomenės savanorių organizacijai, Komersantų sąjungai, Verslininkams ir kt.

Šiaurės Uralo lageryje 1941 m. rugpjūčio mėn. įstojo į sukilimo organizaciją ir dirbo agitacinį darbą, „šmeižė“ komunistų partijos veiklą, tuo nusikalsdamas pagal BK str. 58-2, 58-4, 58-10, 2 dalį, 58-11 BK RSFSR.

Prisipažino kaltas tik iš dalies (t. 3 a.b. 302), bet jo kaltę atskleidė kaltinamasis Kalnėnas (t. 3, a.b. 60) ir akistata su juo (t. 4, a.b. 281, 283) (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. P 12006. L. 346, 347).

Tadas Aleknavičius-Alekna

Vitas Statkus

Povilas Šilbajoris

POVILAS ŠILBAJORIS, PRANO, gimęs 1910 m. Rygoje (Latvija), lietuvis, SSRS pilietis, išsilavinimas vidurinis, specialybė - vairuotojas-mechanikas, nepartinis, vedęs, kilęs iš darbuotojų šeimos. 1928 m. įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę ir iki 1933 m. tarnavo puskarininkiu tankų batalione. 1939 m. tarnavo Vilniaus policijoje.

1941 m. birželio 14 d. ištremtas į Šiaurės Uralo lagerį, nes nuo 1939 m. iki sovietų valdžios įvedimo dirbo Lietuvos policijoje. Šiaurės Uralo lageryje įstojo į sukilimo organizaciją „Lietuvių išlaisvinimo komitetas“. Buvo aktyvus organizacijos narys, tarp kalinių vedė propagandinę, antisovietinę agitaciją, skleidė gandus apie sovietų kariuomenės pralaimėjimą, šmeižė sovietinės vyriausybės ir Raudonosios armijos vadovus. Agitavo į organizaciją stoti naujus narius, t.y. nusikalto pagal BK str. 58-2, 58-4, 58-10,2 dalį, 58-11 BK RSFSR.

Prisipažino kaltas (t. 4, a.b. 62), be to, jo kaltę atskleidė ir kiti kaltinamieji - Slabšys (t. 2, a.b. 314) ir liudytojai - Šalkauskas (t. 4, a.b. 139), Bukaitis (t. 4, a.b. 203-204) ir akistata su Bukaičiu (t. 4, a.b. 253-254) (LYA. F. K-I. Ap. 58. T. 4. Bb. P 12006. L. 347, 348).

Otto Kacėnas

OTTO KACĖNAS, JUOZO, gimęs 1910 m. Molėtų miestelyje, Molėtų valsčiuje, Utenos apskrityje, Lietuvoje, lietuvis, SSRS pilietis, nepartinis, išsilavinimas vidurinis, kilęs iš tarnautojų, neteistas, nevedęs. 1928-1929 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1930-1935 m. dirbo Kaune policijos nuovadoje viršininko pavaduotoju, o vėliau - valsčiaus policijos viršininku. Nuo 1939 m. iki sovietų valdžios įvedimo Vilniaus apskrities kriminalinės policijos atsakingas apskrities budėtojas.

1941 m. birželio 14 d. buvo ištremtas į Šiaurės Uralo lagerį, nes 1928-1929 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje, 1930-1935 m. buvo policijos nuovadoje pavaduotojas, 1939 m. atsakingas apygardos kriminalinės policijos budintis.

Šiaurės Uralo lageryje įstojo į sukilimo organizaciją, pavadintą Lietuvių gelbėjimo komitetas. Be to, tarp kalinių vedė kontrrevoliucinę sukilėlių agitaciją, tuo nusikalsdamas pagal BK str. 58-2, 58-4, 58-10,2 dalį, 58-11 BK RSFSR.

Dalinai prisipažino kaltas (t. 4 a.b. 62), be to, jo kaltę atskleidė kitų nusikaltusiųjų parodymai - Bičiūno (t. 1, a.b. 124,125), Šilbajorio (t. 4, a.b. 45,57), Bukaičio

(t. 4. Bb. 193, 194, 203-204), Slabšio (t. 2, a.b. 314) (LYA. F. K-1. Ap. 58. T. 4. Bb. P 12006. L. 348).

Vadovaujantis RSFSR BK (УПК) str. 207, 208, visu 15-os kaltinamųjų kaltinamąją bylą Nr. 1655 išsiųsti peržiūrėti Ypatingajam SSRS NKVD teismui. Manoma:

pagal kaltinamųjų bausmės dydį nustatyti: Bičiūnui Vytautui, Jono; Sutkui Jonui, Antano; Papečkiui Juozui, Miko; Čarneckiui Valdemarui, Antano; Endziulaičiui Antanui, Mykolo; Slabšiui Ignui, Jono; Kalnėnui Jonui, Kazimiero; Kubiliui Jurgiui, Petro; Perelšteinui Geceliui, Lozoraius; Pranaičiui Antanui, Andriaus; Ignatavičiui Aleksandriui, Vlodo; Aleksandravičiui-Aleknai Tadiui Vladui, Silvestro; Silbajoriui Povilui, Prano; Kacėnui Otto, Juozo, - skirti aukščiausią bausmę - SUŠAUDYTI, o Statkui Vitui - 10 m. kalėti.

Išvadas pasirašė saugumo leitenantas, LSSR NKVD tardymo dalies viršininko pavaduotojas Suchov.

„Suderinta“, Saugumo leitenantas NKVD skyriaus viršininkas Fedorov.

Pažyma:

1. Kaltinamieji laikomi Sverdlovsko kalėjime Nr. 1.

2. Pagal bylą daiktinių įrodymų nėra.

LSSR NKVD tardymo dalies viršininko pavaduotojas (pavardė neperskaitoma).

Kaltinimo išvadas TVIRTINU:

NKVD valdybos viršininkas, majoras Borščev

1942 m. liepos 25 d.

TVIRTINU:

Šiaurės Uralo lagerio karinis juristas Bliumfeld

1942 m. liepos 25 d.

Tardymas ir kaltinimo išvados 1956 m.

IŠVADA

Pagal archyvinę tardymo bylą N 02095988

Sverdlovskas

1956 m. balandžio 13

Aš, vyresnysis tardytojas KGBV tardomojo skyriaus prie SSRS Sverdlovsko srities MT kapitonas Moskaliovas, išnagrinėjęs archyvinės tardomosios medžiagos bylą Nr. 0269596, kaltinančią Bičiūną Vytautą ir kitus, iš viso 15 žmonių,

Nustačiau:

1942 m. vasario-balandžio mėn. Sverdlovsko srities NKVD valdybos buvo areštuoti 1941 m. birželio mėn. ištremti už Lietuvos SSR ribų ir laikomi apsaulgoje SSRS NKVD Šiaurės Uralo lageryje: visi nuteistieji buvo pripažinti kaltais,

nes buvo SSRS NKVD Šiaurės Uralo lageryje jų sukurtos antisovietinės organizacijos Lietuvių išlaisvinimo komiteto nariai, kurių tikslas buvo, priartėjus vokiečių armijai prie Uralo, nuginkluoti kalėjimo apsaugą, užgrobti ginklus ir maisto produktus, išlaisvinti kalinius ir pereiti pas vokiečius, t.y. įvykdė nusikaltimus, pagal str. 58-2, 58-4, 58-10, 2 dalis, 58-11 BK RSFSR.

Tardymo metu Bičiūnas, Sutkus, Čarneckis, Endziulaitis, Slabšys, Kalnėnas, Kubilius, Pranaitis, Ignatavičius, Šilbajoris, Kacėnas kaltais neprisipažino.

Perelšteinas, Aleknavičius-Alekna ir Statkus kaltais neprisipažino, bet jų kaltė buvo atskleista akistatoje su nuteistaisiais Endziulaičiu, Sutkumi, Šilbajoriu, Ignatavičiumi ir Kalnėnu. (Tomas I - 146, 241, 256; tomas II - 81, 181; tomas III - a. b. 19, 101, 153-154, 179, 192, 197, 238, 302; tomas IV - a. b. 52, 97, 241-246, 275-276, 147, 149, 168, 170, 259, 260, 268-269, 281-283) (LYA. F. K-l. Ap. 58. T. 4. Bb. P 12006. L. 377).

Kaltinamųjų nusikalstama veikla patvirtinta parodymais apklaustųjų liudinininkų: Gostkevičiaus, Višnevskio, Krim, Stefan, Liasotos, Nevčasinskio, Kaplano ir kt. (LYA. T. 4. L. 104, 163).

Vadovaujantis UPK RSFSR str. 203, 208, tardomąją bylą Nr. 1655 nukreipti OSO spręsti (LYA. F. K-l. Ap. 58. T. 4. Bb. P 12006. L. 363).

Po teismo 1951 m. vasario 6 d. V. Statkus nusiuntė pareiškimą SSRS Ypatin-gajam teismui, kuriame iškėlė klausimą dėl bausmės atlikimo pradžios datos, t.y. ne nuo arešto dienos, o nuo 1941 m. birželio 14 d., kada buvo ištremtas iš Lietu-vos SSR į Šiaurės Uralo lagerį. Dėl bylos peržiūrėjimo jokių skundų nereiškė.

Pasirašo. Sutinku: Sverdlovsko srities KGB tardymo skyriaus vyresnysis tar-dytojas kapitonas Moskaliov.

Suderinta: Sverdlovsko srities YKGB valdybos viršininkas papulkininkis Go-lub (LYA. F. K-l. Ap. 58. T. 4. Bb. 12006. L. 377).

1951 m. Statkaus skundas OSO 1951 m. kovo mėn. 13 d. atmetas (LYA. F. K-l. Ap. 58. T. 4. Bb. P 12006. L. 365).

V. Statkaus ir Ignatavičienės skundai atmesti OSO 1956 m. balandžio mėn. 13 d. (LYA. F. K-l. Ap. 58. T. 4. Bb. P/2006. L. 365).

Ypatingojo OSO pasitarimo prie SSRS Vidaus reikalų Liaudies komisaro NUOSPRENDIS

nuteistiesiems 1942 m. spalio 17 d., Vilnius, Bylos Nr. 270

Ypatingojo pasitarimo prie SSRS Vidaus reikalų Liaudies Komisaro ir Uralla-go karinės apygardos prokuroro 1942.07.30 15-os asmenų byloje NUOSPRENDIS.

Tardytojas reikalavo mirties bausmės, prokuroras sutiko, OSO patvirtino 14-ai asmenų mirties bausmę, o Statkui Vitui 10 metų kalėjimo. Žemiau patei-kiamas nuteistųjų sąrašas.

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Pareigos	Suėmimo data
1.	Bičiūnas Vytautas, Jono	Žurnalistas	1941.VI.14
2.	Sutkus Jonas, Antano	Intendantas	1941.VI.14
3.	Papečkys Juozas, Miko	Karo ministras	1941.VI.14
4.	Čarneckis Valdemaras, Antano	Susisiekimo ministras	1941.VI.14
5.	Endziulaitis Antanas, Mykolo	Vidaus reikalų ministras	1941.VI.14
6.	Slabšys Ignas, Jono	Techn.skyr.štabo viršin.	1941.VI.14
7.	Kalnėnas Jonas, Kazimiero	„Trimito“ atsak. redaktor.	1941.VI.14
8.	Kubilius Jurgis, Petro	Krašto apsaugos min.	1941.VI.14
9.	Perelšteinas Gecelis, Lozorias	Verslininkas	1941.VI.14
10.	Pranaitis Antanas, Andriaus	Finansų ministras	1941.VI.14
11.	Ignatavičius Aleksandras, Vlado	KAM karininkas	1941.VI.14
12.	Aleknavičius-Alekna Tadas, Vlado	Vidaus r. min. referentas	1941.VI.14
13.	Statkus Vitas, Silvestro	Valst.banko direktorius	1941.VI.14
14.	Šilbajoris Povilas, Prano	Vilniaus polic.raštininkas	1941.VI.14
15.	Kacėnas Otto, Juozo	Policijos nuovados v-kas	1941.VI.14

Dokumentą pasirašo:

OSO prie SSRS Vidaus reikalų sekretoriato viršininkas

Nuosprendžiai kiekvienam kaltinamajam įteikiami individualiai, kaltinamieji posėdyje nedalyvavo.

Išrašas tikras (LYA. F. 1. Ap. 58. Bb. P 12006. L. 333).

**Bylos nutraukimas pagal Statkaus V. S., Sutkutės A. J.
ir Čarneckienės E. J. skundą**

NUTARIMAS

Bylą pagal Statkaus V. S., Sutkutės A. J. ir Čarneckienės E. J. skundus *nutraukti*

1958 m. sausio 6 d.

Sverdlovskas

Uralo karinio prokuroro pavaduotojas, justicijos kapitonas Melešenko, išnagrinėjęs Statkaus V. S., Sutkutės A. J. ir Čarneckienės E. J. skundus dėl apkaltinimo pagal bylą Nr. 43270 Bičiūno Vytauto, Jono; Sutkaus Jono, Antano; Papečkio Juozo, Miko; Čarneckio Valdemaro, Antano; Endziulaičio Antano, Mykolo; Slabšio Igno, Jono; Kalnėno Jono, Kazimiero; Kubiliaus Jurgio, Petro; Perelšteino Gecelio, Lozorias; Pranaičio Antano, Andriaus; Ignatavičiaus Aleksandro, Vlado; Aleknavičiaus-Aleknos Tado, Vlado; Statkaus Vito, Silvestro; Silbajorio Povilo, Prano, ir Kacėno Otto, Juozo,

Konstatavo:

SSRS NKVD OSO nuosprendžiu 1942 m. spalio 17 buvo sušaudyti:

1. Endziulaitis Antanas, Mykolo
2. Šilbajoris Povilas, Prano
3. Čarneckis Valdemaras, Antano
4. Slabšys Ignas, Jono
5. Pranaitis Antanas, Andriaus
6. Sutkus Jonas, Antano
7. Kubilius Jurgis, Petro
8. Perelšteinas Gecelis, Lozorius
9. Papečkys Juozas, Miko
10. Ignatavičius Aleksandras, Vlado
11. Kacėnas Otto, Juozo
12. Bičiūnas Vytautas, Jono
13. Kalnėnas Jonas, Kazimiero
14. Aleknavičius-Alekna Tadas, Vlado
15. Statkus Vitas, Silvestro, - 10 metų kalėti.

Visi aukščiau išvardinti asmenys kaltinami tuo, kad, būdami SSRS NKVD Šiaurės Uralo lageryje, priklausė jų sukurtai antisovietinei sukilimo organizacijai Lietuvių išlaisvinimo komitetas, kurio tikslas buvo, vokiečiams priartėjus prie Uralo, nuginkluoti kalėjimo apsaugą, užimti ginklų bei maisto sandėlius, išlaisvinti kalinius ir pereiti pas vokiečius (LYA. F. K-I. Ap. 58. T. 4. Bb. P-12006. L. 379).

Šis kaltinimas pagrįstas kaltinamųjų prisipažinimu ir liudytojų Rosikevičiaus J. E., Višnevskio A. A., Krim, Stefano J. Š., Liasotos F. S., Kravčiko V. L., Kaplano A. B. ir kt. parodymais.

Iš dalies kaltę pripažino Statkus ir Kacėnas.

Statkus Vitas prisipažino kaltas tuo, kad buvo priešiška nusiteikęs prieš sovietų valdžią ir komunistų partiją, tarp kalinių vedė antisovietinę agitaciją ir skleidė pralaimėjimo SSRS prieš Vokietiją nuotaikas, skleidė provokaciją ir gandus apie karo veiksmus tarp Vokietijos ir SSRS (LYA. T. 3, a.b. 302).

Apie jo dalyvavimą sukilimo organizacijoje liudijo kaltinamasis Kalnėnas Jonas, Silvestro, (t. III, a.b. ir t. 4, a.b. 281-283).

Kaltinamasis O. Kacėnas prisipažino kaltas, kad 1930-1935 m. ir 1939-1940 m. tarnavo Lietuvos policijoje. Apie priklausymą sukilimo organizacijai ir antisovietinę agitaciją neigė.

Bet apie jo dalyvavimą sukilimo organizacijoje liudijo kaltinamieji šioje byloje Šilbajoris P. (t. IV, a.b. 45-57), Slabšys I. (t. II, a.b. 314), Bičiūnas V. (t. I, a.b. 193-194) ir kaltinamasis kitoje byloje Bukaitis J. (t. 4, a.b. 198-194, 203-204).

Tik kaltinamieji Papečkys ir Aleknavičius-Alekna kaltais neprisipažino, bet jų kaltę savo parodymais patvirtino kaltinamieji Bičiūnas (t. I, a.b. 135), Sutkus

(t. I, a.b. 234-235, t. IV, a.b. 275-276), Slabšys (t. II, a.b. 309-311), Kubilius (t. II, a.b. 99), Perelšteinas (t. III, a.b. 143), Pranaitis (t. III, a.b. 186), Kalnėnas (t. III, a.b. 50), Šilbajoris (t. IV, a.b. 53, 259-260), Čarneckis (t. II, a.b. 76-78), Ignatavičius (t. III, a.b. 233, t. IV, a.b. 266-269) ir liudytojai Kaplanas A. B. (t. IV, a.b. 135-136) Šalkauskas (t. IV, a.b. 138-139, 143), Višnevskis A. A. (t. IV, a.b. 113), Krim (t. IV, a.b. 116), Liasota F. C. (t. IV, a.b. 123), Kravčikas ir Žukovskis H. F. (t. IV, a.b. 145).

Savo skunduose Čarneckienė E. J., nepateikdama jokių argumentų, prašė peržiūrėti jos vyro Čarneckio bylą ir, jeigu jis nekaltas, jį reabilituoti.

Tačiau kaltinimo medžiaga rodo, kad Čarneckis prisipažino kaltas, kad dalyvavo sukilimo organizacijos, kuri veikė NKVD Šiaurės Uralo lageryje, veikloje (t. 2, a.b. 81, t. IV, a.b. 257-258) (LYA F. K-l. Ap. 58. T. 4. Bb. P 12006. L. 380-281).

Jo kaltę patvirtino savo parodymais liudytojas Šalkauskas ir šios bylos kaltinamieji Bičiūnas, Slabšys ir kt.

Nors pats Sutkus jam pareikštus kaltinimus pripažino, bet pilietė Sutkutė A. J. savo skunde nurodo, kad jos tėvas Sutkus Jonas nuteistas nepagrįstai ir prašo jį reabilituoti.

Sutkaus kaltę patvirtino savo parodymais liudytojai Gostkevič, Stefanas, Kravčikas, Kaplanas ir kt., taip pat šios bylos kaltinamieji Endziulaitis, Kalnėnas, Čarneckis ir kt.

Statkus Vitas savo skunde SSRS Ministrų Tarybos pirmininkui nurodo, kad jo kaltinimo byla buvo iškelta be rimto pagrindo ir prašo bylą peržiūrėti ir ją nutraukti.

Liudijime pats Sutkus prisipažino kaltas dėl agitacinės veiklos, o jo dalyvavimą sukilimo organizacijoje atskleidė šios bylos kaltinamasis Kalnėnas. Vadovaujantis str. 428 RSFSR, nutarta:

Čarneckienės Eleonoros, Jono, Sutkutės Aldonos, Jono ir Statkaus Vito, Silvestro, skundų svarstymą nutraukti ir pranešti, kad SKUNDAI NEPATENKINTI.

/pasirašo/ YPBO Uralo karinio prokuroro pavaduotojas, justicijos kapitonas Melenenko.

Pritaria: YPBO karinio prokuroro pavaduotojas, justicijos papulkininkis A. Seliankin.

1958 m. sausio 15 d. (LYA F. K-l. Ap. 58. T. 4. Bb. P 12006. L. 381).

LIETUVIŲ TAUTOS SUKILIMAS

1940 m. spalio 9 d. Kaune įvykusiame slaptame pasipriešinimo okupacijai pasitarime buvo nutarta sujungti tautą rezistencijos tinklu, ruošti būsimam karui, juo pasinaudoti, kad atgautume Nepriklausomybę.

Laikinosios vyriausybės vidaus reikalų ministras Šlepetys davė nurodymą apskričių komendantūroms registruoti partizanų dalinius, kelti būriams uždavinius, nustatyti ryšius su kitais partizanų daliniais. Nekaltų žmonių trėmimai, žudynės skaudžiai paveikė žmonių nuomonę apie Sovietų Sąjungą. Dėl tos priežasties vokiečių pasirodymu buvo džiaugiamasi. Vokietija siejama su ariju, kultūringa Europa, Vokiečių armija vaizduojama didvyriška, šaunioji, kultūros ir Europos civilizacijos gelbėtoja (1941 m. birželio sukilimas. Dokumentų rinkinys. Sudarė Valentinas Brandišauskas. 2000, p. 13).

Ir priešingai: raudonarmiečiai - banditai, komunistai - kraugeriai, Garbingoji Vokiečių Armija rašoma didžiosiomis raidėmis, o rusų „kultūra“ mažosiomis su kabutėmis. Į Raudonąją armiją pradėta žiūrėti kaip okupacinę jėgą, į Vokietiją - kaip galimybę atkurti Lietuvos Nepriklausomybę. 1941 m. liepos, rugpjūčio mėnesiais nuomonė pasikeitė - vokiečius tik išlydėti galima su gėlėmis.

Pagrindžio rezistenciją centralizuojant, pirmiausia reikia žiūrėti, kad būtų galima užkirsti kelią NKVD provokacijoms. Todėl pasirinktas kovos kelias su jais mūsų vienetų-penketukų sistema. Pats organizacijos centras nustatytas tarp Kauno ir Vilniaus. Vilniuje sutelktas karinis-politinis štabas, Kaune - organizacinis. Kai 1941 m. pavasarį Vilniaus štabą sužlugdė NKVD areštai, Kauno štabas buvo nedaug paliestas, galėjo nedelsdamas perimti tolesnį Vilniaus štabo uždavinių vykdymą ir galutinį sukilimo plano parengimą. Abu štabai veikė Lietuvos aktyvistų fronto (LAF) vardu (Prapuolenis L. Į laisvę, Nr. 25-69).

Tarp Lietuvos ir Vakarų susidarius geležinei uždangai, ryšiai buvo palaikomi per ryšininkus. Pirmą kartą išsamesnės informacijos gauta per kap. Albertą Švarplaitį. Bet, grįždamas atgal, A. Švarplaitis apsistojo pas nerepatrijavusį vokiečių, NKVD užverbuotą, kuris, sužeidęs kirviu ryšininką, perdavė jį NKVD. Nors ir kankinamas, ryšininkas nieko neišdavė, o karui prasidėjus - sušaudytas.

Gyventojai, išgirdę per radiją Lietuvos Himną, žinią apie Laikinosios Vyriausybės sudarymą, organizavo partizanų būrius, iškėlė Lietuvos vėliavą, užėmė buvusias vietinės valdžios patalpas, nuginklavo besitraukiančius pavienius raudonarmiečius. Kovos vyko spontaniškai, būriai organizavosi stichiškai (1941 m. birželio sukilimas, p. 15).

Būta ir savivalės reiškinių, plėšimų, keršto sovietų valdžios aktyvistams, nebaudžiamo siautėjimo. Savivalei buvo mėginama užkirsti kelią, tačiau spręsti šiuos klausimus efektyviau buvo neįmanoma, nes sukilimui trūko organizuotumo, o Laikinosios vyriausybės įtaka dar buvo per silpna. Sukilimas plito visoje Lietuvoje. „Vienas svarbiausių uždavinių buvo pasirūpinimas ginklais“ (1941 m. birželio sukilimas, p. 34).

Lietuvos pagrindinės grupės atsirado nuo to momento, kai tik buvo įvesta sovietinė santvarka. Patriotai išplėtojo aktyvią antisovietinę veiklą, kovos metodu pasirinkdami antisovietinių anoniminių lapelių platinimą (Sukilimas 1941 m. birželio 22–28 d. Sudarė ir parengė A. Martinonis, 1995, p. 10).

Lapeliai ragino nuversti sovietų valdžią, skelbė tiesą apie komunistų partijos vadus. Lapeliai platinti visoje Lietuvoje. Juos platino antisovietinių politinių partijų nariai, tautiškas jaunimas, studentai. Juos platino gatvėse, mokyklose. Tuo užsiėmė antisovietinė organizacija, vadinama LNP. Jos nariai buvo mokiniai. Prie Nežinomo kareivio kapo Kaune buvo surengta demonstracija.

Lapeluose garbinama laisva Lietuva, raginama nepasiduoti maskoliams, lankyti bažnyčias, kovoti prieš žydus ir komunistų partiją.

Nors sukilimą nutarta pradėti gegužės mėnesį, nes manė tada prasidėsiant karą, bet, jam neprasidėjus, sukilimo pradžią teko atidėti.

Masiniai žmonių trėmimai sukėlė tokį tautos pasipiktinimą, kad kai kurie pogrindininkai, net pasitraukę į miškus, susikovė su enkavedistais. NKVD komisaras Gladkovas 1941 m. birželio 21 d. slaptame rašte pranešė valdžiai, kad dalis priešiško elemento perėjo į nelegalią padėtį ir prisijungė prie „banditinių“ grupių.

Prasidėjus masinėms deportacijoms, sužinota, kad karas prasidės birželio 22 d. Nuspręsta, kad Kauno aktyvistų štabai paskelbs Lietuvos Nepriklausomybę ir Laikinąją Vyriausybę. Tai nebuvo lengva, nes L. Prapuolėnį NKVD gaudė, jo gyvybei grėsė pavojus, todėl pasiruošimo darbus turėjo vykdyti studentų grupė su jos vadovu Pilypu Naručiu. Štabo būstine LAF'as pasirinko senelių prieglaudą (Damušis A. Į laisvę, Nr. 25–12).

1941 m. birželio 22 d. aktyvistai pradėjo vykdyti numatytus uždavinius. Į jų pusę perėjo net dvi milicijos nuovados, studentų medikų grupė, savo žinioje turinti greitosios pagalbos mašinas. Jie atvežė į radijo stotį specialistus, kurie bolševikų sugadintą radiofoną sutaisė. Medikai teikė pagalbą sužeistiesiems. Chemijos instituto aktyvistai susprogdino centrinę karišką telefono stotį, prieš

tai dar perdavę klaidingas žinias, neva vokiečių desantininkai jau Kaune. Be to, jie išjungė telefonus ir telegrafą, sukėlė sovietų paniką. Jų pareigūnai bėgo iš Kauno.

Birželio 23 d. 9 val. 20 min. LAF'o įgaliotinis L. Prapuolenis paskelbė per radiją Nepriklausomos Lietuvos atkūrimą ir Lietuvos Laikinosios Vyriausybės sudėtį. Sugiedotas Lietuvos Himnas. Sukilimas užvirė visame krašte (Sukilimas 1941 m. birželio 22-28 d., p. 16).

Paskelbus Nepriklausomybę, ginkluoti daliniai puolė ginklų sandėlius. Lietuvių kariuomenės daliniai, buvę rusų priespaudoje, sukilo. Nepavyko jiems išsaugoti Panemunės, Geležinkelio, Aleksoto tiltų. Užuoat išsaugoję, juos susprogdino. Bet tuo sprogdinimu išgelbėjo Kauną nuo sunaikinimo. „Taip buvo įvykdytas laisvės kovų veiksmas, kurio skausme daug Lietuvos sūnų ir dukterų žuvo ir amžinam poilsui atgulė į gimtąją žemę“ (Damušis A. Į laisvę, Nr. 25-62).

Sukilimas pasiekė tikslą - Lietuva Nepriklausoma, valdoma savo tautinės vyriausybės. Laikinosios Vyriausybės atstovas, laidojant kovotojus, tarė: „Nebe pirmas kartas šioje vietoje prasiveria duobės, kad priimtų kūnus tų, kurių kraujas reikalingas palaistyti tautos laisvei“ (Sukilimas 1941 m. birželio 22-28 d., p. 17).

Lietuvos atstovas Amerikoje sukilimą paaiškino, kaip lietuvių tautos pasiryžimą kovoti prieš sovietinę tironiją. Sukilimas parodė pasauliui bolševikų propagandos melagystę ir kaip Lietuva nekenčia bolševizmo. Lietuvių patriotų krauju paliudytas priešiškus sovietinei okupacijai.

Birželio 23 d. V. Molotovas, kalbėdamas per Maskvos radiją, paskutiniaisiais žodžiais iškeikė lietuvių tautos sukilėlius. Vicekomisaras Lizovskis paaiškino, kad Lietuva pasiskelbusi nepriklausoma, nes nepriklausomybės paskelbimu tikisi apsisaugoti nuo nacių.

Sukilimas lietuvių tautai reikšmingas tuo, kad tauta atgavo pasitikėjimą savo jėgomis naujoms okupacijoms atremti.

Algirdas Budrickas darbo „The Lithuanian Nacional Revolt of 1941“ išvadoje rašė: „Per kelias kovų dienas žuvo per du tūkstančius laisvės kovotojų. Tai didesnis skaičius negu aukos per trejus metus kovose dėl Nepriklausomybės (1918-1921). Didesnė dalis žuvusiųjų buvo jaunimas - jauni kariai, studentai, darbininkai, vaikai ir net aukštesniųjų mokyklų mokiniai. Tos aukos liudija lietuvių tautinės sąmonės intensyvumą. Nors Nepriklausomybės metais buvo trūkumų, šios Nepriklausomybės aukos rodo, kad nepriklausomos Lietuvos jaunimas žinojo, kaip mylėti laisvę ir savo kraštą ir kaip aukotis už tuos idealus (Sukilimas 1941 m. birželio 22-28 d., p. 18).

LAIKINOJI VYRIAUSYBĖ IR JOS LIKIMAS

Pirmąją karo dieną prasidėjo sukilimas prieš sovietų santvarką. Sukilėliai užėmė Kauno radijo stotį ir 23 birželio 12 val. paskelbė per radiją visam pasauliui apie Lietuvos Nepriklausomybę.

Tai ir buvo numatyta LAF'o planuose. Iš visų politinių prieškarinės Lietuvos srovių *ad hoc* sudaryta Laikinoji Vyriausybė skelbėsi atstovaujanti lietuvių tautos valiai. (Misiūnas R., Taagepera R. Baltijos valstybės. Priklausomybės metai 1940-80, 1992, p. 52).

Prieš sovietinius vadus sukilo buvusieji Lietuvos kariuomenės daliniai, jie pereidavo į vokiečių pusę. Sukilime dalyvavo apie 100 000 žmonių, kurie puldinėjo besitraukiančią Raudonąją armiją. Daugumą šių užpuolimų suplanavo LAF'as, bet kai kur akcijos kildavo spontaniškai.

1940 m. birželio 23 d. Laikinoji Vyriausybė atkūrė buvusią administracinę struktūrą ir pradėjo skirstyti pareigas. Vokiečių karinė valdžia to nebuvo numachiusi ir tokiu veikimu nesidžiaugė. Pulkininkui K. Škirpai - Laikinosios Vyriausybės vadovui - Ministrui Pirmininkui neleido grįžti į Lietuvą, todėl nesant jo, pareigas laikinai atliko mokytojas J. Ambrazevičius, pirmininkavęs posėdžiuose. Laikinoji Vyriausybė kontroliavo Kauną ir didelę dalį Lietuvos.

Kai birželio 25 d. į Kauną įžengė Vermachtas, rado Laikinosios Vyriausybės visiškai kontroliuojamą miestą. Laikinoji vyriausybė stengėsi bendradarbiauti su vokiečių karine administracija, bet vokiečių komendantui nebuvo suteikti įgaliojimai tartis su vyriausybe. Vokiečių karinės vyriausybės atstovas generolas Robertas von Pohl, austras, suprato lietuvių siekimus ir nesiėmė prieš juos jokių veiksmų.

Kai vokiečiai suorganizavo civilinę kontrolę, padėtis pasidarė sudėtingesnė. Laikinoji Vyriausybė, manydama, kad tai vienintelis būdas išlikti, bendradarbiavo su vokiečiais. Nors nepriklausomų ir pusiau nepriklausomų valstybių egzistavimas nebuvo numatytas vokiečių planuose, tačiau, išvaikius Laikinąją Vyriausybę, kiltų priešiškas nusiteikimas vokiečių atžvilgiu, o tai kenktų vokiečių politikai. Taigi nutarta vyriausybę šalinti atsargiai, ją išardyti ir paversti srities valdžia. Jai uždraudė naudotis radijo, spaudos ir kitomis ryšių priemonėmis. Todėl kontaktai buvo palaikomi su provincija per kurjerius. Nepavyko vokiečių pastangos Lai-

kinąją Vyriausybę klasta ir jėga paversti civiline administracija. Nepasisekė ir mėginimas, pasinaudojus kraštutinių nacionalistų pastangomis, suskaldyti LAF'ą. Buvo net paleisti Lietuvos armijos kariai su sovietinėmis uniformomis, pasidavę vokiečiams. Lietuvos Vyriausybė siekė Nepriklausomybės, o Reichas su tuo nesutiko.

„Kad ir negeisdama virsti vokiečių įrankiu, Laikinoji Vyriausybė neturėjo nei noro, nei jėgų stoti į kovą su jais" (Misiūnas R., Taagepera R. Baltijos valstybės, p. 53).

Laikinajai Vyriausybei pavyko pasiekti laimėjimų srityse, kuriomis vokiečiai mažiau rūpinosi. Tai pirmiausia švietimas. Gražinta Nepriklausomybės laikų švietimo sistema: paskirti gimnazijų, universitetų, teatrų vadovai. Mokomasis personalas perkomplektuotas. Prie universitetų pridėti nauji skyriai: prie Vilniaus universiteto - Miškininkystės fakultetas, prie Kauno universiteto - Filosofijos ir teologijos fakultetas. Paskyrus naują pirmininką, palikta sovietinės santvarkos metu sukurta Lietuvos mokslų akademija.

Kitas svarbus uždavinys - gražinti privačias žemes, namų kapitalą, įmonių nuosavybę. Žemę denacionalizuoti. Sugražinti į Nepriklausomybės laikais buvusią padėtį reikštų išdavimą žmonių ir jiems duotos valdyti žemės. Vyriausybė atskirais potvarkiais reguliavo susidariusią padėtį, 50 ha nuosavybę laikydama žemės reformos pagrindu (LE, p. 372).

Kaip buvo nusiteikusi vokiečių vadovybė Lietuvos vyriausybės atžvilgiu, nebuvo žinoma, nes su K. Škirpa susisiekti nebuvo galima. Birželio 24 dieną Kauno radiofone pasirodęs vokiečių karininkas leitenantas Flohret pranešė, kad jis užėmė Kauno radiofoną ir ant muziejaus bokšto iškėlė Reicho vėliavą. „Armijos vadas (vėliau feldmaršalas Vilhelmas von Kūchler...) į lietuvių sukilėlių išlaisvintą Kauną galėjo birželio 25 d. žygiuoti beveik paradinės rikiuotės tvarka" (Ivinskis Z. Lietuvių tautos rezistencijos reikšmingieji momentai. Į laisvę. 1962, p. 11).

Palaikyti tvarką Vilniuje buvo pavesta Vokietijos ir Lietuvos kariuomenės daliniams. Bet birželio 26 d. gautas įsakymas dėl Lietuvos kariuomenės veikimo nutraukimo.

Kauno feldkomendantas Lietuvos vyriausybei pareiškė, kad jis neturįs įgaliojimų kalbėti su Lietuvos Vyriausybe - tai nepriklausą karinės valdžios kompetencijai. Buvo įvesta pašto, radiofono, spaudos kontrolė, kad nebūtų galima susisiekti su Laikinąja Vyriausybe. Pašto ženklai su įrašu „1941.VI.23" konfiskuoti, pakeista rublių vertė, įvestos maisto ir pramoninių prekių normos, maisto ir kuro sandėlius vokiečiai perėmė savo žinion, žydus liepė kelti į Vilijampolę.

1941.VI.27 iš Berlyno atvykęs S. Raštikis perdavė žinią apie K. Škirpos apkaltinimą dėl Lietuvos vyriausybės organizavimo. Jis esąs izoliuotas ir nebus išleistas. S. Raštikio dėka paleista dalis karių, kurie pasiliko Lietuvoje ir buvo

vokiečių paimti į nelaisvę. Į S. Raštikio mėginimą užtarti žydus buvo atsakyta, kad dėl to nėra ko jaudintis, nes žydai bus likviduoti, o tai priklauso ne nuo valdžios, o nuo SS ir gestapo.

Svarbiausias SS policijos ir gestapo uždavinys buvo likviduoti žydus, bet iš karto nesigriebta per daug griežtų priemonių, kad tai nesukeltų lietuvių ir net vokiečių nepasitenkinimo. Vokiečiai stengėsi parodyti pasauliui, kad tai lietuviai ėmėsi prieš žydus šios akcijos. Net idėja suvaryti žydus į getą buvo aiškinama kaip priemonė apsaugoti žydus nuo lietuvių persekiojimo (Apie žydų persekiojimą, LE, t. 25, p. 292-294).

Vokiečiai aiškino, kad K. Škirpos vadovaujamos Lietuvos vyriausybės jie negali pripažinti, kariuomenės vadovybė su ja nekalbėsianti, bet Laikinoji Vyriausybė turinti pati išsiskirstyti, o jos vietoj turi būti įkurta pasitikėjimo taryba. „Taigi vokiečių buvo sugalvotas naujas variantas Vyriausybei likviduoti - Vyriausybė ne išsiskirsto, bet tik „persikrikštija ar persitvarko į tarybą“ (LE, t. 2, p. 229).

Pirmosiomis karo dienomis į Lietuvą atvyko SS ir gestapas. Pradėta akcija prieš žydus. Tačiau slaptajai policijai buvo nurodyta nesiimti griežtų priemonių iš karto, jų tikslas buvo parodyti, kad žydus persekioja lietuviai. Tačiau tai suorganizuoti nebuvo taip lengva. Nutarta suvaryti žydus į getus, aiškinant, kad tai vienintelė priemonė apsaugoti juos nuo lietuvių.

Vokiečiai reikalavo, kad Lietuvos Laikinoji Vyriausybė pati išsiskirstytų, o vietoj jos būtų sudaryta Pasitikėjimo taryba. Nepavykus šiam pasiūlymui, buvo sugalvotas kitas variantas: Vyriausybė ne išsiskirsto, bet persitvarko į Tarybą. Atmetus šį pasiūlymą, buvo nutarta suskaldyti lietuvių ir Lietuvos Vyriausybę sukompromituoti. Klaipėdietis gestapo karininkas lt. Kurmius surado žmonių, parašiusių vokiečių administracijai, kad jie nenori Lietuvos Vyriausybės pripažinimo, tik grįžus A. Voldemarui Lietuvos Vyriausybę pripažinsią, o tuo tarpu turėtų tvarkyti šalį karinė valdžia. Liepos 23-24 d. naktį gestapo organizuotas pučas prieš Lietuvos Vyriausybę, mėginta užimti laikraštį „Į laisvę“, perimti Fronto štabą arba jį suskaldyti. Nepavykus šioms akcijoms, pakvietė pas save katalikiško jaunimo voldemarininkų atstovus ir ragino kovoti prieš bolševizmą. Bet pastangos buvo pavėluotos - Lietuvos Vyriausybę nutarta pavadinti civiline valdžia.

1941.VII.7 A. Hitlerio potvarkiu numatytos civilinės valdžios ir jų vykdytojai: Reicho ministru užimtoms sritims valdyti paskyrė A. Rozenbergą, sritis padalino į komisariatus.

Ostlando komisariatą sudarė 4 generalinės sritys: Estija, Latvija, Lietuva ir Gudija. Reicho komisaru paskirtas H. Lohse, Lietuvos generaliniu komisaru A. von Rentelnas. Veikti civilinė valdžia pradėjo nuo VII.25. Kauno komisaras Cramer žydams uždraudė naudotis parkais, šaligatviais, autobusais, liepė nešioti

Dovydo žvaigždę, persikraustyti į Vilijampolę. S. Raštikiui pasiūlė būti tarėju, pastarajam atsisakius, pasirinktas P. Kubiliūnas. VIII.5 audiencijoje A. von Rentelnas į buvusius ministrus kreipėsi kaip į tarėjus, jų, kaip ministrų, darbas turi būti laikomas baigtu. „Tos dienos posėdyje Lietuvos Laikinoji Vyriausybė nutarė savo veikimą laikyti sustabdytą prieš savo valią, ir VIII.9 einas Ministro Pirmininko pareigas J. Ambrazevičius pranešė generaliniam komisarui, kad pas generalinį komisarą buvo atsilankę ne tarėjai, bet Lietuvos Vyriausybės nariai ir kad nei jis, nei kiti jo kolegos nesutinka priimti tarėjo pareigų" (LE, p. 374).

Lietuvos gyventojai siekė Nepriklausomybės. „Jiems buvo skirta pasyvi rezistencija." (Misiūnas R., Taagepera R. Baltijos valstybės, p. 54).

Laikinoji Vyriausybė, nesusitarusi su vokiečiais dėl tolimesnės veiklos, nutarė pasitraukti ir tolesnę veiklą suspenduoti.

„Tarėjais buvo paskirti: pirmasis tarėjas ir vidaus reikalų P. Kubiliūnas (vėliau J. Narakas), Krašto ūkio - V. Jurgutis, Finansų - J. Matulionis, Žemės ūkio - B. Vitkus, Teisingumo - M. Mackevičius, Švietimo - Pr. Germantas, Darbo - P. Paukštys, Technikos ir susisiekimo - K. Germanas, Administracijos kontrolės - J. Puodžius. Ne visi paskirtieji išsilaikė. Pirmiausia pasitraukė V. Jurgutis, daugiausia keitėsi žemės ūkio: po B. Vitkaus - J. Petronis, A. Ramanauskas. 1943 m. buvo suimti ir išgabenti į Štuthofio koncentracijos stovyklą šie tarėjai: M. Mackevičius, P. Germantas, V. Jurgutis, J. Puodžius ir J. Narakas (LE, t. 2, p. 272-274).

SUKILIMO AUKOS

KALINIŲ SĄLYGOS KALĖJIMUOSE

Lietuvos valdžios aparato sudėtis, sovietams okupavus Lietuvą, buvo pakeista. Valdžia perduota kolaborantams. Policija pakeista milicija. Pirmieji suėmimai paralyžiavo lietuvių mėginimą organizuotai pasipriešinti. Įjungus Lietuvą į SSRS, lietuviams buvo taikomi sovietų Rusijos įstatymai, pagal BK 58-jį str. buvo galima teisti už nepriklausomos Lietuvos valdžioje eitas pareigas. Prasidėjo suėmimai ir suimtųjų turto pasisavinimas: NKVD viršūnė dalijosi nacionalizuotus butus, konfiskuotus automobilius, anksčiau priklausiusius „liaudies priešams“. Ypatingi pasitarimai prie SSRS vidaus reikalų liaudies komisariato veikė nuo 1942 m., jie teisė daugelį Lietuvoje suimtų žmonių. Galima buvo įkalinti žmogų už tai, kad iki okupacijos buvo visuomeninės organizacijos arba partijos narys. NKGB paskirtis buvo persekioti „liaudies priešus“, jos pareigos buvo ir masinių trėmimų parengimas.

Nuo 1940 m. liepos mėnesio buvo ruošiami „antisovietinių elementų“ sąrašai: niekieno neišlaikomų pensininkų, neturinčių nuolatinio darbo valdininkų, nacionalizuotų įmonių ir namų savininkų. Išplėstos „liaudies priešų“ paieškos - trockistų, lietuvių organizacijų, kariuomenės atsargos karininkų, katalikų susivienijimo. Numatytos sekamų ir suimtųjų asmenų kategorijos.

Kiekvienas Lietuvoje suimtas žmogus galėjo patekti į kalėjimą arba lagerį. Prie kameros langų buvo pritvirtinti mediniai skydai ar dėžės, kalinių nuomone, tam, kad uždengtų kiemo vaizdą, didesnę dalį saulės spindulių ir žymią dalį šviežio oro (Anušauskas A. Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 m., 1996, p. 48).

Kamerose nebuvo stalų, taburečių, spintelių, sudarytos antisanitarinės sąlygos. 1941 m. NKVD kalėjimų valdybos pranešime nurodoma, kad dėl kalėjimo perpildymo kaliniai miega ant grindų arba ant dviejų aukštų gultų, po gultais. Drabužiai skalbiami nereguliariai, kaliniai utėlėti, nesilaikoma maisto normų, indai neplaunami, vaistai ir virta košė skiedžiami vandeniu. A. Tolis rašo, kad

pirtyje ant grindų - storas ledo sluoksnis, dušų tiek daug, kad, iš visų kranų leidžiant šaltą vandenį, nėra kur nuo jo pasitraukti. Net kalinių kūnai pamėlynavę nuo šalčio. Kas mėnesį buvo suimama maždaug 500 žmonių.

1940 m. prie Kauno įsteigtas Pravieniškių lageris, kuriame anksčiau buvo Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo skyrius, vadinamas Durpyno gyvatynu. Jame kalino žmones už nedidelius nusižengimus, pvz., nepristačiusius pyliavų ūkininkus, sabotažu apkaltintus darbininkus. Jie kasė durpes. Kalėjimo darbuotojai buvo pakeisti demobilizuotais raudonarmiečiais, komandiruotais iš Sovietų Sąjungos kalėjimų. Kalinių skaičius vis didėjo: jie buvo kaltinami ne veikla, bet priklausymu organizacijoms. Buvo kalinių, kuriems nepareikštajokio kaltinimo. Ltn. Čarčenko nurodo 256 Vilniaus miesto kalinius, kuriems iki 1941 m. gegužės mėnesio nepareikšti jokie kaltinimai.

Jeigu NKGB paleisdavo žmogų iš savo varžtų, tai buvo vertinama kaip tardytojų nemokėjimas dirbti. Daugelis žmonių buvo teisiama už nelegalų sienos perėjimą. Negalima buvo išeiti į laisvę ir pasakoti apie klaidingas kalėjimo sąlygas. Stengiamasi kalinius palikti mirti kalėjimuose ir lageriuose. Leista naudoti fizinio poveikio metodą kaip išimtį, būtiną laikytis ir ateityje kaip visiškai teisingą ir tikslingą metodą. Jeigu pro langą išsoko kalinys - tai buvo pretekstas ant langų pastatyti grotas. Nuo nepakenčiamų sąlygų nemažai kalinių nusižudydavo. Tardymus vykdavo naktimis, kartais kelias paras be pertraukos, stengdavosi išgauti kompromituojančių prisipažinimų. Pvz., pagrindinės „Laisvos Lietuvos“ leidėjų grupės likvidavimas. Sužinota apie Eltos darbuotoją D. Malinauską. Jo bute rasta pagrindinės spaudos. Tardant atsirado vis daugiau suimtųjų, nors dauguma jų jokioms pasipriešinimo grupėms nepriklausė. Tardytojas padarė išvadą, kad visi lietuviai - nacionalistai, priešingi sovietizacijai, ir anksčiau ar vėliau sovietai visus lietuvius sunaikins. Vieną kalinį mušė guminėmis lazdomis, kitą - kumščiais, trečiam vamzdžiu subadė krūtinę, ketvirtam lazdomis mušė per sprandą ir kojų blauzdas, daužė iki nualpimo. Sužeistiesiems nesuteikdavo gydytojo pagalbos. Prisipažinus įvykdžius nusikaltimą užtekdavo nuteisti sušaudyti ar 10 metų katorgos.

1941 m. birželio mėnesį Petrašiūnuose rastas 41 nužudyto kalinio lavonas, visi sužaloti, surištomis rankomis, kojomis. Aukos muštos, badytos, kiekvienam padaryta po 4-12 žaizdų, nosis, liežuvis, pirštai, lyties organai nupjauti (Anušauskas A. Ten pat, p. 60).

Įregistravus sekamą žmogų, buvo renkamos žinios apie visus jo vadovus, peržiūrimi organizacijos archyvai. Tai buvo totalinis sekimas, sudaromas agentūros tinklas, iš kurio ištrūkti nebuvo galima, ši informacija negalėjo nutekėti. Darbuotojai turėjo savo slapyvardį, susitikdavo slaptuose butuose. Apie sekamą asmenį buvo surenkama kompromituojanti medžiaga. 1940.V. 15 Lietuvos apskrityse

veikė 352 agentai, asmenų skaičius - 537, bylų formuliarių - 841, agentų ir informatorių - 3639 (Anušauskas A. Ten pat, p. 69).

Net už gyventojų nuotaikų skelbimą buvo taikomas specialus baudžiamasis straipsnis. L. Berijos 1940.X. 23 įsakyme nurodoma, kad turi būti sudaromi sąrašai masiškiems trėmimams (Anušauskas A. Ten pat, p. 76).

Pasirengimo tremti baigiamasis etapas prasidėjo 1941.V.21. Tą pačią dieną respublikiniam štabui trėmimo organizavimui įgyvendinti saugumo liaudies komisaras išleido slapta įsakymą Nr. 0037 apie išvežimo operacijos parengimą. Sudaryti deportacijų vykdymo trejetai, kurie turėjo nustatyti tremtinų žmonių gyvenamąją vietą, sudaryti jiems bylas, taip pat vykdyti pačią operaciją, paruošti ištrėmimui į tolimąsias SSRS vietas.

1941 m. birželio 4 d. I. Serovas apskričių skyrių viršininkams išleido slapta instrukciją, kad šį kartą tremiami tik tie, apie kuriuos sukaupta kompromituojanti medžiaga. Įsakyta bet koku pretekstu brautis į būsimųjų tremtinių butus.

P. Gladkovas 1941 m. birželio 6 deportacijų vykdymo trejetams įsakė būti pasirengusiems. Viename iš dokumentų nurodyta, kad trėmimai vykdomi draugo L. Berijos 1941 m. birželio 14 d. nurodymu, pagal vyriausybės nutarimą - šis nutarimas skirtas Lietuvai, Latvijai, Estijai ir Moldavijai. (Anušauskas A. Ten pat, p. 83).

Numatyti šie tremtinų žmonių skaičiai:

1. Pabėgėliai - 2075
 2. Buržuazinis Lietuvos valstybės aparatas - 2247
 3. Kontrrevoliucinės partijos - 216
 4. Lietuvių nacionalistinė kontrrevoliucija - 2860
 5. Saulių sąjungos vadovybė, vadų - 2144
 6. Lietuvos fabrikantai ir pirkliai - 365
 7. Lenkų nacionalistinė kontrrevoliucija - 2010
 8. Buvęs buržuazinis Lenkijos aparatas - 853
 9. Žydų nacionalistinė kontrrevoliucija - 453
 10. Rusų baltųjų emigrantų junginiai - 25
 11. Ukrainiečių nacionalinė kontrrevoliucija - 27
 12. Baltarusių nacionalistinė kontrrevoliucija - 28
 13. Įtariamai šnipinėjimu - 3670
 14. Kriminaliniai elementai ir banditai - 1000
- Iš viso: 17 973 žmonės.

Priverstinai ištremti:

1. Prostitutes ir jų lankytojus - 500
2. Pabėgėlių šeimas - 808

3. Pabėgėlius, atsisakiusius pilietybės - 774
 4. Dvarininkus - 515
 5. Dvarininkus be stambių žemės valdų, turėjusius kitų pajamų - 882
 6. Pabėgusių į užsienį šeimos - 250
 7. Aktyvių liaudies priešų, pabėgusių į užsienį, šeimos - 30
 8. Suimamų pagal visas kategorijas -
 9. Besislapstančių kontrrevoliucinių elementų - 8
- Iš viso: 3767.

Dėmesys atkreiptas į šeimų naikinimą ir trėmimą.

1941 m. birželio 4 d. bendras tremtinių skaičius sumažėjo nuo 22 564 iki 22 254, dėmesys sutelktas ne į atskirų žmonių, o į šeimų naikinimą.

„Nuo 1941 birželio 13 d. lietuvių tautos naikinimo organizatoriams ši genocido akcija tapo didelės politinės svarbos uždaviniu, kurį buvo pasirengta visiškai įvykdyti“ (Anušauskas A. Ten pat, p. 62).

Planui vykdyti parinkti trėmimų organizatorių trejetai. Reikalauta trėmimus vykdyti „be triukšmo ir panikos, taip, kad nebūtų jokių demonstracijų ar kitokių išsišokimų ne tik iš išvežamųjų pusės, bet ir iš tam tikros dalies aplinkinių gyventojų, priešišškai nusiteikusių sovietų valdžios atžvilgiu“ (Anušauskas A. Ten pat, p. 94).

Įsiveržus į butą, buvo patikrinama šeimos sudėtis, atliekama krata ginklams rasti. Pareiškama, kad jie bus išvežami į kitas šalies sritis (reikėjo aprūpinti Sibirą nemokama darbo jėga). Pasiimti leidžiama ne daugiau kaip 100 kg visai šeimai. Tūkstančiai šeimų su vaikais sugrūsti į gyvulinius vagonus. Merkulovas telegramoje neva pareiškęs susirūpinimą apie prastai dirbančias parduotuves. Išskeldinami žmonės be reikalingų daiktų, grūdami į gyvulinius vagonus, atimamos vertybės. Vagonai nuolat uždaryti, trūksta oro. Vagone orui įeiti tik plyšiai, žmonės sugulę ant dviejų aukštų gultų, vagono grindyse skylė gamtos reikalams atlikti. Tremtinių turtas atimamas.

Tremiamųjų namus, gyvulius ir likusį turtą išgrobstė kolaborantai, milicinininkai, vykdomųjų komitetų sekretoriai.

Birželio 15 d. paaiškėjo, kad kai kurios numatytos išvežti šeimos slapstėsi, vieni pabėgo trėmimo operacijos metu, kiti palikti dėl ligos. Dar kiti pateko į tremtį, net nesudarius bylų, todėl trejetai sudarinėjo bylas atgaline data. Į Sibirą vienos bylos atvežtos be žmonių, kartais – žmonės išvežti be bylų. Naujosios Vilnios stotyje iš vagonų išvesti visi vyrai, dalį jų perkėlė į kitus ešelonus. Žmonių atmintyje įsirėžę tragiški vaizdai: eina vyrai su maišais ant pečių, o moterys su vaikais bėga paskui ir verkia. Kareiviai šautuvais jas stumia, bet jos vis tiek eina, veržiasi prie savo vyrų ir šaukia, rauda. Tačiau išvengti nemalonumų trėmėjams

nepavyko, nes ateidavo daug žmonių iš Vilniaus, iš kitur atvažiuodavo ešelonai, ieškojo giminių, pažįstamų, klausinėjo vienu ar kitu pavardžių. (Anušauskas A. Ten pat, p. 100).

Išvežta šeimų - 5862

žmonių - 10617

numatyta suimti - 4923

numatyta iškeldinti - 12 562

Iš viso - 33964

Pagal kitus šaltinius, per 30 000.

Prasidėjus karui, kai kuriems tremtiniais pavyko išsivaduoti.

Iš tremtinių buvo tyčiojamasi: vietoj maisto duodamas karštas ir šaltas vanduo.

Pusantro tūkstančio tremtinių pavardės dingo be žinios, jos nepažymėtos vardyne.

Utenoje 47 vyrai susitelkė į ginkluotą būrį ir priešinosi tautos naikintojams.

Gladkovas įsakė persekioti nuo išvežimo pasislėpusius žmones, tik karas padėjo jiems išsigelbėti.

Kai prasidėjo karas, NKVD ir NKGB susirūpino slėpti nusikaltimus. Archyvai išvežami.

Pirmąją karo dieną buvo Lietuvoje paskelbta karo padėtis. Politinių kalinių bylos perduotos kariniams tribunolams, kaliniai sušaudomi. Sušaudymas dokumentuose pavadintas „evakuacija pagal 1-mą kategoriją.“ Numatytų vežti planai pasikeitė: išvežti tik tardomus kalinius; moteris su vaikais ir nuteistus už nereikšmingus nusikaltimus - paleisti, dezertyrus - sušaudyti. Birželio 22 d. 20 val. pabėgo okupantai, kolaborantai ir aukščiausieji pareigūnai, o birželio 23 d. NKVD vadovybė.

Į Rusiją iki liepos 20 d. išvežta 20% kalinių. Sargybiniai tyčiojosi iš kalinių, 6 paras nedavė gerti, maisto nebuvo, daug žmonių mirė, 2 išprotėjo, kaliniai pasmerkti mirti nuo alinančio darbo.

PASITRAUKIANČIŲ RAUDONARMIEČIŲ SUŠAUDYTI RAINIŲ MIŠKELYJE, PRAVIENIŠKĖSE, PANEVĖŽYJE, JŪŽINTUOSE, ČERVENĖJE, PRIE MINSKO

Telšių kalėjime dar birželio 23 d. ketinta kalinius išvežti, bet vietiniai vadovai pabėgo iš miesto ir nebuvo transporto kaliniams išvežti. Nutarta kalinius nužudyti. Birželio 24 d. kalėjimą apsupo raudonarmiečiai. Visi kaliniai buvo nukankinti, nužudyti.

Pravieniškėse genocido akcija išsiskyrė tuo, kad buvo žudomi ne tik visi kaliniai, bet ir prižiūrėtojai ir jų žmonos. Pravieniškių lageryje, aptvertame trimis eilėmis spygliuota viela, buvo įkalinti 444-451 žmonės. Čia kalėjo jau nuteisti kaliniai. Jų bausmės laikas nustatytas 2-4 metai, internuoti lenkai (8 žmonės) ir raudonarmiečiai, nuteisti už įvairius nusižengimus. Kaliniai atliko sunkų darbą - kasė durpes. Daugelis, neiškentę nepakeliamo darbo, bėgo iš lagerių, už tai jiems grėsė žiauriausias teroras. Sargybiniai ir prižiūrėtojai buvo lietuviai.

Karui prasidėjus, kaliniai raudonarmiečiai buvo išvežti. Prie lagerio žudynių labiausiai prisidėjo lt. Kiseliovas, anksčiau kalintas Pravieniškėse. Sugrįžęs su 5 divizijos daliniu, keršydamas vadovybei, organizavo lietuvių prižiūrėtojų ir jų šeimų sušaudymą. Nužudyta 21 lagerio tarnautojas, 6 moterys, 13-16 m. mergaitės. Kalinius, išvartus iš barakų, surikiavo kieme ir iš kulkosvaidžių bei automatų šaudė. Kilo neišsivaizduojamas baisus klyksmas, maldavimas ir sužeistųjų dejonės. Jie kruvinomis rankomis kabinosi į spygliuotas vielas ir susmukdavo žemėje. Tuos, kurie liko gyvi, pribagė durtuvais ar rankinėmis granatomis, numestomis į sukritusių lavonų ir sužeistųjų krūvas. Kai kuriais duomenimis, buvo nužudyta per 400 žmonių (Anušauskas A. Ten pat, p. 127).

Šios knygos autoriui teko susitikti su vienu iš likusių gyvų. Ūkininkas iš Kruonio valsčiaus buvo peršautas į petį. Jis, parodęs savo žaizdos randą, pasakojo: „Mus išrikiavus lagerio kieme, greta manęs stovėjo Kaišiadorių pienininkas - apykūnis vyras. Pradėjus šaudyti, aš sužeistas aukštiekninkas kritau ant žemės, o ant manęs užgriuvo kniūbsčias labai kraujuojantis pienininkas, kuris savo krauju užliejo mano veidą ir kaklą. Po kurio laiko šaudymas nutilo, pasigirdo komanda:

„Кто остался живым, просим встать, вам прощено." Kelios dešimtys vyrų mėgino keltis, tačiau vėl pasigirdo automatų šūviai, ir pasmerktieji krito žemėn. Pasibaigus antrajai šūvių serijai, kareiviai tikrino ir durtuvais subadė dar likusius gyvus, aimanavusius. Jaučiau, kaip pavertė durtuvu virš manęs gulintį pienininką. Kareivis, pažiūrėjęs į mane, visą kruviną, šūktelėjo: „Тот тоже ротав" ir paliko mane gulėti. Po kurio laiko, nutilus kareivių žingsniams, iš lavonų lauko pakilo dar kelios dešimtys."

Kitose Lietuvos vietose kalinių grupės buvo žudomos kartu su vietiniais gyventojais, juos žudė sovietiniai ir partiniai darbuotojai (Anušauskas A. Ten pat, p. 130).

Birželio 22-30 d. pagal sovietų aktyvistų skundus ir įtarimus, kad padeda sukilėliams, 22-ose apskrityse nužudyti 672 žmonės, daugiausia Sakių apskrityje - 100 (Anušauskas A. Ten pat, p. 127, 128).

Piliečio namuose rastas šaulio ženklas, iškabinta tautinė ar balta vėliava, radijo klausymasis buvo pagrindas nuteisti mirti.

Panevėžyje žudynės truko tol, kol pasitraukė Raudonosios armijos daliniai. Birželio 26 d. Raudonosios armijos štabo rūsyje buvo ypač žiauriai nukankinti trys Panevėžio apskrities gydytojai: ats. plk. J. Žemgulys, A. Gudonis, S. Mačiulis. Tame pat rūsyje nukankinta ir ligoninės gailestingoji sesuo Z. Kanevičienė bei dar trys panevėžiečiai (Anušauskas A. Ten pat, p. 131).

Zarasų kalėjime birželio 23 d. sušaudyti 3 politiniai kaliniai, kiti 24 pabėgo. Sugrižę enkavedistai sušaudė likusius. Čekistai į duobę metė suimtuosius ir šaudė. „Darbus" atliko per 10-15 minučių. Zarasų areštinės kieme buvo sušaudytas buvęs apskrities viršininkas plk. lt. J. Pašilis.

Birželio 24 d. Rokiškio apskr. Jūžintų miestelyje įvyko vienintelis Lietuvoje karo lauko teismas, kurio sprendimu penki vyrai apkaltinti partizanų rėmimu, nuvežti į Papartynės mišką, žiauriai nukankinti, o vienas nušautas (Anušauskas A. Ten pat, p. 132).

Rokiškio aps. Juodupės valsčiaus vietiniai komunistai suėmė ir vykdomojo komiteto kieme birželio 25-26 d. nukankino 11 lietuvių. Juos surišo po kelis, gerkles užkimšo pakulomis. Nukankintieji buvo nuvežti į mišką ir žvyrduobėje iškastoje duobėje netvarkingai sumesti (Anušauskas A. Ten pat, p. 132).

Lietuvoje iš 6000 kalinamų Lietuvos kalėjimuose, pasinaudoję sukilimu, išsivadavo apie 4000 žmonių.

Reikia pripažinti, kad duomenys apie ištremtuosius įvairiuose dokumentuose skirtingi. Išvežtųjų tremtinių skaičius vienuose dokumentuose skelbiamas vienas - 30 425, kituose - 34 260.

Dalis išvežtųjų lietuvių buvo įkalinta lageriuose. Juose mirtingumas buvo labai didelis. Daugiausia mirė iš bado ir nuo sekinančio darbo sukeltos podagros. Kaliniams numatyto koloringo maisto neduodavo. Vietoj mėsos gaudavo

pašvinkusios ryklienos, nuo kurios žmonės viduriuodavo. Be to, kaliniams skirtus produktus išvogdavo viršininkai, tai paprasti kaliniai gaudavo tik pusę numatytų kolorijų. Duomenys apie kalinių mirtingumą klastojami. Didelės dalies kalinių kalinimo ir mirties datos nežinomos. Mirdavo nuo tuberkuliozės, plaučių uždegimo, žarnyno ligų, cingos ir vidurių šiltinės. Daugumos lietuvių palaidojimo vietos taip pat nežinomos. Lavoninėse kalinius apipildavo 20% kalkių skiediniu. Daug žmonių palaidodavo po 5-6 vienoje duobėje. Kartais mirusiųjų visai neužkasdavo, numesdavo bet kur. Išsekinti kaliniai komunizmo kūrėjams buvo tik darbiniai gyvuliai. Pasibaigus kalinimo laikui, retas gyvas grįžo į Lietuvą. „Likę gyvi 1941 m. kaliniai dar papildydavo tremtinių gretas. Ir tik perėjus Golgotą, į Lietuvą buvo lemta grįžti vos dešimtadaliui pirmųjų kalinių“ (Anušauskas A. Ten pat, p. 155).

1940 m. liepos mėn. 24 d. iš Lietuvos į Rytus išvežė 1363 kalinius. 1941 m. birželio 10 d. - 5900 kalinių.

Lagerio kalinius išsekindavo alinantis darbas. Kiti buvo išžudyti, tretį išsivadavo. Vadovai neskyrė: ar kalinys nuteistas, ar tardomas. Pirmiausia numatyta išžudyti „kontrevoliucionierius“. Apie Rainių žudynes NKVD ir NKGB dokumentuose duomenų neužsiliko. Gladkovo (lag. Dubrovnyj ir Stepnoj viršininko pavaduotojas) ataskaitose žudynės nepažymėtos. Tik gyvi po egzekucijų likę kaliniai ir ekshumavimas liudijo kolaborantų NKVD ir NKGB darbuotojų žiaurų elgesį. Červenės žudynės vienintelės atitiko I kategorijos evakuacijos schemą (Anušauskas A. Ten pat, p. 118).

Gladkovas nurodė, kad iš Kauno kalėjimo išvežta 90 kalinių, o liudininkai prisimena 118. Minske atskyrė ir sušaudė ats. plk. S. Rusteiką, V. Pranskionėną, kpt.

Švarplaitį, B. Kantauską. Likę kaliniai su kitais 2000 kalinių iš Minsko išvaryti pėsčiomis į Červenę. Apie 500 kalinių kontrevoliucionierių „išvyko pagal I kategoriją“ (buvo sušaudyti) (Anušauskas A. Ten pat, p. 118). „Dėl kaitros ir nuovargio silpniesni kaliniai pradėjo atsilikti, kiti visai negalėjo toliau eiti, - rašė savo memuaruose toje mirties kolonoje ėjęs plk. J. Tumas, - ir komisarai jiems dviem pistoletų šūviais šaudavo į pakaušį“ (Anušauskas A. Ten pat, p. 118-119). Žygio metu enkavedistai išžudė apie 500-600 žmonių. Plk. Petraitį, ats. plk. Giedraitį, ats. plk. Šarauską, saugumo darbuotoją Lašą kiti kaliniai vedė už parankių arba nešė.

Birželio 26 d. jau žudomi ne tik nusilpę, nes neturėjo nei vandens, nei maisto. Iš kolonos išvesti J. Zdanavičius, B. Bikinas nužudyti dviem šūviais į pakaušį, o miške, liepus išeiti iš eilės į dešinę pusę neščioms moterims, tuoj sutratėjo automatai.

Likę gyvi kaliniai suvaryti į Červenės kalėjimą. Prieš išvykstant kalėjimo valdybos viršininkas Stepanovas siuntė iš Červenės į Maskvos kalėjimų valdybą telegramą, kurioje nurodė, kad juda iš Minsko į Červenės miestą, turi „dviejų tūkstančių kilogramų krovinių“ (kalinius), prašo atsiųsti vagonus į Puchovičių stotį arba duoti nurodymų dėl „krovinio“.

Jau kitoje telegramoje - „kilogramais“ vadinami kaliniai (2000 kalinių). Sargyba nuvargo; prašoma 60 vagonų evakuacijai. Į telegramą atsakoma neigiamai: siūloma rasti galimybę judėti pėsčiomis.

Červenės kalėjime esantys kriminaliniai nusikaltėliai išsirašė į Raudonąją armiją, o kitų likimas buvo nulemtas raštu, datuotu birželio 26 d.: liepta atsikratyti Červenės kalinių, kitus išsiųsti į Mogiliovą sunkvežimiais.

Naktį iš birželio 26 į 27-ąją kaliniai padalinti į dvi grupes ir paskirstyti vieni į kairę, kiti - į dešinę. Likviduojamųjų grupę paliko 57 lietuviai, kitoje, kuri turėjo likti kalėjime, liko 26 lietuviai.

Mirti pasmerktiesiems traukiant iš Červenės Bobruisko link, pradėta šaudyti į atsiliekančius, o vėliau vyko ir masiškos žudynės Mėginės stotyje, sužeistieji pribai-giami šūviais į galvą. Gyvų liko apie 40 kalinių. K. Bizauskas sušaudytas Polocko rajone komisaro L. Berijos nurodymu: K. Bizausko ir kartu su juo vežtų kalinių likimą gaubia paslaptis. Po žudynių Červenės kalėjimui nusiųsta telegrama, kad kaliniams vežti atvyko 50 vagonų. Vagonai atriedėjo, bet vežtinų kalinių jau nebebuvo.

Apie Červenės kalinių išžudymą plk. Vaniukovas melagingai aiškino, kad kaliniai buvo pasiųsti Berezinos link kasti apkasų. Pakeliui sargybą ir kalinius smarkiai bombardavo iš oro. Kalintieji už kriminalinius nusikaltimus sušaudyti, kiti - paleisti.

Rainiai. Telšių kalėjimo kalinius birželio 23 d. politinis vadovas Vaitkus norėjo išvežti. Bet vietiniai NKGB ir NKVD vadovai iš miesto pabėgo, ir transporto kaliniams išvežti nesurasta. NKGB darbuotojai sumanė kalinius išžudyti. Lietuvoje vykusios žudynės neminimos. Birželio 24 d. Raudonosios armijos mjr. Doncovo vadovaujami raudonarmiečiai apsupo kalėjimą. Kadangi kalėjimo rūsys raudonarmiečiams pasirodė per mažas, kad jame tilptų nužudyti ir užkasti kaliniai, Rainių miškelyje buvo iškastos duobės ir į Telšius atvykę apskrities skyriaus viršininkas P. Raslanas, Telšių vykdomojo komiteto pirmininkas, 8-osios armijos politinio skyriaus darbuotojas, peržiūrėjęs bylas, patvirtino mirties nuosprendį. P. Raslanas, net nepatikrinęs sąrašų, buvo įsitikinęs, kad ten nebuvo nė vieno nekalto. Iš kamerų kalinius vedė į sargybos būstinę, užkimšo burnas, surišo rankas, vieną ant kito suguldė sunkvežimiuose, ir birželio 25 d. nuvežė Luokės link į Rainių miškelį. Po šių žudynių neliko nė vieno liudytojo. Egzekucijos vykdytojai sakė, kad šaudė raudonarmiečiai. Egzekucijų vadovai buvo NKGB viršininkas Petras Raslanas ir kalėjimo prižiūrėtojas Pocevičius. Atkasus duobes, paaiškėjo, kad kaliniai buvo žiauriai kankinami: išbadytos akys, nupjautos ausys, lyties organai sužaloti, sutriuškintos galvos, kūnai subadyti. Tik 10 kalinių nušauti. Kūnai taip sužaloti, kad 45 lavonai net neatpažinti. Rasti Rainiuose 73 žmonių palaikai, trys bandę bėgti - nužudyti ir užkasti prie žudynių vietos. NKGB ir NKVD darbuotojai neturėjo nurodymų, kaip evakuoti kalinius, bet vykdė svarbiausių vadovų reikalavimą - nepalikti nė vieno politinio kalinio gyvo.

ANTROJI VOKIEČIŲ OKUPACIJA

Vokiečių nacionalistų siūlymu, buvo numatyta ištremti į vokiečių užimtas Rusijos sritis 50 % estų, daugiau kaip 50 % latvių, 5 % lietuvių ir visus latgalius (Misiūnas R., Taagepera R. Baltijos valstybės, p. 55).

Vokiečių vadovybės tikslas - Pabaltijo respublikas įjungti į Reichą, iškeldinti 2/3 gyventojų, kitus sumaišyti su vokiečių emigrantais. Svarbiausias vokiečių tikslas - laimėti karą prieš sovietus. Baltijos tautoms nebuvo žadėta nepriklausomybė. Svarbiausia - regioną panaudoti karo reikalam.

Okupuotoms teritorijoms vadovauti paskirtas Reicho ministras A. Rozenbergas, kurio būstinė Rygoje, o valdos - trys Baltijos respublikos, vėliau - H. Himleris. Jose aktyviai veikė nacistų partija ir policija. Pirmasis generalinis patarėjas po Laikinosios Vyriausybės atsistatydinimo buvo generolas P. Kubiliūnas.

Lietuva pradėta traktuoti kaip okupuota teritorija, todėl ji turėjo tiekti žemės ūkio produktus ir darbo jėgą. Vokiečių markė prilyginta 10-čiai rublių, taip nuvertėjo litas: už jį galėjai gauti tik 9 ostmarkes. Komunistų konfiskuotas įmones perėmė vokiečių firmos, kiti pramonės objektai atiteko akcinėms bendrovėms. Tik prasidėjus nesėkmėms fronte, 50-čiai valstiečių atiduotos žemės, tačiau rekvizicijos padidintos, o eksproprijuoti pramonininkai atgavo tik 4% nuosavybės. Pradėta normuoti produktus. Išliko juodoji rinka, susidariusi sovietiniais laikais.

Kultūrinio gyvenimo sritis nesistengta suideologinti. Šią sritį paliko valdžios žiniai. Ekonomikos smukimas turėjo įtakos kultūriniam gyvenimui. 1941 m. atidaryti Kauno ir Vilniaus universitetai buvo uždaryti 1943 m. pradžioje. Ėjo tik keli laikraščiai, periodiniai leidiniai. Teatrai veikė karo sąlygomis. Į religijos reikalus vokiečiai nesikišo, nes nebuvo ginkluoto sukilimo, besiremiančio religinėmis organizacijomis. Represuoti tik pavieniai dvasininkai, išitraukę į antivokišką veiklą.

Dėl nuolatinių mobilizacijų žmonės nesijautė saugiai.

1941 m. paskelbtas kvietimas savanoriškam darbui. Įsirašė tik pavieniai individai, susikompromitavę sovietų metais ir pageidaujantys nutolti nuo gyventų vietų.

Todėl Rozenbergas paskelbė visuotinę mobilizaciją asmenims nuo 14 iki 45 m. amžiaus. Universiteto pirmakursiai, prieš pradėdami mokslą, turėjo atitarnauti vokiečių jaunimo darbo pajėgose. Užsiverbavo 1575 lietuviai. Pareikalauta, kad 15 ha žemės dirbtų 1 žmogus, o kiti vyktų į Reichą. Žmonės sabotavo šias priemones, ir vietoj 100 000 žmonių buvo surinkta tik 5%. Direktoriai tvarkingus vokiečius įtikino, kad reikia sumažinti privalomą mobilizaciją, kad nesutriktų vietos ekonomika. 1944 m. vietoj 100 000 žmonių net normą sumažino iki 80 000; surinko tik 8000. Didėjant pasipriešinimui, gestapas apsupdavo pasirinktus kaimus ir išveždavo visus pajėgius gyventojus, palikdamas tik nepilnamečius. Rugšėjo 10 d. apsuptoje Žiežmarių bažnyčioje suimti visi darbingi vyrai. Šios akcijos kartotos beveik kas savaitę. Taip priverstiniais darbams išvežta apie 75 000 lietuvių. Žmonės bėgo į miškus, slapstėsi. Darbo jėgos koncentravimo tikslas - surinkti vergus kariniams darbams, juos išformindavo savanoriais.

Vieni žmonės į savisaugos dalinius stėjo dėl pronaciškų pažiūrų, kiti - atkeršyti bolševikams už artimųjų nužudymą, tėvynės pažeminimą, norėdami nuslėpti ankstesnį bendradarbiavimą su komunistais.

Prieškarinė Lietuvos kariuomenė, paversta sovietų daliniais, pasidavė. Pasiūlius pasirinkti - savisaugos batalioną ar belaisvių stovyklą, pasirinkdavo batalioną. Taip 1941 m. susidarė 20 lietuvių batalionų.

Pažado, kad batalionai veiks tik savo krašte, vokiečiai nevykdė: išsiuntė į Rytus padėti vokiečių užnugariui. Jiems skirdavo uždavinius kovoti su sovietų diversantais arba kontroliuoti vietos gyventojus.

1942 m. kuriami tautiniai legionai Lietuvoje. Sukurti jų nepavyko. Keršydam už tai, vokiečiai į koncentracijos stovyklas pasiuntė 49 žymius žmones (1943 03 25 į Štuthofą atvyko 20, 1943.03.26 į Štuthofą atvyko 29): valstybės ir visuomenės veikėjus, tarp jų rašytoją Balį Sruogą, buvusį karo technikos priėmimo pirmininką, pulkininką Petrą Masiulį, buvusį karo aviacijos štabo viršininką, plk. Juozą Naraką, pagrindžio Lietuvos ginkluotųjų pajėgų vyriausiąjį vadą kapitoną Noreiką (gen. Vėtrą); uždarė aukštąsias mokyklas. Tik kai kurias jų dalis pavyko išsaugoti.

Kad sukurtų Lietuvoje karinius dalinius, organizuota visų lietuvių konferencija, kurioje išrinkta Taryba, pavaldi P. Kubiliūnui. P. Plechavičiui pasirašius susitarimą, buvo sudaryta Vietinė rinktinė, kurios veikla turėjo būti nukreipta prieš komunistų diversantus. Daug kas palaikė šias pastangas, nes tikėjosi tuo pagrindu atkurti Lietuvos kariuomenę. Raudonajai armijai artėjant, į Vietinę rinktinę stėjo 30 000 vyrų. P. Plechavičiaus batalionai buvo pertvarkyti į SS pagalbinės policijos tarnybą, dalis demobilizavosi, kiti pasislėpė miškuose. Gegužės 15 d. P. Plechavičius ir jo štabas buvo suimti, 100 kareivių sušaudyta, kiti pateko į priverstinę tarnybą Vokietijoje ir Norvegijoje (Misiūnas R., Taagepera R. Ten pat, p. 65).

Žydų likimas. Lietuvoje 1939 m. žydų buvo daugiau kaip 200 000. Po vokiečių puolimo įvyko keletas žydų žudynių, vykdomų *ad hoc* budelių. Žydų ir komunistų likvidavimą vykdė specialus vokiečių dalinys iš 1000 žmonių (Einsatzgruppe A). Praėjus 4-ioms dienoms po vokiečių įsiveržimo, Kaune žydų žudynes vokiečiai filmavo, norėjo sudaryti išpūdį, kad patys lietuviai pradėjo pogromus. Pagalbiniai vietiniai būriai taip pat raginami prisijungti. Kai kurie paklusdavo, bet vokiečiai raportavo, kad tai padaryti buvo sunku. Iki spalio 15 d. Lietuvoje nužudyti 71 105 žydai. Buvo paskelbti antižydiški įstatymai. Pradžioje riboti, bet vėliau siekta suvaržyti griežtomis taisyklėmis žydų bendruomenių gyvenimą. Iš pradžių žydus žemino, drausdami naudotis parkais, vaikščioti šaligatviais, įsakyta nešioti geltoną Dovydo žvaigždę. Vėliau įsteigti getai, jie likviduoti, gyventojai išvežti ir nužudyti arba perkelti į mirties stovyklas, kuriose žuvo. Kaune masinės žudynės vyko IX forte, Vilniuje – Aukštuosiuose Paneriuose. Į genocido politikos vykdymą įsitraukė padugnės. Iš caro laikų Lietuvoje buvo paveldėtas antisemitizmas, bet A. Smetonos valdžios negalima kaltinti antisemitizmu (Misiūnas R., Taagepera R. Baltijos valstybės, p. 66).

Į komunistų partiją 1940 m. stojo daug žydų, todėl žmonės, nukentėję dėl trėmimų, žydus priskyrė prie asmenų, vykdančių deportaciją. Kai kurie lietuviai, įstoję į vokiečių globojamus dalinius, buvo priversti vykdyti genocido operacijas, priešingu atveju jiems grėsė karo lauko teismas. Sušaudyta 170 000 Lietuvos žydų. (Misiūnas R., Taagepera R. Baltijos valstybės, p. 68).

Pasipriešinimas vokiečiams. Pirmaisiais vokiečių okupacijos metais spaudoje buvo gausybė pagyrimų, vokiečiams reiškiamą padėką už išvadavimą nuo bolševikų. Tačiau tokios nuotaikos, kurios dominavo okupacijos pradžioje, greit dingo, neliko draugiško nusiteikimo, vieni abejingai, kiti priešišškai nusiteikę. Neliko vilties atgauti nepriklausomybę. Vokiečiai priešišškai žiūrėjo į lietuvių pageidavimą turėti formalų valstybingumą. Lietuviai jau aiškiai kėlė klausimą: naciai ar bolševikai yra didesni nekaltų žmonių žudikai? Ginkluoto sukilimo opozicija neskatino, bet sabotavo okupacines vokiečių priemones, stengėsi išsaugoti lietuvių politinius organus, kurie po karo gintų tautinius interesus. Lietuviai tikėjo, kad Vakarų šalys, kurios pritarė Atlanto chartai, padės apsiginti nuo bolševizmo, apginti tai, kas lietuviams brangiausia.

1941 m. Lietuvoje prasidėjo organizuotas pasipriešinimas. LAF pristatė A. Hitleriui memorandumą dėl Lietuvos nepriklausomybės, todėl rugsėjo mėnesį LAF įgaliotinis L. Prapuolenis ištremtas į Dachau koncentracijos stovyklą. LAF buvo uždrausta, o Kraštutinė dešinioji lietuvių nacionalistų partija, bendradarbiaudama su vokiečiais, siekė nepriklausomybės, bet ir ji buvo uždrausta. Politinis gyvenimas pasitraukė į pogrindį.

Katalikiškas Lietuvių frontas ir pasaulietiška Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga leido pagrindžio spaudą. 1943 m. abi grupės susijungė į Vyriausiąją Lietuvos išlaisvinimo komitetą (VLIK), kuris egzistavo iki 1944 m. Į Stokholmą vykęs kurjeris buvo suimtas, po to buvo suimta daugiau žmonių Lietuvoje. Į jų vietą stodavo kiti. VLIK'as, matyt, ruošėsi tapti Laikinąja Vyriausybe, bet jo veikla susilpnėjo, nes nebuvo verta jo kurti vokiečių okupacijos sąlygomis. Rezistencija Lietuvoje vyko, steigiant politines organizacijas ir sabotuojant okupantų reikalavimus. Ginkluotas pasipriešinimas pasireiškė silpnai. Buvo šiek tiek sovietų diversantų Rytų Lietuvos miškuose. Dalis jų susidarė iš į Sovietų Sąjungą nespėjusių pasitraukti komunistų, prie jų prisijungė dalis žydų, pabėgusių iš geto ir traukinių, vežančių į koncentracijos stovyklas. Už sovietų partizanų veiklą vokiečiai atkeršijo nieko bendra su jais neturėjusiems lietuviams. Už sovietų diversantų išpuolį sudegintas Pirčiupiu kaimas su 119 gyventojų (Misiūnas R., Taagepera R. Baltijos valstybė, p. 74) (LVE. T. VI. P. 546).

IŠVADOS

Susipažinus su Sovietų Sąjungos pirmosios sovietų okupacijos vykdoma tautos naikinimo, t. y. genocido, politika, ryškėja sovietinis smurtas V. Bulvičiaus, aštuoniolikos ir penkiolikos asmenų grupinėse valstybės veikėjų bylose. Paaiškėjo, kaip lengvai KGB sugebėjo sukurti išpūstas bylas ir kokie skirtingi į tas bylas patekusių žmonių likimai.

Kaip minėta, vykdydamas Sovietų Sąjungos birželio 14 d. ultimatumo reikalavimus atleisti iš darbo, suimti ir teisti Lietuvos vidaus reikalų ministrą gen. Kazį Skučą bei saugumo departamento direktorių Augustiną Povilaitį, birželio 15 d. Ministras Pirmininkas A. Merkys sankcionavo jų atleidimą iš darbo. Tą pačią dieną jie buvo Rezervo policijos suimti A. Povilaičio tėviškėje ir birželio 16 d. atvežti į Kauną ir perduoti į karo kalėjimą Kaune, vėliau į Kauno sunkių darbų kalėjimą, po to perkelti į valstybinį saugumą, 1940 m. liepos 23 d. buvo pervežti į Maskvą, kur buvo žiauriai tardyti ir nuteisti mirties bausme (A. Povilaitis sušaudytas 1941 m. liepos 12 d. Lubiankos kalėjime, o K. Skučas - 1941 m. liepos 30 d. Butirkų kalėjime).

Kaltinamieji daugiausia suimti, vos bolševikams okupavus Lietuvą, t.y. 1940.06.15. Pirmiausia prasidėjo masiniai potencialių Sovietų Sąjungos priešų suėmimai. Į potencialių Sovietų Sąjungos priešų sąvoką įėjo:

1. Valstybės vadovai: prezidentai, ministrai pirmininkai, ministrai, signatarai;
 2. Lietuvos kariuomenės karininkai, šauliai;
 3. Partijų vadovai: krikščionių demokratų, socialdemokratų, valstiečių liaudininkų, darbo federacijos ir kt.;
 4. Visuomeninių organizacijų veikėjai: jaunalietuvių, varpininkų, ateitininkų, pavasarininkų, skautų;
 5. Verslininkai, fabrikantai;
 6. Dvarininkai, stambūs ūkininkai, naudojantys samdomąją jėgą.
- Iš tikrųjų, minėti asmenys tik vykdė savo pareigas.

Reikia prisiminti, kad Sovietų Rusija sudarė su Lietuva taikos sutartį 1920 m. ir 1926 m. savitarpio pagalbos sutartį, kuriomis įsipareigojo gerbti Lietuvos vals-

tybingumą, nesikišti į jos vidaus reikalus. Tačiau 1940 m. okupavę Lietuvą, sovietai nevykdė savo išsipareigojimų ir pradėjo genocidą.

Aštuoniolikos asmenų byloje kaltinamieji savo bylos pirmo nuosprendžio laukė 10 metų. Tik po dvylikos metų juos paleido, skirdami bausmę tokia, kiek metų jie išbuvo kalėjimuose.

Prasidėjus masiniams trėmimams, daug žmonių areštuota, apkaltinta, atskirta nuo šeimų, ištremta į Sibirą. Vien 1940 m. liepos 10-12 dienomis suimta 2000 asmenų.

Dalis ištremtųjų pateko į Kraslagą Krasnojarsko srityje, kiti - į Siaurės Uralo lagerius Sverdlovsko srityje ir kitur.

Lageriuose susibūrę šimtai lietuvių ieškojo tarp ištremtųjų artimųjų, pažįstamų, draugų. Nepažįstami susipažindavo, dalindavosi nuogirdomis, gandai, gyvenimo patirtimi. Jie suprato, kad lageryje visi lygūs, vienodo likimo draugai. Jų tikslas - padėti vieni kitiems visomis turimomis ir galimomis priemonėmis. Prisimindami 1914-1918 m. pabėgėlių iš Lietuvos į Rusiją likimus, savitarpio pagalbos ir šalpos komitetų buvimą, kurie iš tikrųjų daugumai lietuvių padėjo dirbti ir grįžti į Tėvynę Lietuvą, kur saulė šviesesnė, kur medžiai ir pievos žalesnės, kur supa draugai artimieji, lageryje pradėjo kurti savitarpio pagalbos komitetą.

Dauguma jų netikėjo sovietų pergale. Norėdami padėti nelaimės ištiktiems draugams, galvojo sukurti kiekviename lageryje savišalpos komitetus. Lietuviai būriavosi, šnekučiavosi, dalinosi kiekviena proga atsitiktinėmis nuogirdomis apie karo eigą frontuose, apie sovietų armijos traukimąsi į Rytus. Žinios apie lietuvių susibūrimus, pokalbius, suprantama, pasiekdavo lagerio viršininkų ausis. Čia pasitarnavo „kūmų“ patikėtiniai, kurie apie lietuvių susirinkimus raportavo KGB pareigūnams.

Greitai prasidėjo suėmimai, areštai, tardymai. Pastebėtina, kad dauguma patekusių į lagerius buvo jau suimti ir tardomi Lietuvoje.

Vokiečių ir sovietų okupacijos metais valdžios naudojami smurto aktai ir nežmoniški žiaurumai su karo belaisviais bei civiliais gyventojais, nesusiję su karu, sukėlė viso pasaulio žmonių pasipiktinimą, būtinybę ieškoti būdų, kaip apginti tautas nuo genocido.

Genocido Konvencijoje, priimtoje Jungtinių Tautų asamblėjoje 1948 m. gruodžio 9 d., genocidu laikomi veiksmai, kuriais siekiama visai ar iš dalies įvykdyti tautinės, etninės ar religinės žmonių grupės sunaikinimą.

Todėl Generalinė Asamblėja pagal tarptautinę teisę pripažįsta genocidą nusikaltimu, kurį smerkia civilizuotas pasaulis. Žmonės, visuomenės ir valstybės veikėjai, įvykdę genocidą rasiniu, politiniu ar kitu pagrindu, yra baudžiami. Reikia daryti viską, kad tokie žiaurumai nepasikartotų („Lietuvos žmonių genocidas nacių ir sovietų okupacijoje“, p. 3, 4, 5).

Pasinaudojęs Ypatingojo archyvo (LYA), Valstybinio archyvo ir kita bibliografinė medžiaga, skelbta spaudoje, mėginau atskleisti nekaltai nubaustųjų tikrąją padėtį ir kokius „teisės“ metodus jiems taikė KGB. Bene skaudžiausia šioje knygoje vieta - K. Skučo ir A. Povilaičio paaukojimas: tai yra paaukojimas žmonių, sąžiningai vykdžiusių Vyriausybės jiems pavestas pareigas. Teneužmiršta Tauta jų aukos niekada!

Manychiau, kad K. Skučui ir A. Povilaičiui reikėtų pastatyti monumentą kaip atpildą už jų auką Tėvynei.

Toliau knygoje talpinami priedai - dokumentai, kurie padės išryškinti kai kuriuos lietuvių tautos kovų momentus ir jų prasmę, tautos priešų klastą ir jų vykdytą genocido politiką, kuri buvo nukreipta ne tik prieš Lietuvą, bet ir prieš visus Pabaltijo kraštus.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1. 1939 m. Vilniaus miesto ir Vilniaus srities Lietuvos Respublikai perdavimo ir Lietuvos-Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartis⁷

Maskva

1939 m. spalio 10 d.

Lietuvos Respublikos Prezidentas iš vienos pusės ir SSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas iš antros pusės, siekdami plėsti 1920 metų liepos 12 dienos taikos sutartimi nustatytus draugiškus santykius, pagrįstus nepriklausomo valstybingumo ir nesikišimo į antrosios Šalies vidaus reikalus pripažinimu;

pripažindami, kad 1920 metų liepos 12 dienos taikos sutartis ir nepuolimo bei taikos ginčų sprendimo 1926 metų rugsėjo 28 dienos sutartis tebėra jų savitarpio santykių ir prievolių tvirtu pagrindu;

įsitikinę, kad abiejų Susitariančių Šalių interesus atitinka tikslų savitarpio saugumo užtikrinimo sąlygų nusakymas ir teisingas išsprendimas klausimo dėl valstybinės priklausomybės Vilniaus miesto ir Vilniaus srities, Lenkijos neteisėtai atplėštų nuo Lietuvos,

pripažino esant būtina sudaryti šią Vilniaus miesto ir Vilniaus srities Lietuvos Respublikai perdavimo ir Lietuvos-Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartį ir šiam reikalui paskyrė savo įgaliotiniais:

LIETUVOS RESPUBLIKOS PREZIDENTAS:

Juozą Urbšį, Užsienių Reikalų Ministrą,

AUKŠČIAUSIOSIOS SSSR TARYBOS PREZIDIUMAS:

V.M. Molotovą, Liaudies Komisarų Tarybos Pirmininką ir Užsienių Reikalų Liaudies Komisarą, kurie įgaliotiniai, abipusiai pareiškę savo įgaliojimus, rastus esant sudarytus tinkama forma ir reikiama tvarka, susitarė štai dėl ko:

⁷ Ratifikuotas 1939 m. spalio 14 d. Įsigaliojusi 1939 m. spalio 16 d. Tekstas publikuojamas pagal: Lietuvos okupaciją ir aneksiją 1939-1940. Dokumentų rinkinys. Vilnius: 1993. P. 95-98.

I straipsnis

Lietuvos ir SSRS draugingumui sustiprinti Vilnius ir Vilniaus sritis Sovietų Sąjungos perduodami Lietuvos Respublikai, įjungiant juos į Lietuvos valstybės teritorijos sudėtį ir nustatant sieną tarp Lietuvos Respublikos ir SSRS pagal pridedamą žemėlapi, tačiau smulkiau ši siena bus nusakyta papildomame protokole.

II straipsnis

Lietuvos Respublika ir Sovietų Sąjunga prižada teikti viena kitai visokią pagalbą, įskaitant čia ir karinę, Lietuvos užpuolimo ar jos užpuolimo grasymo atveju, o taip pat SSRS užpuolimo ar užpuolimo grasymo per Lietuvos teritoriją iš bet kurios Europos valstybės pusės.

III straipsnis

SSRS pasižada teikti Lietuvos kariuomenei palengvintomis sąlygomis pagalbą ginklais ir kita karine medžiaga.

IV straipsnis

Lietuvos Respublika ir Sovietų Sąjunga pasižada drauge ginti Lietuvos sienas, kuriam reikalui Sovietų Sąjungai suteikiama teisė savo lėšomis laikyti bendru susitarimu nustatytoje Lietuvos Respublikos vietovėse griežtai aprėžtą Sovietų sausumos ir orinių ginkluotų pajėgų kiekį. Tiksliai šios kariuomenės buvimo vieta ir ribos, kuriose ji galės būti pastatyta, jos kiekis kiekvienoje paskiroje vietovėje, o taip pat visi kiti klausimai, kaip štai ūkinio, administracinio jurisdikcinio pobūdžio ir kitokie, kylantieji ryšium su Sovietų ginkluotų pajėgų esimu Lietuvos teritorijoje pagal šią sutartį, bus tvarkomi atskirais susitarimais.

Šiam tikslui reikalingi sklypai ir pastatai Lietuvos Vyriausybės bus teikiami nuomos teisėmis prieinama kaina.

V straipsnis

Grasant užpuolimui Lietuvai ar SSRS per Lietuvos teritoriją, abi Susitariančios šalys tuojau apsvarstys susidariusią padėtį ir imsis visų priemonių, kurios bendru susitarimu bus pripažintos būtinomis Susitariančiųjų Šalių teritorijos neliečiamybei užtikrinti.

VI straipsnis

Abi Susitariančios Šalys pasižada nesudarinėti bet kurių sąjungų ir nedalyvauti koalicijose, nukreiptose prieš vieną iš Susitariančiųjų Šalių.

VII straipsnis

Šios sutarties įgyvendinimas jokių būdu neturi paliesti Susitariančiųjų Šalių suverenių teisių, ypač jų valstybinės santvarkos, ekonominės ir socialinės sistemos, karinių priemonių ir bendrai nesikišimo į vidaus reikalus dėsniu.

Sovietinių sausumos ir orinių ginkluotų pajėgų buvimo vietovės (šios sutarties IV str.) visokiomis aplinkybėmis pasilieka Lietuvos Respublikos sudedamąją dalimi.

VIII straipsnis

Šios sutarties veikimo laikas dalyje, liečiančioje Lietuvos Respublikos ir SSSR savitarpinės pagalbos prievoles (str. str. II—VII), - penkiolika metų, tačiau jei viena iš Susitariančių Šalių neras reikalinga atšaukti šios sutarties terminuotų nuostatų už metų ligi šios sutarties pabaigos, tai šie nuostatai automatiškai veiks dar sekančius dešimt metų.

IX straipsnis

Ši sutartis įgyja galios ratifikacijos dokumentais pasikeitus. Pasikeitimas dokumentais įvyks Kaune šešių dienų po sutarties pasirašymo bėgyje.

Ši sutartis sudaryta dviejuose originaluose, lietuvių ir rusų kalbomis, Maskvoje 1939 metų spalio 10 dieną.

J. Urbšys

V. Molotov

(Svarbiausios Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys 1918-1995. P. 41[^]-3).

Priedas Nr. 2. Papildomas protokolas tarp Lietuvos Respublikos ir Socialistinių Sovietų Respublikų Sąjungos⁸

Maskva

1939 m. spalio 27 d.

Žemiau pasirašiusieji, Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Socialistinių Sovietų Respublikų Sąjungos Vyriausybės atitinkamai tam įgalioti, vykdydami Vilniaus miesto ir Vilniaus srities perdavimo Lietuvai ir Lietuvos ir Sovietų Sąjungos savitarpinės pagalbos Sutarties, sudarytos Maskvoje 1939 metų spalio 10 dieną, 1 straipsnį, susitarė dėl šio:

I

Lietuvos ir SSR Sąjungos valstybinės sienos linija eina tokiu būdu: nuo buvusios Latvijos-Lenkijos sienos punkto, esančio Liudvinavo kaimo vakarų pakraštyje, siena eina tiesia sutarta linija į pietus iki Drūkšių (Drysviaty) ežero Sosnoveco salos vakarų galo, palikdama SSRS pusėje Nurvėnų (Nurviance) kaimą ir Sosnoveco salą, o Lietuvos Respublikos pusėje - Mištaučių (Mištovec) palivarką ir Sorbašinės palivarką.

Nuo pietų vakarų Sosnoveco salos galo siena šiek tiek krypsta į pietų vakarus ir eina sutarta tiesia linija iki Drūkšių (Drysviata) upės žiočių.

⁸ Ratifikuotas 1939 m. gruodžio 5 d. Įsigaliojo 1939 m. spalio 27 d. Tekstas publikuojamas pagal: Lietuvos okupaciją ir aneksiją. 1939-1940. Dokumentų rinkinys. Vilnius: 1993. P. 118-124.

Nuo čia siena eina Drūkšių (Drysviata) upe aukštyn iki Apvardėlės (Opivardka) upės žiočių, o toliau Apvardėlės (Opivardka) upe iki jos ištekmėjimo iš Apvardų (Opivarda) ežero.

Nuo čia siena eina tiesia linija Apvardų (Opivarda) ežerą iki pertako, jungiančio šitą ežerą su Žilmos ežeru, o paskiau eina šituo pertaku iki Žilmos ežero.

Nuo Žilmos ežero šiaurės rytų kranto siena eina tiesia sutarta linija pietų vakarų kryptimi iki Alksnos (Olksna) ežero, perkirsdama Žilmos ežerą ir palikdama SSRS pusėje Vilnakių (Vilnoki) kaimą, o Lietuvos pusėje Nagėnų kaimą.

Nuo Alksnos ežero rytų kranto siena eina tiesia linija šiaurės vakarų kryptimi iki šio ežero šiaurės vakarų galo.

Nuo čia siena pasuka į pietų vakarus ir eina sutarta tiesia linija iki Čižūnų kaimo pietų rytų pakraščio, palikdama šitą kaimą Lietuvos pusėje, o Alksnos (Olksna) ir Alksnaitės (Olksnaitis) kaimus SSRS pusėje.

Nuo Čižūnų kaimo pietų rytų pakraščio siena eina sutarta tiesia linija pietų vakarų kryptimi iki Disnos (Dzisosnos) upės žiočių, kirsdama Disnos ežerą ir Dzisnelio (Dzisnišče) ežerą ir palikdama Lietuvos pusėje Dailidų kaimą.

Nuo Dzisosnos upės žiočių siena eina tąja upe aukštyn iki žiočių bevardžio upelio, įtekančio šiton upėn apytikriai 1500 metrų atstumu į pietų rytus nuo Navikų kaimo, palikdama šį kaimą Lietuvos pusėje, o paskiau tuo upeliu aukštyn iki jo ištekmėjimo Jurgeliškių kaimo pietų rytuose.

Nuo čia siena eina sutarta linija iki Šeminio ežero pietų vakarų galo, iki įtekančio į tą ežerą bevardžio upelio žiočių, o toliau aukštyn tuo upeliu iki Degutiškių II kaimo šiaurės vakarų pakraščio, palikdama SSRS pusėje Šeminio ežerą, Pleniškių, Seniškių II ir Degutiškių II kaimus, o Lietuvos pusėje - Jurgeliškių, Paukštų, Seniškių I ir Kutnikų (Chutniki) kaimus.

Nuo Degutiškių II kaimo šiaurės vakarų pakraščio siena eina sutarta tiesia linija pietų vakarų kryptimi iki Kuciškių kaimo šiaurės vakarų pakraščio, palikdama šį kaimą SSRS pusėje, o Beciškių kaimą Lietuvos pusėje.

Nuo čia siena eina sutarta tiesia linija pietų vakarų kryptimi iki bevardžio ežero, esančio apytikriai 600 metrų į pietų rytus nuo Becenų kaimo, šiaurinio galo.

Nuo šito ežero siena eina pietų ir pietų rytų kryptimi pertaku iki bevardžio ežero prie Velionų (Veliance) kaimo šiaurinio galo.

Nuo šito ežero šiaurinio galo siena eina pietų vakarų kryptimi iki Kozičino kaimo rytų pakraščio, palikdama Zuikiškės, Soboliškės ir Kozičino kaimus Lietuvos pusėje, o Ponižiškių kaimą ir dvarą, esantį vieno kilometro atstumu į pietų vakarus nuo Ponižiškių, SSRS pusėje.

Nuo Kozičino kaimo siena eina sutarta tiesia linija į pietus iki bevardžio upelio ištekmėjimo, esančio 1000 metrų atstumu į šiaurę nuo Velka Ves, palikdama Lydelių kaimą Lietuvos pusėje, o Rimošių kaimą SSRS pusėje.

Paskiau siena eina bevardžiu upeliu, kuris yra betarpiškai į vakarus nuo kaimo Velka Ves, ir toliau sutarta tiesia linija į pietų vakarus nuo Novosiulkų kaimo, palikdama Šaminės ir Novosiulkų kaimus Lietuvos pusėje, o kaimus Velka Ves, Bojary ir Rusališki SSRS pusėje.

Nuo čia siena eina pietų vakarų kryptimi Novosiulkų kaimo rytų pakraščiu, Munkuškių kaimo rytų pakraščiu, Pliauškių kaimo šiaurės rytų pakraštį, palikdama Kucių kaimą SSRS pusėje, o Munkuškų kaimą Lietuvos pusėje.

Nuo Pliauškių kaimo siena eina sutarta tiesia linija pietų vakarų kryptimi iki Paškanų kaimo šiaurės vakarų pakraščio, palikdama SSRS pusėje Verekalės, Bžezniakų ir Paškanų kaimus, o Lietuvos pusėje Pliauškių kaimą ir Durscėnų (Drusciany) palivarką.

Nuo Paškanų kaimo siena eina tiesia sutarta linija pietų vakarų kryptimi iki Romalduvkos kaimo, palikdama SSRS pusėje Ažuraisčio ir Mežonių kaimus, o Lietuvos pusėje Senadvario Boguciškių kaimus.

Toliau siena eina sutarta linija į pietų vakarus per Kisieliškių kaimo rytų pakraštį, Voickūnų šiaurės pakraštį, palikdama SSRS pusėje Matusėnų (Matusiance), Šakalių, Masliškių ir Antesorų kaimus, o Lietuvos pusėje Kisieliškių, Elkiškių ir Rudališkių kaimus.

Paskiau siena eina Voickūnų kaimo šiaurės pakraščiu, Pasožės kaimo vakarų pakraščiu ir toliau į pietus, į Edunkos upę, palikdama Voickūnus ir Pasožę SSRS pusėje.

Nuo čia siena eina aukštyn Edunkos upe iki jos susikirtimo su Pabradės-Švenčionėlių keliu.

Nuo to kelio siena eina sutarta tiesia linija pietų vakarų kryptimi iki bevardžio ežero prie Perkių kaimo, palikdama SSRS pusėje Merancų kaimą ir bevardį ežerą, o Lietuvos pusėje Perkių kaimą.

Nuo aukščiau minėto ežero siena eina sutarta linija pietų vakarų kryptimi į upės Bološankos išteklį, o paskiau tąja upe žemyn iki jos įtekėjimo į Neries (Vilijos) upę ir šiaja pastarąja žemyn iki Šukeliškių kaimo vakarų pakraščio.

Nuo čia siena eina bevardžiu upeliu pietų vakarų kryptimi iki Išoriškių kaimo šiaurės pakraščio, palikdama pastarąjį SSRS pusėje.

Toliau siena eina sutarta tiesia linija iki Kotlūvkos kaimo ir toliau Novosiulkų kaimo link, palikdama Lietuvos pusėje Minduciškių ir Bolovokinės kaimus, o SSRS pusėje Kotlūvkos ir Novosiulkų kaimus.

Nuo Novosiulkų kaimo siena kiek pasuka į pietų rytus ir sutarta tiesia linija išeina į Vileikos upę, į šiaurės vakarus nuo Krasnoborkos upės žiočių, palikdama Jazavo II ir Jazavo I kaimus Lietuvos pusėje.

Nuo čia siena eina Vileikos upe aukštyn iki jos perkirtimo Šumsko-Cudzeniškių keliu, o paskiau sutarta tiesia linija eina pietų vakarų kryptimi iki

Kurganų kaimo pietų rytų pakraščio, palikdama šitą kaimą Lietuvos pusėje, o Kimėnų kaimą SSRS pusėje.

Nuo Kurganų kaimo siena eina pietų vakarų kryptimi iki Dainavėlės (Dainuvka) kaimo šiaurės vakarų pakraščio, palikdama SSRS pusėje Bajorų ir Dainuvkos kaimus, o Lietuvos pusėje Dainavos kaimą.

Nuo Dainuvkos kaimo siena eina bevardžiu upeliu iki jo ištekmėjimo į Merkio upę, palikdama SSRS pusėje Pabenių, Skujų ir Grigi-Dalne kaimus, o Lietuvos pusėje Dvorcų palivarką ir kaimą Grigi-Zabenske.

Nuo čia siena eina Merkio upe aukštyn iki Sailiukų kaimo šiaurės vakarų pakraščio, o paskiau eina sutarta tiesia linija pietų vakarų kryptimi iki Jankūnų kaimo rytų pakraščio, palikdama pastarąjį kaimą Lietuvos pusėje.

Nuo Jankūnų kaimo siena pasuka į pietų vakarus ir eina sutarta tiesia linija iki Smagurių kaimo rytų pakraščio, palikdama pastarąjį kaimą Lietuvos pusėje.

Nuo Smagurių kaimo siena eina bevardžiu upeliu žemyn iki dvaro šiaurės vakarų pakraščio, o paskiau sutarta tiesia linija vakarinių pietų vakarų kryptimi iki Paskuvščiznos kaimo rytų pakraščio, palikdama SSRS pusėje dvarą ir Zalamankos kaimą, Lietuvos pusėje Brušnicos ir Paskuvščiznos kaimus.

Nuo čia siena eina bevardžiu upeliu žemyn iki jo ištekmėjimo Bėžės upėn, o paskiau sutarta tiesia linija pietų vakarų kryptimi iki Kaniūkų kaimo pietų rytų pakraščio, palikdama šį kaimą Lietuvos pusėje.

Nuo Kaniūkų kaimo siena eina grioviu pietų vakarų kryptimi, o paskiau sutarta tiesia linija iki Malakužės kaimo pietų rytų pakraščio, palikdama šį kaimą Lietuvos pusėje.

Nuo šito kaimo siena eina Solčicos upe aukštyn iki jos ištekmėjimo Mackiškių kolonijos pietų rytuose, palikdama SSRS pusėje Kužių palivarką, Jundziliškių kaimą ir Mackiškių palivarką, Lietuvos pusėje Narkuškių palivarką ir Mackiškių koloniją.

Nuo Mackiškių kolonijos siena eina pietų vakarų kryptimi iki Dzitvos upės ištekmėjimo prie Bratomežo palivarko.

Nuo Bratomežo palivarko siena eina Dzitvos upe žemyn iki jos susikirtimo su Eišiškių-Sakaučių keliu.

Nuo čia siena eina sutarta tiesia linija į vakarus iki Versokos upės ištekmėjimo, esančio apytikriai 1300 metrų atstumu į pietų vakarus nuo Dumblės kaimo, o paskiau taja upe žemyn iki Kapkunkos upės žiočių ir šia pastarąja aukštyn iki jos ištekmėjimo, apytikriai 800 metrų atstumu į šiaurės vakarus nuo Stamerovščiznos kaimo.

Nuo čia siena eina sutarta linija vakarų pietų vakarų kryptimi iki bevardžio upelio ištekmėjimo, apytikriai 400 metrų atstumu į šiaurės vakarus nuo Grišaniškių palivarko, palikdama SSRS pusėje Stamerovščiznos, Smilginės, Kaniaukos

kaimus ir Grišaniškių palivarką, o Lietuvos pusėje Pašiškių, Milekancų kaimus ir Klencų palivarką.

Toliau siena eina bevardžiu upeliu žemyn iki Gutos kaimo pietų rytų pakraščio.

Nuo Gutos kaimo siena eina sutarta tiesia linija pietų vakarų kryptimi į punktą, esantį prie Ulos upės maždaug 1800 metrų atstumu į pietų rytus nuo Kašėtų kaimo.

Nuo čia siena eina Ulos upe žemyn iki jos itekėjimo Merkio (Merečanka) upės, o paskiau eina bendraja kryptimi į vakarus buvusią Lietuvos-Lenkijos administracijos linija iki punkto prie Igorkos upės, esančio prie bevardžio upelio, tekančio nuo Pšetoko kaimo ir i tekančio į Igorkos upę, žiočių, apytikriai 2300 metrų atstumu į šiaurės rytus nuo tos upės susikirtimo su Žondovų-Kapčiamiesčio plentu.

Pastaba 1. Nelaivuojamose upėse ir upeliuose siena eina tų upių ir upelių svarbiausios šakos viduriu.

Pastaba 2. Apibrėžti sutartomis linijomis sienos ruožai bus tiksliau nustatyti išvedant sieną.

Pastaba 3. Šio protokolo nustatyta sienos linija yra nužymėta juoda spalva pridedamajame rusiškame žemėlapyje mastelio 1:100 000.

II

Nustatyta šio Protokolo I dalyje sienos linija bus išvesta Lietuvos-Sovietų mišrios komisijos vietoje.

Komisija nustatys pasienio ženklus, sudarys šitos linijos smulkų aprašymą ir nužymės ją 1:25 000 mastelio žemėlapyje.

Komisija pradės darbą 1939 metų lapkričio 1 dieną.

Aukščiau minėtos komisijos sudarytas smulkus sienos linijos aprašymas ir tos linijos žemėlapis turi būti abiejų Vyriausybių patvirtintas.

III

Šis protokolai, pakeičias Lietuvos Respublikos ir RSFSR 1920 metų liepos 12 dienos Sutarties 2-ąjį straipsnį ir įsigaliojās nuo jo pasirašymo dienos, turi būti ratifikuotas.

Ratifikacijos raštų pasikeitimas įvyks Kaune kiek galima trumpiausiu laiku.

Šis Protokolas sudarytas 4-iais egzemplioriais, kurių 2 rusų ir 2 lietuvių kalbomis, ir abudu jo tekstai turi vienodą galią.

Pasirašyta Maskvoje 1939 metų spalio 27 dieną.

L. Natkevičius

Lietuvos Respublikos

Vyriausybės įgaliojimu

V. Molotov

SSR Sąjungos

Vyriausybės įgaliojimu

(Svarbiausios Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys 1918-1995. P. 44-49).

Priedas Nr. 3. Molotovo-Ribentropo paktas

SSRS vyriausybė ir

Vokietijos vyriausybė

Norėdamos stiprinti taiką tarp SSRS ir Vokietijos ir laikydamosios 1926 metais balandžio mėnesį sudarytos SSRS ir Vokietijos neutralumo sutarties pagrindinių reikalavimų susitarė:

I straipsnis

Abi Susitariančios šalys įsipareigoja susilaikyti nuo visokios prievartos, nuo visokių agresyvių veiksmų ir nepulti viena kitos tiek atskirai, tiek kartu su kitomis valstybėmis.

II straipsnis

Jeigu viena iš Susitariančiųjų pusių taptų trečios valstybės karo veiksmų objektu, kita valstybė jokia forma tai valstybei nepadės.

III straipsnis

Abiejų Susitariančiųjų šalių vyriausybės toliau palaikys viena su kita konsultacinius ryšius, kad informuotų viena kitą klausimais, liečiančiais jų bendrus interesus.

IV straipsnis

Nė viena iš Susitariančiųjų pusių nedalyvaus jokioje valstybių grupuotėje, tiesiogiai ar netiesiogiai nukreiptoje prieš kitą pusę.

V straipsnis

Jeigu tarp Susitariančiųjų šalių kiltų ginčai ar konfliktai vienu ar kitu klausimu, abi šalys šiuos ginčus ar konfliktus spręs tik taikiu būdu, draugiškai pasikeisdamos nuomonėmis arba prireikus sudarydamos komisijas konfliktui sureguliuoti.

VI straipsnis

Ši sutartis sudaroma dešimčiai metų, o jeigu, likus metams iki termino pabaigos, viena iš Susitariančiųjų šalių jos nedenonsuos, sutartis automatiškai galios dar penkerius metus.

VII straipsnis

Ši sutartis turi būti kuo skubiausiai ratifikuota. Ratifikavimo raštais turi būti pasikeista Berlyne. Sutartis įsigalioja tuoj pat ją pasirašius.

Sudaryti du originalai vokiečių ir rusų kalba Maskvoje 1939 metų rugpjūčio 23 dieną.

SSRS vyriausybės įgaliotas

V. Molotovas

Vokietijos vyriausybės vardu

J. fon Ribentropas

Suokalbis. Vilnius, 1939.08.23, p. 12.

Priedas Nr. 4. Slaptasis papildomas protokolai

Pasirašydami Vokietijos ir Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos nepuolimo sutartį, abiejų šalių pasirašiusieji įgaliotiniai itin konfidencialiai apsvarstė abipusių interesų sferų pasidalijimo Rytų Europoje klausimą. Apsvarsčius buvo nutarta:

1. Jeigu srityse, įeinančiose į Pabaltijo valstybių sudėtį (Suomijoje, Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje), įvyktų teritorinis ir politinis pertvarkymas, šiaurinė Lietuvos siena taps Vokietijos ir SSRS interesų sferų siena. Tuo pačiu abi šalys pripažįsta Lietuvos interesus Vilniaus kraštui.

2. Jei teritorinis ir politinis pertvarkymas įvyktų Lenkijos valstybei priklausančiose srityse, Vokietijos ir SSRS interesų sferų siena eis maždaug Narevo, Vyslos ir Sano upėmis.

Klausimas, ar abiejų šalių interesams pageidautinas nepriklausomos Lenkijos valstybės išlikimas ir kokios bus šios valstybės sienos, gali būti galutinai išspręstas tik toliau rutuliojantis politiniams įvykiams.

Bet kokių atveju abi vyriausybės šį klausimą spręst draugiško susitarimo būdu.

3. Turėdama galvoje pietryčių Europą, sovietų šalis pabrėžia SSRS interesus dėl Besarabijos. Vokietija iš savo pusės pareiškia, kad ji politiškai visai nesuinteresuota šiomis sritimis.

4. Abi šalys šį protokolą laikys visiškai paslapyje.

Maskva, 1939 metų rugpjūčio 23 diena.

SSRS vyriausybės įgaliotas

V. Molotovas

Suokalbis. Vilnius, 1939.08.23, p. 12.

Vokietijos vyriausybės vardu

J. fon Ribentropas

Priedas Nr. 5. Lietuvos, Estijos ir Latvijos Santarvės ir bendradarbiavimo sutartis

(įgijusi galios 1934-XI-3. Paskelbta „V. Ž.“ 460 Nr., eil. 3212.)

Lietuvos Respublikos Prezidentas, Estijos Respublikos Prezidentas ir Latvijos Respublikos Prezidentas,

pasiryžę plėsti bendradarbiavimą, tarp trijų šalių ir skatinti glaudesnę santarvę tarp Baltijos valstybių,

tvirtai nusistatę prisidėti prie taikos palaikymo ir garantavimo ir koordinuoti jų užsienio politiką Tautų Sąjungos sandoros principų dvasia,

nutarė sudaryti sutartį ir paskyrė tam tikslui savo įgaliotinius, būtent:

Lietuvos Respublikos Prezidentas: Jo Ekscelenciją Poną Stasį *Lozoraitį* Užsienių Reikalų Ministerį,

Estijos Respublikos Prezidentas: Jo Ekscelenciją Poną Julijų *Seljamaa*, Užsienių Reikalų Ministerį,

Latvijos Respublikos Prezidentas: Poną Vilhelmą *Munters*, Užsienių Reikalų Ministerijos Generalinį Sekretorių,

kurie, pasikeitę savo įgaliojimais, gera ir tinkama forma sudarytais, susitarė dėl šių nuostatų:

Pirmas straipsnis.

Savo taikingoms pastangoms koordinuoti, trys Vyriausybės pasižada tartis užsienio politikos bendros svarbos klausimais ir teikti savitarpę politinę ir diplomatinę pagalbą savo tarptautiniuose santykiuose.

Antras straipsnis.

Pirmame straipsnyje numatytam tikslui Aukštosios Susitariančios Šalys nutaria nustatyti periodines trijų Šalių užsienių reikalų ministerių konferencijas, kurios įvyks reguliariai mažiausiai du kartus per metus, iš eilės kiekvienos trijų Valstybių teritorijoje. Vienai Aukštajai Susitariančiai Šaliai paprašius ir bendrai susitarus, galės įvykti nepaprastos konferencijos kiekvienoje trijų Valstybių arba už jų teritorijų.

Konferencijoje pirmininkaus užsienių reikalų ministeris tos valstybės, kurios teritorijoje ji įvyksta; tačiau jei ji susirinks už trijų valstybių teritorijos, tai jos pirmininkas bus užsienių reikalų ministeris tos valstybės, kurios teritorijoje įvyko paskutinė konferencija.

Pirmininkaujantis pasirūpins vykdymu jo pirmininkaujamos konferencijos priimtų nutarimų, ir, esant reikalui, jam bus pavesta žiūrėti, kad būtų realizuoti tie nutarimai tarptautinių santykių srityje.

Periodinės Estijos ir Latvijos užsienių reikalų ministerių konferencijos, numatytos Latvijos ir Estijos 1934 m. vasario mėn. 17 d. Rygoje pasirašytos santarvei organizuoti sutarties 1 ir 2 straipsniuose, šios sutarties galiojimo metu bus pakeistos aukščiau nurodytomis konferencijomis.

Trečias straipsnis.

Aukštosios Susitariančios Šalys pripažįsta buvimą specifinių problemų, kurios galėtų apsunkinti suderinto jų atžvilgiu nusistatymo sudarymą. Jos sutinka, kad šios problemos sudaro išimtį iš šios sutarties pirmame straipsnyje sutartų pasižadėjimų.

Ketvirtas straipsnis.

Aukštosios Susitariančiosios Šalys stengsis likviduoti geruoju ir teisingumo bei teisėtumo dvasia kiekvieną klausimą, kuris galėtų pastatyti jų interesus vienus prieš kitus, ir tai kiek galima trumpesniu laiku. Jos sutaria tartis tarpusavyje dėl susitarimų, kurie galėtų pasirodyti naudingi šiam tikslui pasiekti.

Penktas straipsnis.

Trys Vyriausybės duos instrukcijų savo diplomatiniams ir konsulariniams atstovams užsieniuose, taip pat savo delegatams tarptautinėse konferencijose, kad būtų sudarytas tinkamas kontaktas.

Šeštasis straipsnis.

Aukštosios Susitariančiosios Salys pasižada nuo šiolei pranešinėti viena kitai vienos jų sudarytų su viena ar keliomis kitomis valstybėmis sutarčių tekstus.

Septintasis straipsnis.

Prie šios sutarties gali prisidėti trečiosios valstybės, tačiau jos tegalės prisidėti, tik Aukštosioms Susitariančiosioms Šalims bendrai susitarus.

Aštuntasis straipsnis.

Šioji sutartis bus ratifikuota. Ji įsigalios nuo ratifikacijos dokumentų deponavimo, kuris įvyks Rygoje. Latvių Vyriausybė perduos kiekvienai kitų dviejų Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių patvirtintą ratifikacijos dokumentų deponavimo protokolo nuorašą.

Devintasis straipsnis.

Ši sutartis galios 10 metų. Jei sutartis nebus atšaukta vienos iš Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių vienus metus prieš šito termino išėjimą, ji bus pratęsiama tyliu sutikimu, kol nustos galios, vieniems metams išėjus po vienos Susitariančiųjų Šalių atsisakymo nuo jos.

Tam patvirtinti aukščiau paminėti Įgaliotiniai pasirašė šią sutartį ir pridėjo savo antspaudus.

Sudaryta Ženevoje trijuose egzemplioriuose, 1934 metų rugsėjo mėn. 12 d.

(Pas.) *St. Lozoraitis.*

(Pas.)/. *Seljamaa.*

(Pas.) *V. Munters.*

Deklaracija

Pasirašydami šią dieną sutartį, Lietuvos, Estijos ir Latvijos Įgaliotiniai pareiškia, kad jų Vyriausybės budės, kad trijų tautų solidariška santarvės ir draugingumo dvasia augtų ir plistų jų Šalyse ir tam tikslui jos pasižada imtis visokių naudingų priemonių ir iniciatyvų arba jas skatinti.

Sudaryta Ženevoje trijuose egzemplioriuose, 1934 m. rugsėjo mėn. 12 d.

(Pas.) *St. Lozoraitis.*

(Pas.) *J. Seljamaa.*

(Pas.) *V. Munters.*

(Lietuvos Valstybinės sutartys su užsienio valstybėmis 1919-1939 m. - „V.Ž.“ 1934 m. Nr. 460 eil. 3212, p. 348-351).

Priedas Nr. 6. RTFSR baudžiamasis kodeksas

Kad skaitytojai galėtų susipažinti su SSRS baudžiamojo kodekso straipsniais, kuriais buvo remiami kaltinimai Lietuvos piliečiams, pateikiu visą svarbiausių RSFSR Baudžiamojo kodekso straipsnių tekstą.

RTFSR BAUDŽIAMASIS KODEKSAS VEIKIĄS LIETUVOS SSR TERITORIJOJE

Oficialus tekstas

su pakeitimais 1951 m. liepos 1 dienai

ir su pastraipsniui susistemintos

medžiagos priedu

VALSTYBINĖ POLITINĖS IR MOKSLINĖS LITERATŪROS LEIDYKLA

1952

YPATINGOJI DALIS

PIRMAS SKYRIUS⁹

Valstybiniai nusikaltimai

1. Kontrrevoliuciniai nusikaltimai

58¹. Kontrrevoliuciniu laikomas kiekvienas veiksmas, nukreiptas į darbininkų bei valstiečių Sovietų ir jų pagal SSR Sąjungos Konstituciją bei sąjunginių respublikų konstitucijas išrinktų SSR Sąjungos, sąjunginių ir autonominių respublikų darbininkų bei valstiečių Vyriausybių valdžios nuvertimą, pakirtimą ar nusilpninimą, arba nukreiptas į SSR Sąjungos išorinio saugumo ir pagrindinių ūkinių, politinių ir nacionalinių proletarinės revoliucijos laimėjimų pakirtimą ar nusilpninimą.

Dėl visų darbo žmonių interesų tarptautinio solidarumo tokie pat veiksmai laikomi kontrrevoliuciniais ir tada, kai jie nukreipti prieš bet kurią kitą darbo žmonių valstybę, nors ir nesančią SSR Sąjungos sudėtyje.

58^{1a}. Tėvynės išdavimas, t.y. SSR Sąjungos piliečių veiksmai, kuriais kenkiama SSR Sąjungos karinei galiai, jos valstybinei nepriklausomybei ar jos teritorijos neliečiamybei, kaip antai: šnipinėjimas, karinės ar valstybinės paslapties išdavimas, perėjimas į priešo pusę, pabėgimas ar perskridimas į užsienį, baudžiamas -

aukščiausia kriminalinės baudsmės priemone -

sušaudymu su viso turto konfiskavimu, o lengvinančių aplinkybių atveju - laisvės atėmimu dešimties metų laikui su viso turto konfiskavimu.

⁹ Pirmasis skyrius įrašytas nuo įsigaliojimo Valstybinių nusikaltimų nuostatų, priimtų III sušaukimo SSRS Centro Vykdomojo Komiteto 3-iosios sesijos 1927 m. vasario 25 d. (SSRS ĮR 1927 m. Nr. 12, 123, str.).

58^{1b}. Tie patys nusikaltimai, padaryti karių, baudžiami.

Kitų piliečių (ne karių) nepranešimas persekiojamas pagal 58¹² str.

58². Ginkluotas sukilimas ar ginkluotų gaujų išibrovimas kontrrevoliuciniais tikslais į sovietinę teritoriją, centrinės ar vietinės valdžios užgrobimas tais pačiais tikslais ir, atskirai imant, turint tikslą smurtu atplėšti nuo SSR Sąjungos ar atskiros sąjunginės respublikos bet kurią jos teritorijos dalį ar nutraukti SSR Sąjungos sudarytas su užsienio valstybėmis sutartis, užtraukia -

aukščiausią socialinės gynos priemonę - sušaudymą arba paskelbimą darbo žmonių prieš su turto konfiskavimu ir su sąjunginės respublikos ir tuo pat SSR Sąjungos pilietybės atėmimu ir ištrėmimu visam laikui už SSR Sąjungos ribų, leidžiant, lengvinančių aplinkybių atveju, sumažinti socialinės gynos priemonę iki laisvės atėmimo ne trumpesniam kaip trejų metų laikui su viso ar dalies turto konfiskavimu.

58⁴. Bet kuriuo būdu pagelbėjimas vykdyti prieš SSR Sąjungą nukreiptą veiklą tai tarptautinės buržuazijos daliai, - kuri, nepripažindama lygių teisių komunistinei sistemai, ateinančiai pakeisti - kapitalistinės sistemos, siekia ją nuversti, taip pat tos buržuazijos įtakoje esančioms ar tiesiogiai jos suorganizuotoms visuomeninėms grupėms bei organizacijoms užtraukia -

laisvės atėmimą ne trumpesniam kaip trejų metų laikui su viso ar dalies turto konfiskavimu, su padidiniu, itin sunkinančių aplinkybių atveju, iki pat aukščiausios socialinės gynos priemonės - sušaudymo arba paskelbimo darbo žmonių prieš su sąjunginės respublikos ir tuo pat SSR Sąjungos pilietybės atėmimu ir ištrėmimu visam laikui už SSR Sąjungos ribų - su. turto konfiskavimu.

58¹⁰. Propaganda ar agitacija, savo turiniu skatinančios nuversti, pakirsti ar nusilpninti Sovietų valdžią arba padaryti atskirus kontrrevoliucinius nusikaltimus (šio Kodekso 58² str.), taipgi tokio pat turinio literatūros platinimas, gaminimas ar laikymas užtraukia -

laisvės atėmimą ne trumpesniam kaip šešių mėnesių laikui.

Tie patys veiksmai masinių sambrūzdžių atveju, arba panaudojant masių religinius ar nacionalinius prietarus, arba karo aplinkybėmis, arba vietovėse, kuriose paskelbtas karo stovis, užtraukia -

socialinės gynos priemonės, nurodytas šio Kodekso 58² straipsnyje.

58¹¹. Bet kuri organizacinė veikla, nukreipta į parengimą ar padarymą šiame skyriuje numatytų nusikaltimų, taip pat dalyvavimas organizacijoje, sudarytoje kuriam nors šiame skyriuje numatytam nusikaltimui parengti ar padaryti, užtraukia -

socialinės gynos priemonės, nurodytas atitinkamuose šio skyriaus straipsniuose.

58¹³. Aktyvūs veiksmai ar aktyvi kova prieš darbininkų klasę ir revoliucinį judėjimą, pareikšti atsakingoje ar slaptoje (agentūra) pareigybėje prie carinės santvarkos ar pas kontrrevoliucines vyriausybes pilietinio karo laikotarpiu, užtraukia -

socialinės gynos priemonės, nurodytas šio Kodekso 58² straipsnyje.

SANTRUMPOS

Ap.	Aplankalas
aps.	Apskritis
a.b.	asmens byla
Aukšč.Teim. P-kas	Aukščiausiojo teismo pirmininkas
Av. sp. e.	Aviacijos sporto eskadrilė
Bb.	Baudžiamoji byla
Bb. str.	Baudžiamųjų bylų straipsniai
BK	Baudžiamasis kodeksas
d.p.l.	darbo pataisos lageriai
F.	Fondai
Fin. min.	Finansų ministerija
Gelež.bat.	Geležinkelių batalionas
gen.	Generolas
gen. ltn.	generolas leitenantas
gen. mjr.	generolas majoras
gen. št. plk.	generalinio štabo pulkininkas
gen. št. plk. ltn.	generalinio štabo pulkininkas leitenantas
Inž.bat.	Inžinerijos batalionas
j. ltn.	jaunesnysis leitenantas
KAM	Krašto apsaugos ministerija
k.	Kaimas
kpt.	Kapitonas
Kraslag	Krasnojarsko srities lageris
L.	Lapas
l.e.p.	Laikinais einais pareigas
LAK	Lietuvos aeroklubas
Liet. M. K.	Lietuvos Ministrų kabinetas
LYA	Lietuvos ypatingasis archyvas
LKK	Lietuvos kariuomenės karininkai
Lt.	Litas
ltn.	Leitenantas
mjr.	Majoras
MT	Lietuvos Ministrų Taryba
НКВД	Народный комиссариат внутренних дел
OSO	Ypatingasis pasitarimas (особое совещание)
p.	Puslapis
Pr. m.	Pramonės ministerija

Prez.	Prezidentas
prok.	Prokuroras
Ryš. bat.	Ryšių batalionas
Severurallag	Siaurės Uralo srities lageriai
Sp. Pr. M.	Spaudos ir propagandos ministerija
Sus. Min.	Susisiekimo ministerija
ŠV. M.	Švietimo ministerija
t.	Tomas
T. 5. L. 260-267	Tomas 5, lapas 260-267
Tard.	Tardytojas
tard. skyr.	Tardymo skyrius
tech. skyr. v-kas	Techninio skyriaus viršininkas
Teis. Min-ja	Teisingumo ministerija
Temlag	Mordavijos ASSR griežto režimo lageriai
SSRS b.k	SSRS baudžiamasis kodeksas
RSFSR b.k str.	58-10, II d. RSFSR Baudžiamojo kodekso straipsniai 58-10 str. II-a dalis
užs. reik. min.	Užsienio reikalų ministras
V.R.K	Vidaus reikalų komisariatas
vls.	valsčius
vyr. ltn.	vyresnysis leitenantas
Valst, depart.	Valstybės departamentas
VRM	Vidaus reikalų ministerija
VSK (KTE)	Valstybės saugumo komitetas
Žem. ū. ir fin. min.	Žemės ūkio ir finansų ministerija

PAGRINDINIAI BAUDŽIAMOJO KODEKSO STRAIPSNIAI, JŲ IŠAIŠKINIMAS

58—1 ^a	Tėvynės išdavimas, taikomas eiliniams piliečiams
58—1 ^b	Tėvynės išdavimas, taikomas kariškiams
58-2	Ginkluotas sukilimas
58-3	Priešiškų ryšių palaikymas su užsienio valstybėmis
58-4	Pagalba buržuazinėms valstybėms
58-6	Šnipinėjimas
58-8	Teroristinis aktas
58-10	Kontrevoliucinė propaganda ir agitacija
58-11	Dalyvavimas kontrevoliucinėje organizacijoje
58-13	Aktyvi kova su darbininkų klase ir revoliuciniu judėjimu

(Anusauskas A. Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 m., p. 7).

PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Abakumovas 217
Aboris 204, 207, 210
Abramavičius 207
Adomauskas L. 41
Akvinietis T. 118
Aleksa V. 10
Aleksavičius-Aleksa T. 237, 239, 240, 248, 249, 251, 252, 253, 254
Aleksa J. 114
Ambrazevičius J. 259, 262
Ambraziejus J. 129
Ambrozevičiūtė S. 151
Aneiperov 186, 187, 188, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 203, 210
Andrejevas A. 71, 72
Andriūnas I. 166, 173, 175, 176, 177
Anušauskas A. 10, 47, 48, 52, 53, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 64, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270
Apdulskaitė B. 41
Aravičius P. 115
Archipovas 204
Ašmenskas V. 68
Ašmontas A. 198, 201, 204, 205, 206, 207, 210, 211, 214, 215, 216
Ašmontas P. 181, 182, 183, 191, 196, 197, 218, 220, 221, 222, 223, 224, 227, 230
Atkočiūnas K. 181, 182, 183, 193, 197, 198, 199, 204, 205, 207, 211, 213, 214, 215, 216, 219, 224, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 236
Audėnas J. (Audickas 24p.) 16, 24, 27, 160
Augustaitis V. M. 124
Augustovas 158, 159
Aukštuolienė B. 191
Aukštuolis J. 182, 183, 190, 191, 207, 210, 211, 212, 215, 216, 218, 219, 223, 224, 225, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235
Avižonis 118
Babianskas B. 191
Balbachas E. 157
Balnas 197
Balutis B. 149
Banaitis S. 162
Banevičius A. 10, 30, 79, 156, 157
Baranauskaitė V. 128
Baranauskas B. 134
Barauskas B. 120
Barauskas J. 156
Bartuška V. 166
Basanavičius J. 129, 162
Baturis 189
Beginas M. 66
Beinas 210
Berija L. 16, 52, 56, 57, 265, 271
Bermanas 207
Bičiūnas V. 237, 238, 239, 240, 241, 243, 244, 245, 248, 250, 251, 252, 253, 254, 255
Bikinas B. 270
Bikmanas 206, 207, 209
Biržiška M. 160
Bistras L. 146, 147, 160
Bizauskas K. 16, 19, 27, 29, 31, 92, 117, 271
Bizevičius 167
Blaumanis R. 32
Bleire D. 44, 69, 70
Blekaitis 165, 167
Blumfeld 251
Bobelis 83
Bojanov 191
Bomaršė P. 20
Borisevičius K. 136, 137
Borščev 116, 251
Borščiov 140
Brandišauskas V. 256
Brazaitis-Ambrazevičius J. 42, 43
Breikšė L. 71
Brezginas A. 72
Brodas 210

Bruckus J. 162
 Bruzgys 166
 Bučys 186, 211
 Budrickas A. 258
 Bugailiškaitė K. 121
 Bugailiškis V. 121
 Buiša 208
 Bukaitis 245, 246, 247, 248, 250, 254
 Bulak 230
 Bulan 225
 Bulvičius V. 49, 63, 8, 9, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 276
 Burlakovas (Burlakov) 127
 Burneikis J. 138
 Butilovas 80
 Butulis I. 44, 69

 Charčenko 264
 Christauskas 210
 Chruščiovas N. 14
 Cinis J. 72
 Civinskas 164
 Civinskis 166
 Cramer 261
 Cvirka P. 41

 Čaplikas 197
 Čaplikas J. 117, 200, 204, 205, 206, 207, 208
 Čaplikas V. 210
 Čarneckienė E. 253, 255
 Čarneckis V. 117, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 249, 251, 252, 253, 254, 255
 Čekalinas 119
 Čelnokov 137
 Čepinskis V. 162
 Čepsovas 221, 222
 Čepulis 199
 Černiauskas 197, 210
 Černienė V. 128
 Černius J. 14, 146, 160, 197, 210
 Četrauskas St. 138
 Čikūnas T. 138
 Čitonas 210
 Čiurlionis S. 162

 Črepsovas 221
 Čukalinas 120

 Dailidė 197, 200, 210
 Dambrava 199
 Damušis A. 257, 258
 Danilevičius 197, 204, 210
 Dapkus P. 197, 207, 208
 Daškus 210
 Daukantas T. 160
 Daulauskas 210
 Davainis-Silvestravičius M. 129
 Dekanozovas V. 16, 18, 28, 30, 32, 46
 Demba I. 52
 Demčenka 147
 Demokas J. 41
 Didžiulis K. 41
 Digrys 199
 Dikensas Č. 38
 Dikinis I. P. 124
 Dirmantas S. 160
 Ditkevičius A. V. 41
 Dobkevičius J. 132, 162
 Dogadin 155, 186, 187, 190, 192, 195, 196, 203
 Domaševičius A. 129
 Doncovas 271
 Donelaitis K. 35
 Dorogov 155, 217
 Dovydaitis J. 12, 117, 119
 Dovydaitis P. 117, 118, 119, 120, 132, 148
 Draugelis E. 160
 Dubanevič P. 204
 Duhamelis G. 20
 Dundulis P. 181, 182, 183, 195, 196, 197, 198, 200, 205, 206, 207, 208, 211, 214, 216, 219, 223, 224, 227, 230, 235
 Duričius 210
 Dvinas 210

 Eismontas E. 225, 226, 229
 Endziulaitis A. 120, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 251, 252, 253, 254, 255
 Eria F. 20
 Eršteinis 207

Fedorov 251
 Feldmanis I. 44, 69
 Finaevas 143
 Floberas G. 20
 Flohret 260
 Fogelis 245
 Freibergs A. 73
 Fridmanas B. 162

 Gaidamavičius 185
 Gaidamovič 1.187,188, 190,195,204, 205, 206, 207
 Gaigalaitė R. 30
 Gailevičius A. 52
 Gainutis 166
 Gaižauskas 197, 210
 Galdikas 148
 Galva G. 23, 133
 Galvanauskas E. 16, 23, 27, 31, 160, 133
 Gasiūnas 210
 Gaunas 210
 Gauša 92
 Gedgaudas M. 182, 193, 194, 195, 197, 200, 204, 205, 206, 207, 211, 213, 214, 215, 216, 219, 223, 224, 227, 230, 233, 235
 Gedvilas M. 30, 31, 38, 41, 222
 Geibutovič 210
 Genušauskas J. 68
 Germanas K. 160, 262
 Germantas P. 262
 Gi de Mopasanas 38
 Giedraitis B. 59, 77, 84, 120, 121, 122, 123, 210, 270
 Giedraitis J. 208
 Gylys 204, 205, 207, 210
 Gira L. 41
 Girdzijauskas R 190
 Gladyševs (Gladyšev) 126, 127
 Gladkovas P. 58, 158, 265, 267, 270
 Golycinas 136, 137
 Golovkin 187
 Golub 252
 Gomalickis 210
 Gomyračiovas 146

 Gorkis M. 38
 Gorodničenka 143
 Gostkevič 242, 248, 252, 255
 Gražys 204
 Griauzdė J. 164, 168, 174
 Grinius K. 115, 160
 Grinšas A. 71
 Grundis I. 73
 Gudauskas J. 160
 Gudelis 206, 207
 Gudonis A. 269
 Guobis J. 163, 166, 167, 170, 171, 175, 177
 Guzevičius 122, 125, 134
 Gužaitis 167

 Himansas 22
 Himleris H. 272
 Hitleris A. 51, 13, 181, 214, 261, 274

 Yčas J. 162
 Yčas M. 160, 184

 Ignatavičienė 252
 Ignatavičius A. 237,239,240,245,248,249, 251, 252, 253, 254, 255
 Indrišiūnas J. 16, 123, 124, 125
 Ivanovas 127
 Ivinskis Z. 260

 Jankauskas 84
 Jankevičius J. 125, 126, 127
 Janulaitis A. 162
 Janulis 197, 198, 210
 Januševičius 197
 Januška A. 206, 207, 208, 209
 Januškevičius A. 97, 201, 204, 210
 Jefimovas (Efimov) 52
 Jegelevičius S. 89
 Jokantas K. 16, 25, 28, 92, 127
 Juodakis P. 162
 Juospaitis J. 96
 Juozapavičius 117
 Jurė R. 74
 Jurgutis V. 148, 160, 262
 Jutkevičius 203

- Kacėnas O. 237, 239, 240, 241, 242, 245, 250, 251, 252, 253, 254
- Kairienė 88
- Kairys A. 23
- Kairys S. 160
- Kaliejas I. 34
- Kalininas M. 16
- Kalistis 210
- Kalistovas 220
- Kalnėnas J. 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 251, 252, 253, 254, 255
- Kalpukevičius 208
- Kalvaitis 192
- Kamantauskas A. 63, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 175, 177
- Kanevičienė Z. 269
- Kangilaski J. 74, 75, 76
- Kantauskas B. 270
- Kaplan A. 206, 207, 241, 242, 243, 248, 249, 252, 255
- Kapralovas 146
- Kapsukas V. 119, 141
- Karoblis V. 162
- Karvelis P. 161
- Kasakaitis J. 23
- Kask V. 74
- Katauskas 210
- Kaulėnas A. P. 124
- Kavaliūnas 210
- Kazlauskas 200
- Kedys J. 180, 181, 207, 208, 209
- Kelermanas B. 38
- Keninšas A. 71
- Kerstonas Ch. 28
- Kilius J. 63, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 173, 174, 175, 176
- Kiornas A. 45
- Kirchenšteinas A. 44, 69
- Kiričenko A. 226, 227
- Kirijenko A. 230, 234
- Kirjanovas 116
- Kiseliovas 268
- Kisminas 119, 120, 123
- Klebanovas 197, 210
- Klimas A. 91, 149
- Klimas P. 27, 11, 149, 150, 160
- Klovinis R. 69
- Koganas M. L. 31, 36
- Komodaitė J. 52
- Kondrašov 216
- Korolko 143
- Kosciuška T. 7
- Kotnovič 210
- Kotopčevskis D. 26
- Kovalionokas 67
- Kovaliovas 67
- Kovšunas-Bekmanas 62
- Kozirevas 220
- Kozlovskis 85
- Krastinis F. 52
- Kravčik V. 242, 245, 248, 249, 254, 255
- Krygeris 80
- Krikščiūnas J. 161, 166
- Krim 248, 249, 252, 254, 255
- Krivickas D. 22
- Krivickis Z. 72
- Kryžanauskaitė E. A. 10
- Križas 210
- Krupavičius M. 115, 161, 184
- Kubiliūnas P. 136, 262, 272, 273
- Kubilius J. 237, 238, 239, 240, 243, U-245, 246, 248, 249, 251, 252, 253, 255
- Küchler von Vilhelmas 260
- Kudirka V. 65
- Kukk K. 74
- Kuliaba 222
- Kulikauskas A. 190
- Kunauskas L. 208
- Kuraitis 148
- Kurtaitis 197
- Kusinenas 30
- Kušaks Z. 73
- Kutraitė B. 41
- Kuzmenkovas 158
- Kuznecov 188, 189
- Kviklys 239, 245, 246, 247, 248
- Kvilius M. 241
- Kvislingas V. 30

Laas J. 74
 Lacis V. 69, 70
 Laidoneris J. 74
 Landsbergis V. 9, 163
 Lasenas 155
 Lastienė P. 150
 Lazaravičius T. 225
 Lazarevičius 226, 229
 Lebedevas 221
 Lebetkovas 221, 221
 Leonaitė S. 151
 Leonas P. 162
 Leonas S. 150, 160
 Letkovas 222
 Liasota F. 245, 248, 249, 252, 255
 Liatkovskis V. 69
 Liatukas P. 128
 Liatukas V. 128
 Lijvak R. 74
 Lincevičius 206
 Linčevskis 205, 206, 210
 Lohse H. 261
 Lozoraitis S. 27, 91, 161, 288, 289
 Ložovskis 127
 Lukšys 210

 Macevičius A. 52, 134
 Mackevičius M. 262
 Mackevičius P. 262
 Mačiulis S. 269
 Malinauskas D. 55, 129, 130, 264
 Markevičius 210
 Marksas K. 118, 148
 Martinonis A. 42, 43, 257
 Masiliūnas J. 16, 24, 25, 28, 130
 Masiliūnas L. 25
 Masiulis B. 161
 Masiulis P. 273
 Mašalaitis V. 16
 Matelis J. 182, 183, 197, 198, 215, 216, 219, 224, 226, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 236
 Matulėnas 200
 Matulionis J. 262
 Matulionis P. 129, 162
 Mazoliauskas R. 87

 Maželskis 192
 Mažonas V. 192, 208, 210
 Melenenko 255
 Melešenko 253
 Melnikov 223, 224, 225, 227, 230
 Merkelis A. 57, 58, 130
 Merkiai 81
 Merkys A. 14, 16, 18, 22, 23, 26, 27, 29, 30, 77, 81, 82, 92, 93, 94, 130, 276
 Merkulovas V. 57, 58, 266
 Meškauskas-Germantas P. 83
 Michelevičius 165
 Mickevičius A. 129, 154
 Mickienė 41
 Mickis M. 31, 36, 41
 Mikalauskas 188
 Milašius O. 150
 Minkevičienė 190
 Minkevičius 188, 190
 Mironas V. 14, 130, 131
 Mironovičius 125
 Misiūnas R. 65, 66, 68, 259, 260, 262, 272, 273, 274, 275
 Miškinis A. 190
 Mockaitis S. 166, 168, 170, 171, 175, 177
 Molotovs V. 7, 13, 14, 15, 16, 26, 28, 29, 44, 52, 53, 73, 75, 90, 91, 92, 93, 258, 279, 281, 285, 286, 287
 Morkūnas J. 163, 164, 168, 170, 174, 175, 176, 177
 Moskaliovas 241, 251, 252
 Motenis 210
 Motiekaitė K. 25
 Munters V. 288, 289
 Muravjovas 209
 Musteikis I. 161
 Musteikis K. 16, 20, 21, 28, 88, 90, 92, 161
 Musteikytė M. G. 21

 Narakas J. 262, 273
 Narumėnas 210
 Narutavičius S. 162
 Narutis P. 257
 Natkevičius L. 14, 15, 285
 Naujokaitis M. 49, 165, 167
 Naumov 191

Navaitis A. 34, 35
 Navakas I. 124
 Nemunaitis S. 51
 Nėris S. 41, 65
 Nevčasinskis 242, 245, 247, 252
 Niunka V. 41
 Noor Ch. 74
 Noreika J. (Vėtra) 9, 273
 Noreika L. 162
 Norkus 199
 Norus-Narusevičius T. 162
 Nosevičius V. 163, 164, 165, 166, 170, 175, 176, 177
 Novickienė B. 23
 Novickis 131

 Oleka K. 161
 Ostaševičius A. 208

 Pabinis 208
 Pakarklis P. 31, 35
 Pakėnas 199
 Paknys J. 161
 Pakštas 2045
 Paleckienė 41
 Paleckis J. 18, 30, 31, 32, 38, 40, 41, 66
 Paleckis V. 41
 Papečkys J. 132, 237, 238, 239, 240, 242, 243, 251, 253, 254
 Parnarauskienė D. 9
 Pašilys J. 269
 Paškevičius 167
 Patsas K. 70, 74
 Paukštys P. 262
 Paulauskas 197
 Pautienis K. 86
 Pečiukaitis J. 197, 201, 204, 210
 Pečiulaitis 197
 Peka 197, 207, 210
 Pelėkis K. 57
 Perelšteinas G. 237, 239, 240, 243, 244, 246, 247, 251, 252, 253, 254, 255
 Petkelis A. 164, 168, 174, 175, 176, 177
 Petkevičius T. 22, 119, 120, 150, 210
 Petraška 164, 167, 168
 Petrauskaitė-Vabalienė A. 199
 Petrauskas K. 41
 Petrauskas P. 41
 Petriakovas A. 155
 Petronis J. 262
 Petruitis J. 59, 270
 Petrulis A. 131, 162
 Petrulis V. 132, 133
 Pijus X, popiežius 129
 Plechavičius P. 273
 Ploščanskis 129
 Pocevičius 271
 Pociūnas 197
 Pohlas von Robertas 259
 Polesa 187, 188
 Polonskas 207, 210
 Polonskis A. 190, 206, 207
 Polosa T. 195, 204, 205, 206, 210
 Polosas 185
 Pomornackas K. 181, 182, 192, 194, 196, 197, 198, 200, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 210, 211, 213, 214, 215, 216, 219, 223, 224, 227, 230, 235
 Popov 185
 Pošiūnas A. 181, 182, 183, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 207, 211, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 229, 236
 Povilaitienė K. 88
 Povilaitis A. 8, 9, 16, 26, 27, 28, 29, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 92, 93, 96, 100, 102, 110, 113, 133, 276, 278
 Povilaitis R. 87, 88
 Pozdniakovas N. 30, 41, 46
 Požėla V. 161
 Pranaitis A. 208, 237, 240, 243, 247, 251, 252, 253, 254, 255
 Pranculis J. 180, 182, 183, 191, 192, 197, 201, 204, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 229, 233, 235
 Pranskonėnas V. 270
 Prapuolenis L. 51, 165, 256, 257, 258, 274
 Pudminas 210
 Puišys P. 187
 Pulkovnik 191
 Pundzevičius S. 16, 27, 28, 92
 Puodžiūnas B. 163, 168, 174, 175, 176, 177

Puodžius J. 262
 Purickis J. 162
 Puškinas A. 38
 Putvinskis-Putvys S. 133, 134

 Rabačius K. 209
 Rachi-Tamm A. 74
 Rainys J. 32
 Rainys R. 225, 226, 229
 Ramanauskas A. 262
 Randakevičius A. 123
 Rasadas 210
 Raseda A. 186
 Raslanas P. 271
 Rastenis V. 124
 Raštikis S. 27, 29, 30, 81, 82, 84, 92, 161, 260, 261, 262
 Ratas R. 74
 Raukas A. 74
 Reinyš M. 135, 136, 137, 138
 Rentelnas von A. 261, 262
 Revane 176
 Ribentropas J. 7, 12, 13, 14, 15, 44, 53, 73, 75, 286, 287
 Rigikogas 74
 Rimavičius 197
 Rimka A. 162
 Rimkevičius 200, 208
 Rimkus 207
 Rinkevičius 210
 Rokin S. 230
 Romeris M. 30
 Roosevaltas F. 42
 Roppas 129, 130, 131
 Rosikevičius J. 254
 Rozauskas E. 52, 115, 122, 125, 134, 158
 Rozenbaumas S. 161
 Rozenbergas A. 261, 272, 273
 Rozmanas 83, 84
 Ručkys 197, 205
 Rudina 197
 Rudvalytė G. 21
 Ruja E. 73
 Rusevičius 210
 Rusteika S. 138, 270
 Ruškys 197

 Ručkys 197, 205
 Ruškys 197, 201, 210
 Ruškus 205, 206
 Ruzveltas 7

 Sabotaitis 209
 Sabutis L. 227
 Sadauskas 206, 207, 210
 Sadzevičius J. 163, 167, 169, 173, 175, 176
 Sala L. 73
 Sand G. 150
 Sarv E. 74
 Savickas 210
 Seliankin 255
 Seljamaa J. 288, 289
 Semaška D. 162
 Semika 221, 221, 222
 Semionov 210, 217
 Sergejevas 206
 Serovas I. 220, 265
 Sibarskis 199
 Sidabras A. 61
 Skaisgiris I. 124
 Skaisgiris J. 151, 153, 160
 Skipitis R. 161, 164, 165, 166
 Skirius J. 30
 Skrickis 207
 Skripkauskas A. 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 175, 177
 Skučaitė J. 82
 Skučaitė-Rimgailienė B. 78, 80, 82, 84, 85
 Skučas K. 8, 9, 14, 16, 20, 26, 27, 28, 29, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 92, 93, 96, 102, 107, 109, 139, 276, 278
 Skučienė S. 80, 82, 84
 Skvorcovas 134
 Slabšys I. 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255
 Slavinas A. 52
 Sleževičius M. 141, 159, 162
 Sližys B. 161
 Smetona A. 14, 15, 16, 17, 18, 21, 26, 28, 29, 30, 32, 33, 40, 77, 81, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 124, 134, 161, 163, 184, 187, 189, 206, 215, 221, 274

Smilgevičius J. 162
 Sniečkus A. 30, 31, 32, 33, 39, 41, 51, 52, 67, 144, 222
 Sodaitis A. 80
 Soldniekas E. 71
 Soloid 137, 147
 Soloveičikas M. 161, 162
 Sova J. 206
 Spielmannas J. 19
 Spurė Z. 70
 Sruoga B. 273
 Stalinas J. 14, 15, 20, 26, 30, 41, 44, 52, 69, 70, 71, 74, 75, 89, 90, 94, 208, 217
 Stanišauskas 202, 204, 207, 208, 210, 212, 213, 214, 215, 226
 Stanišauskas J. 139, 179, 180, 181, 182, 183, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 208, 219, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235
 Stanišauskas V. 205
 Stankevičius A. 197, 208
 Stankūnas D. J. 124
 Starkus Z. 139, 140
 Stasiulis 175
 Stašinskas V. 162
 Staškevičius 197, 204, 208, 210
 Statkus V. 237, 238, 239, 240, 249, 251, 252, 253, 254, 255
 Staugaitis J. 162
 Stefan J. 242, 249, 252, 255
 Stepanovas 270
 Stranga A. 44, 69
 Stulginskis A. 154, 160, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 192, 193, 194, 197, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 210, 210, 211, 212, 214, 215, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 235
 Suchov 116, 251
 Suiko 210
 Suruševičius 206
 Sutkus J. 140, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 251, 252, 253, 254, 255
 Sutkutė A. 253, 255
 Svatešis 210
 Svetlauskas 166
 Svetlis 210
 Svitkauskas K. 62
 Svotelis 197
 Šakenis K. 16, 28, 154, 155, 156, 160
 Šalkauskas A. 181, 182, 183, 198, 201, 203, 204, 207, 211, 215, 219, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 243, 244, 245, 247, 248, 249, 250, 255,
 Šarauskas J. 59, 270
 Šarinevskis 207
 Šaulys J. 27, 91, 161
 Šeinmanas 158
 Šepetys 165
 Šernas J. 162
 Šilbajoris P. 237, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255
 Šilingas S. 157, 160, 179, 180, 181, 182, 183, 186, 187, 188, 192, 193, 194, 197, 199, 201, 203, 204, 205, 207, 208, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 232, 235
 Šimkus J. 162
 Šimoliūnas J. 161
 Šiško V. 206
 Škirpa K. 8, 49, 50, 51, 24, 42, 69, 165, 168, 259, 260, 261
 Škiudaitė A. V. 87
 Šniukšta P. 157, 158, 159, 160
 Šulga K. 204, 206
 Šumauskas M. 41
 Šumauskienė 41
 Šuravinaitė-Kavoliūnienė E. 9
 Šustems S. 72
 Šutaitis 210
 Švambaris 197, 201, 210
 Švarplaitis A. 256, 270
 Taagepera R. 65, 66, 68, 259, 260, 262, 272, 273, 274, 275
 Takinaitis 148
 Tamanis J. 73
 Tamošaitis 93
 Tamošaitis A. 16, 22, 29, 77, 140

Tamošaitis I. 179, 181, 182, 183, 187, 208, 210, 212, 215, 219, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 234, 235
 Tamošaitis J. 232, 233
 Taškevičius 210
 Taunys 165
 Tichvinas 195
 Tyla A. 10
 Timošenko 208
 Timoškevičius 210
 Tiškus V. I. 124
 Todesas D. 52
 Tolis A. 263
 Toliušis J. 23
 Tomaševičius B. 162
 Tonkūnas J. 9, 159, 160, 179, 180, 181, 182, 183, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 200, 205, 208, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 235
 Tonkūnienė J. 226, 230
 Trinkūnas 115, 158
 Truska L. 30, 31
 Tūbelis J. 14, 124, 162, 189
 Tumas J. 131, 270
 Tumėnas A. 161
 Turauskas E. 16
 Tursa 210

 Ulmanis K. 30, 69
 Ulotsas J. 73
 Untas M. 74
 Unuotsas J. 74
 Urbans Ch. 73
 Urbonas 123
 Urbšys J. 12, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 26, 27, 28, 77, 81, 91, 93, 159, 160, 279, 281

 Vabalas Č. 163, 166, 169, 173, 175, 176, 177, 181, 182, 183, 197, 199, 200, 205, 207, 211, 214, 215, 216, 219, 224, 227, 230, 236,
 Vailokaitis J. 161
 Vaineikienė S. 41
 Vainoris A. 163, 166, 171, 175, 176, 177
 Vaitkus 271
 Valkiūnas J. 163, 166, 167, 172, 175, 177
 Valuckas A. 52

 Vaniukovas 271
 Varesas J. 74
 Vares-Barbarus J. 74
 Variakojis J. 161
 Varju P. 74
 Varonko J. 161
 Vasaitis 167
 Vasiljev 191
 Vederaitė A. 62
 Veidenbaumas E. 32
 Velykis M. 159, 160
 Venclova A. 31, 36, 37, 41
 Venclovienė 41
 Vermachtas 259
 Vėversis 208
 Vicas E. 41
 Vienuolis A. 38
 Vieverėnas 210
 Vygodskis J. 140
 Vilčinskienė D. 87
 Vileišis J. 162, 182, 183, 193, 197, 211, 213, 215, 216, 218, 223, 226, 227, 228, 229, 231, 232, 233, 234, 235
 Vileišis P. 162
 Vileišis V. 162
 Vilsonas 184
 Vinogradovas 67
 Vyšinskis A. 44, 69
 Višnevskis A. 249, 252, 254, 255
 Višniakovas 158, 159
 Vytautas Didysis 21, 130, 207, 248
 Vitkauskas Š. 210
 Vitkauskas V. 16, 18, 27, 28, 31, 33, 34, 35, 41, 90, 92, 94
 Vitkauskienė 41
 Vitkevičius 210
 Vitkus B. 262
 Vitte 129
 Vizgirda P. 181, 182, 193, 197, 198, 200, 201, 205, 207, 210, 211, 213, 214, 218, 219, 220, 221, 222, 224, 225, 227, 229, 233, 236
 Vlackis 175
 Voldemaras A. 17, 29, 33, 140, 141, 142, 143, 146, 261
 Voldemaras Matilda 142, 143
 Vorošilovas 208

Wagneris J. 26	Žalkauskas K. 161
Welles S. 42	Žalpis 206
	Žarov 155,187, 190, 195, 211, 215, 216
Zaldenurma 53	Ždanovas A. 44, 45, 69, 73, 74
Zalensas J. 87	Želigovskis 34, 151
Zauka 209	Žemaitis F. 41
Zaunius D. 162	Žemgulys J. 269
Zdanavičius J. 52, 270	Žemkalnis 63,163,166,167,169,171,172,
Zemskovas V. N. 57	175, 176
Zybertas P. 41	Žepkaitė R. 53
Zimanas H. 41	Žilienė L. 138
Zubčaninovas 129	Žilinskas A. 143, 144
Zunda A. 44	Žilinskas M. 16
Zunda A. 69	Žilius J. 78
Zveravičius 129	Žukas K. 161
	Žukauskas S. 159, 248, 249
Žadeikis P. 161	Žukovskis H. 255
Žalys 167	Žutautas 210

UDK 947.45.081

Aš 15

Viktoras Ašmenskas

DIDŽIOSIOS TAUTOS AUKOS

Redaktorius prof. Juozas GIRDZIJAUSKAS

Knygoje panaudotos nuotraukos iš „*Lietuvių enciklopedijos*“, „*Visuotinės lietuvių enciklopedijos*“, iš knygos „*Lietuvos kariuomenės karininkai*“ ir iš A. Banevičiaus knygos „*III Lietuvos valstybės 1918–1940 politikos veikėjų*“.

Pirmajame viršelio psl.: A. Povilaičio (kairėje) ir K. Skučo nuotraukos.

Leidėjas:

UAB DIEMEDŽIO *leidykla* (neperiodinės spaudos redakcija). Vyr. redaktorius Danas KAUKĖNAS. Tel. 2 73 53 44, 8 686 5 11 00, faks. 2 73 19 00. Pasirašyta spaudai 2009 07 14. Tiražas 300 egz. Spausdino AB „Aušra“, Vytauto pr. 23, 44352 Kaunas. Užsakymo Nr. 640.